

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ἰδρυθεὶς τῷ 1899 ὑπὸ Δ. Βικέλα

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ

**ΠΟΙΜΕΝΙΚΑ
ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ**

1930

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος.....	4
Οἱ Τσοπάνηδες.....	5
Βαλτοὶ τσοπάνηδες.....	11
Γιδαραῖοι καὶ προβαταραῖοι.....	13
Γαλαραῖοι, Στερφαραῖοι.....	15
Οἱ τέχνες τῶν τσοπάνηδων.....	17
Τὰ κατοικειὰ τῶν τσοπάνηδων.....	23
1. Στὰ βουνά.....	23
2. στὰ χειμαδιά.....	30
Τὰ κατοικειὰ τῶν ζωντανῶν.....	36
1. Ἡ στρούγκα.....	36
2. Ὁ τσάρκος - Τὸ γαλάρι.....	41
3. Τὸ μαντρί.....	44
4. Τὸ γραίκι.....	45
5. Τὸ τσιγραίκι.....	46
6. Ὁ σταλὸς - τὰ σταλιά.....	46
Ἡ σάνη.....	50
Ὁ κοῦρος. Ἡ κουρεύτρα.....	51
Τσοῦτσουρος - κούκουρος - ταμπούρι.....	56
Τὸ κοπάδι.....	58
Εἶδη ζωντανῶν στὸ κοπάδι.....	59
1. Στὴν προβατοκοπή.....	59
2. Στὴ γιδοκοπή.....	60
Τὸ μουνόχισμα - ὁ τσόκανος.....	62
Ὄνόματα τῶν ζωντανῶν.....	65
1. Τῶν προβατιῶν.....	65
2. Τῶν γιδιῶν.....	66
Τὰ σημάδια.....	68
1. Τῶν προβατιῶν.....	68
2. Τῶν γιδιῶν.....	70
Ὁ μαρκάλος.....	71
1. τῶν προβατιῶν.....	71
2. τῶν γιδιῶν.....	72
Τὰ κουδούνια.....	74
1. Στὰ πρόβατα.....	74
2. στὰ γίδια.....	78
Τὸ χώρισμα. Ἐ ἀπόκομα.....	81
Σμείξιμο.....	85
Τὸ κατέβασμα στὰ χειμαδιά.....	86
Τὸ Ξεχειμώνιασμα.....	97
Τὰ γάλατα.....	104
Τὸ γύρισμα στὰ βουνά.....	107
Πῶς ξεχειμάζουν οἱ τσοπάνηδες, ὅσοι μένουν τὸ χειμῶνα στὰ βουνά.....	112
Τὰ βουνίσια λειβάδια.....	115
Πῶς περνοῦν οἱ τσοπάνηδες, τὸ καλοκαίρι στὰ βουνά.....	128
Τὸ ἀλάτισμα. Τὸ πότισμα.....	132
Ὁ μέτρος.....	134

Τὰ τσοπανόσκυλα.....	136
Ὁ λύκος. Ἡ παγάνα.....	139
Τυροκομία.....	147
Τὰ καρδαμπίκια.....	156
Φιλοξενία τῶν τσοπάνηδων.....	158
Κεφαλιακά - μεσιακά.....	160
Ἄλογα - Βαλμάδες.....	164
Σφαχτά.....	167
Οἱ γιδοβίτσες. Οἱ γιδοβιτσιαραῖοι.....	169
Τὰ βρουκολούδια.....	172
Οἱ γιορτάδες τῶν τσοπάνηδων.....	174
ἡ ντυμασιά τῶν τσοπάνηδων.....	179
Τὰ μουσικά ὄργανα τῶν τσοπάνηδων.....	184
Οἱ τσοπάνηδες στὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων.....	188
Ἐπιφθέγματα τσοπάνικα.....	192
Οἱ ἀσθένειες τῶνπραματιῶν κι ἡ γιαιτρεία τους.....	194
1). Τῶν προβατιῶν.....	194
2). Τῶν γιδιῶν.....	200
ΕΘΙΜΑ ΤΣΟΠΑΝΙΚΑ.....	203
Τσοπάνικες δεισιδαιμονίες.....	204
Ἄλλὰ ἔθιμα.....	210
1). Ἡ κλεψιά.....	210
2). Ἀδεροφοιτοί.....	212
Μαντική.....	213
ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΣΟΠΑΝΗ.....	217
Α' Παραδόσεις τσοπάνικες.....	218
Β' Παραμύθια τσοπάνικα καὶ παροιμιῶδες μῦθοι.....	222
Γ' Τσοπάνικα αἰνίγματα.....	251
Δ' Τσοπάνικα τραγούδια.....	254
Ε' Κουβέντες Ρουμελιῶτων τσοπαναραίων.....	258

Πρόλογος

Γράφοντας τὴν πραγματεία τούτη εἶχα σὲ νοῦ, πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἑλληνικὴ λαογραφία ποὺ τόσο φτωχιά εἶναι ἀκόμα στὸ κεφάλαιο τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς· καὶ κατὰ δεύτερο λόγο νὰ κάμω γνωστὴ σ' εὐρύτερος κύκλους τὴ ζωὴ τῶν βοσκῶν τῆς Ρούμελης ποὺ σιγὰ σιγὰ πάει νὰ σβῆση, ὅσο προοδεύει ἡ γεωργία καὶ τὰ χέρσα λειβαδοτόπια τῶν χειμαδιῶν ἐκχερσώνονται καὶ μεταβάλλονται σὲ καλλιεργήσιμα χωράφια, ἀμπέλια καὶ καπνοτόπια.

Προσπάθησα μὲ ὅλη μου τὴ δύναμη νὰ δώσω στὴ μελέτη μου ἐντελῶς ποιμενικὸ χρῶμα. Περιγραφή τῆς ζωῆς αὐτῆς πλούσια ὅσο ἦτον μπορετό, περιγραφή τῶν βουνῶν, ὅπου τὰ βοσκοτόπια, μὲ τὴν πιὸ δυνατὴ λεπτομέρεια καὶ χρῆση τῆς ἴδιας σχεδὸν ποιμενικῆς ρουμελιώτικης γλώσσας μορφολογικὰ καὶ συντακτικὰ, εἶναι οἱ γενικὲς γραμμὲς ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ ἔργο μου. Λέω μὲ τὸ νοῦ μου πὼς ἔδωσα πλέρια εἰκόνα τῆς ποιμενικῆς ζωῆς· δὲν ξέρω ἂν τὸ κατώρθωσα· ἔχω ὅμως πεποίθηση πὼς ὅποιος ἀποφασίσει νὰ μὲ διαβάσει ὡς τὸ τέλος, θὰ δικαιώσει τοῦλάχιστον τὴν προσπάθειά μου, κι αὐτὸ γιὰ μένα εἶναι πολὺ, γιὰτὶ δυὸ χρόνια δούλεψα γιὰ νὰ βγάλω τὸ βιβλίο τοῦτο.

Ἀθήνα Μάρτιος 1930.

Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

Οἱ Τσοπάνηδες

Τσοπάνος ἢ **τσοπάνης**¹ στὴ Ρούμελη λέγεται ὅποιος διατηράει δικὰ του πρόβατα ἢ γίδια, πράματα ὅπως τὰ λέν μ' ἓνα ὄνομα, πὲς καὶ νὰ τὰ βόσκει μόνος του, αὐτὸ δηλ. νὰ ἔχει ἐπάγγελμα. Νὰ βγάζει ἀπ' τὰ πράματα ὅσα τοῦ χρειάζονται νὰ ζήσει ἀτός του, νὰ διατηρήσει καὶ φαμελιά, ὅταν ἔχει. **Τσοπάνης** ἐπίσης λέγεται κι ἐκεῖνος ποὺ μὲ πλέρα φυλάει ἀφεντικὰ πρόβατα: πάει κοντὰ σὲ δαῦτα μόνος του ἢ καὶ σὰ βοηθὸς τ' ἀφέντη, ποὺ κι αὐτὸς τσοπάνος εἶναι.

Γέρος τσοπάνης.

Στ' Ἄγραφα τῆς Εὐρυτανίας ὁ ρογιασμένος σ' ἀφεντικὰ πρόβατα λέγεται **πιστι(ι)κός**, ποτὲ **τσοπάνης**. **Βλάχους**² λένε τοὺς καθαυτὸ τσοπάνηδες ποὺ μένουν σὲ καλύβες: μὰ καὶ τοὺς τσοπάνηδες τοὺς βουνίσιους, ποὺ κατεβαίνοντας στὰ χειμαδιὰ, φκειάνουν ξυλοκάλυβες βεργόπλεχτες νὰ ξεχειμάσουν, τοὺς λέν ἐπίσης καὶ βλάχους. Αὐτοὶ στὸ χωριό τους, τὴ βουνίσια πατρίδα, ποὺ ἔχουν καημὸ νὰ μένουν κι ἐπιθυμοῦν νὰ θαφτοῦν,

¹ ἢ γυναῖκα του, τσοπάνισσα. Τσόπανος = ὁ πολύπειρος τσοπάνης ἢ μὲ πολλὰ πράματα,

² τίς γυναῖκες τους, βλάχισσες.

ὅταν πεθάνουν, διατηροῦν καὶ σπίτια.

Τοὺς καθαυτὸ βλάχους τοὺς βρίσκεις καλοκαιριοῦ μέρες γύρω στὸ Βελούχι τοῦ Καρπενησιοῦ καὶ στὰ ψηλὰ καὶ ἄγρια ἸΑγγραφα. Κατοικοῦνε σὲ κονάκια φκειασμένα μὲ κλαδιὰ ἀπὸ ἔλατα καὶ κέδρα, τὰ φρετζᾶτα. Τοὺς διακρίνουν ἀπ' τοὺς ἄλλους τσοπάνηδες μὲ τὸ ὄνομα Σαρακατσάνηδες ἢ Σαρακατσαναίους βλάχους. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν χωριάτες βλάχοι. Παντρεύτηκαν δηλ. χωριατοπούλες, πῆραν γιὰ προῖκα σπίτια ἢ ἔφκειασαν δικά τους, κι ἀναγνωρίστηκαν καὶ αὐτοὶ ἔτσι κάτοικοι χωριῶν μὲ δικαιώματα στὸν κοινοτικὸν τόπο σὰ χωριανοί.

Χειμῶνα καὶ καλοκαίρι ὁ τσοπάνης βρίσκεται κοντὰ στὰ πράματά του. Σπάνια νὰ τὸν ἰδεῖς στὸ χωριό. Νὰ βγεῖ στὰ μαγαζιά νὰ κεράσει· νὰ τὸν κεράσουν· νὰ πάει στὴν ἐκκλησιά, ν' ἀπολάβει κι αὐτὸς τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἀπολαύουν οἱ ἄλλοι χωριανοί. Δὲν τὸν ἀφήνει **νὰ τσιάξει**³ ὁ σκάρος, ὁ γέννος, ὁ κοῦρος, τὸ ἄρμεμα, τὸ τυροκόμημα, τὸ πάει κι ἔλα στὰ χειμαδιὰ καὶ στὰ βουνά· οἱ **πηλάλες** κοντὰ στὰ πρόβατα μὴν τύχει καὶ πᾶνε σὲ ζημιές καὶ τότε ἔχει νὰ πλερώνει τὰ ποδοκόπια⁴ τῶν προεδαράιων⁵. Τὰ φυλάει ἄγρυπνα τὴ νύχτα μὴν τοῦ φύγουνε καὶ κάμουν ἀπολυσιές σὲ σιτάρια, καλαμπόκια, τριφύλλια, ρόδια, φακὲς κι ἄλλες χωριάτικες σπαρμουδιές, Τὰ λειβάδια, βλέπεις, εἶναι γύρω ἀπὸ τοῦτες. Ἔχουν **πλόκο** κι αὐτές, καὶ τ' ἀμπέλια, ὅσα καλλιεργεῖ τὸ χωριό.

Ἄλλοίμονο στὸ μαναξιὸν τὸν τσοπάνη, ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο βοηθὸ παρὰ τὴ γυναῖκα του. Κι αὐτὴ νὰ εἶναι δυὸ χέρια. Τὸ σπίτι νὰ κοιτάξει ἢ τὸν ἄντρα τῆς ποὺ τὸν τρώει τὸ ξύλο καὶ τὸ λιθάρι μέρα καὶ νύχτα!

Ἄλλιῶς εἶναι ὁ φαμελίτης τσοπάνης, ποὺ **τραπέλωσαν**⁶ τὰ παιδιά του. -Ἀφήνω τὸ μικροφαμελίτη! οὔτε ψωμί δὲ μπορεῖ νὰ τὸν χορτάσει ἢ σκλάβα στὰ παιδιά τῆς γυναῖκα του!- Τὸ τρανύτερο ἀγόρι ἢ κορίτσι, τὸχει ἀποβοήθειο. Ἐδεκεῖ τὸν ξαποσταίνουν κάποτε πηγαίνοντας κοντὰ στὰ πράματα. Βρίσκει κι αὐτὸς καιρὸ κάποτε νὰ πεταχτεῖ στὸ χωριὸ πέρα, νὰ ἰδεῖ τὸ σπίτι του. Ἔχει, βλέπεις, τὸ παιδί του παραχέρι. Μπορεῖ ν' ἀλλάξει στὸ μαγκούφι του, ποὺ λέει ὁ λόγος· νὰ πάει μιὰ φορὰ τὸ χρόνο στὴν ἐκκλησιά γιὰ μεταλαβιά, νὰ ἰδεῖ κόσμο στὰ μαγαζιά, νὰ φάει καὶ μὲ τὴ φαμελιά του κάνα βράδυ στὸ χωριό. Νά, γιὰτὶ παντρεύονται σὲ μικρὴ ἡλικία οἱ τσοπάνηδες.

-Θὰ πάρω τὴ γυναῖκα μου, σοῦ λέει ὁ ξοχίτης αὐτὸς ἄνθρωπος, θὰ φκείασω τὴ φαμελιά μου νὰ τὴν ἔχω ἕνα παραχέρι. Καὶ μήπως μπορεῖ ἄλλιῶς νὰ ζήσει ἕνας τσοπάνης, μὲ τὰ χάλια ποὺ ἔχει ἢ μπεκιάρικη ζωῆ; Γι' αὐτό, ὄχι σπάνια, βλέπεις τσοπάνηδες στὴ Ρούμελη, ποὺ τοὺς ἔτυχε στεῖρα γυναῖκα, νὰ παίρνουν ψυχοπαίδια⁷ καὶ κάποτε... -ἄς τὸ πῶ κι' αὐτό, δὲν τόχουν γιὰ τίποτα- παίρνουν καὶ δεύτερη γυναῖκα ἀστεφάνωτη, γιὰ νὰ τοὺς φκείασει παιδιά· κάμποσες φορὲς καὶ μὲ τὴν ἄδεια τῆς πρώτης γυναίκας! Καὶ τότε, στὰ χωριά, ποὺ δὲν ἀνέχονται τέτοια παρατράγουδα, γίνεται χαλασμὸς κόσμου ἀπ' τὸ κουτσομπολιό. Ἀκοῦς καὶ ἐγκλήματα· μπερδεύονται συγγενολοῖα τῆς πρώτης γυναίκας. Ἡ χωριάτικη συνείδηση δὲν ἀνέχεται αὐτὰ τὰ παραστρατήματα ἀπ' τοὺς θρησκευτικὸς καὶ κοινωνικοὺς νόμους, μὰ ἡ τσοπάνικη

3 νὰ ξεκόψει.

4 σύλληπτρα.

5 τῶν ἀγροφυλάκων.

6 μεγάλωσαν ὀπωσοῦν.

7 θετὰ παιδιά.

ἀνάγκη εἶναι πολλὰς φορὰς πολὺ μεγάλη· δὲ λογαριάζει τῆς κοινωνίας τὰ ἔθιμα. Παραβλέπει καὶ θρησκευτικὸ κι ἀνθρώπινο νόμο.

* * *

Οἱ τσοπάνηδες μαγειρεύουνε μόνοι τοὺς στὸ κονάκι γυρίζοντας ἀπ' τὸ σκάρο. Σ' αὐτὸ τὸ κονάκι βρίσκονται ὅλα τὰ συγύρια ποὺ ἔχουν φερμένα ἀπ' τὸ χωριό, τὸ κακάβι, τὸ σαγάνι, τὸ χουλιάρι (παραδὲ ξυλοχούλιαρο), τὸ σάτσι (γάστρα ἀπὸ πάφιλα ἢ τσίγκο) καὶ τ' ἄλλα τὰ χρειαζόμενα. Σφάζουν πότε ὁ ἓνας καὶ πότε ὁ ἄλλος ἀπ' τοὺς γειτόνους. Μεράζονται τὸ κρέας. Κρατεῖ ὅσο φτάνει γιὰ μαγεριὰ αὐτὸς ποὺ ἔσφαξε, καὶ δίνει τὸ περίσσιο στὰ γειτονικὰ κονάκια δανεικὸ, μὲ τὴ συμφωνία νὰ τοῦ τὸ γυρίσουν ὄντας ἔρθει ἢ σειρὰ τους νὰ σφάξουν κι αὐτοί. Ἔτσι δὲν εἶναι φόβος νὰ τρώγει μπαγιατικὸ κρέας. Ἀραδιάρικο τὸ σφάξιμο πῶς νὰ μπαγιατιάσει!... Κι ἂν πεῖς: καὶ τί σφάζουν! Διαλένε ἀπ' τὸ κοπάδι κάνα **τσιριφλὸ** (ἀδύνατο) καμιὰ **μουστοπράτινα** (περασμένης ἡλικίας, μὰ παχειά), κάνα **ἄγαλο** (στέρφο) ἢ κανένα σκοτωμένο ἀπὸ ξεκομμένη πέτρα βράχου ἢ πεσμένο σὲ γκρεμό. Συμφέρει τὸν τσοπάνη νὰ σφάξει ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ πράματα; Τὶς καλὲς τὶς προβατίνες τὶς **βιγλάει** αὐτὸς (καμαρώνει), ὅπως ὁ νιὸς τὶς κοπέλλες. Ἔ ἅμα βροντοτριχιάζει ἢ προβατίνᾳ⁸ (γίνονται ἀδριὲς οἱ τρίχες τῆς ἀπ' τὰ γέρα), δὲν τὴ λυπᾶται! τῆς βάνει μαχαίρι.

Κι ἔτσι, βλέπεις, δὲ λείπει τὸ χασάπικο ποτὲ ἀπ' τὰ κονάκια τῶν βλάχων. Τὰ πατσιὰ καὶ τὰ κεφαλόποδα ἀπ' τὸ σφαχτὸ τὰ κρατάει αὐτὸς ποὺ σφάζει καὶ τὰ κάνει δεύτερη μαγερεία. Ἡ πρώτη γίνεται μὲ τὸ κομμάτι ποὺ κρατάει, ὅταν μεράζει τ' ἄλλα τρία. Καὶ ὅ,τι κομμάτι δάνεισε, ἴδιο θὰ πάρει, ἅμα ἔρθει ἢ σειρὰ νὰ σφάξουν οἱ ἄλλοι· μπροστινὸ ἔδωσε, μπροστινὸ παίρνει, πισινὸ, πισινὸ.

Αὐτὸ γίνεται τὶς μέρες ποὺ εἶναι πασχαλιά⁹. Μὰ ἐδῶ ἔχει καὶ σαρακοστὲς! Καὶ τὶς σαρακοστὲς τὶς φυλᾶνε οἱ τσοπάνηδες περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον. Γι' αὐτοὺς βλέπεις, ὅλη ἡ θρησκεία κρεμιέται στὴ νηστεία καὶ στὴ μεταλαβιὰ ποὺ ἔχουν συνήθεια μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, τὴ Λαμπρῆ, νὰ παίρνουν. Σταυροκοπιῶνται κιόλας ὕστερα ἀπὸ τὸ πρωῖνὸ νίψιμο καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε φαγητὸ ἀντὶς γιὰ προσευχή. Φυλᾶνε Τετράδῃ καὶ Παρασκευῇ. Τὶς χάλασε αὐτὲς ὁ τσοπάνης, τοῦ φαίνεται πῶς μαγάρισε.

Ἔνας κρυφὸς φόβος τὸν τρώει μέσα του, πῶς κάτι κακὸ θὰ πάθουν τὰ πράματά του. Μπορεῖ νὰ κλέψει, κι ὅμως φαντάζεται πῶς δὲν ἔκανε κακὸ, μάλιστα ἂν πάρει σφαχτὸ ἀπὸ τσοπάνη ποὺ κι αὐτὸς κλέβει μέσα μέσα. Ἀλλά νὰ χαλάσει τὶς δυὸ αὐτὲς μέρες τῆς ἐβδομάδας, τῶχει γιὰ μεγάλη ἁμαρτία.

Καὶ πῶς τὰ καταφέρνουν λοιπὸν ἀπὸ προσφάι, ἀφοῦ δὰ κι ἀπὸ γάλα δὲν κάνει, καθὼς λένε, νὰ μαγαρίσουν Τετράδῃ καὶ Παρασκευῇ; Σὲ σακουλάκια τρυπωμένα ἐδῶ κι ἐκεῖ στὸ κονάκι μέσα, τοὺς βρίσκειται φασόλι, ρεβίθι, φακῆ, ὄσπρια φερμένα ἀπ' τὸ χωριὸ γιὰ ὦρα χρεια. Στὸ κακάβι κρεμασμένο ἀπ' ἀγκούτσα ξυλένια, ἢ βαλμένο σὲ δυὸ πέτρες ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ στὴ φωτιά στημένες, βράζει τὸ **μαγέρεμα** (ἔτσι τὸ λένε τὸ νηστήσιμο φαγητὸ) τὶς σαρακοστιανὲς μέρες. Ὅλη ὅλη ἡ νοστιμάδα του εἶναι τὸ ἀλάτι ποὺ ρίχνουν

⁸ «ἀλαφοτριχιάζω», σ' Ἄγραφα.

⁹ Ὅσες μέρες ἐπιτρέπεται ἢ κρεοφαγία.

μέσα. Λάδι κόμπο. Ποῦ νὰ βρεθεῖ τέτοιο εἶδος στὰ ξώμερα αὐτὰ ποὺ ζοῦνε οἱ τσοπάνηδες!

Κι ἂν τύχει νὰ ξεπέσει λίγο στὴν **μπόκλιζα**¹⁰ ποὺ κρεμιέται κάπου, τὸ στάζουν γιὰ νὰ μυρίσει, «μὲ τ' ἀδράχτι», ποὺ λέει ὁ λόγος τὸ βάζουν στὸ φαγὶ μέσα¹¹.

Μὰ καὶ πασκαλινὲς ἀκόμα μέρες τὰ γαλαχτερὰ δὲν τὰ τρῶνε καὶ τόσο οἱ τσοπάνηδες. Κάπου καὶ ποῦ, τὸν καιρὸ ποὺ γαλατοκομοῦνε, νὰ τρίψουν καλαμποκίσιο ψωμὶ σὲ γάλα, καὶ νὰ φᾶνε τὴν τριψάνα. Ποτὲ ἄβραστο· πάντα βρασμένο. Ἐπίσης καὶ τὸ χλωρὸ τυρὶ δὲν τῶχουν γιὰ πλάση. Φροῦτο, σοῦ λένε. Ὅσο γιὰ τ' ἀλατισμένο, ναί. Πολλὲς φορὲς λείποντας τὸ κρέας ἢ κάνα ἄλλο μαγέρεμα ποὺ νὰ πιάνει καρδιά, ὅπως λέν, τρῶνε καὶ ψωμοτύρι.

Τὸν καιρὸ στὸ σῶσμα τοῦ γαλατιοῦ¹² τρῶνε καὶ πρέντζα (ἢ βοστίνα, κλωτσοτύρα, ἢ ξύνα, ἢ τεντομάτα), μυζήθρα, σιτάλη (ἢ τσαλαφούτι), κατοίκι, χοντρόγαλο. Σὲ καμιὰ ὅμως περίσταση δὲν ἐννοοῦν πῶς τὸ φρέσκο βούτυρο μπορεῖ νὰ χρησιμέψει γιὰ τροφή· τ' ἀποφεύγουν. Αὐτὸ εἶναι γιὰ ν' ἀρταίνει τὸ φαγὶ, σοῦ λένε, ὄχι γιὰ φάωμα.

* * *

Στὸ καλαμποκίσιο ψωμὶ κάνει θράψη ἢ τσοπανούρα, κι αὐτὸ ποτὲ καλὰ καλὰ δὲν τὸ χορταίνουν. Εἶναι συνηθισμένοι νὰ τὸ περιμένουν ἀπ' τὸ χωριὸ ζυμωμένο ἀπ' τὴ γυναῖκα. Στὶς δυὸ στὶς τρεῖς μέρες πετιέται κι αὐτὴ στὰ πράματα, καὶ τὸ φέρνει στὸν τσοπάνη. Δυὸ τρία **πλαστάρια**¹³ καλαμποκίσιο ψωμὶ τρεῖς τέσσερες ὀκάδες τὸ καθένα ἔρχονται κρεμασμένα στὸ σαμάρι τοῦ μουλαριοῦ, καὶ πολλὲς φορὲς στὴν πλάτη τῆς τσοπάνισσας. Καθάρια σπάνια νὰ ἰδοῦν στὰ μάτια τους. Δὲ φτουράει, λένε. Ἡ τσοπαναριά θέλει μπομπότα, νὰ μολώση τὴν κοιλιά, τὴν ἀχόρταγη. Ἀπ' αὐτὸ τὸ ψωμὶ τρῶνε καὶ τὰ τσοπανόσκυλα καὶ χορταίνουν.

Ἡ τσοπάνισσα φέρνει καὶ τὰ ὄσπρια στὸ κονάκι, τὰ κρεμμύδια τὰ ξηρὰ ἢ ὅ,τι ἄλλο βρεθεῖ σπῆτι καὶ λίγο λάδι. Βρεῖ δὲ βρεῖ τὸ νοικοκύρη τῆς στὶς κατοικιές, ἀφήνει ψωμιὰ καὶ μαγερέματα καὶ γυρίζει πάλι στὸ χωριό, ποὺ τὴν περιμένουν ἕνα σωρὸ σπιτίσιες δουλειὲς ἀτέλειωτες.

Καὶ τ' ἀλεύρι ποτὲ δὲ λείπει ἀπ' τὸ βλαχοκόνακο. Σ' ἕναν ταλαράκη βαλμένον ἐκεῖ στὴν ἄκρη βρίσκεται ἀπὸ δαῦτο γιὰ ὥρα χρεια. Τυχαίνει, βλέπεις, ἢ γυναῖκα ἀπὸ μοναξιά ἢ κι ἀπ' ἄλλα ἐμπόδια -καὶ πόσα παρουσιάζονται τέτοια;- νὰ μὴν ἔχει τὸν τρόπο νὰ φέρει ψωμὶ στὸν ἄντρα της. Καὶ χωρὶς αὐτὸ τί θὰ γινόταν; Κι αὐτὴ τὴ δυσκολία ὅμως ξέρεῖ ὁ τσοπάνης καὶ τὴν ξεπερνάει. Ἐχει τὸ σκαφίδι τοῦ καὶ ζυμώνει. Καὶ τί σκαφίδι! Μιὰ προβιά ἀπὸ σφαχτὸ τίς περισσότερες φορὲς. Τὴν ξαπλώνει ἀπὸ τὴ γδαρσιά, (ἢ γδούρα), βάζει πάνω τ' ἀλεύρι, χύνει νερό, ρίχνει ἀλάτι, καὶ στὴ στιγμὴ ἀνακατεύει καὶ φκειάνει τὸ χαμοκούκι του¹⁴.

10 δοχεῖο ἀπὸ πάφιλα στρογγυλό, ἐπίτηδες γιὰ λάδι.

11 διηγοῦνται πῶς στὰ παλιότερα χρόνια ἔχωναν τ' ἀδράχτι στὸ λάδι κι ἔτσι λαδωμένο τὸ βουτοῦσαν ὕστερα στὸ ζουμὶ τοῦ φαγητοῦ γιὰ νὰ μυρίσει.

12 στερφογαλιά.

13 ἀκέρια ψωμιὰ.

14 τὸ κραμποκούκι στ' Ἄγραφα. Τὸ τυλίγουν σὲ φύλλα ἀπὸ καμπρολάχανα καὶ τὸ ψαίνουν.

Ἀνάφτει τῆ φωτιά καταμεσῆς στὸ κονάκι, ἀφήνει νὰ πέσει ἡ θράκα στὴ γωνιά, ξεθέλνει μὲ τὸν ξυλένιον τὸ σύντραυλο¹⁵, ἀνοίγει μέρος, ρίχνει τὸ καλαμποκίσιο αὐτὸ ψωμάκι, τὸ πουμώνει μὲ τὸ σάτσι, ρίχνει πάνω τὴ σταχτόβολη καὶ τὴ σπούρνη καὶ σὲ λίγη ὥρα τὸ τρώγει ζεστὸ ζεστὸ καὶ νόστιμο. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς τὴ γάστρα, ἡ δουλειὰ γίνεται. Σκορπάει λίγα ξηρὰ φύλλα πάνω στὸ χαμοκούκι καὶ τὸ σκεπάζει μὲ τὴ σταχτόβολη φαίνεται μιὰ χαρὰ. Ξέρουν οἱ τσοπάνηδες πὼς γίνεται πὶὸ νόστιμο ἔτσι τὸ χαμοκούκι τους καὶ γι' αὐτὸ δὲν τοὺς σκοτίζει ἂν δὲν βρίσκεται καὶ σάτσι.

Ἄδύνατο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴ νοστιμάδα τοῦ ζεστοῦ χαμοκουκιοῦ, ἂν δὲν τὸ φάει τριμμένο σὲ γάλα ἢ μὲ τυρί· κι ὅποιος δὲ γεύτηκε αὐτὸ τὸ τσοπάνικο φαγί, τίποτε δὲν ξέρει. Ξέρω κι ἐγώ! ὁ καθαρὸς ἀέρας, τὸ καθάριο καὶ κρύο νερό, ἡ ἐξοχὴ εἶναι ποὺ σὲ κάνει καὶ τὸ νοστιμεύεσαι τόσο πολὺ! Ὅ,τι κι ἂν πεῖς, ὅλα εἶναι. Καὶ σ' αὐτὰ πρόστεσε τὴ γερωσύνη τοῦ βλάχου καὶ τ' ἀτσαλένιο του στομάχι, καὶ τότε μπορεῖ νὰ φανταστεῖς μὲ πόση ὄρεξη τρώει τὸ χαμοκούκι του.

Μὰ καὶ τ' ἀλάδιαγο φαγί τοῦ τσοπάνη τί σοῦ λέει; Ἐκείνο ποὺ στὴν πόλη κάτω οὔτε νὰ τὸ γευτεῖς κὰν θὰ μποροῦσες, ἐκεῖ πάνω τὸ τρῶς μ' ἀνείπωτη εὐχαρίστηση. Καὶ τ' ἀρτυμένα φαγητὰ τῆς στρούγκας, ἂν καὶ κακομαγειρεμένα, ἔχουν ἄλλο γούστο· καθὼς εἶναι κενωμένα στὴν τσοπάνικη τὴν καυκιὰ καὶ τὰ τρώει κανένας μὲ τὸ ξυλένιο τὸ χουλιάρι, δὲν αἰσθάνεται μονάχα ἐξαιρετικὴ νοστιμάδα, μὰ ἔχει καὶ κάποια χαρὰ γιὰ τὴν ποίηση, γιὰ τὴ φρεσκάδα τῆς ζωῆς του.

Καὶ ποῦ νὰ φᾶς ἀπ' τὸ χαμοκούκι ποὺ φκειάνουν οἱ τσοπάνηδες στὰ χειμαδιά τους! Τὸ θεωροῦν -κι ἀλήθεια εἶναι- πολὺ νοστιμότερο ἀπ' τ' ἄλλο τὸ κοινὸ χαμοκούκι. Πρὶν τὸ ρίξουν γιὰ ψήσιμο, σκορποῦνε στὶς καμμένες πλάκες τῆς γωνιᾶς κουτσοπόφυλλα¹⁶ νὰ μὴν γκίξει χάμω, τὸ σκεπάζουν ἀπ' τὰ ἴδια τὰ φύλλα κι ὕστερα τὸ χώνουν μὲ σπούρνη γιὰ νὰ ψηθεῖ. Τὰ φύλλα τῆς κουτσοπιᾶς τοῦ δίνουν ἄλλο γούστο ποὺ δὲ λέγεται. Τῶχουν καὶ τὸ λένε οἱ τσοπάνηδες «τὸ χαμοκούκι μὲ τὰ κουτσοπόφυλλα!».

* * *

Ὅσοι φυλᾶνε γίδια, φκειάνουν κι ἄλλο φαγητὸ πρόχειρο, ἐπίσης νόστιμο. Ἄραποσιτίσια ἀλεύρια, ξυνόγαλο καὶ βούτυρο τ' ἀνακατεύουν σὲ κακάβι μέσα καὶ τὰ κάνουν ἓνα μείγμα. Τὸ βράζουν στὴ φωτιά ἀνακατώνοντας συγκράτη μὲ τὴν ξύλινη κουτάλα ἢ μὲ τὸν τρίφτη¹⁷. Γίνεται ἓνα φαγητό! γλύκισμα. Εἶναι ἡ **μαμαλίγκα** καὶ τὴ φκειάνουν τὸν καιρὸ στὰ γάλατα καὶ στὰ βουτύρατα.

Πόσο εὐκολὴ ἔχουν κάμει τὴ ζωὴ οἱ τσοπάνηδες, τὸ καταλαβαίνεις ἀπ' τὸν τρόπο ποὺ κάθονται καὶ τρῶνε. Δὲν τοὺς νοιάζει γιὰ τίποτα. Κενώνουν τὸ φαγητὸ τοὺς σὲ καυκιὰ ξυλένια ἢ καὶ στὸ καπάκι ἀπ' τὸ κακάβι. Στρώνουν ἀδειανὸ τὸ σακκούλι τους, ἀπιθώνουν τὴν καυκιὰ πάνω καὶ κάθονται σταυροπόδι ἓνα γύρω. Τσακίζουν τὸ χαμοκούκι κομμάτια κομμάτια. Βγάζουν ἀπ' τὸ σελλάχι τὰ ξυλοχούλιαρα κι ἀρχίζουν. Μιὰ μπουκιὰ ψωμί -καὶ τι μπουκιὰ! **μπροσμπούκια** λένε τὶς μεγάλες μπουκιᾶς ποὺ

¹⁵ λὲν καὶ ξεθάλι αὐτὴν τὴν ξυλένια μασιά.

¹⁶ φύλλα κουτσοπιᾶς.

¹⁷ πελεκημένο ξύλο ποὺ ἀνακατεύουν τὸ γάλα γιὰ νὰ βράσει. Λέγεται καὶ κόφτης καὶ ξύστρα στ' Ἄγραφα.

χώνουν στό στόμα τους- και μιὰ κουταλιά, Ἀπιθώνουν τὰ κουτάλια στό χεῖλια ἀπ' τὴν καυκιά· κόβουν προσμπούκι, τὸ φέρουν ἤσυχα ἤσυχα στό στόμα. Ξαναπαίρνουν τὰ κουτάλια, τὰ βουτοῦν στό ζωμί, παίρνουν προσφάγι και τὸ ρίχνουν στό στόμα. Ἐνα ρούφ, ρούφ ἀκούς ἀδιάκοπο και τίποτε ἄλλο¹⁸.

Κι ἂν τύχει νὰ μὴν ἔχει κουτάλι ὁ τσοπάνης, λές και θὰ μείνει νηστικός; Ὅχι. Τὰ πράματα εἶναι ἀπλοποιημένα στό βλαχοκόνακα ἐκεῖ πάνω, Οἱ βλάχοι τρῶνε **σὺ δυὸ σὺν τρεῖς**. Παίρνει τὸ χουλιάρι, τρώγει ὁ ἕνας. Τ' ἀφίνει κάτω. Πιάνει ὁ δεύτερος, τρώει κι αὐτός. Τὸ ἴδιο κι ὁ τρίτος· τὸ ἴδιο ὅσοι κι ἂν εἶναι. Δὲν ἔχετε ἀκούσει πὼς σαράντα βλάχοι μιὰ φορὰ ἔτρωγαν μ' ἕνα χουλιάρι;

Πιόμα; Κρασιὸ οἱ τσοπάνηδες δὲν τὸ βλέπουν· οὔτε κι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη του. - Τὶ νὰ τὸ κάμω τὸ κρασί, ἀκούς νὰ σοῦ λένε, μπροστὰ σὲ τοῦτο τὸ ἀφίρι!¹⁹ Ὅταν ἀδειάζει τὸ τάσι στό στόμα, ἕνα κλοῦκ κλοῦκ π' ἀκούεται στό λαρύγγι τοῦ τσοπάνη, σὲ κάνει νὰ καταλάβεις, γιατί ὕστερα ἀπ' τὸ πγῆμα βγάζει ἕνα ἀναστεναγμὸ ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια μέσα: ἂ ἂ!... Δὲ μπορεῖ ἀλλιῶς νὰ πεῖ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ αἰσθάνεται. Δὲν ἔχει ἄλλον τρόπο νὰ τὴ φανερώσει παρὰ μὲ τὴ συνηματικὴ αὐτὴ γλῶσσα.

Καταλαβαίνεις, πὼς τὰ καλύτερα κρασιὰ τοῦ κόσμου δὲν θὰ τὸν εὐχαριστοῦσαν, ἂν τοῦ τὰ παρουσίαζες ἐκείνην τὴν ὥρα. Ἄ! ὅσο γιὰ τὸ ρακί! Σκλάβοι σοῦ γίνονται οἱ τσοπάνηδες. «Τὸ τραβάει ὁ τόπος» λένε. και γι' αὐτὸ πρὶν ἀπ' τὸ φαγητὸ μὲ ἀληθινὴ ἀγαλλίαση τὸ ρουφοῦν ἀπ' τὴν τρυπίτσα τοῦ μολυβένιου παγουριοῦ, ἂν ἔχουν. «Ξαποσταίνει ὁ ἄνθρωπος», «φραίνεται ἡ καρδιὰ τ' ἀνθρώπου». Μ' αὐτὰ τὰ λόγια σοῦ φανερώνουν τὴν εὐχαρίστηση, ποὺ αἰσθάνονται, ὅταν ρίχνουν μέσα τους τὸ ἀπόσταγμα τοῦ σταφυλιοῦ, ποὺ ἄφθονο παράγεται στό μέρη τῆς Ρούμελης.

18 κι ἀνάλατο τυχαίνει κάποτε τὸ φαγί τους. Ἄν ἄξαφνα οἰκονομήσουν ἀλάτι δὲν τ' ἀλατίζουν. Τρῶνε μιὰ χαψιά, μασοῦν και λίγο ἀλάτι ὕστερῶτερα.

19 νερὸ πάγος.

Βαλτοὶ τσοπάνηδες.

Πολλές φορές ὁ πραγματολόγος²⁰ δὲν ἔχει τὸν τρόπο νὰ φυλάξει μονάχος του τὰ πράματα. Ἢ γιὰτὶ εἶναι πολλά, ἢ καὶ γιὰτὶ ἴσως κι οἱ ἄλλες γεωργικὲς δουλειὲς δὲν τὸν ἀφήνουν. Εἶναι μαναξιός. Δὲ φτάνει γιὰ ὅλα. «Δυὸ χέρια εἶναι τὶ νὰ σοῦ κάμουν», λέει. Τὶ θὰ κάμει τότε; δυὸ δρόμους ἔχει νὰ ἀκολουθήσει ἢ θὰ λιγοστέψει τὰ πράματα πουλῶντας κάμποσα γιὰ νὰ καταφτάνει ὅσα ἀπομείνουν, ἢ θὰ τὰ βάλει στὴν ξεπωλησιὰ καὶ θὰ τὰ ξεκάμει ὀλότελα γιὰ χάρη ἄλλης ἐργασίας· ὁ ἓνας δρόμος αὐτός. Κι ὁ ἄλλος εἶναι νὰ φροντίσει νὰ βρεῖ τσοπάνη μὲ ρόγα γιὰ νὰ τοῦ φυλάξει τὸ βιό. Ἐναν, κάποτε καὶ δυό. Καὶ λέτε πῶς εἶναι εὐκόλο τοῦτο; Στὰ χωριὰ σπάνιο νὰ βρεῖς ἄντρα χωρὶς δουλειά. Ὁ καθένας ἔχει τὸ σπιτάκι του, τὸν κῆπο, τὸ χωραφάκι, ὅσο μικρὸ καὶ φτωχὸ κι ἂν εἶναι. Ἔχει τ' ἀμπέλι, τὰ μαρτίνια. Ἐνα σωρὸ μπελᾶδες δικούς του. Καὶ στοὺς μπελᾶδες αὐτοὺς ἀπ' ἀνάγκη ὑποτάζεται, γιὰτὶ αὐτοὶ τοῦ δίνουν τὸν πόρο τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ μὲ χίλιες δυσκολίες θὰ μπορέσει νὰ βρεῖ κάνας τὸ μισθωτὸ τσοπάνη ποὺ χρειάζεται. Κάποτε λοιπὸν τὸν ἀναζητάει καὶ σὲ ξενοχώρια· πάει μακριὰ νὰ τὸν εὔρει ρωτῶντας τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον.

Κι αὐτὸς τὶ θᾶναι λές; Νά· κάνας ξεπεσμένος, κάνας πεντάρφανος ποὺ νὰ μὴν ἔχει βραδυᾶς δεῖπνο· κάνας ποὺ νὰ μὴν ξέρει ἀπὸ κόσμο, ἢ κάνας σουρτούκης (τυχοδιώκτης). Τέτοιον ἄνθρωπο μπορεῖ νάβρει. Μὰ καὶ τὶ νὰ κάμει κιόλας; Τὸν πατάει τὸ σαμάρι, βλέπεις, καὶ θέλει νάβρει, ἅς εἶναι ὅποιος κι ὅποιος. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ δυσκολοεύρετος, ποὺ τοῦ ἐμπιστεύεται τὸ βιός του ὁ τσοπάνης, εἶναι ὁ βαλτὸς τσοπάνης ἢ τσοπάνος μὲ ρόγα, ὁ πιστικὸς του. Ρόγα εἶναι ὁ μισθός· τὴν παίρνει σὲ εἶδος ἢ καὶ σὲ χρήματα. Καὶ πλερώνεται μὲ τὸ μῆνα ἢ μὲ τὸ χρόνο. Ὁ χρόνος ἀρχίζει ἀπὸ Σταυροῦ (14 Σεπτέμβρη) καὶ τελειώνει τοῦ ἄλλου Σταυροῦ. Ἐκτὸς ἀπ' τὴ ρόγα ὁ βαλτὸς τσοπάνης πρέπει νὰ παίρνει τὴ φάκνα²¹ καὶ τὴν ποδεσιὰ του. Ἡ ποδεσιὰ κοστίζει τὸ πιὸ πολὺ στὸν ἀφεντικό. Τὰ τσαρούχια τοῦ πιστικοῦ ἂν καὶ φορτωμένα καρφιά, καθὼς τὰ φκειάνουν, γρήγορα χαλοῦνε. Πολεμοῦνε, βλέπεις, μέρα νύχτα μὲ τὶς πέτρες τοῦ βουνοῦ, μὲ τὶς λάσπες, μὲ τὰ χιόνια· καὶ μὲ πόσα θεριά δὲ πολεμοῦνε! Γι' αὐτὸ λοιπὸν, ἐκτὸς ἀπ' τὴ ρόγα, καὶ τὴν τροφή, χωρὶς ἕνα ζευγάρι τσαρούχια τὸ χρόνο καὶ ἕνα ζευγάρι πετσώματα κάθε δυὸ μῆνες κανένας δὲ δέχεται νὰ γίνει πιστικός.

Ἄλλὰ καὶ τὶ μεγάλες ὑποχρεώσεις ἔχει ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ ρογιασμένος! Αὐτὸς εἶναι ὁ σκλάβος, ποὺ λένε· δὲ μπορεῖ νὰ ξεκόψει ἀπ' τὸ πρᾶμα οὔτε στιγμὴ οὔτε ὦρα. Ὅλο τὸ βάρος εἶναι πάνω τοῦ γιὰ κάθε κακὸ ποὺ θὰ τύχει στὸ μπουλούκι· ζωοκλοπή, ἀγροζήμια, βράχωμα τῶν πραγματιῶν στὶς ζιονάγκες²² καὶ στὰ ζάστανα πέφτουν ἐπάνω του, κι ἔχει νὰ δίνει λόγο στὸν ἀφέντη. Αὐτὰ τὰ βάρητα τῆς ρόγας κατάλαβε βέβαια κι ἐκεῖνος ποὺ θὰ πρωτοεῖπε σὲ κάποιον ποὺ δὲν τὸ εὔρισκε εὐκόλο νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴ δουλειά του: «τί ρογιασμένος εἶσαι;», ποὺ μένει καὶ λέγεται σὰν παροιμία σὲ κάθε ἄνθρωπο ποὺ ἔχει δυσκολίες νὰ ξεσύρει ἀπὸ κεῖ ποὺ τὸν φυλάει ἢ ἀνάγκη δεμένον, καὶ νὰ κάμει κάτι ἄλλο ἀνθρωπινώτερο.

20 τσοπάνης.

21 τροφή.

22 Στενὰ μέσα σὲ βράχους.

«Εἶμαι ρογιασμένος» πάλι, ἐξῆγα το: εἶμαι σκλαβωμένος· δὲν μπορῶ νὰ κουνηθῶ, μὴ ζητᾶς νὰ ἀπολάψω κάποιας ἐλευθερίας τὰ καλά. Καί: «μὲ τὴ ρόγα ζεῖ ὁ ἄνθρωπος» στὰ μέρη τοῦτα τῆς Ρούμελης ἐξηγιέται, εἶναι πεντάφτωχος.

Νά, κι ἓνας λόγος παραπάνω ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ τύχει ἄντρα κανεὶς γιὰ ρόγιασμα κι ἀναγκάζεται νὰ δεχτεῖ καὶ παιδιὰ γιὰ τσοπάνηδες, ἔστω κι ἂν εἶναι κάτω ἀπὸ 20 χρονῶν ποὺ δὲν λογαριάζουν καὶ πολὺ πολὺ τὰ βάρη ποὺ τοὺς φορτώνουν καὶ γι' αὐτὸ δέχονται κι εὐκολώτερα νὰ γίνουν βαλτοὶ τσοπάνηδες. Αὐτὰ εἶναι τὰ **τσοπανούδια** ἢ **πιστικοί**. Σπανιώτερα νὰ τοὺς ἀκούσεις καὶ μὲ τ ὄνομα «**χοσμεκιαραῖοι**» ρογιασμένοι δηλ. ποὺ κάνουν τὰ χοσμέτια (τὶς ὑπηρεσίες) τοῦ ἀφέντη μὲ ρόγα. Καὶ θαρρεῖς πῶς πάντα πιστὰ καὶ νοικοκυρεμένα εἶναι τὰ τσοπανούδια; Ἄμα δὲ βλέπει τὸ μάτι τ' ἀφέντη, ἀλλοίμονο στὸ βιό του! Ἄφεντο πρᾶμα, σοῦ λέει ἓνας ἄλλος. Καὶ τὰ ζουλάπια ἀκόμα καταλαβαίνουν πότε ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τὸν καθαυτὸ ἀφέντη καὶ πότε μὲ τὰ παιδαρέλια. Πολὺ περισσότερο καταλαβαίνουν ἐκεῖνοι ποὺ παραφυλᾶνε νὰ βροῦν τὶς εὐκαιρίες τῆς ξαπολυσύνης, οἱ ζωοκλέφτες. Κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἓνας ἀφέντης δὲν ἀφήνει τὸ πρᾶμα τοῦ ἄφεντο καὶ ξανεμημένο στ' ἄπονα πόδια καὶ χέρια τοῦ πιστικοῦ του μονάχα.

Ξέρει αὐτὸς ἀπὸ πείρα, διδάχτηκε κι ἀπ' ἄλλους, πῶς τὸ μάτι τοῦ νοικοκύρη προκόβει τὸ χωράφι, καὶ γι' αὐτὸ δὲν παραλείπει νὰ πάει συχνὰ στὸ λειβάδι νὰ βλέπει μὲ τὰ δικά του τὰ μάτια, πῶς πάει τὸ βιό του.

Γιδαραιῖοι καὶ προβαταραιῖοι.

Τὸ ὄνομα «τσοπάνης» ταιριάζει καὶ γιὰ φύλακα γιδιῶν καὶ γιὰ φύλακα προβατιῶν «Θὰ γίνω τσοπάνης» λέγοντας ἕνας, δὲ σοῦ φανερώνει μὲ ποιὰ ζωντανὰ θὰ καταπιαστεῖ. Ἄν μὲ πρόβατα, θὰ τὸν ποῦν προβατάρη· ἂν μὲ γίδια γιδάρη. Ἡ Ρούμελη, χώρα τὸ περισσότερο βουνίσια, μπορεῖ νὰ θρέψει πολλὰ πρόβατα· μὰ ἔχει καὶ βράχια, ἔχει κατοπιές ἀνάμεσα στὰ βουνά της. Τὰ τόπια τῆς εἶναι δασωμένα, κλειστά, ὅπως τὰ λένε. Λόγγια ἀπ' ἀργιές καὶ δέντρα, κάποτε καὶ πουρνάρια μεγάλα βλέπεις νὰ σκεπάζουν ἀπέραντα πλάγια. Ἄν πᾶς μάλιστα πέρα στ' Ἄγραφα καὶ περάσεις τὰ δάσια τῆς Τατάρνας, θὰ σοῦ δείξουν δυὸ εἶδη δέντρα, τὸ ἕνα μὲ πλατιὰ φύλλα, τὴν **πλατίτσα** καὶ τ' ἄλλο μὲ μικρότερα καὶ δαχτυλωτά, τὸ **μεράδι**. Ἄλλοῦ θὰ ἰδεῖς πλαγιές πετρώδιες²³ σκεπασμένες μὲ κοντοπούρνια βαθυπράσινα. Κάτι μαυρίλα λὲς καὶ σκεπάζει κείνον τὸν τόπο. Τέτοια μέρη δὲν εἶναι γιὰ πρόβατα, Ὀλόκλειστα ἀπὸ κλαριά καθὼς εἶναι, μονάχα γίδια μποροῦν νὰ τὰ σκίσουν κι ἀνάμεσά τους νὰ φκειάσουν διάβες, τὶς γιδόστρατες. Ἐδῶ, σὰν νὰ εἶπε ὁ ἴδιος ὁ θεὸς στοὺς χωριάτες, σοῦ φαίνεται: μονάχα γίδια μπορεῖ νὰ θρέφεται. Κι ἀλήθεια εἶναι χωριὰ ποὺ σπάνιο εἶναι νὰ βρεῖς πρόβατο. Κοπάδια σιαδῶ, κοπάδια σιακεῖ, ὅλο γίδια· κάθε χωριὸ καὶ τὸ νταμάρι του. Ἄλλο ψαριά, ἄλλο ἄσπρα, ἄλλο μαῦρα καὶ ροῦσα.

Γιδοβοσκοὶ μὲ τὶς μακρυὲς γκλίτσες τοὺς καὶ τὰ σφυρήματα ποὺ σοῦ ταραάζουν τὶς ἀναμέλες²⁴ ἀπ' τ' αὐτιά, ἀκολουθοῦν ἀπὸ κοντὰ καὶ τὰ γυρίζουν μὲ τὰ μόχαλα²⁵ στὰ χέρια πότε δῶθε καὶ πότε κείθε. Κάποτε κι ὁμορφες βλαχοπούλες μὲ τὴ ρόκα γνέθοντας καὶ τραγουδῶντας τὰ ρωτικά τους τραγούδια, ἢ τὸν πόνο τῆς καρδιάς τοὺς βγάνοντας σὰ μοιρολόγια γιὰ τὸ χαμὸ κάποιου σπιτικῶ τους, κατεβαίνουν τὶς ραχοῦλες.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ γιδαραιῖοι ἢ γιδάρηδες. Οἱ βλαχοπούλες εἶν' γιδάρισσες. Καὶ γυναῖκες φυλάνε τὰ γίδια στὰ μέρη τῆς Εὐρυτανίας, κάπου κάπου καὶ τῆς Ναυπακτίας, πρᾶμα ποὺ δὲν τῶχουν σὲ καλὸ στὰ τσοπανοχώρια τῆς Δωρίδας. Ἐκεῖ ἀπ' τὰ σπάνια νὰ ἰδεῖς γυναῖκα νὰ περπατάει μέσα στὰ δάσια κοντὰ στὴ γιδοκοπή.

Ἴσως νάχετε τὴν ἰδέα πὼς γιδοβοσκὸς εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ γιδάρης στὴ Ρούμελη. Ὅχι. Ποτὲ δὲ λένε στὴν κυριολεξία γιδοβοσκὸς μὲ τὴ σημασία τοῦ γιδάρη. Γιδοβοσκὸς, λέγοντας ἐννοοῦν τὸν ἀγροῖκο τὸν ἄνθρωπο, τὸ λογγίσιο. Ἄρκει νὰ μένει κανένας στὰ ξῶμερα, κοντὰ στὰ χωράφια του, νὰ κοιμᾶται σὲ καλύβα ἢ ταρατσα ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, καὶ δὲν ἀργοῦν νὰ τοῦ κολλήσουν τὸ «γιδοβοσκὸς». Μὰ καὶ κάθε κακώτροπο κι ἀκοινώνητον ἄνθρωπο μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα τὸν συνταιριάζουν.

Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιδάρη δὲν τὸ ἔχουν καὶ μὲ τόσο μεγάλη ὑπόληψη. Τὰ γίδια εἶναι ἄταχτο ἀσκέρι. Τὰ φυλάει ὁ Διάβολος, λένε, ὄντας λείπει ὁ γιδοβοσκὸς ἀπὸ κοντὰ τους. Κι ὁ γιδάρης λοιπὸν τι ἄλλο θάναί παρά ἄλλος Διάβολος. Δύσκολα, βλέπεις, γυρίζεις τὸ γίδι. Στὴ ζημιὰ κανένα ἄλλο ζῶο δὲν τοῦ βγαίνει. Κλαρὶ ἂν μαγκώσει, δὲ βλέπει Κυρίου πρόσωπο. Τὸ μολεύει τὸ δάγκωμα καὶ σβυέται. Σὲ σπαρτὸ ἂν πατήσει, θὰ τὸ κάμει

23 ὅλο πέτρες.

24 τὸ τύμπανο τ' αὐτιῶ.

25 πέτρες ἴσια νὰ τὶς πιάνει ἢ χούφτα.

άλώνι. Ἄνεβαίνουν στὰ δέντρα καὶ τὰ κάνουν παστραβέλλα²⁶ κολλοῦν στὶς στέγες τῶν καλυβιῶν καὶ τὶς κάνουν ρεμόνι. Γῆς Μαδιὰμ γίνεται ὁ τόπος, ὅπου περάσουν γίδια. Τὶ ὑπόληψη λοιπὸν μπορεῖ ν᾿άχει ὁ κόσμος στὸ γιδάρη, ἀφοῦ φυλάει τὸ διαβολεμένο τοῦτα τὰ σφαχτά; Ὅσο γιὰ τὰ πρόβατα, ναί! Αὐτὰ τὰ βλόγησε ὁ Χριστός. Εἶναι τὰ ἡμερα τὰ ζωντανά, ποὺ τὰ κάνεις ὅπως θέλεις.

Διαφορετικὸς λοιπὸν ὁλότελα θεωρεῖται κι ὁ τσοπάνης ποὺ φυλάει τὰ πρόβατα. Τὸν λένε **προβατάρη** ἢ στὸ γλωσσικό τους ἰδίωμα **πρατάρη**. Ἐπειδῆς ἔχει νὰ κάμει μὲ ἡμεραπραματάκια, ὄχι ζημιάρικα σὰν τὰ γίδια, εὐεργετικά, μὲ τὰ τόσα ἀγαθὰ ποὺ δίνουν στὸν ἄνθρωπο, δὲ μπορεῖ, παρὰ κι αὐτὸς τέτοιος νὰ εἶναι. Εἶναι πρατάρης, ὄχι γιδάρης, σοῦ λένε. Ἄντὶς νὰ σοῦ ποῦνε εἶναι ἡμερος ὄχι ἀγροῖκος.

---

²⁶ τέλεια καταστροφή.

Γαλαραῖοι, Στερφαραῖοι.

Τὸ κοπάδι ἔχει γαλάρια, μὰ ἔχει καὶ τὰ στέρφα του. Πολλές φορές, ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ τὰ ζωντανά, ἢ καὶ γιὰ τὸ γαλάρια εἶναι ἀνάγκη νὰ θρέφονται καλύτερα ἀπ' τὰ στέρφα, τὰ χωρίζουν. Τὰ κάνουν δυὸ μπουλούκια. Καὶ τότε κι οἱ τσοπάνηδες ἀπ' ἀνάγκη γίνονται δύο. Ἔνας θὰ πάει κοντὰ στὰ γαλάρια κι ὁ ἄλλος στὰ στέρφα. Ὁ γαλάρης²⁷ κι ὁ στερφάρης.

Κι ἡ γιδοκοπή ὄντας εἶναι μεγάλη, ξεχωρίζουν τὰ βετούλια²⁸· τὰ κάνουν ἄλλο κοπάδι. Τὸ φυλάει ὁ βετλιάρης. Ἐπειτα ἔγιναν καὶ τραϊάρηδες, ὅσοι φυλᾶνε τὰ τραγιά, κατσίκαρηδες, κριαράδες, ἀρνάρηδες. Ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος ποὺ φυλάει ὁ τσοπάνης, παίρνει καὶ τὸ ὄνομα. Κατσίκια, κατσίκαρης· κριαρία, κριαράς· ἀρνιά, ἀρνάρης.

Τὸν ἔξυπνο τὸν τσοπάνη ποὺ ἐξέχει ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους σὰν τὸ κριάρι στὰ πρόβατα, τὸν ἀναγνωρίζουν οἱ συντρόφοι του γιὰ κεφάλι. Αὐτὸς ἀναζητᾶται καὶ βρίσκει τὸ λειβάδι ποὺ θὰ βοσκήσει τὸ πρᾶμα τους. Παραστέκει καὶ τοὺς προστατεύει σὲ κάθε δύσκολη περίσταση ποὺ θὲ νὰ τοὺς εὔρει. Αὐτὸς εἶναι κείνος ποὺ τὸν ὀνομάζουν, τσέλιγγα²⁹. Σκουτέρη στὰ μέρη τοῦ Λιδωρικιοῦ καὶ τῆς Ναυπακτίας, καὶ τὴ γυναῖκα του σκουτέρισσα. Εἶμαι «σκουτέρισσα», λέει εἰρωνικὰ καὶ κάθε τσοπάνισσα, ὄντας θέλει νὰ φανερώσει πὼς τὰ λίγα πρόβατα ποὺ συντηρεῖ ὁ ἄντρας τῆς δὲ βγάνουν τὰ ὅσα χρειάζονται νὰ ζήσει ἢ φαμελιά τους.

Πρόβατα καὶ γίδια μ' ἓνα ὄνομα λέγονται πράματα³⁰ στὰ μέρη, τῆς Ρούμελης. Ἀπὸ τοῦτα πῆρε ὁ τσοπάνης καὶ τ' ὄνομαπραματάρης. «Πραματαραῖους» λένε, κι ἐννοοῦν αὐτοὺς ποὺ ζοῦν ἀπ' τὰ πράματα. Ἀφήνω τὸ «βλάχος» καὶ «βλάχοι». Γι' αὐτοὺς ἔγραψα παραπάνω. Κι ἀπὸ τούτους βγήκαν: ἡ «βλαχινιά» καὶ ἡ «βλαχούρα», δηλ. ἡ τάξη τῶν τσοπάνηδων. Ἀκοῦς καὶ τσοπανούρα καὶ τσοπαναριά μὲ τὴν ἴδια σημασία. Τὸ «βλάχος» ἔχει καὶ τὴν ἰδιαίτερη σημασία τοῦ σκηνίτης. Ὄντας ἀκούσεις τοὺς ἴδιους τοὺς σκηνίτες νὰ σοῦ λένε: «Ἐμεῖς εἴμαστε βλάχοι, ἐκεῖνοι εἶναι χωριάτες», θὰ ἐννοήσεις πολὺ καλά, τὴ σημασία ἀπ' τὴν ἀντίθεση. «Ἐμεῖς κατοικοῦμε σὲ σκηνές», σὰ νὰ σοῦ λένε, «ἐκεῖνοι ἔχουν χτισμένα σπίτια σὲ χωριά». Βλαχοκόνακα εἶναι οἱ σκηνές τῶν βλάχων. Τὸ ἴδιο εἶναι καὶ οἱ βλάχικες καλύβες ἢ οἱ βλαχοκάλυβες.

Ὅσοι ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ ἔγιναν τσοπάνηδες, κι ἀκολούθησαν αὐτὴν τὴν ἐπιστήμη, εἶναι ἄμαθοι ἀπὸ δουλειές. Τσαπὶ δὲν πιάνουν, δρεπάνι ὄχι. Ἀπὸ κλάδο³¹ δὲν ξέρουν, σὲ καμιὰ χωριάτικη χωραφοδουλειὰ δὲ μπερδεύονται. Εἶναι ἀπείραγοι ἀπὸ δουλειά, ἀδούλευτοι· καὶ γι' αὐτὸ οἱ χωριάτες τοὺς θεωροῦνε γιὰ τεμπέληδες ἀνθρώπους· ἀνήξερους ἀπὸ κάθε σκληρὴ δουλειά, σὰν αὐτὲς ποὺ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ φκειάνουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ πέρα γιὰ νὰ ζήσουν.

27 στὸ Ἐηρόμερο λένε καὶ γαλαριάρης.

28 ἐνὸς ἔτους γίδια

29 στὴν Ἀκαρνανία σμείχτης. Στ' Ἄγραφα ὁ τσέλιγγας εἶναι σωστὸς ἀρχηγὸς ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους Σαρακατσαναίους. Αὐτὸς πρωτοστατεῖ σὲ κάθε δουλειὰ τῶν ἄλλων κι αὐτοὶ τὸν ἀναγνωρίζουν γιὰ πρῶτον ἀνάμεσά τους.

30 πρᾶμα λένε καὶ τὸ φορτιάρικο: γαϊδούρι, μουλάρι, «Δὲν ἔχω πρᾶμα νὰ πάω γιὰ ξύλα».

31 κλάδεμα ἀμπελιοῦ.

Δὲν εἶναι ὅμως σωστὴ αὐτὴ ἡ ἀντίληψη, καθὼς: θὰ ποῦμε παρακάτω. Ξέρουν κι οἱ τσοπάνηδες τὰ δικά τους.

www.pentalofo.gr

Οἱ τέχνες τῶν τσοπάνηδων.

Τσακίζουν τὰ νύχια τους κοντὰ στὸ πρᾶμα μέρα νύχτα ἀψηφῶντας βροχή, χαλάζι καὶ χιόνι. Νὰ ἢ δουλειά τους! Ξέρουν τὴν τυροκομία τους· ξέρουν τόσα ἄλλα πράγματα ποὺ ἀπ' ἀνάγκη μαθαίνουν³²! Τοὺς ἀδικοῦν τοὺς τσοπάνηδες μὲ τὰ νὰ λὲν πὼς εἶναι τεμπέληδες. Ἀφοῦ ὁ τσοπάνης κι ὅταν τὸ κοπάδι βόσκει ἤσυχα πέρα στὴ ράχη καὶ δὲν εἶναι: ἀνάγκη νὰ πάει κανένας ἀπὸ κοντὰ του, ἢ τὰ μεσημέρια ποὺ βρίσκονται τὰ πράγματα στὸ σταλό, κάτι κάνει. Σκαλίζει τὸ ξύλο. Γίνεται πελεκάνος. Μικρὸ εἶναι τὸ νὰ καλλιεργεῖ τὴν τέχνη δίνοντας μορφὲς στὰ ξύλα! Κι ἔχει ὅλα τὰ ἐργαλεῖα ὅσα τοῦ χρειάζονται.

Στὸ σελλάχι σέρνει τὸ κοπίδι ἢ μπινέλι ἢ τρουπητήρι, ἓνα μαχαιράκι κοφτερό, καμωμένο ἀπὸ παλιοξούραφο. Δῶσε ἓνα ξουράφι πῶχεις γιὰ πέταμα στὸ βλάχο θὰ τὸν κάμεις φίλο. Τὸ παίρνει, πάει σὲ νερὸ κάπου, βρίσκει ἀκονιές, (πέτρες σταχτόμαυρες ποῦναι ἀλήθεια μάννα καημένη γι' ἀκόνισμα), κι ἀρχίζει. Τὸ τροχάει, τὸ τροχάει... ὦρα πολλὴ ἀγωνίζεται ὥσπου τὸ φκειάνει νυστέρι, ἢ τὸ σώνει μὲ στουρνάροπετρα προυβολῶντας συχνὰ πυκνά, ὅπως προυβολάει μὲ προυόβολο. Ἡ μύτη του γίνεται βελόνι. Κι ἂν πεῖς γιὰ κόψιμο! τὴν τρίχα κόβει. Παίρνει ὕστερα κέρατο, τὰ βάνει στὴ φωτιά, μαλακώνει, τὸ πελεκάει καὶ φκειάνει καὶ τὸ μανίκι. Μανίκι γίνεται κι ἀπὸ ξύλο, ἀρκεῖ νὰ εἶναι σκληρό· σὰν ἀπὸ κρασιά, σὰν ἀπὸ σφεντάμι. Τὸ μανικώνει. Φκειάνει καὶ τὸ θηκάρι του ἐπίσης ἀπὸ ξύλο, καὶ τὸ τρουπητήρι εἶναι ἔτοιμο.

Μιὰ δίπλα τοῦ σελαχιοῦ του ἂν ἀνοίξεις, θὰ βρεῖς μπινέλι³³ στὸν κάθε τσοπάνη καὶ γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ τὸ χάσει, τὸ δένει μὲ δερμάτινη λωρίδα. Εἶναι τ' ἀργαλεῖο ποὺ δὲν πρέπει νὰ λείπει. Καὶ μήπως τοῦ λείπει ὁ χλιαρογλύφτης, ἓνα ἄλλο κοφτερὸ στριφτὸ μπρὸς μαχαιράκι; Αὐτὸ τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ γλύφει τὰ ξυλοχούλιαρα, νὰ τὰ βαθουλαίνει καὶ νὰ τὰ κεντάει.

* * *

Ἐπίσης τὸ ὑλικὸ τὸ βρίσκει μόνος του ὁ τσοπάνης; δηλ. τὸ ξύλο, τὸ «χρήσιμο» (κατάλληλο) ποὺ χρειάζεται γιὰ τὴν πελεκάνικη, τὴν τέχνη του. Κεῖ ποὺ περπατάει, ὅπου βρεῖ κισσὸ χοντρόν, τὸν κόβει καὶ συμμαζεύει τὸ κούτσουρο. Ἐπίσης ρίζες ἀπὸ ρεῖκια³⁴ ἢ κρανόβεργες ἴσιες ποὺ χρειάζονται γιὰ γκλίτσες τὶς θεωρεῖ σπουδαῖο εὔρημα. Ἄγριλόξυλα, φιλικόξυλα, σφενταμόξυλα ὅπου κι ἂν τὰ βρεῖ, δὲν τ' ἀφήνει. Κάνει ἀποθήκη ἀπὸ δαῦτα. Μὰ κι ὀξύσια ξύλα δὲ λείπουν ἀπὸ τὸν τσοπάνη. Μ' αὐτὰ θὰ φκειάσει τὰ στεφάνια γιὰ τὰ κουδούνια τῶνπραματιῶν, καὶ εἶναι χρειαζόμενα.

Ἔχει λοιπὸν μαζεμένα ὅ,τι λογιῶ ξύλο θέλεις, χουλιαρόξυλα, γκλιτσόξυλα -ἀπὸ βουρβαλιές ἢ ρίζες ἀπ' ἀριές τί σοῦ εἶναι!- καὶ τᾶχει βαλμένα στὸν καπνὸ νὰ ξεραθοῦνε.

32 σὰ νὰ ποῦμε πετσώνουν μόνου τοὺς τὰ τσαρούχια, μπαλώνονται κάποτε καὶ πλένονται· κι ἄλλα πολλὰ κάνουν.

33 λέγεται καὶ λεπίδι.

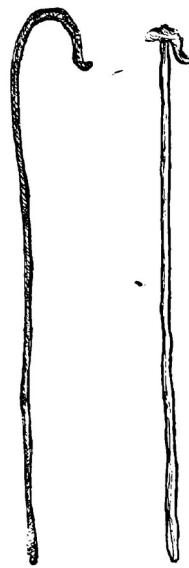
34 κόβοντάς τες καταμεσῆς ἔχει δυὸ ἡμισφαίρια, γιὰτὶ ἡ ρεικόριζα εἶναι ὀλοστρόγγυλη σὰ σφαῖρα. Βαθουλαίνει τὴ μισὴ καὶ φκειάνει κούπα ἢ κίκαρη, ὅπως τὴ λένε στ' Ἄγραφα. Μ' αὐτὴ πίνει νερὸ ὁ τσοπάνης.

Τὶς ρίζες ἀπ' τὰ ρεῖκια ποὺ φκειάνουν τὰ καλύτερα ξυλοχούλιαρα καὶ τὶς κοῦπες, τὶς χώνουν σὲ χῶμα ἢ σὲ κοπριά ἢ σ' ἄχυρο βρεμένο. Ὅχτῶ μέρες πρέπει νὰ μείνουν ἐκεῖ μέσα χωμένες. Ἀπὸ τὸ χῶμα, τὴν κοπριά καὶ τ' ἄχυρο, τὸ ξύλο παίρνει κείνο ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ μὴ σκάζει. Ἀντὶς τοῦτο, κάνουν κι ἓνα ἄλλο. Βράζουν τὸ ξύλο σὲ νερὸ μέσα γιὰ πολλὴ ὥρα· πίνει, λένε, τὸ ζουμί του ἔτσι, κι ἀργάζεται· γίνεται περίφημο γιὰ πελεκίδι. Δίνει λευτεριά στὴν τέχνη.

* * *

Ἡ μαγγούρα τῆς γκλίτσας δὲ χρειάζεται καὶ καμιὰ σπουδαία τέχνη γιὰ νὰ γίνει. Σιάζουν τὰ ρόζια τοῦ ξύλου, βγάζουν τὴ φλούδα, τὴν ξύνουν γιὰ νὰ πάρει λοῦστρο μὲ τὸ κοπίδι, κι εἶναι ἔτοιμη. Τὸ ξύλο ποὺ τὴ φκειάνουν πρέπει νὰ εἶναι ὁλόϊσιο. Τὰ ρόζια δὲν πειράζουν. Τὸ μάκρος του περνάει τ' ἀνάστημα τ' ἀνθρώπου.

Τὰ ρόζια, μάλιστα τῆς κρανιαῆς, εἶναι χρήσιμα καὶ δὲν τὰ ξεριζώνουν. Κάνουν τὴ μαγγούρα πιὸ στέρια. Δὲ σπάζει ποτέ. Βάρα ὅσο θέλεις. Χτύπα τὴν κι ἀπάνω σὲ πέτρες. Προσπαθεῖς νὰ τὴ λυγίσεις, τίποτε. Μὰ καὶ μήπως δὲ χρειάζεται νᾶναι τσιλίκι; Μ' αὐτὴ θὰ βαρέσει σκυλὶ ὁ τσοπάνης, ἂν ριχτεῖ νὰ τὸν φάγει, θὰ χτυπήσει ἀπάνω σ' ἀγριόπετρες, θὰ τὴ βάλει στὸν ὦμο καὶ κρατώντας τὴν ἀπ' τὶς ἄκρες θὰ κατεβαίνει τὶς πλαγιὲς μ' ὄλο τὸ ράστι του. Κάποτε θὰ τοῦ χρειαστεῖ καὶ γιὰ ὄπλο. Τὴ σηκώνει ἐνάντια στὸ ζωοκλέφτη καὶ θὰ τοῦ τὴ φέρει ὄντας τοῦ ριχτεῖ στὰ καλά καθούμενα. Νά, γιὰ τὴ φκειάνει ἀπὸ στέριο ξύλο.

ράβδα - γκλίτσα

Ἡ γκλίτσα εἶναι ἄλλο· χρειάζεται τέχνη γιὰ νὰ γίνει. Αὐτὴ εἶναι τὸ κεφάλι τῆς μαγγούρας, βλέπεις· ἐκεῖ ποὺ θὰ πιάνει τὸ χέρι τοῦ τσοπάνη γιὰ νὰ στηρίζεται· εἶναι ὅ,τι τὸ καπέλο στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἂν δὲν εἶναι τῆς προκοπῆς, φόρα του ὅ,τι εἶδος ροῦχο θέλεις, χάνεται ἢ ὁμορφάδα τῆς ντυμασιᾶς του. Καὶ νά, γιὰ τὴν παιδεύεται ἓνας πελεκάνος, γιὰ νὰ τὴν καταφέρει ὅπως πρέπει.

Γράπ, γρούπ, ἀκοῦς ἀπ' τὸ μπινέλι σύντας γλύφει ἢ κόφη του τὸ ξύλο. Λογιῶν λογιῶν φόρμες ἀπ' ἀγκλίτσες βγάνουν τὰ χέρια τῶν πελεκάνων τσοπάνηδων. Μιά, χωρὶς κεντίδια, ἀπλή, μὲ κεφάλι ἀτόρνευτο. Μοιάζει σὰν τοῦ φιδιοῦ τὸ κεφάλι, ὅταν τὸ κρατεῖ ὀλόρθο, κι ἔχει τὴν οὐρὰ κατὰ τὰ ἔξω γυρισμένη. Ἄλλη τὸ ἴδιο σχέδιο, ἀλλὰ μὲ κεντίδια ἐτούτη. Ἄλλες μὲ κεφάλι σὰ φιδίσιο, σὰ σκυλίσιο, σὰν ἀλογίσιο, κατὰ ποῦ θὰ φανταστεῖ τέλος ὁ τεχνίτης³⁵ Τ' ἄλλο ὅμως, τὸ πίσω γίνεται ἀπλό, ἢ καὶ μὲ οὐρὰ κουλουριασμένη -ἂν εἶναι φιδίσιο τὸ κεφάλι- ἢ σκυλίσιο οὐρὰ μαζεμένη, καὶ μὲ τρυπίτσα γιὰ νὰ περνᾷ τὸ δάχτυλο μέσα καὶ τὴν κρατάει. Σχέδια λογιῶν λογιῶν βλέπεις βγαλμένα ἀπ' τὴ φαντασία καὶ τὸ χέρι τοῦ τσοπάνη. Ἐργάζεται βέβαια πάνω στὰ καλούπια ποῦ παίρνει ἀπ' τὴν παράδοση, μὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν παρουσιάσει καὶ κάτι νέο τῆς δικῆς του ἀρεσιᾶς. Εἶναι κι αὐτὸς σὰν τὸ λαϊκὸ ποιητὴ ποῦ παλιὲς γνωστὲς φόρμες δημοτικῶν τραγουδιῶν τὶς παρουσιάζει μὲ καινούργιες παραλλαγές. Ἄν τὸν βοηθᾷ κιόλας τὸ φυσικὸ του. Ἄν τύχει νᾶχει τὸ μεράκι του. Ἄν ἔχει τέλος καὶ ξύλο ὅπως πρέπει καὶ τὰ χρειαζόμενα ἐργαλεῖα. Ἀπὸ λιγουλάκι ὅλα βοηθοῦνε γιὰ νὰ βγεῖ ἀπ' τὸ χέρι του γκλίτσα ποῦ νὰ κρούει ὁ μύλος κι ἡ μισὴ ἢ φτερωτῆ³⁶, τὸ λαϊκὸ ἀριστούργημα τῆς τέχνης μ' ἄλλα λόγια.

* * *

Κι ἓνα ἄλλο. Ὁ καλὸς πελεκάνος βάνει τὰ δυνατὰ του νὰ δώσει χαρακτῆρα στὴν τέχνη του. Χρωματίζει. Φκειάνει τὰ σκίτσα τοῦ χαράζοντας μὲ τὸ κοπίδι. Περνάει ἔπειτα καμμένο ἐργαλεῖο ἀπ' τὶς χαρακιὲς καὶ ξεφανερώνει μὲ τὸ μαῦρο τὶς μορφές ποῦ χαράζει Τρυπάει ὕστερα ὀλομεσῆς τὸ κεφάλι τῆς γκλίτσας. Στρογγυλεύει τὴ μαγγούρα τοῦ ἀπ' τὴ λιανὴ καὶ τὴν ἐφαρμόζει. Καὶ γιὰ νὰ μὴν ξεσφίγγει, τὴν καρφώνει μὲ ξυλένιο καρφάκι ἀπὸ πάνω. Ἐνα σῶμα γίνεται γκλίτσα καὶ μαγγούρα. Βάλε ὅση δύναμη θέλεις, ἀδύνατο νὰ τὰ ξεχωρίσεις.

Ἡ γκλίτσα εἶναι τὸ τρίτο ποδάρι τοῦ τσοπάνη. Τὰ δυὸ τὶ νὰ τοῦ κάμουν ἐκεῖ πάνω στὰ πλάγια! Κι ὅπως τὸ πόδι, γιὰ νὰ μὴ φθειρεται, θέλει τὸ τσαρούχι, ἔτσι κι ἡ μαγγούρα. Τῆς βάνουν σιδερένια δαχτυλήθρα ἢ σιδερένιο στεφάνι -κάποτε καὶ κοκκαλένιο- ἐκεῖ ποῦ θ' ἀκουμπάει. Δὲν τὴν τρώει λοιπὸν τὸ χῶμα, δὲν τὴν τρίβει ἢ πέτρα. Βαραίνει κι ὅλας κάτω καὶ ζυγιάζει ὅπως πρέπει στ' ἀκούμπημα.

ΣΗΜ. ἡ γκλίτσα ποῦ κρατᾷ ὁ προβατάρης λέγεται πρατάγκλιτσα· τοῦ γιδάρη ἢ γκλίτσα λέγεται γιδάγπλιτσα.

Κάποτε οἱ τσοπάνηδες φκειάνουν καὶ κοκκαλένιες ἀγκλίτσες. Ἄλλη, ὀλότελα διαφορετικὴ δουλειὰ πάλι τούτη. Θὰ βρεῖς πρῶτα ἀπὸ σφαχτὸ τὸ κατάλληλο κέρατο τραγίσιο ἢ κριαρίσιο. Θὰ τὸ βάλεις στὴ φωτιά νὰ μαλακώσει. Θὰ τὸ πελεκήσεις λίγο λίγο. Θὰ τὸ γυρίσεις καὶ θὰ τοῦ δώσεις τὸ σχῆμα ποῦ πρέπει γι' ἀγκλίτσα. Θὰ τὸ τρυπήσεις καὶ καὶ... Κεντίδια κοντὰ στὸ νοῦ εἶναι, πὼς δὲ γίνονται στὸ κόκκαλο πάνω. Χαράζεται μαθὲς τὸ κέρατο; Κοκκαλένια γκλίτσα εἶναι πιὸ στέρια ἀπὸ ξυλένια, ἀναιώνια. Χαρὰ στὸν τσοπάνη ποῦ θ' ἀποχτήσῃ τέτοια.

Κι ὅλος αὐτὸς ὁ κόπος, αὐτὴ ἡ τέχνη ποῦ βάνει, τὰ χασομέρια τὰ πολλήμερα

35 Ἡ μύτη ἀπ' τὸ γκλιτσόξυλο στ' Ἄγραφα γίνεται γριπή, ἐνῶ στ' ἄλλα μέρη πάει ἴσια μπρός.

36 παροιμία, ποῦ λέγεται γιὰ κάθε καλοφκειασμένο, εἴτε φόρεμα, εἴτε τσαρούχι, εἴτε ἄλλο ὀτιδήποτε.

γίνονται για να ξεπλερώσει τὴ μεγαλύτερη ἐπιθυμία πῶχει ἕνας τσοπάνης. Νᾶχει μιὰ γκλίτσα. Σὰν τὸ γραμματικό, ποὺ ἡ μεγαλύτερή του ἐπιθυμία εἶναι νᾶχει τὴν πέννα του, στὸ γεωργὸ τ' ἀλέτρι του, στὸ μαραγκὸ τὸ σκεπάρνι του,, στὸν παπᾶ τὸ πετραχήλι του... Κι ἔχει δίκιο! γιατί αὐτὴ εἶναι τὸ δικό του σύμβολο, αὐτὸ ποὺ λέει αὐτὸς «σημεῖο».

- Καὶ τί τσοπάνης εἶσαι σύ, χωρὶς γκλίτσα; Ἀκοῦς νὰ ρωτᾶει ὁ χωριάτης, ἂν ἴδῃ πρατάρη χωρὶς τὴ γκλίτσα. Κατάλαβε λοιπόν, γιατί παραπάνω τὴ μαγγούρα τὴν ὠνόμασα σύμβολο τοῦ τσοπάνη. Αὐτὴ εἶναι τὸ πᾶν γι' αὐτόν. Ἀπλώνοντάς τὴν πέρα, πιάνει τ' ἀρνάκι ἀπ' τὸ πόδι· πιάνει καὶ τὸ πρόβατο τὸ μεγάλο, τὸ κριάρι, τὸ κεσέμι. Σηκώνοντάς τὴν, φοβερίζει τὸ κοπάδι καὶ σαλαγῶντας το, τὸ ἀναγκάζει νὰ πάει νὰ βοσκῆσει στὰ πολλὰ χορτάρια, παραπέρα. Τὴ σηκώνει καὶ βαρεῖ τὰ σκυλιά, τὰ ξένα ποὺ θελὰ ριχτοῦνε νὰ τὸν πετσοκόψουν, ἂν δὲν τὴν εἶχε. Χτυπάει τὸν κλέφτη πούθελε τὸν πετύχει στὸ μαντρί νὰ κλέψει τὰ πρόβατα. Εἶναι τὸ σπαθὶ του. Ἀκουμπάει στὶς σάρεις, στὶς γκρεμίλες, στὰ βράχια γιὰ νὰ περάσει ἄφοβα, καὶ φτάσει τὰ πράματα ποὺ βόσκουν στὰ ζωνάρια ἀνάμεσα τὰ βράχια. Ἀκουμπάει τ' ἀστήθι τοῦ στή γκλίτσα, ὄντας θέλει νὰ σταθεῖ κάπου ν' ἀγναντέψει, ἢ νὰ κουβεντιάσει. Κάποτε τὴ χουφτώνει, καὶ σὰν κρεμασμένος ἀπὸ δαύτη λακριδίζει μ' ἀνάπαψη. Τὴ βάνει πέρα δῶθε πίσω στὶς πλάτες του καὶ περπατᾶει περήφανα στὴν ὁμάλια. Τὴ διπλαρώνει πίσω στὴ μέση του καὶ κρατῶντας τίς δυὸ ἄκρες τῆς ξεκουράζει τὸ σῶμα του, ἅμα τὸν πονάει ἡ μέση, λέει.

Μ' αὐτὴ ὀδηγᾶει τὰ γαλάρια στὴ στρούγκα νὰ τ' ἀρμέξει. Τὴν ὀρθώνει σὰ στῦλο μπροστά του, καὶ χουφτώνοντάς τὴν στὴ μεσιὰ κάθετα σταυροπόδι. Τὴ στυλώνει καὶ σηκώνεται ἀπ' τὸ βαριὸ καθῆσι του. Ἀκουμπῶντας τὴν κάπου, πηδάει αὐλάκι. Ποτὲ δὲν ἀφήνει ὁ τσοπάνης τὴ γκλίτσα ἀπ' τὸ χέρι. Θὰ πάθαινε, ὅτι παθαίνει ἕνας βαρκάρης, ὄντας χάσει τὸ κουπί ἀπ' τὴ βάρκα· ἂν τοῦ πάρεις ἀπ' τὰ χέρια τὴ γκλίτσα θὰ χάσει τὸ μπούσουλα. Καὶ νὰ, γιατί ἀγκαλιά τῆς κοιμάται μέρα νύχτα ὁ τσοπάνης.

* * *

«Πῆρα τὴν ἀγκλίτσα», ἂν ἀκούσεις ἀπὸ στόμα χωριάτη, κατάλαβε πῶς θέλει νὰ εἰπεῖ, ἔγινε τσοπάνης· «ἀπαράτησα τὴν ἀγκλίτσα», ἀπαράτησε τὴν τσοπάνικη, τέχνη· «κούρνιασα τὴν ἀγκλίτσα», δυστύχεψαν τὰ πράματά του, λέει, κι ἄδικα πάει κοντά τους, ἢ τᾶχασε ὀλότελα ἀπ' τὴν ἀνέχεια καὶ ξετσοπάνεψε. «Ἀπὸ μιὰ ἀγκλίτσα κρέμουμε», ἂν ἀκούσεις νὰ σοῦ λένε, ξήγα το, πῶς δὲν ἔχει ἄλλο πόρο ζωῆς ἀπ' τὰ πράματα ἕνας τσοπάνης. «Κρεμάστηκα στὴν ἀγκλίτσα», ἀφοσιώθηκε, λέει, μονάχα στὰ ζωντανά του. «Ὅλη ἡ περιουσία μου στὴν ἀγκλίτσα εἶναι», δὲν ἔχει ἄλλο τίποτε, νὲ σπίτι, νὲ χωράφι, παρὰ τὰ πράματα.

Ἡ γκλίτσα εἶναι ἡ παρηγοριά τοῦ τσοπάνη. Μ' αὐτὴ περνᾶει τὰ κασαβέτια του· σκοτώνει καὶ τὴν ὥρα του. Ἄμα βρίσκεται στὶς βαθιές συλλογές του ἢ ἔχει σκόρπιον τὸν νοῦ του δῶθε καὶ κεῖθε, βγάνει τὸ κοφτερὸ μαχαίρακι του καὶ πελεκᾶει πάνω στὴ γκλίτσα. Κάτι ἰσιάζει, κάποιον κόμπο στρογγυλεύει, αὐλακιά βαθουλώνει, κάτι κεντάει. Ἀφαιρεμένος λὲς κι εἶναι, κι ὅμως τὸ μαχαίρι δὲν παρασκαλίζει, ἐνῶ μάλιστα πολλὲς φορὲς καὶ λακριδίζει μὲ τοὺς συντρόφους τὸν γιὰ λειβάδια, γιὰ πράματα, γιὰ γάλατα, γιὰ τυριά, γιὰ ὅ,τι διαβαίνει ἀπ' τὸ νοῦ του τὴν ὥρα κείνη τῆς ξεχασιάς του.

Κι ὀρθὸς ἂν τύχει, καὶ τὸν βάνουν σὲ βαθιές, ὅσο ἢ θάλασσα, σκέψεις τὰ λόγια τ' ἀντικρυνοῦ του, τὸν βλέπεις σὰν κάτι νὰ χαράζει στὴ γῆ κάτω μὲ τὴν ἄκρη τῆς μαγγούρας. Ὅλο μ' αὐτὴ ἔχει νὰ κάμει. Βλέποντας τὴ γκλίτσα, θὰ θυμηθεῖς ἄθελα καὶ τὸν τσοπάνη· βλέποντας αὐτόνε, τὴ μαγγούρα του ἀναζητᾶς νὰ διακρίνεις.

Ἄν τύχει τσοπάνης νὰ βρεῖ στημένη γκλίτσα κάπου, λέει γιὰ εἰρωνεῖα τὴν παροιμία: **Δρόμο δρόμο τὰ πῆγαινα, τὶ εἶχαν καὶ φόφαγαν τὰ ἔρημα!** Θέλει νὰ χωρατέφει μὲ τὴν τεμπελιά τ' ἄλλουνοῦ τοῦ τσοπάνη, ποὺ ἀπαράτησε τὴ γκλίτσα του ἀπ' τὰ χέρια. Δὲ φυλάει τάχα καλὰ τὸ κοπάδι. Δὲν κάνει γιὰ τσοπάνης.

* * *

Καὶ οἱ γιδαραῖοι κρατοῦν ἀγκλίτσα. Ἄλλ' αὐτοὶ ἔχουν καὶ τὴ **ράβδα**³⁷. Ἐνα ραβδί μακρύτερο ἀπὸ ὅσο τὸ περιμένεις. Μ' ἓνα γύρισμα στὴν ἀπάνω μεριά τόσο μεγάλο, ποὺ οἱ χουῖφτες δὲ μπορεῖ νὰ τὸ χουφτώσουν. Μονοκόματο ξύλο εἶναι ἢ ράβδα καὶ εἶναι δύσκολη νὰ βρεῖς τέτοια ξύλα. Μὰ οἱ τσοπαναραῖοι βρίσκουν. Τὰ βγάνουν ἀπὸ δέντρα, πουρνάρια, ἀγριλιές μέσα στὰ δάσια ὅπου περπατοῦνε. Καὶ τὰ σιάζουν μόνοι τους πελεκώντας τα· καὶ φκειάνουν τὸ γυριστᾶρι ζεσταίνοντας τὴ μιὰ ἄκρη τους στὴ φωτιά. Δὲ χρειάζεται δὰ καὶ τέχνη μεγάλη νὰ γίνεῖ ἢ ράβδα! Αὐτὴ οὔτε κεντίδια, οὔτε ἄλλο κἀνα δύσκολο φκειάσμα ἔχει. Ξύλο μακρὸ ὅσο χρειάζεται ηῦρες, εἶναι καὶ σὰ φκειασμένη.

Ἡ τέχνη τοῦ τσοπάνη δὲν περιορίζεται στὰ δικά του χρειαζόμενα μόνο. Καλοὶ πελεκάνοι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ δείξουν τὸ τάλαντό τους καὶ στοὺς ἄλλους, στὴν κοινωνία ὅλη. Καμαρώνουν νὰκοῦνε παίινες γιὰ ὅ,τι βγάνουν ἀπ' τὸ χέρι τους. «Ὅ,τι εἶναι καὶ δὲν εἶναι στὸν ἀπάνω κόσμος, αὐτὸς τὸ φκειάνει», ἔχει ὄνειρο ν' ἀκούσει ὁ καλὸς πελεκάνος. Κόβει ξύλο ἀπ' ἀγραπιδιές, ἀπὸ φιλίκια, ἀπὸ σφεντάμια. Τὰ προετοιμάζει καὶ πελεκᾷ ρόκες γιὰ τὶς γυναῖκες. Σὲ τοῦτες δὰ εἶναι, ποὺ βάνει ὅλη τὴν τέχνη του, γιὰ νὰ βγεῖ ἱκανοποιημένος στὶς καλὲς νοικοκυράδες, στὶς ὀμορφες βλαχοποῦλες. Χαλεύεις καὶ τοῦ χαρίσουν κἀνα κεντητὸ σακκούλι, καμιὰ ὀμορφοκαμωμένη καπνοσακούλα! κἀνα σακκούλι σταφύλια -(οἱ νοικοκῦρηδες, γιὰτὶ αὐτὸς ἀμπέλι δὲν ἔχει)- κἀνα τενεκὲ λάδι, κάτι τέλος ποὺ τοῦ λείπει. Γιὰτὶ αὐτὸς μὲ λεπτὰ δὲν πουλάει τὴν τέχνη· τῶχει γιὰ ντροπὴ του. Δουλεύει γιὰ ἓνα μεράκι, γιὰ μιὰ ἐπίδειξη· νὰ χαρίσει τὶς ρόκες ὅπου τὸν πονάει ἢ καρδιά, ἢ ὅπου ἔχει τὸ συμφέρο του.

Καὶ φκειάνει ρόκες «λογοιῶν τουρλοῦ», μὲ σταυρούς, γυριστὲς μ' αὐτιά, μονοκόματες, συνταιριαστές, ὅ,τι βάλει ὁ νοῦς του. Ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ φαίνεται ὅλη ἢ τέχνη του δὲν εἶναι τὸ σχῆμα τῆς ρόκας. Εἶναι τὰ κεντίδια, τὰ λελούδια, τὰ πουλάκια, τὰ ζούμπερα, ποὺ χαράζει ἀπάνω σ' αὐτὴ· αὐτοῦ βάνει ὅλα τὰ δυνατά του. Καὶ τὰ καταφέρνει ὅσο καὶ νὰ εἰπεῖς. Καὶ γιὰ νὰ φαντάζουν, χρωματίζει καίοντας τὶς χαρακιές μὲ τὴ μύτη ἀπ' τὸ κοφτερίδι· ἢ τὶς βάφει μὲ κελαρμινί, κόκκινες, ἢ μὲ λουλάκι, γαλάζιες· κάποτε καὶ μὲ τὰ δυὸ τὰ χρώματα, τὸ ἓνα ἔτσι καὶ τ' ἄλλο ἀλλιῶς.

Φκειάνει καὶ σφοντύλια ὁ πελεκάνος γιὰ τ' ἀδράχτι μὲ σφενταμιέσιο ἢ καρυδίσιο ξύλο. Κεντάει τὸν κάμπο τους μὲ σχήματα κανονικὰ σὰ γεωμέτρης, χαράζει κύκλους μ' ἀχτίδες, γύρους ἀπὸ φύλλα, τετραγωνάκια, σταυρούδια...

37 Ἡ ράβδα συνηθίζεται στὰ νότια μέρη τῆς Δωρίδος καὶ στὰ χωριὰ τῶν Σαλώνων.

Φκειάνει βλογέρους³⁸, γιὰ νὰ σφραγίζουσι τὶς λειτουργιῆς οἱ γυναῖκες, σταυρούδια, γιὰ νὰ ψάλλουσι ἁγιασμὸ οἱ παπᾶδες, κάποτε καὶ σφραγίδες γιὰ τὰ κοινοτικὰ γραφεῖα - (πολλοὶ τὰ καταφέρνουν μιὰ χαρὰ)-. Κοῦπες δὲ καὶ ξυλοχούλιαρα³⁹, κοκκαλένια χουλιάρια, χουλιάρες γιὰ τσιγάρισμα εἶναι παιγνίδια στὰ χέρια τοῦ καλοῦ πελεκάνου.

Τί καλὰ ποὺ θὰ ἦταν ἂν ὅλοι οἱ τσοπάνηδες ἤξεραν πελεκάνοι! Γιατὶ εἶναι καὶ κάμποσοι τεμπέληδες -καὶ γιὰ ντροπὴ τους τὸ λέγω- ποὺ σέρνουν τὰ τραπλόχαρτα στὸ μανικοκάππι καὶ στὸ σελλάχι. Καὶ ὄντας ἔχουν χασομέρια, στρώνονται στὰ χαρτιὰ ἀπάνω στὴν κάππα καὶ δέν τοὺς σηκώνεις, ὁ κόσμος νὰ χαλάει. Χουζούρι ὡσποὺ νὰ ξεκινήσουσι τὰ πρόβατα ἀπ' τὸ στάλο. Ὅσο γιὰ κείνους ποὺ παίζουν τὴν τριώτα, τὰ κιόσια, τὶς σουμάδες καὶ τοὺς ἄλλους, ποὺ μαθαίνουν τὸν τσάμικο, ρίχνουν τὸ λιθάρι, πηδοῦνε τὶς τρεῖς, τί ἔχει νὰ εἰπεῖ κανένας! Κι οἱ βλαχοποῦλες καμαρώνουν, ποὺ βλέπουν τοὺς πιστικοὺς νὰ καταγίνονται σὲ τέτοια ἀντρίκεια πράματα. Καὶ τί καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ βλέπεις ἓνα ροδοκόκκινο λεβέντη τσοπάνο, νὰ βάνει τὰ δυνατὰ του νὰ ξεπεράσει στὸ πήδημα τὸ σύντροφό του, νὰ διαβεῖ τὴ γκλίτσα, τὸ σημάδι πῶχουν βαλμένο;

Συνταιριάζουσι κάποτε καὶ στίχους τὰ τσουπανόπουλα, τραγούδια γιὰ χωριάτικες ἐρωτοδουλειῆς, γιὰ τσοπάνικα νιτερέσια. Μολογᾶνε καὶ παραμύθια, λένε κι ἀπεικαστὰ⁴⁰ στὶς ἀδειῆς τους. Οἱ γεροτσοπάνηδες ξαπλωμένοι κατάχαμα τὴ νύχτα κοιτᾶνε τὸν ξάστερο οὐρανὸ καὶ λένε γιὰ ν' ἀκοῦν κι οἱ νεώτεροι, τὰ ὅσα ἄκουσαν ἀπ' τοὺς γερόντους γιὰ τ' ἀστέρια. Τοῦτο εἶναι ἡ Πούλια, κείνο ἡ Ἀρκούδα, τὸ ἄλλο οἱ Κλέφτες κ.τ.λ. Μαντεύουν κιόλας γιὰ τὸν καιρὸ. Ὅλοι παραδέχονται στὴ Ρούμελη πῶς οἱ τσοπάνηδες μποροῦν νὰ σοῦ ποῦν, τί καιρὸς θὰ κάμει τὸ χειμῶνα, ἂν τὸ πρᾶμα θὰ βγεῖ ἀνοχιμένο ἢ καιρούσικο. Γιατὶ αὐτοὶ κοιτοῦν τὰ μερομήνια⁴¹. Μαντεύουν κι ἀπ' τὶς πλάτες τῶν σφαχτῶν. Κι ἄκουες τὸν καιρὸ ποὺ ἤμαστε σὲ πόλεμο νὰ σοῦ λένε μέσα τὰ χωριά: «ὁ δεῖνας τσοπάνης εἶπε γιὰ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τοῦτο, κι ὁ ἄλλος κείνο», Καὶ τὰ πιστεῦε ὁ κοσμᾶκης, γιὰτὶ κάποτε ἔβγαιναν καὶ στ' ἀλήθεια. Κοιτάζουσι καὶ τὴ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ τὰ Χριστοῦγεννα καὶ μαντεύουν πόσος χειμῶνας μένει ἀπέραγος.

38 στ' Ἄγραφα τοὺς λένε σφραγίστρες, ἄλλοῦ καὶ σφραγίδες.

39 Τὰ ξυλοχούλιαρα γίνονται ἀπὸ ξύλο ἀγραπιδιᾶς.

40 ἀπεικαστὰ στ' Ἄγραφα λένε τὰ αἰνίγματα· σ' αὐτὰ περιλαμβάνουσι καὶ τὰ προβλήματα· κι ἀκοῦς τέτοια πολλὰ.

41 1-12 Αὐγούστου. Κάθε μέρα κ' ἓνας μῆνας. Ὅ,τι καιρὸ κάμει ἢ κάθε μιὰ, τέτοιοι θὰ κάμει κι ὁ μῆνας ποὺ πέφτει. Πρῶτη Αὐγούστου λογιέται γιὰ τὸν Αὐγούστο, 2η γιὰ τὸν Τρυγητὴ καὶ τράβα παρὰ πέρα. Πολλοὶ λογαριάζουσι τὰ μερομήνια σὲ 6 μέρες μονάχα. Ἡ μισὴ μέρα περνᾶει γιὰ ἓνας μῆνας κ' ἄλλη μισὴ γιὰ τὸν ἄλλον.

Τὰ κατοικειὰ τῶν τσοπάνηδων.

1. Στὰ βουνά.

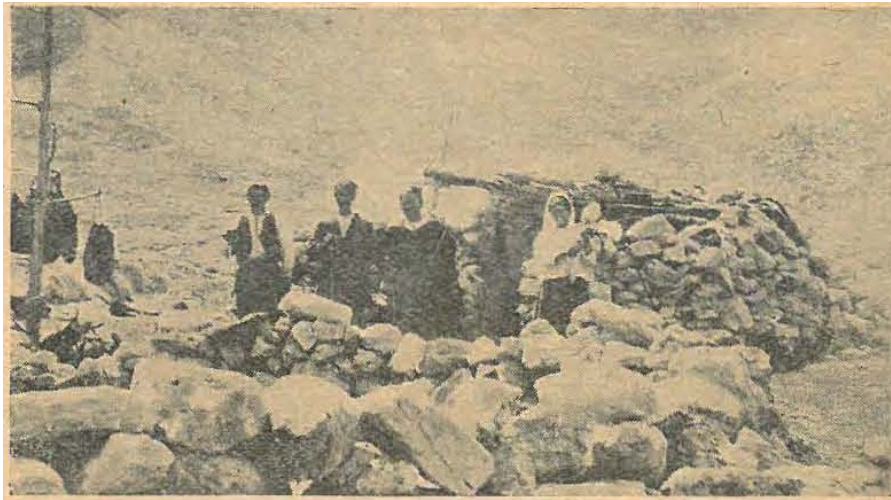
Τὰ καλοκαιρινὰ λειβάδια εἶναι ἀπάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης, στὰ Βαρδούσια, στὸ Βλαχοβούνι, στὴ Γκιώνα, στὴν Ὀξυά, στὸ Βελούχι, στὴν Καλλιακούδα, στὴ Χελιδόνα, στ' Ἀγραφιώτικα βουνά, Οἱ κορφές τοὺς εἶναι γυμνές· δεντράκι δὲ βλογαίει κεῖ πάνω. Καὶ τί δέντρο μπορεῖ νὰ φυτρώσει παραπάνω ἀπ' τὰ 1500 μέτρα; Τὰ πατητὰ μέρη τῶν κορφάδων καὶ τὰ πλάγια, ὅπου μποροῦν νὰ βόσκουν πρόβατα, τὰ λένε λειβάδια. Ξεχωρισμένα ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο μὲ ράχη, μὲ ρέμα, μὲ λαγκάδι, μὲ πριόνα, μὲ κοτρῶνες, μὲ ὅ,τι φυσικὸ ὄριο ἔχει ὁ τόπος. Τὸ στατώτερο τὸ μέρος τοῦ λειβαδιοῦ, τὸ λάκκωμα ποὺ ἀπαγγειάζει ὁ ἀέρας, τὴ γούβα ποὺ τυχὸν ἐκεῖ κοντὰ ἔχει σπηλιές, τὴν ἔχουν γιὰ **στανοτόπι**. Ἀπὸ παντὲς⁴², βρέθηκαν τὰ στανοτόπια στὸ κάθε λειβάδι. Ἄλλοι τσοπάνηδες σὰν τοὺς τωρινούς διάλεξαν τὸ μέρος· ἤθραν τὸ καλύτερο κι ἐκεῖ ἔρριξαν τὸ ὄρδι τους. Ἦρθαν ἄλλοι κοντὰ τους, τὸ ἴδιο. Ἄλλοι κι ἄλλοι κι ὡς τὰ σήμερα, ποτὲ δὲν ἀλλάζει τὸ στανοτόπι.

Τὰ στανοτόπια τῶν γιδαραίων εἶναι ἀλλοῦθε. Τὰ γίδια διατηροῦνται στὰ ριζὰ τῶν βουνῶν, στὶς λαγγαδιές μέσα καὶ στὰ ρέματα, ὅπου τὸ κλαρὶ δίνει φύλλα. Τὸ φύλλο κι οἱ κορφάδες ἀπ' τὰ κλαριά εἶναι κεῖνα ποὺ θρέφουν τὰ γιδερά. Ἐκεῖ λοιπὸν διαλένε οἱ γιδαραῖοι γιὰ στανοτόπια, καὶ τὰ φκειάνουν πότε δῶ καὶ πότε κεῖ. Ἔχουν φέτος τὰ δέντρα φύλλο πολὺ, βελάνι κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, προτιμάει ἐκεῖ νὰ στήσει τὸ στανοτόπι τοῦ ὀγιδάρης. Περνάει αὐτὴ ἡ χρονιά. Βελάνια γίνονται στὸν πέρα λόγγο τοῦ χρόνου. Πάει σιακεῖ αὐτὸς τὸ στανοτόπι του. Δὲν ἔχει στασιό. Ἐπειτα κι ἓνα ἄλλο· σὲ γιδαρέϊκο στανοτόπι, ἓνας μονάχα γιδάρης μπορεῖ νὰ κονέψει. Δὲν εἶναι ὅπως μὲ τοὺς πραταραίους. Ἐκεῖνοι καὶ πολλοὶ μαζί μπορεῖ νὰ στανέψουν. Καὶ στανεύει πρῶτος ἀπ' τοὺς γιδαραίους, ὅποιος προφτάσει. Πρόλαβε δηλ. ἓνας γιδάρης, νὰ κάμει στανοτόπι στὸ μέρος ποὺ εἶχες στανέψει σὺ πέρυσι, γιατί ἔτυχε νὰ ρθει πρῶϊμα ἀπ' τὰ χειμαδιά, ἢ ἀνάγκη θὰ τὸ κάμει νὰ πιάσεις σὺ ἄλλο μέρος, νὰ κάμης τὸ στανοτόπι σου.

Ἀφήστε τώρα τοὺς γιδαραίους καὶ λᾶτε στοὺς προβαταραίους. Στὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ πάνω εἶναι λίγα τὰ σημαδιακὰ τὰ μέρη ποὺ κάνουν γιὰ στανοτόπια. Βρέθηκαν ἀπὸ παντὲς ὅπως εἶπαμε. Δὲ μπορεῖ ὁ κάθε πρατάρης νάχει καὶ δικό του στανοτόπι.

42 ἀνέκαθεν.

Κονάκι σὲ γυρτὴ κοτρῶνα.

- «Θὰ συντροφέψουμε», σοῦ λένε δυό, τρεῖς, τέσσερες, πέντε, ὅσοι προβαταραῖοι κι ἂν εἶναι, «καὶ θὰ πιάσουμε τὸ δεῖνα στανοτόπι». Τὸ λειβάδι ἀμέραγο εἶναι. Θὰ βόσκουμε τὰ κοπάδια μας ὅλα μαζί. Θὰ τὰ σμίξουμε. Καὶ θὰ ξεχωρίσουμε τὰ γαλαροκόποδα νὰ πᾶν κοντὰ οἱ γαλάρηδες τὶς στερφοκοπὲς θὰ τὶς παραδώσουμε στοὺς στερφάρηδες. Χώρια τὰ χοντρά χώρια τῆ λιανούρα. Θὰ φυλάει ὁ ἕνας τοῦτο, ὁ ἄλλος τ' ἄλλο τὸ κοπάδι. Μιὰ χαρὰ γίνεται ἢ δουλειὰ ἔτσι. Βρίσκει ὁ ἄνθρωπος τὴ δουλειὰ ποὺ τοῦ περνάει ἀπὸ χέρι νὰ κάμει, καὶ τὰ πράματα τὸν ἄνθρωπό τους. Νά, ἡ συντροφιά τί εἶναι. Γι' αὐτὸ συντροφεύουν οἱ τσοπάνηδες. Ἕνα στανοτόπι γιὰ πολλοὺς. Τί τὰ θέλεις τὰ πολλὰ, ἀφτοῦ δὲ εἶναι καὶ δύσκολο νὰ βρεῖ κάθε τσοπάνης καταδιχὸ του. Κι ἂν δὲν τοὺς χωράει ἕνα κονάκι, κάνουν κι ἄλλο παρὰ πέρα' στὸ ἴδιο στανοτόπι. Χωριουδάκι τσοπάνικο.

Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ λέν: «τὸ κονάκι» οἱ πραταραῖοι; Ἴσως πῆτε πὼς εἶναι κἀνα σπιτάκι! Τίποτα ἀπ' αὐτά. Μπορεῖ νὰ βρεθεῖ ἄνθρωπος ποὺ νὰ σκεφτεῖ νὰ χτίσει σπίτι τόσο ψηλά, ἀφοῦ ξέρει πὼς τὰ χιόνια τοῦ χειμῶνα, τὰ δρολάπια καὶ τὰ θεριακὰ θὰ τὸ γκρεμίσουν χωρὶς ἄλλο⁴³! Αὐτὸ θὰ ἦταν ἕνα ἔξοδο χωρὶς κἀνα κέρδος στοὺς τσοπάνηδες. Ἕξοδο ποὺ θάκκαναν κάθε χρόνο, ἂν εἶχαν τὴν κουταμάρα νὰ θέλουν σώνει καὶ καλὰ σπίτι γιὰ νὰ κατοικέψουν.

Τὸ ζήτημα αὐτὸ λοιπὸν δὲν τοὺς σκοτίζει. Τὸχουν λύσει μὲ ἄλλον τρόπο. Πέτρες ἕνα σωρὸ ἔχει ὁ τόπος κεῖ πέρα. Καὶ κοτρῶνες εἶναι φυτεμένες στὴ λάκκα, ὅσες θέλεις. **Διαλένε τὸ γυρτὴ κοτρῶνα.** Τὸ στήριγμα αὐτῆ. Ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ χτίζουν ξεροτοιχιὰ· λιθοσωρὸ. Ἀφήνουν καὶ πόρτα μπρός. Νά, τὸ σπίτι ἔτοιμο, Χωρὶς σκεπή, χωρὶς παράθυρα, χωρὶς πολλὲς σκοτοῦρες. Τοῖχος καὶ κοτρῶνα, ὅλο τὸ σπίτι. Ἄλλοτε κι ἡ σπηλιὰ ποὺ εἶναι κοντὰ ἐκεῖ ἀρκεῖ γιὰ κονάκι τους. Αὐτοὶ δὲ θέλουν καὶ μεγάλα πράματα. Ν' ἀπαγγειάζουν κάπως ἀπὸ βροχὴ, ἀπ' ἀγέρα. Αὐτὸ θέλουν. Ἄθελα σῶρχεται στὸ νοῦ ἢ σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα, ὄντας βλέπεις τέτοια κονάκια.

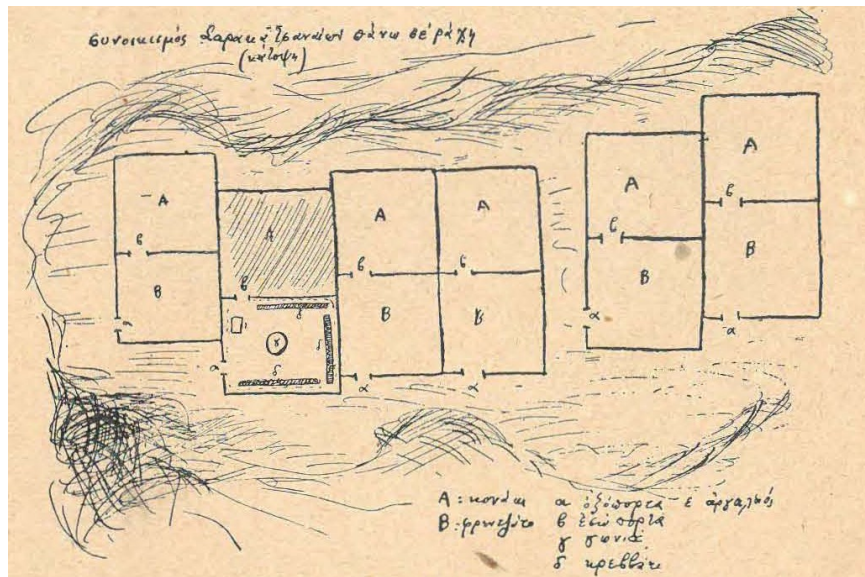
⁴³ καὶ μόλα ταῦτα στὰ Μουσουνιτσιώτικα λειβάδια ποὺ εἶναι στὰ Βαρδούσια, ἔχτισαν καὶ σπιτάκια τώρα τὰ τελευταῖα χρόνια, Κάθε καλοκαίρι ὅμως διορθώνουν τὴ στέγη τους.

Καλύβα στις πλαγιές τῆς Ὀξυᾶς.

Σ' ὀμαλώτερα βουνά, σὰν τὴν Ὀξυᾶ, τὰ κατοικειὰ τους οἱ τσοπάνηδες τὰ σταίνουν χαμηλότερα ἀπ' τὸ λειβάδι, ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζουν οἱ ὄξυές. Τὰ ξύλα ἐκεῖ εἶναι μπροστὰ στὰ μάτια τους· φκειάνουν λοιπὸν καλύβες. Ἄλλοτε ἀντὶς γιὰ καλύβα φκειάνουν ταράτσα, σκεπασμένη πάνω μὲ χῶμα καὶ γύρω κλεισμένη μὲ τοῖχο. Ἡ πόρτα βέβαια μπρὸς εἶναι ἀπαραίτητη. Τόσες χιλιάδες χρόνια πέρασαν, κι ὅμως ὁ παλιὸς τρόπος τῆς κατοικιᾶς τῶν τσοπάνηδων ξακολουθάει ἀκόμα ἴδιος κι ἀπαράλλαχτος στὰ βουνὰ τὰ ψηλὰ τῆς Ρούμελης. Ἄλλοῦ πάλι ἂν τύχουν τὰ στανοτόπια τῶν γιδαραίων, ἀλλιώτικο γίνεται καὶ τὸ κονάκι. Κατὰ τὸν τόπο καὶ τὸ κατοικεῖο. Τὸ στήνουν χάρης λόγου στὴ ρίζα ἀπὸ σημαδιακὸν ἔλατο, ἢ δέντρο γεροντοπὸ ἢ σὲ πουρνάρι ἀπὸ κάτω· ποτὲ σὲ ξάριο. Καὶ φκειάνουν καλύβα ἀπὸ ξύλα μὲ πόρτα μπρὸς, ποὺ πάντα μένει ἀνοιχτή.

Οἱ Σαρακατσαναῖοι βλάχοι σταίνουν τὰ κονάκια τους σὲ ξάρια λάκκα, μακρὰ ἀπὸ ἔλατα κι ἀπ' ἄλλα δέντρα, ἢ σὲ ράχη καὶ **μασκάλη**, ὅπως λένε τὸ διάσελο στ' Ἄγραφα. Σωστὸ χωριούλι βλέπεις, μὲ ξυλένιο φράχτη ὀλόγυρα κλεισμένο, ποὺ σοῦ θυμίζει τὰ τεῖχη μιᾶς πόλης ἀρχαίας. Σάμπως κι οἱ ἀρχαῖοι δὲ θᾶφκειαναν πρῶτα τέτοιες ξυλένιες φράχτες γύρω στὸ χωριό τους! Ἡ κάθε βλάχικη φαμελιὰ στήνει δυὸ καλύβες μὲ ἐλατίσια κλαδιὰ πλεμένες καὶ μὲ κέδρινες φοῦρκες στεριωμένες. Τὴ μιὰ ὀλόκλειστη πάνω σὰν κουκούλα ἀπὸ κάππα· κι αὐτὴ τὴν ἔχουν γιὰ νὰ τρυπώνουν, ὅταν βρέχει. Τὴν ἄλλη δίπλα τῆς τὴν κάνουν ὀλάνοιχτη πάνω, χωρὶς στέγη. Εἶναι ἡ καλύβα τῆς καλοκαιριᾶς τούτη. Ὅντας δὲν βρέχει. Ἡλιος κι ἀέρας ἀνεμπόδιστα σκορπίζουν τὸ καλό τους στὴ βλάχικη τὴ φαμελιά. Ἄνθρωποι τῆς φύσης βλέπεις τοῦτοι. Σὲ ξέσκεπη καλύβα γεννιοῦνται, σὲ ξέσκεπη ζοῦνε, σὲ ξέσκεπη πεθαίνουν. Μὰ καὶ γιὰ τὴ Σαρακατσάνα, ἡ ξέσκεπη καλύβα εἶναι πιὸ βολικὴ. Αὐτὴ, μέρα νύχτα ζυμοκλουρίζει καὶ μαγειρεύει γιὰ νὰ χορτάσει τὰ χορτάγα στομάχια τῆς βλαχινιάς. Ἡ φωτιά ἀδιάκοπα καίει ἐκεῖ πέρα γιὰ ψήσιμο, γιὰ μαγείρεμα. Ὁ κίνδυνος τῆς πυρκαϊᾶς θὰ κρέμονταν στὸ κεφάλι τῆς κάθε ὥρα καὶ στιγμή. Ἀπὸ τέτοια ὅμως σκοτούρα εἶναι ξένοιαστη. Ἄς εἶναι καλὰ ἡ ξέσκεπη καλύβα.

Στὴ Μίγδου.

Στὴ Μίγδου (ράχη πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλσανη στ' Ἄγραφα) εἶδα καὶ διαφορετικὰ κονάκια Σαρακατσάνων. Τὸ κονάκι ἔχει δυὸ χωρίσματα. Τὸ ἓνα εἶναι μπρὸς σὰν προθάλαμος. Αὐτὸ εἶναι τὸ ξέσκεπο. Τὸ κλείουν τέσσερες τοῖχοι ξυλόπλεκτοι. Τὸ κάνουν μπήγοντας λούρια ἐλατίσια (κλάδους μακροῦς) στὴ σειρά. Πάνω τὰ συγκλίνουν κατὰ τὰ μέσα πιάνοντας τὰ σὲ τέμπλες. Αὐτὸν τὸ σκελετό, τὸν πλέκουν πάνω κάτω ὅπως πλέκεται τὸ καλάθι καὶ κλείουν κάθε τρύπα μὲ φτέρες κι ἄλλα κλαδιά. Σ' ἓναν τοῖχο μπρὸς γίνεται ἡ πόρτα καὶ κλείει μὲ φύλλο καμωμένο ἀπὸ πέταυρα (σανίδια μὲ τὸ τσεκούρι σκισμένα).

Καταμεσῆς στὸ ξέσκεπο αὐτὸ χωρίσμα εἶναι ἡ στρογγυλὴ γωνιά. Κατὰ τὴ μία τῆς πλευρία ξεπέχουν χοντρὲς πέτρες, τὰ γωνόλιθα ἢ πυρομάχοι. Αὐτοῦ ἀνάβεται ἡ φωτιὰ καὶ γίνεται τὸ μαγείρεμα καὶ τὸ ψήσιμο τοῦ ψωμιοῦ.

Τσέλιγγας μπρός στο φρετζάτο.

Μιά πόρτα ανοιγμένη στον άλλον τοίχο πίσω, οδηγεί στ' άλλο χώρισμα. Είναι φκειασμένο κι αυτό όπως τὸ μπροστινά, Διαφέρει μόνο τὸ πὼς ἔχει σκεπή. Εἶναι σκεπασμένο με ἐλατίσιες μπάτσες καὶ φτέρες. Αὐτοῦ βρίσκονται ὅλα τὰ συγύρια· τὰ τυρικά μέσα στὰ ἀγγεῖα, οἱ κασσέλες καὶ ὁ γοῖκος με τὰ βλάχικα σκεπάσματα.

Ὁ προθάλαμος λέγεται **φρετζάτο**· τὸ σκεπασμένο χώρισμα **κονάκι**. Στὸ φρετζάτο ὑποδέχονται τὸν ξένο καὶ τὸν βάζουν καὶ καθίζει σὲ πάγκους καμωμένους ἕνα γύρω στοὺς τοίχους με κορμούς ἀπὸ ἔλατα. Εἶναι οἱ καναπέδες, ἃς ποῦμε, στὸ βλαχοκόνακο. Πάνω σ' αὐτοὺς ξαπλώνονται καὶ κοιμοῦνται οἱ βλάχοι. Κάποτε στρώνονται οἱ πάγκοι, καὶ τότε χρησιμοποιοῦνται γιὰ τραπέζι φαγητοῦ.

Στὸ φρετζάτο στήνεται κι ὁ ἀργαλειὸς ποὺ ὑφαίνει ἢ βλάχα τὰ διάφορα ὑφάσματα ποὺ χρειάζονται στοὺς βλάχους.

Τὰ φρετζατοκόνακα εἶναι στὴ γραμμὴ ὅπως πάει ἡ ράχη· τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο. Στὴ μέση κάπως, βρίσκεται τὸ κονάκι τοῦ τσέλιγγα. Ἐένος ἅμα φανεῖ ἀπὸ μακρυά, τρέχουν οἱ βλάχισσες νὰ ἐμποδίσουν τὰ σκυλιὰ μὴν τοῦ ριχτοῦν. Ὅταν φτάσει στὸ χωριουδάκι, τὸν οδηγοῦν στὸ κονάκι τοῦ τσέλιγγα, ὅπου ἔρχονται καὶ τὸν χαιρετοῦν κι οἱ βλάχοι ἀπὸ τ' ἄλλα κονάκια.

Οἱ πόρτες εἶναι φκειασμένες ἢ κατὰ τὸ νότο ἢ κατὰ τὴ δύση. Ὁ λόγος εἶναι νὰ μὴν πέφτει ὁ ἥλιος, ἀνατέλλοντας, μέσα στὰ κονάκια. ἀφοῦ αὐτὰ δὲ εἶναι μόνο καλοκαιρινὲς κατοικίες τῶν βλάχων.

Ἡ ἴδια κι ἀπαράλλαχτη ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι σ' ὅλα τὰ βλαχοκόνακα· καμιὰ παραλλαγὴ δὲν εἶδα.

* * *

Ἄς μποῦμε τώρα καὶ μέσα. Νὰ ἰδοῦμε, τί ἔχει ἓνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τσοπάνικο κονάκι: Τὸ συγύριο τὸ βλάχικο. Τῆ μιὰ μεριὰ τῆς πόρτας τὴν ἔχει ὁ κρεμανταλάς⁴⁴. Ἐλατοκορφὴ, μπηγμένη στὸ χῶμα, μὲ τὰ τσαρπόλια⁴⁵ ἓνα γῦρο· αὐτὸς ἀντικατασταίνει τὶς δικές μας τὶς κρεμάστρες στὰ σπίτια. Καὶ βλέπεις στὸ ἓνα τσαρπόλι κρεμιέται τὸ κακάβι ἀπ' τ' ἀρβάλι, στ' ἄλλο ὁ κοντογκράς τοῦ τσοπάνη. Ἄλλο τσαρπόλι κρατεῖ τὰ τσοπανοσάκκουλα μὲ τὸ ψωμί, κρεμασμένα ἀπ' τὰ σακκουλόσχοινα. Σ' ἄλλο κρεμιόνται οἱ τσαντήλες γιὰ τὸ στράγγισμα τοῦ γαλατιοῦ. Οἱ κάπρες τῶν τσοπάνηδων πάλι, στὴν ἀράδα κρέμονται ἀπ' ἄλλα τσαρπόλια. Τὰ τσαρπόλια τοῦ κρεμανταλά εἶναι πολλὰ. «Σὰν κρεμανταλάς στέκεσαι μπροστά μου!» ἀκοῦς τοὺς τσοπάνηδες νὰ σοῦ λένε, ὄντας σὲ βλέπουν νὰ στέκεσαι ὀρθὸς κι ἀκούνητος. Κρεμανταλά βλέπουν, κρεμανταλά λένε. Καί: «κρεμανταλάς ὡς ἐκεῖ πάνω!» γιὰ τὸν ψηλὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα εἶπαν καὶ «κρεμαντάλιασε», γι' ἄνθρωπο ποὺ ἤρθαν τὰ γέρα καὶ τοῦ ξεχαρβάλωσαν τὸ σῶμα. Κονάκι χωρὶς κρεμανταλά δὲν ταιριάζει. Ἀφοῦ εἶναι αὐτός, καὶ μόλα ταῦτα δὲ φτάνουν τὰ τσαρπόλια του νὰ κρεμάσουν ὅλα τὰ σεία τους οἱ συντρόφοι. Μπήγουν καὶ στὶς χαρπάλες ἀπ' τὰ ξεροτοίγια κιόλας ἄλλα ξύλα γιὰ κρεμαστήρια. Κρεμοῦνε τὶς βεδουῖρες, τὸν κούτουλα καὶ τ' ἄλλα τὰ στράγγια ὅσα δὲ χωροῦνε στὸν κρεμανταλά.

Στὶς ξυλοκάλυβες οἱ γιδαραῖοι δὲν ἔχουν κρεμανταλά καρφώνουν ἐπίτηδες καμωμένα ξύλα γιὰ κρεμαστήρια. Ἐνα ἐδῶ, ἄλλο παρέχει. Πολλὰ τέτοια. λές κι εἶναι τσιγκέλια, ὄντας τὰ βλέπεις καρφωμένα στὴν καλύβα ἓνα γῦρο.

Ἄλλοτε τὴ θέση τοῦ κρεμανταλά τὴν παίρνει ὁ ἔλατος, ποὺ εἶναι στεριωμένη ἢ καλύβα. Ἐνα σωρὸ κρεμαστήρια ξυλένια εἶναι καρφωμένα γύρω στὸ κορμί του. Ἄλλο κρατεῖ τὸ τουφέκι, ἄλλο τὴν κάππα, ἄλλο τὸ τράστο, ἄλλο τὴν τσαντήλα καὶ πάει λέοντας. Στὴ ρίζα του εἶναι στημένος ὁ τάλαρος μὲ τὸ βούτυρο, δίπλα του ἢ καράμπα ποὺ κοπανᾶνε τὸ γάλα, παρὰ πέρα τὸ λεβέτι ποὺ τὸ βράζουν. Τὰ ἴδια καὶ στὸ προβαταρεῖκο κονάκι· μὰ κεῖ λείπει ὁ ἔλατος. Ἄντις γι' αὐτὸν εἶν' ἢ κοτρῶνα μὲ τὴ μικρὴ σπηλιά της. Βαθιὰ μέσα βλέπεις τὴν καρδάρρα, μὰ κοντὰ τῆς καὶ προβατοκούδουνα, παλιοκουλοῦρες, τὰ κρεμαστήρια δηλ. τῶν κουδουნიῶν, τὸν τενεκὲ ποὺ κρατεῖ τὰ ἐργαλεῖα γιὰ τὸ πέτσωμα τῶν τσαρουχιῶν κι ὅ,τι ἄλλο.

Καὶ μ' αὐτὰ τὰ κονάκια, ἄς φανταστεῖ τώρα κανεὶς τί γίνεται, Ὁ κρεμανταλάς ὄντας χωρὶς νὰ τὸ περιμένεις, τὸ κατακαλόκαιρο ἔρθει καμιὰ μπόρα! Παπιὰ θὰ γινόμαστε, λές, ἐμεῖς ἐκεῖ πέρα χωρὶς στέγη. Μὰ οἱ τσοπάνηδες δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μ' ἐμᾶς. Τοὺς βλέπεις κι ἀρπάζουν κεῖνες τὶς κάπρες, τὶς μακρυές ὡς τὶς ἄντζες, καὶ ριζώνουν σὰν τὰ σκυλιὰ στὴν κοτρῶνα ἀπὸ κάτω· ἄλλοι πιάνουν σπηλιά ἐδεκεῖ κοντὰ ἢ τρέχουν καὶ στρεχιάζουν κάτω ἀπ' τὰ κλωνάρια τοῦ ἔλατου, ἢ σὲ μερόκεδρο ἢ τουφωτὸ κλαρί, ποὺ εἶναι πάρα πέρα. Ὀλόστεγνοι βγαίνουν ὕστερα ἀπ' τὸ πέρασμα τῆς βροχῆς. Κάτι ὁ βράχος, κάτι οἱ σκοῦπες ἀπ' τὰ ἔλατα -σωστὴ στέγη εἶναι ὁ ἔλατος- διώχνουν τὸ νερὸ ὄξω· κάτι ἢ κάππα· ὅλα βοηθᾶνε, καὶ δὲν τὸν βλέπεις λούτσα νὰ τὸν χλίβεσαι.

44 Κλειδέρα τὴν ἄκουσα στ' Ἄγραφα.

45 Οἱ διχάλες ἀπὸ τὰ κλαδιά.

«Πέρασε κι αυτό!» ἀκοῦς τοὺς βλάχους νὰ λένε· παιδιὰ τῆς φύσης μαθὲ δὲν εἶναι! Ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ βροχὲς καὶ χαλάζια! Δὲν ἀμποδάει τὴ δουλειά τους τίποτα. Κι ὅμως κάτω ἀπ' τὰ ψηλὰ δέντρα βρῆκαν τὸν τάφο τους πολλοὶ τσοπάνηδες. Στὰ ψηλὰ βουνὰ σπάνια τὸ καλοκαίρι νὰ ρθεῖ βροχὴ ὀλομόναχη. Βροχὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ ξέρουμε ἐμεῖς. Ἔρχεται τρόμπα, ξαφνικὰ δαρτὶ βροχῆ. Ἀστραποτσοκανάει ὁ οὐρανός, σκουντοφλιάζουν τὰ βουνὰ γύρω, φωτιὲς σὰ φίδια σκορπιοῦνται δῶθε κεῖθε, ἢ μιὰ κοντὰ τὴν ἄλλη. Ἀναρροχάζουν οἱ λαγγαδιὲς κι ἓνα κρ κρ κα κούμπ ἀδιάκοπο ἀκοῦς ὀλόγυρά σου. Βοῦ οὐ... κάνουν τὰ βουνά. λὲς καὶ χαλάει ὁ κόσμος. Ἀσυνήθιγος ἄνθρωπος; θελάμενε ξερὸς μ' αὐτὸν τὸ χαλασμὸ τοῦ κόσμου.

Ἄλλὰ γιὰ τοὺς τσοπάνηδες ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀστεῖα. Αὐτοὶ ἓνα μονάχα σκιάζονται. Μὴν πέσει, «μακρὰ ἀπὸ δῶ», ἀστραπὴ στὸν ψηλὸν ἔλατο ποὺ στρεχιάζουν. Τὸν κάνει τετρακλάδια, ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὸν πάτο· «Ἔχεις νὰ κάμεις μ' ἀστραπόβολο ἐδῶ πέρα, ποὺ δὲν παίζει!». Βαρεῖ καὶ τσοπάνη καὶ σκυλὶ ποῦ θάβρει ἀπὸ κάτω, «πάει καὶ σαράντα ὀργυιὲς μέσ' στὴ γῆ». Ἔτσι πιστεύουν. Βρίσκει τὸ θάνατο ὁ καημένος ἀπὸ κεῖ ποὺ δὲν τὸν περιμένε. Καὶ παθαίνουν. Τὸ βρίσκουν ἀπὸ κεῖ ποὺ δὲν παντιχαίνουν κάποτε οἱ τσοπαναράιοι κεῖ πέρα, Καὶ γνώση δὲ βάνουν; Κι ἂν βάλουν, «τί σὲ ὠφελεῖ κατηγορούμενε;» Ποῦ νὰ πᾶν ν' ἀπαγγειάσουν, ἀφοῦ τὰ σπίτια εἶναι μακρὰ ἀπ' αὐτούς! Τὸ ρίχνουν κι αὐτοὶ στὸ θεό, κι ἄς τοὺς εὔρει ὅ,τι τοὺς εὔρει. Ὅλα γραφτὰ εἶναι, πιστεύουν· τί κι ἂν πᾶνε ἀπ' ἀστραπὴ στὰ ρήμια καὶ στὰ λαγκάδια ἐκεῖ πέρα;

Καὶ ἔτσι λοιπὸν περνάει μιὰ ὀλάκερη καλοκαιρινὴ ζωὴ ἀπὸ Μάη ὡς τὸ Νοέβρη μὲ τέτοια κονάκια. Ζωὴ μὲ χαρὲς καὶ μὲ λῦπες. Ζωή, ποὺ παίζει μὲ τὴ καλωσύνη τοῦ καιροῦ καὶ χαροπαλεύει μὲ τίς κάκιες τῆς φύσης. Νικάει ὁ ἄνθρωπος τὴ φύση, μὰ κάποτε πέφτει καὶ θῦμα τῆς ἀντρείας του.

Τὶ γίνονται τὰ κονάκια, ἅμα τὰ πρῶτα βαριά σύννεφα τοῦ χινοπώρου σκεπάσουν τίς ψηλὲς κορφὲς τῶν βουνῶν καὶ φυσήξει «κεῖνος ποὺ ξουρίζει»; Τὶ ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνουν· μένουν ἔρημα. Πάει ὁ τσοπάνης νὰ ξεχειμάσει. Λύπη τὸν πιάνει, ὄντας τᾶφήσει. Ὁ κρεμανταλὰς καὶ τὰ κρεμαστήρια ἀπομένουν στὸ κονάκι γιὰ μαρτύροι. Λέν, πὼς κάποτε πέρασε ἀπὸ κεῖ ἡ τσοπάνικη, κάππα, τὰ τσοπάνικα σεία. Τὰ τοίχια παντέρημα, οἱ καλύβες χλιμένες! Ἔρχονται τὰ βαριά χαλάζια, οἱ τρόμπες, τὰ θεριακά, οἱ ἀέρηδες, τὰ βαριά χιόνια καὶ τὰ ρίχνουν κάτω. Τὸ κάνουν γιὰ πείσμα τοῦ τσοπάνη, πόπιασε τίς κατοχὲς⁴⁶ κάτω, καὶ τᾶφησε μοναχὰ τους. Ὁ τόπος μονάχα μένει ἀτάραχος. Ἐδεκεῖ, ποὺ τὸν ἄφησαν, θὰ τὸν εὔρουν πάλι· ἐκεῖ θάβρουν καὶ τὰ λιθάρια, τίς φοῦρκες, τίς στροπίτσες, τίς σκοῦπες, τὰ ξερόκλαδα ἓνα γύρο σκορπισμένα. Μέρα νύχτα οἱ τσοπάνηδες μένοντες στὰ χειμαδιὰ σκέφτονται τὰ καλοκαιρινὰ κονάκια π' ἀφήκαν στὸ Βελούχι, στὴν Ὁξιά, στὸ Βαρδούσι πάνω· ἔχουν νὰ λένε γι' αὐτά. -«Πόσα μπόια χιόνι νᾶχει τὸ κονάκι μας τώρα;» «Τὶ κουκουβάγιες νὰ λαλοῦν ἐκεῖ γύρω π' ἀκούγονταν οἱ φλογέρες μας;» «Τὶ νεροποντὲς πῆραν τὰ ξύλα ποὺ εἶχαμε φκειασμένη τὴ καλύβα; κι ἓνα σωρὸ ἄλλα, ὅσα βάνει ὁ νοῦς σου. Καὶ περιμένει τὸν καιρό, νὰ καλοσυνέψει, νὰ πάει νὰ τὸ ξανάβρει. Νὰ τὸ ξαναστήσει, ὅπως ἦταν, νὰ περάσει κι αὐτὸν τὸ χρόνο. Περνᾶνε τὰ χρόνια. Κι ὅλο τὰ ἴδια. Φκειάνουν οἱ τσοπάνηδες, ἔρχεται ὁ χειμῶνας χαλάει. Ξαναφκειάνουν, ξαναχαλάει· ράβε ξήλωνε ὀλοένα. Κι αὐτοὶ δὲ βαριεστίζουν, γιὰτὶ αὐτὴ

46 κατώμερα, χειμαδιά.

εἶναι ἡ ζωή τους.

2. στὰ χειμαδιά.

Γιὰ νὰ ξεχειμάσουν οἱ τσοπάνηδες πᾶνε καί βρίσκουν λειβάδια στὰ χειμαδιά κάτω. Μὲ βροχὲς καί μὲ δροσιά κατεβαίνουν ἐκεῖ τὸ χινόπωρο. Ἄλλὰ μὲς κι ἔχουν τὰ λειβάδια σπῖτι γιὰ νὰ μένουν; Εἶναι ἀναγκασμένοι ἀφήνοντας τὰ βουνίσια κονάκια νὰ στήσουν ἄλλα. Βρίσκονται κι ἐκεῖ βέβαια στανοτόπια ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια διαλεμένα, γουῖβες κ' ἀπάγγεια ἀπὸ πουρναριάδες ἢ δενδριάδες. Στὶς ἄκρες ἀπὸ χωραφιές, κοντὰ στὰ ριζοβούνια εἶναι αὐτὰ τὰ στανοτόπια, μέρη ποὺ δὲν τὰ πιάνει ὁ βοριάς, προσηλιακά· ἂν πέσει χιόνι γλήγορα νὰ σηκώνεται, νὰ μὴν τὰ παραδέρνει ἡ βροχή, νὰ μὴν τὰ βαρεῖ ἡ νοτιά. Αὐτοῦ σταίνουν τὰ νέα κονάκια οἱ τσοπάνηδες. Χειμωνιάτικα τώρα κατοικεῖα, ὅχι σὰν τὰ καλοκαιρινά. Ἐν περᾶστε μὲ τὸ τραῖνο ποὺ ταξιδεύει ἀπ' τὸ Κρουνέρι στὸ Βραχώρι -(τὸ σιδηρόδρομο ΣΒΔΕ, ὅπως τὸ κράτος τὸν θέλει)- δεξιὰ σας θὰ βλέπετε νὰ ξετυλίγονται ποταμιές, λαγκαδιές, γούπατα, ἀπανεμιές, κοκκινόβουνα, σπηλιές, ριζά. Ἔχετε τὰ ριζώματα τοῦ Ζυγοῦ μπροστὰ σας κι ἀριστερὰ τὸ στενὸν κάμπο τοῦ Μεσολογγιοῦ καί τ' Ἀντελικοῦ μὲ τὶς λιμνοθάλασσες. Μελισσοκρήνια σὰν κεῖνα τὰ καλαθόπλεχτα ποὺ βρίσκει κανεὶς στὴ Μακεδονία, θαρρεῖς πὼς βλέπεις κάθε λίγο καί λιγάκι στὰ πλάγια. Θυμίζουν τὶς κοφίνες τὶς παλιές πῶβαναν στὰ παλιότερα χρόνια σιταροκαλάμποκο οἱ χωριάτες, γυρισμένες τ' ἀνάποδα, ἢ σταφυλοκαλάθες ἀναποδογυρισμένες. Αὐτὲς εἶναι οἱ βλαχοκάλυβες ποὺ ξεχειμάζουν μέσα οἱ τσοπαναραῖοι. Σὰ χωριουδάκια μὲ 20, 30 καί πενήντα κάποτε καλυβάκια, Αὐτὸ τὸ εἶδος τὶς καλύβες τὶς λένε τουρλωτές, γιὰτὶ στενεύουν, στενεύουν..., γίνονται σὰν τούρλα ἀπὸ πάνω· ἕνας σκουῖφος καλογερικὸς μυτερὸς.

Γιὰ νὰ τὶς φκειάσουν, καθαρίζουν ἕνα ἀλώνι τόπο· μπήχνουν ἕνα γύρο κοντὰ κοντὰ τὰ στημηνάρια, στύλους ἀρίσιους ἢ δεντρίσιους ὅχι καί πολὺ χοντρούς. Πιάνουν ὕστερα τὶς λιανὲς κορφές τους, τὶς λυγᾶνε καί τὶς σμίγουν, ὅπως σμίγουν τὶς κληματοβεργες στ' ἀμπέλι καί κάνουν κεφαλογύρι οἱ καλλιεργητάδες. Μαζεύουν ἰτιόβεργες, σπαρτόβεργες, βοῦρλα ἢ καί λυγόβεργες. Σπάρτα δὲ καί λυγιές εἶναι γιομαῖτες οἱ πλαγιές τοῦ ζυγοῦ. Ἄλλὰ κι ἀπὸ βοῦρλα δὲν πᾶνε πίσω τὰ βαλτόνερα, παρακάτω στὸν κάμπο. Κι ἀρχίζουν. Ἡ ἀρχὴ γίνεται ἀπὸ κάτω. Πλένε τὶς βέργες ἀνάμεσα τὰ στημονάρια, ὅπως στὰ καλάθια. Πλέοντας, πλέοντας φτάνουν ἴσιαμε τὴν κορφή. Ἀπαραλλάχτα ὅπως οἱ καλαθάδες. Καί διώχνουν τὴ βροχὴ ὄξω, τέτοια σωστὰ καλάθια ὅποῦναι αὐτὲς οἱ πλεχτοκαλύβες; Περίμενε καί θὰ ἰδεῖς πὼς οἱ τσοπαναραῖοι ξέρουν κι αὐτὴν τὴν τέχνη, ὅπως ξέρουν καί τ' ἄλλα τσοπάνικα. Νεροκάλαμα εἶναι στὶς σοῦδες ἕνα σωρὸ κεῖ παρακάτω. Κι ἔχουν σοῦδες ὅλα τὰ λιοστάσια, τὰ σιταροχώραφα, τ' ἀμπέλια, οἱ σταφίδες στ' Ἀντελικὸ καί στὸ Μεσολόγγι, γιὰτὶ πὼς ἀλλιῶς θὰ ρίχνονται ὄξω τὰ βαλτόνερα ποὺ πνίγουν ἐκείνους τοὺς κάμπους; ἀφήνω τὰ θαλασσόνερα ποὺ κι αὐτὰ ξεπετιοῦνται μὲ τοὺς ἀέρηδες καί πνίγουν τὸν τόπο. Ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ νεροκάλαμα κόβοντας, τὰ ρίχνουν ἀγκαλιές ἀγκαλιές πάνω στὴν καλύβα. Οἱ κορφές τοὺς ἔρχονται κάτω. Ὀλόγυρα ἢ καλύβα σκεπάζεται μὲ νεροκάλαμα. Τὰ φύλλα τους τὰ μακρὰ, εἶναι τὰ κεραμίδια ποὺ μιὰ χαρὰ διώχνουν τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ὄξω. Καί γιὰ νὰ μὴν τὰ ταραξοῦν οἱ ἄνεμοι ἀπ' τὴ θέση τους, τὰ δένουν μὲ λούρια· σὰ στεφάνια βλέπεις νὰ περιζώνουν τὴν καλύβα, τὸ ἕνα παρακάτω, τ' ἄλλο παραπάνω. Μὰ κι ἡ τούρλα, ἂν μείνει ἔτσι, μπάζει τὸ νερὸ μέσα· φκειάνουν λοιπὸν

ιδιαιτέρα, σκούφια ἀπὸ καλάμια καὶ τὴν ἀπιθώνουν πάνω σὰν καλογερικὸ σκούφο. Ἔτσι οὔτε τὸ νερό, οὔτε ὁ ἄνεμος βρῖσκει χαρπάλες νὰ περάσει.

Ὅλομπροστα ἀφήνουν τὴν πόρτα, μιὰ πορτίτσα ποὺ μόλις χωράει νὰ μπαίνει ἄνθρωπος· καὶ μάλιστα ἂν σκύψει πολὺ τὸ κεφάλι καὶ τὸ κορμί του. Ἐτοιμη ἡ καλύβα. Τὶ ἄλλο λείπει; τὸ κλείσιμο τῆς πόρτας. Αὐτὸ εὐκόλο εἶναι. Ἐνα πλέγμα ἀπὸ βέργες καὶ πάει λέοντας. Ὅσο γιὰ ριζέδες, οἱ λυγιές ἐκεῖ εἶναι. Δυὸ στριφτάρια ἀπὸ δαῦτες, ἓνα δέσιμο ἀπ' τὶς δυὸ ἄκρες στὰ ὀρθάρια τῆς πόρτας, κι ἡ δουλειὰ εἶναι τελειωμένη. Ἀπλὰ πράγματα· ἐδῶ ποὺ ν᾿ἀβρης ριζέδια καὶ τέτοια ἄλλα, ποὺ χρειάζονται νὰ προσπιάσεις τὴν πόρτα ἀπ' τὸ ὀρθάρι γιὰ ν' ἀνοιγοκλείνει. Ὅσο γιὰ κλείδωμα, μὴ ρωτᾶς· ἓνα δέσιμο μὲ σχοινὶ ἀπ' τ' ἄλλο ὀρθάρι κι ἡ πόρτα βρῖσκεται κλεισμένη.

Καλύβα τσοπάνικη στὰ χειμαδιά.

Καλά. Τὴ βροχὴ τὴ ρίχνουν ὄξω τὰ νεροκάλαμα, οἱ **καλαμίδες**, ὅπως τὰ λένε· ἀλλὰ τὰ νερὰ ποὺ τρέχοντας στὸ πλάϊ, φκειάνουν ρεματάκια καὶ μπαίνουν στὴν καλύβα, πῶς θὰ τὰ διώξει, μὴν τύχει καὶ τοὺς πάρουν ἀπ' τὰ πόδια; Κι αὐτὸ εὐκόλο εἶναι. Σκάβει ὀλόγουρα στὴν καλύβα αὐλάκι πετῶντας τὰ χῶματα κατὰ τὸν πλοκό. Τὰ νερὰ βρῖσκουν ἐμπόδιο· μαζεύονται καὶ τρέχουν κάτω. Ποτὲ δὲ βρέχεται λοιπὸν τ' ἀλώνι τῆς

βλαχοκαλύβας. Πάντα στέγνη, βλέπεις κεί μέσα. Ἴσως βρέχει ὅσο θέλει ὄξω. Ἴσως χαλάει ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ἢ φαμελιά τοῦ τσοπάνη ἔχει σιγουριά.

Αὐτὴ ἡ καλύβα εἶναι τὸ ὅλον τοῦ νοικοκυριοῦ του. Στὴ μέση καίει ἡ φωτιά μέρη νύχτα. Αὐτοῦ γίνεται τὸ μαγεῖρεμα σὲ κρεμασμένο ἀπ' ἀγκούτσα ἀρβαλωτὸ κακάβι. Στὴ γωνιὰ ἓνα γύρο κάθονται παιδιὰ, γερόντοι, βλάχοι καὶ πυρώνονται. Συντροφεμένες μὲ τὰ δαυλιὰ ὀρθώνουν τὶς γυμνὲς πατοῦσες, ὄντας ξεπαγιάζουν. Βαρυγκωμίζουν, ὄντας ἢ βλάχισσα θέλει νὰ ρίξει τὴν καλαμποκίσια κουλούρα ποὺ ζυμώνει στὸ σκαφίδι πάρα πέρα! Ἐνας μπελᾶς τὸ ψήσιμο τοῦ ψωμιοῦ σὲ τέτοιες ὥρες. Ξεθέλνει ἀπ' τὶς πέτρες τὴ σπούρη ν' ἀνοίξει γούβα γιὰ νὰ τὸ ρίξει! Τὸ πουμώνει μὲ τὴ» παφιλένια τὴ γάστρα καὶ σκαρώνει ἀπὸ πάνω χαμένη στάχτη καὶ ἀναμμένα κάρβουνα. Χίλια δυὸ πράματα, ποὺ μποδίζουν τὸ πύρωμα· κρυώνουν οἱ πατοῦσες νὰ τὸ βαρυγκώμισμα. Ἄλλὰ καὶ τί μπορεῖ νὰ γίνει! Ταχὺ σὰν καλοσυνέφει, καὶ δώσει ὁ ἥλιος, νὰ ἰδεῖς λιακάδα ποῦ θὰ πιάσουν ὅλοι! μὰ τώρα ! Αὐτὰ ἔχουν τὰ χειμαδιὰ κι ἡ τσοπανούρα.

Καὶ δὲν εἶναι μονάχα ἡ φωτιά, ποὺ ζεσταίνει τὴν καλύβα. Κάτι ὁ πλοκὸς φορτωμένος τὶς καλαμίδες, τὸ χῶμα· κάτι ἡ λάσπη ποὺ τῆς ἔχουν πασαλείψει, κάτι τὰ τσόλια, κάτι οἱ κάπρες ποῦναι ὀλόγυρα κρεμασμένες ἀπ' τὰ κρεμαστήρια, κάτι τὰ στράγκια, καθὼς εἶν' ἀπιθωμένα ἓνα γύρο, τὸ καθένα ἀπὸ λιγάκι διώχνει τὸ κρύο ὄξω. Μπὲς μέσα καὶ θὰ καταλάβεις, πῶς εἶναι ζεστότερη ἀπ' τὰ σπίτια μας αὐτὴ ἡ βλαχοκαλύβα. Ἴσως πεῖς κι ἀπὸ καπνὸ πῶς τὰ περνᾶνε, ἓνας θεὸς τὸ ξέρε! Σκᾶνε σὰν τὰ ποντίκια. Ἡ πόρτα ἀπ' ἀνάγκη εἶναι κλεισμένη, γιὰ νὰ διώχνει κρύο καὶ βροχὴ ὄξω, Τζάκι ἢ φανέστρα, μὴ βάνει ὁ νοῦς σου σὲ τέτοιες καλύβες. Μαῦρος καπνὸς ὀλόπηχτος μὲ καπνιὰ μαζι, βγαίνει ἀπ' τὰ χλωρίδια ποὺ καίονται ἀλύπητα στὴ γωνιὰ σωρωμένα. Φουντώνει λοιπὸν ἡ καλύβα ὅπως ἀπὸ τὰ σύννεφα ὁ οὐρανός, κορφὴ ὡς τὸν πάτο. Φαντάσου τότε, ἂν δὲν ἔχουν δίκιο οἱ βλάχοι νὰ λένε: -Θὰ κλάψουμε οὔλους τοὺς πεθαμένους! Πονόματο λὲς κι ἔπαθαν ὅλοι τοὺς ἐκεῖ μέσα, ἂν τοὺς δεῖς νὰ ξεμυτίσουν ἀπ' τὴν πορτίτσα. Ποντίκια καπνιαμένα, λένε, ὅσοι τοὺς βλέπουν.

Ἄλλιῶς εἶν' ὄντας νυχτώσει, Πέφτει ἡ φωτιά, γίνεται θρᾶκα· ξεπετιέται κι ὁ καπνὸς κάτι ἀπὸ τρύπα, κάτι ἀπὸ πόρτα π' ἀνοίγουν. Χάφτουν τότε τὴ μπομπότα τοὺς καὶ τ' ἀλάδιαγα -τὶς περισσότερες φορὲς- φασουλάκια· ξαπλώνουν τὰ τσόλια, βάνουν γιὰ προσκέφαλα, ἄλλος σκαφίδι, ἄλλος πλαστήρι, ἄλλος πέτρα, ἄλλος ψωμοσάκκουλο καὶ πέφτουν στὴ φωτιὰ γύρο πλαγιάζουν ὅλοι. Κατὰ τὴ γωνιὰ τὰ πόδια κατὰ τὸν πλοκὸ τὸ κεφάλι. Τραγότσολα, κάπρες, καππότια, ὅ,τι τύχει ρίχνουν πάνω τους. Ὅλοι κοιμοῦνται. Καὶ μονάχα ὁ γέρος κάπου κάπου ξυπνάει· ρίχνει κάνα κούτσουρο στὴ μισοσβημένη φωτιά· τσουγκράει μὲ τὸ σύντραυλο καὶ τὰ χωμένα στὴ στάχτη, ἀναμμένα ἀκόμα κάρβουνα. Δυνατεύει τὴ φωτιά. Δυνατεύει κι ἡ ζέστα. Τὸ ραχάτι, λὲς καὶ βασιλεύει ἐκεῖ στὴ σιγαλιά· τὸ ρουχνητὸ πάει ἀντάρρα. Λογιῶν λογιῶν τροπάρια ἀχοῦς: π... π... χρ... χρ... γρ... γρ...

Νὰ ἡ νυχτιάτικη ζωὴ τῶν βλάχων. Ἴσως καὶ τὰ καλά του ὁ χειμῶνας!

* * *

Ἄλλιοτεύει ὁμως ἡ ζωὴ ἀπ' τὸ Γενάρη καὶ πέρα. Μήνας περνᾶει, -πολλὲς φορὲς καὶ

δυὸ μῆνες,- σταλαματιὰ βροχὴ δὲν πέφτει. Λὲς κι ἄλλαξε τὸ μερολόγιο· ἦρθε τὸ καλοκαίρι. Γεναριάτικα καλοκαιράκια, λένε αὐτὲς τὶς ἄβρεχες καὶ λιόλουστες μέρες. Ἡ καλύβα κάθεται χλιμένη. Ψυχὴ δὲν ἀνασαίνει μέσα. Ἄλλος πάει κοντὰ τὸ πρᾶμα, ἄλλος - οἱ γυναῖκες- πάει ξύλα κι ἀγριολάχανα στὴν πολιτεία, Ἀντελικὸ - Μεσολόγγι, γιὰ νὰ φέρει κάναν παρὰ καὶ κἀνα σακὶ καλαμπόκι· τὰ παιδιὰ, σὰν παιδιὰ, πιάνουν τὰ προσήλια κι ἀγωνιόνται νὰ τελειώσουν τὰ παιγνίδια. Ἐρημη ἢ καλύβα, κι ὁ σκύλος κοιμᾶται στὴν πόρτα καὶ περιμένει τὸ βράδυ νὰ σείσει τὴν οὐρὰ στ' ἀφεντικὰ ποὺ θὰ γυρίσουν· ν' ἀρπάξει τὸ ξεροκόμματο ποὺ θὰ ρίξουν ἀπ' τὸ δείπνο, νὰ συμμαζέψει τὶς φίχες, ποὺ θὰ τινάξει ὄξω ἢ βλάχα· ν' ἀκούσει κουβέντα καὶ παραμῦθι, νὰ καταλάβει τὴ νυχτιάτικη σιγαλιὰ τῆς καλύβας καὶ νὰ γαυγίζει κάπου κάπου.

Τέτοια εἶναι ἡ βλάχικη ζωὴ ἀπὸ Νοέβρη ὡς Ἄϊ - Γιώργη. Ἀνάκατα περνοῦν λῦπες καὶ χαρές. Πικρὴ ζωὴ, μὰ γιὰ τὸν τσοπάνη ὄχι. Αὐτὸς μὲ καρδιοχτύπι βλέπει τὰ κλαριὰ ποὺ φούντωσαν σιγὰ σιγὰ κι ἀκούει τ' ἀηδόνια ποὺ τὸ λένε. Δὲν τὸν μέλει γιὰ καλύβα. Βλέπει πὼς ἔλειωσαν τὰ χιόνια στὰ βουνὰ καὶ χορτάριασε ὁ τόπος. Ξεκollάει ἢ καρδιά του ἀπ' τὰ χειμαδιά. Λησμονάει καὶ καλύβες καὶ τ' ἄλλα ὄλα, καὶ νείρεται γιὰ τὸν τόπο του. Καὶ τὶ μ' αὐτό!

Εἶναι ἄξιος αὐτὸς νὰ τὶς ξαναφκειιάσει τὸ χινόπωρο.

«Ὅποιος ζήσει», λέει ἄς ξαναφκειιάσει, ἀρπάχνει τὸ κοπάδι του καὶ πάει νὰ πιάσει βουνίσιο στανοτόπι.

* * *

Βαρκέστησαν τόσα χρόνια φκειιάνοντας καλύβες, καὶ γνώση δὲ βάνουν! Ἐβαλαν ὅμως καὶ καμπόσοι. Μόλις περάσεις τὸ Φεῖδαρη μὲ τὸ τραῖνο ποὺ τραβάει γιὰ τὸ Βραχώρι, ἓνα ὁμορφο χωριούλι θ' ἀπαντήσεις. Τὰ σπιτάκια του, κάτι σὰ βουνίσια σπιτάκια ποὺ θυμᾶνε τὴν Ἀμπλιανη καὶ τὸ Κρικέλο τῆς Εὐρυτανίας, ὄντας τὰ βλέπεις, εἶναι χτισμένα τὸ ἓνα παραπάνω ἀπὸ τ' ἄλλο. Σὰν τὰ σκαλιὰ, ἀπ' τὸ ἀρχαῖο θέατρο. Τάχουν ἔτσι χτισμένα ν' ἀγναντεύουν κάτω. Κοιτοῦν κατὰ τὸ Φεῖδαρη, ποὺ σὰ μανιωμένος Δράκος ξερνάει τὰ θολὰ νερὰ ποὺ φέρνει ἀπ' τὰ βουνίσια χωριὰ στὰ Μποχωρογάλατα⁴⁷ καὶ στὴν ἀχνισμένη θάλασσα ἐκεῖ παρακάτω. Θωροῦν κατὰ τῆς Πάτρας καὶ τ' ἄλλα τοῦ Μωριᾶ τὰ βουνὰ, μακρὰ πέρα. Στέκεται δῶ τὸ τραῖνο· κι ἐνῶ μπαινοβγαίνουν οἱ ἐπιβάτες, ἓνα γύρο χάσκουν καὶ περιδιαβάζουν φουστανελλοφόροι, μπουραζανοφόροι, καπποφόροι, λογιῶν λογιῶν τσοπανούρα, Ἀμπλιανίτες καὶ Κρικελιώτες, φυσικοὶ τσοπαναραῖοι ἀπὸ παλιούθε. Χειμῶνας εἶναι τώρα γι' αὐτὸ βλέπεις τὴ βλαχουριά ὀλόγυρά σου. Μ' ἂν περάσεις καλοκαίρι ρημωμένα κλειδομανταλωμένα θωρεῖς τὰ σπιτάκια. Τὶ ἔγινε, λές, ἢ μακρὰ γκλίτσα καὶ τὸ καππότι; Ἐπιασε τὴ Σαράνταινα⁴⁸ καὶ τὰ Κοκκάλια. Πίνουν τὸ κρῦο τὸ νερό τους. Γιατὶ ἔφκειιασαν λοιπὸν τὰ σπίτια; Γιὰ νὰ μὴ φκειιάσουν καινούρια καλύβα τὸ κάθε χινόπωρο ποὺ κατεβαίνουν.

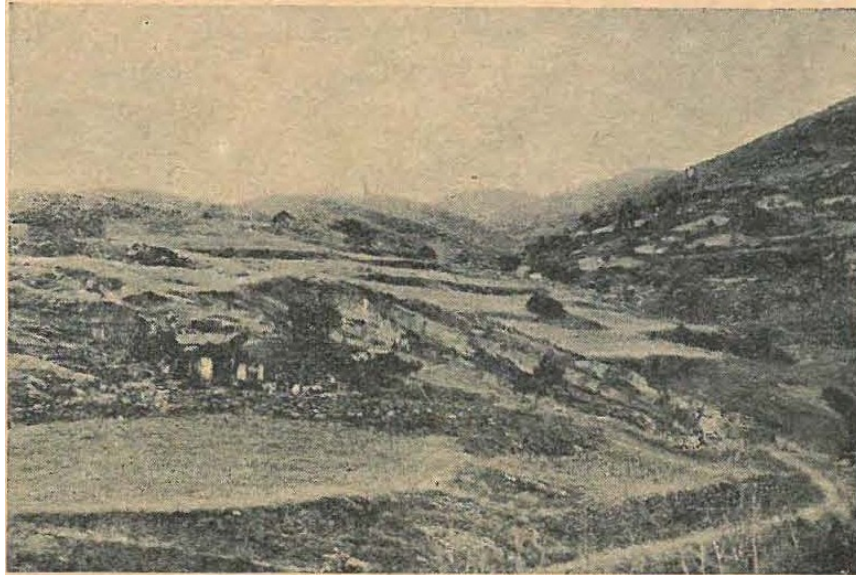
Νά, πὼς ἔβαλαν τὴ γνώση καὶ περισσότερη μάλιστα ἀπὸ ὅσο σὺ φαντάζεσαι. Αὐτοὶ

47 Μποχώρι καὶ Γαλατάς. Καμποχώρια. τὸ πρῶτο κατὰ τὴ δεξιὰ, τὸ δεύτερο κατὰ τὴν ἀριστερὴ ἄκρη τοῦ Φεῖδαρη.

48 κορφάδες τῆς Ὀξυᾶς.

ἀγόρασαν καὶ τόπους, γιὰ νάχουν δικά τους λειβάδια, νὰ μὴν πλερώνουν λειβαδιάτικο τὸ χειμῶνα· πολλοὶ ἔφκειασαν κι ἀμπέλια. Ἔρχονται ἐπίτηδες τὸν Αὐγουστο καὶ τὰ τρυγοῦν. Ἔκαμαν καὶ σπαρμωδιές ἓνα γύρο. Ἔκαμαν λοιπὸν καινούριο, τὸ χειμωνιάτικο χωριό τους. Ἄν τοὺς ρωτήσεις γιὰ τ' ὄνομά του, θὰ σοῦ ποῦν, τὸ «Νέο Κρικέλο», κι ἢ «Καινούρια ἢ Ἀμπλιανη». Μά, ἡ δασκάλικη γλῶσσα δὲν τὸ θέλει ἔτσι. Διάβασε τὰ κεφαλαῖα γράμματα στὴν πόρτα τοῦ σιδ. σταθμοῦ, νὰ ἰδεῖς· γράφουν: «Εὐηνοχώριον», τάχα τοῦ Εὐήνου χωριὸ τοῦτο, σὰν νὰ μὴν εἶναι κι ἄλλα χωριά στὴν ἄκρη στοῦ Φείδαρη, ποὺ μποροῦσαν νὰ πάρουν τὸ ἴδιο ὄνομα.

Νέα Κοτολίστια κοντὰ στὴν Ἐρημίτσα

Κι οἱ ἄλλοι τσοπάνηδες στραβομάρα ἔχουν νὰ κάμουν, ὅ,τι ἔκαμαν οἱ Ἀμπλιανίτες κ' οἱ Κρικελιώτες, νὰ μὴν ἀγωνιόνται μὲ τὸ χάλα καὶ φκειάσε τῆς καλύβας; Ὅχι. Κι ἄλλοι εἶδαν τὸ καλό. Κι ἔκαμαν κι αὐτοὶ τὸ ἴδιο· σ' ἄλλα χειμαδιά τῆς Ρούμελης αὐτοί. Κι ἔτσι σιγὰ σιγὰ θὰ κάμουν ὅλοι οἱ χωριάτες τσοπάνηδες μὲ τὸν καιρό, θάρθει μέρα -κοντεύει νάρθει κιόλας- ποὺ θὰ γνωρίζουν γιὰ πατρίδα τους δυὸ χωριά.

Πᾶρε τοὺς Ἀβορανίτες⁴⁹ καὶ τοὺς Κοτιλιστιάνους⁵⁰ ἀπ' τὰ Κράββαρα γιὰ παράδειγμα. Κοντὰ στὴν Ἐρημίτσα, τὸ ποτάμι ποὺ ἔρχεται πάνω ἀπ' τ' Ἀραποκέφαλα, περνάει μιὰ ὥρα ὄξω ἀπ' τὸ Βραχώρι καὶ χύνεται στὴ λίμνη τ' Ἀγγελοκάστρου, ἔχτισαν «Νέα Ἀβόρανη», «Νέα Κοτιλίστια». Κι ἔγιναν νοικοκυραῖοι μ' ἐλιές καὶ λιοστάσια ποὺ τὰ ζηλεύουν κι οἱ Βραχωρίτες, οἱ γεννητάτοι στὸν τόπο. Κι ἄλλοι πάλι -ποιὸν καὶ ποιὸν νὰ πῶ;- ἀπ' τ' ἄλλα βουνίσια χωριά, ἀγόρασαν περιουσίες στὰ χειμαδιά· κατοίκεψαν κοντά, ἢ μέσα σὲ χωριά πῶτυχε ἀπὸ παλαιούθε νὰ ξεχειμάζουν· γιὰ χειμωνιάτικα χωριά, ἔχουν τοῦτα. Καλοκαίρι ἅμα πατήσει, τ' ἀφήνουν· τὰ δόντια βγάλε τους, δὲ μένουν στὸ βερεμιάρικον κάμπο· θὰ πᾶνε στοῦ βουνό τους! Κι ἔτσι λοιπόν, ποὺ λέτε! Ὅποιο χωριὸ κι ἂν περᾶστε τοῦ Ζυγοῦ, τοῦ Βλοχοῦ, τ' Ἀπόκουρου καὶ πέρα ἀπ' τὸν Ἄσπρο στὴς Λεπενουῦς τὸν κάμπο, θὰ βρῆτε Κραββαρίτες, Εὐρυτάνες, Λιδωρικιώτες... χειμῶνα αὐτοῦς

⁴⁹ Ἀβόρανη, χωριὸ τῆς Ναυπακτίας κοντὰ στὴν Ὀξυά.

⁵⁰ Κοτιλίστια χωριὸ τῆς Ναυπακτίας ὄρεινὸ ἀντίκρουα στὴν Ὀξυά.

τοὺς ἴδιους· καλοκαίρι τὰ σπίτια τους μονάχα.

Ξέρεις ποιοὶ δὲν ξύπνησαν ἀκόμα; Οἱ καθαυτὸ βλάχοι, οἱ Σαρακατσάνηδες. Αὐτοὶ καλυβούλα καὶ σκηνὴ ξέρουν, κι ἅγιος ὁ θεός. Εἶτε σὲ βουνὸ εἶτε σὲ κάμπο βρεθοῦν, οἱ ἴδιοι μένουν. Ἀφήνω τοὺς λίγους ποὺ εἶπαμε παραπάνω, γιατί, καὶ πῶς, ἔγιναν χωριάτες στ' Ἀγραφιώτικα τὰ χωριά. Οἱ Σαρακατσαναῖοι πᾶν καὶ κάτω στὸν Ἄστακό καὶ ξεχειμάζουν, πᾶνε Καρβασαρά, Λεπενούδες, κάμποσοι καὶ στὴ Θεσσαλία· λίγοι φτάνουν κι ὡς τὴ Θήβα καὶ Λειβαδιά, μὰ ὅπου κι ἂν πᾶνε, σπίτι δὲν ἔχουν. Καλύβα καὶ πάντα καλύβα. Τσελιγγάδες καὶ βλάχοι τὸ ἴδιο· ἴδια κι ἀπαράλλαχτη ζωὴ.

www.pentalofo.gr

Τὰ κατοικειὰ τῶν ζωντανῶν.

1. Ἡ στρούγκα.

Τ' ἄρμεμα εἶναι ἡ σπουδαιότερη δουλειὰ τοῦ τσοπάνη. Ὅλος ὁ καυγᾶς γι' αὐτὸ τὸ πάπλωμα εἶναι. Γιὰ νὰ πάρει ὁ τσοπάνης τὸ γάλα, παραδέρνει χρονικῆς σὰ σκύλος πέρα δῶθε. Ἔχει τὴ γαλαροκοπή του, ποὺ φυλάει ὁ γαλάρης. Τὰ εἶπαμε αὐτά. Πῶς θ' ἄρμεξει ὅμως τόσα πρόβατα μὲ τὴ σειρὰ ἕνα ἕνα, -ἂν μείνει ἀνάρμεχτο, βλέπεις, τὸ γαλᾶριο, χάνει καὶ τὸ γάλα, συγκαίεται κιόλας- αὐτὸ δὲν εἶπαμε ἀκόμα, Εὐκόλο βέβαια δὲν εἶναι μοναχὸς του νὰ τὰ καταφέρει. Πολλὰ γαλάρια, πολλὰ χέρια χρειάζονται γιὰ ἄρμεμα. Δυὸ, τρεῖς καὶ περισσότεροι ἀρμεχτάδες. Χρειάζονται κι ἄλλοι, ποὺ θὰ ὀδηγοῦν τὰ γαλάρια στοὺς ἀρμεχτάδες. Νὰ μὴν τ' ἀφήνουν νὰ ξεκόβει τὸ ἕνα σιαδῶ καὶ τ' ἄλλο σιακεῖ, νὰ τὰ βάνουν σὲ κάποια σειρὰ ποὺ θέλει τ' ἄρμεμα.

Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη ἔκαμε τὸν τσοπάνη γιὰ νὰ φκειάσει τὴ **στρούγκα**. -Ἄν περιορίσω τὰ πρόβατα μὲ φράχτη κάπου, εἶπε βέβαια, δὲ θὰ μποροῦν νὰ ξεφεύγουν δῶθε κειθε, καὶ ἀπ' ἀνάγκη θὰ πέφτουν στὰ χέρια μου νὰ τ' ἄρμεγῶ, ἕνα ἕνα καὶ μὲ τὴ σειρὰ τους.

Οἱ προβαταραῖοι λοιπὸν λίγο πέρα ἀπ' τὸ κονάκι τους, σὲ μέρος ποὺ νᾶναι λάκκα, χτίζουν ξερότοιχο ἕνα γύρο· ἴσιαμε τὸν ἀφαλὸ φτάνει στὸν ψῆλο. Δὲ χρειάζεται καὶ παραπάνω, γιὰ τὸ πρόβατο παραμικρὸ ἐμπόδιο ἂν βρεῖ, στόπ, δὲν ταράζεται. Ὅλοστρόγγυλος εἶν' αὐτὸς ὁ τοῖχος, κάποτε καὶ στενόμακρος, ὅπως τὸ φέρνει ὁ τόπος, καὶ ὅπως εἶναι βολικά. Μπρὸς καὶ πίσω ἀφήνουν ἀνοίγματα. Τὸ μπροστινὸ τὸ λένε **στρογκόλιθο**. Καὶ ξέρεις γιατί; Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπ' αὐτὸ τ' ἀνοίγμα, τὴν ὄξω μεριά, βάνουν χάμω πέτρες στρογγυλὲς σὰ σοφράδες. Εἶναι τὰ σκαμνιά ποὺ κάθονται οἱ ἀρμεχτάδες. Περιμένουν ἕνας ἀπὸ δῶ καὶ ἄλλος ἀπὸ κει. Πιάνουν τὶς προβατίνες ποὺ ἔρχονται πρῶτες. Ἀνοίγουν τὰ σκέλια τους, σκύφτουν τὸ κεφάλι, καὶ ἀρμέγουν στὴν καρδάρα⁵¹. Μὲ τὸ δεξιὸ τόνα μαστᾶρι, μὲ τὸ ζερβὶ τ' ἄλλο· σφίγγουν ὅσο μποροῦν. Δυὸ βρουσοῦλες γάλα τρέχουν στὸν τάλαρο μέσα. Ἀφήνουν τὶς προβατίνες τοῦτες; πιάνουν τὶς ἄλλες πῶρχονται κοντὰ· τὰ ἴδια πάλι. Ἀφήνουν, πιάνουν,, ὥσπου περνᾶνε τὰ μαστᾶρια ὀλονῶν ἀπ' τὰ χέρια τους. Γιομίζει ἡ μιὰ καρδάρα, παίρνουν ἄλλη καὶ ἄλλη, ὅσες χρειάζονται.

51 ἀρμεχτᾶρα σὶ Ἄγραφα.

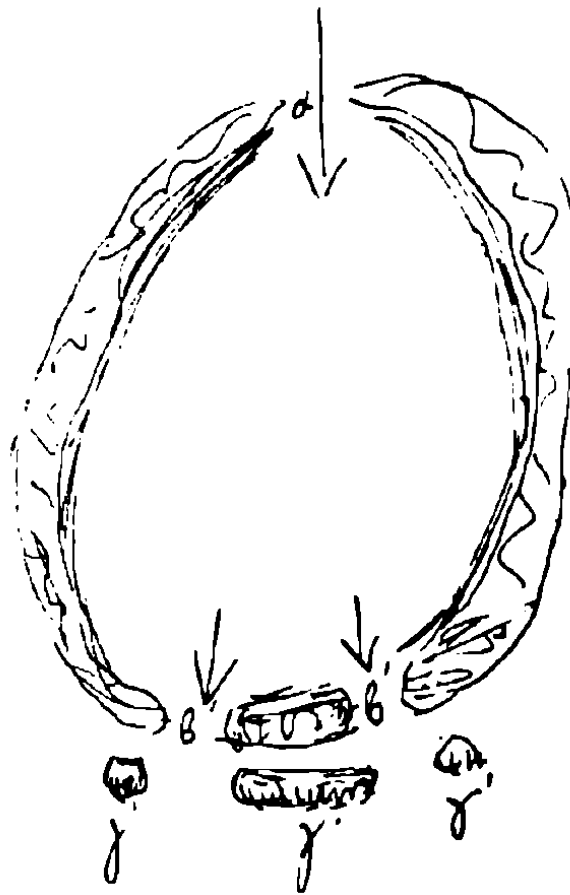

στρούγκα με ἓνα στρογκόλιθο.
(α'. πισωστρούγκι, β'.
στρογκόλιθο. γ'. οἱ πέτρες ποὺ
κάθονται.)

Εἶναι καὶ στρούγκες με δύο στρογκόλιθα. Νά, πῶς γίνονται: Κολώνα ἀπὸ πέτρες χωρίζει τὰ δυὸ ἀνοίγματα· μπροστά τῆς εἶναι πέτρα γιὰ κάθισμα. Δυὸ κάθονται πάνω· ἓνας ἀπὸ δῶ κι ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ· κι ἄλλοι δυὸ πάρα πέρα στὶς ἄκρες ἀπ' τὶς πόρτες αὐτοί. Ἀρμέγουν τέσσερες σ' αὐτὴ τῆ στρούγκα ἀντὶς γιὰ δύο. Ἡ ἀνάγκη τὸ φέρνει. Τὰ γαλάρια τυχαίνουν πολλά, κι οἱ δυὸ ἀρμεχτάδες δὲν τὰ καταφτάνουν. Τ' ἄρμεμα εἶναι μεγάλος κόπος. Πιάσε τὰ μαστάρια τῆς προβατίνας καὶ στείψε τα καὶ τότε θὰ ἴδεις τὶ γίνεται. Ἄν τύχει καὶ τσιμπροβύζα, ἀλλοίμονό σου τὶ θὰ τραβήξεις!⁵² Σὺ σφίγγεις νὰ βγεῖ τὸ γάλα, κι αὐτὸ τραβιέται πάνω. Ξέρεις τὶ δύναμη καὶ τέχνη χρειάζεται ν' ἀδειάσεις τὸ μαστάρη; Ἐπανάλαβε τὸ ἴδιο σὲ μιά, σὲ δυὸ... σὲ πενήντα προβατίνες, βάλε μετὰ τὸ νοῦ σου τὶ ἰδρώτα θὰ χύσεις! Νά, γιὰτὶ ἰδρώνει ὁ ἀρμεχτής, κεῖ ποὺ ἀρμέγει. Κόλυμπο γίνεται, ὥσπου νὰ βγάλει πέρα τόσες προβατίνες. Ἐμεῖς ποὺ δὲν ξέρουμε, παίρνομε γιὰ παιγνίδια τὴν πᾶσα δουλειά, ποὺ κάνει ὁ τσοπάνης, καὶ τ' ἄρμεμα γιὰ γλέντι· ἄμα δοκιμάσεις ὅμως, τότε καταλαβαίνεις, πῶς γιὰ νὰ κάνει τὸν τσοπάνη κανέννας χρειάζεται χέρια τσιλικένια καὶ καρδιὰ Βαρδούσια⁵³.

52 Εἶναι προβατίνες καὶ γίδες ποὺ κρύβουν τὸ γάλα, ἐπίτηδες γιὰ τὰ μικρά τους· εἶναι δυσκολᾶρμεχτες. Τὶ κάνουν τότε; Βάνουν τὸ μικρὸ τους νὰ βυζαίνει τὸ ἓνα βυζὶ κι ἀπ' τὸ ἄλλο ἀρμέγει ὁ ἀρμεχτής.

53 Ἔτσι λένε γιὰ τὸ γερὸν τὸν ἄνθρωπο.

Στρούγκα με δυὸ στρογκόλιθα.

Ἡ πίσω ἀμποριά τῆς στρούγκας λέγεται **πισωστρούγκι**. Τὴν ἀκοῦς καὶ ρούγα, μὰ τότε δὲν πρέπει νὰ βρίσκεται καταντίκρυα στὸ στρογκόλιθο, ἀλλὰ λίγο παράπλευρα. Ἀπὸ δῶ μπάζουν τὰ γαλάρια στὴν στρούγκα γιὰ νὰ τὰ περιμένουν οἱ ἀρμεχτάδες. Δὲν εἶναι καὶ δύσκολο τὸ μπάσιμο. Τὰ πρόβατα ἔρχοντας ἀπ' τὴ βοσκὴ καταλαβαίνουν μονάχα τους καὶ τραβοῦνε στὴ στρούγκα. Κι ὁ τσοπάνης κρατώντας τὴ γκλίτσα σφυράει καὶ σαλαγάει ἀπὸ πίσω. Κάποτε καὶ δυὸ σφυρίζουν, ἓνας ἀπὸ δῶ κι ἄλλος ἀπὸ κεῖ. Καὶ μπαίνουν ὅλα. Στριμωγμένα τὰ βλέπεις ἀνάμεσα στὰ ξηροτοίχια νὰ περιμένουν τὴ σειρά τους. Οἱ τσοπαναραῖοι ἀκουμπώντας στὶς γκλίτσες τώρα ἀγναντεύουν τοὺς ἀρμεχτάδες· ἐμποδίζουν καὶ τὰ ζαβατάρικα⁵⁴ μὴν πεταχτοῦν, ἀπ' τὴν ποριά, μὴν καὶ πηδῆσουν τὰ τοίχια. Σαλαγαῖνε κιόλας, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νὰ τραβήξουν ἄλλες προβατίνες γιὰ τὸ ἄρμεμα κι ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ μετὴν ἀράδα, ὅλα τὰ γαλάρια πέφτουν στὰ χέρια τῶν ἀρμεχτάδων, καὶ γεμίζουν οἱ καρδάρες. Ὅλα εἶναι ἤσυχα γύρω. Κάπου κάπου μόνο ἀκοῦς καὶ κάνα κουδούνι· σκορπάει σιγανὰ τὸν ἦχο του τὴν ὥρα αὐτὴ ποὺ ἀρμέγουν.

Τὶς στρούγκες ποὺ φκειάνουν οἱ προβαταραῖοι μετὰ τὰ λιθάρια ὅσα βρίσκουν σκορπισμένα στὸ στανοτόπι, τὶς λένε **λιθαρόστρουγκες**. Ἐδῶ, κι ἂν ἤθελαν νὰ φκειάσουν στρούγκες μετὰ ξύλα, δὲ θὰ μπορούσαν. Κλαρὶ δὲ βλογάει στὸ βουνὸ ἐκεῖ πάνω. Μὰ, κι ἂν

⁵⁴ ἄταχτα.

εὔρισκαν δὲ θὰ τὸ προτιμοῦσαν. Στρούγκα μὲ λιθάρια εἶναι αἰώνια στρούγκα. Βρίσκονται στὰ βουνὰ λιθαρόστρουγκες τόσο παλιές, ὥστε κατάντησαν τοπωνυμίες σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ρούμελης.

Ἡ λιθαρόστρουγκα.

Κι ὅμως γιὰ γίδια δὲν κάνει ἡ λιθαρόστρουγκα. Τὰ ζωντανὰ τοῦτα εἶναι πιὸ σβέλτα, ἄταχτα, καὶ πηδᾶνε ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Δύσκολα θὰ μπορούσε ὁ τσοπάνης νὰ τὰ περιορίσει σὲ λιθαρόστρουγκα μέσα γιὰ νὰ τ' ἀρμέξει. Ἡ παραμικρὴ στρίμωξη ἂν τᾶβρει, ἢ καὶ ἀπὸ γοῦστο μονάχα, σκαρφαλώνουν μὲ τὰ παπουτσάκια τὰ μικρὰ πῶχουν στὰ δάχτυλα καὶ πηδοῦν ὄξω, ἀπὸ τὸν ξερότοιχο τῆς λιθαρόστρουγκας. Κάτσε γύρευε ὕστερα νὰ στρουγκιάσεις πάλι γίδα πού ξεκοψε ἀπ' τὴ γαλαροκοπή! Εἶναι διαβόλου ἀσκέρι τὰ γίδια. Ξέρουν οἱ γιδαραῖοι τι κάνουν, πού δὲ χτίζουν ποτὲ λιθαρόστρουγκα. Τὶ θὰ τοὺς ὠφελούσε ἓνας τέτοιος λιθοσωρὸς γι' αὐτοὺς ἄχρηστος. Θὰ εἶχαν τὸν κόπο κέρδος καὶ τίποτε παραπάνω. Αὐτοὶ λοιπὸν φκειάνουν ἄλλου εἴδους στροῦγκες: Ἐλατοκορφές, λατσούδια, κέδρα, βρίσκουν ὅσα θέλουν γύρο στὸ στανοτόπι. Στὰ χαμηλότερα βρίσκουν καὶ πουρνάρια. Ὅσο γιὰ τὸ κόψιμο, ἄς εἶν' καλὰ τὸ χαντζάρι πού σέρνουν στὸ σελλάχι· τὴν τρίχα κόβει. Τὸ κάνει, ἡ ἀκονιὰ πού τὸ τροχίζουν, ξουράφι. Σάμπως καὶ τι ἄλλο φκειάνουν ἐκεῖ πού κάθονται τὰ μεσημέρια! Τροχᾶνε κι ὅλο τροχᾶνε.

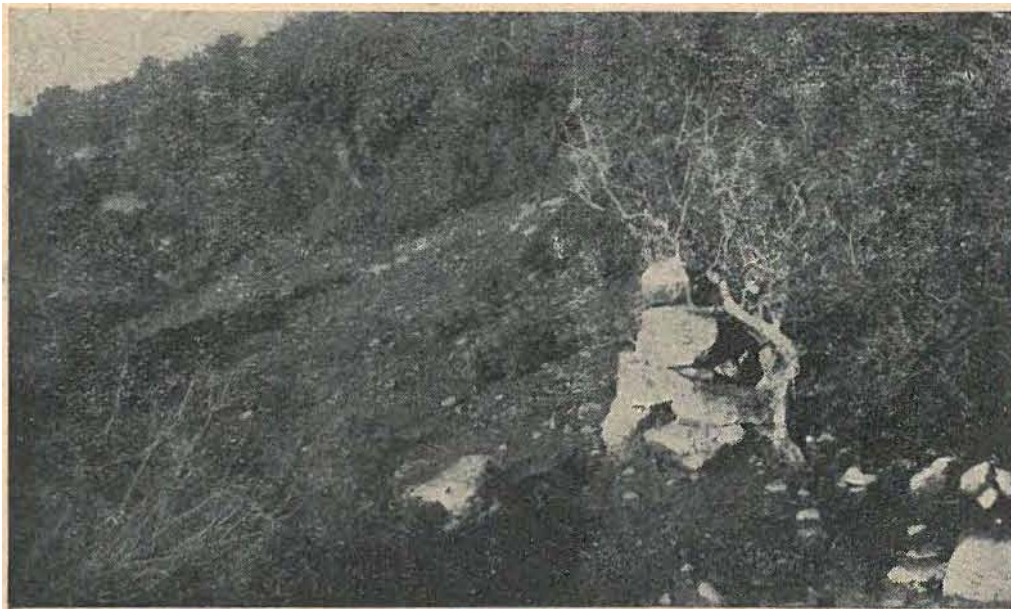
Κράπ, κράπ, κράπ, λοιπόν, ρίχνουν ἓνα σωρὸ κορφές ἀπὸ ἔλατα, κέδρα, ὅτι ἄλλο. Κι ἂν εἶναι στὰ χειμαδιά, τὰ ἴδια πάλι· κλαδιά ἀπὸ δέντρα, ἀπ' ἀριές, ἀπὸ παλιούρια - τοῦτα δά, εἶναι πού εἶναι γιὰ στρούγκα· ἀγκυλώνουν βλέπεις κιόλας!- Ἐνας φράχτης λοιπὸν ὀλόγυρα, δυὸ ἀμπουριές, τὸ πισωστρούγι ἀπὸ δῶ καὶ τὸ στρογκόλιθο ἀπὸ κεῖ, καὶ πάει λέοντας. Κι ἔχεις στρούγκα περπατάρικη. Σέρνεις παρεμπρὸς τὰ κλαδιά, τὴ στήνεις παραπέρα· ὅπου θέλεις κι ὅπως θέλεις· ἔχει σὰν τὴ λιθαρόστρουγκα πού θὰ ἤθελε ἓνα σωρὸ κούρταλα νὰ τὴ χτίσει, κι' ἂν ἦταν ἀνάγκη νὰ τὴν πάει παραπέρα, νὰ ξεχτίσει καὶ νὰ ξαναχτίσει.

Τέτοιες στροῦγκες φκειάνουν κάποτε κι οἱ προβαταραῖοι. Μάλιστα χρειάζονται καὶ λιγώτερα κλαδιά, ἀπ' ὅσα θέλει ἓνας γιδάρης. Τὸ πρόβατο, βλέπεις, εἶναι βλογημένο πρᾶμα. Καὶ στὸ παραμικρότερο μπόδιο πού θᾶβρει, στέκεται στὸν τόπο. Πέντε ἔξι, κλάρες ἂν βάλεις ὀλόγυρα γιὰ φράχτη, ἔχεις ἔτοιμη τὴν προβατόστρουγκα. Ἄμα βρίσκονται λοιπὸν σὲ στράτα, -χινόπωρο τότε καὶ κατεβάζουν τὰ πρόβατα, ἢ ἀνοιξὴ πού τὰ γυρίζουν στὸ βουνό- τέτοιες στροῦγκες πρόχειρες φκειάνουν οἱ προβαταραῖοι.

Ἀρμέγουν ὅπως ὅπως, καὶ κόβουν δρόμο.

«Στρουγκιάζω» τὰ πράματα, λέει ὁ τσοπάνης, ἀντὶς νὰ σοῦ πεῖ «τὰ βάνω στὴ στρούγκα»». ἔπειτα εἶπαν καὶ «στρουγκιάζεται ἓνας ἄνθρωπος», δηλ. περιορίζεται σὲ κάποιο μέρος κι εἰν' ἀδύνατο νὰ ξεφύγει. Θὰ τὸν πιάσουν. Κι εἶναι λόγος γιὰ νὰ πιαστεῖ. «Μπῆκαν τ' ἀγριόγίδα στὴ στρούγκα», λένε οἱ βουνίσιοι στὰ Βαρδούσια, στὸ Βελοῦχι, ὄντας οἱ ἄγριοι αὐτοὶ βασιλιάδες τῶν βουνῶν βόσκοντας κατάντησαν σὲ ζαβὰ μέρη. Πιάνει τὴ διάβα τους ὁ κυνηγὸς καὶ δὲν ξεφεύγουν ἀπ' τὴ φωτιά τοῦ τουφεκιοῦ του. Εἶναι σὰν νὰ τᾶχεις στὸ κλουβί. Ρίχνεις καὶ βαρεῖς ἀράδα ἀπὸ δαῦτα. «Ξεστρούγκιασαν τὰ ζουλάπια τὸν τσοπάνη», ἀκοῦς πάλι νὰ λένε. Θὰ πεῖ: τοῦ ξεπάτωσαν ὅλα τὰ ζωντανά. «Ἔλα στὴ στρούγκα», «πῆγα στὴ στρούγκα», «πέρασα στὴ στρούγκα», εἶναι κουβέντες τσοπάνικες, κι ἓνας ποὺ δὲν ξέρει αὐτὴ τὴ γλῶσσα θᾶλεγε: «ἔλα στὴ στάνη», «πῆγα στὰ κονάκια τῶν τσοπάνηδων», «πέρασα στὸ κατοικεῖο τοῦ τσοπάνη». Ἡ «στρούγκα» τὰ παίρνει ὅλα μέσα, γιὰτὶ εἶναι τὸ ἅπαντο τοῦ τσοπάνη.

Καὶ «νὰ παρ' ὁ διάολος τὴ στρούγκα σου!» λέν, ἅμα θέλουν νὰ βλαστημίσουν τὸν τσοπάνη «Σκατόστρουγκα», εἶναι ὁ τσιγγούνης τσοπάνης· καὶ «βλογημένη στρούγκα» ὁ ντιβεκέλης, ὅπως λέν τὸ φιλόξενο. Ἐπίσης «βλόγησε ὁ θεὸς τὴ στρούγκα του» λένε γιὰ τσοπάνη ποὺ τὰ ζωντανά του εὐτυχᾶνε· καὶ «οἱ στροῦγκες τους εἶναι κοντά», θὰ πεῖ πὼς ἔχουν οἱ τσοπάνηδες σιμὰ κοντὰ τὰ κονάκια. Καὶ «μόλεψε τὶς στροῦγκες τὸ ζουλάπι» = ἄρπαξε πρόβατο ἢ γίδι καὶ τόφαγε. «Τῶκαμαν στρούγκα τὸ χωράφι μου», σοῦ λέει ὁ χωριάτης πάλι, ὅταν μπῆκαν πράματα καὶ τοῦ χάλασαν τὴ σπαρμωδιά. «Χάλασε ἡ στρούγκα», λέει ἐκεῖος ποὺ βγῆκαν πολλὰ δόντια τοῦ ἀπ' τὸ στόμα. Τάχα δὲν κάνουν στρούγκα καὶ τὰ δόντια ποὺ κλείνει μέσα τὴ γλῶσσα; «Δὲ στρουγκιάζει αὐτὸς προῖμα», λένε γιὰ τὸν ἀνήξερο ἀπὸ τσοπάνικη τέχνη.

Στρούγκα ἀπὸ κλαδιά.

Καὶ «νὰ μὴ σώσεις νὰ στρουγκιάσεις πράματα!», τάχα νὰ μὴν μπορέσεις ν' ἀποχτήσεις βιὸ στὴ ζωὴ σου, γιὰ ἓναν ποὺ καταριόνται.

2. Ὁ τσάρκος - Τὸ γαλάρι.

Μπροστὰ πίσω τὰ Χριστούγεννα φτάνει κι ὁ γέννος. Ἄρχίζει ἀνάρια ἀνάρια. Κάπου καὶ ποὺ τὶς πρῶτες μέρες γεννοῦν τὰ γκαστρωμένα. Περωῶντας οἱ μέρες ὅμως γεννιόνται πολλὰ μαζί. **Καιρούσικος γέννας**, ποῦ λέει ὁ τσοπάνης. Ἄνοχή στὸ **πρᾶμα**, σοῦ λέει, ὄντας βλέπει πὼς πολλὰ ἀπ' τὰ γκαστρωμένα κάτι ἀπὸ κακοκαιριά, κάτι ἀπὸ κακοπερασιά ἀπορρίχνουν. Βλέποντας στὸ λειβάδι νὰ γεννιόνται τὰ μικρὰ χαίρεται. Τὰ φέρνει στὰ χέρια του τὸ βράδυ ποὺ θὰ γυρίσει στὸ κονάκι. Γεννιόνται κι ἄλλα στὸ μαντρί. Γίνεται ἕνας σωρὸς μικρούλια· τοὺς χρειάζεται ἰδιαίτερη περιποίηση, χωριστὸ κατοικεῖο. Κι αὐτὸ τὸ φκειάνει ὁ τσοπάνης. Ἐνα ξέχωρο καλυβάκι, τὸν **τσάρκο**, γιὰ νὰ τσαρκώνει τὰ μικρούλια. Ὀλόπλεχτη, στρογγυλὴ κι ἀχυροσκέπαστη καλυβίτσα, βλέπεις νὰ σταίνει κοντὰ στὸ κονάκι του, τὸ σπιτάκι ποὺ θὰ κλείνει τὴ λιανουριά. Δίπλα στὸ τσάρκο σταίνει καὶ τὸ **γαλάρι**, πιὸ μεγάλη καλύβα, νὰ κλείνει τὸ βράδυ τὰ γαλάρια· αὐτὰ ποὺ γένησαν κι ἔφεραν γάλα λέει αὐτὸς γαλάρια.

Μιὰ πορτίτσα, ἴσια ἴσια νὰ χωράει κατσίκι ἢ ἀρνάκι, ἀφήνει ὀλόμπροστα στὸ τσάρκο, ἀντίθετα ἀπ' τὸ βοριὰ πάντα. Ἀπ' αὐτὴ βάνει τὰ μικρὰ μέσα καὶ τὰ κλείνει μὲ βεργόπλεγμα. Τὸ πλακώνει κι ὅλας μὲ βαριά πέτρα ἢ τὸ στυλώνει μὲ φούρκα γιὰ νὰ μὴ φεύγει ἀπ' τὴ θέση του ὅσο κι ἂν τὸ σπρώχνουν τὰ μικρούλια. Γιὰ νὰ μὴ μπάζει νερό, σκεπάζουν τὸν τσάρκο μὲ ψίλιθρα. «Ἐκλειςά τ' ἀρνιά, τὰ κατσίκια στὸν τσάρκο!», ἀκοῦς νὰ λέει. Ἄλλοτε τὴν ταράτσα κλείει ἀπόνα γύρο μὲ πλοκό, καὶ τὴν κάνει τσάρκο. Ἡ ρίχνει⁵⁵ τὸν πλοκό στὴ γωνιά στὸ γαλάρι καὶ χωρίζει τὸ καλυβάκι ποὺ χρειάζεται γιὰ τὰ μικρὰ, «**Πιτούλι** ἔφκειασα γιὰ τὰ κατσίκια», λέει τότε ὁ γιδάρης. Τσάρκο δηλ. μέσα στὸ γαλάρι· ἰδιαίτερο χώρισμα.

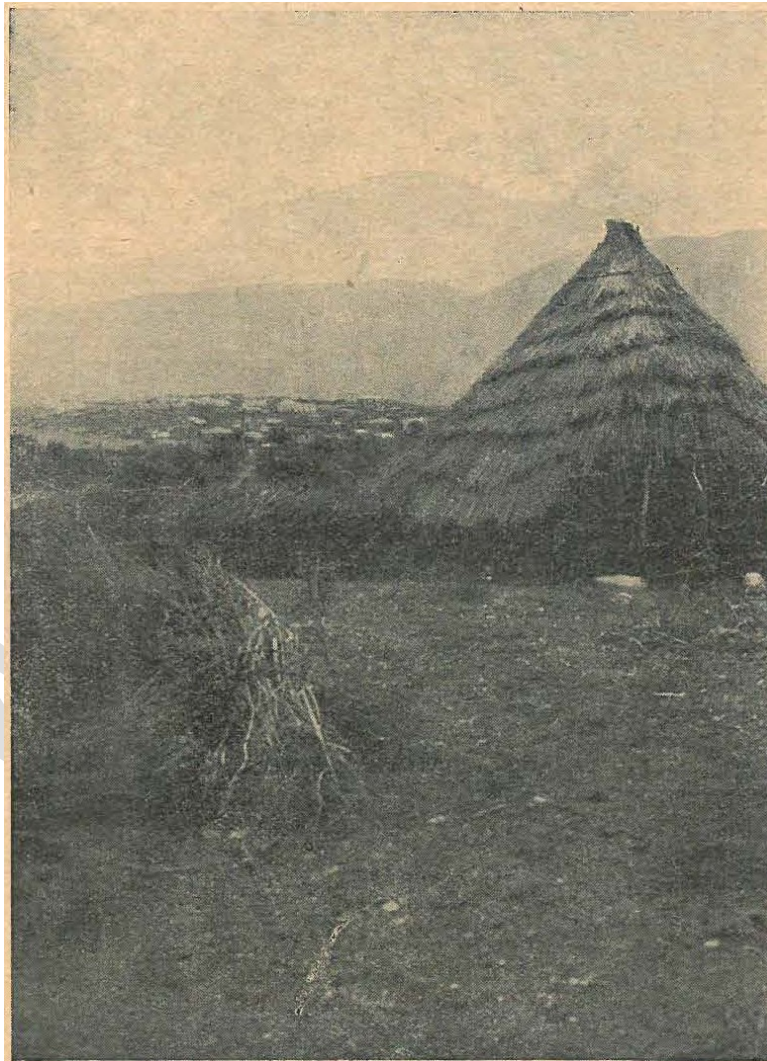

Τσάρκος.

55 ἔτσι λένε, ἀντὶς πλέκει, κάνει.

Καὶ γιὰ τὸ ξέχωρο αὐτὸ κατοικειό; Δὲ θὰ μπορούσαν τάχα νὰ μείνουν στὸ γαλᾶρι τὰ κατσίκια; Ναι, μὰ ἂν ἔμεναν δῶ θὰ ποδοπατιόνταν ἀπ' τὰ μεγάλα. Θὰ πλάγιαζαν οἱ γίδες πάνω τοὺς καὶ θὰ τᾶσκαζαν στὸν ὕπνο τοὺς τὸ βράδυ. Θὰ τᾶβρισκε ψόφια ὁ τσοπάνης τὸ πρωῖ, Καὶ δὲ λὲς κι ἓνα ἄλλο! Κατσίκι μπορεῖ ν' ἀφήσει τὴ μητέρα του νὰ ὑπνώσει; Θὰ θέλει βύζαμα κάθε λίγο καὶ λιγάκι! Θὰ ξετίναζαν τὶς δόλιες τὶς μαννάδες ἀπ' τὸ βυζάξιμο. Ὅλο τὸ γάλα θᾶπαιρνε δρόμο γιὰ τὴν πιτούλα τῶν κατσικιῶν. Δράμι δὲ θᾶμεινε γιὰ τὸν τσοπάνη· κι αὐτὸς ὁ δόλιος θὰ τσάκαγε τὰ νύχια του, γιὰ νὰ παχαίνει ἓνα ἄρνι, ἓνα κατσίκι μονάχα! Τὰ ξέρεи αὐτὸς πρόσωπα κι ἀνακατωτὰ ὅλα. Ξέρει τὶς ζημιὲς καὶ τὶς ὠφέλειες. Τὴν ὠφέλεια του φροντίζει, γι' αὐτὸ καὶ φκειάνει τὸν τσάροκο, φκειάνει τὸ πιτούλι, Τὰ κλείει τὸ βράδυ. Κι ὄντας θᾶβγουν τὸ πρωῖ ἀπ' τὸ γαλᾶρι τὰ μεγάλα, ἀνοίγει τὴν πορτίτσα, καὶ βγαίνουν τὰ κατσίκια. Βυzaίνουν τὶς μαννάδες πρὶν ἀπ' τὸ σάρο. Πεθαμένα καθὼς εἶναι ἀπ' τὴν πείνα, σὰ Σατανάκια τὰ βλέπεις καὶ πετιοῦνται ἀπὸ μέσα.

Γραίκι στὰ χειμαδιά.

Βελάζοντας κάθε μικρὸ βρίσκει τὴ μάννα του. Βελάζει τοῦτο, βελάζει κι ἐκείνη. Ἔνα «μπέ! μπέ!» ἢ «μέ, μέ» ἀκοῦς ἀδιάκοπο ἐκεῖ πέρα. Ζητάει ἡ μάννα τὸ παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ τὴ μάννα. Καὶ ποτὲ δὲ χάνει ἕνας τὸν ἄλλον. Ξένο ἂν καταλάβει στὰ μαστάρια τῆς ἡ γίδα, ἡ προβατίνα, κλωτσάει, τὸ διώχνει πέρα. Κουνάει τὴν ουρὰ τῆς ἀπὸ χαρὰ, ὅταν ἔχει τὸ δικό τῆς κοντὰ, καὶ γιὰ νὰ τοῦ τὴ φανερώσει, βελάζει σὰ νὰ θέλει νὰ βγάλει τὴ λαχτάρρα, ποὺ καίει τὴν καρδιά της. Γονατάει κι ὅλας κάτω τὰ μπροστινά, ἀνοίγει καὶ τὰ πίσω σκέλια, γιὰ νὰ δώσει ἀέρα στὸ μικρὸ νὰ πιάσει. Βυζοπιασμένα εἶναι τὰ μικρά· τὰ προβύζαξε ὁ τσοπάνης τὴν ὥρα ποὺ ἔπεσαν ἀπ' τὴ μάννα τοὺς στὸ κονάκι ἢ πέρα στὸ λειβάδι, καὶ ξέρουν νὰ πιάσουν. Βυζοπιάνει κι ὅσα δὲν πιάνουν, γιὰτὶ ἔτυχε νὰ γεννηθοῦν ἐκεῖνο τὸ βράδου στὸ γαλάρι⁵⁶.

Κι ἀφοῦ περάσει ὅση ὥρα χρειάζεται νὰ τὴ φουσκώσουν τ' ἀρνάκια, τὰ κατσικάκια, φεύγουν τὰ μεγάλα. Ὁ τσάρκος, τὸ πιτούλι βοῖζει ἀπ' τὸ βέλασμα τῶν μικρῶν. Κλαῖνε γιὰ τὸ χωρισμὸ, μὰ ἡ γκλίτσα τοῦ τσοπάνη δὲν ἀκούει ἀπὸ τέτοια. Τ' ἀρπάξει ἀπ' τὸ ποδάρι ἕνα ἕνα καὶ τὰ κλείει μέσα. Ἀπ' τ' αὐτὶ καὶ στὸ δάσκαλο. Ἡ πορτίτσα τὸ βράδου θ' ἀνοίξει πιά. Πᾶν οἱ μαννάδες, μακρὰ πέρα στὴ βοσκή, στὸ λειβάδι. Νὰ φᾶν χορτάρια, νὰ φέρουν κι' ἄλλο γάλα. Ποιὸς ἀκούει τὰ μικρὰ κι ἂν βελάζουν ὅλη μέρα ἐκεῖ στὸν τσάρκο κλεισμένα! Αὐτὰ ἔχουν τὴν κοιλιὰ γιομάτη· κι ὅλο τὸ ραχάτι. Πρὶν τὰ κλείσει ὁ τσοπάνης, φρόντισε γιὰ ὅλα. Πάστρεψε τὴν κατοικιὰ τους. Ἔβγαλε τὰ κλαδιὰ ποὺ εἶχε ριγμένα νὰ πλαγιάζουν, κι ἔβαλε καινούρια. Ευάρισε τὶς κακαράντζες. Ἔκαμε γυαλὶ τὸ γραιίκι⁵⁷. Γυαλὶ καὶ τὸ γαλάρι. Τὸ βρίσκουν παστρικὸ ὄντας θὰ γυρίσουν ἀπ' τὴ βοσκή οἱ μαννάδες.

Μὲ τὶ χαρὰ γυρίζουν! Τὰ σούρουπα πῆραν· κι οἱ προβατίνες, οἱ γίδες βελάζουν μπροστὰ στὸ γαλάρι πάλι. Εἶναι ἡ ὥρα ποὺ ἀπολᾶνε τὸν τσάρκο οἱ τσοπάνηδες. Ἀρμέγουν λίγο γάλα, νὰ τῶχουν γιὰ λόγου τους. Ἀρταίνουν τὴν καρδιάρα. Τ' ἄλλο μένει γιὰ τ' ἀρνιά, γιὰ τὰ κασικία. Τρῶνε κι αὐτοί, τρῶνε κι ἐκεῖνα. Κλείει τὸ γαλάρι, κλείει κι ὁ τσάρκος. Κλείσιμο, ἀπόλυμα, πρωῖ βράδου καὶ κάθε μέρα. Σιγὰ σιγὰ, κι ἀπὸ μέρα σὲ μέρα μεγαλώνουν τὰ μικρά. «Τραπέλωσαν τώρα», λὲν οἱ τσοπάνηδες. Τὰ παίρνει ὁ ἀρνάρης, ὁ κασικάρης, τὰ βγαίνει σὰν πέρα νὰ βοσκῆσουν. Κι εἶναι ἀρνιά, κασικία, ἄλλα γιὰ γκαίνιση⁵⁸, ἄλλα γιὰ ἔχα⁵⁹.

Τὰ πιὸ πολλὰ ὅμως τάχουν γιὰ χασάπη. Νὰ πάρουν χρήματα, ν' ἀπαντήσουν τὰ ἔξοδα. Κι ὁ χασάπης δὲν ἀγοράζει τ' ἄπαχα· θέλει παχιά, νεφρωμένα σφαχτὰ γιὰ τὸ χασάπικό του. Τὰ ξέρουν αὐτὰ οἱ τσοπάνηδες καὶ φροντίζουν νὰ παχαίνουν τ' ἀρνιά τους. Καὶ παχαίνουν αὐτὰ, ἂν φᾶνε τὸ ἀνάλογο γάλα. Νά, γιὰτὶ τ' ἀρνιά ποὺ λογαριάζει νὰ ξεκάμει ὁ τσοπάνης, τ' ἀπολάει νὰ τρέχουν κοντὰ στὶς μαννάδες τοὺς τώρα· δὲν τὰ δίνει στὸν ἀρνάρη. Ἔρχεται ὁ Μάρτης, ὁ Ἀπρίλης. Περνοῦν ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλον οἱ χασάπηδες. Τὰ βρίσκουν παχιά τ' ἀγοράζουν καὶ πᾶνε.

Τύχατε καμιά φορὰ τὴν ὥρα π' ἀπολάει ὁ δάσκαλος τὰ παιδιὰ; Εἶδετε τί γίνεται ἐκεῖ πέρα! Πετιόνται ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σχολειοῦ σὰν κασικία. Φωνές, τρεχάλες,

56 Οἱ πρωτόγεννες δὲ δέχονται νὰ προβυζαίνονται. Τὶς κρατοῦν οἱ τσοπάνηδες γιὰ νὰ δεχτοῦν τὰ μικρά τους. Εἶν' ἀσυνήθιστες ἀκόμα ἀπὸ τέτοια.

57 κατοικειὸ θὰ πεί δῶ τὸ «γραιίκι». Ἡ φράση εἶναι καὶ παροιμία.

58 θηλυκὰ γιὰ νὰ γεννοῦν.

59 κείνα ποῦ εἶναι γιὰ γάλα.

πηδήματα, γέλια, χαρές, χαλασμός κόσμου! Ξέρετε, τί θὰ σᾶς πεί ἕνας χωριάτης, ἂν τύχει ὄξω ἀπὸ σκολεῖο κείνην τὴν ὥρα; «Σὰν τὰ κατσίκια ἀπ' τὸν τσάρκο!» Θὰ σᾶς παραστήσει τὴν εἰκόνα δηλ. ποῦ πῆρε ἀπὸ τὴν τσοπάνικη ζωὴ μὲ τὸ δίκιο του· αὐτὴ ἔχει κάθε μέρα μπροστά του.

Κι ἂν ρωτήσετε χωριάτη, πόσα παιδιὰ ἔχει, θ' ἀκοῦστε. «τόσα... κι ἕνα στὸν τσάρκο», ἂν τύχει ἢ γυναῖκα τοῦ γκαστρομένη. Σᾶς λέει πόσα, σᾶς λέει καὶ μὲ τσοπάνικη εἰκόνα πὼς ἢ γυναῖκα του εἶν' φορτωμένη (γκαστρομένη). Σᾶς πάει στὸν τσάρκο. Τάχα αὐτὸς τσοπάνης, τσάρκος ἢ κοιλιὰ τῆς γυναίκας του καί, κατσίκι τὸ «παιδὶ ποῦ περιμένει. Καὶ «τὸν ἔβαλαν στὸν τσάρκο», σοῦ λὲν στὰ μέρη τῆς Ρούμελης γιὰ κάποιον ποῦ φυλάκωσαν. Λογιῶν λογιῶν εἰκόνες μὲ τὸν τσάρκο ἀχούς ἐκεῖ πέρα.

3. Τὸ μαντρί.

Τσάρκος καὶ γαλάρι ἀκούεται στὰ χειμαδιὰ τὸ χειμῶνα. Καλοκαίρι στὰ βουνὰ ἄχρηστα εἶν' τέτοια κατοικεῖα! Δὲν ἔχει γέννο ἐκεῖ καὶ τὰ ρέστα. Βοσκή, στάλο, τυροκόμημα ἔχει· ἄλλη ζωὴ τούτη, ἄλλο εἶδος κατοικεῖα.

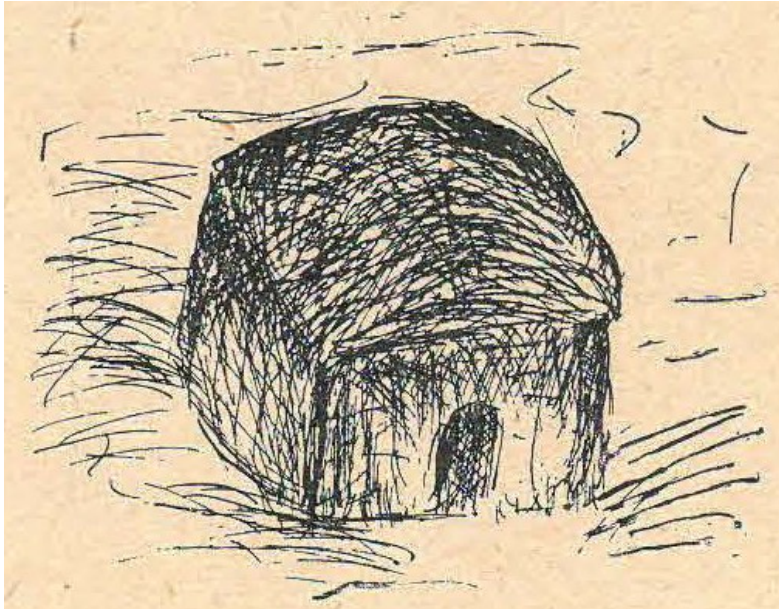
Μὰ κι ἡ χειμαδιώτικη ζωὴ δὲ στέκεται ἐδεκεῖ ποῦ τὴν ἀφήσαμε παραπάνω. Τὰ μικρὰ σιγὰ σιγὰ μεγαλώνουν, Παίρνουν ὅσα παίρνουν δρόμο γιὰ τὸ χασάπη καὶ τὰ ἄλλα, ἢ ἀρνοκοπή, βόσκει στὸ λειβάδι. Ὁ τσάρκος ρημώνει. Τὸ γαλάρι ὅσο πάει καὶ μικραίνει. Δὲ φτάνει πιά νὰ χωρέση τὸ κοπάδι· μεγάλωσε τοῦτο ἀπ' τὴ λιανουριά ποῦ πέφτει μέσα, μέρα μὲ τὴ μέρα. Ὁ τσοπάνης ἔρχεται στὴν ἀνάγκη νὰ φκειάσει ἄλλο κατοικεῖο πρὸ μεγάλο ἀπὸ τὸ πρῶτο. Ξανοίγει τὸ παλιὸ ἢ παίρνει τὸ ὑλικὸ καὶ σταίνει καινούριο, στέριο ὅσο μπορεῖ. Ἔχει τὸ ζουλάπι στὸ νοῦ του μὴ σπάσει κάνα ξύλο, λέει, μὴν παραμερίσει τὸν πλοκὸ καὶ τρυπώσει...! Σεργανᾶνε, βλέπεις, λύκοι, τσακάλια στὰ ρημοτόπια τοῦτα, κι ἀλλοίμονο στὸ πρᾶμα, ἂν δὲ φροντίσει ὁ ἀφεντικός του νὰ ξασφαλίσει. Αὐτὰ ἔκαμαν τὸν τσοπάνη νὰ σκεφετῆ τὸ μαντρί γιὰ ξασφάλιση. Ταράτσα εἶναι τοῦτο, ἀπ' οὐλες τὶς μεριές κλεισμένη, πότε μὲ πλοκὸ πότε μὲ τοῖχο. Ἀλλὰ καὶ σπιτάκι λιθόχτιστο εἶν' ἄξιος νὰ σοῦ κορτίσει ὁ τσοπάνης, γιὰ νὰ τῶχει μαντρί γιὰ τὰ πράματα. Σπιτομάντρια λένε οἱ χωριάτες τὰ σπιτάκια ποῦ χτίζουν στὴν ἄκρη ἀπ' τὸ χωράφι τους, γιὰ νὰ μαντρίζουν τὰ πράματα. Ὅπως καὶ νὰ τὸ βάλει ὁ νοῦς σου, φκειάνει τὸ μαντρί αὐτός. Ὁ τόπος, ὁ χρόνος, τὸ περιβάλλον ποῦ ζεῖ, τὸν ὀδηγοῦνε πὼς, ποῦ καὶ μὲ τί θὰ τὸ φκειάσει. Σκέδια πάνω στὰ σκέδια μπορεῖ νὰ σῶβρει ὁ τσοπάνης· νὰ σοῦ κουρτίσει μαντρί ποῦ ἄλλη φορὰ νὰ μὴν εἶδες στὰ μάτια σου. Κάθε τσοπάνης καὶ τὸ μαντρί του. Τὸ φκειάνει στὰ χειμαδιὰ, τὸ φκειάνει καὶ στὰ βουνά.

Στὰ χειμαδιὰ ἔχει σὲ νοῦ νὰ κλείσει τὸ ζουλάπι ὄξω τὰ βράδουα, νὰ κλείσει τὰ πάγια, τὶς βροχές, τὰ δρολάπια ποῦ φέρνουν οἱ ζαβὲς μέρες τοῦ χειμῶνα.

Στὰ βουνὰ φκειάνει τὸ μαντρί νὰ κλείνει τὰ πράματα τὸν καιρὸ στὰ πρωτοβρόχια· χινοπώρου μέρες, καὶ πριγιουῦ ξεκινήσει γιὰ κάτω νὰ τὰ κλείει, κι ὄντας ἔχει σκοπὸ νὰ κοπρίσει τὸ χωράφι του· νὰ τὰ κλείσει τὸν καιρὸ τὶς ἀπολυσιῆς μὴν τύχει καὶ τοῦ φύγουν κι ἀλλοίμονο, θὰ τὸν χαρατσώσουν μὲ καμιὰ ἀγροζυμία!

Σὰ μαντρί παρομοιάζουν καὶ τὸ ροῖδο στὴ Ρούμελη. Σὲ κείνο κλειόνται τὰ γίδια, στὴν πέτσα τοῦ ροῖδου κλειόνται τὰ κόκκινα σπειράκια μέσα. Καὶ σοῦ λένε:

Σπαραγκαθίζει τὸ μαντρί⁶⁰ καὶ κόκκινα γίδια μέσα τί εἶναι; Αἶνιγμα τοῦτο, ποῦ πάει τὸ νοῦ στὸ ροῖδο μὲ τ' ἀγκάθια πῶχει στὴ φλούδα, καὶ τὰ κόκκινα σπειριὰ ποῦ κρύβει. Καὶ γιὰ νὰ παίξουν μὲ τὴ ρίμα τὰ παιδάκια πειράζοντας κάποιον Κωνσταντή: **Κωνσταντή βαρ' τ' ἀντί, βάρ' τὰ γίδια στὸ μαντρί!** τοῦ λένε.

Τὸ γιδομάντρι.

Ἄπ' τὸ μαντρί εἶπαν καὶ **γιδομάντρι**, γιὰ τὰ γίδια, **προβατομάντρι**, γιὰ τὰ πρόβατα, **ζυγορομάντρια**, μαντριά γιὰ ζυγούρια, **κατσικομάντρια**, γιὰ κατσίκια, **γαλαρομάντρια**, γιὰ γαλάρια, καὶ πάει λέοντας.

Κι' ἐπειδὴς τὰ γιδομάντρια χτίζονται σ' ἄκρες ἀπὸ χωράφια ποῦ πρέπει νὰ κοπρίσουν τὰ πράματα, καὶ τὰ κοπρισμένα κάνουν τὸν καλύτερο καπνό, ὅταν θέλουν νὰ ποῦμε γιὰ πρῶτο πράμα στὰ καπνοφόρα μέρη, σοῦ λένε: «εἶναι ἀπὸ **γιδομάντρι**, φεύγει ἀπ' τὸ τσιγάρο.». **Μαντρί** πάλι λέν τὸν κοπρισμένον τόπο. «Χωρὶς μαντριά τίποτε δὲν κάνει τὸ χωράφι» (θέλει κόπρισμα). Τὸ «μαντρί» τὸ εἶπαν ἀπ' τὴ «μάντρα», τὸν τοῖχο ποῦ χτίζουν γύρω στὸ χωράφι, στὸ σπίτι, στὸ λειβάδι. Καὶ «μάντρα» στὸ Βραχώρι λέν τὸ καπνοτόπι ποῦ βρίσκεται στὴν πόλη μέσα. Ὑστερα εἶπαν καὶ κάθε καλὸ καπνοτόπι «μάντρα», καὶ «μαντρίσιον καπνό», τὸν ἐξαιρετικόν. Ἄπ τὸ «μάντρα» ἔγινε «μαντρώνω» (περιφράζω), καὶ «μαντρογυρισμένο χωράφι, σπίτι, ὅ,τι δήποτε», «μαντρογύρισμα», «μαντρούλα», ἔγιναν καὶ τοπωνύμια «Μάντρα καὶ Μαντρούλα».

4. Τὸ γραίκι.

Θᾶχετε ἀκούσει τὴν παροιμία «τῶκαμε γυαλι τὸ γραίκι»; γιὰ ἓναν ποῦ ξόδεψε ὅ,τι εἶχε καὶ δὲν εἶχε· δὲν τ' ἀπόμεινε τίποτε ἀπ' ὅσα εἶχε.

Τί εἶναι γραίκι; **Τσάρκος**, **γαλári**, **μαντρί**, **σπιτομάντρι**, ὅ,τι τέτοιο, στὸ κάτω κάτω καὶ κάθε τόπος ποῦ εἶναι βολικὸς νὰ περάσουν μιὰ νύχτα πρόβατα ἢ γίδια, αὐτὸ εἶν' τὸ

⁶⁰ ἢ καλαγκαθένιο τὸ μαντρί.

γραίκι. Λοιπὸν ἡ λέξι «γραίκι» ζυγιάζει σὲ νόημα, ὅσο ζυγιάζει κι ἡ παλιὰ λέξι «καταυλισμός». «Πᾶν τὰ πράματα στὸ γραίκι», εἶναι σὰ νὰ πεῖς: πᾶνε στὸν καταυλισμὸ τους. Τάβγαλα ἀπὸ τὸ γραίκι -τάβγαλα ἀπὸ κεῖ ποὺ κοιμήθηκαν τὸ βράδυ. «Χάλασα τὰ γραίκια μου», «ἔφκειασα τὰ γραίκια μου», «γραικιάζω τὰ πράματα» καὶ «γραίκιασαν τὰ πράματα», ἀκοῦς ἐκεῖ πέρα. Γλῶσσα τσοπάνικη μὲ ὄλον τὸν πλοῦτο τῆς. Ἀπ' αὐτὴν πῆραν κι οἱ χωριάτες καὶ σοῦ λένε γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πῶς: «γραικιάζει» = καταυλίζεται· «τὸν γραίκιασαν» = τὸν δολοφόνησαν· «δὲν ξέρω ποῦ ἔχω τὸ γραίκι» = τὰ ἔχασα ἀπ' τὶς πολλὲς φροντίδες καὶ περιπέτειες, καὶ δὲν ξέρω ποῦ βρίσκομαι· «μοῦ χάλασε τὸ γραίκι αὐτὴ ἢ κουβέντα» = μοῦ σάλεψε τὸ νοῦ· «τοῦ τὸ γυάλισαν τὸ γραίκι» = τοῦ πῆραν ὅ,τι εἶχε καὶ τὸν ἄφησαν στοὺς πέντε δρόμους· καὶ φοβέρτα: «θὰ σοῦ γυαλίσω τὸ γραίκι» = θὰ σὲ ἐκδικηθῶ· θὰ σὲ κάμω νὰ πάρεις τὸ διακονιαροσάκουλο. νὰ γίνεις φτωχός.

5. Τὸ τσιγραίκι.

Τσιγραίκι εἶναι γραίκι, στανοτόπι καὶ λειβάδι, καὶ τὰ τρία πάρτα μαζί. Ἀλλὰ καὶ τεμάχιο ἀπὸ λειβάδι μπορεῖ νὰ τὸ πεῖς, τσιγραίκι, φτάνει νάχει τὸ στανοτόπι καὶ τὸ γραίκι του. Κι ἓνα μεγάλο λειβάδι ἔχει πολλὰ τσιγραίκια. Ρωτῶντας οἱ τσοπάνηδες: «πόσα τσιγραίκια ἔχει αὐτὸ τὸ λειβάδι;», θέλουν νὰ μάθουν σὲ πόσα τεμάχια μεράζεται. Κάθε **τσιγραίκι** καὶ συντροφιά τσοπάνικη 2, 3, 4, 5..., στανιάζουν στὸ ἴδιο στανοτόπι. Κατὰ τὴν εὐρουχωρία ποὺ θάβρουν στὸ τεμάχιο.

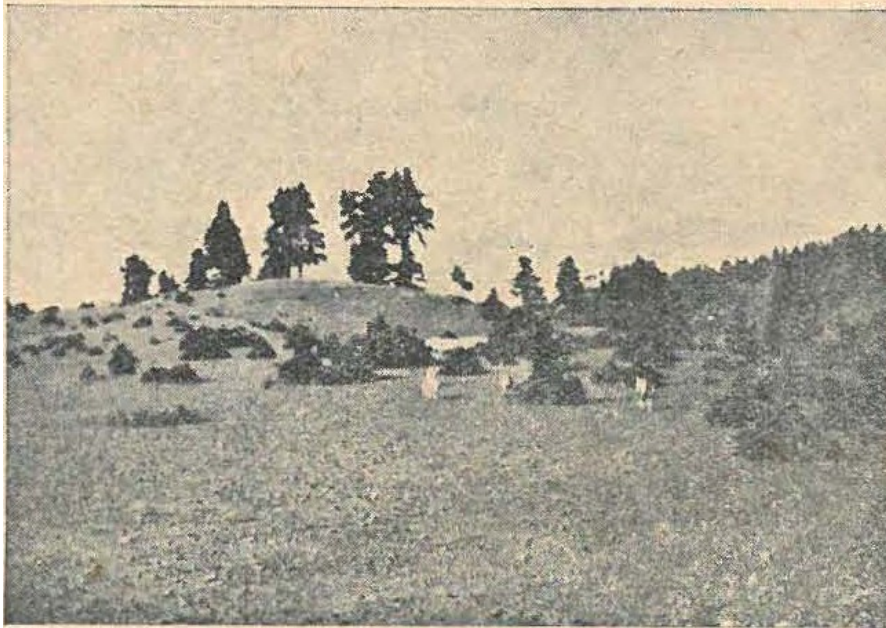
Κι ἀγρίδια, ποὺ βρίσκουν στὴ στράτα δυὸ φορές τὸ χρόνο οἱ τσοπάνηδες ἀνεβαίνοντας στὰ βουνὰ ἢ κατεβαίνοντας στοὺς κάμπους, τὰ λένε τσιγραίκια, φτάνει νάχουν τόπο γιὰ γραίκιασμα τὸ βράδυ, καὶ χορτάρια γιὰ βόσκημα. Κι ἀκοῦς **πρῶτο τσιγραίκι** στὸ δεῖνα μέρος, **δεύτερο τσιγραίκι** ἐκεῖ κλπ. Κι εἶναι ἀπὸ ἀνέκαθεν αὐτὰ τὰ **τσιγραίκια** μέρη ὠρισμένα· τόπια τῶν χωριῶν ποὺ δὲν ἀμποδιόνται ἀπὸ πρᾶμα· σπαρτὸ δὲν ἔχουν, τσοπάνης, δὲν κρούει σὲ ζημιὰ, γιὰτὶ εἶν' μακκρὰ οἱ σπαρμωδιές. Πατοῦν οἱ στρατοκόποι μέσα κι οἱ χωριανοὶ δὲ μαλώνουν. Αὐτὰ εἶναι τὰ τσιγραίκια. «Καταυλισμοὶ» πὲς γιὰ τσοπάνηδες, γιὰ τὰ πράματά τους.

(*) λέξι τουρκικὴ καὶ σημαίνει τὸ τέταρτο κατὰ τὸν κ. Κυριακίδη.

6. Ὁ σταλὸς - τὰ σταλιά.

Ἄλλο **σταλὸς** κι ἄλλο **στάλος** στὴν τσοπάνικη γλῶσσα. Ὁ **σταλὸς** εἶναι κατοικεῖο ποὺ στέκεται καὶ ξεμεσημεριάζει τὸ πρᾶμα. Στάλος εἶναι ἡ κατάσταση ποὺ βρίσκονται τὰ γιδοπρόβατα, ὄντας ἰσκιώνουν στὸ σταλό τους· εἶν' ὁ καιρὸς ὅσο μένουν ἐκεῖ πέρα στὸν ἴσκιο. Ὁ **σταλὸς** δὲν πρέπει νὰ λείπει. Ἀπ' τὸ καλὸ γιόμα κι ὕστερα τὸ καλοκαίρι πιάνει ζέστα στὰ βουνά. Ἄς εἶν' τόσο ψηλά. Τὴ νύχτα κάνει κρύο· χειμῶνας λὲς κι εἶναι, ἂν τύχει νὰ κοιμηθεῖς κεῖ πάνω.

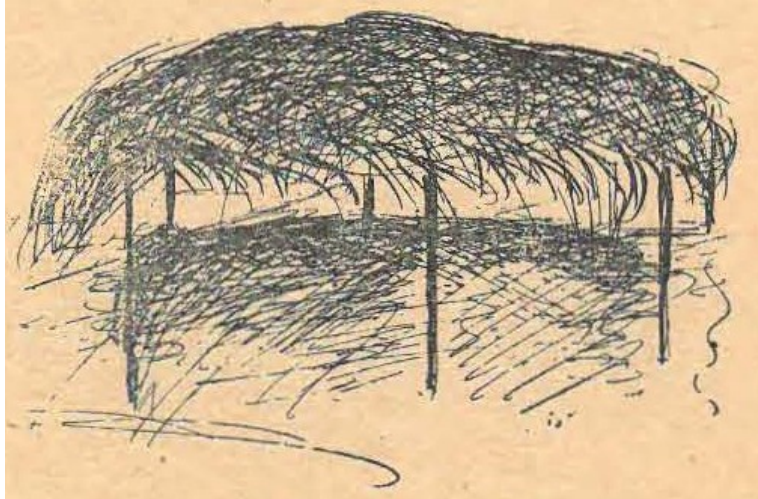
Σταλός πάνω σὲ ράχη.

Πηγαίνοντας ὅμως ὁ ἥλιος δυὸ σαμαροτριχιές, κι ὑστερώτερα ὡσποὺ νὰ πέσουν τὰπόσκια, καταλαβαίνεις πιὸ τσουχτερὴ τὴν κάψα ἀπ' τὸν κάμπο. Ἡ φυσομάννα πιάνει τὰ πρόβατα. Ἀνοίγουν τὸ στόμα καὶ δύσκολα ἀνασαίνουν. Στενοχωριοῦνται. Ἀφήνουν βοσκὴ καὶ λειβάδι καὶ τρέχουν γιὰ τὸν ἴσκιο καὶ τὸν καθαρὸν τὸν ἀγέρα. Οἱ τσοπαναραῖοι, ποὺ μέρα νύχτα ἄλλο δὲ σπουδάζουν παρὰ τὴ ζωὴ τῶν ζωντανῶν τους, φροντίζουν καὶ γιὰ τὰ **σταλά** τους. Πᾶνε καὶ κονεύουν κοντὰ σὲ ἴσκιο, ποὺ ρίχνει βράχος, σπηλιά, τουφωτὰ δέντρα, ἄς εἶν' ἔλατα σὲ ράχη, ἄς εἶναι πουρνάρια ἢ δέντρα στὸ πλάι, ἄς εἶναι πλατάνια σ' ἄκρη ἀπὸ ποτάμι, ἄς εἶν' ὅ,τι θέλει. Τέτοια ἰσκιώματα ἔχουν ὅλα τὰ στανοτόπια ἀπ' ἀνέκαθεν. Κι εἶναι **σταλός** στὸ πρᾶμα, ὁ βράχος, τὸ ριζόσπηλο, τὸ ἔλατο, τὸ δέντρο τὸ πλατάνι. Ἐκεῖ ἀπιστομάει ὁ ἥλιος καὶ φυσάει τὸ καθαρὸ ἀγέρι. Ἀρμέγοντας τὰ πρᾶματα στὴ στρούγκα τραβοῦν γιὰ τὸ σταλό. Σκύβουν τὸ κεφάλι καὶ τρέχουν σὰν νὰ τὰ κέντησε μῦγα. Πᾶν νὰ σταθοῦν, νὰ πλαγιάσουν, ν' ἀναχαράξουν. Καὶ τὰ βλέπεις μὲ λαχτᾶρα, φαρδιὰ πλατιὰ νὰ διπλαρώνονται κάτω ἀπ' τὴ δροσιά. Ψόφια θαρρεῖς πὼς εἶναι' καὶ μόνο ἀπ' τ' ἀριὸ κουδούνισμα ποὺ ἀκοῦς κάπου, κάπου λές, κι ἀνασαίνουν βαθιὰ γιὰ νὰ βγάλουν τ' ἄχτι τῆς καρδιάς τους, τὴ λαύρα ποὺ καίει τὰ σωθικά. Ἀνάλαφρα ἀναχαράζουν κιόλας. Σοῦ τὸ λὲν τὰ κουδουνάκια μὲ τὸ ντάγχ ντάγχ ποὺ σκορπίζουν στὴ σιγαλιά.

Τὸ τσοπανόσκυλο ἐκεῖ κάπου ἀνοιγοκλείει τὰ μάτια. Ἐδῶ εἶμαι, φωνάζει μὲ τὸ γὰβ γὰβ στὸν τσοπάνη ἀπ' ὦρα σ' ὦρα. Κι ἐκεῖνος παραπέρα σ' ἄλλο ριζόσπηλο, σὲ παχιὸν ἴσκιο κάτω ἀπὸ ἐλάτι ἢ μερόκεδρο ἴσως, μπρούμυτα ἢ τ' ἀνάσκελα, ἀλλάζει τὰ τροπάρια τοῦ ὕπνου, καὶ ρουφάει τὸ λαμπικαρισμένον ἀπ' τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάσια ἀγέρα. Τί ὕπνος ἀλήθεια! Θὰ τὸν ζήλευε κι ὁ πλούσιος. Ἄς πὰ νὰ χαθοῦν καὶ βίλες καὶ τὰ καλά του, θάλεε μπροστὰ σὲ τέτοια εὐτυχία. Εἶναι ἡ ὦρα ποὺ γίνεται ὁ στάλος. Σταλίζουν τὰ πρᾶματα στὸ σταλό. Σταλίζει ὁ σκύλος, σταλίζει κι ὁ τσοπάνης στὸν παχιὸν ἴσκιο. Πάν' ἀπ' ὅλα ἐρημιὰ καὶ ραχάτι εἶναι ξαπλωμένο. Εὐτυχία ἀνείπωτη. Τὴν καταλαβαίνει τάχα ὁ

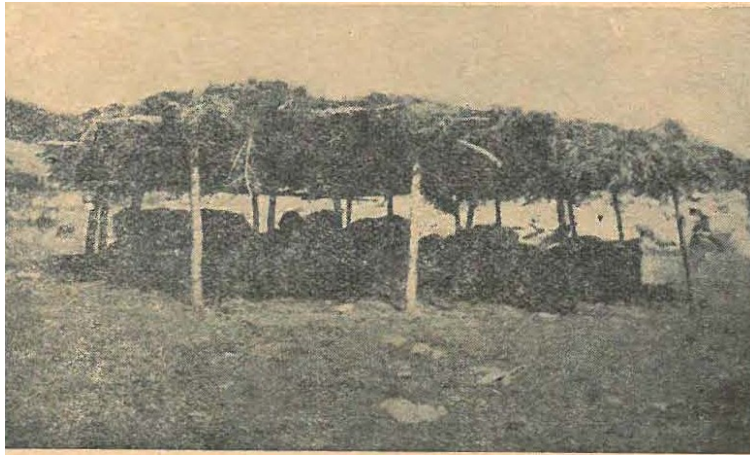
τσοπάνης; Καὶ ποιὸς καταλαβαίνει τὴν εὐτυχία του σὲ τοῦτον τὸν κόσμο! «Ἄσταλα» πράματα καὶ καλοκαίρι, δὲν πᾶν μαζί. Ὅσο ψηλὰ κι ἂν βρίσκεται τὸ πρόβατο, θέλει σταλό. Τὸ ξέρει ὁ τσοπάνης.

Τσαρδάκι σταλός.

Κι ἂν γύρω στὸ στανοτόπι δὲν εἶναι ριζόσπηλο, δὲ ρίχνει ἴσκιο κλαράκι, αὐτὸς μὲ κάθε τρόπο φροντίζει νὰ φκειάσει τὸ σταλό του. Θὰ πάει μακρὰ κάτω, ὅπου ἀρχίζουν τὰ ἔλατα, τὰ κέδρα, οἱ ὄξυές. Θὰ κόψει φοῦρκες, τέμπλες. Θὰ φορτωθεῖ σκουπες (μπάτσες), φουντωτὰ κλαδιά· θὰ τὰ κουβαλήσει στὴν πλάτη· θὰ φκειάσει τσαρδάκι γιὰ ἴσκιο. Μπήχνει τὶς φοῦρκες μακρὰ μακρὰ, καὶ γύρω· ρίχνει ἀπὸ διχάλη σὲ διχάλη τὶς τέμπλες, σὰν κεῖνον ποὺ σταίνει τὴν κληματαριά στὴν αὐλή του. Βάζει ἀπὸ πάνω ἓνα σωρὸ κλαδιά καὶ γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος, διχαλώνει ἀντιστύλια. Νά, ὁ σταλός του. Βρίσκουν τὰ πράματα μέρος καὶ ἰσκιώσουν. Καλότυχος ὁ γιδάρης μὲ τὰ σταλιά του! Αὐτὸς σὰν κοντὰ στὰ ἔλατα, στὰ μεράδια, στὶς πλατίτσες, στὰ τουφωτὰ πουρνάρια ποὺ βρίσκεται, διαλέγει σταλό ὅπως τὸν θέλει. Δυὸ τρία καλυβωτὰ ἔλατα στὴ ραχοῦλα, ἓνα παλιόδεντρο μὲ τὰ πολλὰ καὶ πλατιὰ φύλλα, καμιὰ ἀριά, κάνα πουρνάρι σημαδιακό, πλατάνια παραόμορφα στὴν ἄκρη ἀπ' τὸ ποτάμι, αὐτὰ εἶναι ποὺ λέει αὐτός: σταλό του.

Ποοβατοσταλό λὲν οἱ χωριάτες ἐκεῖ ποὺ σταλίζουν τὰ πρόβατα. **Γιδοσταλός** εἶναι γιὰ τὰ γίδια. Τράβηξε ἡ γλῶσσα πιὸ πέρα καὶ εἶπαν **γελαδοσταλό**, τὸ σταλό γιὰ τὰ γελάδια, **βοῦδοσταλό** γιὰ τὰ βόδια. Ἀλλάζοντας τσιγραίκι ὁ τσοπάνης, κοντὰ στὸ νοῦ εἶναι πὼς θ' ἀλλάξει καὶ σταλό. Κι ἔτσι ἔμειναν: «ὁ **Παλιόσταλος**», ὁ «**Παλιογιδόσταλος**», τὰ «**Σταλάκια**», στὰ «**Γιδόσταλα**», ὀνόματα π' ἀκοῦς νὰ λέγονται σ' ὅλα τὰ χωριά τῆς Ρούμελης. Ὅμορφες ραχοῦλες, ποὺ τὶς βαράει τὸ δροσερὸ ἀγέρι, ρόζια καὶ σύρραχα στὰ βουνὰ μέσα, διασέλες, διασέλια, καὶ βαθυδιάσελα παράμερα ἀπ' τὸ χωριό, βαφτίστηκαν ἔτσι. Τέτοια ὀνόματα εἶναι τὰ γεωγραφικὰ σημάδια τοῦ τόπου· μ' αὐτὰ συνεννοοῦνται οἱ τσοπαναραῖοι. «Πῆγαν τὰ πράματα στὸν Παλιόσταλο», «ρίχτηκαν κάτω ἀπ' τὰ Σταλάκια», «ἠῦρα τὰ πράματα στὰ Στάλια» καί... καί... ἀκοῦς κάθε ὥρα καὶ στιγμή, ὄντας μιλοῦν οἱ πιστικοὶ γιὰ τὸ ποῦ πάει καὶ σιαποῦ γυρίζει τὸ πρᾶμα βόσκοντας ἐκεῖ πάνω στὶς ράχες.

Ὁ στάλος τὸ μεσημέρι.

Κι ὁ «στάλος» εἶναι τὸ ρολοῖ τῶν τσοπάνηδων. Λέγοντας αὐτοί; «ἅμα πᾶν τὰ πράματα στὸ στάλο», κοιτᾶμε τὸ ρολόγι μας καὶ δείχνει 10 π.μ. Λένε καί: «Ἀπόσταλα» ὕστερα ἀπ' τὸ στάλο, ἢ ὥρα 5 μ.μ. Τὸ ἴδιο θέλουν νὰ ποῦν καὶ μὲ τὴν: «ὥρα ποῦ ξεκινοῦν τὰ πράματα ἀπ' τὸ στάλο». Λένε καί: «στὸ στάλο» = ὅλο τὸ μεσημέρι.

Ὑστερα ἀκοῦς καί: «ξεστάλισαν» = ἐξεκίνησαν τὰ ζωντανὰ ἀπ' τὸ σταλὸ καὶ πᾶν νὰ βοσκήσουν. Ἔπειτα εἶπαν καί: «σταλίζει», γι' ἄνθρωπο κοιμάμενο... καί: «στάλισα κάμποσιν ὥρα κεῖ ἀπόξω» = ἔμεινα ἀκούνητος περιμένοντας γιὰ κάποια δουλειά μου, χωρὶς νὰ καταφέρω τίποτα.

Εἶπαν καὶ φοβέρτα: «θὰ σοῦ δείξω ποῦ σταλίζει ἡ ψεῖρα!» = θὰ σ' ἐκδικηθῶ ὅπως πρέπει.

Ἡ στάνη.

Πολλά λέει ἡ λέξη «στάνη» στή γλῶσσα τῶν τσοπάνηδων. Τὸ κοπάδι ἢ μπουλούκι, τὸ στανοτόπι, τὰ κονάκια, τὶς στρουῖγκες, τὰ μαντριά, τὸν τσάρκο, τὸ πιτούλι, τὸ σταλό, τὸ λειβάδι, ὅλα τέλος ὅσα ἔχουν σχέση μετὰ τὴ βουνίσια ἢ χειμαδιώτικη ζωὴ τοῦ τσοπάνη, τὰ λέει αὐτὸς «στάνη». Πᾶμε στή στάνη, λέγοντας ὅμως οἱ χωριάτες, ἐννοοῦν πὼς πᾶνε στὰ πρόβατα ἢ γίδια.

Ὁ γιδάρης ἔχει «τὴ γιδόστανη», ὁ προβατάρης, «τὴν προβατόστανη», ὁ γελαδάρης «τὴ γελαδόστανη», ὁ βαλμάς «τὴν ἀλογόστανη».

Λένε καὶ **στανιάζω** = φκειάνω ἀπ' τὸ τίποτε στάνη. Μεταφέρουν ὕστερα τὴ λέξη καὶ στό: φκειάνω κάθε εἴδους περιουσία. Ξεστανιάζω = χάνω τὰ ζωντανά μου, ἔπειτα καί: χάνω ὅ,τι ἔχω καὶ δὲν ἔχω. Στανιάζω = ξεφυχτάω κάπου σὰν τσοπάνος· «ξεστανιάζω» = σηκώνομαι ἀπὸ κεῖ ποὺ πλάγιασα καὶ τραβάω τὸ δρόμο μου.

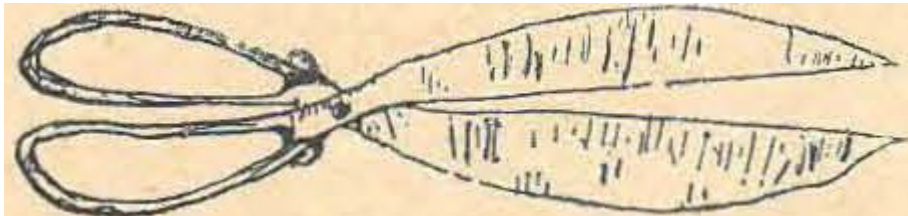
Σκυλόστανη, λένε γιὰ τὰ πολλὰ σκυλιὰ πῶχει ἕνας· **στανοχώραφο** = χωράφι ποὺ στανιάζουν πράματα, ὄντας εἶναι ἄσπαρτο· **στανοτόπι**, γιὰ τόπο ποὺ κάνει γιὰ στάνη. Ὑστερα μένουν καὶ τοπωνυμίες **Παλιόστανη**, **Στανοτόπια**, **Στανόραχη**. Κι ὄντας θέλουν νὰ βρῖσουν λένε: «Νὰ σοῦ πάρ' ὁ διάλογος τὴ στάνη!» ποὺ θὰ πεῖ: τὸ ζωντανὸ βιὸ ποὺ θρέφεις· καί: **διαλόστανη** = τοὺς ἀγροζημιωτάδες, **διακονιαρόστανη** = τοὺς ἀφιλόξενους τσοπάνηδες, **λεβεντόστανη**, τοὺς γκουβαρντάδες, τοὺς φιλόξενους.

Στάνη, ὅπως βλέπεις, εἶναι τὸ ἅπαντο, τσοπάνης, δηλ. καὶ τὸ ἔχοντό του. Ὀλάκερη ἢ ζωὴ ποὺ ζεῖ καὶ χωρὶς αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει.

Ὁ κοῦρος. Ἡ κουρεύτρα.

Τὸ μαλλί (πρόβειο μαλλί, τράϊο μαλλί ἢ τραόμαλλο) εἶναι ἡ ντυμασιὰ τῶν ζωντανῶν. Τὸ πρόβατο μὲ τὸ μακριὸ καὶ πυκνὸ τρίχωμά τοῦ φυλάγεται μιὰ χαρὰ ἀπὸ βροχὴ. ἀπὸ κρύο. Τὸ γίδι ὄχι καὶ τόσο. Ἔχει ἀριεὲς καὶ κοντὲς τὶς τρίχες Χαρὰ στὸ πρόβατο τὸ χειμῶνα, κι ἀλλοίμονο στὰ γίδια! Τρέμουν σὰν τὰ λαγωνικά⁶¹. Τὰ περνάει τὸ κρύο κι ἡ βροχὴ. Τρέχουν νὰ στρεχιάσουν κατ' ἀπὸ δέντρα, τρέχουν καὶ στὸ μαντρί, ὄντας φυσῆσει ὁ καράγουαλις⁶², (3) καὶ τὰ δαίρει τὸ δρολάπι ποὺ σὰν τὶς σφαιρὲς πέφτει ἀπάνω τους.

Σύντας θὰ πάρει ἡ ἀνοιξὴ κι ἀρχίσει ἡ ζέστα νὰ τσούζει, τὰ πρόβατα αἰσθάνονται τὸ φόρτωμα πῶχουν στὴ ράχη. Θέλουν κι αὐτὰ τὸ ξαλάφρωμα, σὰν τὸν τσοπάνη ποὺ κι αὐτὸς πετάει τὴν κάππα γιὰ νὰ ξαλαφρώσει. Ἐκεῖ κοντὰ μπαίνοντας ὁ Ἀπρίλης ἀρχίζει τὸ **κουλουκούρισμα**. **Κουλουκ'ρίζουνε** οἱ τσοπάνηδες τὰ πρόβατα. Ἀνασκελώνουν ἕνα ἕνα μπροστὰ στὸ μαντρί ἢ δίπλα στὴ στρούγκα, καὶ μὲ τὸ **πρατοφάλλιδο**⁶³ κόβουν τὰ μαλλιά ποὺ σκεπάζουν τὴν κοιλιὰ, τὰ κωλομέρια καὶ τὰ πόδια τους. Τὰ κουλουκουρίζουνε καὶ παίρνουν τὰ κοντόμαλλα. Πουλοῦν ἀπὸ δαῦτα κρατοῦν καὶ γιὰ λόγου τους. Ξεφορτώνουν τὰπραματάκια ἀπὸ κάμποσο φόρτωμα, νὰ πάρουν ἀγέρα. Βάνουν στὴ σακούλα κάναν παρὰ κι οἰκονομοῦν κι αὐτοὶ τὶς δουλειὲς τους. Εἶναι ὁ καιρὸς τότε ποὺ πλερώνουν τὸ τελευταῖο χέρι τοῦ χρέου τους στοὺς ἀφεντάδες τῶν λειβαδιῶν.

Πρατοφάλλιδο.

«Πούλησα τὰ **κωλόκουρα**⁶⁴ νὰ βγάλω κάνα μπόρτσι, ἢ νὰ κλείσω καμιὰ ἀμπατή», ἀκοῦς νὰ λέει ὁ τσοπάνης. Καὶ βγάζει ἀλήθεια χρέη. Τὰ κοντόμαλλα αὐτὰ ἀγοράζοντάς τὰ τ' ἀνακατεύουν ο χωριάτες μὲ τ' ἄλλα τὰ μακριὰ καὶ ὑφαίνουν βελόντζες, τσέρρες, σαμαροσκούτια. Γιὰ τέτοια ὑφάσματα κι οἱ **νησίτσες**⁶⁵ ἀκόμα, τὰ μαλλιά δηλ. ποὺ κουρεύουν ἀπὸ φόφια ἢ ἀπὸ τομάρια σφαχτῶν, εἶναι χρήσιμες.

* * *

Τὸ κουλουκούρισμα γίνεται στὰ χειμαδιὰ λίγο πρὶν νὰ φτάσει ὁ καιρὸς τοῦ γυρισμοῦ στὰ βουνά. Καὶ κουλουκρίζονται μονάχα τὰ πρόβατα. Στὰ γίδια δὲ βάζουνε φαλλίδι· γι' αὐτὰ μία καὶ καλὴ· στὸν κοῦρο γίνεται τὸ φαλλίδισμα. Γιατί, βλέπεις, τὸ γίδι εἶναι ποὺ εἶναι γδυτό, ἂν τοῦ πάρεις καὶ τὸ κοντόμαλλο τὸν καιρὸ ποὺ εἶναι κρύο ἀκόμα,

61 Τὸ γίδι εἶναι γύφτος, λένε, καὶ πέφτει στὴ φωτιὰ τὸ χειμῶνα.

62 ὁ χιονιάς ποὺ γυρίζει σὲ βοριά, καὶ διώχνει τὰ σύννεφα ἄπ' τὸν οὐρανὸ· τὸν κάνει νὰ γυαλίζει.

63 μεγάλο γύφτικο φαλλίδι.

64 κωλόκουρα θὰ ἴδεις παρακάτω τι εἶναι.

65 σ' Ἄγραφα τὰ λένε τσέτσες.

κλάψε τὸ χάλι του. Γυρίζοντας στὰ βουνά, κοντὰ τ' Ἄϊ - Γιωργιού, θὰ ψόφαι ἀπ' τὸ κρῦο. Βουνά, καταλαβαίνεις, ἐκεῖ! Ἡ ἀνοιξη πάει ἕνα μῆνα πίσω ἀπ' τὰ χειμαδιά. Γίδια λοιπὸν καὶ κουλουκούρισμα δὲν ταιριάζει. Γιὰ τὸ πρόβατο πὲς πὼς εἶναι.

Λίγος καιρὸς περνάει ἔδιαβα ἀπ' τὸ κουλουκούρισμα, καὶ τ' ἀνέβασμα τῶν τσοπάνηδων ἀρχίζει. Τὰ πρόβατα παραδὲ περνώντας τοῦ παλιοῦ τ' Ἄϊ - Γιωργιού πᾶν στὰ βουνά τους· τὰ γίδια μένουν παραπίσω. Οἱ προβαταραῖοι πιάνουν λειβάδια καὶ στανοτόπια. Σὲ λίγο φτάνουν κι οἱ γιδαραῖοι· πιάνουν τὰ δικά τους λημέρια. Ἔφτασε κι ὁ Μάης. Ἐδεκεῖ κοντὰ σ' αὐτὸν ἔρχεται καὶ τὸ κᾶμα. Χωρὶς κᾶν τὸ περιμένουν καὶ ξαφνικὰ τοὺς ἔρχεται, στὸ ἔμπα τοῦ θεριστιοῦ. Θέλουν κούρεμα τὰ πρόβατα, κούρεμα καὶ τὰ γίδια· νὰ πάρουν τὸν ἀέρα τους, νὰ πάρει κι ὁ τσοπάνης τὸ μαλλί του.

Ἔφτασε ὁ κοῦρος. Τροχᾶνε τὰ παλιά, φκειάνουν καὶ καινούργια φαλλίδια· τὰ **πρατοφάλλιδα** οἱ πραταραῖοι, τὰ **τραοφάλλιδα** οἱ γιδαραῖοι. Βρίσκουν δουλειὰ ἀπ' τὶς καινουριῆς κι οἱ χαλκιάδες στὰ χωριά. Παγγύρι σωστὸ γίνεται μὲ τὸν κοῦρο πάνω στὶς στάνες, Τοιμασίες μεγάλες γίνονται στὰ τσοπανόσπιτα τοῦ χωριοῦ. Τσοπάνισσες, σκουτέρισσες τοιμάζουν φαγιά, τοιμάζουν σακιά. Φορτωμένες τὶς βλέπεις, καὶ τὰ φορτωμένα μουλάρια σέρνοντας τραβᾶνε γιὰ τὴ στάνη. Φέρνουν τὸ πᾶσα ἕνα. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο μαθὲς ἔρχεται ὁ **κοῦρος**. Τὰ ἴδια καὶ στὰ βλαχοκόνακα. Φροντίδες, τοιμασίες, ἕνα σωρὸ σκοτοῦρες γιὰ τὸν κοῦρο.

Τὸ πὼς ὁ κοῦρος θεωρεῖται μιὰ γιορτὴ ἀπ' τοὺς τσοπάνηδες, μᾶς τὸ λένε καὶ τὰ συνήθεια ποὺ κρατοῦν σὰν ἱερά κι ὄσια. Κυριακή, Τρίτη καὶ Παρασκευὴ δὲν κάνει ν' ἀρχίσουν· δὲν τὸ ἔχουν σὲ γούρι νὰ κάμουν ἀρχὴ γιὰ κούρεμα σὲ μέρες ποὺ ὄλος ὁ χωριατόκοσμος τὶς θεωρεῖ ἀπαίσιες.

Δευτέρα εἶν' ἄλλο καλύτερα γιὰ σεφτέ, τοὺς ἀκοῦς νὰ λένε. Καὶ Πέφτη δὲν εἶναι ἄσχημα. Κι ἡ Τετράδη δὲ βλάβει.

Σαββάτο μέρα δὲν εἶναι κανένα ἐμπόδιο, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κάνουν ἀρχή, γιὰ τὸν κούρεμα ἢ Κυριακή.

Φροντίζουν λοιπὸν οἱ τσοπάνηδες νὰ πέσει ἡ ἀρχὴ τοῦ κούρου μὲ τὴ Δευτέρα, κι ἂν τοὺς τύχει ἐμπόδιο, τ' ἀφήνουν γιὰ τὴν Πέφτη.

Κι ἕνα ἄλλο προσέχουν πολὺ. Τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γίνῃ ἡ πρώτη φαλλιδιά νὰ εἶναι ὁ οὐρανὸς ξάστερος. Ἄν τυχὸν βρίσκονται σύννεφα, περιμένουν νὰ διαλυθοῦν πρῶτα, κι ὕστερα ἀρχίζουν.

Ἀλλὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο γι' αὐτοὺς εἶναι, πὼς ν' ἀποφύγουν τὸ βάσκανο μάτι στὸ κούρεμα. Ἄν τὰ πρόβατα βρίσκονται κοντὰ σὲ στράτα, τὰ παραμερίζουν σὲ κρυφὸ μέρος. Πιάνουν καμιὰ γούβα ἢ λάκκα παράμερη ἀπὸ διαβάτες. Ἐκεῖ δὲν ἔχουν τὸ φόβο, καὶ κάνουν τὴ δουλειὰ τοὺς μιὰ χαρά.

Ἔνας ὁδηγεῖ τὰ πρόβατα στὴ στρούγκα. Οἱ κουρευτάδες κάθονται μπροστὰ στὸ στρογκόλιθο καὶ τὰ περιμένουν. Πιάνουν ἕνα ἕνα καθὼς βγαίνουν ἀπ' τὴν πόρτα, τ' ἀνασκελώνουν κι ἀρχίζουν. Ψαλλιδίζουν κάνοντας ἀρχὴ ἀπὸ κεῖ ποὺ ἄφησαν τὸ κουλουκούρισμα. Κράπ! κράπ! πάει τὸ φαλλίδι ὥσπου νὰ βγεῖ στὴν οὐρά. Κομμάτι ὕφασμα λὲς καὶ ξεκόλλησε ἀπ' τὸ τομάρι τοῦ προβατιοῦ τόσο πλεμένες εἶναι οἱ τρίχες ἢ

μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Σκάλες σκάλες ἀφήνουν οἱ φαλλιδιῆς στὸ κορμί καθὼς τὸ περναῖνε. Ὀλόγδυτο, καινούριο πρόβατο βγαίνει ἀπ' τὸ φαλλίδισμα. Τὰ κουρεμένα τραβοῦν γιὰ τὸ στάλο, τ' ἄκουρα περιμένουν τὴ σειρά τους. Δουλειὰ ἀπ' τὸ γιόμα ὡς τὸ σκάρο. Ὑστερα ἀπὸ τὸ κούρεμα φραίνονται τὰ πρόβατα ποὺ ἀλάφρωσαν ἀπ' τὸ βάρος. Καὶ πιὸ πολὺ, γιὰτὶ ἀπαλλάχτηκαν ἀπ' τὴ φαγούρα. Γιατὶ πρὶν οἱ **κατσαμποῦρες**, ὅπως λὲν τὰ τσιμποῦρια, ἦταν κολλημένες στὸ τομάρι τους κι ἔπιναν τὸ αἷμα. Τρυπωμένες, καθὼς εἶναι κεῖ ἀνάμεσα στὰ δασιασμένα μαλλιά, κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ τις βγάλει καὶ ν' ἀπαλλάξει τὰ πρόβατα ἀπὸ ἓνα βάσανο.

Τώρα μὲ τὸ κούρεμα ξεφαντώνει τὸ κορμί, ξεφαντώνουν καὶ τὰ τσιμποῦρια. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ σὰ μεθυσμένα πέφτουν μονάχα τοὺς κάτω. Μὰ κι ὅσα ἔχουν τὴ μούρη τοὺς χωμένη στὸ τομάρι, ξέρει μὲ τί νὰ τὰ ξεκολλήσει ὁ τσοπάνης. Ἀλείφει τὸ κορμί μὲ μούρκα ἀπὸ λάδι· αὐτὰ δὲν ἀνέχονται τὴ βρώμα. Ξεκολλοῦν καὶ πέφτουν μοναχὰ τους. Πάει ὁ τύραγνος ἀπ' τὸ πρόβατο.

Τελειώνοντας ὁ τσοπάνης τὸ κούρεμα τοῦ καθενοῦ, τὸ χτυπάει μὲ τὸ φαλλίδι στὴ ράχη καὶ λέει: **νὰ μὴν ἀβασκαθεῖς.**

Μαζεύουν, μαζεύουν οἱ γυναῖκες, τὰ βλαχόπουλα, οἱ γερόντοι, τὰ μαλλιά ποὺ πέφτουν ἀπ' τὰ πρόβατα. Κάνουν ἓνα, δύο... πολλὰ **ποκάρια**, ὀλοστρόγγυλα σὰ σφαῖρες. Καὶ σωρώνουν, σωρώνουν ἀπὸ δαῦτα· βουνοὺς ὑψώνεται ὡς κεῖ πάνω. Μούσκεμα γίνεται ἡ μαλλίσια κορμοφάνελλα τοῦ τσοπάνη· εἶναι βαρὺ τὸ φαλλίδι· βαρὺς κάνοντας ὁ κοῦρος· βαρύτερος κι ἀπ' τ' ἄρμεμα. Θέλει χέρια τσιλικένια. Δικά μας χέρια οὔτε ὥρα δὲ θᾶντεχαν σὲ τέτοια βαριά δουλειά, ἀλλὰ ὁ τσοπάνης ἀντέχει. Εἶναι τοῦ χεριοῦ του δουλειὰ τὸ φαλλίδι. Κούρεψε ἀπὸ μικρὸς μιὰ δυό... πολλές φορές· συνήθισε. Ἔμαθε νὰ ζεῖ «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου του», καὶ πάει λέοντας. Φορτώματα, φορτώματα κουβαλιοῦνται ἀπ' τις γυναῖκες τὰ ποκάρια τὸ βράδυ βράδυ στὸ χωριὸ κάτω⁶⁶. Ἀποθηκιάζουν τὰ μαλλιά στὸ κατώγι τους, νὰ στέκουν νοτισμένα, νὰ πάρουν πέζο γιὰ τὸν ἔμπορα. Ἡ τὰ στοιβάζουν σὲ καμιὰ σπηλιὰ γρασερὴ ἐκεῖ κοντὰ στὴ στρούγκα οἱ τσοπάνηδες, ποὺ δὲν ἔμαθαν νὰ κατοικοῦν σὲ σπίτια σὰν τοὺς χωριάτες.

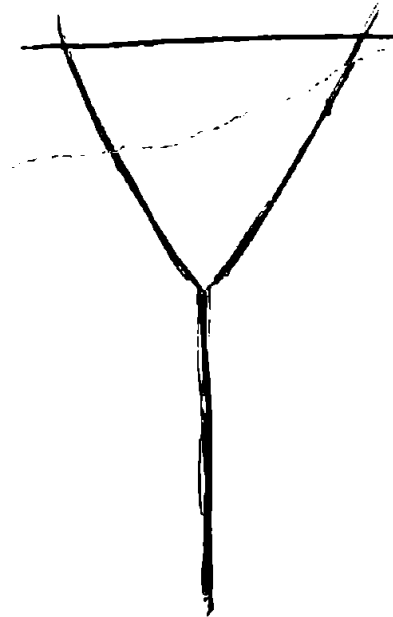
* * *

Καὶ τώρα πᾶμε στοὺς γιδαραῖους. Ἔχουν κι αὐτοὶ τὸν κοῦρο τους· γιδόκουρος τοῦτος. Ἀλλιῶς τὸν κάνουν, γιὰτὶ ἐδῶ ἔχεις νὰ κάμεις, βλέπεις, μὲ σαϊτάνηδες, τὰ γίδια, ποὺ δὲ στρεχώνονται σὲ στρούγκα. Δὲν εἶναι τὸ ἥμερο προβατάκι ποὺ τὸ κάνεις ὅπως θέλεις. Διάβολος ἀκέριος εἶναι τὸ γίδι. Τὸ καταφέρνεις νὰ δεχτεῖ ἀπάνω του φαλλίδι στὰ καλὰ καθούμενα! Ἡῶραν ὅμως οἱ γιδαραῖοι τὸν τρόπο. Ξέρει ὁ κλέφτης, λέει, μὰ ξέρει κι ὁ νοικοκύρης! Μὲ τί θὰ ὑφαίνονταν τὰ τραγότσολα, οἱ κάμπες, τὰ καππότια, χωρὶς τὸ τραγόμαλλο! Πῶς θ' ἀλάφρωνε τὸ γίδι, νὰ πάρει τὴ δροσούλα του, νὰ τρέχει πιὸ σβέλτα στὰ πλάγια ν' ἀρπάξει τὰ φυλλαράκια καὶ τις κορφάδες ἀπ' τὰ κλαριά!

Ἡῶραν λοιπὸν τέχνη νὰ τὰ κουρεύουν. Καργαρώνουν τὸ γίδι στὴν κουρεύτρα. Νὰ ἰδεῖς τότε στέκεται ἢ δὲ στέκεται! δέχεται τὸ φαλλίδι ἢ δὲν τὸ δέχεται! Τὶ κι ἂν τρέμει σὰ γύφτος ἀπ' τὸ φόβο! Μιὰ φούρκα στὸ λαιμὸ κι ὄξω ἀπ' τὴν πόρτα. Νὰ ἡ κουρεύτρα!

⁶⁶ Κοντὰ σὲ νοῦ εἶναι, πῶς οἱ καθαυτὸ βλάχοι τ' ἀποθηκιάζουν στὸ κονάκι τους ἐκεῖ ψηλὰ στὶς ράχες,

Τὴ βγάνουν στὸ λόγγο. Διαλένε διχαλωτὸ ξύλο στέριο οἱ γιδαραῖοι ἴσια μὲ τοῦ γιδιοῦ τὸ μπόϊ στὸν ψῆλο. Τὰ σουφλερεύουν στὴν ἄκρη. Μπήγουν τὸ σουφλερὸ στὴ λάκκα· ξεπέχει ἢ διχάλη πάνω κι εἶν' ἔτοιμη ἢ κουρευῦτρα. Μπήγουν κι ἄλλη κι ἄλλη, πολλὲς τέτοιες, στὴ γραμμὴ ἴσα πέρα. Εἶναι οἱ κουρευῦτρες γιὰ τὰ γίδια⁶⁷.

Ἡ γιδοκουρευῦτρα.

Κι ἀρχίζουν. Ἄλλοι τὰ πιάνουν μὲ τὶς γκλίτσες, ἀπ' τὰ πίσω πόδια ἓνα ἓνα. Ἄλλοι τ' ἀρπάζουν, καὶ διχαλώνουν τὰ κεφάλια τους στὶς φουῖρες. Οἱ **κουρευτάδες τοῦτοι** περνοῦνε ἀπὸ τσαρπόλι σὲ τσαρπόλι μιὰ βέργα· εἶναι τρυπημένα τὰ τσαρπόλια καὶ περνάει αὐτὴ ἢ βέργα γιὰ νὰ κρατεῖ. Καὶ σ' ἐνέργεια τὸ φαλλίδι, ἀπὸ πίσω ἀπ' τὰ κωλομέρια πρῶτα, κιὰπὲ σιαπέρα σιαπέρα φαλλιδίζουν ράχη καὶ πλευρά· κόβουν ὅλα τὰ μαλλιά. Πάει τὸ πρῶτο. Ξαπολυέται ἀπ' τὴ διχάλη. Ἔρχεται τὸ δεύτερο στὴν **κουρευῦτρα**· τὸ τρίτο, τὸ τέταρτο καὶ μὲ τὴ σειρά ὅλα. Πέφτουν κάτω μαλλιά λάϊα, κανοῦτα = (θαλασσιά), καστανά, ψαριά ὅ,τι θέλεις. Μαζεύει ἢ βλάχισσα σκόρπια μαλλιά. Δὲ γίνονται ποκάρια τὰ τραγόμαλλα· μαθὲς πρόβεια εἶναι νὰ γίνουν ποκάρια! Στουπώνει, στουπώνει στὰ σακιά τῆς. Τὰ φέρνει τὸ βράδυ σπίτι, ἄλλα ἀπάνω τῆς, κι ἄλλα στὸ μουλάρι φορτωμένα.

Πάει κι ὁ **γιδόκουρος**. Οἱ φαλλιδιὲς ἀπομένουν, καὶ λὲς πῶς τὰ γίδια εἶναι κουρεμένα, ἀλλιῶς δὲ θὰ καταλάβαινες. Τόση λίγη τρίχα ἔχει τὸ γίδι. Ἀηδία σὲ πιάνει, ὄντας βλέπεις τὰ κουρεμένα γίδια. Ἀπ' αὐτὸ πῆραν τὸ μῦθο καὶ λέν: «σὰν κουρεμένο γίδι», γιὰ κάποιον κακοκουρεμένον, σὰν αὐτοὺς τοὺς ξωμονιάρηδες ποὺ δὲν πέρασε ποτὲ στὸ κεφάλι τους μπαρμπέριχο φαλλίδι.

* * *

Ἔση διαφορὰ ἔχει τὸ κωλοκούρισμα ἀπὸ τὸν κοῦρο, ἄλλη τόση ἔχουν καὶ τὰ

67 ὑπάρχουν καὶ τοπωνύμια: στὶς Κουρευῦτρες.

κωλόκουρα ἀπ' τὰ μαλλιά, Κι ὅποιος ξέρει, προτιμᾷ τὰ δεύτερα. Ἀπὸ δῶ βγήκε καὶ τό: «ποῦ γροίκαε, κούρευε, δὲν κωλοκούριζε!», μῦθος ποῦ λέγεται γιὰ κείνον ποῦ ξέρει νὰ διακρίνει τὸ καλύτερο ἀπὸ τὸ χειρότερο, ὅταν καὶ τὰ δυὸ τοῦ τύχουν μπροστά... προτιμᾷ τὸ πρῶτο κι ἀποφεύγει τὸ δεύτερο.

«**Στόν κοῦρο**», λέν οἱ τσοπάνηδες, τὴν ἐποχὴ ποῦ κουρεύουν τὰ πράματα.

«Θὰ τὰ πάρεις στόν κοῦρο!», εἶν' ἀπομεινάρι ἀπὸ παλιὸ μῦθο καὶ λέγεται σ' ἓναν ποῦ ἄδικα ἐλπίζει νὰ πάρει κάτι ἀπὸ κείνον ποῦ τὸ δάνεισε.

Ὁ μῦθος δὲν ἀκούεται σήμερα, ἀλλὰ δύσκολο δὲν εἶναι νὰ καταλάβεις τὶ εἶχε γίνει. Δάνεισε κάποιος καὶ δὲν πῆρε. Τ' ἀρνιόταν ὁ χρεοφειλέτης. Δηγόνταν γιὰ πολὺν καιρὸ ὑστερώτερα ὁ κόσμος τὸ πάθημά του, ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ λησμονήθηκε ἡ δῆγηση. Μᾶς ἀπόμεινε τώρα ἡ παροιμία μόνο.

Τὸ «κουρεύουν» πάλι, τὸ βάρεσαν ἄλλοῦ. Ἐπειδῆς ὁ τσοπάνης ποῦ κουρεύει, πωλεῖ τὰ μαλλιά καὶ παίρνει χρήματα, πῆγαν τὸν «κοῦρο» ἴσια στὰ χρήματα. «Κουρεύω» λοιπὸν = παίρνω χρήματα. «Τὸν κουρεύω ἓναν» = τοῦ παίρνω κάποτε κάποτε χρήματα, Τὸ ἴδιο δηλ. μὲ τὸ «ἀρμέγω».

Ὑστερα εἶπαν καὶ οἱ μελισσοκόμοι «κουρεύουν τὰ μελίσια τους», ποῦ θὰ πεῖ τὰ τρυγοῦνε, παίρνουν τὸ μέλι. Ἐπειτα καὶ «τὸν κούρεψαν αὐτόν» = τὸν ἐκλεψαν κι ἄλλα τέτοια.

Τσούτσουρος - κούκουρος - ταμπούρι.

Γιὰ νὰ καταλάβεις τί εἶναι τσούτσουρος, κούκουρος, ταμπούρι, ἔλα μαζί μου νὰ σ' ὀδηγήσω πέρα στὰ λειβάδια τῆς Ρούμελης. Ἄς εἶναι καὶ μετὸ νοῦ, Πρῶτα πρῶτα, μὴν πεῖς πὼς εἶναι κάνα ἴσιωμα τὸ λειβάδι, κάμπος τάχα καὶ πρασινοβολάει ἀπὸ χορτάρια! Γιατὶ ἔτσι ἴσως ἐσὺ τὸ φαντάζεσαι ἀπ' τό: «λειμῶν χλοερὸς» καὶ «εἰς λειμῶνας ἵπταται ἡ ψυχὴ του». Οὔτε καὶ τὸ Μάη μετὰ πολλὰ λουλούδια δὲν εἶν' ἔτσι ἓνα λειβάδι, ἄς λέν οἱ ποιητάδες ὅ,τι θέλουν. Λοιπὸν τὸ λειβάδι εἶναι σύρραχο μετὰ πολλὰς κορφοῦλες· εἶναι γούπατο κι ἓνα γύρο ράχες. Εἶναι πλάϊα μετὰ τσουγκριά κι ἀνάμεσα ρεματάκια· εἶναι λαγγαδιὰ καὶ δίπλα κορφάδες. Εἶναι ζουνάρια στατά, χωρισμένα ἀπὸ βράχια. Εἶναι λάκκος· εἶναι ὁμάλια καμπουρωτῆ· εἶναι βράχος μετὰ λίγα ἰσοτόπια. Ὅ,τι κι ἂν φανταστεῖς εἶναι. Σὰν κι ἐγὼ μπορεῖ νὰ σοῦ παραστήσω, ἂν δὲν ἰδοῦν τὰ μάτια σου!

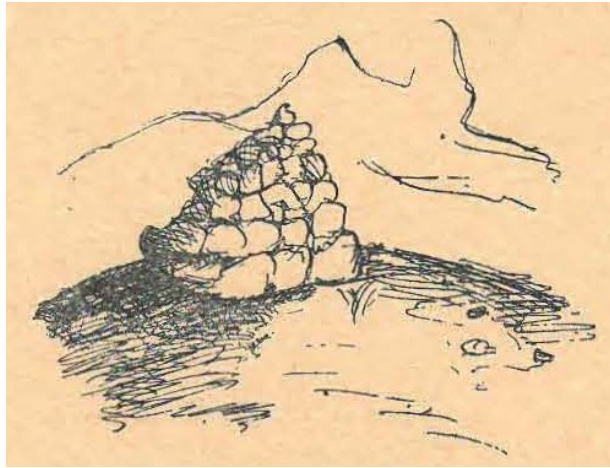
* * *

Ὁ τσοπάνης μετὰ τὴν ἀδρασκεισιὰ γνωρίζει τὸν τόπο. Ποῦ κρατεῖ πρᾶμα, ποῦ δὲν πατιέται. Ποῦ τοῦτο, ποῦ κείνο. Πιθαμὴ τὴν πιθαμὴ πάει βόσκοντας τὸ χορτάρι μετὰ πρᾶματά του. Ξέρει ποῦ φωλιάζει ἢ φεῖρα, ὅπως λένε. Ἔχει ὀνόματα γιὰ τὴν κάθε κορφοῦλα, γιὰ τὸ κάθε ρεματάκι, γιὰ τὸ κάθε ἴσιωμα, γιὰ τὴν κάθε βρυσούλα, γιὰ τὸ καθετὶ ποῦ ἐξέχει μεσ' στὸ λειβάδι. Γνωρίζει τὰ σύνορα στὸ βοσκοτόπι μετὰ τὸ διαβήτη καὶ δὲν ἀφήνει τὸν ἄλλον τὸν τσοπάνη νὰ τοῦ τὰ καταπατήσει. Καὶ γιὰ νὰ κάμει καὶ τοὺς ἄλλους νὰ καταλάβουν, πὼς αὐτὸς τὸ «ὀρίζει», βάνει σημάδια. Πιάνει, χτίζει σωρὸ πέτρες. Καὶ βλέπεις κάτι σὰν πυργάκι· ἓναν ἐδῶ, τὸν ἄλλον παρὰ πέρα, ἄλλον κι ἄλλον... κι ἔτσι ζώνει ἓνα γύρο τὸ λειβάδι. Τσούτσουρο, ἢ κούκουρο, λέν οἱ τσοπάνηδες αὐτὰ τὰ πυργάκια. Ἔβαλα τσουτσούρια, κουκούρια, σοῦ λέει, γιὰ νὰ παραστήσει πὼς ἔθαλε σύνορα ἓνα γύρο.

* * *

Μὰ καὶ τὰ βλαχόπουλα, ποῦ πᾶνε κοντὰ τὰ πρόβατα, τὸ ἴδιο κάνουν. Τί ἄλλο ἔχουν νὰ φκειάσουν κεῖ ποῦ στέκονται σὲ κορφοῦλες, σὲ τσουγκριά, σὲ ράχες, σὲ κόχες ἀπὸ βράχια! Σκοτώνουν τὴν ὥρα τοὺς σταίνοντας κουκούρια.

Κουκούρι στὸ ἓνα τσουγκρί, κουκούρι στ' ἄλλο, κάθε ὕψωμα καὶ κούκουρα. Καὶ περνώντας κάθε φορὰ ἀπ' τὸν κούκουρά του βάνει καὶ μιὰ πέτρα γιὰ νὰ τὸν σηκώσει πιὸ ψηλά, νὰ φαίνεται ἀπ' ὀλοῦθε· κι ἀπ' τὰ κονάκια ἀκόμα ποῦναι στὸ γούπατο κάτω. Γιατὶ τὸ κάνει, κι αὐτὸ δὲν ξέρει. Ξέρει, γιατί ρίχνει πέτρα πάνω στὸ σωρὸ στὶς ἄλλες πέτρες, κείνος ποῦ περνάει ἀπ' Ἀνάθεμα; Ἄλλο τόσο ξέρει καὶ τὸ τσοπανόπουλο τὸ χάνει ἴσως γιὰ νὰντιπράξει ἄλλο βλαχόπουλο, ποῦ παραπέρα σηκώνει τὸ δικό του τὸν τσούτσουρο καὶ πάει λέοντας.

Κούκουρος τσοπάνικος.

Κι ἀπ' αὐτὰ βγήκαν: «μοῦ στέκεσαι μπροστὰ σὰν κούκουρος» ἢ «ἔφκειασα ἓνα σπίτι τσουτσοуро», τάχα ψηλό. Καὶ κάτι κορφές στὸ Παναιτωλικὸ τὶς λένε «Κουκουρέχια», τάχα «κουκούρια» σὰν αὐτὰ ποὺ φκειάνουν οἱ βλάχοι, γιατί ἔτσι μοιάζουν αὐτὰ τὰ βουνὰ ἀπὸ μακριά.

* * *

Καὶ τὰ «ταμπούρια» τί θέλουν στὸ λειβάδι; Τί, πόλεμος θὰ γίνει; Ὅχι. Μὰ στὰ ψηλὰ βουνὰ, σὰν τὴν Ὀξυά, τὸ Βελούχι τ' Ἀγραφιώτικα καὶ τὸ κατακαλόκαιρο ἀκόμα βραδυάζοντας εἶσαι γιὰ ταμπούρι. Τὴ νύχτα καὶ κοντὰ τὰ χαράματα, Δεκέμβρης λὲς πὼς ἦρθε. Τόσο κρύο κάνει! Ὁ τσοπάνης νυχτοσκαρίζει. Τραβάει ὄλο τὸ κρύο τῆς νύχτας καὶ τῆς αὐγῆς ἐκεῖ ὄξω στὶς ράχες. Θὰ μοῦ πεῖς ἔχει τὴν κάππα του καὶ τὸν φυλάει· ναί, μὰ πολλὲς φορές, καὶ πρὸ πάντων τὴν αὐγούλα, σοῦ παρουσιάζονται κι ἀντάρες μὲ τὴν φιλὴ φιλὴ βροχίτσα τους· σοῦ ξεμυτάει κι ὁ Γιαννιώτης⁶⁸ τριμοκουκουρίζεις ἀπ' τὴν παγωνιά. Λὲς κι ἦρθε χειμῶνας. Τί θὰ σοῦ κάμει ἢ κάππα μονάχα! Στέγη πουθενά, σπηλιὰ ὄχι, δέντρο τίποτα. Ποῦ θὰ πάει ὁ τσοπάνης ν' ἀπαγγειάσει; Στὸ ταμπούρι. Χτίζει μὲ τὶς ἀγριόπετρες τοῦ βουνοῦ κάτι σὰν ξέσκεπο καλυβάκι, σὰ φωλιά. Καὶ φωλιάζει ὅπως ὁ σκύλος, ἢ σὰν τ' ἀγρίμι. Τσολιάζεται τὴν καππούλα του καὶ λαϊάζει ἐκεῖ πέρα ρίχνοντας κάπου κάπου ματιὰ στὸ κοπάδι, ποῦ ἐκεῖ κοντὰ του βόσκει. Νά, τὸ ταμπούρι! Καὶ περνώντας ἀράδα ἀπὸ λειβάδια, βλέπεις ἐδῶ ταμπούρι, παραπέρα ἄλλο, ἀτέλειωτα ταμπούρια. Ταμπούρια μαθὲς κι αὐτὰ, ὄχι γιὰ νὰ διώξουν ὄξω τὶς σφαῖρες, ὅπως στὸν πόλεμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ φυλάξουν τὸν τσοπάνη ἀπ' τὸν ἀέρα, ἀπ' τ' ἀνεμόβροχο. Φυλάχτρεις λὲν ἀλλιῶς τὰ ταμπούρια. Καὶ ταμπουρώνονται οἱ τσοπάνηδες σὰν τοὺς πολεμιστὰδες. Πόλεμος βλέπεις ἢ ζωὴ καὶ τίποτε ἄλλο σὲ τοῦτον τὸν κόσμο!

68 βορειοδυτικὸς ἄνεμος ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὰ Γιάννενα.

Τὸ κοπάδι.

Κοπάδι εἶναι ἡ «ἀγέλη», ὅπως θάλεγαν οἱ ἀρχαῖοι. Λέγεται ὅμως καὶ μπουλούκι. Τ' ἀκοῦς πολλὰς φορὲς καὶ **κοπή**: **κοπή** πρόβατα, **κοπή** γίδια· συντομώτερα: προβατοκοπή, γιδοκοπή⁶⁹. Ἔπειτα καὶ χωριστὰ τὰ γαλάρια: **γαλαροκοπή**, χωριστὰ τὰ στέρφα: **στερφοκοπή**· τὰ κριάρια: **κριαροκοπή**· τὰ ζυγούρια: **ζυγουροκοπή**· τὰ μηλιόρια: **μηλιοροκοπή**· τὰ τραγιά: **τραοκοπή**· τὰ βετούλια: **βετλοκοπή**· τ' ἀρνια: **ἀρονοκοπή**· τὰ κατσικία: **κατσικοκοπή**. Ὑστερα εἶπαν καὶ **γελαδοκοπή**, τὸ κοπάδι τὰ γελάδια.

Καὶ βόσκει ὅλο τὸ κοπάδι μαζί, καὶ στὸ ἴδιο λειβάδι. Σπάνια νὰ ξαναμεῖνει πρόβατο πίσω. Κι ἂν μείνει, εἶναι ὁ τσοπάνης ποὺ τὸ διώχνει κοντὰ τ' ἄλλα· εἶν' τὸ σκυλι ποὺ τὸ συμμαζεῦει. Κάθε κοπάδι ἔχει καὶ τὸν ἀρχηγό του: τὸ **κεσέμι**⁷⁰. Αὐτὸ εἶναι ὁ νοῦς τοῦ κοπαδιοῦ, ποὺ πάει μπροστὰ σὰν κεφάλι, ὅτι σκεφεῖ, καὶ κάμει τὸ κεσέμι, σκέφτονται καὶ κάνουν καὶ τ' ἄλλα. Περνάει αὐτὸ βράχο, θὰ τὸν περάσουν καὶ τ' ἄλλα· περνάει ρέμα, τὸ ἴδιο. Πέφτει ἀπὸ κάπου, γιατί σκόνταψε, θὰ πέσουν καὶ τ' ἄλλα. Κρεμασμένα ὅλα τὰ πρόβατα εἶναι σ' ἓνα μυαλό, σὲ μιὰ σκέψη, σὲ μιὰ ἀνοησία. Στὸ μυαλό, στὴ σκέψη, στὴν ἀνοησία τοῦ **κεσεμιοῦ** τους⁷¹.

Δὲν εἶν' τὸ ἴδιο μὲ τὰ γίδια, Ἐκεῖ ὁ μέγας τράγος, τὸ κεσέμι, μόλις προφτάνει νὰ προσπεράσει τ' ἄλλα εἴτε σὲ βοσκὴ πᾶνε, εἴτε σὲ στράτα. Σ' ἓνα μπουλούκι γίδια, μόλις συγκρατιέται ἡ τάξη. Οὔτε δημοκρατικὸ πολίτευμα μπορεῖ νὰ πεῖς πὼς βασιλεύει στὸ κοπάδι· πέρα γιὰ πέρα βλέπεις τὴν εἰκόνα τῆς ὀχλοκρατίας. Ἐνῶ στὰ πρόβατα! ἀπόλυτη μοναρχία: σῶμα καὶ νοῦς ὑποτάσσονται στὸ κεσέμι. Ξεχωριστὴ σκέψη δὲ χωράει δῶ πέρα. Καὶ νά, γιατί ὁ προβατάρης φροντίζει νὰ ἔχει κεσέμι ἀπ' τὸ καλύτερο νταμάρι.

Προβατοκοπή.

69 καὶ γιδοβίτσα στ' Ἄγραφα.

70 Ἡ παροιμ. «τὸν ἔκαμαν κεσέμι», θὰ πεῖ, ἔκαμαν οἱ ἄνθρωποι ἓναν πολιτικὸ τοὺς ἀρχηγό. Τὸ ἴδιο λὲν καὶ μὲ τό: «τοῦ κρέμασαν τὸ κουδούνι».

71 Κάποτε γιὰ κεσέμι βάνουν γίδα μπουλουκιάρα. Αὐτὴ τραβάει μπρὸς καλύτερα ἀπ' τὸ καλύτερο κεσέμι. Μπουλουκιάρα εἶναι ἡ γίδα, ποὺ συνήθισε νὰ ζεῖ σὲ μπουλούκι πρόβατα. Ἄν τὴν ἀπομακρύνεις ἀπὸ κεῖ, αὐτὴ θὰ πάει πίσω, γιατί συνήθισε μὲ τὰ πρόβατα.

Εἶδη ζωντανῶν στὸ κοπάδι.

1. Στὴν προβατοκοπή.

Τὰ πρόβατα στὴ γλῶσσα τους οἱ τσοπαναραῖοι τῆς Ρούμελης τὰ κάνουν: «πρόατα», «πρότα» ἢ «πράτα». «Πάω κοντὰ στὰ πράτα» λέει ὁ τσοπάνης.

Τ' ἀρσενικό, μεγάλο πρόβατο λέγεται «κρίαρος», τὸ μικρότερο «κριαρόπουλο⁷²». Τὸ παλιὸ τὸ κριάρι: «παλιοκρίαρο».

Τὴν προβατίνα τὴ λένε: «πρατίνα» θηλυκὸ ἐνὸς χρόνου, ποὺ εἶναι γιὰ νὰ γεννήσει σιαμπρός, «μλιόρα» = (μηλιόρα) καὶ «μλιουρούλα». Γεννῶντας ἀρνί, ὅταν θέλουν νὰ ποῦν γιὰ τὴν ἡλικία τῆς, λένε: ἀπὸ ἓνα ἀρνί, ὕστερα «ἀπὸ δύο», «ἀπὸ τρία», «ἀπὸ τέσσερα»: τὴν ἀγέννητη ἴσιαμε τρίω χρονῶν τὴ λέν «μαρμάρα». Ἄμα τραβήξει κατὰ τὰ γέρα: «μστοπράτνα». «Μστοπράτνα» λένε καὶ τὴν προβατίνα ποὺ ἔπαψε νὰ γεννάει, πάχυνε κι εἶναι γιὰ σφάξιμο: «τρώεται».

Ἡ προβατίνα, γεράοντας, βροντοτριχιάζει⁷³ (ἀδριαίνουν οἱ τρίχες τῆς). Τὸ βροντοτριχιασμά εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸ ἄσπρισμα τῶν μαλλιῶν στὸν ἄνθρωπο. Βροντοτριχιασμένη⁷⁴ πρατίνα λένε, καὶ τὴν περνοῦν ἀπὸ μαχαίρι. Βροντοτριχιάζοντας φαφουτιάνει κι ἀπὸ δόντια = «γίνηκε παπούτσι ἀπὸ δόντια». Τὴ λέν καὶ «φαφούτα πρατίνα». Ἡ ἡλικία τῆς προβατίνας φαίνεται μόλις βγάλει τ' ἀρνόδοντο. Ἀρνόδοντα εἶναι δοντάκια ποὺ βγάνει ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ στὸ σαγόνι, ὄντας εἶναι ἀπὸ τρία ἀρνιά καὶ κάτω ὕστερότερα πέφτουν. Πολλὲς προβατίνες κρατοῦν τ' ἀρνόδοντο καὶ στὰ τέσσερα. Οἱ τσοπάνηδες ξέρουν ποιὲς εἶναι νιές, καὶ ποιὲς γέρικες προβατίνες ἀπ' τ' ἀρνόδοντο καὶ λένε πρωτόγεννη, δευτερόγεννη, τριτόγεννη, ἔπεσε τ' ἀρνόδοντο εἶν' ἀπὸ τέσσερα. Λένε καὶ δευτάρι, τριτόρι τ' ἀρσενικό. Ἀπὸ τὰ ἐφτὰ ἀρνιά κι ἀπάνω τὸ πρόβατο γίνεται σέποντο, δηλ. σαράβαλο, ὅπως θὰ λέγαμε γι ἄνθρωπο.

Τὸ μικρὸ ποὺ γεννάει ἢ προβατίνα λέγεται ἀρνὶ κι ἀρνάκι· ὄντας βυζαίνει: «βυζασταρούδι», «γαλαχτερίδι», «ἀπ' τὸ γάλα»· ὄντας τ' ἀποκόβουν: «ἀποκομένο» (ἀπογαλαχτισμένο)· ὄντας τὸ θρέφουν καὶ παχύνει, «ἀρνὶ μαρτίни» «θρεφτάρι», «ἀρνὶ γιὰ μαχαίρι», «παχάρι».

Τὸ θηλυκὸ ὕστερα ἀπ' τ' ἀπόκομα τὸ λέν: «ἀρνάδα», «ἀρναδούλα». Ἐνὸς χρόνου ἀρνὶ λέγεται: «ζυγουράκι», «ζυγοῦρ» καὶ «γούρι», ἢ «μηλιόρι» καὶ ζυγορομήλιορο. Ὑστερότερα τὰ χρόνια του τὰ μετροῦνε ἀπ' τὰ φαλλίδια. Τὸ κούρεψαν τὴν πρώτη χρονιά, σοῦ λένε: «ζυγούρι ἀπὸ ἓνα φαλλίδι» = ἐνὸς ἔτους καὶ πάει στὰ δύο. Τὴ δεύτερη: «ἀπὸ δύο φαλλίδια», «ἀπὸ τρία» καὶ τράβα παραπέρα⁷⁵.

Τὸ θηλυκὸ, ἅμα εἶναι χρονιάρικο, τὸ λένε «ζυγούρα», «μηλιόρα» ἢ ζυγορομήλιορα· γεννῶντας ἢ ζυγούρα παίρνει τὸ ὄνομα «γαλάρι» καὶ «γαλάρα».

⁷² καὶ κριαροζύγουρο.

⁷³ κι ἀλαφοτριχιάζει.

⁷⁴ τὴ βροντότριχα στ' Ἄγραφα τὴ λένε: ἀλαφότριχα (τ' ἀλαφιού, δηλ. ἀδριά).

⁷⁵ Στ' Ἄγραφα τὴν ἡλικία τῶν ἀρσενικῶν τὴ δηλώνουν ὅπως καὶ γιὰ τὰ θηλυκά· δηλ. σοῦ λένε: κριάρι ἀπὸ ἓνα, ἀπὸ δύο, ἀπὸ τρία ἀρνιά κλπ.

Τὰ ζυγούρια ποὺ θέλουν γιὰ νὰ μουστῶσουν, νὰ τὰ πάρει ὁ χασάπης, τὰ **μουνοχίζουν**, τὰ **στρίβουν**, (λὲν κι ἔτσι), καὶ ἀκούονται στ' ὄνομα **μουνόχια**, **στριμένα**. Ἀφήνουν κι ἀμονόχιγα. Αὐτὰ εἶν' γιὰ μαρκάλο, γιὰ **ἔχα**, γιὰ **γκαίνιση**, ὅπως θέλεις πές το. Καὶ τὰ λένε **σπουρίτια**, **βαρβάτα**. Τὸ σωματώδιο, τὸ σημαδιακὸ τὸ μουνόχι ποὺ τὸ κρατοῦν γιὰ καπετάνο στὸ μπουλούκι, ἀκούεται: «**κεσέμι**», «**πρωτουλάτης**». Ἀνάλογα τὰ πρόβατα πῶχει κάθε κοπάδι, βρίσκεις μέσα γαλάρια, δυό, τρία, τέσσερα **σπουρίτια** καὶ τὸ **κεσέμι**. Ἔνα. Μοναρχία ἐδῶ βλέπεις, «**Δυὸ κεφάλια σὲ μιὰ σκούφια δὲ χωρᾶνε**».

Ἄλλα ἄρνια γεννιόνται πρώϊμα (Ἀποκρῆς-Σαραντῆμερο-Χριστοῦ, ἐκεῖ ἓνα γύρο), κι ἄλλα ὄψιμα (ἀπ' Ἀπρίλη μέρες). Τὰ πρώτα τὰ λένε **πρωϊμάδια**, τὰ δεύτερα, **ψιμάρια**, Τὰ ψιμάρια βγάνουν τὸ πιὸ νόστιμο κρέας, γιὰ τὸ καλεῖ ὁ καιρὸς καὶ γίνονται· τρῶνε γάλα ὅσο θέλουν. Ἔχουν νὰ παινεύονται γιὰ τὰ ψιμάρια τους οἱ τσοπαναραῖοι.

Ἡ ἡλικία τῆς προβατίνας δὲ μετριέται ἀπ' τὰ φαλλίδια· μετριέται ἀπ' τὸ γέννο. Σοῦ λένε: «**πρωτόγεννη**», ποὺ γέννησε γιὰ πρώτη φορά· «**δευτερόγεννη**», γιὰ δεύτερη· «**τριτόγεννη**»· ὕστερα «**ἀπὸ τέσσερα ἄρνια**», «**ἀπὸ πέντε**», «**ἀπὸ ἕξ**» καὶ μὴ παραπέρα. Βάνουν φράχτη τὰ γέρα. Ἡ στεῖρα λέγεται κι «**ἀγέννητη**» ἢ «**ἀγέννητο πρᾶμα**». Ἡ γαλάρια ποὺ ἔπαψε νὰ γεννάει λέγεται «**στέρφη**», τὴ χρονιὰ κείνη. Ἡ προβατίνα ποὺ ἀπόρριξε τ' ἄρνι της, ἀλλὰ πιάνει γάλα, (τὸ **τσαγγαδόγαλο**), ἀκούεται στ' ὄνομα **τσαγγάδα**. «**Τσαγγαδεύτηκε ἢ πρατίνα**», πὰ νὰ πεῖ: ἀπόρριξε, ἀλλὰ πιάνει λίγο γάλα.

Ἡ προβατίνα ποὺ φέρνει πολὺ γάλα («**θάλασσα γάλα**»), λέγεται **γαλατερή**· μὲ λίγο γάλα: «**μέτρια**». Ὅσο προοδεύει ὁ καιρὸς κατὰ τὴν Ἄνοιξη, τόσο προοδεύουν καὶ τὰ χορτάρια, ἄλλο τόσο προοδεύει καὶ τὸ γάλα: «**γαλάτωσαν τὰ πρᾶματα**», λέει ὁ τσοπάνης.

Ἀπ' τὸ εἶδος τὰ μαστάρια ποὺ ἔχει ἢ κάθε προβατίνα, παίρνει καὶ ὄνομα: ἢ **καλαμοβύζα** = ποὺ ἔχει βυζιά σὰν τὸ καλάμι, εὐκολάρμεχτη **τσιμπροβύζα**⁷⁶ = πῶχει τὰ βυζιά σὰ χταπόδι μαζεμένα, δυσκολάρμεχτη.

Ἡ ἡμερη κι εὐκολάρμεχτη προβατίνα λέγεται: **μολαῖμισια** καὶ **μολαῖμικο πρᾶμα**· **βλογημένο πρᾶμα**. Ἡ δυσκολάρμεχτη λέγεται **ζαβή**, ἢ ἥσυχη καὶ κουτή: **μουσκή**· ἢ ὁμορφη καὶ **νταῖλιτισσα**: **κυρά**· ἢ **λιανή** κι ὁμορφη: **περδίκου** καὶ **μόρφου**. Ὅ,τι ὀνόματα θέλεις ἀκοῦς ἀπ' τοὺς προβαταραῖους.

2. Στὴ γιδοκοπή.

Κατσίκια καὶ κατσικάκια λὲν οἱ γιδαραῖοι ὅσα πρωτογεννιόνται. Εἶναι χαριτωμένα· χαίρεσαι νὰ τὰ βλέπεις· πιὸ ὁμορφα ἀπ' τ' ἄρνάκια. Ἄπορίματα λέν, ὅσα γεννιόνται παράκαιρα. **Τσαγγάδες** γίνονται κι οἱ γίδες π' ἀπορρίχνουν, ὅπως οἱ προβατίνες. Ἔχουμε κι ἐδῶ: «**τσαγγαδεύεται**» καὶ «**τσαγγαδόγαλο**».

Τ' ἄρσενικὸ κατσίκι τ' ἀκοῦς **σιρκὸ** ἀπ' τοὺς γιδαραῖους· τὸ πρώϊμο, **προυῖμουκάτσικο** καὶ **πρωϊμάδι**. Τὸ ὄψιμο, **ψ'μουκάτσικο** καὶ **ψιμάδι**· τὸ θηλυκὸ: **ψιμάδα**. Ἄπαχο καὶ λισβὸ κατσίκι τὸ λένε **φούσκα**. Ἀποκόβοντας τὰ κατσικάκια

⁷⁶ Ἴσως τσιμπλοβύζα· ἔχει τὶς θηλές ἀπ' τὰ μαστάρια σὰν τσίμπλες.

παίρνουν τ' ὄνομα **βετουλάκια** καὶ κατὰ τὸ χινόπωρο πέρα **βετούλια**· τὰ μαραζιάρικα βετούλια: «**ζαρουβέτλα**⁷⁷» τὸ θηλυκὸ λέγεται, **βετούλα**.

Ἐνὸς χρονοῦ βετούλι ἀκούεται **μηλιόρι**, **μλιοράκι**· τὸ θηλυκὸ «**μλιόρα**». **Στερομοήλιορα**, λὲν ἐνὸς χρονοῦ **μηλιόρα** ποὺ δὲ μαρκαλήθηκε νὰ γεννήσει, ἄς ἦταν καὶ στὸν καιρὸ τῆς.

Μηλιόρι δυὸ χρονῶν τ' ἀκοῦς, **τραγάκι**. Στὰ τρία παίρνει τὸ ὄνομα **τραῖ**.

Ἡ ἡλικία τῶν ἀρσενικῶν γιδιῶν μετρίεται μὲ τὰ ψαλλίδια, ὅπως καὶ στὰ πρόβατα. Κι ἐδῶ ἔχουμε γίδια: **ἀπὸ ἕνα**, **ἀπὸ δύο**, **ἀπὸ τρία ψαλλίδια**, κλπ.

Τὰ περισσότερα **τραγάκια** τὰ μounoxίζουn γιὰ νὰ παχαίνουν καὶ τὰ λένε **μounόγια**. Κι ὄντας τὰ μounoxήσουn ἀπὸ μικρά: **κατσικομόναχα**. Μounoxισμένα τραγιὰ λέγονται ἄλλιῶς **κοπάνια** καὶ **χοντροπάνια**. Νεφρώνουν, γίνονται ὀλόξυγκα καὶ τρῶς νόστιμο κρέας ἀπὸ δαῦτα. «**Κοπάνι**», σοῦ λέει ὁ ἄλλος, δὲν εἶναι παῖξε γέλασε.

«**Μαρμάρα γίδα**» λέγεται ἡ στείρα· **γίδα πρατάρα**, ἐκείνη ποὺ δὲν τὴν ξεκόβεις ἀπ' τὰ πρόβατα. Βόσκει μαζί τοὺς στὸ κοπάδι. **Μπλουκιάρα**⁷⁸ λέγεται κείνη ποὺ ἔβοσκε πρὶν σὲ μπουλούκι, μὰ τώρα μένει στὸ σπίτι. Τὴν ἔχουν φερμένη γιὰ γάλα.

Ζαβατάρο γίδι καὶ **ζαβατάρα γίδα** εἶναι τὰ ζημιάρικα τὰ γίδια, ποὺ ξεκόβοντας ἀπ' τὰ μπουλούκια μπαίνουν στὰ χωριανὰ κτήματα καὶ κάνουν ζημιές· ἢ ξεφεύγουν ἀπ' τ' ἄλλα γίδια καὶ πᾶνε σὲ βράχια καὶ βραχώνονται. Δὲ μποροῦν νὰ ξαναβγοῦν ἀπ' τὸ βράχο· μένουν ἐδεκεῖ, βόσκουν, κοιμοῦνται κι ὕστερα ἀπὸ καιρὸ ἀγριεύουν. Ἄμα τ' ἀνακαλύψουν ὁ γιδαράιοι, πηγαίνουν καταποπάνω στὸ βράχο, δένεται ἕνας στὴν ἄκρη ἀπὸ χοντρὸ σκοινί, καὶ κρεμιέται. Κρατοῦν ἄλλοι τὴ δευτέρη ἄκρη τοῦ σκοινιοῦ στὰ χεῖλια τοῦ βράχου. Ἀπολᾶν λίγο λίγο τὴν τριχιά κι ὁ δεμένος σὰν κρεμασμένος κατεβαίνει. Ἀπαράλλαχτα ὅπως κατεβαίνει ὁ γουβᾶς στὸ πηγᾶδι: πατάει στὸ στατό. Ξεδένεται. Πιάνει τὸ γίδι, δένει τὸ σκοινὶ στὴ μέση του καὶ τ' ἀφήνει. Οἱ ἄλλοι ἀπὸ πάνω τραβᾶνε ἀπ' τὴν ἄλλη ἄκρη καὶ σέρνουν σιαπάνω τὸ βραχωμένο σὰ γουβά, τὸ φέρνουν στὸ στατό,, τὸ λύνουν καὶ τ' ἀπαρατᾶνε. Ξαναρίχνουν τὴν ἄκρη ἀπ' τὸ σκοινὶ κάτω. Δένεται κι ὁ σύντροφός τους ἀπ' τὴ μέση καὶ τὸν τραβᾶνε κι αὐτὸν πάνω. Ἔτσι ξεβραχώνουν τὰ ζαβατάρικα πράματα⁷⁹.

Κι ἂν ἰδεῖ κείνος ποὺ θὰ κρεμαστεῖ στὸ βράχο πῶς τὸ βραχωμένο πρᾶμα ἀγρίεψε, δὲ ζυγώνεται γιὰ νὰ τὸ δέσει νὰ τραβήξουν οἱ ἄλλοι, τὸ σαλαγάει, ξαμώνει, ρίχνει πέτρες ὥσπου τὸ φοβίζει καὶ πέφτει κάτω ἀπ' τὸ βράχο. Βροντιέται· σκοτώνεται τὸ πρᾶμα. Κι ἂν ἔπεσε ἀπὸ ψηλά, γίνεται κομμάτια. Τραβοῦν αὐτὸν πάνω, κατεβαίνουν παρακάτω κεῖ πῶπεσε τὸ σφαχτό, τὸ γδέρνουν, παίρνουν τὸ κρέας καὶ τὸ τομάρι του. Τέτοια πεισόδια ἀκοῦς στὰ ψηλά καὶ γκρεμνώδια βουνά.

Καλαμοβύζα γίδα, **τσιμπροβύζα γίδα**, ἀκοῦς πάλι καὶ στὰ γίδια. Καταλαβαίνεις τώρα, γιατί τὰ ἴδια εἶπαμε καὶ γιὰ τὶς προβατίνες.

Ἄς δοῦμε πῶς γίνεται τὸ μounόχισμα ὕστερα ἀπ' αὐτά.

77 ζαρωμένα.

78 Διαφέρει ἐδῶ ἢ «μπλουκιάρα», ἀπὸ τὴ «μπλουκιάρα» ποὺ εἶπαμε παραπάνω.

79 αὐτὸ γίνεται σ' ἄγρια κι ἀπάτητα βουνά, στὰ Βαρδούσια, στὴ Γκιώνα, σ' Ἄγραφα...

Τὸ μουνόχισμα - ὁ τσόκανος.

Τὸ μουνόχισμα ἢ τσοκάνισμα εἶναι τέχνη. Λίγοι τσοπάνηδες τὴν πιτηδιεύονται· ξέρουν δηλ. νὰ μουνοχίζουν ἢ νὰ τσοκανᾶνε τὰ βαρβάτα. Δὲν εἶν' τοῦ χεριοῦ τοῦ καθενὸς τέτοια δουλειά· ἔχεις νὰ κάμεις μὲ γιαιτρικὴ ἐγχείριση αὐτοῦ πέρα. Βρίσκεις ὅμως χωριάτες καὶ τσοπάνηδες πὸχουν γιὰ ἐπάγγελμα αὐτὴν τὴν τέχνη. Πλερώνονται ὠρισμένο ποσὸ γιὰ κάθε ἀρσενικὸ ποῦ μουνοχᾶνε. Καὶ τὸ μουνόχισμα δὲ γίνεται ὅποτε κι ὅποτε. Πρέπει νὰ πάρει ἡ ἀνοιξη, τὸ καλοκαίρι. Τότε ἔχει πέραση ἡ τέχνη τῶν τσοκανιστᾶδων. Τοὺς καλοῦνε πότε ὁ ἓνας καὶ πότε ὁ ἄλλος τσοπάνης καὶ χάνουν χρυσὲς δουλειές.

Ἄλλο καλύτερα γιὰ μουνόχισμα εἶναι τοῦ Σωτῆρος. Ἔτσι τοῦβραν ἀπ' τοὺς γερόντους. Ἔτσι πολεμοῦν νὰ τ' ἀφήσουν καὶ τοῦτοι οἱ τσοπάνηδες στὰ παιδιὰ τους. Βοηθάει λέει κι ὁ καιρὸς. Κάτι τοῦτος κάτι κι ἡ γιορτὴ -χρονιάρια μαθὲς μέρα τοῦ Σωτῆρος- δὲν κλουβιάνουν τὰ πράματα ἀπ' τὸν τσόκανο. Ἄλλοι τσοπαναραῖοι ποῦ δὲ φυλᾶνε τὰ παλιὰ τ' ἀντέτεια, καὶ δὲν ξετάζουνε τὴ μέρα ποῦ βάνουν γιὰ μουνόχισμα, τὴν παθαίνουν. Πέφτει σκουλήκι στὸ λιμπό τους. Γίνεται γεράς, σαπίζει καὶ τρέχα γύρευε. Γλιτώνουν κιόλας κάμποσα, μὰ τὰ περισσότερα πρόβατα φοφᾶνε. Πᾶνε καὶ τ' αὐγὰ καὶ τὰ καλάθια.

Ὁ τσόκανος.

Τυχαίνει κι ἡ μέρα, ἀλλὰ τυχαίνει, βλέπεις, κι ὁ τσοκανιστῆς νὰ μὴν εἶναι καθαρὸς. Αὐτὸ εἶν' τὸ χειρότερο γιὰ τὸ μουνόχισμα. Γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ ζυγώσει, μιὰ δυὸ μέρες πρῖν. Ζύγωσε, μαγάρισε κι αὐτὸς καὶ τὸ πρᾶμα ποῦ θὰ καθαρίσει. Ἡ ἔκλεψε, τὸ ἴδιο εἶναι. Πρέπει νᾶναι κατακάθαρος αὐτὸς ποῦ μπιχειρίζεται αὐτὲς τὶς δουλειές, νὰ μὴν κινάει μαγαρισιά, καὶ γίνεται ἀφορμὴ κανέναν νὰ πάει ἄδικα χαμένο τὸ πρᾶμα τῶν ἀνθρώπων. Τὸ τσοκάνισμα κι ἄλλα τέτοια εἶναι φιλοδουλειές καὶ θέλει νᾶναι μὴ μου ἄπτου κείνος ποῦ τὰ καταπιάνεται. Νά. Τὸ κλέψιμο⁸⁰ εἶναι μεγάλο πρᾶμα, Δὲν εἶδες σοῦ κλέβουν τὸ μαγαζι ἢ τὸ σπίτι, καὶ πέφτει τὸ ποντίκι νὰ σοῦ βγάλει τὰ μάτια; Σοῦ τὰ πετσοκόβει ὅλα ἐκεῖ μέσα, δὲ σ' ἀφήνει τίποτε γερό. Νὰ ἡ μαγαρισιά. Ὅλα τὰ περιεργάζονται οἱ τσοπάνηδες. Τοὺς τὰ εἶπαν οἱ παλιοί, καὶ τὰ ξέρουν. Τὶς 6 Αὐγούστου, λέει, νὰ τσοκανίζουν· καὶ κειὸς ποῦ θὰ τσοκανίσει, νᾶναι καθαρὸς.

* * *

Ἔρχεται λοιπὸν στὴ στάνη καὶ φέρνει καὶ τὸν τσόκανο μαζί του, τὸ ἐργαλεῖο, μαθὲς, ποῦ θὰ κάμει τὴ δουλειά του. Δυὸ μακρὰ καλοπελεκημένα ξύλα εἶν' αὐτὲς ὁ τσόκανος· τὸ καθένα σὰν κύλινδρος· τὸ μᾶκρος τοὺς εἶναι τρεῖς ὡς τέσσερες πιθαμάδες· τὸ ἓνα λιανώτερο ἀπ' τ' ἄλλο. Στὴ μιά τους ἄκρα εἶναι δεμένα τῶνα μὲ τᾶλλο· τὸ δέσιμό τοὺς

80 αὐτὴ ἡ πρόληψη εἶναι γενικὴ.

γίνεται με κανναβίδι. Οί άλλες δυο ἄκρες μένουν ἄδετες. Ἀνοίγει λοιπὸν ὁ τσόκανος, ἀπαράλλαχτα ὅπως ἡ χωριάτικη τσιμπίδα. Κεῖνη τὴν ἔχουν γιὰ νὰ πιάνουν καμιὰ σπίθα ἀναμένη, τὸν τσόκανο γιὰ νὰ πιάνει τὸ λιμπό.

Ἐ λοιπὸν, ὁ τσοκανιστὴς πιάνει τὸ πρᾶμα ποὺ εἶναι γιὰ τσοκάνισμα, κατσίκι, τραγί, κριάρι, δαμάλι, ὅ,τι εἶναι· τὸ ρίχνει κάτω. Τ' ἀνασκελώνει. Τσακώνει τὰ λιμπὰ ἀνάμεσα τὰ ραβδιά ἀπ' τὸν τσόκανο, δηλ. τὸ νεῦρο (σπερματικὸ λῶρο), ὅχι τὰ γλυκάδια, Σφίγγει ὅσο μπορεῖ τὶς ἄδετες ἄκρες με τὰ δάχτυλα, καὶ δένει γύρω χοντρὸ σχοινὶ νὰ μὴν ξεφεύγουν. Χτυπάει με κόπανο τὸν τσόκανο. Τὸ νεῦρο στουμπιέται καὶ γίνεται ἄχρηστο· ὑποφέρει τὸ ζῶο φοβεροὺς πόνους. Ρεκάζει, ἀλλὰ ποῦ τ' ἀκούει αὐτὰ ὁ τσοκανιστὴς! Αὐτὸς τὴ δουλειὰ κοιτάζει νὰ μπιτίσει, κι ἐκεῖνο ἄς πὰ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει. Ὁ σκοπὸς ξαγιαίνει τὰ μέσα παντοῦ καὶ πάντα. Ὑστερώτερα σχίζει τὸ τομάρι ἀπ' τὰ λιμπὰ καὶ τρέχει τὸ σκοτωμένο αἷμα.

Σύντας θὰ καταλάβει πὼς μπιτίσει, λύνει τὸν τσόκανο κι ἀπαρατάει τὸ πρᾶμα. Παιρνεῖ ἄλλο, τὰ ἴδια πάλι ἄλλο κι ἄλλο, ὥσπου νὰ τσοκάνισει ὅλα ὅσα ἔχει γιὰ τσοκάνισμα ὁ τσοπάνης⁸¹. Πιτυχία εἶναι ὁ τσόκανος. Σ' ἄλλα βαρβᾶτα πετυχαίνει, σ' ἄλλα ὄχι. Μ' ὅλα τὰ βάσανα ποὺ τραβοῦν, μένουν καὶ μισομουνουχισμένα, μισοτσοκάνισμένα. Τυχαίνει καὶ δὲ στουμπιέται καλὰ τὸ νεῦρο μένει ἕνα τι ζωντανὸ ἀπὸ δαῦτο. Κι αὐτὸ τὸ λίγο εἶναι κάτι. Αἰσθάνεται ἀκόμα ἐπιθυμία γιὰ μαρκάλο τὸ τραγί, τὸ κριάρι· κι ὄντας ἔρθει ὁ καιρὸς, ποὺ μαρκαλιόνται τὰ πράματα, κάτι κάνουν κι αὐτά. Ὅχι βέβαια με τὴν ὀρμὴ ποὺ τὸ κάνουν τὰ βαρβᾶτα, ἀλλὰ ρίχνουν κάμποσο σπόρο· ἄχρηστον ὅμως· πάει χαμένος δῶθε κείθε, κι ἴσια ἴσια ποὺ φκειάνει πουρὶ στὴ γέννα τῆς προβατίνας· κι ἐκεῖνο τὸ πουρὶ μπουδίζει τὰ βαρβᾶτα νὰ ρίξουν τὸ γόνιμο σπόρο καὶ μένουν στέρφες οἱ προβατίνες. Καὶ τότε ἀλλοίμονο στὸν τσοπάνη! Πᾶν ὅλα τὰ κόπια τοῦ χαμένα. Γιὰ τὸ πώριασμα θὰ ποῦμε καὶ παρακάτω. Ἐδῶ εἶναι γιὰ νὰ πῶ, πῶς λένε οἱ τσοπάνηδες αὐτὰ τὰ μισομουνουχισμένα πράματα. Τοὺς ἔχουν ξεχωριστὸ ὄνομα. Τὰ **ρογγάτσικα**, λένε. Ρογγάτσικο κριάρι, ρογγάτσικο τραγί καὶ ρογγάτσικο βόϊδι. Θέλεις καὶ πάρα πέρα; πὲς καὶ ρογγάτσικο ἄλογο· γι' ἀστεῖα καὶ ρογγάτσικον ἄντρα. Πόσες φορὲς δὲν ἀκοῦς καὶ τέτοια χοντρὰ ἀστεῖα ἀπὸ χωριάτες!

Ὑστερα εἶπαν καὶ **ρογγάτσικο** ξύλο, μισαβέζικο δηλ. Γιὰ φωτιά, ἂν τὸ θέλεις, δὲν ἔχεις καὶ πολλὴ ὠφέλεια· σὲ σκεπή, σὲ πάτωμα σπιτιοῦ ἂν τὸ βάλεις, ἡ δουλειὰ δὲ γίνεται ὅπως πρέπει. Ἐπειτα ρογγάτσικο σοῦ λένε καὶ τὸ κάθε σκάρτο σὲ ὅ,τι δήποτε νὰ ποῦμε: ρογγάτσικο μῆλο, ρογγάτσικη πατάτα κλπ.

* * *

Καὶ θὰ μοῦ πεῖς τώρα, γιὰ τὴν τὰ δυστυχισμένα τὰ πράματα νὰ ὑποφέρουν τὸ βάσανο τοῦ τσόκανου! Εἶναι νὰ λυπᾶται κανεὶς! Τὰ λυποῦνται κι ο τσοπάνηδες, ἀλλὰ περισσότερο λυποῦνται τὸν ἑαυτὸ τους. Εἶναι τὸ συμφέρο στὴ μέση. Ἄν τ' ἄφηναν ἀμουνόχιγα, τὸν καιρὸ ποὺ θᾶρθει ὁ χασάπης γιὰ σφαχτά, -πέρα τὸν Αὔγουστο βγαίνουν οἱ χασάπηδες στὰ χωριά γύρα καὶ φωνίζουν κρέας-, δὲ θὰ εἶχαν αὐτοὶ νὰ πωλήσουν, καὶ θᾶμεινε ἡ τσέπη τοὺς πανὶ με πανί. Θὰ εἶχαν δηλ., ἀλλὰ δὲ θὰ κοίταζε σιακεῖ ὁ

81 Μουνουχίζουν καὶ με τὴ θηλιά· δηλ. σφίγγουν τὸ λιμπὰ με σχοινοῦ θηλιά. Οἱ καθαυτὸ βλάχοι στ' Ἄγραφα τὰ στρίβουν καὶ με τὸ χέρι.

ζωέμπορας. Θὰ ἦταν χαλασμένα ἀπ' τὸν προουσιάλο. Ὅχι στὸ νεφρὸ δὲ θὰ εἶχαν ξύγι, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὸ μάτι, ποὺ λέει ὁ λόγος. Καὶ χωρὶς πάχος, μὲ τί συμφέρο θὰ τ' ἀγόραζε ὁ χασάπης! Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι ποὺ κάνει τὴν τσουπανούρα καὶ δὲ λυπᾶται· τὰ βάνει στὸν τσόκανο, τραγιά, κριάρια... φκειάνει τὰ μουνόγια, τὰ κοπάνια. Αὐτὰ ὅλο τὸ καλοκαίρι ξένοιαστα ἀπὸ μαρκάλο πᾶν σιαπέρα καὶ βοσκᾶνε, νεφρώνουν· παίρνουν πέζο· αὐτὸ ἴσια ἴσια ποὺ κοιτάζει ἓνας χασάπης, γιὰ νὰ καπαρώσει πρᾶμα, νὰ ὠφεληθεῖ ὁ τσοπάνος.

Ὁ τσόκανος λοιπὸν εἶναι βάσανο γιὰ τὰ πράματα, ἀλλὰ γιὰ τὸν τσοπάνη ποὺ τσακάει μέρα νύχτα τὰ νύχια του τρέχοντας ἀπὸ κοντά, εἶναι σωτηρία.

www.pentalofo.gr

Ὄνόματα τῶν ζωντανῶν.

1. Τῶν προβατιῶν.

Ὁ τσοπάνης γνωρίζει τὰ πρόβατά τοῦ ἕνα ἕνα, ὅπως ὁ πατέρας τὰ παιδιά. Κοιτάζει τὰ σημάδια, χρῶμα, κέρατα, μαλλιά, καὶ βγάνει ὀνόματα ἕνα σωρὸ λέει **βάκρο** πρόβατο, **βάκρη** προβατίνα, ὄντας ἔχει μαυράδια στὸ κεφάλι κι ὀλόμπροστα στ' ἀστήθι. **Κάλεσιο** ἢ **καλέσιο**, τὸ μουντὸ μὲ παρδαλὸ μοῦτρο. **Μπέλλο** τὸ ὀλόασπρο μὲ πίκιες (στίγματα) στὸ πρόσωπο, **ἀσπροκάλεσιο**, τὸ μουντὸ κι ἄσπρο· **κροῦτο** πρόβατο, αὐτὸ πῶχει κέρατα· **σιούτο** = χωρὶς κέρατα· **κάτσινο** = τὸ πολὺ καστανό· **λιάρο** = μ' ἀσπράδια χιονόλευκα ἀνάμεσα τ' ἄλλο ἄσπρο χρῶμα⁸². **βάκρικο**⁸³ = ἄσπρο μ' ὀλόμαυρο μοῦτρο· **καραμάνικο** = μὲ μαλακὰ μαλλιά ἄσπρα· **λάϊο** = ὀλόμαυρο· **τσουραπάτο**⁸⁴ = μὲ μαῦρα μαλλιά στὰ πόδια· τσουράπια λὲς καὶ φορεῖ· **φλῶρο**⁸⁵ = τ' ὀλόασπρο πρόβατο, χωρὶς κἀνα μαυράδι· **σπαρδαλό**, **βακλέσιο** = μαυροκάστανο μὲ ἄσπρη ζώνη στὴ μέση κι ἀσπράδι στὸ μοῦτρο· **τσιούλο** = μὲ μικρὰ αὐτιά· **καρλαύτικο** = μὲ μεγάλα τ' αὐτιά· **κουφὸ** = κουτσαύτικο· **μπάλιο** = ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὴν οὐρά. **Κοκκινομάτα** λέγεται ἢ προβατίνα, ὅταν ἔχει τὰ μαλλιά γύρω στὰ μάτια κόκκινα. Ὑστερα λέει: **κατσαρομάλλικο**, **μακρομάλλικο**, **σπανὸ** = μὲ κοντὰ ροῦντα μαλλιά.

Τὰ ὀνόματα αὐτὰ γίνονται ἄπειρα, ἂν πάρεις κι ἀνακατέψεις χρῶμα, γένος, κέρατα κι ἕνα σωρὸ ἄλλα σημάδια. Κι ἀκοῦς: **κουκίνου** (πρατίνα), **μπέλλα**, **μπέλλα κρούτα**, **μπέλλα σιούτα**, **παρδαλού**, **τσιούλα**, **κάτσινα**, **καρλαύτου**, **κάτσινα** ἢ **κουκίνου** ἢ **κάλεσια**, ἢ ὅ,τι ἄλλο ἀπ' τὸ χρῶμα· **τσιούλα τσουραπάτη** καί: **κουφὴ** **βάκρικο**, **κρούτα** **βάκρικο**, **κρούτα** **κάλεσια**... **σιούτα** **βάκρικο**, **σιούτα** **κάλεσια** κ.τ.λ.

Ὑστερα φκειάνει ὀνόματα ἀπ' τὴν οὐρά της, καὶ λέει: **μακρουούρα**, **μπαστάρδα** = μὲ πλατιά οὐρά· **πλατυνούρα**, λέει κι ἔτσι.

Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ κριάρια, ἀκοῦς: **βάκρικο**, **βακλέσιο** (= **κάλεσιο**), **τσιούλο** **τσιούλο** **κάτσινο**, **τσιούλο** **κάλεσιο**, **κουφὸ** **βάκρικο**, **κουφὸ** **λάϊο**, **μπάλιο**, **κουφὸ** ἢ **τσιούλο** **μπάλιο** κ.τ.λ. **παρδαλό**· **λιάρο**...

Ὑστερα τηράει τὸ μαρκάλο, καὶ βγάνει τὰ ὀνόματα στὰ κριάρια, τὰ σπουρίτια. Λέει, **πούρικο**, **ρογγάτσικο**, **λοῦτο** (ποὺ δὲν ἔχει καὶ τόσο ὄρεξη νὰ μαρκαλάει τὶς προβατίνες), **κωλοπάνης**, σοῦ λέει πάλι γιὰ τὸ κριάρι ποὺ δυσκολεύεται νὰ πηδάει σὲ προβατίνα· δὲν ἔχει δηλ. σβελτάδα. Κι ἀπ' τὰ κέρατα, τὰ τσιγγάνια, ὅπως τοὺς ἀρέσει νὰ τὰ λένε κάποτε, βγάνουν ὀνόματα: **κοντοτσιγγάνικο**, **μακρυτσιγγάνικο**.

* * *

Μούρα λὲν τὴν ἄσπρη προβατίνα μὲ καφετὶ πρόσωπο· **μαυροσφάϊκη**, τὴν προβατίνα πῶχει μαῦρο λαιμό, -(τὸ λαιμὸ λὲν σφαζιά)- **στεροφοπούλα**, τὴν τριόχρονη

82 ξέρω καὶ παραγκῶμι: ὁ Λιάρος. Τὸ ἔδωσαν σ' ἄντρα ποὺ ἔχει ἄσπρα μπαλώματα στὸ πρόσωπο.

83 καὶ παραγκῶμι: Βάκρικο, ποὺ κατάντησε ἐπώνυμο.

84 καὶ τσουραπάτη κότα, μὲ φτερά στὰ δάχτυλα κοντά.

85 καὶ Φλῶρος, παραγκῶμι καὶ ἐπώνυμο.

στεῖρα προβατίνα: **στερφοπούλι**, τ' ἀρσενικό. **Παλιουκουτσόρου**, τῆ γριά. Ἐνα σωρὸ ὀνόματα βγάζουν, ποὺ ἂν κανέννας ἀποφάσιζε νὰ τὰ μαζέψει, θάκανε ἓνα μικρὸ Λεξικό. Καὶ τὰ ὀνόματα αὐτὰ ὅλο καὶ γίνονται πιὸ πολλὰ, ἀφοῦ ἡ φύση παρουσιάζει σὲ κάθε γέννα καὶ καινούριες φόρμες ποὺ μοιάζουν καὶ δὲ μοιάζουν μὲ τάλλα πρόβατα. Σὰ νὰ ποῦμε **σίβα** προβατίνα, μ' ἄσπρο σκοταδιαστὸ χρῶμα: **γελέκα**, ντυμένη τάχα μαῦρο γελέκι, ἓνα μεγάλο μαῦρο μπάλωμα στ' ἄσπρο κορμί τῆς, **σιγγούνου** = μὲ μαῦρο μπάλωμα σὰ σιγγούνη πάνω τῆς: **στρουμπούλω**, κοκκινοπρόσωπη καὶ στοργυλοπρόσωπη προβατίνα. **Τσιούρα** (τσιούλα) κουφή = χωρὶς αὐτιά. Τελειωμὸ δὲν ἔχουν τὰ ὀνόματα στὰ πρόβατα: κι ἂν ἤθελα νὰ τὰ γράψω ὅλα, ἔπρεπε νὰ ζῶ πάντα κοντὰ στὸν τσοπάνη, νὰ ἀκούω κάθε φορὰ τὸ καινούριο ὄνομα ποὺ βγάνει, ὄντας θὰ πάρει ὀριστικὴ μορφή τὸ νιὸ πρόβατο.

2. Τῶν γιδιῶν.

Κι οἱ γιδαραιῶι πάλι βάζουν ὀνόματα στὰ γίδια. Πρῶτα πρῶτα ἀπ' τὸ χρῶμα: **Καλέσια** ἢ **κάλεσια** = μὲ ἄσπρο μοῦτρο: **γρίβα** = σταχτιά: **κόκκια** = κόκκινη: **ρουσα** = καστανή: **γαλανή** = ξασπριλιάρικη θαλασσιά: **λάϊα** = μαύρη: **γαϊτάνου** = μὲ κόκκινα ζωνάρια στὸ πρόσωπο: μοιάζουν σὰ γαϊτάνια, **ζώνου** = μὲ φλώρα ζουνάρια στὴ μέση τῆς: **φλώρα** = κάτασπρη: **φαριά** = φαρότριχη, **ἀράπου** ἢ **ἀραπή** = ὀλόμαυρη, **βακράκια** = μισολάϊα, **μπάλια** = λευκή: **μελανή** = μαύρη σὰν πίσσα, (τὸ) **γριβάκι** = μικρόσωμη γρίβα γίδα. **Χιόνου** = χιονόλευκη. **Ρείκου** = μὲ χρῶμα σὰν τὸ ρεῖκι⁸⁶, **γκιόσα** ἢ **γκιέσα** = λίγο καστανή: **λιάρα** = μὲ ἀσπράδια σ' ὅ,τι δήποτε χρῶμα: **πρέντζια** = μὲ χρῶμα κάπου κάπου φλώρο σὰν τὴν πρέντζα: **σπάκου** = (;) **μπάρτσα** = μπρὸς ἄσπρη, πίσω μαύρη καὶ τ' ἄλλο χρῶμα τῆς καφαλό. **Παλιβή** = μὲ μουντὸ ἄσπρο χρῶμα: **ἀσπρουνούρου** = μὲ ἄσπρη οὐρά: **λιόπρα** = μὲ χρῶμα κανελλί: **μούσκουρη** = μὲ χρῶμα γκρί: **κανούτα** = ἐπίσης μὲ χρῶμα γκρί: **κοκκινομάτα** = ἄσπρη μὲ καφετὶ χρῶμα ἓνα γύρο στὰ μάτια: **μούρνα** = μὲ βαθὺ καφετὶ πρόσωπο καὶ τ' ἄλλο κορμί τῆς ἄσπρο: **μπέλλου** = μὲ πίκιες στὸ πρόσωπο: **μαυροσφάϊκη** = μὲ μαύρη σφαζιά: **μπέλλια** = ἀστεράτη (ἀστέρι ἄσπρο στὸ πρόσωπο): **μαύρη** = μὲ μαῦρο πρόσωπο, ἄσπρα πόδια, ἄσπρη κοιλιὰ καὶ τ' ἄλλο σταχτί: **τσούκου** = (;) **μπαλιατσούκου**: **μαυρέλου**: **ζαρκάδα** = μὲ ζαρκαδίσιο χρῶμα μὲ κοντὰ μαλλιά: **λαγγόνου** = μὲ ἄσπρα μπαλώματα στὴ ραχιά: **φλώρα** = κάτασπρη.

Ἀπ' τὰ κέρατα: **κρούτα** = μικροκέρατη: **πισωκέρα** = ὅταν γέρνουν πίσω τὰ κέρατά τῆς: **μπρουστουκέρα** = ὅταν γέρνουν μπρὸς: **στιφανουκέρα** = μὲ κέρατα σὰ στεφάνια: **μονοκέρατη** = μ' ἓνα κέρατο (ἔχασε τὸ ἄλλο) **κουτσοκέρα** = μὲ σπασμένα τὰ κέρατα: **στριφτοκέρα** = μὲ στριφτὰ τὰ κέρατα: **τσαπαλουκέρα** = μὲ κέρατα σὰν τσαπάλια (τσαρπόλια): **τσαγγάρου** = μὲ τὰ κέρατα πάνω σὰν τοῦ τσαγγαροῦ.

Ἐστερα λένε: **μύτα** = τῆ μακρυμύτα: **ντρένια** = μὲ σουλούπικο, μορφοκαμωμένο σῶμα: **μπόβουλου** = μικροκαμωμένη, τάχα σὰν τὸ μπόβολο⁸⁷: **ἀρφανή** = ἀπὸ μικρούλα ἀρφάνεψε: **μούσκουρη** = κουτή: **λιβέντου** = λεβέντικα περπατεῖ, **μόρφου**, **στολίδου**⁸⁸, **μαλλούσου** = μὲ πολλὰ μαλλιά: **νεάτου** = μὲ λεβέντικα νιάτα: **βιργή** = σὰ βέργα, **λιανόβεργη**: **φαλακρή**: **μπαρέζου** (;) **λεύκα** = ψηλὴ κι ἔμμορφη: **λάγγου** = μὲ κρεμασμένη

86 βαθὺ πράσινο.

87 κοχλιάς: «μπόβολο» λέν στὴ Ρούμελη καὶ τὸ νάνο.

88 ἔχει πολλὰ στολίδια πάνω τῆς.

πέτσα στὸ λαιμό της· **τσιμπίδου** = μὲ μύτη σὰν τσιμπίδα· **γραμμάτου**⁸⁹ = ζωγραφιστή· **λιαύτα**⁹⁰ = μὲ κοντὰ αὐτιά· **κρούτα** = μικροκέρατη. **Ξανθοπρόσωπη μούρκα** = μουντή. **Μακραύτου ἢ καρλαύτου** = μὲ μεγάλα αὐτιά· **κουτσουνούρλα** = μὲ μικρὴ οὐρά.

Ἐπειτα ἔβγαλαν ὀνόματα κ' ἀπ' τὴ μέρα ποὺ γεννήθηκαν, σὰν τύχει αὐτὴ ἀπ' τὶς χρονιάρες μέρες, τοῦ Χριστοῦ, τὰ Φῶτα καὶ λοιπά. Κι εἶπαν γίδες: **Χριστίνα· Φώτου ἢ Φώτινα· Γιαννούλα** (τ' Ἀϊ - Γιαννιοῦ) **Βασίλου** (τ' Ἀϊ - Βασιλειοῦ)· **Λάμπρου** (τὴ Λαμπρὴ) **Πανάγιου** (τῆς Παναγίας).

* * *

Βγάνουν κι ὀνόματα ἀπ' τὸν ἀφέντη ποὺ ἀγόρασαν ἓνα γίδι. Καὶ λένε: **Ζούκου**, (ἀπὸ τὸ Ζούκη). **Κριτσικῶνου**, (ἀπὸ κάποιον Κριτσικῶνη) κιλ.π.

Θυμήσου τί εἶπαμε παραπάνω· λένε καὶ **τσιμπροβύζου, καλαμοβύζου, φουραδομάσταρη** (ἔχει ὠραῖα σὰν τῆς φοράδας μαστάρια μὲ παρασαρκίδες γιομάτες ἀπὸ γάλα) **μουνουβύζα· χουντροβύζα· κουντουμάσταρη· μακροβύζα**. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν εἶν' ὀνόματα. Θέλουν νὰ ποῦν τὸ εἶδος τῆς γίδας. Ὑστερα λένε καὶ **πιανούμενη** τὴν καλοθρεμένη· **μουρουχειλιασμένη** ἂν ἔχει μοῦρο στὰ χεῖλη, **μπαφουσκιασμένο**, τὴ μαραζιάρικη ποὺ δὲ δείχνει προθυμία νὰ τραβήξει μπόϊ καὶ νὰ θρεφτεῖ· **ἀπόκοντο**⁹¹. **μούκλα** = μὲ τρανὲς μαγοῦλες· **μυξιασμένο**, τὴν καχορίζικη, ποὺ ὅλο μύξες βγάζει ἀπ' τὴ μύτη. Ἄλλὰ καὶ τοῦτα ὀνόματα δὲν εἶναι· ἐλαττώματα τοῦ γιδιοῦ φανερώνουν καὶ τίποτε παραπάνω.

89 τάχα γραμμένη, ὁμορφὴ σὰ ζωγραφία.

90 ἴσως λιαναύτα.

91 τῆς λείπει μπόϊ, «Ἐμεινε ἀπόκοντος». λὲν καὶ γι' ἄντρα, ποὺ ἐνῶ περίμενε κανεὶς ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία του νὰ εἶναι πιὸ ψηλός, ὕστερεῖ.

Τὰ σημάδια.

1. Τῶν προβατιῶν.

«Πολλὰ γαϊδούρια μοιάζουν στὰ παζάρια», λέει ἡ παροιμία, Καὶ πρόβατα πολλὰ βέβαια μοιάζουν ἀναμεταξύ τους. Κι ἓνας τσοπάνης κι ἄλλος καὶ πολλοὶ ἔχουν βάκρα, κάλεσια, μπέλλα, κλπ., στὸ κοπάδι τους. Καὶ μὲ ἄλλα χωριανὰ μοιάζουν τὰ πρόβατα μιᾶς προβατοκοπῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ πρόβατα ἄλλου χωριοῦ.

Πολλὲς φορὲς τὰ κοπάδια σμείγονται· στὸν καιρὸ στὸ **γαλαροκόμισμα**, καὶ στὸν καιρὸ στὶς **ἀπολυσιές** ὕστερα ἀπὸ θέρο, στὸ μάζεμα καλαμποκιοῦ, στὸν τρύγο τῶν ἀμπελιῶν. Τὰ μπουλούκια ὅλα τότε κατεβαίνουν ἀπ' τὰ λειβάδια καὶ μπερδεύονται τὰ κοπάδια. Σὰν τῆς τρελλῆς τὰ μαλλιά γίνονται. Δὲ γνωρίζει τὸ σκυλι τὸν ἀφέντη του. Δύσκολο εἶναι νὰ ξεχωρίσουν οἱ τσοπαναραῖοι τὰ δικά τους ἀπ' τὰ ξένα. Κι ἂν χωρίσουν τὰ μπουλούκια, ξένα πέφτουν σ' ἐνοῦ τὸ κοπάδι καὶ βόσκουν μ' ἐκεῖνο. Ἀπ' ἄλλη μεριὰ δικά του ξεκόβουν καὶ πᾶν στὸ ξένο. Ἔλα νὰ βρεῖς, ποιὸ εἶναι τοῦ ἐνοῦ ποιὸ τ' ἄλλουνοῦ!

Μαλώματα, σκοτωμοὶ θὰ γίνονταν βέβαια στὸ ξεχώρισμα, ἀφοῦ καὶ τοῦ ἐνοῦ καὶ τοῦ ἄλλουνοῦ τὰ πρόβατα θὰ ὠμοιαζαν. Ὅχι δικό σου, ὄχι δικό μου, ἓνας μύλος θάβλεπε νὰ γίνεται κεῖ πέρα· καὶ θὰ ἦταν καιρὸς ποὺ δοκίμασαν τέτοια κακὰ οἱ τσοπαναραῖοι, ὅσοι ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τοὺς τωρινούς· ἀλλὰ ἠῦραν τὸν τρόπο νὰ μὴν πιάνονται. Κι ἀφοῦ μιὰ φορὰ τὸν ἠῦραν, τὸν ἔδωσαν καὶ στοὺς κατοπινούς τους, καὶ βρίσκεται ὡς σήμερα. Ἔλα τώρα νὰ τὸν ποῦμε· εἶναι τὸ **σημάδι**. Σημαδεύει ὁ κάθε τσοπάνης τὰ πρόβατα τοῦ κοπαδιοῦ του. Κι ἔχει ὁ καθένας δικό του σημάδι· δὲν ἐπιτρέπεται ἀπ' τὸν ἄγραφο νόμο νὰ τοῦ τὸ πάρει ἄλλος. Κι αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος, ποῦ· λέει στοὺς ἄλλους τσοπαναραῖους ἓνα γύρο, τί σημάδι ἔχει στὸ κοπάδι του· λένε κι αὐτοὶ τὸ δικό τους. Νὰ ξέρει ὁ πᾶσα ἓνας ποιὸ εἶν' δικό του, ποιὸ εἶν' ξένο. Καὶ τὸ σημάδι πῆρε δρόμο στὴ γλῶσσα καὶ λέει ὅ,τι καὶ τὸ κοπάδι.

Κι ἀκοῦς: τόσα **σημάδια** πρόβατα βόσκουν σὲ τοῦτα τὰ λειβάδια, ποῦ πὰ νὰ πεῖ, τόσα κοπάδια.

* * *

Τὸ σημάδεμα γίνεται στ' αὐτιά. Καὶ ποῦ ἄλλοῦ μπορούσε νὰ γίνεῖ σημάδι, ὥστε νὰ διακρίνεται! Στὰ μαλλιά; ὄχι, γιατί αὐτὰ κόβονται. Στὰ κέρατα; δὲν ἔχουν ὅλα τὰ πρόβατα κέρατα. Καὶ σημαδεύουν τὰ πρόβατα, μόλις γεννιόνται. Ἐνας τσοπάνης κόβει τὴν ἄκρη ἀπ' τὸ δεξιὸ αὐτὶ τ' ἄρνιοῦ. Ὅλα τὰ πρόβατά του γίνονται **κουτσαύτικα ἀπ' τὸ δεξί**. Ἄλλος γιὰ σημάδι ἔχει νὰ κουτσορευεῖ τὸ ζερβὶ τ' αὐτὶ τους: **κουτσαύτικα ἀπ' τὸ ζερβί**. Ἄλλος καὶ τὰ δυό: **κουτσαύτικα κι ἀπ' τὰ δυό**.

Ἄλλος πάλι τὰ κάνει **φουρκαύτικα** ἀπ' τὸ δεξί ἢ τ' ἀριστερό· δηλ. κόβει στὴν κορφή στ' αὐτὶ φαλλιδιὰ ἀπὸ δῶ, φαλλιδιὰ ἀπὸ κεῖ, καὶ κάνει κάτι σὰ διχάλη· φούρκα λὲς πὼς μοιάζει. Λοιπόν: **φουρκαύτικα ἀπ' τὸ δεξί**, **φουρκαύτικα ἀπ' τὸ ζερβί**, ἢ **φουρκαύτικα κι ἀπ' τὰ δυό**.

Ἄλλος κάνει τὴ διχάλη δεξιὰ μεριὰ ἀπ' τ' αὐτί, ὄχι καταποπάνω. Κοιτώντας τ' αὐτί, νομίζεις πὼς εἶναι κομποθιασμένο, τάχα μὲ σχοινὶ δεμένο, κάτι σὰ φιόγκος. Κι ἀπ' αὐτὸ λένε: **κομποδαύτικα ἀπ' τὸ δεξί, κομποδαύτικα ἀπ' τὸ ζερβί ἢ κομποδαύτικα κι ἀπ' τὰ δυό.**

Ὑστερ' ἀκοῦς καὶ σημάδι **μπροστοκλείδικο**. Κόβουν τ' αὐτί λίγο στὸ πλάϊ κατὰ μπρός. Καὶ λένε **ἀπ' τὸ δεξί μπροστοκλείδικο**, ἂν ἔχει τὴν κοψιὰ στὸ δεξί. **Ἀπ' τὸ ζερβί μπροστοκλείδικο** κι **ἀπ' τὰ δυό μπροστοκλείδικο**. **Πισωκλείδικο** εἶναι, ἂν κοπεῖ τ' αὐτί στ' ἀρζαῦτι. Καὶ κατὰ τ' αὐτί: **δεξί πισωκλείδικο, ζερβί πισωκλείδικο, κι ἀπ' τὰ δυό πισωκλείδικο**. **Σκιζαύτικο**, πάλι, ἂν γίνεῖ σχισματιὰ στ' αὐτί. Ἄν ἀπ' τὸ δεξί, ἔχομε **δεξί σκιζαύτικο** ἀπ' τὸ ζερβί, **ἀριστερὸ σκιζαύτικο** ἂν γίνεῖ σκίσιμο καὶ στὰ δυό: **κι ἀπ' τὰ δυό σκιζαύτικο**. Εἶναι καὶ **σταυράτικα** πρόβατα. Ἄμα γίνουν τρεῖς κοψιές στ' αὐτί, κορφή, κι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, λές καὶ βλέπεις σταυρό. Τρία σημάδια καὶ δαῦτα: **δεξιὰ σταυράτικα, ἀριστερὰ σταυράτικα, κι ἀπ' τὰ δυό σταυράτικα**. Στ' Ἄγραφα εἶναι καὶ **ξοραύτικα**, ὅταν φαλλιδίζουν λίγο τ' αὐτί στὸ πλάγι. **Σκαλαύτικα**, ὅταν κόβουν τ' αὐτί στὸ πλάγι καὶ φκειάνουν μιὰ σκάλα. Ἐπειτα εἶναι σημάδι: **τρουπαύτικο**, μὲ τρυπημένο τ' αὐτί στὴ μέση. Τρία σημάδια κι αὐτὰ κατὰ τ' αὐτί ποὺ τρυπιέται. Ἀφήνουν καὶ πρόβατα **ἀσήμαδα**, κι αὐτὸ εἶναι τὸ σημάδι τους: τάχουν ἀσήμαδα.

Παρασήμαδα λὲν οἱ τσοπάνηδες, τὰ πρόβατα τὰ ξένα, ποὺ πέφτουν στὸ δικό τους τὸ κοπάδι. Ἄλλο σημάδι ἔχουν κείνα, ἄλλο τὰ δικά τους. **Παρασήμαδα** λοιπὸν λέγονται κείνα, γιατί ἔχουν σημάδι διαφορετικὸ ἀπ' τὸ δικό τους, **Παρασήμαδα** λὲν κι ὅσα πρόβατα ἀγορασμένα ρίχνουν στὸ δικό τους σημάδι.

Πολλοὶ κι ἀπὸ πονηριὰ **παρασημαδεύουν** τὰ πρόβατά τους. Κάνουν σημάδια ποὺ τὰ ξέρεῖ ὁ κόσμος γιὰ σημάδια ἀλλουνῶν τσοπαναραίων. Τὸ κάνουν γιὰ νὰ τυλίγουν τὸ ντορό. Τσουγκράνε, βλέπεις, αὐτοὶ μέσα μέσα ἀπὸ κανένα. Κλέβουν ἀπὸ γειτονικὰ κοπάδια, τὰ ρίχνουν στὰ δικά τους καὶ δὲ διακρίνεις ποῖα εἶναι αὐτουνῶν ποῖα τὰ ξένα. Κι ἔλα σὺ τώρα πῶχασες πρᾶμα νὰ ἀνακαλύψεις μέσα στὰ παρασήμαδα τὸ κλεμμένο. Ἦξερες τὸ δεῖνα, πὼς τάχει ἀπ' τὸ ζερβί πισωκλείδικο, καὶ πᾶς καὶ τὸν βρίσκεις νὰ τάχει σταυράτικα κι ἀπ' τὰ δυό· δηλ. σημάδι δικό σου· ἔλα τώρα, πές ποῖο εἶν' τὸ δικό σου! Λές τοῦτο, σοῦ λένε, εἶναι δικό μου σημάδι. Ἡ κατεργαριὰ δὲν ἔχει ὄρια στὸν κόσμο. Ἄλλ' ἔννοια σου! Γνωρίζουν τοὺς κακόπιστους τσοπάνηδες οἱ ἄλλοι, τοὺς μασκαράδες δηλ. ποὺ θέλουν νὰ ζημιώσουν τὸν κόσμο μὲ τὸ παρασημάδεμα. Κι εἶν' ἀναδειγμένοι. Τοὺς δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο ὁ κάθε ἕνας. Αὐτὸ τοὺς φτάνει καὶ τοὺς περισσεύει. Ἔχουν τὸ πρόσωπο λερωμένο. Δὲ ζοῦν μὲ τιμὴ καὶ δόξα ἀνάμεσα στὴν τσουπαναριά. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ τὰ σημάδια, ἔχουν κι ἄλλα οἱ τσοπάνηδες γιὰ τ' ἀρνιὰ ξεχωριστά. Τὸν καιρὸ ποὺ χωρίζουν τὴν ἀρνοκοπή, νὰ τὴ βόσκει ὁ ἀρνάρης ξέχωρα ἀπ' τὸ μπουλούκι, δὲν εἶναι τάχα φόβος νὰ ξεφύγουν ἀρνιὰ καὶ νὰ μπερδευτοῦν σ' ἄλλες ἀρνοκοπές; Κι αὐτὸ γίνεται. Πὼς λοιπὸν θὰ γνωρίζει ὁ καθένας τὰ δικά του; Κάνουν ἄλλου εἴδους σημάδια· κουρεύουν τ' ἀρνιὰ καὶ παίρνουν τ' ἀρνόκρα. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἀφήνουν ἕνα τι κι ἀκούρευτο πάνω στὸ κορμί τους ἄλλος τουφίτσα μαλλιὰ στὴ μέση ἀπ' τὴ ράχη ἄλλος μιὰ γραμμὴ μαλλιὰ τὴ ραχιὰ, πέρα γιὰ πέρα. Ἄλλος ἀφήνει τοῦφες τοῦφες μαλλάκια, Σ' ἄλλο ἀφήνουν φοῦντες στὴν κοιλιὰ τους, μία, δύο, περισσότερες, κατὰ τὸ σημάδι ποὺ θέλει νάχει ὁ τσοπάνης. ἄλλα τ' ἀφήνουν ἀκούρευτα στὴν οὐρά, κι ἐνῶ σ' ὅλο τὸ κορμί τοὺς εἶναι

κουρεμένα, ἐκεῖ βλέπεις μιὰ τούφα μαλλιὰ, Ἄλλα μὲ φοῦντες στὸ κεφάλι· ὅ,τι σημάδι κι ἂν βάλεις μὲ τὸ νοῦ σου, τὸ βλέπεις στ' ἄρνάκια. Κι ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ τὰ γνωρίζουν, νὰ μὴν τὰ χάνουν ἀπ' τ' ἄρνοκόπαδο.

Ἐπίσης σημαδεύουν καὶ τ' ἄρνια ποὺ εἶναι γιὰ τὸ χασάπη. Τὰ βάφουν στὴ ραχιά, στὴν κοιλιά, στὸ κεφάλι, στὴν οὐρά, ὅπου τοὺς κατέβη, στὸ νοῦ ἐκείνη τὴν ὥρα. Ἄλλος κάνει κόκκινο σημάδι ἄλλος τριανταφυλλί, ἄλλος κίτρινο, ἄλλος πράσινο. Ὁ ἕνας σταυρό, ὁ ἄλλος γραμμὴ μονάχα χρωματιστὴ καὶ τὰ ρέστα. Σημάδεμα τοῦτο, τάχα πὼς εἶναι καπαρωμένα· κι εἶναι. Ὅλοι τὰ γνωρίζουν· ὅλοι λένε: τὰ σημάδια πῶχει ὁ δεινας γιὰ τὸ χασάπη, τὰ σημάδια πῶχει ὁ τάδες. Τὰ ξέρουν κι οἱ χασάπηδες καὶ δὲν πονοκεφαλᾶνε νὰ φάχνουν στὶς ἄρνοκοπές, ὄντας ἔρθουν νὰ σιμάσουν τὰ καπαρωμένα· μπαίνουν μέσα στὴν κοπὴ, καὶ τὰ πιάνουν ἕνα ἕνα μὲ τὴ γκλίτσα' πλερώνουν, τὰ βάνουν μπροστὰ καὶ πᾶνε στὴ δουλειά τους. Διαβαίνουν καὶ στ' ἄλλα μπουλούκια, τὸ ἴδιο κι ἐκεῖ. Παίρνουν τ' ἄρνια ποὺ ἔχουν σημαδέψει καὶ τὸ τραβοῦν στὶς πολιτεῖες γιὰ τὰ κρεοπωλεῖα.

2. Τῶν γιδιῶν.

Κι οἱ γιδαραῖοι μὲ τὰ γίδια τους τὰ ἴδια σημάδια ἔχουν. Ἀκοῦς δηλ.: **κουτσαύτικα** (ἀπὸ δεξὶ ἢ ζερβί), **φουρκαύτικα**, **κομποδαύτικα**, **σκιζαύτικα**, **τροπαύτικα**, **σταυραύτικα**, **μπροστολείδικα**, **πισωκλείδικα**, **ξοραύτικα**, **σκαλαύτικα**, **ἀσήμαδα**. Μὰ τὸ πιὸ πολὺ φροντίζουν ν' ἀποχτοῦν γίδια μὲ φυσικὰ σημάδια. Καὶ τὸ πετυχαίνουν. Στὸ νταμάρι εἶναι ἡ ἐπιτυχία. Θέλουν, ἄς ποῦμε, νάχουν γίδια μαῦρα, ἀφήνουν τὶς γίδες καὶ μαρκαλιόνονται μὲ μαῦρο τραγί· τα θέλουν ἄσπρα, μὲ ἄσπρο· ψαριά, μὲ ψαρί· λάϊα, μὲ λάϊο· κάτσινά μὲ κάτσινά. Διαλένε τὸ νταμάρι ποὺ τοὺς ἀρέσει καὶ τὸ ρίχνουν στὶς γίδες. Τὸ χρῶμα λοιπὸν ποὺ θὰ πάρουν ἀπὸ φυσικὸ τοὺς εἶν' καὶ τὸ σημάδι. Ὁ δεινας ἔχει **λάϊα** γίδια, ὁ τάδες **κάτσινά**, κείνος μὲ τοῦτο, ὁ ἄλλος μὲ τ' ἄλλο χρῶμα. Ἐχει λοιπὸν ὁ καθένας δικό του χρῶμα. Κι ἂν χάσει γίδι, εὐκόλα τὸ ξαναβρίσκει. Πῆγαν, νὰ ποῦμε, κάτσινά γίδια σὲ μπουλούκι, πῶχει λάϊα, ἀμέσως ὁ τσοπάνης δίνει χαμπέρι. Ἐρχεται καὶ τὰ παίρνει κείνος ποὺ ἔχει τὰ κάτσινά. Τ' ἀναζήταγε, καὶ νά, ποὺ τὰ βρήκε. Ὅλο τὸ πᾶν εἶναι τὸ χρῶμα.

* * *

Ἡ ράτσα τῶν γιδιῶν πάλι ἔχει νὰ κάμει πολὺ σ' ὀλάκερο χωριό. Τὴν ἔχουν γιὰ σημάδι, καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δύσκολο δὲν εἶναι νὰ βρεθοῦν ὅσα τύχει νὰ πέσουν σὲ ξενοχωρίτικα κοπάδια. Τὸ δεῖνα τὸ χωριό, ἢ δεῖνα ἢ γούρνα (περιφέρεια ἀπὸ πολλὰ χωριά), μπορεῖ κι ἔχει γίδια μεγάλωσυμα, ἢ ἄλλη μικρόσωμα. Τούτη σοιλίτικα, ἢ ἄλλη ζαρόγιδα. Τούτη κάτσινά, ἢ ἄλλη ψαριά. Φυλὲς φυλὲς γίδια, σὰν τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦβραν ἀπὸ παντὲς νάχουν τέτοια ἢ τέτοια γίδια οἱ τσοπάνηδες τῆς δεῖνα ἢ τῆς τάδε γούρνας. Κι ἀκοῦς ἀπ' τοὺς χωριάτες νὰ λένε, γίδια Κραββαρίτικα, γίδια Ἀγραφιώτικα, γίδια Κατοχινά⁹², γίδια δὲν ξέρω τί. Διακραίνουν μιὰ χαρὰ τὴν κάθε ράτσα. Εἶναι κι αὐτοὶ συνηθισμένοι σὰν τοὺς κοσμογυρισμένους ἀνθρώπους ποὺ δὲ δυσκολεύονται νὰ σοῦ διακρίνουν τὴ φυλὴ, τὸ ἔθνος, σὲ ξένον ποὺ θὰ τύχει νὰ πρωτοῖδοῦν στὰ μάτια τους.

92 Τῶν κάμπων, τῶν χειμερινῶν μερῶν.

Ὁ μαρκάλος.

1. τῶν προβατιῶν.

Ἄρχισε ὁ μαρκάλος; Εἶναι τὸ πρῶτο ρῶτημα μόλις συναντιόνται δυὸ τσοπάνηδες μεσιάζοντας ὁ Ἄλωνάρης καὶ ὑστερώτερα. Κι ἔχουν δίκιο νὰ ρωτᾶνε. Γιατὶ ἄλλο τσακίζουν τὰ νύχια τους στ' ἀγριοβούνια ἐκεῖ πέρα! Ὁ μαρκάλος θὰ φέρει τὸ γέννο, ὁ γέννος τὸ γάλα, τὸ γάλα τὸ τυρὶ καὶ τὸ βούτυρο· ὁ μαρκάλος θὰ φέρει τ' ἄρνια, τὰ κατσίκια, ὅλο τὸ ἔχα τοῦ τσοπάνη. Κι ἀπ' αὐτὸ θὰ βγεῖ ὁ παρὰς ποὺ θὰ σκορπίσει τὴν εὐτυχία σὲ σπίτια, σὲ καλύβες. Αὐτὸ εἶναι ποὺ τοὺς κάνει καὶ ρωτιόνται.

* * *

Ἐνας τσοπάνης ξέρεи, τί ἔχει νὰ κάμει ὁ πρῶϊμος μαρκάλος. Θὰ γεννήσουν τὰ πράματα πρὶν ἀπ' τὰ Χριστούγεννα· θενάχουν τότε καὶ χορτάρια μπόλικά· δὲ θὰ προφτάσει νὰ τα τσουρουφλίσει ὁ γεναριάτικος πάγος, οἱ τσάφες⁹³ τοῦ χειμῶνα. Θᾶρθει λοιπὸν καιρούσιχο τὸ πρᾶμα. Ἄλωναριάτικος μαρκάλος εἶναι, σὰ νὰ λές, εὐτυχία τσοπάνικη. Κι ὡς τὰ μισὰ τ' Αὐγούστου, ἂν γίνει, πάλι καλὰ εἶναι. Παρὰ πέρα ὁμως φιμίζουν τὰ πράματα. «Ἄνοχισμένα θὰ βγοῦν φέτος», σοῦ λέει ὁ τσοπάνος. «Ἄνοχή, ἄνοχή» φωνάζουν. Καὶ δίκιο ἔχουν. Ὁ γέννος θὰ συμπέσει τὸ Γενάρη, ἅπαν ποὺ πέφτουν τὰ πολλὰ χιόνια καὶ γίνονται οἱ ξεροπαγιές, ξεροτσιβοῦρες χωριάτικα. Ἄλλοίμονο! Τὸ κορμὶ ἂν γλυτώσουν, νὰ σέρνονται στὰ ποδάρια τοὺς, καὶ πάλε φχαριστημένος μένει τότε ὁ τσοπάνης. Πάει μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς τὰ κοκκαλιάρικα κείνα φοφίμια ποὺ βγήκαν σάικα⁹⁴ ἀπ' τὸ χειμῶνα, θὰ μεστῶσουν παραπέρα, τὸν καιρὸ στὰ χορτάρια. Θὰ βγάλουν ἄρνια τὸν ἄλλο χρόνο.

Ὁ μαρκάλος εἶναι κατὰ τίς χρονιές. Ἄν τὰ καλέσει ὁ καιρὸς, μαρκαλιόνται τότε ποὺ πρέπει. Ὅλο τὸ πᾶν εἶναι στὸ χορτάρι καὶ στὴν περιποίηση. Εἶχαν μπόλικά χορτάρια τὸ καλοκαίρι, εἶχαν περιποίηση τὰ πράματα, ἀρχίζουν πρῶϊμο μαρκάλο. Δὲν εἶχαν, βάλ' τοὺς ρίγανη.

Καὶ ξέρεις, πῶς πρωτοφαίνεται ὁ μαρκάλος; Κάπου ἐδῶ κεῖ βλέπεις βαρβάτα νὰ προυτσαλιόνται⁹⁵ κοντὰ τίς προβατίνες. Γκροῦ γκροῦ, ἀκοῦς μέσα μέσα. Ἄρχισαν νὰ προυτσαλιόνται λέει ὁ τσοπάνης. Βλέπει τὸν προυτσιαλό καὶ χαίρεται. Κι ἔχει δίκιο. Σιγὰ σιγὰ ἔρχεται κι ὁ μαρκάλος. Βλέπεις τότε τὰ κριάρια νὰ ρίχνονται ἀκράτητα πότε στὴ μιὰ καὶ πότε στὴν ἄλλη τὴν προβατίνα. Καὶ μῆνα ἂν πεῖς, ξακολουθαίει αὐτὴ ἡ δουλειά! Αὐτὸ εἶναι ὁ καιρούσιχος μαρκάλος· κι ὅχι ὅταν ἀρχίζουν νὰ μαρκαλιόνται κάμποσες μέρες, κι ὑστερώτερα νὰ παύουν! Ἄγροκόβονται τότε, σοῦ λέει ὁ τσοπάνης δὲν τὰ πάει καλὰ ἢ χρονιά! Ἄνοχισμένο εἶναι τὸ πρᾶμα.

* * *

93 πάχνες.

94 σῶα.

95 δείχνουν τὸν ὄργανό τους φρουμάζοντας μὲ τὴ μύτη.

Καὶ τώρα ἔρχομαι πάλι στὰ ρογγάτσικα· καὶ λέω. Παίρνουν κι αὐτὰ μέρος στὸ μαρκάλο. Τὰ γαργαλάει τὸ νεῦρο· δὲ στουμπίστηκε, βλέπεις, καλὰ ἀπ' τὸν τσόκανο. Ἄλλὰ τέτοιος μαρκάλος καλύτερα ἦταν νάλειπε. **Πουριάζουν** οἱ προβατίνες καὶ δὲν πιάνουν. Ξεραίνεται δηλ. ὁ λίγος σπόρος ποὺ ρίχνουν τὰ ρογγάτσικα στὴ γέννα τῆς προβατίνας, γίνεται σὰν τὸ πουρί. Πάει χαμένος κι ὁ μαρκάλος ἀπ' τὰ βαρβάτα κριάρια τότε. Δὲν πιάνουν οἱ πουριασμένες προβατίνες. Καὶ μπαίνει σὲ βάσανο ὁ τσοπάνης. Εὖει τὸ πουρι γιὰ νὰ τὶς φέρει στὴν ἴσια στράτα. Τότε μπορεῖ νὰ πιάνουν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἀναγκάζονται οἱ τσοπάνηδες νὰ ξεμακραίνουν τὰ ρογγάτσικα ἀπ' τὸ κοπάδι, ὄντας θ' ἀρχίσει ὁ μαρκάλος καὶ νὰ φροντίζουν ἄλλοτε γιὰ καλύτερους τσοκανιστάδες.

2. τῶν γιδιῶν.

Πάντα πιὸ πρόϊμα γίνεται ὁ μαρκάλος στὰ γίδια. Τὶς πρώτες μέρες τ' Ἄλωναριοῦ ζύγωσες σὲ κοπάδι, σὲ παίρνει στὴ μύτη μιὰ βαριά βώχα. «Ἄρχισαν νὰ προυτσιαλιόνται», ἀκοῦς τὸν τσοπάνη νὰ σοῦ λέει. Ἀλήθεια βρωμοῦν προυτσιαλίλας. Βλέπεις τὰ βαρβάτα τραγιά νὰ χώνουν τὶς μύτες ἀνάμεσα στὰ πισινά ἀπ' τὶς γίδες καὶ ν' ἀκολουθοῦν ἀπὸ κοντά τους. Ρούπι δὲν τὸ κουνᾶνε. Οὔτε φύλλα οὔτε κλαδιά οὔτε οἱ φωνές τοῦ τσοπάνη τὰ ξεκόβουν ἀπ' τὴ δουλειά τους. Κοντά, ὅλο κοντά· πότε στὴ μία, πότε στὴν ἄλλη. Τὴ μιὰ ἀφήνουν, τὴν ἄλλη παίρνουν. «Ξεροπρουτσιαλίστηκαν», ὅταν λέει ὁ τσοπάνης, νὰ ξέρεις πὼς ἐννοεῖ καὶ κάτι παραπάνω· ἔχασαν τὸ πάχος, λέει, ποὺ εἶχαν πρῶτα, ἔγιναν ἰσχνά. Βρωμάει τὸ κρέας τους, δὲν τρώγεται. Δὲν εἶναι γιὰ σφάξιμο τέτοια τραγιά. Πῆραν ὕστερα κι οἱ χωριάτες τὸ «ξεροπρουτσιαλίστηκαν», καὶ τὸ λένε γιὰ τὸ λισβό, τὸν ξεφυχισμένον τὸν ἄντρα: **εἶναι ξεροπρουτσιαλισμένος! Ξεροπρουτσιαλίστηκε**, ἀκοῦς. Παίζουν δηλ. μὲ τὴν τσοπάνηκη γλώσσα. Καὶ γιὰ νὰ μὴν παίζουν; κοντά τους εἶναι οἱ τσοπάνηδες κάθε μέρα τοὺς βλέπουν, παίρνουν λόγια καὶ δίνουν.

* * *

Κι ἐδῶ τὰ ρογγάτσικα κάνουν τὸ κακό, Τὸ ἴδιο ὅπως καὶ στὰ πρόβατα. Πωριάζουν οἱ γίδες ποὺ μαρκαλιόνται μὲ δαῦτα. Καὶ ξύνουν οἱ καημένοι τσοπάνηδες, ξύνουν! Τί νὰ κάμουν ! Οἱ γίδες πρέπει νὰ ξαναμαρκαληθοῦνε μὲ τὰ βαρβάτα τὰ τραγιά γιὰ νὰ πιάσουν.

Παρουσιάζεται κι ἄλλος μπελὰς κάποτε. Δὲν εἶναι ἀπ' τὰ σπάνια, θηλυκὸ νὰ μὴ γεννιέται ὀλότελα σ' ἓνα κοπάδι. Κατσικία, κατσικία..., κατσικάδα οὔτε μιὰ Κακὸ μεγάλο στὸν τσοπάνη! Πὼς θὰ ξεκαινουργώσει τὶς γίδες, ποὺ θὰ τὶς πάρουν τὰ γέρα! Κι ἂν δὲ γένει αὐτό, ξετσουπανοῦμ ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρό. Μὰ ξέρουν οἱ γιδαραῖοι νὰ γιαιτρέψουν καὶ τοῦτο, (ὅπως πιστεύουν) κι ἂν δὲν τοὺς ἔτυχε τέτοιο κακό, ρωτοῦνε καὶ μαθαίνουν. Ρωτοῦνε τοὺς ἄλλους παθῆδες. «Ὁ παθὸς γιαιτρός», ὅλοι τὸχουν ἀκούσει. Βρίσκουν φακὴ. Πᾶνε ζητῶντας, γιὰ τὴν ἀρχὴ τ' Ἄλωνάρη τότε, δύσκολο νάβρεις φακὴ, στὰ χωριά. Οὔτε ἀρχὴ δὲν κάνουν τέτοια ἐποχὴ, νὰ μαζεύουν τὶς φακὲς οἱ ζευγολάτες. Τὴ βρίσκουν μόλα ταῦτα, ὅπου κι ἂν εἶναι. Ὅπου ζητάει βρίσκει. Τὴ φέρνουν στὴ στάνη, ταΐζουν ἀπὸ καμιὰ χούφτα τὴν κάθε γίδα, σύντας θάρχισι ὁ μαρκάλος, καὶ πάει λέοντας. Ἀλλάζει ὁ σπόρος μὲ τὴ φακὴ. Ἐτσι τὸ λένε. Ἡ γίδα ποὺ γεννοῦσε ὅλο ἀρσενικά, τὰ γυρίζει σὲ θηλυκά.

Ξέρουν κι ἄλλο οἱ γιδαραῖοι. Σύντας εἶναι γκαστρωμένες οἱ γίδες, καὶ ψήσεις σφαχτὸ ἀπ' τὸ κοπάδι σου, θ' ἀπορρίζουν. Ἔτσι λένε. δὲν τὰ βαστᾶνε τὰ κατσίκια, νὰ γεννηθοῦν στὸν καιρὸ τους. Μαγερεμένο τὸ κρέας δὲν πειράζει. Τρῶνε, ἄς εἶν' κι ἀπὸ σφαχτὸ τοῦ κοπαδιοῦ τους. Γκαστρώνονται λοιπὸν οἱ γίδες, φυλάγονται ὅσο νὰ εἰπείς οἱ γιδαραῖοι νὰ σφάξουν καὶ νὰ ψήσουν. Σφαχτὸ ἀπ' τὸ δικό τους κοπάδι δηλαδή. Ἀπὸ ξένα δὲν πειράζει.

* * *

Τὸ γάλα χαλάει ἀρχίζοντας ὁ μαρκάλος. Γίνεται ἄνοστο· σὰ νερό. Μόλα ταῦτα ἀνάμεγες δὲν τὶς ἀφήνουν, ὅσες ἔχουν ἀκόμα γάλα, γιατί συγκαίονται. Αὐτὸ τὸ γάλα ποὺ πιάνουν, εἶναι κεῖνο ποὺ λένε γκαστρόγαλο.

Περνῶντας μῆνας, καὶ κάποτε παραπάνω, τελειώνει ὁ μαρκάλος. «Ἔστειψαν» τὰ πράματα τοὺς ἀκοῦς νὰ λέν, ἀντὶς νὰ ποῦναι, «τέλειωσε ὁ μαρκάλος».

Τὰ κουδούνια.

1. Στὰ πρόβατα.

Κοπάδι χωρίς κουδούνια ὅταν ὀδηγεῖς, εἶναι σὰ νὰ βγαίνει νεκρὸς ἀπὸ σπίτι· εἶναι τσοπάνος ποὺ δὲν ἀκούεται. Ἐκκλησιὰ χωρίς καμπάνα. Τὸ κουδούνι εἶναι ποὺ νοστιμίζει τὸ κοπάδι στὴ βοσκή, στ' ἄρμεμα, στὸ στάλο, στὸν ποτιστή. Πρέπει νᾶναι κάνας παραμπάτης τσοπάνος μὲ λίγα πρόβατα, μαρτίνια, σὰν νὰ ποῦμε, ποὺ τᾶχει γιὰ κόπρισμα τοῦ χωραφιοῦ, τὰ ξενοχτάει σὲ καλύβι ἢ σὲ σπίτι, γιὰ νὰ μὴν καταλαβαίνει τί ἀξίζει τὸ κουδούνι στὸ λαιμὸ τοῦ πρόβατου κρεμασμένο.

Τὰ κουδουνίσματα μαρτυροῦν ὅλα τὰ μυστικὰ τοῦ κοπαδιοῦ· τὸ πὼς βόσκει, ἂν κοιμᾶται, ἂν σταλίζει, ἂν ἀναχαράζει, ἂν πίνει στὸ ρέμα, ἂν κιντυνεύει ἀπ' τὸ ζουλάπι, ἀπ' τὸν κλέφτη. Ἄν εἶναι στὰ καλά του, ἂν ζεῖ, ἂν πεθαίνει. Ἐκεῖνο τὸ γχλὰν γχλὰν εἶν' ὁ προδότης, ποὺ δίνει χαμπέρι καλὸ ἢ κακὸ στὸν τσοπάνη. Μὰ εἶναι κι ἡ μουσικὴ ποὺ εὐφραίνει τ' αὐτιά του, ἢ κιθάρα π' ἀκουμπανιάρει τὴ φλογέρα του. Εἶν' τὸ κρυφὸ καμάρι, τὸ μόνο ντιφαρίκι του.

Αὐτὸς γνωρίζει τὴ γλῶσσα τοῦ κουδουνιοῦ, γλῶσσα πλούσια, γλῶσσα ποὺ ποτὲ δὲ λέει τὸ φέμα. Συχνολαλοῦν τὰ κουδούνια, καταλαβαίνει ὁ τσοπάνος πὼς βόσκει τὸ κοπάδι, καὶ τὸ παίρνει στὸν ὕπνο. Βραχνιαστὰ κι ἀνάρια ἂν τ' ἀκούσει νὰ χτυπᾶνε, βάνει σὲ νοῦ πὼς κοιμοῦνται κι ἀναχαράζουν. Γρήγορο γρήγορο κι ἄταχτο ἄταχτο κουδούνισμα προδίνει πὼς ξυέται ἓνα πρόβατο. Συχνὰ κι ἀκατάστατα κουδουνίσματα, πὼς κάτι κακὸ ἤρε τὸ κοπάδι, καὶ φεύγει φοβισμένα. Τί δὲν τοῦ λένε τὰ κουδούνια!

Γνωρίζει τὰ δικά τοῦ πρόβατα, ὅσο μακρὰ κι ἂν βρίσκεται τὸ κοπάδι· ἢ λαλιὰ τῶν κουδουνιῶν τοῦ τὸ λέει. Γνωρίζει καὶ τ' ἄλλα, τὰ ξένα κοπάδια. Καὶ τὸν ἀκοῦς, νὰ σοῦ λέει: ἐκεῖ βόσκει τοῦ δεῖνα τὸ μπουλούκι, στ' ἄλλο τὸ λειβάδι βόσκουν τοῦ τάδε τὰ πρόβατα. Κι οἱ ἄλλοι τσοπαναραῖοι, τὸ ἴδιο· γνωρίζουν τὰ δικά τοὺς κοπάδια, γνωρίζουν καὶ τὰ ξένα. Τὰ γνωρίζουν κι οἱ πρεδαραῖοι. Ἀκοῦνε τὸ βρόντο ποὺ κάνουν τὰ κουδούνια, καὶ λένε τίνος εἶναι τὰ πρόβατα, τὰ γίδια. Κάποτε καὶ χωρίς νὰ πᾶνε κοντὰ στὴ ζημιὰ ποὺ κάνουν τὰ πράματα, νὰ ἰδοῦν μὲ τὰ μάτια, καταγγέλουν τὸ δεῖνα καὶ τὸν τάδε τσοπάνη· ἀκούστηκαν τὰ κουδούνια του στοῦ δεῖνα καὶ στοῦ τάδε τὴ σπαρμουδιά, λένε, κι ὁ δικαστὴς δικάζει μ' αὐτὴ τὴ μαρτυριὰ μονάχα. Βλέπεις, τί εἶναι τὰ κουδούνια στὸ κοπάδι;

* * *

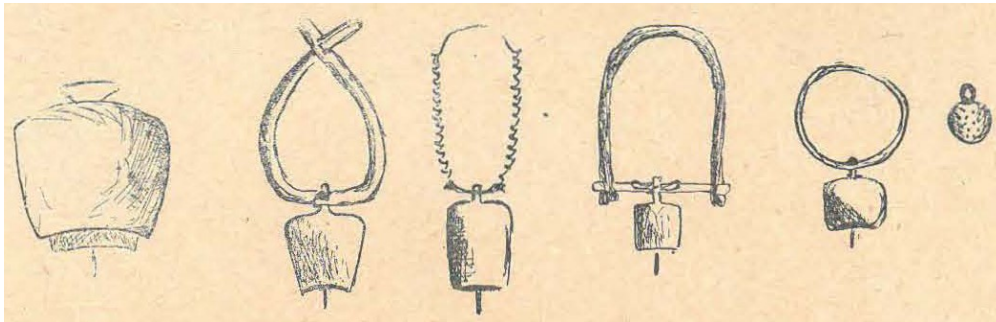
Κι εἶναι κουδούνια βραχνά, κουδούνια μουγγά, κουδούνια λαγαριστά, κουδούνια κυπριστά· βραχνὸν ἤχο βγάνουν τὰ πρῶτα, μουγγὸν τὰ δεύτερα, καθαρὸν τὰ τρίτα, σφυριστὸν τὰ τέταρτα.

Κι ἀκοῦς ἓνα σωρὸ ὀνόματα ἀπὸ κουδούνια: τὰ ξηντάρια, (μικρά, ἄλλοτε ἐξήντα λεπτῶν), τὰ βδομηντάρια, (ἑβδομηντα λεπτῶν), τὰ κριαροκουδουνα, (τὰ μεγάλα), οἱ κουδοῦνες, (γιὰ τὰ κεσέμια) οἱ πίπες, (3, 4 ὀκάδων, ποὺ κάνουν πὶπ πίπ) τὰ διπλά

κουδούνια, ἓνα μέσα τ' ἄλλο· **μισοκούδουνα**, μέτρια στὸ μέγεθος· τὰ **γεροκοκούδουνα**, (τὰ ὄλοστρόγγυλα, τρυπητά, ποὺ κρεμοῦν καὶ στ' ἄλογα ποὺ σέρνουν τὰ κάρρα). Σκάλες σκάλες εἶναι τὰ κουδούνια· ἔτσι σοῦ λένε, ὄντας μιλοῦν γιὰ τὸ πόσο εἶναι μεγάλα.

* * *

Τὰ κουδούνια τὰ φκειάνουν οἱ κουδουνάδες ποὺ τοὺς βρίσκεις στὸ Μεσολόγγι, στὸ Βραχώρι, στὸ Καρπενήσι, στὸν Ἑπαχτο· ἀλλὰ ἡ μάνα τῶν κουδουνιῶν εἶναι τὰ Σάλωνα μὲ τὰ πολλὰ ἐργαστήρια. Οἱ Σαλωνίτες οἱ κουδουνάδες γιομίζουν ὅλην τὴν Ρούμελη μὲ τὰ κουδούνια ποὺ βγάνουν ἀπ' τὰ χέρια τους.

Κουδούνια: 1.πίπα. 2.γιδόζευλα. 3.γελαδοτσόκανο. 4.γιδόζευλα.
5.πρατοστέφανο. 6.γερακοκούδουνο.

Τὰ φέρνουν στὰ παζάρια, τὰ πουλᾶνε σ' ἄλλουνοὺς ἐμπόρους τοῦτοι γιομίζουν χώρες καὶ χωριά. Τὰ βρίσκεις σὲ κάθε μαγαζί. Οἱ τσελιγγάδες κι οἱ τσοπάνηδες ἔρχονται καὶ τ' ἀγοράζουν μὰ, ὄντας θέλουν νὰ πάρουν καὶ διαλεχτὸ πρᾶμα, δὲ λογαριάζουν τὸν κόπο· πᾶν οἱ ἴδιοι στὰ Σάλωνα· κάνουν παραγγελίες γιὰ κουδούνια· τοὺς τὰ φκειάνουν, ὅπως αὐτοὶ τὰ θέλουν καὶ τὰ φαντάζονται. Καὶ βλέπεις ἐκεῖ στὰ Σάλωνα δυὸ-τρία, περισσότερα ἴσως σοκάκια καταμεσῆς στὸ παζάρι, νᾶχουν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ στὴν ἀράδα ἓνα ἀπᾶν τ' ἄλλο τὰ κουδουνάτικα. Τὰγκ τὶγκ ἀπὸ δῶ, τὰγκ τὶγκ κεῖ, ἀκοῦς τὰ σφυριὰ ἀπάνω στὸ νιόβγαλτο ἀπ' τὸ καμίνι κουδούνι. Φάρα γύφτικη ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια σὲ τούτη τὴ χώρα οἱ κουδουνάδες. Σοῦ παρουσιάζουν κουδούνια, κύπρια, καμπανάκια, Φκειάνουν καὶ γουδιά, μανάλια, θυμιατὰ καμπάνες κι ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνη ἀπ' τὸ χάλκωμα καὶ τὸ μπροῦντζο. Ὅλα τὰ πιάνει τὸ χέρι τους, μὰ ἐκεῖνο ποὺ τοὺς κάνει ξακουσμένους, εἶν' τὸ κουδούνι. Κουδούνια, σοῦ λέει ὁ ἄλλος, φκειάνουν στὰ Σάλωνα. Νά, λοιπὸν γιὰτι κι ἀπ' τ' Ἄγραφα ἀκόμα δὲ λογαριάζουν τὸν κόπο οἱ τσοπάνηδες, -τρεῖς τέσσερες μέρες δρόμος εἶν' ὅσο νᾶρθουν-, κι ἔρχονται⁹⁶ νὰ δώσουν τὶς παραγγελιές, ἢ νὰ πάρουν ἔτοιμο πρᾶμα ὅπως τοὺς ἀρέσει. Κι εἶναι ὅλο καρφωτὸ καὶ σφυριστὸ αὐτὸ τὸ πρᾶμα. Τὸ κουδούνι, βλέπεις, δὲ χύνεται. Κόβουν τεμάχια ἀπὸ χάλκωμα σὲ μέτρα ποὺ οἱ κουδουνάδες τὰ θέλουν· τὰ γυρίζουν, τὰ καρφώνουν μὲ χαλκωματένια καρφάκια· τὰ σφυρίζουν πάνω στ' ἀμόνι βγάγοντάς τα κάθε λίγο καὶ λιγάκι ἀπ' τὸ καμίνι, ὅπου τὰ ζεσταίνουν νὰ μαλακώσουν. Τοὺς κρεμοῦν τὸ γλωσσίδι, τὰ γκλαγκλανίζουν νὰ δοκιμάσουν τὸν ἦχό τους· τὰ ξανασφυρίζουν γιὰ νὰ τὸν διορθώσουν. Δός του, δός του, ὥσπου τὰ ταιριάζουν, ὅπως τὰ θέλουν· ὅπως καταλαβαίνουν, πὼς θ' ἀρέσουν στὸν

⁹⁶ Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἔρχονταν· δὲν ξέρω τώρα, ἂν ἔρχονται, γιὰτι τὰ πράματα λιγόστεψαν ὥστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ πολλοὶ τσοπάνηδες πῆραν ἄλλο δρόμο στὴν ἐπαγγελματικὴ ζωή.

τσοπάνη. Σκάλες σκάλες, βλέπεις τὰ κουδούνια στὰ ράφια τ' ἀργαστηριοῦ κρεμασμένα.

Ξαγναντάει κι ὁ τσοπάνης ἀπὸ πέρα, ποὺ κρᾶκ κάνει ἢ καρδιά του ὄντας τ' ἀκούει. Κι ἀρχίζει τὸ διάλεμα. Κατέβασε τόσα κουδούνια ξηντάρια, βδομηντάρια, ὀγδοηντάρια, δραχμάρικα...

Παίρνει ἓνα στὸ ἓνα χέρι, τ' ἄλλο στὸ ἄλλο. Κρατῶντας τὰ ἀπ' τὸ βαστάκι κοντὰ κοντὰ τὰ γκλαγκλανίζει χαμηλώνοντας στὴ γῆ. Ἀφήνει τὸ ἓνα, παίρνει τὸ ἄλλο. Δοκιμάζει τὸν ἦχο τοὺς σκύβοντας τ' αὐτί. Τὰ θέλει μ' ἀρμονία· ἀρμονία ποὺ αὐτὸς καταλαβαίνει. Τ' ἀρμονισμένα τὰ ξεχωρίζει. Παίρνει ἄλλα, τὸ ἴδιο. Ἄλλα κι ἄλλα. Ὅλα τὰ σύσκαλα ξέχωρα. Ξηντάρια, ὀγδοηντάρια, δραχμάρικα, πίπες, ἓνα σωρὸ κουδούνια, ν' ἀρματώσει τὸ κοπάδι. Τὰ σκάλιασε, λέει. Πλερώνει καὶ πάει. Διάλεξε κουδούνια ποὺ νὰ κραίνουν. Κι ἀλήθεια ὄντας τὰ κρεμάει στὰ λαιμὰ τῶν προβατιῶν, μιᾶνε, γιατί τὰ πῆρε ἀπὸ τὰ Σάλωνα, τὴν πηγὴ τῶν κουδουნიῶνε.

* * *

Ἔρχεται λοιπὸν στὸ λειβάδι φορτωμένος τὰ κουδούνια. Ἄλλα κούρταλα καὶ νταραβέρια ἐδῶ πέρα. Μὰ δὲν τὸν πολυσκοτίζει, γιατί αὐτὸς ἔκανε τὸ κουμάντο του. Ἦξερε ἀπὸ πρωτότερα τί χρειάζεται, ὄντας θὰ κρεμάσει τὰ κουδούνια, κι ἔβγαλε λογιῶν λογιῶν ξύλα ἀπὸ κέδρα, ἀπὸ ὄξυες, ἀπὸ φιλίκια. Ξύλα βασταγερὰ κι εὐκολολύγιστα. Τὰ πελέκησε· τᾶβαλε καὶ στὴ φωτιά νὰ ζεσταθοῦν, τὰ λύγισε, τὰ κρέμασε στὸ κονάκι ἓνα γύρο. Εἶναι τὰ ξύλα αὐτὰ ποὺ θὰ φκειάσει τὰ **στεφάνια**⁹⁷ νὰ κρατοῦν τὰ κουδούνια στὰ λαιμὰ τῶν προβατιῶν. Φκειάσε στεφάνι ἀπὸ λαμαρίνα στενὴ -τὸ πολὺ δυὸ δάχτυλα- καὶ μακρὸὰ τρεῖς πιθαμές, κάρφωσέ τὸ μὲ καρφάκια διπλώνοντας τὶς ἄκρες, φαντάσου τὸ αὐτὸ ξυλένιο, κι ἔχεις τὴν εἰκόνα ἀπ' τὸ **πρατοστέφανο**. Κάμε καὶ μιὰ τρύπα τετράγωνη ἴσιαμε δυὸ δάχτυλα στὸ μᾶκρος, ὅσο νὰ περνάει τὸ **βαστάκι**⁹⁸ ἀπ' τὸ κουδούνι καὶ νὰ κρατιέται, κρέμασ' τὸ στὸ λαιμὸ τῆς προβατίνας, καὶ δὲ σοῦ ἀπομένει τίποτα ἄλλο. Ἔχεις μπροστά σου πρόβατο μὲ τὸ κουδούνι του.

Χρειάζονται ὅμως κι ἄλλες δουλειές μὲ φοῦντες, ὥσπου νὰ καταφέρεις τὸ κρέμασμα. Δὲν εἶναι εὐκόλο, ὅπως θὰ τὸ φαντάστηκες, ἀπὸ ὅσα διάβασες παραπάνω! Τὸ ξύλο θέλει πελέκημα, γιὰ νὰ λιανέψει ὅσο παίρνει.

Κι ὁ τσοπάνος πρέπει νὰ εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα καλὸς πελεκάνος, ἐξ ἄλλου νᾶχει καὶ κοφτερὰ κοπίδια. Νᾶχει πιτηδειότητα νὰ ἀνοίξει στὴ μέση τῆς ξυλένιας αὐτῆς κουλούρας τὴν τετράγωνη τρύπα. Νᾶχει ἀπὸ πρωτότερα συμμαζεμένα μικροσυρματάκια, κομμάτια πετσάκια, ἀπὸ κείνα ποὺ πετοῦν οἱ τσαγγαράδες σὰν ἄχρηστα· ξυλοκαρφάκια καμωμένα μὲ τὰ χέρια του, σπάγγους χοντροὺς καὶ ψιλοὺς, Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τᾶχει μπόλικα καὶ πρόχειρα.

Σταυροποδιάζεται κάτω λοιπὸν, παίρνει τὴν πρώτη ἔτοιμη κουλούρα στὰ χέρια. Περνάει τὸ βαστάκι στὴν τετράγωνη τρύπα ὥσπου νὰ ξεπεταχτεῖ ἀποπάνω. Ἀνάμεσα βαστάκι καὶ τρύπα βάζει δίπλα τὴν **κλάπα**, ἓνα σιδερένιο συρματάκι, γιὰ νὰ κρατεῖ τὸ

97 Ἀπὸ κουμαριά στεφάνι δὲ γίνεται' ἀπ αὐτὸ βγήκε κ' ἡ παροιμία: Ὅσο ἡ κουμαριά στεφάνι, τόσο προκοπὴ κι ἡ στάνη.

98 κλειδὶ στ' Ἄγραφα.

κουδούνι. Πάνω ἀπ' τὴν κλάπα ἀκουμπάει κι ἄλλο σύρμα σταυρωτά. Γυρίζει στὶς ἄκρες τὸ πρῶτο σύρμα, καὶ τὸ χτυπάει μὲ σφυράκι ὥσπου νὰ πιαστεῖ καὶ σφίξει στὰ χεῖλια τῆς κουλούρας. Καὶ νά, ἡ κλάπα γίνεται ἓνα σῶμα μὲ τὸ στεφάνι. Τὸ δεύτερο σύρμα τὸ λέει **ἀβδέλλα**: κι αὐτὸ πρέπει νὰ πιαστεῖ καλὰ ἀπ' τὸ στεφάνι· νὰ μὴ ξεσέρνει. Ζουλάει λοιπὸν τὶς δυὸ μυτίτσες του στὸ ξύλο, καὶ τὶς σφυράει. Σίγουρα πράματα, ὄχι φευτοδουλειές· γιατί, ἂν ἡ ἀβδέλλα μείνει ξεκάρφωτη, θὰ φύγει ἀπ' τὴ θέση της, καὶ τὸ κουδούνι πέφτει ἀπ' τὴν κουλούρα, καὶ τότε τί κάνουμε! Εἶναι κι ἓνας ἄλλος φόβος ἀκόμα, Τρίβοντας τρίβοντας τὸ βαστάκι πάνω στὰ σύρματα σώνεται μὲ τὸν καιρὸ. Καὶ τότε τί γίνεται! Θὰ ἀνοίξει, ὅπως ἀνοίγει τὸ σωμένο δαχτυλίδι· θὰ ξεπιαστεῖ ἀπ' τὴν κλάπα καὶ τὴν ἀβδέλλα καὶ θὰ πέσει τὸ κουδούνι· κι ὅλοι οἱ κόποι τότε πᾶνε χαμένοι. Περίμενε ὅμως καὶ θὰ μάθεις πῶς τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲ γίνεται. Ἔχει τὸ νοῦ τοῦ ὁ τσοπάνος γιὰ ὅλα. Αὐτὸς ξέρει ἀπ' αὐτά... Τὸν ἄμπακα τῆς θάλασσας. Γράμματα δὲν ξέρει, κιὰπὲ τέτοια!

Φκειάνει ὕστερα καὶ τὴν **φαλλίδα**, καθὼς ὀνομάζει αὐτὸς ἓνα στενόμακρο πετσάκι. Κάνει κοφιές ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ σχιστά. Καταμεσῆς στὸ πετσὶ ἀφήνει ἄκοβο μέρος ὅσο εἶναι τὸ φάρδος ἀπ' τὸ βαστάκι.

Φκειάσε μὲ τὴν πέννα σου ἓνα στενόμακρο κεφαλαῖο ὄμικρον, χάραξε μιὰ γραμμὴ ἀπ' τὸ πάνω στένος ὡς λίγο παραπάνω ἀπ' τὴ μέση, καὶ δεύτερη ἀπ' τὸ κάτω στένος ὡς λίγο παρακάτω ἀπ' τὴ μέση Φαντάσου αὐτὸ τὸ ὄμικρον ἀπὸ πετσὶ κι ἔχεις μπροστά σου τὴν **φαλλίδα**, πὸ σου γράφω παραπάνω. Πῆς μὲ τὸ νοῦ σου πῶς τὸ ὄμικρον εἶν' τὸ πετσάκι, οἱ γραμμές, οἱ κοφιές, πὸ κάνει ὁ τσοπάνης, κι ἡ μέση κεῖ πὸ θ' ἀκουμπάει τὸ βαστάκι, ἔφκειασες καὶ σὺ φαλλίδα.

Καὶ τώρα ἄς δοῦμε, πῶς περνάει τὴν φαλλίδα ἀνάμεσα στὴν **ἀβδέλλα** καὶ στὸ **βαστάκι**, γιατί αὐτὸς ἴσια ἴσια εἶναι ὅλος ὁ καυγάς! Πῶς νὰ μὴν πατάει δηλ. τὸ χαλκωματένιο αὐτὸ πιάσμα στὰ σύρματα πάνω καὶ τρίβεται.

Θὰ τὸ καταλάβεις κι αὐτό· μὰ γιὰ νὰ τὸ καταλάβεις, φκειάσε καλύτερα σὺ μιὰ χαρτένια φαλλίδα ἀπὸ ὅ,τι κουτσοχαρτάκι. Προσπάθησε ὕστερα νὰ μπάσεις τὸν κρίκο τοῦ κλειδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ σου ἀνάμεσα ἀπ' τὶς κοφιές, ὥστε νὰ κρατιέται ἔπειτα ἀπ' τὸ ἄκοβο. Τί θὰ κάμεις; Θὰ τὸν σύρεις ἀνάμεσα στὴν μία τὴν κοψιά, ὥσπου ν' ἄβρει τ' ἄκοβο καὶ νὰ σταματήσῃ. Θὰ πιάσεις μὲ τὰ δάχτυλα τὴν ἀντίθετη ἄκρη τῆς λωρίδας πὸ εἶναι περασμένη στὸν κρίκο, θὰ τὴ λυγίσῃς νὰ τὴν περάσεις κι αὐτὴ δῶθε, Ἄξαφνα βλέπεις τὸν κρίκο πιασμένον ἀπ' τ' ἄκοβο τοῦ χαρτιοῦ. Τέντωσε τότε τὶς ξέχωρες λωρίδες πέρα, κράτησέ τες μὲ τὰ χέρια σου ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, καὶ θὰ ἰδεῖς πῶς μιὰ χαρὰ κρέμεται τὸ κλειδί σου κάτω.

Τὸ ἴδιο κάνει ὁ τσοπάνης γιὰ νὰ περάσει τὴν **φαλλίδα** ἀνάμεσα τὸ **βαστάκι** καὶ τὴν **ἀβδέλλα**. Περιττὰ νὰ σοῦ τὰ ξαναγράψω.

* * *

Ἔτοιμο τὸ κουδούνι γιὰ κρέμασμα τώρα. Ἔτσι ἐτοιμάζει ὅλα τὰ κουδούνια, ὅσα ἔχει νὰ κρεμάσει ὁ τσοπάνης. Καὶ βλέπεις **στεφάνια** μικρά, γιὰ τὰ μικρὰ τὰ κουδούνια, γιὰ τὰ μικρὰ τὰ πρόβατα, γιὰ τὶς μηλιόρες· μεγαλύτερα, γιὰ τὶς προβατίνες τὶς γαλάρειες·

ἀκόμα πιὸ μεγάλη γιὰ τὰ κριάρια, γιὰ τὸ κεσέμι. Ἐνα σωρὸ **στεφάνια** μὲ τὰ κουδούνια στὶς ψαλλίδες ἀπ' τὰ βαστάκια κρεμασμένα.

* * *

Ἀρχίζει ἔπειτα τὴν **ἀρμάτα**. Πιάνει μὲ τὴ γκλίτσα τὸ πρῶτο πρόβατο· κρατεῖ τὸ κεφάλι του ἀνάμεσα στὰ σκέλια· παίρνει τὸ στεφάνι, τ' ἀνοίγει ἀπ' τὶς ξέπιαστες ἄκρες του, τὸ φέρνει στὴ σφαζιά, ἀπὸ κάτω, τὸ περνάει μέσα τὸ λαιμό, παραμερίζει λίγο τὰ μαλλιά ἀπ' τὸ σβέρο, καὶ διπλώνει τὶς δυὸ ἄκρες τοῦ στεφανιοῦ, βάζει τὴ μία πᾶν τὴν ἄλλη, κι ὄντας φιληθοῦν καλὰ τὶς καρφώνει μὲ τὰ ξυλοκάρφια. Κόβει τὰ κεφάλια ἀπ' τὰ ξυλοκάρφια γιὰ νὰ μὴν ξεπέχουν, καὶ τὸ κρέμασμα τελείωσε. Λὲς κι εἶν' ἀτόφιο τὸ **πρατοστέφανο**, καθὼς τὸ βλέπεις ἀπ' τὸ λαιμὸ κρεμασμένο. Ἐνας θάνατος μονάχα μπορεῖ νὰ τὸ ξεχωρίσει ἀπ' τὸ πρόβατο. Ἄν φοφήσει δηλ. ἄν σφαγεῖ, τὸ ξαρματώνει ὁ τσοπάνης· μὲ δυσκολία καὶ τότε, γιὰτὶ εἶναι ἓνα σῶμα μὲ τὸ λαιμό.

Δὲ σοῦ λέω δὰ πὼς δὲν μπορεῖ ποτὲ ἓνας πρατάρης, ἅμα τὸ θέλει, νὰ ξαρματώσει καὶ ζωντανὸ τὸ πρόβατό του! Κι' αὐτὸ γίνεται πολλὲς φορές. Ὅντας πωλήσει πράματα, μὲ τὴ συμφωνία, χωρὶς τὰ κουδούνια, ἢ ὄντας ἰδεῖ πὼς δὲν τοὺς ταιριάζουν, κοντὰ στοῦ εἶναι, μπορεῖ νὰ τὰ ξεκρεμάσει. Ἐγὼ θέλω νὰ πῶ δῶ, πόσο στέρια κρεμάει τὰ κουδούνια ὁ τσοπάνης, καὶ πόσο δύσκολο εἶναι -ὄχι δὰ κι ἀδύνατο!- νὰ πέσει κουδούνι ἀπὸ λαιμὸ προβατιοῦ.

2. στὰ γίδια.

Τσοκάνια λένε στὴ Ρούμελη τὰ κουδούνια ποὺ κρεμοῦν στὰ γίδια. Κι ἔχουν δίκιο ποὺ δίνουν διαφορετικὸ ὄνομα οἱ γιδαραῖοι, γιὰτὶ ἄλλο σχῆμα, ἄλλον ἦχο ὀλότελα διαφορετικὸ ἔχουν τοῦτα.

Κάπου κάπου ἐκεῖ κάτω στὰ χωριά, ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς λαγγαδιές ἀπ' τ' Ἀραποκέφαλα, καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Εὐρυτανίας, τ' ἀκοῦς καὶ μὲ τὸ ὄνομα **τροκάρια**.

Ἐπειτα στὰ γίδια κρεμοῦν κι ἄλλο εἶδος, μ' ἄλλον τρόπο φκειασμένα γιὰ τὰ **κύπρια**. Καὶ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ γιδιοῦ ποὺ σέρνει κουδούνι, παίρνουν κι ἄλλο ὄνομα. Κι ἀκοῦς: **γιδοτσόκανο** = αὐτὸ ποὺ σέρνει ἢ γίδα. **Τραοτσόκανο** = ποὺ σέρνει ὁ τράγος - (ἀφήνω τὸ **γελαδοτσόκανο** ποὺ σέρνει ἢ γελάδα) ἢ **τραοκούδουνο**, (γιὰτὶ κρεμοῦν καὶ πρατοκούδουνα σὲ τράγους). **Γαλαρόκυπρος** = γιδοτσόκανο μὲ φωνὴ **ἄνηχη**. **Κυπράκι** = μικρὸς κύπρος· **γερακοκούδουνο**· **ξεροτσόκανο** = μὲ μουγκὸν ἦχο.

Τροκάρα = μεγάλο τσοκάνι· **τροκαράκι** = μικρὸ τσοκάνι.

Ὅστερα τὸ «**ξεροτσόκανο**» τὸ τράβηξαν κι ἀλλοῦθε, καὶ λένε «**ξεροτσόκανο**», τὸ γκρινιάρη, ποὺ δὲν παύει τό στόμα του ἀπ' τὴν γκρινιὰ· λέει, λέει βραχνὰ καὶ ξηρὰ σὰν τὸ **ξεροτσόκανο**.

«**Τσοκάνια**» πάλι λὲν, καὶ τὶς καμπάνες τῶν χωριῶν, ποὺ δὲν ἔχουν καλὸν ἦχο.

Τὰ τσοκάνια τὰ φκειάνουν οἱ κουδουνάδες. Αὐτοὶ ποὺ φκειάνουν καὶ τὰ προβατοκούδουνα. Ἄλλοι μαστόροι ξεχωριστοὶ γιὰ τσοκάνια δὲν εἶναι στὴ Ρούμελη. Κι οἱ

γιδαραίοι ἀπ' αὐτουνούσ τ' ἀγοράζουσι, ὅπως κι οἱ πραταραίοι. Καί τὰ διαλένε ἕνα ἕνα· τὰ ταιριάζουσι κι αὐτοὶ γιὰ νᾶχουσι ἄρμονία.

Οἱ κυπράδες εἶναι ἄλλοι. Δὲ φκειάνουσι κουδούνια καὶ τσοκάνια αὐτοὶ. Μονάχα χύνουσι μανάλια γιὰ ἐκκλησιές. θυμιατά, καμπάνες καὶ κύπρια. Ὅλα χυτὰ ἐτοῦτοι, ποτὲ σφυριστά. Κι ἀπ' αὐτούσ, καὶ τοὺς ἐμπόρουσ ποὺ ἐμπορεῦνται τέτοια, ἀγοράζουσι τὰ κύπρια οἱ γιδαραίοι. Κυπράδες βρίσκεις στὴ Λαμία, στὰ Σάλωνα στὴν Πάτρα.

Τὰ τσοκάνια κρεμιόνται σὰν τὰ κουδούνια· μὲ στεφάνια, δηλ. τὰ **γιδοστέφανα**, ποὺ λένε, ἀπαράλλαχτα στεφάνια, σὰν κείνα ποὺ γράψαμε παραπάνω. Μὰ ἐδῶ ἔχει κ' ἄλλον τρόπο τὸ κρέμασμα. Μὲ τὶς **ζεῦλεσ**· εἶναι **θηλυκωτὲσ ζεῦλεσ** τοῦτεσ, ὅπως τὶς λένε, γιὰ νὰ τὶς διακρίνουσι ἀπ' τὶς ζεῦλεσ, ποὺ φκειάνουσι οἱ ζευγολάτεσ γιὰ τὰ βόδια. Τὶς θηλυκωτὲσ τὶς θηλυκώνουσι στὸ σβέρκο τοῦ γιδιοῦ, κείνεσ ὄχι· περνιόνται μονάχα στὶς τρυῖπεσ τοῦ ζυγοῦ ἀπ' τ' ἀλέτρι. Ἡ καμπούρα τοὺσ πάει κάτω καὶ πιάνει τὸ λαιμὸ τοῦ βοδιοῦ. Περίμενε ὅμως καὶ θὰ σοῦ τὰ κάμω πιὸ λιανά. Σιγὰ σιγὰ πιὸ καλὰ θὰ καταλάβεις τί εἶναι **θηλυκωτὲσ**, καὶ τί **γιδόζευλεσ**. Λοιπὸν γιὰ νὰ φκειάσεις τὸ σχῆμα τῆσ θηλυκωτῆσ ζεύλασ, πᾶρε τὴν πέννα σου. Χάραξε μὲ μελάνη πάνω σ' ἄσπρο χαρτὶ ἕνα Χ κεφαλαῖο. Τέντωσε τὰ κάτω σκέλια του κάμε κοιλιὰ ἀπὸ δῶ, κοιλιὰ ἀπὸ κεῖ ἔνωσε τὶς γραμμὲσ ἀπὸ κάτω καὶ τόχεισ μπροστὰ σου.

Γιὰ νὰ μάθεισ τώρα, πὼσ κι εὐκόλα γίνεται, νὰ τί θὰ κάμεις: Πᾶρε στὰ χέρια σου βέργα ἀπὸ λυγιά, ἀπὸ ἰτιά, ἀπ' ὅ,τι ἄλλο ξύλο θέλεις, φθάνει νὰ λυγάει. Πιάσε τὶς ἄκρεσ τῆσ, λύγισέ τεσ. Σταύρωσέ τεσ καὶ δέσε τεσ μὲ σκοινὶ κεῖ ποὺ σταυρώνουσι, φκειάνεις καὶ σὺ θηλυκωτὴ ζεύλα.

Μπορεῖσ τώρα νὰ καταλάβεις κατάκαλα, πὼσ κι ὁ τσοπάνησ φκειάνει τὶσ δικέσ του ζεῦλεσ, γιὰ νὰ κρεμάσει τὰ τροκάρια του. Νά. Παίρνει ξύλο σὰν ἀπὸ κέδρο..., ἀπὸ πουρνάρι..., φτενεμένο καὶ λουστρισμένο ἀπὸ πρωτύτερα. Θυμήσου ἐδῶ πὼσ γίνονται τὰ πρατοστέφανα. Τὶσ ἄκρεσ τὶσ ἔχει ἀφτένευτεσ. Τὸ πάχος τοὺσ χρειάζεται. Θὰ ἰδεῖσ τώρα ἀμέσωσ, γιατί. Ἀνοίγει στὴ μιὰ τὴν ἄκρα μὲ τὸ τρυπάνι τοῦ τρύπα μὲ γωνιέσ. Πελεκάει τὴν ἄλλη καὶ τὴ λιανεύει ἴσια νὰ χωράει στὴν τρύπα, τῆσ φκειάνει καὶ σκάλα γιὰ νὰ βρίσκει ἀντίσταση καὶ πιάνεται. Τὴν κρατάει μὲ τὸ δεξί, τὴ λυγάει μ ὅλη τὴ δύναμή του, τὴ μπάζει μέσα στὴν τρύπα καὶ τὴ σπρώχνει ὥσπου νὰ εὔρει καὶ πιάσει ἢ σκάλα, κι ἔχει ἔτοιμη τὴ ζεύλα. Ἐνα κεφαλαῖο Χ δηλ. μὲ κοιλιὰ στὰ κάτω κρεμασμένη σὰν τὴν κοιλιὰ τῆσ στάμνασ.

Τὴν ξεσκαλώνει πάλι· πιάνει τὸ γίδι. Ἀνοίγει τὶσ ἄκρεσ, βάνει τὸ λαιμὸ μέσα, τὴν ξαναθηλυκώνει καὶ πάει λέοντασ.

* * *

Καὶ τὸ τσοκάνι; Ἄ! αὐτὸ τὸ κουμαντάρει ἀπὸ πρίν. Ξέρει τὴν τέχνη ποὺ ξέρει ὁ προβατάρησ καὶ συναρίζει τὰ πρατοστέφανα. Κι ἐδῶ δηλ. **κλάπα**, **ἀβδέλλα** καὶ **φαλλίδα** συγκρατοῦν τὸ κουδούνη ἀπ' τὸ βαστάκι. Δὲν ἔχει λοιπὸν ἄλλο τίποτα νὰ κάμει ὁ γιδάρησ, παρὰ νὰ ἀνοίξει τὴν τρύπα στὴ ζεύλα, καὶ νὰ κρεμάσει τὸ τσοκάνι ἔχει βέβαια, θὰ φανταστεῖσ, στὴ διάθεσή του τὰ συρματάκια καὶ κουτσόπετσα ὅσα θὰ χρειαστοῦν.

Κι ἡ γιδόζευλα; Αὐτὴ εἶναι ἄλλο πράμα. Ἄν εἶχες δεῖ ζεύλα ἀπὸ βόδι, δὲ θὰ ἦταν χρεια κὰν νὰ σοῦ κάμω λόγο γιὰ δαύτην. Ἀπαράλλαχτη εἶναι, κι ἀπαράλλαχτα γίνεται, Μά, ἐπειδὴς φαντάζομαι, πὼς θὰ βρεθεῖ καὶ κάνας ἀπ' αὐτοὺς ποὺ μὲ διαβάζουν, νὰ μὴν εἶδε, νὰ μὴν ξέρει ἀπὸ βοϊδόζευλα, λέω καὶ τὰ παραπανίσια ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ καταλάβει. Ὑψιλον μικρό, γύρισε τὸ τ' ἀνάποδα, ἔχεις μπροστά σου τὴν εἰκόνα τῆς γιδόζευλας.

Θέλεις νὰ φκειάσεις κιόλας μὲ τὰ ἴδια σου τὰ χέρια γιδόζευλα; πᾶρε μιὰ βέργα, λύγισέ τὴν, νὰ πάρει τὸ σχῆμα τοῦ ὕψιλον μικροῦ· δέσε τίς ἄκρες μὲ κλωστή νὰ συγκρατιόνται στὴ θέση τους, καὶ τὴν ἔχεις μπροστά σου. Κρέμασε ἔπειτα καὶ κουδουνάκι στὴ μέση ἀπ' τὴν κλωστή· κράτησε τὴ βέργα ἀπ' τὴν καμάρα, καὶ θὰ ἴδεις πὼς εἶναι ἴδια κι ἀπαράλλαχτη γιδόζευλα. Δὲν ἔχεις ἄλλο νὰ κάμεις· πέρασέ τὴν στὸ λαιμὸ ἀπ' τὸ σκυλάκι ἢ τὸ γατάκι σου, καὶ παίρνεις εἰκόνα ὀλοζώντανη γιδιῶν μὲ τροκάρι κρεμασμένο ἀπ' τὴ γιδόζευλα.

Νά, ἔτσι τὴ φκειάνει κι ὁ γιδάρης· μὰ τὴ βέργα φαντάσου τὴν πιὸ χοντρή ἀπ' τὴ δική σου, καὶ βασταγερή. Πελεκάει κιόλας μὲ τὸ μαχαιράκι του καὶ φκειάνει δυὸ αὐλακιές ὀλογέρβουλα στὶς ἄκρες. Ἄντις γιὰ κλωστή ποὺ βέβαια δὲ μπορεῖς νὰ φανταστεῖς πὼς θὰ βαστάξει βάρος τσοκανιοῦ, αὐτὸς βάνει πέτσινη λωρίδα. Στὴ μέση τῆς προσπιάνει στέρια τὸ βαστάκι ἀπ' τὸ τσοκάνι. Στὶς ἄκρες ἀνοίγει ὀλοστρόγγυλες τρυπούλες. Περνάει τίς ἄκρες τῆς ζεύλας σ' αὐτὲς ἴσιαμε νὰ πιαστοῦν στὶς αὐλακιές, κι ἡ δουλειὰ τελειώσε. Δὲ μένει τίποτε ἄλλο τώρα. Ξεπιάνει τὴ μιὰ τὴν τρύπα τῆς πέτσινης λωρίδας, κι ἀνοίγει ἡ ζεύλα. Τὴ μπάζει ἀπὸ τὸ σβέρκο τοῦ γιδιῶν ἀνοιγμένη, καθὼς εἶναι, τὰ ἴσια κάτω, ξαναπιάνει τὴ θηλιὰ τῆς λωρίδας, καὶ τὸ κουδούνι εἶναι κρεμασμένο.

Στὰ τραγιά τὰ μεγάλα, γιὰ νὰ μὴν τραβιέται πίσω κατὰ τὸ κορμί τοὺς ἡ ζεύλα, κι ἀπ' τὴν τριβὴ τὰ πληγώνει, κάνουν καὶ **μυταριές**: λωρίδες πέτσινες δηλ. νὰ κρατοῦν στὴ θέση τῆς τῆ γιδόζευλα ἀπ' τὸ μέτωπο τοῦ γιδιῶν⁹⁹.

Θέλεις νὰ μάθεις τώρα γιὰ τὰ κύπρια; Ἄκουσε· κι αὐτὰ τὰ κρεμᾶνε μὲ τὸν τρόπο ποὺ κρεμοῦν τὰ τροκάρια. Κι ἀκοῦς, κύπρια **ξηντάρια**, **έβδομηνητάρια**, **ὀγδοηνητάρια**, **δραχμάρια**... σκάλες πολλὲς ὅπως καὶ στὰ τσοκάνια. Φκειάνουν λογιῶν λογιῶν ζεῦλες καὶ γιὰ δαῦτα· μικρότερες, μεγαλύτερες...

Τὰ τσοκάνια ἀκούονται καὶ μὲ τ' ὄνομα **παστέλες** πάνω στ' Ἄγραφα.

Ἄλλὰ παστέλες λέγονται τὰ τσοκάνια ποῦ κρεμοῦν στὰ βόδια, ὅχι τ' ἄλλα ποῦ κρεμιόνται στὰ γίδια γιὰ διάκριση, ἀλλὰ κι ἐπειδὴς ἔχουν κάπως μακρουλότερο σχῆμα.

Τὸ χειμῶνα ξαρματώνουν τὰ γίδια ἀπὸ τὰ τσοκάνια γιὰ νὰ μὴ μπαίλιζουν¹⁰⁰. Παρὰ δὲ κείνα πῶχουν μεγάλα κουδούνια καὶ κύπρια. Τὰ βλέπεις τότε συλλογισμένα, αἰστάνονται πὼς κάτι τοὺς λείπει καὶ λυποῦνται.

99 Ὅσα γίδια μένουν ξαρμάτωτα, κουντρίζουν τὰ ἄλλα κείνα· ποὺ τοὺς κρέμασε ὁ τσοπάνης τὸ κουδούνι. Λὲς καὶ τὸ κάνουν γιὰ νὰ νιώθουν κι αὐτὰ τὴν περιφρόνηση ποὺ τοὺς γίνεται.

100 Παραλύουν ἀπὸ τὸ βάρος.

Τὸ χῶρισμα. Τ' ἀπόκομα.

«Χώρισαν τὰ πράματα». «Ἀπόκοψαν τὰ πράματα», ἀκοῦς νὰ σοῦ λέν οἱ τσοπάνηδες. Τί θὰ ποῦν αὐτὰ τὰ λόγια;

Τελειώνοντας ὁ γέννος καὶ σαραντίζοντας τ' ἀρνάκια, τὰ κατσίκια, ἀνάγκη εἶναι πιά ν' ἀποκοποῦν ἀπ' τὸ γάλα. Τὸ χρειάζεται ὁ τσοπάνης γιὰ νὰ τὸ ἐμπορευτεῖ, νὰ κερδίσει. Μὰ τὰ μικρὰ τι θὰ γίνουν; Τὰ μικρὰ δηλ., ὅσα ἀπόμειναν στὸν τσοπάνη, γιατί αὐτὸς πώλησε ἓνα μέρος γιὰ νὰ πάρει χρῆμα. Πώλησε πρὸ πάντων τ' ἀρσενικά. Κράτησε τὰ πιανούμενα θηλυκὰ γιὰ τὴ γκαίνιση, γιὰ τὸ σιαμπρός¹⁰¹. Ἀπ' αὐτὰ θὰ γίνουν οἱ νέες προβατίνες, νὰ πάρουν μὲ τὸ χρόνο τὴ θέση π' ἀφήκαν ἀδειανὴ οἱ παλιότερες, γιατί κάτι ἀπὸ γέρα, κάτι ἀπὸ φόφο, ἔφυγαν μία μία ἀπ' τὸ κοπάδι.

Πῶς θὰ ζήσουν λοιπὸν ὅσα ἀπομείνουν, ἀφοῦ θὰ τὰ στερήσουν τὸ γάλα; Θὰ συνηθίσουν κι αὐτὰ νὰ τρῶνε τὰ χορτάρια. Ἀπ' αὐτὰ θὰ θρέφονται ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀπόκομα. Ἀπ' αὐτὰ ποὺ ὡς τώρα δὲν τὰ κοίταζαν ὀλότελα, γιατί εἶχαν τὸ νοῦ τους, πότε ν' ἄρθει ἢ μάννα στὸ γαλάρι γιὰ νὰ ἀρποκολληθοῦνε στὰ μαστάρια τῆς· κι εἶχαν ὄνειρό τους, πότε νὰ φέξει νὰ πεταχτοῦν ἀπ' τὸν τσάρκο, νὰ βυζιάξουν καὶ πάλι, πρὶν ὀδηγηθοῦν τὰ γαλάρια στὸ λειβάδι γιὰ βοσκή.

Καὶ πῶς θὰ μάθουν νὰ βόσκουν; Τὰ χωρίζουν. «Θὰ γίνει τὸ χῶρισμα», λένε οἱ τσοπάνηδες. Θὰ πάρει ἄλλος τσοπάνης τ' ἀρνάκια, τὰ κατσίκια· θὰ κάμει ξεχωριστὴ ἀρνοκοπή ἢ κατσοκοκοπή, καὶ θὰ τὴν ὀδηγεῖ κάθε μέρα στὸ λειβάδι νὰ βόσκει. Χῶρια ἀπ' τὶς προβατίνες, χῶρια ἀπ' τὶς γίδες. Αὐτὲς πᾶνε σ' ἄλλο μέρος τοῦ λειβαδιοῦ νὰ βοσκήσουν. Τὶς ὀδηγᾷ ἄλλος τσοπάνης, ὁ γαλάρης· ὅπως καὶ τὰ στέρφα, τὴ στερφοκοπή, τὴν ἀκολουθεῖ ὁ στερφάρης.

Τ' ἀρνιά βράδῳ βράδῳ, ὕστερα ἀπ' τὸ βόσκημα ἔρχονται στὸν τσάρκο. Τὰ κλειοῦνε, μὴν πιάσουν τὰ μαστάρια ἀπ' τὶς μαννάδες, ποὺ θ' ἄρθουν κατόπι. Τὸ πρῶτ' βγάζουν πρῶτα τὰ γαλάρια ἀπ' τὸ γαλάρι, κι ὕστερότερα πολὺ, τὰ ἀρνοκάτσικα ἀπ' τὸν τσάρκο. Ἔτσι ποτὲ δὲ βρίσκουν εὐκαιρία νὰ ριχτοῦν στὶς μαννάδες γιὰ τὸ γάλα.

Καὶ μ' ὅλους ὅμως τοὺς περιορισμοὺς αὐτοὺς, μαννάδες κι ἀρνάκια τὸν κόσμο χαλοῦν ν' ἀνταμώσουν. Ξεφεύγουν κάποτε καὶ τοῦτες, κι ἐκεῖνα ἀπ' τὴν κοπή τους. Τὸ ἓνα ἀπὸ δῶ τ' ἄλλο ἀπὸ κεῖ, σμίγουν κάπου στὸ λειβάδι. Δὲν τὸ κάνουν ὅλα τὰ πρόβατα, μὰ εἶναι καὶ πρόβατα ποὺ τὸ κάνουν. Καὶ τότε, πῶς θὰ γίνει τ' ἀπόκομα; γιατί τὸ χῶρισμα γι αὐτὸ ἴσια ἴσια γίνεται, ν' ἀποκοποῦν τὰ μικρὰ καὶ νὰ μὴν τρῶνε τὸ γάλα.

Ξέρουν οἱ τσοπάνηδες. Οἱ μαννάδες, τὸν καιρὸ ποὺ βυζαίνονται, δὲ δέχονται ἀρνὶ ξένο νὰ τὶς βυζιάξει. Εἶναι φυσικὸ πρᾶμα αὐτό. Δικὰ τους μονάχα παιδιὰ ἀνέχονται. Καὶ γνωρίζουν, πῶς εἶναι δικό τους ἓνα ἀρνὶ ἀπ' τὰ σημάδια· γιὰ σημάδια ἔχουν τὰ μαλλιά τους. Κούρεψε ὅμως τ' ἀρνάκι, καὶ θὰ ἰδεῖς πόσο παραλλάζει. Ἄλλιοτεύει, σὰν τὸν ἄντρα ποὺ ξούρισε τὸ μουστάκι. Ἔλα νὰ μοῦ τὸν γνωρίσεις, ὅταν τὸν ἰδεῖς ἔτσι παραλλασμένο γιὰ πρώτη φορά, παρακαλῶ. Πόσες φορὲς δὲν τὸ πάθαμε κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δὲ γνωρίσαμε ἄνθρωπό μας ξουρισμένον!

101 «πρὸς διαιώνισιν τοῦ εἴδους».

Τὸ κούρεμα λοιπὸν εἶναι παρασημάδεμα· κι ἀπ' τὸ παρασημάδεμα δὲ γνωρίζει ἡ μάνα τὸ παιδί τῆς· δὲν τὸ δέχεται κοντὰ στὰ μαστάρια. Βελάζει κείνο, κλαίει, δύρεται... τίποτε αὐτὴ! τὸ κλωτσάει μὲ τὰ πίσω πόδια, τὸ κουντράει μὲ τὸ κεφάλι. Δίνει, δίνει νὰ πιάσει βυζί τὸ καημένο..., δὲν τ' ἀφήνει ἡ μάνα. Ἀπελπίζεται κι αὐτὸ καὶ τὴν ἀπαρατάει.

Νά, λοιπόν' αὐτὸ κάνουν οἱ τσοπάνηδες· τὰ κουρεύουν. Κι ἔτσι παραλλάζουν· τὰ διώχνουν σὰν ξένα οἱ μαννάδες, καὶ σιγὰ σιγὰ ἀποκόβονται τ' ἀρνάκια. Τυχαίνουν ὅμως καὶ προβατίνες μολαΐμιχες¹⁰², δέχονται στὰ μαστάρια τοὺς ὅ,τι κι ὅ,τι ἀρνάκι· καὶ ξένο καὶ δικό τοὺς· καὶ τὸ δικό τους λοιπὸν, τὸ παρασημαδημένο τὸ δέχονται. Τί θὰ γίνει ὅμως τώρα; μὴ σκοτουριάζεσαι. Τὸ γιατρεύουν κι αὐτὸ οἱ τσοπάνηδες. Παίρνουν κι αὐτοὶ «τ' αὐστηρά τοὺς μέτρα»!... Κάνουν ἀνταλλαγὴ. Δίνουν τὰ ζουρμπαλίτικα ἀρνάκια σὲ τσοπαναραίους ἄλλων κοπαδιῶνε· κι αὐτοὶ παίρνουν στὸ κοπάδι τοὺς ἐκείνων ἀρνάκια. Καὶ τὰ βυζασταρούδια εἴτε ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς ἔρχονται σὲ καινούριον κόσμον, ξένον τους. Δὲν τὸν γνωρίζουν, καὶ περιορίζονται στὸ νόμον ποὺ θέλει νὰ φαρμόσει ὁ τσοπάνης. Σιγὰ σιγὰ ἀποκόβονται, καὶ ὕστερα ἀπὸ καιρὸ γίνεται ἡ νέα ἀνταλλαγὴ τους. Παίρνει ὁ καθένας τὸ δικό του καὶ δίνει τὸ ξένο ποὺ εἶχε στὸ κοπάδι. Κάνουν κι ἄλλο γιὰ νὰ πετύχουν τ' ἀπόκομα. Ἀλείφουν τὰ μαστάρια τῆς μολαΐμιχης προβατίνας μὲ γελαδοσβουνιές. Βρωμάει στ' ἀρνάκια, καὶ δὲν πλησιάζουν. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν νὰ κάμουν. Τὰ μεταχειρίζονται λοιπὸν κι ἀποκόβουν τ' ἀρνιά.

* * *

Κάμαμε λόγο παραπάνω γιὰ τὸ χῶρισμα. Ἀλλὰ χῶρισμα λένε κι ἓνα ἄλλο οἱ τσοπάνηδες. Τὸν καιρὸ ποὺ **σημαδεύουν** οἱ γκαστρομένες, μ' ἄλλα λόγια: δείχνουν πῶς κοντεύει νὰ ἔρθει ὁ καιρὸς, ποὺ λὲν αὐτοὶ **γέννο**, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ δύναμη οἱ προβατίνες. Θὰ γίνουν, βλέπεις, λεχῶνες. Καὶ δύναμη μπορεῖ νὰ πάρουν ἀπ' τὴν τὴν καλὴ τροφή, τὰ πολλὰ χορτάρια. Καὶ γι' αὐτὰ ἴσια ἴσια ἀπὸ πρὶν ἔκαμε τὸ κουμάντο τοῦ ὁ καλὸς τσοπάνης. Φυλάει δηλαδὴ ἀβόσκιγο ἓνα μέρος τοῦ λειβαδιοῦ **γιὰ ὠρα χρεια**, ποὺ λέει ὁ λόγος· αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ὠρα ποὺ θὰ σημαδέψουν τὰ θηλυκά του. Μὰ δῶ ἔχεις καὶ στέρφα μαζί μὲ δαῦτα, πῶς θὰ καταφέρει ὁ τσοπάνης μονάχα οἱ **σημαδεμένες** προβατίνες νὰ βοσκῆσουν τ' ἀβόσκιγο λειβάδι; Τὸ καταφέρει μὲ τὸ **χῶρισμα**, τὸ **στερφοχῶρισμα**, ὅπως λέει αὐτός. Χωρίζει τὰ γκαστρομένα ἀπὸ τὰ στέρφα· κάνει τὴ **γαλαροκοπή**, τὴ **στερφοκοπή**.

Ἄλλος τσοπάνης γιὰ τὶς γαλάριας προβατίνες, ἄλλος γιὰ τὰ στέρφα. Στ' ἀβόσκιγο δὲν πατάει στέρφο. Τὰ ὀδηγáει ὁ στερφάρης κείνα στὸ βοσκημένο, στὰ λίγα χορτάρια. Τὸ πολὺ χορτάρι, ἡ **ἀμαλαϊά** εἶναι καὶ μένει γιὰ τὰ **σημαδεμένα**. Αὐτὰ τὴ βόσκουν· ἔτσι παίρνουν τὴ δύναμη κι ἀντέχουν στὶς ἀφάλιες¹⁰³, ποὺ τυχὸν θὰ τᾶβρουν στὸ γέννο. Ἔχουν νὰ τρῶνε καλὰ καὶ στὴ λεχωνιά τους.

* * *

Τὰ ἀρνιά κάτι πάει κι ἔρχεται· εἴτε ἔτσι, εἴτε ἀλλιῶς εὐκολα μπορεῖ νὰ πεῖς πῶς

102 καλόβουλες.

103 ἀνέχειες, ἐλλείψεις χορταριοῦ, ἀσθένειες.

ἀποκόβονται. Ἄλλα τὰ κατσικία εἶναι Σατανάκια· ὁ Διάλογος τ' ἀποκόβει; Ἔχει πολλές σκοτοῦρες τῶν κατσικιῶν τ' ἀπόκομα. Ἄλλα δὲ βαριέσαι! Οἱ γιδαραῖοι εἶναι μαθημένοι, κι ὅλα τὰ καταφέρνουν.

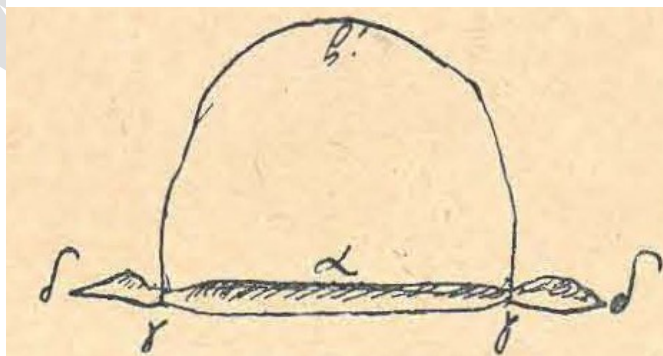
Τὰ κατσικία λοιπόν, κι ἂν τὰ χωρίσεις, δύσκολα ἀποκόβονται. Μὰ οἱ τσοπάνηδες ξέρουν ἄλλο. Τὰ **Καπτσαλώνουν**. **Καπτσάλι** εἶναι ἓνα καλοπελεκημένο ξυλάκι μιὰ πιθαμὴ τὸ μάκρος. Στὶς δυὸ του ἄκρες ἀφήνουν ρόζους μὲ σχῆμα σὰν κουκουνάρι· κι αὐτοὶ οἱ ρόζοι τελειώνουν σὲ μύτες π' ἀγκυλώνουν.

Πιάνει ἓνα ἓνα τὰ κατσικία ὁ τσοπάνης, ἀνοίγει τὸ στόμα τοὺς καὶ περνάει ἀνάμεσα στὶς μασέλες τὸ καπτσάλι, ὅπως ὁ καρβαλλάρης περνάει στὸ στόμα τ' ἀλόγου τὸ γκέμι· καὶ γιὰ νὰ μὴ φεύγει ἀπ' τὴ θέση του, δένει μὲ βασταγερὸ σχοινὶ τὶς δυὸ ἄκρες του, τὸ μέσα μέρος ἀπ' τοὺς ρόζους· ἔτσι δὲν ξεφεύγει, καὶ πάει λέοντας. Τὸ σχοινὶ αὐτὸ κρατάει τὸ καπτσάλι ἀπ' τὰ κέρατα, ὅπως ἡ λωρίδα τὸ γκέμι ἀπ' τ' ἀλόγου τὸ κεφάλι.

Ἔλα τώρα νὰ βυζᾶξεις, σὰν μπορεῖς; Πάει τὸ κατσικὶ στὸ μαστᾶρι τῆς γίδας νὰ πιάσει, τὸ βρίσκει ρόζο. Δὲν τὸ δέχεται κὰν ἢ μάννα. Τὴν κεντοῦνε οἱ ἀγκυλωτὲς μύτες ἀπ' τὸ καπτσάλι. Δαιμονίζεται καὶ φεύγει. Πάει μιὰ, δυὸ, τρεῖς, τίποτα! Πουθενὰ νὰ τὸ δεχτεῖ! Τὶ θὰ κάμει κι αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ κάμποσες μέρες! Ἡ πείνα θὰ τὸ στριμώξει· θὰ ἀναγκαστεῖ νὰ μαγκώσει φυλλαράκι, χορταράκι, ὅ,τι κι ἂν εἶναι· ἔτσι θ' ἀποκοπεῖ θέλει καὶ δὲ θέλει. Μὲ τὸ ζόρι γίνεται καὶ παντρεῖα ἀκόμα, ὅχι τὸ ἀπόκομα, ποὺ δὲν εἶναι τίποτα!

* * *

Τὴ στιγμὴ ποὺ καπτσαλώνουν τὸ κατσικὶ οἱ γιδαραῖοι, λένε: **Ὅσο θέλει ὁ παπᾶς τὸν παπᾶ νὰ ἰδεῖ, τόσο κι ἡ γίδα τὸ κατσικὶ τῆς!** Καὶ καπτσαλωμένα ὅμως τὰ κατσικία, τὰ δέχονται κάποτε οἱ μαννάδες. Τὶς κάνει ἢ πολλὴ ἀγάπη. Βαστάει ἢ πονεσιάρια μάννα καὶ πόνο κι ὅ,τι ἄλλο κακό. Δὲ μπορεῖ ν' ἀκούει τὸ παιδί τῆς νὰ βελάζει βλέπεις. Τὴ γελαδοσβουνιά ὅμως τότε σ' ἐνέργεια οἱ γιδαραῖοι· ἠῦραν τὸ γιατρικό! Ἀλείβουν τὰ μαστᾶρια τῆς γίδας μ' αὐτὴ. Βαριὰ μυρουδιά, λέει μὲ τὸ νοῦ τοῦ τὸ κατσικὶ, ὄντας πλησιάσει. Στόπ· δὲν τὴ ζυγώνει, κι ἀποκόβεται.

Τὸ καπτσάλι.

Εἶναι ὅμως καὶ κατσικία πολὺ λαίμαργα. Δὲν τὰ κρατεῖ οὔτε τῆς γελαδοσβουνιάς ἢ βώχα. Ρίχνονται μὲ τὰ μοῦτρα. Πιάνονται αὐτὰ μιὰ φορὰ ἀπὸ μαστᾶρι, κι ἄς γίνεῖ ὅ,τι

γίνει. Μὰ κι ὁ τσοπάνης, βρῆκε τὸ φάρμακο νὰ πάει κόντρα στὴ λαιμαργία! Ἀλείβει τὶς ρῶγες τῶν μασταριῶν τῆς γίδας μὲ ἐλατόπισσα ἢ ρετσίνι ἀπὸ πεῦκο. Πάει νὰ πιάσει τὸ κατσίκι, κολλάει στὸ στόμα του. Χειρότερο ἀπ' τὴ βρώμα τοῦτο. Πιάνει μιὰ, πιάνει δυό..., τὰ ἴδια, Βλέπει κι ἀποβλέπει, ἀπαρατάει τὸ βύζαμα· ἀποκόβεται.

Λίγα, πολὺ λίγα κατσίκια δὲν τὰ μέλει κι ἀπὸ ρετσίνι. Ἄς κολλάει κι ἄς ξεκολλάει τὸ στόμα τους, αὐτὰ πιάνουν τὸ μαστάρι. Κάνε ὅ,τι θέλεις, σὰ νὰ σοῦ λέν, ἀπόκομα δὲν ἔχει! Ἔ, τότε τι ἄλλο λοιπὸν ἀπομένει! Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν κατσικιῶν μπαίνει σ' ἐνέργεια, ὅπως καὶ στοὺς προβαταραίους μὲ τ' ἀρνιά.

* * *

Εἶναι ὅμως καὶ λίγα κατσίκια τόσο ἔξυπνα, ποὺ μπορεῖ νάβρουν τὸ δρόμο νὰ ξαναπᾶνε στὸ μπουλούκι τους, ἄς εἶναι ριγμένα καὶ σ' ἄλλα μπουλούκια. Ἦ κι ἡ μάννα ἀναζητῶντας τὸ μικρὸ τῆς τραβάει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ πάει καὶ τὸ βρίσκει. Τὸ βυζαίνει. Τότε τίποτε ἄλλο δὲ μένει στὸ γιδάρι, παρὰ νὰ ξεχωρίσει μάννα ἀπὸ παιδιὰ σφάζοντας ἓνα ἀπ' τὰ δυό. «Γιὰ νὰ μὴ θέλει αὐτὴ ἡ γίδα ν' ἀποκόψει τὸ κατσίκι, κάτι τὸ κεφάλι τῆς θὰ φάει ἢ τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ τῆς», λέει καὶ βάνει σ' ἐνέργεια τὸ μαχαίρι καὶ τὸ τσιγκέλι.

* * *

Καὶ ξέρεις, γιατί ὁ τσοπάνης καταντάει νὰ ἀνεχτεῖ ἓναν τέτοιο σκληρὸ ἀποχωρισμὸ; Γίδια ποὺ βυζαίνετε, δὲν τὴν ἀπαρατάει ποτὲ ἀπὸ κοντὰ τὸ κατσίκι· τὴν ἀποφεύγουν καὶ τὰ βαρβάτα ἀκόμα. Δὲν κουνάει κι αὐτὴ τὸ νοῦρλο νὰ τῆς ριχτοῦν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς δὲ γκαστρώνεται. Νὰ φυλάει λοιπὸν ἓνα ἄχρηστο πρᾶμα ὁ τσοπάνης, δὲν τοῦ εἶναι συμφέρο. Βάνει στὴν παλάντζα, ποιὸ νὰ σφάξει, ποιὸ νὰ κρατήσῃ. Ὅποιο συμφέρεῖ προτιμάει νὰ τὸ κρατήσῃ. Λισβὴ γίδα, ἄγαλη, ποὺ δὲ δείχνει πὼς εἶναι γιὰ προκοπή, τὴν περνάει στὸ μαχαίρι. Κρατεῖ τὸ κατσίκι τῆς γιὰ σιαμπρός. Γίδα γαλατερή, σοιλίτικη τὴν προτιμάει ἀπ' τὸ μικρὸ, καὶ περνάει κείνο στὸ μαχαίρι.

Σμείξιμο.

«Τὸν καιρὸ στὸ σμείξιμο», εἶναι περασμένος ὁ καιρὸς ποὺ λένε «στὰ γάλατα». Ἀπ' τὴν ἐποχὴ ποὺ ξεχωρίζουν τὰ πράματα, «στ' ἀπόκομα», ὡς τὸν Αὐγούστο, ἓνα κομμάτι χρόνου, τὸ πιὸ μεγάλο, περνάει μὲ τὸ γάλα. Τυριά, βουτήρατα, μυζήθρες, πρέντζες, κατοίκια, ψιμοτύρια ἓνα σωρὸ τυρικὰ φκειάνει ὁ τσοπάνης. Ἄς εἶν' καλὰ τὸ γάλα! Ἔρχεται ὁ μαρκάλος, τὸ κόβουν, στερφεύουν τὰ γαλάρια. Ἔρχεται κι ὁ καιρὸς ποῦναι γδαρσιὰ λότελα τὰ λειβάδια ἀπ' τὴν πολλὴ βοσκή. Δὲ μαγκώνει τὸ πρᾶμα ἀπὸ χορτάρι πουθενά. Πάει ἢ τούφα, πᾶν και' ἔ' ἀγκάθια ἀκόμα. Χῶμα μὲ χῶμα ὁ τόπος ὅλος γίνεται¹⁰⁴. Τὰ πράματα ζοῦν μ' ἀέρα μονάχα ἐκεῖ πάνω στὰ ψηλὰ βουνά, κι ὅμως ζοῦνε. Οἱ τσοπαναραῖοι ὅλο και' νείρονται τὰ χαμηλά. Χωραφιές θερισμένες, καλαμποκοχώραφα μαζεμένα, τριφυλλιές, ἀμπέλια τρυγημένα τοὺς περιμένουν. Εἶν' ὁ καιρὸς ποὺ μπορεῖ νὰ κατέβει τὸ πρᾶμα παρακάτω. Χωριανοὶ εἶναι οἱ τσοπάνηδες· κανένας δὲν τοὺς πειράζει, κι ἂν πᾶν νὰ βοσκήσουν τὰ κοπάδια τοὺς ὅπου τοὺς ἀρέσει. «Εἶναι ξάπλα τότε», λέν οἱ τσοπάνηδες «μπορεῖ ν' ἀπλώσει τὸ πρᾶμα ὅπως θέλει».

Ἦρθε τότε ὁ καιρὸς γιὰ τὸ σμείξιμο. Πᾶν οἱ στερφάρηδες, πᾶν οἱ γαλάρηδες. Τὶ χρειάζονται τώρα; Σμείγουν στέρφα, γαλάρια, ὅλα ἓνα κοπάδι τὰ κάνουν. Συφέρο τοὺς εἶναι. Λιγώτερα προσώπατα χρειάζονται γιὰ τὸ φύλαμα. Ἐνας φτάνει νὰ πάει κοντὰ στὴν προβατοκοπή. Οἱ ἄλλοι τι θέλουν; περίσσιοι εἶναι. Κοιτάζουν κι αὐτοὶ ἄλλες δουλειές τους, ἓνα σωρὸ μαγγουφιές πόχουν σὰ χωριάτες. Οἱ καθαυτὸ βλάχοι παίρνουν στράτες.

Τώρα εἶναι κι ὁ καιρὸς ποὺ ἀρχίζει ἡ ἐτοιμασία γιὰ τὸ «κάτω». Σμείξιμο λοιπὸν εἶναι ὁ καιρὸς, ποὺ σμείγουν γαλάρια και' στέρφα κι ἐτοιμάζεται γιὰ τὰ χειμαδιὰ ἢ τσοπανούρα.

¹⁰⁴ ἂν ρωτήσεις ἓναν τσοπάνη, τι βόσκουν τὰ πρόβατα τότε, σοῦ λέει; «γλείφουν τὸ χῶμα μὲ τὴ γλώσσα γιὰ νὰ ζήσουν!» ἢ «ἔγινε παπούτσι ὁ τόπος».

Τὸ κατέβασμα στὰ χειμαδιά.

Πέρασε ὁ Ἄϊ - Δημήτρης στ' ἄβγα του εἶναι. Νά, κι ὁ Νοέμβρης! ἔφτασε μὲ τὶς βροχές του, τὰ πρωτοβρόχια, μὲ τὰ σύννεφα, τὰ πρῶτα κρύα, τὶς δροσιές, τὰ πρῶτα χιονάκια στὶς κορφάδες ἀπ' τὰ βουνά. **Γνοιάζεται** τὸ πρᾶμα γιὰ «κάτω». Δὲν τὸ βαστάει ὁ τόπος. Σὰ νὰ τὸ διώχνει. Κι ἀλήθεια τὸ διώχνει. Βλέπεις τὰ πρόβατα νὰ ξεκόβουν ἀπὸ τὸ λειβάδι. Τραβᾶνε μόνα τοὺς τὸ δρόμο ποὺ ξέρουν πῶς τὰ φέρνει στὴν κατοχή¹⁰⁵.

Κατέβασμα στὰ χειμαδιά.

Τὶ τραβοῦν οἱ καημένοι οἱ τσοπάνηδες! Λίγο νὰ παραμερίσουν, ποὺ λέει ὁ λόγος ἀπ' τὸ κοπάδι, αὐτὸ τοὺς ἀφήνει γειὰ καὶ τραβάει· τραβάει... πουθενὰ δὲν κρατιέται. Μιὰ μέρα δρόμο πᾶν πολλὲς φορές οἱ τσοπάνηδες, νὰ γυρίσουν πίσω τὰ πρόβατα ποὺ ξέκοψαν, τοὺς ἔφυγαν, καὶ τραβοῦνε γιὰ «κάτω». Τὶ νὰ κάμουν! Βλέπεις δὲν εἶναι ἀκόμα ἔτοιμοι γιὰ τὸ ξεκίνημα! Βιάζονται κι αὐτοί, μὰ ὄχι ὅσο βιάζεται τὸ πρᾶμα. Γι' αὐτὸ τὰ γυρίζουν.

Καὶ τὰ μπουλούκια ὅλα βόσκουν ἓνα γύρο τὸ χωριὸ τότε. Βοηθάει ἡ γειτονιά τους τὸ τοίμασμα. Εἶναι μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ τσοπάνη τὸ βιδ. Φυλάει, δὲν ξεμακρύνεται κιόλας ἀπ' τὸ σπίτι του. Δίνει μιὰ συντρομὴ στὴ φαμελιά, ποὺ ὅλο ἔτοιμάζεται. Οἱ γριές, βλέπεις, γνέθουν ἀκόμα τραόμαλλα· τὰ ἰδιάζουν ἄλλες¹⁰⁶. Οἱ μισόκοπες τὰ ὑφαίνουν, τὰ νεροτριβιάζουν. Ὑφαίνουν κάπρες, καππότια, μπουραζάνες γιὰ τὴν τσοπανούρα. Οἱ ραφτιάδες ράβουν, ράβουν...

Οἱ νοικοκυράδες συμμαζεύουν· σήμερα τὸ ἓνα, αὔριο τὸ ἄλλο, τὰ στράγγια, τὰ σεία πῶχουν γιὰ κάτω. Τὰ μπαλουτιάζουν· σακιά ράβουν· σακιάζουν τὸ πᾶσα ἓνα χρειαζόμενο γιὰ τὸ χειμῶνα. Ἀφήνουν παραγγελιές στὶς γειτόνισσες, ποὺ δὲ θὰ κατέβουν στὰ χειμαδιά· γιὰ τὸν κῆπο, γιὰ τὴν μαγγίπα, γιὰ τὸ κλαρι, γιὰ τὴν ἀχυρῶνα,

¹⁰⁵ χειμαδιά, χαμηλὰ μέρη.

¹⁰⁶ Βιβλίο «Πῶς ὑφαίνουν καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί.»

για τὸ σπίτι· ὄλα βλέπεις, θὰ μείνουν ἔρημα τὸ χειμῶνα. Νὰ τὰ προσέχουν, νὰ μὴν τοὺς τὰ καταπατήσουν, νὰ μὴν τοὺς τὰ κλέψουν, νὰ μὴν τρυπήσουν τὸ σπίτι καὶ τοὺς κλέψουν ὅ,τι θ' ἀφήσουν γιὰ νὰ ξανάβρουν, σύντας θὰ ξαναγυρίσουν τὴν ἀνοιξη πίσω. Ἐτοιμασία, ἔτοιμασία ἀδιάκοπη μιά, δυό, τρεῖς... δεκαπέντε μέρες.

Πασκίζει ἀπ' τῶνα μέρος, ἡ φαμελιά· δίνει συντρομὴ ὁ τσοπάνης ἀπ' τ' ἄλλο στιγμές στιγμές, ὅταν ἀδειάζει ἀπ' τὰ πρόβατα, ἀπ' τὰ γίδια.

Ἔφτασαν κι οἱ Ἀποκριές. Τ' Ἀϊ - Φίλιππα ἦρθε. Μπροστὰ πίσω πρέπει νὰ φύγουν. Καὶ φεύγουν. Συνεννοοῦνται ποὺ θὰ βγοῦν νὰ σμείξουν. «Στὸ δεῖνα μέρος» λένε.

Νύχτα ἀκόμα, πρὶν νὰ φέξει, ἀναστατώνεται τὸ χωριὸ ὄλο. Σκυλιὰ γαυγίζουν, γάτες νιαουρίζουν, γουρούνια γκουρλίζουν, γαϊδούρια γκαρίζουν. Ἐνας φορτώνει τὰ φορτιάρικα. μουλάρια, ἄλογα, γαϊδούρια· ἄλλος συρτώνει τὶς πόρτες ἀπ' τὸ σπίτι· τρίτος ἀποχαιρετάει τὴ γειτονιά· ἄλλος κλαίει, ἄλλος γελάει· τὰ μωρὰ στὶς σαρμανίτσες κλαίνε. Μύλος σωστὸς γίνεται τὴν ὥρα αὐτὴ ποὺ θὰ ξεκινήσουν. Ξεκίνημα γιὰ χειμαδιά, σοῦ λέει ὁ ἄλλος. Κι αὐτὰ στὰ χωριὰ γίνονται ποὺ ἔχεις νὰ κάμεις μὲ χωριάτες τσοπάνηδες.

* * *

Ἀπ' αὐτοῦ καὶ πέρα βάλε μὲ τὸ νοῦ σου, τί μπορεῖ νὰ γίνεται πέρα στ' Ἄγραφα μὲ τοὺς καρά-βλαχους, ποὺ λένε!

Αὐτοὶ οὔτε σπίτι ἔχουν γιὰ νὰ φροντίσουν, οὔτε κῆπο, οὔτε συγγένειες ν' ἀφήσουν πίσω, οὔτε τίποτε. Ὅλο τὸ βιό τοὺς πρόβατα καὶ γίδια, τὸ εἶναι τοὺς περπατάρικο. Μονάχα μιὰ καλύβα εἶναι, ποὺ θ' ἀφήσουν, κ' ἐκείνη, χωρὶς ἐλπίδα πὼς θὰ τὴν ξαναβροῦν, Καὶ γιὰ νὰ μὴν ἔχουν σκουτούρα στὸ μυαλό τους, νὰ μὴ νοιώσουν καὶ λύπη στὸ γυρισμὸ, ὅταν δὲ θάβρουν οὔτε ξύλο ἀπ' τὴν καλύβα, βάνουν φωτιὰ καὶ τὴν καΐνε, ἢ καὶ πουλοῦν τὴν ξυλεία τῆς στοὺς γύρω χωριάτες. Ἄσπιτοι τότε, κρέμονται σὲ μιὰ τραγομαλλίσια τέντα¹⁰⁷ ποὺ κουβαλοῦν στὸ ταξίδι. Τὴ σταίνουν τὰ βράδουα στὰ τσιγραίικια ποὺ γραικιάζουν νὰ τοὺς φυλάει ἀπὸ βροχὴ. Τίποτε δὲν τοὺς κρατεῖ παραπίσω, καὶ γι' αὐτὸ νωρίτερα αὐτοὶ ἀπ' τοὺς ἄλλους τσοπαναράιους κατεβαίνουν νὰ πιάσουν τόπο. Τέλος Σεπτεμβρίου ἢ καὶ λίγο κοντύτερα, στὸ ἔμπα τοῦ Ὀκτωβρίου, γεμίζουν ἀπὸ δαύτους οἱ στράτες. Πᾶν στὰ χειμαδιά. «Πρωτοπορεία» τῶν τσοπαναραίων αὐτοὶ στὸ κατέβασμα. Καὶ βλέπεις τὴ δημοσιὰ τὴν Ἀγραφιώτικη, τὸ μεγάλο τὸ ντερβένι, ποὺ ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια περνάει στὰ Τριπόταμα, τραβάει Ἀϊ - Βασίλη, Χούνη, Κορομηλιές, Ἀϊ - Βλάση, Φραγκόσκαλα κοντὰ τὸν Ἄσπρο, νὰ γιομίζει ἀπὸ βλαχούρα. Μουλάρια μὲ παράξενο φόρτωμα, βλάχισσες μὲ σαρμανίτσες, μὲ σακιά, μὲ σεία φορτωμένες. Κότες, γάτες, πανωσάμαρα ἢ πανώφορτα δεμένες. Γουρούνια μικρὰ μεγάλα, σέρνοντας ἀπ' τὸ σκοινι. Σκυλιὰ μοῦρκα μαῦρα, ἄσπρα, ν' ἀκολουθᾶνε. Παραμπροστὰ τὰ πρόβατα μὲ τὸν τσοπάνη, παραπίσω τὰ φορτιὰ μὲ τὰ γυναικόπαιδα. Μιὰ ζωὴ, ὀλάκερο σκοινι ζωῆς βλάχικης τεντωμένο ἀπ' τ' Ἄγραφα πάνω ὡς τὰ ριζοβούνια τοῦ Βραχωριοῦ κάτω· κι ὡς πέρα τὸ Ξηρόμερο καὶ τῆς Λεπενοῦς τὸν κάμπο. Νὰ ἡ εἰκόνα στὸ κατέβασμα.

Καὶ γιὰ νὰ τὴ μεγαλώσεις, τράβα τὴν καὶ στὸν ἄλλον τὸ δρόμο ποὺ χωρίζοντας ἀπ'

¹⁰⁷ σκηνή.

τὸ μεγάλο ντερβένι, περνάει τὴ Μαγούλα τῆς Τατάρας, τὸ μεγάλο ἀπ' τ' Ἀληπασὰ τὸν καιρὸ γιοφύρι, ἀνεβαίνει στοὺς Χαλκιόπουλους¹⁰⁸, πίσω ἀπ' τὴν Καλάνα¹⁰⁹, καὶ πέφτει Καρβασαρά καὶ Βόνιτσα πέρα. Τέντωσ' τὴν καὶ κατὰ τῆς Καρδίτσας τὰ μέρη, κόλλησε καὶ τὴν ἄλλη, τὴν ὅμοια εἰκόνα ποὺ βλέπεις στὸ μεγάλο τὸ ντερβένι, ποὺ περνάει τὸν Ἀγραφιώτη, ἀνεβαίνει τὸ Κεράσοβο, διαβαίνει τῆς Μέγδοβας τὸ γεφύρι, ἀνηφορίζει τὸ Βελούχι, πέφτει στὸ Καρπενήσι καὶ παίρνει τὸ μεγαλόδρομο, γιὰ τὴ Λαμία, καὶ τότε θὰ καταλάβεις τί πάει νὰ εἰπεῖ κατέβασμα τῶν βλάχων στὰ χειμαδιὰ.

* * *

Καὶ φαντάσου αὐτὴ τὴ ζωὴ γιὰ δέκα, γιὰ δεκαπέντε μέρες καὶ περισσότερο. Κοντοκρατοῦν τὰ φορτιάρικα, καὶ πᾶν μπροστὰ τὰ πράματα. Ἡ πᾶν μπροστὰ κάποτε τὰ φορτιὰ καὶ περιμένουν τὸ βιό, ποὺ κοντανεμένει. Πιάνουν τόπο γιὰ τσιγραίικι· τόπο ποὺ νὰ βόσκει τὸ πρᾶμα, λάκκα γιὰ τὸ ξενύχτισμα. Τὸ πρῶτο, τὸ δεύτερο, τὸ τρίτο... τσιγραίικι χωριὸ τοὺς εἶναι γιὰ ἓνα βράδυ. Στέγη τίποτε, κρεββάτι, ὄχι. Ἡ φωτιά -τὴν ἀνάβουν μὲ τὰ ξύλα ποὺ μαζεύουν ἓνα γύρω οἱ βλάχισσες καὶ τὰ βλαχόπουλα- εἶναι ὅλο τὸ σπίτι τους. Σ' αὐτὴ φαίνουν τὸ χαμοκούκι, ποὺ ζυμώνουν σὲ σκαφίδι ἢ σὲ τομάρι, πάνω σὲ πέτρα κάποτε, γιὰ νὰ φᾶνε τὸ βράδυ, νὰ φᾶνε καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὸ δρόμο· σ' αὐτὴ μαγειρεύουν φασούλι, πατάτα, κρεμμύδι, ὅ,τι κουβαλοῦν ἀπ' τὸ χωριὸ στὴν πλάτη. Γύρω σ' αὐτὴ γέρονται νὰ τὸν πάρουν ὅσον πριγιοῦ φέξει γιὰ ν' ἀρχίσουν τὴν πορεία. Αὐτὴ εἶναι ὁ λύχνος τοὺς στὸ σκοτάδι, ἢ συντροφιά στὴν ἐρημιὰ τους.

Κρεββάτι ἔχουν τὸ χῶμα· προσκέφαλο τὴν πέτρα· σκέπασμα τὸ τσόλι, τὴν κάππα, τὸ καππότι. Καὶ μουσικὴ τους τὸ ἀριὸ γκλαγκλάνισμα τῶν κουδουνιῶν ἀπ' τὰ πρόβατα, ποὺ δίπλα στὸν τσοπάνη ἀναχαράζουν. Λαγοκοιμοῦνται. Δὲν τοὺς ἀφήνει ὁ φόβος τ' ἀγριμιοῦ, τοῦ κλέφτη. Στὸ πρῶτο ἀλύχτημα πετιόνται. Ὁ παραμικρότερος βρόντος τοὺς χαλάει τὸν ὕπνο. -Μπὰς καὶ τὰ πρόβατα ξύπνησαν καὶ μᾶς φύγουν; Μπὰς καὶ μποῦνε σὲ κτῆμα, σὲ ἀμπέλι, σὲ χωράφι;

Μπορεῖ νὰ μὴ λαγοκοιμηθεῖ ἄνθρωπος, ὄντας κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ τοῦ περνοῦν ἀπὸ νοῦ τέτοιες ιδέες;

* * *

Σοῦ ἔδωσα καὶ τὴν εἰκόνα τὸ τί θὰ πεῖ τσιγραίικι. Πανάλαβέ την σὺ μιά, δυό, τρεῖς... πέντε... δεκαπέντε βραδυές, κι ἔλα νὰ μοῦ πεῖς, ἂν παραλέω, ὄντας σοῦ γράφω «χωριὸ τοὺς εἶναι γιὰ ἓνα βράδυ» τὸ κάθε τσιγραίικι. Δεκαπέντε μέρες δεκαπέντε χωριά. Κάθε βράδυ ἄλλος τόπος, ἄλλος κόσμος γύρω, καινούριοι κίντυνοι· κάθε μέρα κι ἄλλα νταραβέρια.

Ἐδῶ δὲν παραλείπω νὰ γράψω ὅπως μοῦ δηγήθη ὁ Ἀγραφιώτης τσέλιγγας Σαλαγιάννης στὴ Μίγδου¹¹⁰ τὸ κατέβασμα: «Ξεινᾶμε ἀπὸ δῶ μὲ τὰ πράματα καὶ φτάνουμε τὸ βράδυ στὴν Κουφάλα (χωριό). Σταθμεύουμε κεῖ. Τὴν ἄλλη μέρα περπατᾶμε

¹⁰⁸ χωριὸ τοῦ Βάλτου.

¹⁰⁹ βουνὸ τοῦ Βάλτου.

¹¹⁰ διάσελος σὲ βουνὸ Ἀγραφιώτικο, ἀνάμεσα Ἐλσανη καὶ Κουφάλα.

καὶ φτάνουμε στὴ Βίνιανη· δεύτερος σταθμὸς κι ἐκεῖ. Σταίνουμε σκηνές ἀπὸ τραγόμαλλο φκειασμένες καὶ ξενυχτᾶει ἡ φαμελιά.

Τὴν τρίτη μέρα κάνουμε σταθμὸ στὴ Φραγγίτσα, τὴν ἄλλη στὸ Μαραθιά· ἔπειτα στὴν Ἐπισκοπή. Τὴν ἕκτη μέρα εἴμαστε στὸν Ἄϊ - Βλάση, ἂν θέλει ὁ θεός. Τὴν ἄλλη στὴν Φραγκόσκαλα· ἄλλο σταθμὸ κάνουμε στὸν Ἄϊ - Νικόλα, ἔπειτα στὴν Σπολαίτα κοντὰ στὸν Γ' Ἄσπρο, ὕστερα στὴ Ματσούχα, ὕστερα στὴ Βαρειὰ. δεξιὰ ἀπὸ τὸ Ἀγγελόκαστρο, ἔπειτα στὴ Ρίγανη καὶ καταλήγουμε στὴν Παλιομάνινα¹¹¹. Ἐκεῖ ἔχει ἓνα τσιφλίκι ὁ Κατσαρός, ὁ Καραγγούνης καὶ ξεχειμάζουμε.

Τ' ἄλλα τὰ τσελιγγάτα παραχειμάσουν στὴν Κατοχή, στὸν Ἄστακό, στὸ Ἄντελικό, στὸ Βραχώρι καὶ κάμποσα πιάνουν τὸν Καρβασαρά. Ἄλλοι τσελιγγάδες πιάνουν τὴ Θεσσαλία. Ὁ Μαλαμούλης νὰ ποῦμε, παραχειμάζει στὸ Μουσαφακλή, κοντὰ στὸ Βελεστίνο. Ἔχει δικό του λειβάδι. Οἱ Τσιγαρδαῖοι πᾶνε στὴ Λειβαδιά - ἀπ' τὴ Θεσσαλία περνοῦν. Ὁ Ἀκρίβος παραχειμάζει στὴ Θήβα· κι αὐτὸς ἀπ' τὴ Θεσσαλία περνᾶει καὶ πάει ἐκεῖ πέρα. Ὁ Καραῖσκος ξεχειμάζει στὸν Ἄρμυρὸ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Βελέντζας πάει στὴ Λειβαδιά· κι αὐτὸς περνῶντας τὴ Θεσσαλία. Εἴκοσι τέσσερες ὥρες ἔχουμε δικαίωμα ἐμεῖς οἱ Βλάχοι νὰ μείνουμε στὸ ἴδιο μέρος, ὅταν περνοῦμε τὴ στράτα γιὰ νὰ πᾶμε. Περνῶντας οἱ εἴκοσι τέσσερες φορτῶνουμε καὶ φεύγουμε. Ἔτσι μᾶς διατάζουν οἱ ἀγροφυλάκοι ἀπὸ τὰ χωριά.

Μὴ ρωτᾶς, τὶ τραβᾶμε στὸ δρόμο! Πιάνει, βλέπεις, χειμῶνας, ὅταν φεύγουμε. Ἄλλοῦ μᾶς ρίχνει βροχή, ἄλλοῦ χαλάζι, ἄλλοῦ χιόνι. Μᾶς κλειοῦνε τὰ ποτάμια καὶ δὲ μπορεῖ νὰ περάσουμε· δὲ βρῖσκει τὸ πρᾶμα χορτᾶρι γιὰ νὰ βοσκήσει, καὶ τότε εἴμαστε ἀναγκασμένοι, πρὶν ξαποστάσουμε, νὰ ξαναφορτώσουμε τὶς σκηνές, καὶ νὰ τραβήξουμε σ' ἄλλο σταθμὸ.

Τραβᾶμε κι ἐμεῖς βάσανα ποῦ πᾶμε κοντὰ στὸ πρᾶμα! Ἄλλὰ οἱ γυναῖκες μας τὰ πιὸ πολλά. Αὐτές, βλέπεις, πᾶνε καὶ φορτωμένες σεία. Πολλές φορές κουβαλοῦν στὸν ὦμο καὶ τὴ σαρμανίτσα μὲ τὸ βυζαστάρικο παιδί. Ἀφήνω τὰ ζυμώματα καὶ τὰ μαγειρέματα!»

* * *

Ἀφήνω τοὺς καρά-Βλάχους κι ἔρχομαι στοὺς χωριάτες τσοπαναραίους. Στοὺς προβαταραίους καὶ γιδαραίους, ποῦ τὰ ξεκαλοκαίριασαν στὴν Ὀξυά, στὸ Βαρδούσι, στὸ Βλαχοβούνι, στὸ Τσεκούρι, στὸ Ξεροβούνι σ' ὅλα τέλος τὰ βουνὰ του Καρπενησιοῦ, τοῦ Κραββάρου, τοῦ Λιδωρικιοῦ.

Κι αὐτοὶ ἔχουν τὰ δικά τους ντερβένια, τὶς δικές τους στράτες ποῦ βρῆκαν ἀπὸ παππούλη προσπαπούλη. Αὐτές πάντα ἀκολοῦθᾶνε γιὰ νὰ πᾶν στὰ χειμαδιά τους. Οἱ Λιδωρικιωῆτες τὴ στράτα ποῦ πιάνεται στὴν Ἄρτοτινα, ξετυλίγεται στὶς λαγκαδιές, στὰ κράκουρα¹¹², στὰ ποτάμια τοῦ Κραββάρου καὶ ἀνταμώνεται στὴ Μπέλιστα¹¹³ μὲ τὸ ντερβένι ποῦ φέρνει τοὺς Καρπενησιῶτες τσοπαναραίους. Ἀνεβαίνει τὸ Ξεροβούνι, διαβαίνει ἀπὸ τὸν Πλάτανο, πέφτει στὸ Φεῖδαρη (Ἄρτοτίβας τὸ γεφύρι), στὴν Πεῖνα, στὴν

111 χωριὸ τοῦ Ξηρομέρου κοντὰ στὸν Ἄσπρο.

112 κακότοπους.

113 τοπωνυμία κοντὰ στὸν Ἄϊ - Δημήτρη τῶν Κραββάρων.

Δερβέκιστα, στὸ Καλούδι ἀνακεφαλώνει τὸ Ζυγὸ καὶ ρίχεται πίσω μεριὰ στὶς πλαγιές του, γιὰ νὰ τελειώσει στὸ Μεσολόγγι.

Οἱ δυτικοὶ πάλι Καρπενησιῶτες πιάνουν τὸ παλιὸ ντερβένη π' ἀρχίζει στὸ Καρπενήσι· ἀκολουθᾷ τὴ ρεματιὰ τοῦ Καρπενησιώτη· περνᾷ στὴν Παναγία τὴν Προυσιώτισσα· τὸν Προυσὸ μέσα· ἀνεβαίνει τ' Ἀραποκέφαλα· πέφτει στὴ Μακρὰ Λογγά· ἀνηφορίζει γιὰ τὴν Προστοβὰ καὶ ρίχεται στὰ ριζά, ὅπου παίρνει τὸ μεγαλόδρομο ποῦ πάει ἀπὸ Κεφαλόβρυσο σὲ Βραχώρι.

Ἄλλες στράτες καὶ παραστράτες πέφτουν στὰ μεγάλα ντερβένια καὶ σμείγουν σὰν τὰ παρακλάδια μὲ τὸ ποτάμι. Καὶ ξετρυπώνουν ποιὸς ἀπὸ τούτη καὶ ποιὸς ἀπὸ κείνη, τὴ δική τοῦ τὴ γούρνα· γιὰ νὰ πάρουν τίς μεγάλες τίς δομοσιές ποῦ τοὺς φέρνουν στὰ χειμαδιά τους.

* * *

Κι ἔλα τώρα νὰ ταξιδέψουμε καὶ μὲ τούτους τοὺς τσοπαναραίους· νὰ πάρουμε μέρος στὶς χαρὲς καὶ τίς λύπες τους· νὰ δοκιμάσουμε τὰ βάσανα ποῦ τραβοῦνε, ὡς ποῦ νὰ κατεβάσουν τὸ βιὸ ἀπ' τὰ βουνὰ στὰ χειμαδιά τοὺς κάτω. Τοὺς ἀφήσαμε στὸ τοίμασμα, στὸ ξεκίνημα, ποῦ κάνουν τίς σαρανταημερίτικες τίς ἀποκρές.

- Ἔχετε γειὰ καὶ καλὸ χειμῶνα! Εἶν' ἡ εὐχή, ὄντας ἀφήνουν τοὺς γειτόνους, τοὺς συγγενῆδες καὶ τοὺς φίλους.

- «Μὲ τὸ καλὸ νάρθητε!» τοὺς προβοδίζουν ὅλοι. Ἐφυγε ἡ τσουπανούρα γιὰ τὰ χειμαδιά», λέει ὁ κόσμος στὸ χωριό.

Οἱ τσοπάνηδες σμείγουν τὰ μπουλούκια καὶ τραβοῦν μπροστά. Ἀφήνουν διὰ τὰ γυναικόπαιδα, σχεδιάζουν ποῦ θὰ γίνει τὸ γιόμα, ποῦ θάχουν κατάλυμα τὸ βράδυ. Καὶ τραβᾶνε τραβᾶνε νὰ πιάσουν τόπο.

* * *

Τ' ἀδύνατο τ' ἀσκέρι (γυναῖκες καὶ παιδιά) πολὺ πιὸ πίσω ἀκολουθᾷ. Φορτιά, γελαδικά, κότες, γάτες, γουρούνια, ἓνα σωρὸ ἐμπόδια! Πῶς γίνεται νὰ πηγαίνουν γυναῖκες αὐτές, κοντὰ τὰ πρόβατα! μπάς κι εἶναι ἀργένικες σὰν τοὺς ἄντρες; Ἡ ἴδια κι ἐδῶ εἰκόνα μ' ἐκείνη ποῦ παραστήσαμε παραπάνω γιὰ τοὺς καραβλάχους. Μὲ μιὰ διαφορὰ τώρα· τούτη τὴν ἐποχὴ ὁ τσοπάνης ἔχει νὰ κάμει καὶ μὲ πρωτοβρόχια, κάποτε καὶ μὲ χιόνια, μὲ ποτάμια, μὲ κατεβασιές, μὲ χαλάζια, μ' ἓνα σωρὸ καινούρια βάσανα. Δὲν ξεκινᾷ σὰν τοὺς Σαρακατσαναίους Σεπτέμβρη, μὰ οὔτε καὶ τὸν Ὀκτώβρη; ποῦ εἶν' ὁ καιρὸς καλός. Μεσ' στὸ ἔμπα τοῦ χειμῶνα εἶν' ἡ φευγούλα. Ἡ εἰκόνα παίρνει ἄλλο χρῶμα. Γιόμα δὲν ἀνταμώνει ἢ γυναῖκα μὲ τὸν ἄντρα. Πιάνουν νεροποντές, βρίσκουν λοιπὸν ἔλατο, ταράτσα, καλύβα, σπίτι σὲ χωριό, κατὰ ποῦ τὸ φέρνει ἢ ὥρα κι ὁ δρόμος, καὶ τρυπώνουν, ν' ἀπαγγειάσουν οἱ γυναῖκες. Οἱ ἄντρες ἀπ' ἄλλη μεριὰ ὀδηγοῦν τὰ πράματα σὲ δέντρα ἀπὸ κάτω, νὰ μὴν τὰ δέρνει τὸ δρολάπι. Καὶ λιωρίζοντας¹¹⁴ βρεμένοι ὅλοι σὰν τὰ παπιά, τραβοῦν γιὰ ὅπου βροῦν τὸ βράδυ κονάκι. Καὶ ξέρουν ποῦ. Εἶναι τὰ

¹¹⁴ παύοντας ἢ βροχή.

τσιγραίικια· ἀπ' ἄλλα χρόνια στὰ ἴδια ξενύχτησαν καὶ ματαξενύχτησαν. Ἄκρη ἀπὸ χωριὸ εἶναι, σὲ ταράτσες, σὲ σπιτοκάλυβα, σὲ καλύβες. Σὲ χάνια. Σὲ χωριά, ποὺ βρίσκουν μπροστά τους. Αὐτοῦ ξενυχτᾶνε. Τὸ βιὸ τὸ μπάζουν στὶς ταράτσες στὴν ἄκρη ἀπὸ χωράφια, νὰ μὴν τὸ δείρει τὸ δρολάπι καὶ τὸ ξεπατώσει. Ἡ τσοπανούρα χώνεται στὰ σπιτοκάλυβα, στὶς καλύβες, στὸ χάνια, κατὰ ποὺ τύχει. Νὰ ξενυχτήσῃ αὐτὴ θέλει. Καμὶνι ἢ φωτιά καίεται τὸ βράδυ. Ἔνα γύρο καθισμένοι στεγνώνουν οἱ τσοπάνηδες κι οἱ φαμελιές τους. Στεγνώνουν, στεγνώνουν..., καὶ στεγνωμὸ δὲν ἔχουν. Ὡς τὴ σάρκα τοὺς πῆρε τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, ποὺ ὅλη μέρα δὲ ξεσταλαμάτισε.

Ἀχνίζουν σὰν τὴ γῆ τὴ βρεμένη τὸν Ἀπρίλη, ὄντας δώσει ὁ ἥλιος. Ἀχνίζουν τὰ σακιά καὶ τὰ τσόλια, ποῦναι κάτω σωριασμένα. Καὶ σὰν καταλάβουν τὴ ζεστασιά καὶ τὴ στέγνη στὰ ρούχα τους, στρώνονται καὶ τρῶν τὸ χαμοκούκι, ποὺ βγάνει ἀπ' τὴ φωτιά ἢ τσοπάνισσα· ρουφοῦν καὶ τὰ ζεστὰ φασούλια· ἀρμυρίζουν καὶ τὶς ξεροελιές, ποὺ φέρνουν ἀπ' τὸ χωριὸ στὸ σακκούλι φορτωμένοι.

* * *

Πρῶτο βράδυ, πρῶτο τσιγραίικι. Τὸ πρωῖ ξεκίνημα. Τὴν ἡμέρα τὰ ἴδια πάλι. Πότε ἄβρεχοι, πότε βρεμένοι, τραβοῦν τραβοῦν γιὰ τὸν τόπο τους. Περνοῦν κατεβασμένα ρέματα· ἀλλοῦ μέσα, ἀλλοῦ ἀπὸ ξυλογέφυρα μονόξυλα ποὺ φκειάνουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Περνοῦν ποτάμια κατεβασμένα. Διαβαίνουν κακόστρατες «ὄργη Κυρίου!» Νὰ μπορέσεις νὰ φανταστεῖς τὰ βάσανά τους, πὲς γιὰ μιὰ στιγμή πῶς εἶσαι γυναῖκα· καὶ γυναῖκα φορτωμένη· καὶ μὲ φόρτωμα στὴν πλάτη 40 ὀκάδες. Νὰ σέρνεις μουλάρι κι ἀπ' τὰ αὐτιά φορτωμένο. Φτάνεις σὲ δρόμο ποὺ περνάει ἀπὸ σάρα. Βρεμένη ἢ σάρα· ξεκομμένα τὰ χώματα· ξεσαρισμένη ἢ στράτα· βουλιάχτρες, σὰ νὰ σοῦ λένε: «ἂν κοτᾶς, πέρα ἀπὸ δῶ. Θὰ ξεσαριστεῖς καὶ σὺ καὶ τὸ μουλάρι! Ψίχες θὰ γίνετε κάτω στὸ βράχο!» Τὶ θὰ κάμεις; Καὶ πρέπει κάτι νὰ κάμεις, γιὰτὶ ἀλλιῶς πῶς θὰ πάρεις δρόμο νὰ πιάσεις κονάκι τὸ βράδυ! Νά, ὅ,τι κάνουν κι οἱ γυναῖκες τῶν τσοπαναραίων! Φωνάζουν τοὺς ἄντρες· γυρίζουν αὐτοὶ πίσω· ρίχνουν τὶς μεριές ἀπ' τὰ ζῶα κάτω· τὰ περνοῦν σιγὰ σιγὰ ἀπ' τὴν κακόστρατα πέρα. Τ' ἀφήνουν· ξαναγυρίζουν· παίρνουν τὶς μεριές μιὰ μιὰ, τὶς περνοῦν κι αὐτὲς στὰ χέρια, «μετὰ φόβου θεοῦ πίστεως», ἀπ' τὸ ζαβό· ξαναγυρίζουν· πιάνουν ἀπ' τὰ χέρια τ' ἀδύνατο ἀσκέρι· τὸ βοηθᾶνε νὰ περάσει τὴν ὄργη «τοῦ Κυρίου. Ξαναφορτώνουν τὰ ζῶα καὶ πᾶνε.

Πρόβατα στή στράτα γιά τὰ χειμαδιά.

- «Ξεπατωμένη νὰ γένει αὐτὴ ἡ ζωὴ», ὄντας τοὺς ἀκοῦς νὰ λένε, κατάλαβε τὸ μαρτύριο τραβοῦνε! Καὶ μήπως μιὰ καὶ δυὸ φορές βρίσκονται στὴν ἀνάγκη νὰ περνοῦν τὸ ἴδιο μαρτύριο! Ἔλα τώρα νᾶχεις καὶ τὴ βροχὴ νὰ σὲ δέρνει ἀπὸ πάνω: νᾶχεις καὶ τὰ μάτια σου τέσσερα μὴν τύχει καὶ σοῦ ξεφύγει πρόβατο, γιατί πάει, τόχασες, τότε νομίζω πὼς θὰ καταλάβεις γιατί λέει ὁ τσοπάνης: «Ζωὴ στερεμένη εἶναι τούτῃ ἡ δική μας δῶ στὸν Ἀπάνω κόσμο». Θέλει νὰ παραστήσει μὲ ζωηρὰ χρώματα τὴ μαύρη αὐτὴ φουρτούνα στὴ ζωὴ τους. Ἔνα, πές, τοὺς βοηθάει! Τὸ πὼς πολλοὶ μαζί ταξιδεύουν, κι ἔχει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον ἀποβοήθειο, ἀλλιῶς θὰ πῆγαιναν χαμένοι οἱ ἄνθρωποι.

* * *

Καὶ ποὺ νὰ μάθεις καὶ τ ἄλλα τὰ βάσανα, ὅσα τραβοῦν οἱ τσοπάνηδες στὴ στράτα ποὺ κατεβαίνουν!

Τοὺς παίρνει ἀπ' τὰ μάτια τὸ νερογάλαζο κάποτε, Βῆμα δὲ μποροῦν νὰ κάμουν. Δὲν προφτάνουν, πρὶν νυχτώσει ν' ἀπαγγειάσουν σὲ στέγη. Κοιμοῦνται κι αὐτοὶ κατάλακκα.

Σὲ μιὰ φωτιά κρέμεται ἡ ζωὴ τοὺς τὸ βράδου κείνο. Πολεμᾶνε νὰ στεγνώσουν· καὶ πῶς νὰ στεγνώσουν, ἀφοῦ βρέχει κι ὅλο βρέχει ἀπὸ πάνω!

Καὶ μόλα ταῦτα τὸ λακριδὶ δὲν παύει ὅλη τὴ νύχτα. Γερόντοι, γριές, τσοπαναραῖοι, ποῦ νὰ τοὺς πάει ὕπνος! Αὐτοὶ ἔχουν τὸ νοῦ καὶ κατὰ τὰ πρόβατα, ποῦ τὰ σαπίζει ἡ βροχὴ στὴ λάκκα παραπέρα· τὰ τρώει τὸ μαῦρο φίδι ἀπ' τὸ δρολάπι! Καὶ στοὺς κλέφτες ποῦ ἀπὸ γυροβολιὰ, τὰ χωριὰ, ἔρχονται νὰ τοὺς κλέφουν. Ἔλα μέσα σὲ τέτοια ἀθλιότητα, νὰ σοῦ πάει ὕπνος τὸ βράδου! Ἄν δὲν εἶπεις ἀπὸ τὶ μαλλὶ κρατιέται ἡ σκούφια τους, στοιχηματίζω!

* * *

Καὶ μιὰ φορὰ μονάχα λὲς, πῶς ἔπαθαν;

Χρονιὲς περνοῦν ἀπὸ κεῖ πέρα· χρόνια ἄλλα πρωτύτερα ξενύχτησαν κατάλακκα καὶ ξέρουν τὶ διαβολόστρατα εἶναι. Νὰ σοῦ παίρνουν οἱ χωριάτες τὰ μπαλντίμια, τὶς σαμαροτριχὲς μπροστὰ ἀπ' τὰ μάτια! Νὰ σηκώνεσαι τὸ πρωῖ, καὶ νὰ μὴν ἔχεις, πῶς νὰ σαμαρώσεις τὸ μουλάρι, νὰ φορτώσεις καὶ νὰ ξεκινήσεις γιὰ δρόμο. Νὰ τρέχεις ἐδῶ ἐκεῖ, μὴν τύχει καὶ τοὺς εὔρεις. Νὰ τοὺς παρακαλᾶς, νὰ τοὺς δίνεις καὶ μπαξίσι, νὰ σοῦ δώσουν τὰ κλεμμένα, νὰ κάμεις τὴ δουλειὰ σου! Νὰ σοῦ κόβεται ἡ ζώστρα, τὸ μπαλντίμι ἀπὸ τὸ ζῶ σου! Νὰ στέκεσαι, νὰ βγάνεις τὰ τσαγγαροσούφλια ἀπ' τὸ σελλάχι, νὰ τὰ ράβεις· νὰ ξαναφορτώνεις πάλι καὶ νὰ τραβᾶς, ὥσπου νᾶβρεις τὰ ἴδια, ἴσως καὶ χειρότερα τὸ βράδου! Κ' ἔλα τώρα, ἂν μπορεῖς νὰ μὴ δικαιολογήσεις τὸν τσοπάνο, ποῦ σὲ κάθε κακὸ ποῦ τὸν βρίσκει, σοῦ λέει: «μὴ χειρότερα!», γιὰτι ἔχει τὸ νοῦ τοῦ σταῖ χειρότερα, ποῦ ἐξ ἀκοῆς ἔμαθε.

Ποιὰ χειρότερα; Μὴν πεθάνει, «μακρὸν ἀπὸ κεῖ», κανέναν, λέει. Γριές ὀγδοητάρισσες, γερόντοι νενητάρηδες ἀκολουθοῦν κάποτε τὴν παρέα. Εἶδαν τὰ μάτια τους!

Σώθηκαν τὰ νύχια τους ἀπὸ παλιοῦθε σ' αὐτὴ τὴ στράτα· τί παράξενο κ' ἂν τοὺς εὔρει ὁ Χάρος στὸ δρόμο! Πόσες φορὲς ἔγινε κι αὐτεῖνο! Οἱ περισσότεροι γεροτσοπάνηδες πέθαναν σ' αὐτὴ τὴ στράτα. Νά, τὸ χειρότερο! Καινούριοι μελεᾶδες γιὰ κηδεῖα! Τρέξε στὸ κοντινότερο χωριὸ νὰ φέρεις παπὰ. Φκειάσε ξυλοκρέββατο· νὰ κουβαλᾶς τὸ λείψανο. Φέρε το στὸ θαφτήριο, νὰ τὸ θάψεις. Καὶ σὲ τί θαφτήριο! σὲ ξένο ποῦ νὰ σοῦ λέει ὁ ἄλλος: σκάψε σὲ κείνην τὴν ἄκρα, καὶ πέτα τὸν μέσα! Τὸν πόνον νᾶχεις, ποῦ ἔχασες τὸν ἄνθρωπό σου ἢ τὸ βάσανο νὰ τὸν θάψεις! Κι ἔλα ὕστερα ἀπ' τὸ θάψιμο, γύρισε πίσω στὸ τσιγραίκι, μάζωξε τὰ σκορπισμένα πρόβατα, φόρτωσε καὶ τράβα. Καὶ μὲ τί καρδούλα νὰ τραβήξεις! ἀφήνοντας μάννα, πατέρα, παιδὶ κάποτε θαμμένον στὰ ξένα, χωρὶς νὰ τὸν ψάλει ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ σου, χωρὶς νὰ τὸν μοιρολογήσουν οἱ γειτόνισσες κι οἱ χῆρες.

Καὶ νὰ ἦταν αὐτὰ μονάχα! «Μὴ χειρότερα!» Νὰ σὲ κυνηγάει τὸ ξύλο καὶ τὸ λιθάρι αὐτοῦ σταῖ ξένα ποῦ διαβαίνεις. Νὰ ξέρεις πῶς σὲ περιμένουν κι οἱ πρεδαραῖοι ἀπ' τὰ χωριὰ ἕνα γύρο. Νὰ γιατρέψουν κι αὐτοὶ τὰ κεσάτια τους! Νὰ πάρουν παρᾶδες «νὰ κλείσουν τὶς ἀμπουριὲς τους¹¹⁵».

115 Νὰ μπαλώσουν τὶς οἰκονομικὲς τους ἀνάγκες.

Πᾶν ἀπὸ κοντὰ καὶ παραφυλᾶνε τὴν τσοπανούρα. Πότε, σὲ ρέμα πότε πίσω ἀπὸ μάντρα· πότε σὲ κορμὸ ἀπὸ δέντρο. Καὶ μόλις κἀνα πρᾶμα ξεκόψει καὶ πατήσει σπαρτό, σοῦ τ' ἀρπάχουν χωρὶς νὰ καταλάβεις μπρὸς ἀπ' τὰ μάτια σου νὰ τὸ ποδοκοπιᾶσουν. Τὸ παραστρατίζου κατὰ τὸ σπαρμένο καὶ ἔχουν λόγο νὰ σοῦ λένε, «πὼς πάτησε» μπῆκε τάχα σὲ σπαρτὸ· κι ὅλος ὁ καυγᾶς ξέρεις ποιὸς εἶναι; τὸ ποδοκόπι. Ἄλλοτε πάλι οἱ ἴδιοι αὐτοὶ μὲ τρόπο ξεκόβουν ἀπ' τὸ κοπάδι καὶ περισσότερα καὶ τὰ ρίχνουν στὸ ἀπαγορευμένο, γιὰ νᾶχουν νὰ λένε «πάτησαν! Πλήρωνε νὰ τὰ πάρεις πάλι!» Καὶ τότε τι μπορεῖ νὰ κάμει ἓνας στρατοκόπος! Πλερώνεις ἔτσι, θέλεις δὲ θέλεις! «Μπροστὰ βαθὺ καὶ πίσω ἄπατο, λές. Ὁ δρόμος μὲ περιμένει, ἢ ὥρα περνάει, ὁ πρεδάρης μᾶς λέει στοῦπ...!» Νὰ ἴδεις πὼς θὰ πλερώσεις καὶ θὰ βήξεις! Θὰ πεῖς κι εὐχαριστῶ, ἂν ξεμπερδέψεις, γρήγορα γιὰ νὰ τραβήξεις, μὴ σ' ἀφήσει ἢ συντροφιᾶ! Καὶ τ' ἄλλο τὸ χειρότερο! Σὲ θέλω νᾶπεφτες στὰ χέρια κανενοῦ ζευζέκη πρεδάρη! Ποὺ νὰ θέλει «ντὲ καὶ καλὰ» νὰ πάει τὰ πιασμένα στὸ χωριὸ. Νὰ τὰ δείξει στὸν πρόεδρο καὶ στοὺς προυχόντους, νὰ πάρει καὶ κανένα μπράβο γιὰ τὸ πὼς τάχατες εἶναι καλὸς πρεδάρης. Καὶ ὕστερα νὰ τρέχει ἀπὸ κοντὰ του κι ὁ τσοπάνης παρακαλῶντας μιὰ καὶ δυὸ ὥρες -κι ἢ φαμελιά του στὴ λάκκα, στὸ δίστρατο, στὴν ἐρημιὰ μοναχῇ! Ὡσποῦ νὰ μπορέσει νὰ τὰ βγάλει!

* * *

Αὐτὰ παθαίνουν οἱ τσοπάνηδες. Καὶ ξέρουν ἀπὸ πάθια. Ἔπαθαν κι ἄλλες χρονιές πρωτότερα. Καὶ γι αὐτὸ ρίχνουν φόρο, ἀφοῦ ξέρουν πὼς χωρὶς ἄλλο θὰ τὸν πλερώσουν -«τόσα ἐσὺ, τόσα γώ»· καὶ μαζεύουν ἓνα ποσὸ νὰ τῶχουν γιὰ ὥρα τέτοια χρεῖα. Περνῶντας ἀπὸ κάθε χωριὸ, «ν' ἀλείφουν τὸν τροχὸ», ποὺ λέει ὁ λόγος. Τὸ «ρῖμα», σοῦ λέγε, μιλῶντας γι' αὐτὸν τὸ φόρο. Καὶ φτάνοντας στὰ σύνορα κάθε ξένου χωριοῦ ποὺ τοὺς φέρνει ἢ στρατά, καλοῦν τοὺς πρεδαραίους. «Τόσα θὰ σᾶς δώκουμε, καὶ νὰ μὴ μᾶς πειράξετε!» τοὺς λένε. Δίνουν ἓνα μέρος λεπτὰ, κι ἐκεῖνοι κάνουν στραβὰ μάτια, καὶ διαβαίνει ἢ τσοπανούρα χωρὶς πονοκεφάλους.

Ἄλλοῦθε πάλι δίνουν πρᾶμα· ἄλλοῦ πιάνουν κουμπαριά στὸ χωριὸ γιὰ νᾶχουν τὸν κουμπάρο, νὰ τοὺς προστατεύει ἀπ' τὰ ἀρπαχτικὰ χέρια τῶν πρεδαραίων· ἄλλοῦ κάνουν φίλο μὲ τὰ κουβαρνταλίκια στὸ χάνι ἄλλοῦ τοῦτο, ἄλλοῦ τ' ἄλλο, ὅ,τι καταλαβαίνουν πὼς θὰ τοὺς ὠφελήσει. Τὶ νὰ γίνε! «Τὶ τὸν βρῖσκει τὸν ἄνθρωπο καὶ δὲν τὸ τραβάει!»

* * *

Καὶ διαβαίνουν, διαβαίνουν πρόβατα, φορτιάρικα, ζαλικωμένες γυναῖκες, γκλίτσες, βλαχόπουλα, σκυλιὰ, γουρούνια, κότες. Πᾶνε στὰ χειμαδιὰ! «Δὲ θὰ σωθεῖ τοῦτος ὁ δρόμος!», ἀκοῦς νὰ λένε. Δέκα, δέκα πέντε μέρες δρόμος! Δέκα, δέκα πέντε τσιγραίικια, βάσανα, βάσανα μὲ τὸ σακί. Κόπος, τρεχάματα, νιτερέσια, ἓνα σωρὸ σκοτοῦρες, ὅσο νὰ φτάσουν. Καὶ ζυγώνουν. Ζυγώνουν στὰ λειβάδια τους τὰ χειμωνιάτικα, Νάτα κεῖ κάτω! Μεσολόγγι, Ἄντελικὸ, Βραχώρια, Ἔπαχτος. Καὶ τὸ κάθε τσελιγγάτο θὰ πάει στὸ δικό του τὸ λειβάδι. Τὰ λειβάδια εἶναι μακρὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μία, δύο, τρεῖς ὥρες...

- Καλὰ ξεχειμωνιάσματα, ὀρὲ παιδιὰ!

- Καλὸ χειμῶνα νὰ δώσει ὁ θεὸς! εὔχονται καὶ ξεχωρίζουν.

Ἄλλοι πῆγαν, ἄλλοι ἔρχονται ἀκόμα. Ἄλλοι ξεμονάχεψαν πίσω. Σκοινὶ εἶναι ὁ δρόμος κι ὅλον τὸ Νοέμβρη μπορεῖ νὰ πεῖς. Κατεβαίνουν κατεβαίνουν... Καὶ τὰ χωριὰ πίσω ἀριώνουν ἀριώνουν... Ἄλλα ρημώνουν ὀλότελα. Στὴν Ἀμπλιανη, στὶς Παλούκοβες, στοῦ Κρικέλλου, στὴν Ἀβόρανη μονάχα οἱ φυλάκοι μένουν. Ἐνας, δύο, τρεῖς χωριανοὶ, ποῦ τοὺς ἀφήνουν οἱ ἄλλοι γιὰ νὰ φυλάνε τὰ σπίτια. Νὰ μὴν τὰ τρυπήσουν ὁ κλέφτες καὶ τὰ διαγουμίσουν. Τοὺς πλερώνουν τὸ φυλακιάτικο γιὰ νὰ φυλάξουν. Καὶ πλερώνει ὁ κάθε τσοπάνης ὅτι ὅλο τὸ χωριὸ ἀποφασίσει. Πλερώνει καὶ φεύγοντας ἓνα μέρος, πλερώνει καὶ ὅταν γυρίσει.

Οἱ φυλάκοι εἶναι τότε οἱ νοικοκυραῖοι. Τὰ ἔρημα χωριανὰ σπίτια αὐτοὶ τὰ καπνίζουν¹¹⁶ τὸ χειμῶνα. Τὰ καπνίζουν, γιὰ νὰ μὴν πέσουν «Πέφτουν ἂν δὲν καπνιστοῦνε», σοῦ λένε οἱ χωριάτες τσοπάνηδες. Κρατοῦν λοιπὸν οἱ φυλάκοι τὰ κλειδιὰ ὅλων τῶν ξενιτεμένων. Τὴ μιὰ βραδυὰ κοιμοῦνται σὲ τοῦτο, τὴν ἄλλη στ' ἄλλο, τὴν ἄλλη στ' ἄλλο τὸ σπίτι. Ἀραδιάρικα. Ἀραδιάρικα, γιὰ νὰ μὴν ξέρει ὁ κλέφτης, σὲ ποιὸ ἀπ τὰ σπίτια κοιμᾶται τὸ βράδυ ὁ φύλακας· νὰ μὴν ξεθαρρεύει, καὶ πάει καὶ τρυπήσει κανένα· νὰ τὸ διαγουμίσει. Καὶ μ' ὅλα ὅμως τοῦτα τὰ τερτίπια, πολλὲς φορὲς γίνονται καὶ τρυποσπιτίσματα. Καὶ ξέρεις τί! Σπίτια βουνίσια, σὰν ἐτοῦτα, χτισμένα μὲ λάσπη καὶ πέτρα πολὺ εὔκολα τρυπιῶνται. Ἐνας λοστὸς χρειάζεται ὥσπου νὰ βγοῦν οἱ πρῶτες πέτρες. Εἰσέφτισε ὁ τοῖχος, ὁ κλέφτης κάνει τὴ δουλειὰ του, χωρὶς κανένα φόβο· ὕστερα τὸν βοηθάει κι ὁ βαρὺς χειμῶνας· ὅλα τὸν βοηθοῦν σ' ἓνα ἔρημο χωριὸ. Μπαίνει μὲ τὴν ἀνέσεια του στὸ ρημόσπιτο καὶ δὲν ἀφήνει τίποτε, Τὰ τρώει ἢ νύχτα.

116 Ἀνάφτουν δηλ. φωτιὰ γιὰ νὰ καπνίζονται.

Τὸ Ξεχειμώνιασμα

Ἔφτασαν στὰ χειμαδιὰ. Μπήκαν στὸ λειβάδι πῶχουν ἀγορασμένο. Ἔλα νὰ ἰδοῦμε τώρα, πῶς θὰ συναρμολογήσουν τὴ νέα ζωὴ του! Νὰ! Ξεφορτώνουν τὰ σεία στὸ στανοτόπι. Κάνουν τὰ κατοικειὰ. Τσοπαναραῖοι, γυναῖκες, παιδιὰ, γερόντοι, ὅλοι μαστόροι γίνονται τέτοιες στιγμές. Καθένας τὴ μαστοριά του βάνει. Εὐλο, ἔνα, ἄλλο, μαζεύουν ἐκεῖ γύρω. Ζύμωμα, μαγερειό, συγύρισμα,, ὅλα μαζί γίνονται γρήγορα καὶ καλά.

Ξαποσταίνουν καμιά μέρα. Φεύγει ὁ κόπος· τοὺς ἔρχεται ἡ γειά τους.

Κάποτε, γιὰ πολλὲς μέρες δὲν καταπιάνονται σὲ δουλειὰ. Τὶ τοὺς μέλει, ὄντας ἔχει καὶ **ξεχινοπωρειό** τὸ λειβάδι! Τὶ εἶν' αὐτὸ τὸ **ξεχινοπωρειό**; Νά, ὁ τόπος γύρω στὸ στανοτόπι. Σὰν τύχει νὰ ἔχει εὐρυχωρία καὶ χορτάρι μπόλικο ὥστε νὰ βόσκει τὸ πρᾶμα. Μὲ τὸ κολαῖ τοὺς τότε φκειάνουν κονάκια, σταίνουν καλύβες, πλέγουνε μαντριὰ καὶ τσάρκους. Συναρίζονται. Ἔχεις νὰ κάμεις μὲ ξεχειμώνιασμα ἐδῶ πέρα· σιγὰ σιγὰ λοιπὸν καὶ σίγουρα πρέπει νὰ γίνουν ὅλες οἱ δουλειές. Δὲν κάνει πηλάλα πηλάλα.

Τὴ δευτέρη μέρα τοῦ ἐρχομοῦ, ἢ ἂν δὲν εἶναι βία, ὕστερα ἀπὸ κάμποσες μέρες, μαζεύεται ἡ συντροφιά· παίρνουν καὶ τὸ σκουτέρη γιὰ κεφάλι, καὶ πᾶνε νὰ περιεργαστοῦνε τὸ λειβάδι. Νὰ ἰδοῦν, τὸ φύλαξε καλά ὁ φύλακας ποὺ εἶχε βάλει τὸ χινόπωρο ὁ σκουτέρης! Ἔμεινε **ἀμαλαῖα** ἢ **ἀτσίτιγο**, ὅπως λένε; Ἀμαλαῖα εἶναι τὸ λειβάδι, ὄντας δὲ μπήκαν πράματα νὰ βοσκῆσουν ὕστερα ἀπ' τὰ πρωτοβρόχια κι, ἔχει πολλὰ χορτάρια, ἀτσίτιγος, σοῦ λένε. Μὰ μπορεῖ νᾶχει ὅλο τὸ λειβάδι πέρα γιὰ πέρα χορτάρι; Βέβαια ὄχι. Ἄλλοῦ θὰ εἶναι πολύ, ἄλλοῦ λίγο ἀπὸ δαῦτο. Τοπωσιές τοπωσιές, κατὰ τὸν τόπο καὶ τὸ χορτάρι. Ἔνα μέρος τυχαίνει βελαώρα, κι ἐκεῖ βλέπεις μιὰ πιθαμὴ τὴ χλόη. Ἄλλοῦ εἶναι μελίστα καὶ μόλις ράζει ἀπ' τὸ χῶμα, ἄλλοῦ κοπρισιὰ καὶ φτάνει ἕνα γόνα. Ἄλλοῦ βρίσκουν τὸν τόπο βοσκημένο. Φαωμένο τὸ πρῶτο χορτάρι, καὶ μόλις ράζει τὸ δεύτερο. Διαλέγουν αὐτοὶ καὶ βάνουν σκέδια. «Μετροῦν κεφάλια καὶ κόβουν σκούφεις». Τοῦτο εἶναι **γαλαρολείβαδο**· γιὰ τὰ γαλάρια θὰ τὸ ἔχουμε. Τοῦτο, **στερφολείβαδο**, γιὰ τὰ στέρφα. Τοῦτο **ἀπολείβαδο** (βοσκημένο), θὰ μένει γιὰ ὕστερα, λένε.

Γυρίζουν πάλι στὸ ξεχινοπωρειό, στὰ κονάκια· κάθονται. Βάνουν τὰ κιτάπια τους κάτω: «τόσα ἐσὺ πρόβατα, τόσα γαλάρια, τόσα στέρφα. Τόσα ἐγὼ, τόσα ὁ ἄλλος, συμποσώνονται τόσα γαλάρια, τόσα στέρφα». Ἐμπρὸς τὸ **γκαστροχώρισμα** σ' ἐνέργεια. Ξεχωρίζουν μ' ἄλλα λόγια ὁ καθένας τοὺς ἀπ' τὸ μπουλούκι του τὰ γκαστροωμένα. Τ' ἀνταμώνουν, τὰ κάνουν ἕνα μπουλούκι. Ἔμειναν τὰ στέρφα. Ἐπίσης κι αὐτὰ ὅλα μαζί, ἄλλο μπουλούκι. Δυὸ μεγάλα μπουλούκια. Τὰ **γαλάρια**, τὰ **στέρφα**. Τῆς συντροφιάς ὅλα μαζί τὰ γαλάρια, τῆς συντροφιάς ὅλα μαζί τὰ στέρφα.

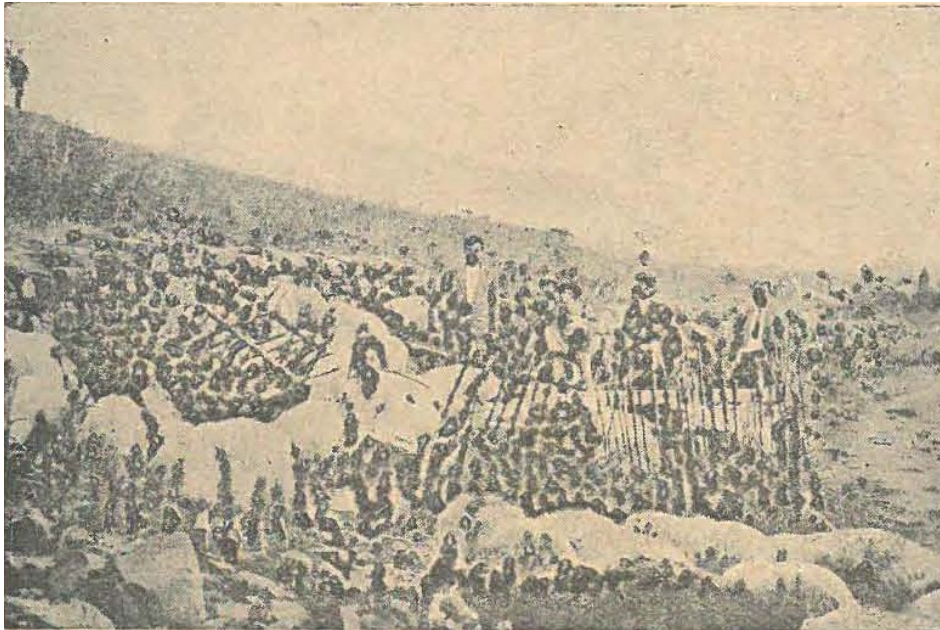
Ρίχνουν τὰ γκαστροωμένα στὸ γαλαρολείβαδο, νὰ φᾶνε τὴν ἀμαλαῖα, τ' ἀτσίτιγο τὸ χορτάρι Ἔνας ἢ δυό.. πᾶνε ἀπὸ κοντὰ τους. Κατὰ τὰ πρόβατα, κι οἱ τσοπάνηδες· στὰ λίγα φτάνει ὁ ἕνας· ἂν εἶναι τὰ πρόβατα πολλὰ, τ' ἀκολουθοῦν πολλοί.

Ρίχνουν καὶ τὰ στέρφα ὅλα, ἕνα κοπάδι καθὼς εἶναι, στὸ στερφολείβαδο ἢ καὶ στ' ἀπολείβαδο· βόσκουν ἐτοῦτα τὶς μελίστες, μαδοῦνε κάτι καὶ ψευτοζοῦν.

Ἀρχίζουν τὰ γκαστρομμένα νὰ βόσκουν τὸν τόπο τὸν ἀτσιτίγο σιαπέρα, σιαπέρα, μιὰ, δυὸ τρεῖς... μέρες. Παστρεύουν τὴν ἀμαλαϊὰ. Πάστρεψαν καὶ τὰ στέρφα τ' ἀπολείβαδο.

Βγάνουν τὰ γκαστρομμένα ἀπ' τὸ βοσκημένο τὸ τεμάχιο καὶ τὰ ρίχνουν σ' ἄλλο, γαλαρολείβαδο κι ἐκεῖνο.

Τὸ ἄρμεμα στὰ χειμαδιά.

Βγάνουν καὶ τὰ στέρφα καὶ τὰ ρίχνουν στὸ βοσκημένο ἀπ' τὰ γκαστρομμένα, ἀπολείβαδο τώρα. Παστρεύουν ὅ,τι εὔρουν.

Ἀποβόσκουν τὰ γαλάρια τὸ δεύτερο τεμάχιο, τὰ ρίχνουν στὸ τρίτο.

Τὰ στέρφα τὰ ὀδηγοῦν στὸ δεύτερο ἀπολείβαδο.

Τὰ πρῶτα, γαλαρολείβαδο καὶ στερφολείβαδα εἶναι τώρα σ' ἀνάπαψη· βρίσκουν τὸν καιρὸ καὶ βγάνουν καινούργιο χορτάρι. Ὅσο νὰ βοσκήσουν τὰ πράματα στὰ τρίτα τὰ τεμάχια, πάει πιθαμὴ ἢ χλόη. Τὰ παίρνουν πάλι ἀπ' τὴν ἀρχὴ, τὸ ἕνα κοντὰ τ' ἄλλο βόσκοντα κι ἔλα γύρω...

Νά, λοιπὸν γιατί τὸ γαλαρολείβαδο πρέπει νὰ τὸ μεράσουν καὶ τὸ κάμουν τεμάχια τεμάχια. Λωρίδες ὅλον τὸν τόπο. Ἀπολυσιές, ὅπως λένε οἱ τσοπαναραῖοι. Βόσκοντας τὰ πρόβατα τὴ μιὰ ἀπολυσιὰ, τὰ πᾶνε στὴ δεύτερη, στὴν τρίτη...

Γι' αὐτὸ ἀκοῦς καὶ σοῦ λένε: Ἔχουμε τόσες ἀπολυσιές χορτάρι, θὰ πορέψουμε τόσες μέρες ἀπὸ τούτη, τόσες ἀπὸ κείνη, τόσες ἀπ' τὴν ἄλλη. Λογαριάζουν μὲ τὸ νί καὶ μὲ τὸ σίγμα καὶ τὸ παραμικρὸ. Πρέπει νὰ ζήσει τὸ βιὸ, δὲν εἶναι ἀστεῖα πράματα ἐδῶ πέρα· χειμῶνας περνάει. Κάθε δέκα μέρες πάλι κοιτάζουν, ποῖα γκαστρομμένα σημάδεψαν κι εἶναι γιὰ γέννα. Ἄν τὰ εἶχαν μαζί μὲ τὰ στέρφα, τὰ παίρνουν ἀπὸ κεῖ, τὰ ρίχνουν τώρα στὰ γαλάρια. Νὰ βοσκήσουν κι αὐτὰ ἀτσιτίγο, νὰ χορτάσουν. Νὰ βάλουν δύναμη γιὰ τὴ λεχωνιά τους.

Αὐτὸ γίνεται. Αὐτὰ κουβεντιάζουν, αὐτὰ λένε κάθε ὥρα, κάθε στιγμή οἱ τσοπαναραῖοι. **Γαλαρολείβαδο, στεροφολείβαδο, ἀπολείβαδο, γκαστροχώρισμα, ἀπολυσιές, ἀμαλαϊὰ ἀτσιτίγο.** Δὲν ἔχεις τίποτε ἄλλο ν' ἀκούσεις κείνην τὴν ἐποχή. Κουκιὰ τρῶνε κουκιὰ μαρτυρᾶνε.

* * *

Τώρα πᾶμε στὸ **γέννο**. Ὅλα μαζί τὰ πρόβατα ποτὲ δὲ γεννᾶνε. Σήμερα τυχαίνει νὰ γεννήσουν 80-40 προβατίνες. Τὶς ξεχωρίζουν αὐτὲς ἀπ' τὶς ἀγέννητες. Τὶς ρίχνουν σ' ἀμαλαϊὰ, σὲ καινούρια ἀπολυσιὰ. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες γεννοῦν κι ἄλλες, κι ἄλλες. Τὸ ἴδιο κι ἐκεῖνες, τὶς φευγατιάζουν ἀπ' τ' ἀγέννητα, τὶς σμείγουν μὲ τὰ γεννημένα. Λίγο, λίγο καὶ περνῶντας οἱ μέρες ἀριώνει τὸ κοπάδι μὲ τὶς ἀγέννητες καὶ πυκνώνει τ' ἄλλο τὸ κοπάδι μὲ τὰ γεννημένα. Καὶ σ' ἄλλο κοντὰ τίποτα δὲν ἀπομένει ἀπ' ἀγέννητα, χαλάει ἐκεῖνο τὸ κοπάδι. Γίνεται ἡ γαλαροκοπή· κι αὐτὴ βόσκει ἀβέρτα κι ἀζάτικα στὸν ἀτσιτίγον τόπο. Ὅλα μαζί δηλ. τὰ γεννημένα τῆς συντροφιάς βόσκουν στὸ ἴδιο μέρος.

* * *

Τελειώνοντας τὸ χορτάρι, ξεχωρίζει ὁ καθένας τὰ δικά του. Δικὴ του κοπὴ ὀδηγᾶει στὸ λειβάδι. Ἄλλοῦ ὁ ἕνας, ἄλλοῦ ὁ ἄλλος. Ἄλλο μαντρὶ ὁ ἕνας, ἄλλο ὁ ἄλλος. Ὅπου θέλει βοσκάει. Ἄν θέλει, πάει κοντὰ τους, ἀλλιῶς τ' ἀφήνει καὶ βόσκουν ἀζάτικα. Κανένας δὲν τοὺς μιλάει.

Παραλυάζεται τὸ λειβάδι τώρα· εἶναι λεύτερος ὁ κάθε τσοπάνης νὰ κάμει ὅ,τι τοῦ κατέβει.

* * *

Τὶς πρῶτες μέρες ὕστερα ἀπ' τὸ χῶρισμα κλειόνται ὅλη τὴ νύχτα τὰ πράματα στὰ μαντριά. Μεγαλώνοντας ὅμως ἡ μέρα, καὶ καλοσυνεύοντας ὁ καιρὸς, γίνεται καὶ νυχτοσκᾶρι, ὅπως τὸ καλοκαίρι. Ὑστερα ἀπ' τὰ μεσάνυχτα τὰ βγάνουν στὴ βοσκή· γιατί νὰ μείνουν τὰ πράματα στὸ μαντρὶ κλεισμένα! Χειμῶνας καιρὸς, βλέπεις, χορτάτα δὲν εἶναι, ὅσο κι ἂν μαδῆσουν τὴ μέρα. Τὸ λειβάδι εἶναι παραλυασμένο, καὶ τὸ χορτάρι λίγο. Μὰ ὁ λύκος, τὸ τσακάλι; Ὅσα γι' αὐτὰ ἔχει τὸ νοῦ τοῦ ὁ τσοπάνης. Καὶ γιατί ἄλλο σέρνει καὶ τὸν κοντογκρὰ στὸν ὦμο ἐκτὸς ἀπ' τὸ σακκούλι; Νὰ ρίξει, ὄντας τὰ ἰδεῖ· τὸ δύσκολο ὅμως εἶναι νὰ τὰ ἰδεῖ γιατί ἔχουν τὶς πονηράδες τοὺς καὶ ρίχνονται στὰ πράματα μ' ἀπιστιὰ. Ξέρουν κι αὐτὰ, ἀλλὰ ξέρεي κι ὁ τσοπάνης τὰ δικά του. Ξέρει, πὼς τὰ τρομάζει τὸ χουχούτημα, οἱ σαλαγιές οἱ μεγάλες, τὸ δυνατὸ τὸ σφύριμα· καὶ πάει κοντὰ τὰ πρόβατα χουχουτῶντας, σαλαγῶντας, σφυρίζοντας σφυρίματα ποὺ σὲ ξεκουφαίνουν. Ρίχνει κιόλας καμιὰ τουφεκιὰ στὸν ἀγέρα. Σκιαζέται τὸ ζουλάπι καὶ τρυπώνει στὸ λόγγο.

Βόσκουν 2, 8 ὥρες ἐκεῖ πέρα λοιπὸν τὰ πράματα, καὶ πρὶν νὰ φέξει, τὰ φέρνει στὸ μαντρὶ ὁ τσοπάνης. Τὰ κλείει, τὰ βγάνει πίσω τὸ πρωῖ.

Περνάει ἔτσι, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὁ καιρὸς· σὰν τὸ νερὸ περνᾶει. Ἔρχεται ὁ Μάρτης. Γίνεται τότε τ' ἀπόκομα, τὸ χῶρισμα. Αὐτὰ τὰ εἶπαμε παραπάνω, καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη

νὰ τὰ ξαναλέμε.

* * *

Μεγάλη σφίξη τὸ πρᾶμα γιὰ χορτάρι λαβαίνει τὸ Φλεβάρη! Ξέρεις γιατί; Ἄλλα λογαριάζει ἄνθρωπος, κι ἄλλα τὸν βρίσκουν. Λογαριάζεις νὰ φκειάσεις σπίτι μὲ ἑκατὸ χιλιάδες, καὶ δὲ σοῦ φτάνουν οὔτε διακόσιες. Λογαριάζει κι ὁ τσοπάνης νὰ περάσει μὲ τὸ χορτάρι ὡς τότε, ἀλλὰ πέφτει ὄξω στοὺς λογαριασμοὺς του. Κάτι τὰ πρόβατα βόσκησαν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι λογάριαζε, κάτι τὸ λειβάδι δὲν εἶχε χορτάρι, ὅσο φαινόταν πὼς ἔχει, κάτι τὸ τσουρούφλιασε ἢ πάχνη τοῦ χειμῶνα, κάτι μοῦ εἶπες, κάτι σοῦ εἶπα, ἔρχεται ἢ περίσταση ποὺ τὰ πρόβατα πέφτουν σ' ἀνέχεια. Καὶ μὲ τὴν ἀνέχεια, θὰ πάγαιναν ὅλα τὰ κόπια χαμένα. Τὶ θὰ γίνει! Ἔχει ὁ Θεός: Αὐτὸς κανέναν δὲν ἀφήνει νὰ πάει χαμένος· θ' ἀφήσει τὸν τσοπάνη!

Νά! Τὸν σώνουν οἱ **χωραφιές**, τὸ **κόπρισμα**. Τὶ εἶναι τοῦτα; Ἀκολούθα με στὸ διάβασμα καὶ θὰ μάθεις. Μὴ φαντάστηκες, πὼς τὰ χειμωνιάτικα λειβάδια εἶναι σὲ τίποτα ξώμακρα μέρη; Ὅχι. Εἶναι κοντὰ σὲ χῶρες, στὴν ἄκρη ἀπὸ χωριά.

Σπάνια νὰ ἰδεῖς λειβάδι ὦρα μακρύτερα ἀπὸ χωριὸ ἢ ἀπὸ πολιτεία. Πολλὲς φορές μάλιστα κατάνακρα στὰ σπίτια ἀρχίζει τὸ λειβάδι· τελειώνουν δηλ. τὰ χωριατόσπιτα, κι ἀρχίζουν τὰ βλαχοκόνακα· χωριάτες καὶ βλάχοι ὅλοι μαζί ἓνα πρᾶμα.

Ὀλόγυρα στὸ λειβάδι, κάποτε κι ἀνάμεσα, -γιατί ὄχι;- βλέπεις χωράφια ἄσπαρτα· ἦταν σιταριές αὐτὰ καὶ σιαμπρὸς τᾶχουν γιὰ καλαμπόκια· βλέπεις καὶ καπνοτόπια, πῶχουν τὶς καπνόριζες ἄβγαλτες ἀκόμα. Ἐπειτα φκειάνουν κι ἀνοίματα¹¹⁷ γιὰ σπαρμωδιές μέσα στὰ λειβάδια οἱ χωριάτες. Μπελᾶδες στοὺς τσοπάνηδες βάνουν· μὰ κάτι τὸ συμφέρο τοῦ ἀφέντη, κάτι τὸ «ἔτσι θέλω» τῶν χωριάτων γίνονται καὶ τέτοια! φκειάνουν καὶ φράματα μὲ μάντρες, ἢ μὲ κλαριά. Ὅλα αὐτὰ, σιταριές, ἀνοίματα, φράματα, περιμένουν τὴν κοπριά γιὰ νὰ καρπίσουν. Χωρὶς ἀλοιφή¹¹⁸, μαθὲ, γίνεται φαί! Οἱ νοικοκυραῖοι ποὺ τᾶχουν, ξέρουν τὸ γιατρικό, ποὺ τοὺς δίνει ψυχὴ γιὰ νὰ κάμουν καλαμπόκι, καπνό, ἢ ὅ,τι ἄλλο. Ξέρουν καὶ ποῦ θὲ νᾶβρουν τὴν κοπριά.

Περιμένουν, καὶ πὼς περιμένουν τὸ χειμῶνα, νὰ ἰδοῦν τοὺς βλάχους νὰ κατεβαίνουν μὲ τὰ πράματα! Καρτεροῦν σὰ λαμπρὴ τὴν ἀνέχεια, ποὺ θὰ πέσει στὸ πρᾶμα τὸ Φλεβάρη. Ξέρουν ἀπ' ἄλλοτε. Φυλᾶνε λοιπὸν ἀβόσκητες τὶς σιταριές, ἀβόσκητα τὰ καπνοτόπια καὶ τὰ φράματα. Βάνουν σημαδούρια, γιὰ νὰ μποδίζεται τὸ χωριανὸ τό πρᾶμα, ἄλογα, βόϊδια, μαρτίνια, νὰ πατοῦνε σ' ἀπαγορευμένο. Πάτησε, ἀλλοίμονο στὸν ἄζαπίτη! Τὸν συγυρίζουν τὰ δικαστήρια! Ἐνα γόνα λοιπὸν πάει τὸ χορτάρι ἐκεῖ μέσα. Ἐ! γιὰ τὰ πεινασμένα κοπάδια τί σοῦ εἶναι! Αὐτὰ εἶναι οἱ **χωραφιές**. Ἐτσι τὶς λένε χωριάτες καὶ τσοπαναραῖοι: Οἱ **χωραφιές** λοιπὸν αὐτὲς εἶναι ἢ σωτηρία τῶν τσοπάνηδων στὶς ἀνέχειες ποὺ δὲν λογάριαζαν, «ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός» τους, Τὰ φράματα, οἱ σιταριές, τὰ καπνοτόπια εἶναι στὴ «ἡμερησία διάταξη» τότε.

Ἐρχονται στὸ χωριὸ· βρίσκουν τὸν ἓνα, πῶχει τὴ δεῖνα χωραφιά στὴν τάδε θέση τὸν ἄλλο, πῶχει τὸ φράμα στὴ «**Λούζα**» νὰ εἰποῦμε· τὸν τρίτον, ποὺ ἔφκειασε τὸ ἀνοίμα στὴν

¹¹⁷ ἐκχέρσωσις.

¹¹⁸ βούτυρο, λάδι, μεταφορικὰ ἐδῶ ἢ παροιμία λέει, πὼς χωρὶς κοπριά δὲν καρπίζει τὸ χωράφι.

«**Κοκκινόβρουση**»· καὶ κλειοῦνε..., κλειοῦνε συμφωνίες. -Θὰ μοῦ δώσεις νὰ τὸ βοσκήσω, θὰ σοῦ κοπρίσω τόσο. Θὰ μ' ἀφήσεις νὰ βάλω τὰ πράματα μέσα, θὰ τὰ πλαγιάσω τόσες βραδυὲς στὸ χωράφι. Τοῦτο κείνο, τοῦτο τ' ἄλλο, τὰ ξεδιαλύνουν ὅλα «ὡς τὸ βελόνι», ποὺ λέει ὁ λόγος. Συμφωνία γιὰ ὅλα γιὰ νὰ μὴν ἔβγει οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος ζημιωμένος. Ὁ τσοπάνης νὰ βοσκήσει, ὅσο εἶν' γιὰ νὰ βοσκήσει, κι ὁ νοικοκύρης νὰ πάρει κοπριά, ὅση πρέπει νὰ πάρει. Τόσες μαθὲς βόσκημα, τόσες νύχτες πλάγιασμα μέσα τὰ πρόβατα, καὶ τελειώνοντας τὴ μιὰ χωραφιά ὁ τσοπάνης νὰ πάει τὰ πράματα καὶ στὴν ἄλλη ποὺ ἔκλεισε συμφωνία. Νὰ φυλάξει τὴ μπέσα του καὶ στὸ δεύτερο νοικοκύρη· νὰ μὴν τοῦ τὸ ἔχει πρόσλογο, πῶς δὲ στάθηκε στὸ λόγο του. Καὶ ξέρεις οἱ τσοπάνηδες, πῶς φυλάνε τὸ λόγο τους!¹¹⁹.

Τὸ εἶπα, θὰ γίνεῖ σοῦ λέει. Γίνεται, δὲν ἔχει δεύτερο λόγο, Καὶ γι' αὐτὸ οἱ χωριάτες, τοὺς ἔχουν, καὶ ποὺ τοὺς ἔχουν τοὺς βουνίσιους τσοπάνηδες.

Τώρα ἓνα ἄλλο· πῶς θὰ πέσει πολλὴ κοπριά στὸ χωράφι! Πῶς θὰ κοπριστεῖ ὅλο ἴσια· νὰ μὴ βλέπεις πόστες πόστες τὴν κακαράντζα· λιγώτερη ἐδῶ, περισσότερη ἐκεῖ! Περισσότερη ὅπου δὲν πρέπει, λιγώτερη ὅπου πρέπει! Περίμενε καὶ θὰ μάθεις.

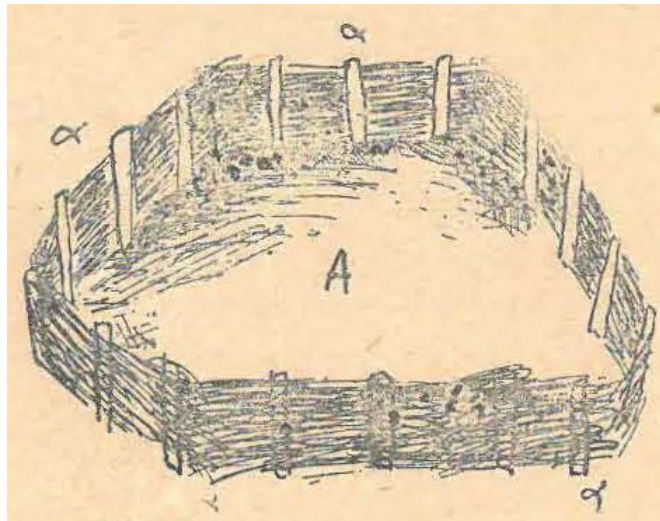
Κατάλαβες νομίζω, πῶς ἡ βοσκὴ ἀνταλλάσσεται μὲ τὸ κόπρισμα. Σοῦ δίνω τὴ βοσκὴ, μοῦ δίνεις τὸ κόπρισμα. Σοῦ δίνω τόσο μερῶ βοσκὴ, μοῦ δίνεις τόσες νυχτιὲς κοπριά. Ἦ ἂν δὲν ἔχω βοσκὴ, νὰ σοῦ δώσω ἀνάλογα ὅση πρέπει, σοῦ πλερώνω τόσο νὰ πλαγιάσεις τὰ πράματα μέσα τόσες νυχτιὲς -γιατὶ γίνονται καὶ τέτοιες συμφωνίες. Λοιπὸν στὴ συμφωνία πάνω μπαίνει κι ἓνα ἄλλο. Αὐτὸ τὸ ἄλλο γιὰ ὄφελο τοῦ νοικοκύρη εἶναι, κι αὐτὸς τὸ παίρνει ἀπανωθιό του. Ποιὸ ὄφελο; Νά! νὰ παίρνει τὴν κοπριά ἴσια ὅλο τὸ χωράφι του· νὰ κοπριστεῖ μ' ἄλλα λόγια ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη καὶ πουθενὰ νὰ μὴ μείνει ἀκόπριστο. Καὶ πῶς θὰ γίνεῖ τοῦτο; Εὐκόλο εἶναι. Κλείσε μιὰ βραδυὰ τὸ κοπάδι σὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ χωραφιοῦ· τὴν ἄλλη τὴ βραδυὰ κλείστο παραπέρα· τὴν ἄλλη πιὸ πέρα, κι ἔτσι περπάτα το ὅλο· ἡ δουλειά σου μπίτισε. Αφήνουν τὰ πρόβατα κακαράντζες καὶ κάτρο ἴσια ὀλοῦθε, καὶ πάει λέοντας.

Καὶ πῶς θὰ κλειστοῦν τὰ πρόβατα νὰ μὴν ξανοίγουν δῶθε καὶ κεῖθε, ὄντας θὰ πλαγιάζουν; Ἐδῶ σοῦ θυμίζω τὴ στρούγκα· ὄχι τὴ λιθαρόστρουγκα· τὴ στρούγκα ποὺ φκειάνουν μὲ κλαδιὰ οἱ τσοπαναραῖοι. Πρόστεσε κιόλας πῶς ἡ στρούγκα ποὺ θὰ φκειάσουμε, πρέπει νὰ εἶναι περπατάριχη. Νὰ τὴν περπατοῦμε· δηλ. νὰ τὴ μετακινοῦμε.

Τούτη τὴ νυχτιὰ νὰ τὴν ἔχουμε δῶ, τὴν ἄλλη στὸ πλάϊ παραπέρα, τὴν τρίτη πιὸ πέρα· κι ἔτσι περπατώντας τὴν, νὰ τὴ βγάλουμε ὡς τὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ, ποὺ εἶναι γιὰ νὰ κοπρίσουμε. Πῶς γίνεται τοῦτο; Τὶ δὲ φκειάνει ἡ σφίξη! Ἄκου. Φκειάνουν τίς πλάτες ἢ μπάτσες - (τίς λένε κι ἔτσι κι ἔτσι) - ἢ τίς ἀμπάρες.

Μαζεύουν βέργες, λυγιές, τίς δένουν δεμάτια δεμάτια, «**δεματσοῦλες**», ὅπως λένε. Δένουν 10, 15, 20 ἀγκαλιὲς ἀπὸ δαῦτες καὶ τίς φέρνουν στὸ χωράφι. Ἀγκαλιὲς ποὺ νὰ μὴν μπορεῖς νὰ τίς χερώσεις, καὶ ὅλη τὴν ὀργυιά σου ἂν ἀπλώσεις. Σὰν τὰ μεγάλα τὰ δεμάτια τοῦ θερισμένου σιταριοῦ στὸ χωράφι εἶναι αὐτὲς οἱ δεματσοῦλες. Τόσες βέργες! Δὲν πειράζει ἂν ἀντὶ γιὰ λυγιές, πάρεις πουρνάρια, ρεῖκια ὅ,τι ἄλλο, ἀρκεῖ νὰ τὰ χεις καλὰ δεμένα. Τοῦ νοικοκύρη δουλειὰ τούτη, ὄχι τοῦ τσοπάνη.

119 Οἱ πιὸ πολλοὶ τοῦλάχιστον.

Ἀμπάρες (α) γιὰ τὸ κόπρισμα. (Α τὸ κλείσμα)

Μπορεῖ νὰ κάμει κι ἀμπάρες ὁ νοικοκύρης, ἂν δὲν ἔχει λυγιές ἢ κλαριά γιὰ δεματσούλες, Μιά - δυὸ - τρεῖς . . πέντε, ὅσες χρειάζονται, Καρφώνει σανίδες, ἐλάτινες, πλατανίσιες, ὅ,τι νᾶναι - ἄρια ἄρια σὲ παλούκια πάνω ποὺ κι αὐτὰ τὰ βάνει ἓνα δῶ κι ἓνα κεῖ. Φκειάνει κάτι σὰν πόρτα, μὰ πόρτα μ' ἀνοιχτὲς ἀναμεσαριές· καὶ τὰ παλούκια νὰ ξεπέχουν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Νὰ, ἡ ἀμπάρα. Τὶς φέρνει στὸ χωράφι, τὶς δίνει στὸν τσοπάνη.

* * *

Βοσκάει τὰ πράματα στὴ χωραφιὰ ὁ βλάχος ὅλη τὴ μέρα. Πέρασε αὐτὴ, ἔρχεται τὸ βράδυ. Παίρνει τὶς δεματσούλες, τὶς βάνει τὴ μιὰ κοντὰ τὴν ἄλλη, καὶ κλείει ὅσο ἓνα ἁλώνι τόπο. Στὴν ἄκρη στὸ χωράφι βρίσκεται τώρα. Ἐφκειασε μιὰ στρούγκα. Ἀφήνει ἀνοιχτὸ ἓνα μέρος. Παίρνει τὰ πρόβατα σαλαγῶντα καὶ τὰ μπάζει μέσα. Βάνει μιὰ δεματσούλα καὶ κλείει τὴν πόρτα, ἀπὸ κεῖ ποὺ μπῆκαν. Τὰ πράματα ξενουχτοῦν ἐκεῖ πέρα. Κοπρίζουν. Αὐτὸς κοιμᾶται δίπλα στὶς μπάτσες στὴν κάππα σκεπασμένος. Ἐημερώνοντας ἀνοίγει. Βγαίνουν τὰ πρόβατα. Βόσκουν τὴ χωραφιὰ. Ἦρθε τὸ ἄλλο βράδυ. Σέρνει τὶς δεματσούλες παρὰ πέρα ἀπὸ κεῖ ποὺ τὶς εἶχε. Φκειάνει ἄλλο μαντρί. Βάνει τὰ πρόβατα μέσα, κιὰπὲ κοιμᾶται. Κόπρισαν καὶ τοῦτο. Τὴν ἄλλη βραδυὰ τὸ ἴδιο· κι ὅλο τὸ ἴδιο, ὅσο ποὺ περπατάει μὲ τὸ μαντρί ὅλο τὸ χωράφι καὶ τὸ κοπρίζει ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Κι ἂν ἔχει ἀμπάρες; τὰ ἴδια καὶ τότε. Μπήχνει στὴ γῆ τὴν πρώτη πόρτα, -νὰ ποῦμε-, κοντὰ τῆς τῆς δευτέρης, παρακοντὰ τὴν τρίτη κλπ. καὶ φκειάνει μαντρί, καὶ γιὰ νὰ μὴν ταράζονται οἱ πόρτες, τὶς δένει μὲ λυγιές· τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Βάνει τὰ πρόβατα καὶ ξενουχτίζουν ἐκεῖ μέσα. Τὰ βγάνει τὸ πρωῖ, βοσκοῦνε. Τὴν ἄλλη βραδυὰ παραμεράει τὸ μαντρί παραπέρα, κι ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τάξη κοπρίζει τὸ χωράφι.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ξυπηρετᾶει ἡ τσοπανούρα τὴ χωριατιὰ κι ἡ χωριατιὰ τὴν τσοπανούρα. Κι ὁ ἓνας ὠφελημένος κι ὁ ἄλλος.

Νὰ, πῶς περνοῦν οἱ τσοπάνηδες, ὄντας τοὺς εὔρει ἀνέχεια στὸ λειβάδι! Ἐτσι βγάνουν καλὰ τὰ πρόβατα. Ἐχουν μπόλικο γάλα καὶ τοὺς πάει καλὰ ἡ χροιά.

Περνῶντας ὁ καιρὸς κοντοζυγώνει κι ἡ ἄνοιξη. Ἀρχίζουν τὰ πρωτοβρόχια τ' ἀνοιξιάτικα. Γλυκαίνεται ἡ γῆς, πετάει καινούριο χορτάρι τὸ λειβάδι. Τὰ τραβοῦν ἀπ' τὶς χωραφιές τὰ πράματα καὶ τὰ ρίχνουν στ' ἀνοιξιάτικο, Λέγοντας «ἀνοιξιάτικο» ἐννοοῦν τὸ λειβάδι ποὺ βόσκεται τὴν ἄνοιξη.

www.pentalofo.gr

Τὰ γάλατα.

Ἦς ἀφήσουμε τὰ λειβάδια καὶ τὴ βοσκή, κι ἄς ξαναγυρίσουμε στ' ἄρνια. Εἶπαμε παραπάνω πῶς τὰ ξεχωρίζουν, πῶς τ' ἀποκόβουν. Ποιὰ κρατοῦν γιὰ ἔχα, ποιὰ τὰ μελετᾶν γιὰ τὸ χασάπη. Ὅλα αὐτὰ τὰ ξέρεις. Μάθε ἀκόμα, πῶς οἱ πιὸ πολλοὶ χασάπηδες ποὺ τραβοῦν ἀρναδερά στὴ Ρούμελη εἶναι Πατρινοί. Ὁ Μωριάς δὲν ἔχει κρέας, κι ὅσο τοῦ χρειάζεται, τὸ ζητάει ἐδῶθε ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἀστακό, Καρβασαρά καὶ Λεπενοῦ ποὺ ξεχειμάζει ἢ Σαρακατσανιά, κι οἱ Ἀγραφιῶτες, τὸ φτάνουν κι οἱ ζωεμπόροι τῆς Ἀθήνας. Ἀγοράζουν ζωντανὸ καὶ τὸ τραβοῦν στὴν πρωτεύουσα μὲ τὰ καράβια· μὰ πολλὲς φορὲς ἀγοράζουν καὶ σφαμένα τ' ἄρνια. Εὐκολώτερα ἔρχονται ἔτσι. Πετᾶς τὸ κρέας στὰ βαγόνια τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ Ἀγρινίου, τὰ βγάνεις στὸ Κρουονέρι. Τὰ παίρνει ἢ «Καλυδῶνα¹²⁰», τὰ φέρνει στὴν Πάτρα. Τὰ δίνεις στὸ σιδηρόδρομο τῆς Πελοπόννησου, καὶ τὰ παραλαβαίνει στὸ σταθμὸ τῆς Ἀθήνας. Εἶναι μιὰ εὐκολία. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι πῶς ἔρχεται καὶ τὸ κρέας φρέσκο. Τὸ πρωῖ, βλέπεις, βάνεις τὰ σφαμένα στὸ Βραχώρι, στ' Ἀντελικό, στὸ Μεσολόγγι, καὶ τὸ ἴδιο τὸ βράδυ τὰ παραλαβαίνει στὴν Ἀθήνα.

«Πούλησα τ' ἄρνια!» λέει ὁ τσοπάνης. Τάχα: «πῆρα χρήματα», θέλει νὰ πεῖ. Καὶ τὰ ροῦχα του γελᾶνε, ἅμα βγάνει ἀπ' τὸ στόμα του αὐτὸν τὸ λόγο. Καὶ γιὰ τὸ ὄχι; Εἶναι γιομάτος μπόρτσια, κάτι ἀπὸ καλαμπόκι, π' ἀγόρασε στὸν ἔμπορα μὲ κρέτιτο, κάτι ἀπὸ τσαρούχι πῶφκειασε στὸν τσαρουχά, μὰ τοῦ ὑποσκέθηκε τὰ λεπτὰ «στὸ πούλημα», κάτι ἀπὸ χωραφιές, ποὺ εἶχαν συμφωνία μὲ λεπτὰ· μὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πῶς χρωστάει τὴ δεύτερη δόση στὸν ἀφέντη τοῦ λειβαδιοῦ. Πλήρωσε βέβαια τὴν πρώτη, καὶ σ' αὐτὴ μέσα ἔκλεισαν καὶ τὸ καπάρο, ποὺ εἶχε δομένο τὸ χινόπωρο, ὄντας καπάρωσε τὸ λειβάδι. Ἔτσι εἶναι οἱ συμφωνίες. Μὰ τὴ δεύτερη; Στ' ἄρνια, εἶναι ἢ δεύτερη δόση ὄντας θάρθει ὁ χασάπης καὶ θὰ μετρήσει τὸν παρά. Τότε κι ὁ σκουτέρης, ὁ τσέλιγγας θὰ κάμει λογαριασμό, τὶ χρωστᾶνε οἱ συντρόφοι. Τόσα γαλάρια, ἀπὸ τόσο, μᾶς κάνουν τόσο. Τόσα στέρφα, ἀπὸ τόσο, μᾶς κάνουν τόσο. Τόσα κεφάλια, τόσα θὰ πλερώσεις. Τόσα ὁ ἄλλος, τόσα θὰ πλερώσει. Τόσα δώσαμε τὴν πρώτη δόση, τόσα κάνει νὰ πάρει ἀκόμα ὁ ἀφέντης γιὰ νὰ λευτερωθοῦμε. Πάει τὸν βρίσκει, λογαριάζονται καὶ πλερώνει. - Σὲ καλὴ μεριά! Ὁ ἕνας εὐκεταί. - Νὰ εἶσαι καλὰ καὶ νὰ τὰ χιλιάστε! Λέει ὁ ἀφέντης. - Καὶ τοῦ χρόνου καλὰ ξεμπερδέματα! Λέει ὁ σκουτέρης, καὶ πάει στὴ δουλειά του.

* * *

Πάει κι αὐτό, μπαίνουν στὰ γάλατα οἱ τσοπαναραῖοι. Μεσολογγίτες, Βραχωρίτες καὶ Κεφαλλονίτες γαλατάδες (τυροκόμοι) γυρίζουν τὶς στάνες. Δοκιμάζουν τὴ χρονιά, πῶς πάει ἀπὸ γάλα. Ἄλλοτε λίγο, ἄλλοτε πολὺ βγάνουν τὰ γαλάρια. Κατὰ ποὺ τὰ κάλεσε ὁ καιρός. Ξεκόφτηκε ἢ τιμῆ; εἶναι τὸ ρῶτημα ποὺ πάει ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ρωτοῦν οἱ τσοπάνηδες, ἀπαντοῦν οἱ γαλατάδες· ρωτοῦν καὶ τσοπάνηδες ἄλλους τσοπάνηδες, ποὺ πῆραν κάβο. Ρωτοῦν γιὰ τὴν τιμὴ ποῦ ἔχει τὸ γάλα. Ξεκόβεται καὶ δαύτη. Τὴν ξεκόβει τὸ ἔμπόριο. Λίγο γάλα, καλὲς τιμές. Πολύ, μικρές!

¹²⁰ ἢ «Ἐλλη Δασκαλάκη» εἶναι τώρα τὸ πέραμα, ἀλλὰ ὁ Ρουμελιώτης λέει καὶ θὰ λέει, ποιὸς ξέρει ὡς πότε; «Καλυδῶνα». λέξη ποὺ κατάντησε προσηγορικὸ οὐς. καὶ σημαίνει πλοῖο, γιὰ τὴν τὴν 40 χρόνια μ' αὐτὸ γινόταν ἢ συγκοινωνία Πάτρας - Κρουονερίου,

- Ἔχει τιμὴ τὸ γάλα φέτο! Ἀκοῦς τοὺς τσοπάνηδες νὰ λένε μὲ χαρὰ, ὄντας βλέπουν τοὺς γαλατάδες τὸν ἕναν νὰ πάει, τὸν ἄλλον νὰ ἔρχεται.

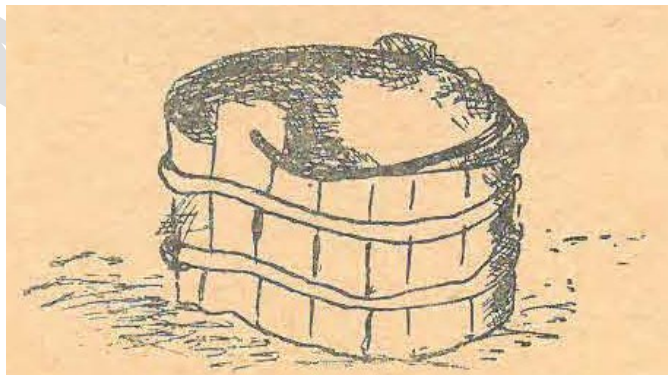
- Ξευτελισμένη τιμὴ φέτο! Λένε καὶ μὲ τὴ καρδιά νὰ τὸ ποῦνε!- ὄντας δὲν καλημεράει γαλατὰς στὴ στάνη· ἅμα δὲ χαμπερίζει τὶς τιμὲς ποῦ οἱ τσοπάνηδες χαλεύουν!.

Ἔτσι δέρνεται ἡ τιμὴ καμπόσες μέρες μὲ τὸ σήμερα καὶ μὲ τὸ αὔριο, καὶ ξεκόβεται. Καλὰ ἦταν τὰ πολλὰ πέρυσι; μῆεις καὶ μὲ τὰ πολλὰ καὶ μὲ τὰ λίγα, τὴν κάππα δὲν τὴν ἀλλάζουμε, σοῦ λέει ἡ τσοπανούρα κι ἀποφασίζει.

- Τόσα τὴν ὀκά· τόσες ὀκάδες θὰ δώσει ὁ δεῖνας· τόσα, τόσες ὁ ἄλλος. Κλειόνται οἱ συμφωνίες κι ἀρχίζει τὸ γάλα. Ὡς τοῦ παλιοῦ τ' Αἰ - Γεωργίου δίνουν γάλα, παρὰ πέρα ὄχι. Θὰ φύγουν... γιὰ τὰ βουνά τους. Κι ὁ ἔμπορας ὡς τότε καπαρώνει ἀπ' τὶς δεῖνα καὶ δεῖνα στάνες, ποῦ εἶναι ἐκεῖ γύρω. Σταίνει τὸ γαλατάδικο. Πρόσεξε, μὴ γελαστεῖς καὶ πεῖς πὼς γαλατάδικο εἶναι τὸ γαλατοπωλεῖο, ὅπως τὸ λένε στὴν Ἀθήνα. Ἔχει διαφορὰ τὸ πρᾶμα. Γαλατάδικο στὴν Ἀθήνα, λέμε τὸ μαγαζὶ ποῦ πουλάει γάλα. Γαλατάδικο, ἐδῶ στὰ χειμωνιάτικα λειβάδια τῆς Ρούμελης, θὰ πεῖ μιὰ ξυλοκάλυβα στημένη ἀνάμεσα ἀπὸ στάνες· μαγαζὶ τάχα ποῦ ἀγοράζει γάλα καὶ τὸ πῆζει τυρὶ. Γαλατάδες, εἶναι οἱ ἔμποροι ποῦ ἀγοράζουν τὸ γάλα ἀπ' τοὺς χειμαδιῶτες.

Φέρνουν στὸ γαλατάδικο τυροκόμους. Κεφαλλονίτες¹²¹ πρὸ πάντων. Τοὺς πλερώνουν μὲ τὴ μέρα, μὲ τὴν ὀκά· ὅπως τὸ βροῦνε καὶ ὅπως συμφέρει. Ὁ γαλατὰς δίνει δουλειά, οἱ τυροκόμοι τὴν κάνουν. Κι εἶναι ξακουσμένοι τεχνίτες οἱ Κεφαλλονίτες τυροκόμοι.

Κι ἀρχίζει τὰ γάλα. Ἀρμέγει ὁ τσοπάνης στὴν παφιλένια του καρδάρα. Γιομίζει τὰ τενεκέδια, τὰ φορτώνει καὶ πάει στὸ γαλατάδικο, Παίρνει τὸ γάλα ὁ γαλατὰς, τὸ μετράει μὲ τὰ μέτρα του, κι ἔχει δεκάρια, πεντάρια, ὀκάδες, τὸ ρίχνει στὰ ταλάρια του. Ἀρμέγει ὁ ἄλλος παρὰ πέρα, τὰ ἴδια κι ἐκεῖνος. Τὰ ἴδια καὶ ὅλοι οἱ τσοπαναραῖοι ποῦ βρίσκονται κεῖ γύρω. Σημειώνει ὁ ἔμπορας, πόσο γάλα παράλαβε ἀπ' τὸν κάθε τσοπάνη, στὰ δευτέρια του· σημειώνουν κι οἱ τσοπάνηδες στὰ δικά τους, ἂν ξέρουν γράμματα· ἢ μὲ χαρακιὲς πάνω σὲ ξύλα.

Καρδάρα π' ἀρμέγουν.

Αὐτὴ ἡ δουλειὰ ξακολουθαίει μῆνα καὶ παραπάνω. Τὸ Σάββατο ποῦ θὰ πέσει πάνω

121 Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τυριά τῆς Ἀκαρνανίας πουλιοῦνται στὴν Ἀθήνα μὲ τὴ μάρκα "Τυρὶ Κεφαλληνίας..."

στις 15, γίνεται ὁ λογαριασμός. Πλερώνεται τὴν παρτίδα του ὁ κάθε τσοπάνης. Πάει.

Ἀρχίζουν οἱ ἄλλες 15 μέρες. Τελειώνουν. Ἔρχεται τὸ Σάββατο, πλερωμὴ πάλι. Κι ἔτσι γίνεται τὸ νταραβέρι.

Καὶ στὰ στραβὰ ἀγοράζει ὁ γαλατὰς τὸ γάλα; Ἄν οἱ τσοπάνηδες ρίξουν καὶ νερὸ μέσα, αὐτὸς πῶς θὰ τὸ ξέρει; Μὰ ξέρει καλὰ τὴν δουλειά του, μὴ σὲ μέλει γι'αὐτό! ἔχει καὶ τὸ γράδο του· καὶ τὴν κάθε φορὰ ποὺ τοῦ παραδίνουν γάλα, τὸ γραδάρει. Δὲν περνοῦν οἱ ψευτιὲς ἐδῶ πέρα.

Τυχαίνουν καὶ χροنيὲς ποὺ δὲ βγαίνουν γαλατάδες ν' ἀγοράσουν τὰ γάλατα. Εἶναι πολλὰ καὶ βρίσκουν κι ἄλλοῦθε. Εἴτε γιὰ τὸν ἕνα, εἴτε γιὰ τὸν ἄλλο λόγο λοιπὸν δὲν παρουσιάζεται γαλατὰς στὶς στάνες. Οἱ τσοπαναραῖοι τότε τρέχουν μονάχοι τοὺς γι' ἀγοραστάδες. Φέρνουν τὸ γάλα στὶς πολιτεῖες μέσα καὶ τὸ πουλᾶνε. Ἡ τὸ πῆζουν μόνοι τοὺς. Τὸ φκειάνουν τυρὶ καὶ τὸ πουλοῦν στὰ χωριὰ ἕνα γύρο καὶ στὶς πολιτεῖες. Πῆζουν καὶ γιαοῦρτες καὶ τὶς φέρνουν στὸ παζάρι. Στέλνουν τὶς βλάχισσες καὶ τὶς βλαχοπούλες καὶ διαλαλᾶνε μέσ' στὰ σοκάκια τῆς πόλης: «χλωρὸ τυρὶ καὶ γιαοῦρτι». Τὸ τυρὶ τὸ φέρνουν στὴν τσαντήλα, τὶς γιαοῦρτες στὰ βεδούρια.

Ξεμπερδεύουν κι ἀπ' τὰ γάλατα. Ἔφτασε τ' Ἄϊ - Γεωργιοῦ. Ὁ καιρὸς ἦρθε πιά γιὰ τὰ βουνά, γιὰ τὰ καλοκαιρινὰ τὰ λειβάδια. Πονιοῦνται τὰ βουνά, ἀκοῦς νὰ λένε ὅλοι.

Τὸ γύρισμα στὰ βουνά

Βελούχι μου παράμορφο κι Ὁξυὰ ζωγραφισμένη,
 Λειῶστε τὰ χιόνια γλήγορα νὰ χορταριάσ' ὁ τόπος.
 Νὰ βγοῦν οἱ βλάχοι στὰ βουνά, νὰ βγοῦν κι οἱ βλαχοποῦλες
 Νὰ βγεῖ κι ἡ Παναγιώταινα μὲ τὸ παιδὶ στὰ χέρια¹²².
 Νὰ βγοῦν τὰ λάϊα πρόβατα μὲ τὰ χοντρά κουδούνια,
 Νὰ βγοῦν τ' ἀρνάκια παίζοντα, βελάζοντα στὶς ράχες,
 Καὶ τὰ λιθάρια ρώταξαν καὶ στὰ λιθάρια λένε:
 - Πέτρα μ', τὰ ποῦν τὰ πρόβατα, πέτρα μ', τὰ ποῦν τὰ γίδια,
 - Λύκος ἔφαε τὰ πρόβατα καὶ τσάκαλος τὰ γίδια.

Ἡ ἀνάγκη κάνει τὸν τσοπάνη καὶ βρίσκεται στὰ χειμαδιά. Δὲν εἶν' αὐτὰ ἡ καθαυτὸ πατρίδα του. Ἐκεῖ τὸν δέρνουν οἱ βροχὲς καὶ τὰ δρολιάπια. Τὸν χλίβεται ἡ πέτρα στὴν ξενιτειὰ καὶ στὴν ἀνέχεια. Σήμερα φκειάνουμε τὰ μαντριά, αὔριο πᾶμε γιὰ ξύλα... Ταχυὰ θὰ πᾶν οἱ βλάχισσες στὴν πολιτεία μέσα νὰ πουλήσουν ξύλο, λάχανο... νὰ γυρίσουν σοκάκια, στενοσόκακα, βρῶμες· νὰ διαλαλήσουν τ' ἀγριολάχανα, τὰ κάρβουνα πῶχουν φόρτωμα στὴν πλάτη. Θὰ χύσουν ἴδρωτα νὰ οἰκονομήσουν κᾶναν παρὰ νὰ ψωνίσουν τό κρεμμύδι, τ' ἄλατι, τὸ πικρὸ καλαμπόκι. Νὰ τὰ πάρουν στὴν πλάτη καὶ νὰ τὰ κουβαλήσουν δυό - τρεῖς ὥρες ὡς τὰ κονάκια!

Μέρα νύχτα ἔχει νὰ κάμει μὲ χώρισμα, σμειξιμο, γέννο, ἀμαλαϊές, στερφολείβαδα, χωραφιές, φράματα, γκρίνιες μὲ τὸν προδάρη, μὲ τὸ χωριό. Σήμερα πῆγαν τὰ πρόβατα στὸ δεῖνα χωράφι μέσα, ταχυὰ στὸ φράμα, μεθαῦριο πάτησαν σὲ ξένο λειβάδι. Πλερωμὲς νταραβέρια, σκοτοῦρες, ἓνα σωρὸ βάσανα! Ὅλα ὅμως, ὅλα τὰ ὑποφέρουν. Τοὺς δυναμώνει ἡ κρυφὴ ἐλπίδα τοῦ γυρισμοῦ. «Βελούχι μου παράμορφο κι Ὁξυὰ ζωγραφισμένη!» Τὰ βουνὰ του ἔχει ὄνειρο. Αὐτὰ εἶν' τὸ καμάρι, ἡ λεβεντιά του. Παραόμορφα τὰ βλέπει. Ὅμορφότερα ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Τάχει μακρὰ, βλέπεις, κι ἐκεῖνο ποῦ ἀπὸ μακρὰ κοιτάζει ὁ ἄνθρωπος, τὸ βλέπει ὁμορφότερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι.

Μπαίνοντας ὁ Ἀπρίλης αὐγατίζει ἡ ἀγάπη του γιὰ τὰ βουνά, κι ἐκεῖνο ποῦ λέμε «νοσταλγία», σιγὰ σιγὰ γίνεται πάθος στὴν καρδιά του. Ὅσο περνοῦν οἱ μέρες, τόσο καὶ τὸ μαράζι του μεγαλώνει. Ἄγναντεύει ἀπ' τὰ κοντάραχα τὶς κορφὲς τῶν ψηλῶν βουνῶν. Κι εἶναι τόσο ψηλὰ τ' Ἄγραφα, τὸ Βελούχι, ἡ Ὁξυὰ, τὰ Βαρδούσια, τ' ἄλλα μ' ἓνα σωρὸ ὀνόματα ἀγριοβούνια τῆς Ρούμελης, ποῦ τὴ μικρότερη ραχούλα τοῦ Ζυγοῦ ἂν διασελώσεις, στὰ σαμάρια ποῦ φκειάνουν τὴν ἀραδαριὰ τὰ βουνὰ τοῦ Ξηρομέρου καὶ τοῦ Βάλτου ἂν ξαγναντήσεις, πετάονται μπροστά σου. - Νάτα! Λέει κάθε στιγμή ὁ τσοπάνης. Ξεχιόνισαν, Λίγο χιονάκι ἔχουν στὴν κορφή ἀκόμα! Ἐδῶ εἶμαι κι ἔφτασα! ποῦ θὰ μοῦ πᾶτε περήφανα βουνά!

122 Παραλ. Νὰ βγεῖ τ' Ἀλέκου ἡ ἀδερφή καὶ τοῦ Νταβέλη ἡ μάννα.
 Πέτρα τὴν πέτρα περπατεῖ λιθάρι τὸ λιθάρι.

Καὶ συναρίζεται, συναρίζεται. Πολλὲς γυναῖκες πᾶνε μπροστὰ κιόλας μὲ τὰ ξαλαφρώματα¹²³. Πρὶν ἀπ' τ' Ἄϊ - Γιωργιοῦ ἔφυγαν. Ἀπὸ Μαρτιοῦ μέρες οἱ χωριάτισσες εἶχαν πάει στὸ χωριό. Κάτι ἀμπέλι, κάτι κῆπο νὰ σκάψουν, κάτι χωράφι νὰ τσαπίσουν, κάτι νὰ τοιμάσουν πριγιοῦ τὸν ἐρχομὸ τοῦ τσοπάνη. «Τραβάει ἢ βλαχουνιά γιὰ τὸν τόπον της...» Ἔτσι λὲν οἱ καμπίσιοι, «Ξεσέρονουν λίγοι λίγοι...»

Κι ἀλήθεια σκορπιστὰ σκορπιστὰ ἀρχίζει ὁ γυρισμὸς, Μιὰ χαρὰ βλέπεις νὰ σκορπιέται στὰ πρόσωπα ὀλονῶνε. Ντόπιοι καὶ βλάχοι χαίρονται, ὅπως χαίρονται ἅμα ἰδοῦν τὰ χελιδόνια. Ἄνοιξη μυρίζει. Μύρισε ὁ ἔλατος κι ὁ κέδρος· τὸ λὲν τ' ἀηδόνια κι οἱ κοῦκοι.

* * *

Ἐφτασε καὶ τ' Ἄϊ - Γιωργιοῦ. Μπρὸς πίσω ἀπ' τὴν μεγάλη γιορτὴ ἢ τσοπαναριὰ εἶναι στὸ δρόμο. Γιομίζουν οἱ στράτες ἀπὸ πρόβατα, γιομίζουν κι ἀπ' ἀρνάκια. Ἐνα σκοινὶ συγκρατιτὸ βλέπεις ἀπὸ Ἐηρόμερο καὶ Βάλτο ὡς τὰ ψηλὰ Ἄγραφα καὶ Βελούχι. Ἄλλο ἀπὸ Λαμία γιὰ Καρπενήσι, τρίτο ἀπὸ τοὺς Θεσσαλικοὺς κάμπους γιὰ τὴ Νιάλα καὶ τὴν Καραβά.

Μέρα καὶ νύχτα δὲν κόβεται ἢ στράτα ποὺ πάει Μεσολόγγι - Λιδωρίκι. Πᾶνε κι ἀπ' τὶς χειμωνιάτικες στράτες, κι ἀπ' τὶς ἀνοιξιάτικες, ὅπως τὸν φέρνει καθέναν ὁ τόπος ποὺ τραβάει.

Καὶ τώρα εἶναι ἄνοιξη. Δὲν εἶν' κλεισμένες οἱ ράχες, ὅπως τὸ χινόπωρο, μὲ τὶς βροχὲς καὶ τὰ δρολόπια· τότε ἢ ἀνάγκη τοὺς ἔκανε νὰ παίρνουν τὶς χειμωνιάτικες στράτες, ν' ἀκολουθοῦν τὶς ρεματιὲς γιὰ νὰ φτάσουν στὰ χειμαδιά. Εἶναι λεύτεροι τώρα, καὶ προτιμοῦν τὴ στράτα ποὺ θὰ τοὺς βγάλει σὲ ράχη, σὲ ζυγὸ, σὲ διάσελα, σὲ ξεβούνιασμα¹²⁴ ἀνοιχτό, χωρὶς δέντρα, χωρὶς ἀριές, χωρὶς ἔλατα. Νὰ βρῖσκει τὸ πρᾶμα νὰ βόσκει μακρὰ ἀπὸ χωράφια, μακρὰ ἀπὸ χωριά, μακρὰ ἀπ' τὰ ἐπίβουλα μάτια τῶν πρεδαραιῶν.

Καὶ λὲς πὼς βιάζονται οἱ τσοπαναραῖοι σὲ τοῦτο τὸ ἀνοιξιάτικο ταξίδι; Τίποτε. Ὅλα μὲ τὸ ραχάτι. Σιγὰ σιγὰ καὶ ταπεινά. Τοὺς κάνει ἴσια ἴσια ἢ ἀνάγκη καὶ ν' ἀργοπορᾶνε, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει, τώρα στὸ γυρισμὸ. Μὴν κοιτᾶς τὸ χινόπωρο! Τότε πράματα ξηρὰ κατέβαζαν κάτω, τέσσερα κόκκαλα, ποὺ λέει ὁ λόγος· πεινασμένα, διψασμένα, κοπιασμένα πράματα, καὶ κοίταζαν μιὰ ὥρα ἀρχύτερα νὰ φτάσουν στὸ λειβάδι. Δὲν τοὺς βαστοῦσε ὁ τόπος.

Στὰ μεγάλα τὰ πράματα ὅμως προστέθηκαν καὶ τὰ μικρά τώρα. Εἶναι ἀλλιῶς βλέπεις τὴν ἀνοιξη. Καὶ τοῦτα σὰν ἀρνιά κι ἀδύνατα ἀπομένουν ὅλο καὶ πίσω. Ἄμαθα ἀπὸ δρόμο εἶναι τὰ καημένα καὶ παλαμοδέρονου¹²⁵. Θέλουν καὶ βοσκή, θέλουν καὶ ραχάτι. Μὰ καὶ τὰ μεγάλα ἔχουν τὸ γάλα, καὶ τὸ γάλα τι θὰ γινόταν, ἂν ἔλειπε τὸ ἄρμεμα; Λοιπὸν ὁ τσοπάνης τὸν κάνει ἢ ἀνάγκη, νὰ μὴ βιάζεται, νὰ πάει Πασᾶ κονάκι¹²⁶.

123 Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ συγύρια τους. Αὐτὰ, ὅταν λείπουν στὴν πορεία, πρὸ εὐκόλα κινεῖται τὸ κοπάδι γι' αὐτὸ καὶ λέγονται ξαλαφρώματα, ἀπὸ τὸ ξαλαφρώνω - ἀπαλλάζομαι ἀπὸ μερικοὺς μελεᾶδες.

124 Κεῖ ποὺ ἀποσώνεται τὸ βουνό· ἢ κορυφογραμμὴ.

125 πληγώνονται τὰ πόδια τοὺς καὶ δύσκολα βαδίζουν.

126 μὲ ὅλη τὴν ἡσυχία του.

Ἄς τὸν ἀκολουθήσουμε λοιπὸν καθὼς ξεκινᾷ ἀπ' τὸ Μεσολόγγι γιὰ νὰ βγεῖ πάνω στὴν Ὀξυά, ποῦναι τὸ χωριό του. Καὶ γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουμε, ἄς διαβάσουμε παρακάτω, πὼς δηγιέται ὁ ἴδιος, ἕνας τσοπάνης ποῦ γυρίζει ἀπ' τὰ χειμαδιά του. Εἶναι ὁ τυφλὸς Νικ. Γαϊτάνης ἀπὸ τὴν Ἄρτοτινα. «Ἀπὸ δῶ ἀπ' τὸ λειβάδ' ξεκινᾷμε γιὰ τὸ χωριό. Ἄνοιξη, χαρὰ θεοῦ! Γυρίζουμε ἀπ' τὴν Παπαδιά¹²⁷, ὄχι ἀπ' τὸ χειμωνιάτικον τὸ δρόμο. Γυρίζουμε μὲ χαρὰ μεγάλη, ὄχι ὅπως τὸ χινόπωρο μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο. Ἔχουμε ἀρμέματα κι οὔλα τὰ καλά μας τώρα. Ὅθε γλέπουμε τόπον καλὸ, ὁμάλια χορταριασμένη, ἄ! Νὰ τὰ εἶχα δῶ μέσα, λέμε, τὰ πράματα νὰ βόσκουν! Δεκαπέντε μέρες νὰ τ' ἄφηνα δῶ, σὲ τούτ' τὴν ὁμάλια, καινούριο συκῶτι θενάβαναν. Σὲ τέτοια μέρη στεκόμαστε καὶ ξενουχτάμε. Πρῶτο τσιγραίκι κάνουμε στὸν Κερασοβίτικον¹²⁸ Ἀϊ - Λιά. Ἐκεῖ ἀρμέμε. Οἱ γυναῖκες κάθονται πίσω γιὰ νὰ μᾶσουν τὸ τυρὶ. Τὰ πρόβατα τραβᾶνε γιὰ τὰ Ξερέικα. Τὸ τυρὶ ποῦ φκειάνουν οἱ γυναῖκες πίσω, τὸ πωλᾶνε στοὺς χωριάτες ποῦ βγαίνουνε μπροστὰ καὶ καρτερᾶνε τοὺς τσοπάνηδες ν' ἀγοράσουν.

Ἀπ' τὰ Ξερέικα¹²⁹, περνώντας τ' ἄλλο τὸ γιόμα, θὰ βγοῦμε στὴ Μακρουνὸ¹³⁰ ἀπὸ πάνω. Ἀρμέμε κι ἐκεῖ. Κάποτε βγαίνουμε καὶ στοῦ Κατσιάμπαλου τὸ χάνι, τὸ γιόμα. Ἐκεῖ ἀρμέμε. Δὲν ξεμεσημεριάζουμε. Λίγο θὰ πλαγιάσουμε ἐμεῖς οἱ τσοπάνηδες, καὶ δρόμο. Οἱ γυναῖκες μαζώνουν τὸ τυρὶ, τὸ φορτώνουν μέσ' στὶς τσαντῆλες ἀπάνω στὰ πράματα καὶ τραβοῦν κι αὐτὲς ἀπὸ πίσω. Τὸ πωλᾶνε στὸ Καλούδι¹³¹, ἢ ὅθε βρίσκουν χωριάτες ποῦ περιμένουν, ἢ καὶ στὰ μαγαζιά ποῦ θὰ διαβοῦνε. Τὸ βράδυ βγαίνουμε στοῦ Χαγιατῆ¹³², ἢ στὸ γεφύρι τῆς Ἄρτοτίβας¹³³. Ὅποιος δὲ βαριέται, πάει στὸ χάνι κι ἀγοράζει κρασί· ρωτᾷει καὶ πόσο ἔχει τὸ τυρὶ, γιὰ νὰ πωλήσουν τέτοιο οἱ γυναῖκες τὸ πρωῖ, τὴν ἄλλη μέρα.

Τὴ νύχτα τραβᾶνε τὰ πρόβατα· φεύγουνε. Οἱ φορτιάρηδες μένουνε πίσω. Φέγγοντας φορτώνουν· τραβᾶνε κι αὐτοί. Πωλᾶνε καὶ τὸ τυρὶ καὶ προχωροῦνε. Περνᾶν τὸ ποτάμι, τὸ Φεΐδαρη. Τὸ γιόμα βγαίνουμε στοῦ Ξιφλούδα¹³⁴ κι ἀρμέμε. Τὸ βράδυ βγαίνουμε στοῦ Μπαρμπαγιάννη τὴ στρούγκα. Τὸ τυρὶ θὰ πωληθεῖ, καθὼς ἔρχεται φορτωμένο πίσω ἀπάνω στὰ πράματα. Ἐκεῖ εἶναι πολλὰ χορτάρια· λειβάδια ἀπέραντα ἀβρόσκητα ἀπὸ πράματα. Χαίρεσαι νὰ τὰ βλέπεις.

Θ' ἀρμέξουμε, θὰ πῆξουμε τὸ τυρὶ κι ἀπέ... Βάθες μᾶς λένε, στοῦ Σίμου¹³⁵ ἀπὸ πάνω. Ἐκεῖ θὰ καθήσουμε δυὸ βραδυὲς καὶ δυὸ μέρες, γιὰτὶ εἶναι χορτάρια καὶ τόπος ἀλέγρος, γιὰ νὰ φᾶνε τὰ πράματα· νὰ χορτάσουν καὶ νὰ ξαποστάσουνε. Ἀπὸ κεῖ τραβᾶμε καὶ θὰ βγοῦμε τὸ βράδυ στὴν Κοκκινόβρουση. Θ' ἀρμέξουμε πάλι, καὶ τὰ ρέστα· τὸ κανονικό, ὅπως κι ἄλλοῦθε.

Ἀπὸ κεῖ τὸ γιόμα θὰ βγοῦμε στὴ Λομποτινᾶ¹³⁶ ἀπὸ πάνω. Θ' ἀρμέξουμε, θὰ

127 κορυφογραμμὴ 6 - 7 ὥρες στὰ Κράββαρα.

128 Κεράσοβο χωριὸ τοῦ Μεσολογγίου πάνω στὸ Ζυγό.

129 συνοικισμὸς, στὸ πλάι τοῦ Ζυγοῦ.

130 χωριὸ τῆς Μακρυνείας.

131 Καλούδι, χωριὸ τῆς Τριχωνίδας.

132 λειβάδι στὴν Τριχωνίδα.

133 Ἄρτοτίβα, χωριὸ τῆς Ναυπακτίας.

134 τοπωνύμιο.

135 χωριὸ τῆς Ναυπακτίας.

136 χωριὸ τῆς Ναυπακτίας στὸ πλάι τῆς Παπαδιάς.

πουλήσουμε τὸ τυρὶ στοὺς Λομποτιανίτες καὶ τοὺς ἄλλους χωριάτες, καὶ θὰ πάρουμε δρόμο.

Ἀπὸ κεῖ θὰ βγοῦμε στὸ Βλαχοβούνι¹³⁷, στὸ Πενταγιώτικο, ἐκεῖ ποὺ τὸ λέν στα βοϊδολείβαδα. Θὰ μᾶς κοπιᾶσουν τότε οἱ ἀγροφυλάκοι, οἱ Πενταγιῶτες, σὰ λύκοι. Νὰ πατήσεις καὶ νὰ μὴ πατήσεις στὰ σπαρτὰ, τὸ ἴδιο εἶναι· θὰ σοῦ κάμουνε πρωτόκολλο αὐτεῖνοι, νὰ σὲ πᾶνε καὶ καλὰ στὴν Πενταγιού¹³⁸ μιὰ φορά. Ἐκεῖ εἶναι τὸ Πταισματοδικεῖο. Εἶναι ὅλοι δικολάβοι οἱ Πενταγιῶτες. Ἀπ' αὐτοὺς βρίσκουνε τὸ Διάολό τους οἱ τσοπάνηδες.

Ἀπ' τὰ βοϊδολείβαδα τῆς Πενταγιούς ἐρχόμαστε στοῦ Λιᾶ τὰ δένδρα¹³⁹. Οἱ γυναῖκες ἀπ' τὸ χωριό, ὅσες πῆγαν πρωύτερα, κι ἀπ' τὶς δικές μας, ὅσες ξεχειμάσαν ἐκεῖ, λογαριάζουν, - τὰ γραίκια, καὶ καταλαβαίνουν πὼς ἤρθαν οἱ τσοπάνηδες στοῦ Λιᾶ τὰ δέντρα.

Φκειάνουν λοιπὸν πίττες, ψωμί, κρασί, παίρνουν καὶ τσίπρο κι ἔρχονται τόσο μακρῶς, νὰ μᾶς περιμείνουν· νὰ καρτερέσουν τὰ πρόβατα, πῶρονται ἀπ' τὰ χειμαδιά. Νὰ χαροῦν τοὺς δικούς τους.

Μᾶς βρίσκουνε στὸ δρόμο. Τότε γυναῖκες καὶ στάνες ξεκινᾶμε ὅλοι μαζί κι ἐρχόμαστε στ' Ἀζήση¹⁴⁰ τὴ βρύση, τὸ γιόμα.

Ἐδῶ ξεμπλέμε τὰ γάλατά μας. Ποιὸς χρωστάει τ' ἄλλουνοῦ λογαριάζουμε, γιατί ἀλλάζουμε τὰ γάλατα στὸ δρόμο. Παίρνει ὁ ἓνας σήμερα ὅλο τὸ γάλα, τὸ φκειάνει τυρὶ, τὸ πουλάει καὶ παίρνει οὐλα τὰ λεπτὰ αὐτός. Τὴν ἄλλη μέρα παίρνει ὁ ἄλλος τὸ γάλα πάλι τὰ ἴδια. Κάποτε μένουμε νὰ χρωστάει ὁ ἓνας γάλα τ' ἄλλουνοῦ. Τὰ ξεμπλέμε λοιπὸν. Καθαρίζουμε καὶ τ' ἄλλα μᾶς τὰ μπλεξίματα. Μοῦ χρωστᾶς ἀπ' τὸ χάνι, ποὺ περάσαμε τόσα, σοῦ χρωστάω ἀπ' τ' ἄλλο χάνι τόσα. Σὲ δάνεισα τόσα, μοῦ γύρισες τόσα, μοῦ μένει τόσο! Τὰ ξεπλερώνομαστε ὅλα. Ξεμπερδεύουμε ὅλους τοὺς λογαριασμούς καὶ τὰ νιτερέσια πῶχουμε. Τόσα ἔχεις νὰ λάβεις, τόσα νὰ πάρω γώ· πᾶρ' τὰ δικά σου, δῶς μ' τὰ δικά μου· ἄε στὸ καλό σου!

Τότε οἱ γυναῖκες παίρνουν τὰ φορτώματα μὲ τὰ ζᾶ καὶ πᾶνε στὸ χωριὸ στὰ σπίτια τους, ἢ κάθε μιὰ. Κι οἱ τσοπάνηδες ξεχωρίζουν ἀπ' τὶς συντροφιές τους καὶ λένε: Καλὸ καλοκαίρι, παιδιά!

Μετά, ἄλλος πάει στὸ χωράφι του νὰ κοπρίσει, ἄλλος πάει στὸν ἀβέρτον τὸν τόπο καὶ τὰ βόσκει. Δὲν τὰ βάνει σὲ κοπριά τὰ πρόβατα, νὰ τὰ τιμωρήσει.

Ἔτσι κάθονται δέκα-δώδεκα μέρες κάτω ἀπ' τὰ λειβάδια οἱ τσοπάνηδες. Ὅστερα τ' ἀνεβάζουμε στὸ βουνό¹⁴¹.

Γιὰ τὸ κόπρισμα τώρα. Φκειάνουμε μαντριὰ καὶ στρουῖγες μέσ' στὸ χωράφι. Ἀρμέει ὁ τσοπάνης μιὰ δυὸ μέρες στὸ ἴδιο τὸ μέρος, γιὰ νὰ μολέψει τὸ χωράφι ἀπὸ κοπριά.

137 βουνὸ τοῦ Λιδωρικιοῦ.

138 χωριὸ Λιδωρικιώτικο.

139 τοπωνύμιο

140 λιθόχτιστη βρύση στὸ ζυγὸ, ἔχει καὶ ἐπιγραφή, ἀλλὰ δὲ διαβάζεται ἡ πέτρα εἶναι χωμένη σὲ παραθυρίτσα πάνω ἀπὸ τὴν κἀναλη.

141 πρόκειται γιὰ τὰ Βαρδούσια.

Ὑστερα ἀλλάζει τὰ μαντριά του. Τὰ πάει παρέκει ἀπ' τὸ χωράφι, στὴν ὁμάλια. Τὸ βράδυ τὰ στρουγκιάζει ἐκεῖ μέσα γιὰ νὰ κοπρίσουνε. Στὸ μαντρί στενοχωριόνται τὰ πρόβατα, γιατί τ' ἀφήνει ἀπ' τὸ βράδυ ὡς τὸ πρωῖ. - «Τιμώρησα τὰ πρόβατά μ', λέει ὁ τσοπάνης, πέντε δέκα μέρες γιὰ τὸ κιαρατοχώραφο τ' κιαρατᾶ.»

Ἐγὼ δὲ θὰ μπορούσα καλύτερα νὰ σοῦ περιγράψω τ' ἀνέβασμα τῶν τσοπαναραίων στὰ βουνά τους. Πόσο ἀπλά, πόσο σύντομα μᾶς τὰ λέει ὁ ἀγράμματος τσοπάνης. Γι' αὐτὸ ἀντὶς νὰ σοῦ δώσω εἰκόνα μὲ δική μου περιγραφή, ἀράδιασα τὰ λόγια τοῦ τσοπάνη· ἀπαράλλαχτα, ὅπως μοῦ τὰ εἶπε. Καὶ τὸν παρακάλεσα νὰ μοῦ τὰ διηγηθεῖ σιγὰ σιγὰ, γιὰ νὰ προφτάνω νὰ τὰ γράφω στὸ χαρτί. Καὶ τ' ὅχω ἓνα κέρδος, ποὺ κατώρθωσα νὰ γράψω ἴδια κι' ἀπαράλλαχτα, χωρὶς νὰ βάλω οὔτε ἓνα νί. ἔκτος ἀπὸ τοὺς ιδιωματισμούς του. ποὺ προσπάθησα ν' ἀποφύγω, γιὰ νὰ κάμω τὴ γλῶσσα νὰ τὴν καταλαβαίνουν κι ἄλλοι ἀσυνήθιστοι στὴ ρουμελιώτικη τὴν κουβέντα.

* * *

Εἶδες, τὶ μᾶς λέει ὁ τσοπάνης παραπάνω; Τὰ πρόβατα τὰ φυλᾶνε κάτω δέκα καὶ δεκαπέντε μέρες γιὰ κόπρισμα. Παρακάτω δηλ. ἀπ' τὰ λειβάδια, ποὺ βρίσκονται στὰ βουνὰ πάνω· καὶ τέτοια βουνὰ κάθε χωριὸ ἔχει μπροστά του. Τὰ σπανὰ τὰ μέρη, τὶς ὁμάλιες ποὺ κλαράκι δὲν φυτρώνει ἔνεκα ὁ ψῆλος, αὐτὰ λένε οἱ χωριάτες κι οἱ βλάχοι βουνὰ ἐδῶ πέρα. ὄντας μιλοῦν γιὰ «βουνὰ» στὰ χειμαδιὰ παίρνουν καὶ τὸ χωριὸ τοὺς μέσα καὶ τὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ τους.

Ἐλα τώρα νὰ ἰδοῦμε, μονάχα τὸ κόπρισμα κρατεῖ τοὺς τσοπάνηδες τόσες μέρες παρακάτω, ἢ κι' ἄλλο τίποτα; Εἶναι καὶ τὸ κόπρισμα ἓνα ἐμπόδιο, μὰ εἶναι κι' ἄλλα πολλά. Πρῶτα πρῶτα τὸν Ἀπρίλη σπάνιο εἶναι νὰ ἰδεῖς ξέχιονο τὸ βουνὸ ὅλο· ἔπειτα κι ἂν τὸ φέρει ἢ χρονιὰ νὰ ξεχιονίσει πρῶϊμα, πάλι δὲ μπορεῖ νὰ μποῦν πρόβατα μέσα, γιατί τὰ λειβάδια δὲν εἶναι ἀκόμα κανονισμένα ἀπ' τὸ χωριὸ. Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς κιόλας δὲν εἶναι καμιά βία, νὰ πᾶνε καὶ τόσο γρήγορα τὰ πράματα στὰ λειβάδια. Βρίσκουν χορτάρια μπόλικα παρακάτω. Τὸ χωριὸ ἔχει ἓνα σωρὸ τόπο κοινοτικὸ ὀλόγυρα. Ἄγρίδια καὶ ἄσπαρτα χωράφια ὅσα θέλεις ἀβόσκητα. Καὶ τὸ χορτάρι πάει μιὰ πιθαμὴ καὶ παραπάνω, Γιατὶ λοιπὸν ν' ἀφήσουν οἱπραματαραῖοι τόσα χορτάρια ἐκεῖ κάτω νὰ πᾶνε χαμένα κι ὕστερα νᾶχουν ἔλλειψη ἀπὸ βοσκή στὸ βουνὸ ψηλά! Τίποτε δὲν τοὺς βιάζει νὰ ἀνεβάσουν τὰ πρόβατα τόσο γρήγορα στὰ λειβάδια· νὰ ξεμπερδέψουν ἀπὸ Μαῖου μέρες τὰ χορτάρια ὅλα! Κάθονται λοιπὸν ὅσο μποροῦν περισσότερο κοντὰ στὸ χωριὸ τοὺς μένοντες κεῖ φτάνουν καὶ τὸ σπίτι τους κι ἀπολαύουν ὅλα τὰ καλά.

Πῶς ξεχειμάζουν οἱ τσοπάνηδες, ὅσοι μένουν τὸ χειμῶνα στὰ βουνά.

Εἶναι καὶ τσοπάνηδες ποὺ δὲν κατεβαίνουν τὸ χειμῶνα στὰ χειμαδιά. Κι ἄκουσε τὸ πῶς συντηρούνται καὶ γιατί μένουν ἐκεῖ.

Τὰ βουνίσια χωριά δὲν εἶναι συγκεντρωμένα. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ μεράζονται σὲ μαχαλαῖδες· καὶ βλέπεις ἕνα μαχαλαῖ ἐδῶ, ἄλλος μισὴ ὥρα μακρὰ, τρίτος μιὰ ὥρα μακρύτερα... Κι ἀκοῦς, χωριὸ μὲ δύο, μὲ τρεῖς, μὲ πέντε καὶ περισσότερους συνοικισμούς. Ὁ παλιότερος καὶ κεντρικότερος εἶναι τὸ «χωριόν, ὅπως λένε τὴ μητρόπολη· ἄς ποῦμε τὴν ἀρχαία λέξη.

Τὸ σκόρπισμα αὐτὸ ἔγινε ἀπὸ συμφέρον. Ἔτυχε νάχω καλὸ χωράφι, ποὺ λέει ὁ λόγος, μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπ' τὸ χωριό· προτιμῶ νὰ χτίσω ἐκεῖ τὸ σπίτι μου. Βρίσκομαι ἔτσι κοντὰ στὴν ἐργασία· δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ πηγαينوέρομαι πρῶτ' βράδου. Διατηρῶ καὶ τὰ λίγα πρόβατα ἢ γίδια μου κοντὰ στὴ βοσκή τους. Ὅλα ἐκεῖ εἶναι βολικά.

* * *

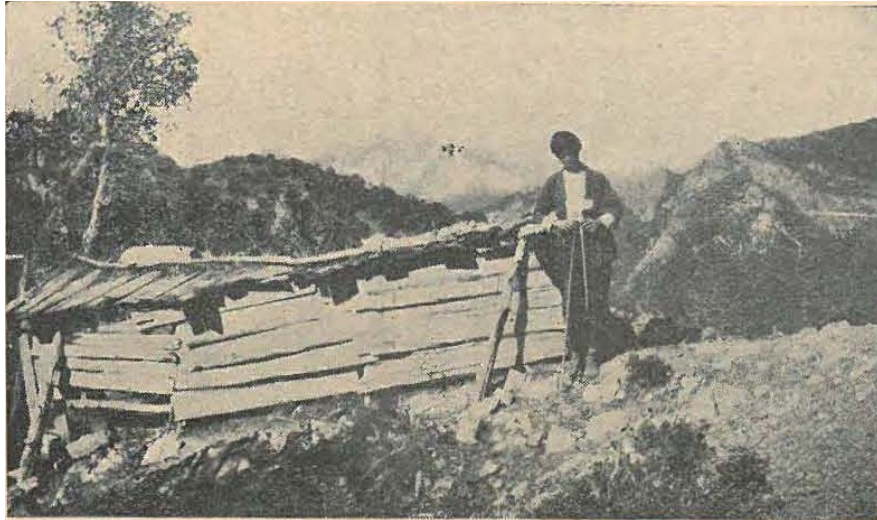
Εἶδε ἄλλος χωριανὸς μου πῶς ἔχτισα στὴν ἐξοχὴ ἐγώ, χτίζει κι αὐτὸς παραπέρα. Κοντὰ σὲ μᾶς χτίζει καὶ τρίτος, τέταρτος... Γίνεται ἕνας ἐξοχικὸς συνοικισμὸς. Τὰ σπιτάκια αὐτὰ χτίζονται πιὸ ἀπλὰ ἀπὸ τὰ χωριανὰ καὶ λέγονται «Καλύβια». Κι ὁ συνοικισμὸς ὅλος παίρνει αὐτὸ τὸ ὄνομα καὶ τοῦ μένει. Ἐπειτα οἱ ἄλλοι χωριανοὶ ὀνομάζουν Καλυβιώτες αὐτοὺς τοὺς ἐξοχίτες, καὶ σ' Ἀγραφιωτοχώρια ξωμονιαραίους.

Ἀπὸ ἴδια αἰτία χτίζεται κι ἄλλος συνοικισμὸς σ' ἄλλο μέρος, παραπέρα· καὶ σχετικὰ μὲ τὸν πρῶτο παίρνει τὸ ὄνομα: Ἀπάνω ἢ Κάτω Καλύβια. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια νὰ πάρει καὶ τὸ ὄνομα ποὺ εἶχε ἡ θέση ἀπὸ πρῖν. Ἄς ποῦμε «Καρυά», «Διχάλα», «Καλογερικὸς μύλος» κ.λ.π.

Οἱ Καλυβιώτες τίς περισσότερες φορὲς διατηροῦν καὶ τὸ σπίτι ποὺ εἶχαν πρῖν στὸ χωριὸ καὶ τὸ ἐπισκέφτονται κάθε Κυριακῇ. Τοὺς κάνει ἡ ἀνάγκη ποὺ θέλουν νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία, κάποτε καὶ τὸ παιδί ποὺ πρέπει νὰ πηγαίνει στὸ σχολεῖο. Ὅταν ὅμως ὁ συνοικισμὸς ἀποχτήσῃ ἐκκλησιὰ καὶ δικό του παπὰ καὶ δάσκαλο, παύει τίς σχέσεις του μὲ τὸ χωριό. Κηρύχνει τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ ἀπὸ τὴ Μητρόπολη.

Τὰ «Καλύδια» ἢ τὰ «Ξωμονιάρικα», ὅπως λένε σ' Ἀγραφα, εἶναι κατὰ κανόνα χτισμένα σὲ λαγκαδιές, κοντὰ σὲ ποτάμι, σὲ ριζώματα βουνοῦ· ἕνας λόγος ποὺ τὰ μέρη αὐτὰ προφυλάγονται ἀπὸ τοὺς ψυχροὺς ἀνέμους κι ἀπὸ τὰ χιόνια κάποτε· χειμαδιά δηλ. κάπως, ἀνάμεσα στὰ ψηλὰ βουνά! Ὅσοι λοιπὸν ἀπὸ τοὺς Καλυβιώτες διατηροῦν λίγα πρόβατα καὶ τὸ πιὸ πολὺ γίδια, δὲν ἔχουν καὶ τόσο ἀνάγκη νὰ κατέβουν στοὺς κάμπους νὰ ξεχειμάσουν. Μποροῦν νὰ συντηρήσουν τὰ λίγα πράματά τους χρονικῆς στὸν τόπο πάνω. Γιατί κι ἂν χιονίσει ψηλὰ στὸ βουνό, ἐκεῖ τὸ χιόνι δὲν πιάνει· μένει ξέχιονος ὁ τόπος. Τὰ γίδια λοιπὸν κάνουν παραπέρα καὶ βρίσκουν πουρνάρι, σπάρτο, λατσούδια, μασοῦν ἐδεκεῖ κάτι. Ἀλλὰ κι ἂν ἔρθει τυχὸν βαρυχειμωνιά, πάλι τὰ καταφέρνουν οἱ τσοπάνηδες. Κλείουν τὰ πράματα στὸ μαντρί μέσα. Πᾶν παραπέρα λίγο καὶ κόβουν

κλαδιά ἀπὸ ἔλατα, ἀπὸ λατσούδια, ἀπὸ πουρνάρια. Τὰ φέρνουν στὰ κατοικεῖα καὶ τὰ κρεμοῦν ἀπὸ ψηλά· σηκώνουν τὸ κεφάλι, τὰ φτάνουν τὰ ζῶα καὶ ροκανίζουν. Ὅσο γιὰ νερό, γεμίζουν ἕναν κάδο, ἕνα καζάνι, ὅ,τι δῆποτε ἀγγεῖο καὶ τὸ φέρνουν στὸ μαντρί. Ἔτσι κυλάει ὁ δύσκολος καιρὸς, ποὺ λέει ὁ λόγος, ὥσπου ν' ἀνοίξει ἡ μέρα.

Ἐχειμαδιὸ σὲ βουνό. Κατοικεῖο γιδιῶν.

Ἡ ζωὴ τοὺς εἶναι βέβαια πολὺ στενόχωρη. Ἀναγκάζονται νὰ χτίζουν τὸ μαντρί κοντὰ στὸ καλύβι· τὶς περισσότερες φορὲς ἰσόγειο μὲ ἕνα, καὶ κάποτε κανένα παραθυράκι. Αὐτοὶ στὸ καλύβι τοὺς μένοντας, ὀλημερῆς κλεισμένοι, ἀνάβουν φωτιά σὲ γωνιὰ χωρὶς τζάκι. Κοιτᾶς, σωριάζουν κούτσουρα ἀπὸ δέντρα, ἀπὸ ἔλατα, μιὰ στοίβα ὡς κεῖ πάνω. Ὡς ποὺ νὰ ἀνάψει αὐτὴ, φαντάσου τὸν καπνὸ; **ντουχνιάζει** (γίνεται πυκνὸς σὰ σύννεφο) καὶ γεμίζει τὸ καλύβι πέρα ὡς πέρα. Ἔλα τότε νὰ ζήσεις σὲ τέτοια πνιγηρὴ ἀτμόσφαιρα! Κι ὅμως οἱ ξοχίτες αὐτοὶ ζοῦν. Ρουφοῦν τὸν καπνὸ, χωρὶς κἀνα παράπονο· δακρῦζουν τὰ μάτια τοὺς, σὰν νὰ κλαίουσαν πεθαμένον. Ἄς κάμουν ἄλλιῶς σὰ μποροῦν!

Ἐξω τὸ χιόνι ἀνεμοστοιβάζεται· ἄλλοῦ χώνει κι ἄλλοῦ ξεχώνει. Πόρτα ν' ἀνοίξουν, δὲν τοὺς ἀφήνει ὁ δυνατὸς ἀέρας. Λοιπὸν κι αὐτοὶ προτιμοῦν νὰ καπνίζονται ἐκεῖ μέσα, παρὰ νὰ βγοῦν καὶ νὰ ξεπαγιάσουν.

Ἄν πλησιάσεις αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, μυρίζουν καπνίλας· γι' αὐτὸ κι οἱ ἄλλοι, πολὺ σωστά, τοὺς λὲν **καπνιδερά**. Κι ἐπειδὴς ρίχνουν στὴ φωτιά πάντα ξηρὰ ξύλα καὶ κουφαλερὰ γιὰ νὰ ἀνάβουν, ἀκούονται καὶ στὸ ὄνομα **κουφαλιῶτες**. Ὅχι σπάνια τοὺς κοροϊδεύουν οἱ ἄλλοι χωριανοὶ καὶ μὲ τὸ ὄνομα: **τρουπολόι**, γιατί εἶναι τρωπωμένοι μέσ' στὰ καλύβια πέρα στὰ ρέματα· καὶ **κουναβολοί**, γιατί κάποτε στὶς βαρυχειμωνιὲς βγαίνουν καὶ κυνηγοῦν κουνάβια στὸ κοντινὸ τὸ δάσος. Ὅ,τι θέλεις ἀκοῦς γι' αὐτούς· **γιδοξούρια, ἀλπές, κουνάβια, ἀγριοζούλαπα**, ὅλα τοὺς τὰ ταιριάζουν.

* * *

Ἔτσι λοιπὸν περνοῦν αὐτοὶ τὴ δύσκολη περίοδο τοῦ χειμῶνα· συντηροῦν καὶ τὰ λίγα γίδια ποὺ θρέφουν γιὰ τὸ γάλα καὶ τ' ἄλλα καλὰ τους. Ἔρχονται ὅμως καὶ πολὺ

κακὲς χρονιὲς κάποτε. Τὸ χιόνι πέφτει ἀδιάκοπα· σκεπάζει ὅλα τὰ γύρω· κι αὐτὰ τὰ δέντρα χώνονται· βλέπεις ἕνα, δύο, τρία μπόγια χιόνια «**Ντοῦνες χιόνια**, ἔριξε φέτος!», λέν.

Ἀλλοίμονό τους τότε! Νὰ πᾶν γιὰ κλαρί, δὲ μπορούν νὰ κόψουν δρόμο ἀπ' τὸ πολὺ χιόνι· ν' ἀνοίξουν τὸ μαντρί, εἶναι ἀδύνατο. Καὶ τότε τὰ δυστυχησμένα τὰ πράματα φοφοῦν ἀπὸ τὴν πεῖνα κι ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ κρύο· καὶ μένουν στοὺς πέντε δρόμους, ξυλάρμενοι πὺ λέει ὁ λόγος· χωρὶς κᾶναν πόρο ζωῆς οἱ κακόμοιροι αὐτοὶ τσοπάνηδες.

Αὐτὸ πῶπαθα μῶγινε μάθημα, τοὺς ἀκοῦς νὰ λένε, ὅταν περάσει τὸ κακό, κι ἔρθει ὁ καιρὸς νὰ σκέφτονται γιὰ τὸν ἄλλο χειμῶνα. Κι ἀλήθεια ἄλλη χρονιά, ὅταν μπορέσουν κι ἀποχτήσουν **λίγα φοφίμια**, πατῶντας ὁ χινόπωρος παίρνουν κι αὐτοὶ τὴ στράτα γιὰ τὰ χειμαδιὰ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους τσοπαναραίους.

Τὰ βουνίσια λειβάδια

Ἡ Ρούμελη ἔχει πολλὰ βουνίσια λειβάδια, γιατί καὶ τὰ ψηλά της τὰ βουνὰ δὲν εἶναι λίγα. Καὶ δὲν ἔχει ἄλλο μέρος τῆς Ρούμελης περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχει ἡ Αἰτωλία. Ἀφήνω τὸν Παρνασσὸ καὶ παίρνω ἀπ' τὴν Γκιώνα. Αὐτὸ τὸ βουνὸ εἶναι τὸ ψηλότερο ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας. Ἡ ψηλότερη κορφή του εἶναι 2.510¹⁴² μέτρα πάνω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Μὰ κι ἀπὸ μακρὸς δὲν πάει πίσω. Σὰ μιὰ θεόρατη φράχτη σηκώνεται καὶ χωρίζει τὰ Σάλωνα ἀπ' τὸ Λιδωρίκι. Πιάνεται μεσ' στὴν καρδιὰ τῆς Ρούμελης καὶ τραβάει ἴσια κατὰ τὸ νοτιὰ κάτω - καὶ 12 ὥρες νὰ πεῖς, ὄξω δὲ θὰ πέσεις - καὶ κατεβαίνει ὡς τὸ Γαλαξίδι, ὅπου βουτάει τὰ πόδια του στὴ θάλασσα. Ζυγὸς ἀτέλειωτος· γυμνὸς στὴν κορφή του κι ὡς κάτω κάτω στὰ πλάγια. Μὰ ἀπ' ἐδῶ κι ἀπὸ κεῖ κατάμαυρος ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ ἔλατα καὶ τὰ κέδρα, καὶ τὶ κέδρα! Θερία δέντρα, τὰ μερόκεδρα ποὺ λένε.

Ἀπ' ὅποια μεριά κι ἂν θέλεις, εὐκόλα μπορεῖς ν' ἀνέβεις στὴ Γκιώνα. Ἀπ' τὰ Σάλωνα, ἀπ' τὸ Λιδωρίκι. Στράτες, ποὺ νὰ μπαίνεις σὲ ζῶ καβάλλα καὶ νὰ μὴ βρίσκεσαι στὴν ἀνάγκη νὰ ξεπεζέψεις, σὲ φέρνουν πάνω στὸ ζυγὸ τῆς Γκιώνας. Καὶ τὶ ζυγός! Κάμπο λὲς καὶ περπατεῖς, ἄς εἶσαι τόσο ψηλά. Διαβαίνεις μιὰ λάκκα. Ἀνεβαίνεις λίγον ἀνήφορο, γιὰ νὰ πάρεις πλαγιά ποῦ τελειώνει σὲ κορφή. Τὴ διασελῶνεις καὶ βρίσκεις ἄλλη λάκκα, ἄλλη ὀμάλια. Πᾶς παραπέρα περνᾶς ὅλο ζυγὸ· ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ σπανὲς πλαγιὲς πᾶνε τὸν κατήφορο. Καὶ πᾶς καὶ πᾶς... Λάκκα, λούτσα¹⁴³, ζυγὸ, κορפוῦλα ὅλο βρίσκεις μπρὸς σου. Πουθενὰ δὲ βλέπεις τὴ δυσκολία νὰ κατέβεις ἀπ' τὸ μουλάρι. Τέλος φτάνεις στὴν κορφή, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβεις. Γιατὶ στ' ἀλήθεια κορφή δὲν ξεχωρίζει. Σοῦ φαίνεται: Ἕνας ζυγὸς λίγο λίγο ψηλώνει, κι ἀπότομα ὕστερα κόβεται ἀπὸ ἓνα χάος ποὺ σὲ χωρίζει ἀπὸ τὴν Καταβόθρα, ποὺ βλέπεις ἀντίκρου.

* * *

Κορφή διακρίνεις σὲ τοῦτο τὸ βουνὸ, ἂν κοιτάξεις ἀπ' τὸ Μαυρολιθάρι, ποὺ εἶναι ἀντίκρου, κατὰ τὸ βοριά. Γιατὶ ἀπὸ κεῖνο τὸ μέρος ποὺ λένε κορφή, πέφτει ἀπότομα κατὰ τὴ Στρώμη μιὰ πλαγιά. Αὐτὴν ἂν κατεβεῖς, μπορεῖς νὰ καταλάβεις σὲ τὶ ψηλὸς βρισκόσουν, ὄντας ἤσουν κεῖ πάνω· καὶ γιατί ἔβλεπες στ' ἄβαθα κάτω τὰ χωριά ὅσα σκαρφαλώνουν στοὺς κόρφους τῶν γύρω βουνῶν.

Ὅλος αὐτὸς ὁ ζυγὸς, καθὼς πιάνεται στοῦ Μαλανδρίνου ἀποπάνω, ὅσο ποὺ τελειώνει στὴ Στρώμη, εἶναι συγκράτη ἀπὸ λειβάδια καλοκαιρινά, μὲ λογιῶν λογιῶν ὀνόματα. Στὸν Ἀρδίνη, στὰ Κέδρα, στὸν Ἀρκουδόβατο, στὸ Τραγωνόρος, στὴ Γκιώνα... ἀκοῦς ἀκοῦς, ἓνα σωρὸ ὀνόματα πῶχουν δοσμένα οἱ τσοπάνηδες ποὺ ξεκαλοκαιρίαζαν ἀπὸ παντὲς ἐκεῖ ψηλά τὰ πρόβατα. Κι ὁ ζυγὸς αὐτὸς σταλιὰ νερὸ δὲν ἔχει· οὔτε σὲ γούπατο οὔτε στὰ πλάγια. Πρᾶμα δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξεκαλοκαιριάσει ἐκεῖ πάνω, ἂν ἀπὸ μέρος σὲ μέρος δὲ μαζευόντανε τὰ νερὰ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ χιονιοῦ· νὰ γίνονται λιμνοῦλες, ἀλλοῦ μικρὲς κι ἀλλοῦ μεγάλες· αὐτὲς ποὺ οἱ τσοπάνηδες λένε **λουτσε**s.

142 Ἔτσι μοῦ εἶπαν ὁ ἀξιωματικὸς τῆς τοπογραφικῆς ἀποστολῆς ποὺ τὸ μέτρησαν πέρυσι, στὰ 1929.

143 Λιμνοῦλα ποὺ σιγὰ σιγὰ ξηραίνεται.

Διατηροῦνε τὸ νερὸ καὶ τὸν Ἄλωνάρη ἀκόμα πολλές φορές. Μὰ κάποτε καὶ στεγνώνουν. Καὶ τότε; ξηρικό πρᾶμα διατηριέται; Βέβαια ὄχι. Μὰ οἱ τσοπάνηδες ἤϊραν τὸν τρόπο νὰ λύσουν κι αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Φκειάνουν **στέρνες**. Ἀνοίγουν δηλ. βαθιούς λάκκους, χτίζουν ὀλόγυρα τοῖχο νὰ μὴν πέφτουν τὰ χῶματα καὶ τοὺς ἀφήνουν ἀνοιχτούς. Γιομίζουν λοιπὸν οἱ στέρνες ἀπ' τὰ χιονόνερα τὴν ἀνοιξη, κι ἔχουν νερὸ ὅλο τὸ καλοκαίρι. Βγάζουν οἱ προβαταραῖοι μὲ τοὺς γουβάδες, γεμίζουν τὰ καλάνια τὰ κέδρινα ποὺ διπλαρώνουν κεῖ ἀπ' ἔξω ὀδηγοῦν τὰ πρόβατα καὶ πίνουν. Σβήνουν κι αὐτοὶ τὴ δίψα τους. Κι ἔτσι ἔλυσαν τὸ πρόβλημα καὶ δὲν ἀναγκάζονται νὰ κατέβουν δυὸ ὥρες κάτω, γιὰ νάβρουν τὸ νερὸ στὰ ρέματα καὶ στὸ ποτάμι, τὸ Δάφνο.

* * *

Ἀπ' τὰ λειβάδια ποὺ ξαπλώνονται στὴ σπανὴ ραχιά τῆς ξακουσμένης «Γκιώνας τοῦ Σαλώνου», ὀρίζουν ὅλα τὰ γύρω χωριά. Ἐδῶ σμείγουν τὰ σύνορά τους. Καθὼς τρέχουν τὰ νερὰ κατὰ τῶν Σαλώνων τὰ μέρη, κι ὡς κάτω κάτω ἔχουν νὰ κάμουν οἱ Βουνηχωρίτες καὶ Πενταοριῶτες. Παραπάνω ἀπὸ κεῖ ἔρχονται τὰ Μαλαντρινιώτικα, ἀπ' τοῦ Λιδωρικιοῦ τὸ μέρος. Ὑστερα κροῦνε¹⁴⁴ τὰ σύνορα τῆς Σκαλούλας καὶ τῆς Καρούτας -Λιδωρικιώτικα χωριά ἢ Σκαλούλα καὶ ἢ Καρούτα,- καὶ σοῦ παρουσιάζουν ἕναν κάμπο, τὸν Καρουτιανὸν ποὺ λένε, μάννα γιὰ λειβάδια. Ἀπ' τὸν Πλατό, (διάσελος σὰν πλάτη) κι ἐκεῖθε ὅλη τὴν τάβλα ποὺ φτάνει ὡς τὴν κορφή τοῦ βουνοῦ, τὴν ὀρίζει τὸ Λιδωρίκι. Χιλιάδες πρόβατα διατηριῶνται κεῖ πάνω. Ἀριστερά, καθὼς πάει τὸ Λιδωρικιώτικο, σμείγουν τὰ σύνορα τῆς Συκιᾶς καὶ τοῦ Τριβίδι ἀπ' τὸ μέρος τοῦ Δάφνου. Πλαγιές κι ἐδῶ γιὰ λειβάδια. Δεξιὰ ἀνεβαίνει καὶ σμείγει στὴν κορφή τῆς Σιγδίτσας τὸ σύνορο. Κλείει μέσα λάκκους, λαγκαδιές καὶ κορφάδες ἕνα σωρὸ, ὅλα λειβάδια κατὰ τῶν Σαλώνων τὰ μέρη. Κατ' ἀποκάτω στὴν κορφή, ἀπὸ βοριᾶ μέρος στανιάζουν τὰ Στρωμίτικα κοπάδια.

* * *

Τὰ βουνίσια τοῦτα βοσκοτόπια εἶναι χωριανά. Ὅσον τόπον ὀρίζει τὸ κάθε χωριό, ὀρίζουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἴσια. Ἀφεντικὰ λειβάδια πουθενὰ δὲ βρίσκεις. Ἐτσι βρέθηκαν ἀπὸ παντὲς νᾶναι χωριανά. Νὰ βόσκουν λεύτερα οἱ χωριανοὶ τσοπάνηδες τὰ πρόβατά τους ὄχι ἄλλος ἐκτὸς ἂν ἀποφασίσει ἕνα χωριὸ νὰ βγάλει περίσσεμα· καὶ τὸ περίσσεμα τὸ πουλάει σὲ ξένους τσοπάνηδες γιὰ λογαριασμὸ τοῦ κοινοῦ ἢ τῆς ἐκκλησίας του.

Ἀπὸ παλιοῦθε βρέθηκε νὰ μὴν πλερώνουν τίποτε στὸ χωριὸ οἱ ντόπιοι τσοπαναραῖοι, ποὺ βόσκουν τὰ λειβάδια. -Φκειάσε καὶ σὺ πρόβατα νὰ τὰ βόσκεις, ὅπου θέλεις! Σοῦ λέν, ἂν πεῖς, νὰ πλερώσουν κάτι στὴν κοινότητα ἢ τὴν ἐκκλησία. Μόλα ταῦτα τώρα τελευταῖα χρόνια μπόρεσαν νὰ βάλουν χέρι στὴν τσοπανούρα κάμποσα χωριά. Γιὰ τὸ κοινὸ συφέρο τῶκαμαν. Ὑποχρέωσαν τοὺς τσοπάνηδες νὰ πλερώνουν λειβαδιάτικο. Ἐνα τι ὁ καθέννας γιὰ τὰ κοινὰ ἔργα. Καὶ πολλὰ χωριά μπόρεσαν μ' αὐτὸ τὸ χρῆμα νὰ φκειάσουν βρῦσες, γιοφύρια, νὰ μὴν πνίγεται ὁ κόσμος· ἐκκλησίες, ξωκκλήσια, πλατεῖες καὶ σχολεῖα ἀκόμα. Ὅπου ἢ ἀνάγκη τὸ κάλεσε, τοὺς ἔκαμαν ἀρνάκια τοὺς τσοπάνηδες καὶ πλερώνουν μιὰ χαρὰ τὸ ρῖμα¹⁴⁵, ποὺ τοὺς ἔβαλε τὸ χωριό· καὶ βλέπουν κι αὐτοὶ τὰ γενικὰ καλὰ ποὺ

¹⁴⁴ σμείγουν.

¹⁴⁵ τὸ φόρο· ἀπὸ τὸ ρίγω.

γίνονται καὶ δὲν τοὺς βαρυφαίνεται, ὅπως τὰ πρῶτα χρόνια.

* * *

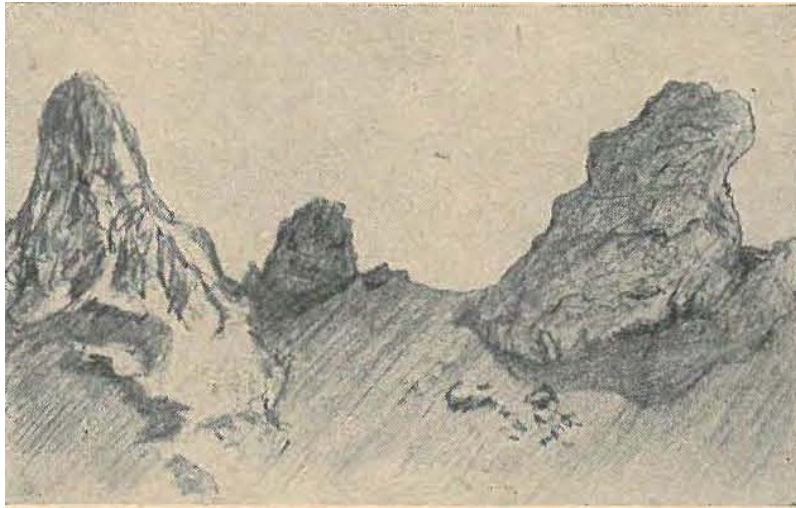
Καὶ τώρα ἄς φύγουμε ἀπ' τὴ Γκιώνα. Ἄς πᾶμε στὰ Βαρδούσια, ποὺ τὰ λέει «ψηλά» ὁ κόσμος. Κατεβαίνοντας ὁ Δάφνος, τὸ ποτάμι, ποὺ φκειαίνει παρακάτω τὸ Μόρνο, ξεχωρίζει ὁλότελα τὴ Γκιώνα· τὴν ἀφήνει νὰ συγκρατιέται μὲ τὶς κοντοραχοῦλες, ποὺ ἔρχονται ἀπ' τὸν Παρνασσό· καὶ προχωρῶντας αὐτὸς βρέχει δεξιά τοῦ τὰ ριζὰ ἀπ' ἄλλο βουνό, ποὺ βλέποντάς το θαρρεῖς, πὼς ἀγωνιέται νὰ ξεπεράσει τὴ Γκιώνα στὸν ψῆλο, καθὼς τὴν ἔχει ἔτσι καταντίκρουα. Εἶναι τὰ Βαρδούσια. Καμήλα θαρρεῖς πὼς ἔχεις μπροστά σου, ὄντας τὰ κοιτᾶς ἀπ' τὸ Λιδωρίκι. Γονατισμένη, στὰ πισινά της, λές καὶ σηκώνει τὴ μέση καὶ τὸ κεφάλι, γιὰ νὰ βαστάξει τὸ βάρος πῶχει στὴν πλάτη. Κι ἔχει μιὰ πλάτη! Ὁ ζυγὸς συγκράτη, πιάνεται ἀπ' τὸ Βελούχοβο¹⁴⁶ καὶ πάει ἀπάνω. Προχωρῶντας κατὰ τὸ βοριᾶ, -καὶ δέκα ὥρες ἂν πεῖς, ὄξω δὲ θὰ πέσεις, τόσο μακρὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ζυγός,- ξαπολάει ἀριστερὰ τὴν κοιλιὰ του, γιὰ νὰ κρατήσει μιὰ συνέχεια λειβάδια σὰν κάμπο. Τὰ Μετερίζια εἶναι τοῦτα· ξακουσμένα λειβάδια. Δεξιά, καθὼς πάει ἀνήφορο τὸ βουνό, ἀφήνει τὶς σπανὲς πλαγιές του νὰ πέφτουν ἀπότομα κατὰ τὸ Δάφνο. Λειβάδια καὶ τοῦτες. Ὁ Κονιάκος κι ἄλλα χωριουδάκια τὰ ὀρίζουν. Στὰ ξακουστὰ Μετερίζια βόσκουν πρόβατα ἀπ' τὸ Κλήμα, τὴ Γρανίτσα, καὶ τὴ Βοστινίτσα¹⁴⁷. Τὸ βιὸ ποὺ μᾶς δίνει τὸ γάλα τὸ χειμῶνα στὴν Ἀθήνα· γιατί ἡ τσοπανούρα αὐτῶν τῶν χωριῶν πέφτει στὸν κάμπο τῆς Ἀθήνας γιὰ ξεχειμαδιό. Ποιὸς δὲν ξέρει τοὺς φουστανελλάδες τσοπάνηδες ποὺ γυρίζοντας τοὺς δρόμους τῆς πρωτεύουσας, διαλαλοῦν τὸ γάλα μὲ τὴν τραχιὰ γλῶσσα τοῦ βουνοῦ;

Καὶ πάει πάει ὁ ζυγὸς τὸν ἀνήφορο. Γιὰ καμάρι του, ἐκεῖ ποὺ τελειώνει, ξεπροβάλλει τὴν ψηλότερη κορφή του. Εἶναι ὁ Ἄϊ - Λιάς ὁ Μουσουνιτσιώτικος. Λίγο θέλει νὰ φτάσει τὴ Γκιώνα. Κάτω νομίζεις πὼς τὴν ἔχει, ἅμα τὴν θωρεῖς ἀπὸ κεῖ. Χαμηλότερος πάλι σοῦ φαίνεται ὁ Ἄϊ - Λιάς ἂν εἶσαι στὴν κορφή τῆς Γκιώνας. Περίεργο! Σὴν νὰ εἶχε δίκιο ὁ ποιητὴς ποὺ λέει: «καὶ γιὰ τὸν ψηλο μάλωναν καὶ γιὰ τὸν ψηλο λένε!», Λές, πὼς ἀλήθεια γιὰ τὸν ψηλο μαλώνουν. Ἀλλὰ τίποτα· δὲν ἔχει δίκιο· κι' ἀπ' τὸν Ἄϊ - Λιά ψηλότερη εἶν' ἄλλη κορφή παρέδω ἀκόμα. Περιμένε.

Ἕνας διάσελος σὰ σαμάρι προχωρεῖ προχωρεῖ κατὰ τὸ βασίλεμα τώρα. Αὐτὸς εἶναι γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὰ τελευταῖα ἀκροβούνια των Βαρδουσιῶν· κορφάδες, κορφάδες μιὰ σειρὰ σὰ σοῦφλες, σὰν πριόνια, σὰν κόγχες, σὰ μαχαίρια. Ὅλη τὴν ἀγριάδα του ἐδῶ πιὰ δείχνει τὸ βουνό τώρα· περήφανα ὑψώνεται στὰ οὐράνια γιὰ νὰ κρύψει τὴν ψηλότερη Γκιώνα ἀπ' ὅλα τὰ μάτια ὅσα θωροῦνε ἀπ' τ' ἄλλα τὰ βουνά. Κι ἐκεῖνα ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο ἀφανίζονται στὴ μούχλη, στὴν καταχνιὰ ς ἐκεῖ ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος καὶ τελευταῖος μόλις διακρίνεται ὁ Ζυγὸς πάνω ἀπ' τὸ Μεσολόγγι. Ὁ Νεραϊδάλωνας ἀπ' τὸνα μέρος, τὸ Ψηλὸ ἀπ' τ' ἄλλο. Τὸ Ψηλὸ λέει ὁ κόσμος κι ἔχει δίκιο· 2.500 μέτρα πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα βρίσκεται, ὄντας τὸ πατήσεις· 10 μέτρα χαμηλότερα ἀπ' τὴ Γκιώνα εἶσαι, μὰ ψηλότερα χωρὶς ἄλλο ἀπ' τὸν Ἄϊ - Λιά τὸ Μουσουνιτσιώτικον.

146 πηγὴ μὲ νερὸ ὅσο ποτάμι καὶ χωριὸ κοντά. Τώρα Κάλλιο, γιατί ἐκεῖ κοντὰ εἶναι ἡ ἀρχαία αἰτωλικὴ πόλη «Κάλλιον».

147 χωριὰ Λιδωρικιώτικα.

«Σουφλες»: κορφάδες τῶν Βαρδουσιῶν.

Κι ἀνάμεσα στὶς κορφάδες, τ' ἄγρια αὐτὰ τὰ κορφοβούνια, λακκιῆς καὶ κάμποι ξαπλώνονται, τὰ λειβάδια· ἀκόμα καὶ τὸ καλοκαίρι πρασινισμένα ἀπ' τὸ πολὺ χορτάρι. Εἶναι ἡ **τούφα**. Σὰν τρίχες τραγομαλλίσιας ξεπροβάλλει αὐτὴ ἀπὸ τὴ γῆ.

Ποτὲ δὲν ξεπατώνεται, ὅσο κι' ἂν βοσκῆσουν τὰ πρόβατα. Εἶναι σὰν τὰ μαλλιά ποὺ ἐνῶ τὰ κόβεις, αὐτὰ ξαναγίνονται. Εἶναι καὶ δυνατὴ πολὺ. Τὴν πιάνεις, τραβᾶς, καὶ δὲ μπορεῖς νὰ τὴν ξεριζώσεις. Ἀπ' τὴν τούφα λοιπὸν κρατιῶνται οἱ τσοπάνηδες καὶ δὲν πέφτουν στὰ βράχια κάτω νὰ γίνουν συντρίματα, ὄντας περνοῦν ἀπ' τὰ ζαβὰ. Σωτηρία τους εἶναι.

* * *

Καλύτερα λειβάδια ἀπ' τὰ Μουσουνιτσιώτικα, ποὺ λέν, δὲν πιστεύω, πὼς εἶναι ἄλλα στὴν Ἑλλάδα. Περπατεῖς περπατεῖς καὶ δὲ σώνονται. Στανοτόπι ἐδῶ, στανοτόπι παρέκει. Σὰν τ' ἀσπρολίθια στὸν ξεριά σοῦ φαίνονται τὰ πρόβατα ποὺ βόσκουν στὰ λειβάδια τοῦτα κάτω, ὄντας εἶσαι στὴν κορφή στὸ **Ψηλὸ**. Τῆς Μουσουνίτσας εἶναι ὅλα¹⁴⁸.

Γυρίζεις ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, βασιλέμα ἡλιοῦ, βλέπεις τὸ Λάκο, λειβάδια τῆς Ἄρτοτινας. Ὁ Νεραϊδάλωνας ἀντίκρου σου, λειβάδια τῆς Κωστάριτσας.

Σὰν τέτοια λειβάδια θᾶβλεπε κι ὁ ποιητῆς ποὺ συνταίριασε τὸ βλάχικο τραγούδι.

Στὰ λειβάδια λειβαδίζω
καὶ στὶς ἔμμορφες γυρίζω.
Γιὰ μιᾶς χήρας δυχατέρα,
ποὺ φορεῖ τὰ λερωμένα.
- Βγάλ' τ' αὐτὰ τὰ λερωμένα,
κι ἔλα κόρη μὲ τ' ἐμένα.
- Πῶς; νὰ βγάλω τὰ σκουτιά μου,
πῶχω λαύρα στὴν καρδιά μου;

148 Χωριὸ τῆς Παρνασσίδας.

* * *

Μιά ψηλὴ χωματόραχη πιάνεται ἀπ' τὸ Σινάνι, κορφοβούνι τοῦ Βαρδουσιῶ ἀντίκρουα στὸ Ψῆλδ, καὶ προχωράει προχωράει κατὰ τὸ βοριᾶ. Ἄντρες πιασμένους χέρι χέρι ποὺ χορεύουν, θαρρεῖς πὼς βλέπεις μπροστά σου, ὄντας κοιτᾶς ἀπὸ μακριὰ αὐτὴ τὴ ράχη· ἄλλοῦ σηκώνεται καὶ κάνει κορφάδες κι ἄλλοῦ χαμηλώνει καὶ γίνονται διάσελα ὥσπου νὰ πέσει στὴν Ὁξυά. Ἄλλο βουνὸ μακρὺ· ζυγὸς ἀτέλειωτος αὐτός. Δέκα ὥρες περπατεῖς ὁλόραχα, πηγαίνοντας κατὰ τὸ Καρπενήσι καὶ τὸ τέλος του δὲ βρίσκεις.

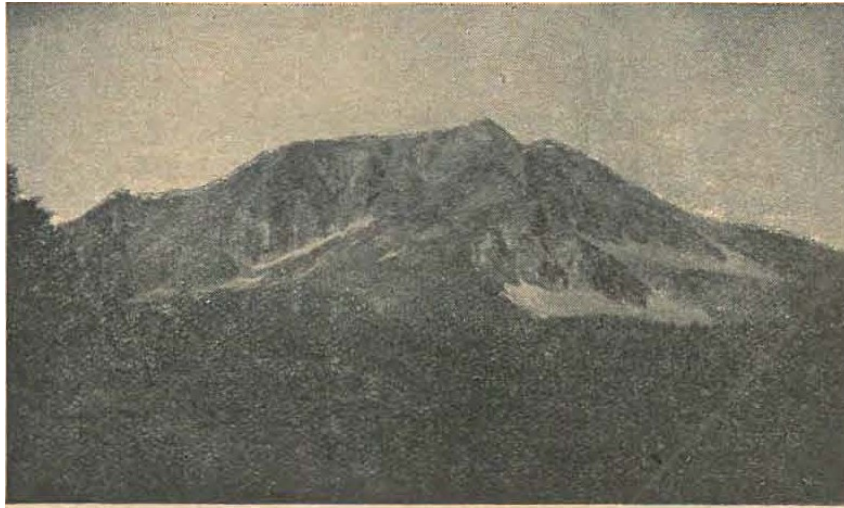

Τὰ Βαρδούσια ὅπως φαίνονται ἀπὸ τὴν Ἀρτοτῖνα.

«Ὁξυά ζωγραφισμένη» λέει ὁ κόσμος αὐτὸν τὸ ζυγὸ, ποὺ ἡ ψηλότερὴ του κορφὴ φτάνει 2 χιλ. μέτρα πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα. Κι ἔχει δίκιο. Εἶναι ὅλο σπανὸ ἀπ' ἄκρη τ' ἄκρη. Κλαράκι δὲν ἀπαντᾶς γιὰ νὰ ἰσιώσεις πουθενά. Ὁμάλια τὴν ὁμάλια, λάκκος τὸ λάκκο, σαμάρι τὸ σαμάρι, κάμπος τὸν κάμπο, γούπατος τὴν κορφοῦλα διαδέχεται καὶ τελειωμὸ δὲν ἔχουν. Δεξιὰ σου -ὅταν προχωρεῖς κατὰ τὸ Βοριᾶ- κάτω χαμηλά, κατασκότεινο δάσος ἀπὸ Ὁξυὲς ἔχεις· καὶ πέρα μακριὰ φαίνονται τὰ βουνὰ κι οἱ κάμποι τῆς Φθιώτιδας· τῆς Θεσσαλίας ὁ Ὀλυμπος στὸ βάθος τὸ ἄπειρο σὰν πανόραμα ξεπροβάλλει. Ζερβιά σου, χωριὰ καὶ χωριουδάκια, ράχες καὶ βουνά, δάσια, τὴν Καλλιακούδα, τὴ Χελιδόνα, τ' Ἀραποκέφαλα καὶ τὰ Ξερομερίτικα βουνὰ ἀκόμα, σὰν σὲ καθρέφτη τὰ βλέπεις. Κι ὁλόμπροστα σὰν εὐζωνας καμαρωτὸς σου ὀρθώνεται τὸ Βελούχι. τάχα σὰν νὰ μιλάει μὲ τὸ ἄγριο, τὸ Βαρδούσι, π' ἀφήνεις πίσω σου, λές.

* * *

Τὸ Βελοῦχι, τὰ βορεινὰ λειβάδια του.

Τέτοιο βουνό, τὸ πιὸ παινεμένο στὴν Αἰτωλία βαστάει χιλιάδες πρόβατα ἄνοιξη καὶ καλοκαίρι πάνω του. Τὸ βιὸ τὸ Κραββαρίτικο, τὸ Εὐρυτάνικο, τὸ Λαμιώτικο, ἐδῶ μέσα πέφτει, ὄντας γυρίσει ἀπ' τὰ χειμαδιά του. Δὲ θέλεις στάλο, γιατί ἡ δροσιὰ ποτὲ δὲ λείπει, καὶ τὸ μεσημέρι ἀκόμα. Δὲ σκουτουριάζεσαι γιὰ νερό, γιατί οἱ κρύες βρουσοῦλες χύνουν τὸ νεράκι τους ἀπὸ βῆμα σὲ βῆμα. Δὲ νοιάζεσαι γιὰ χορτάρι, γιατί ποτὲ δὲ σώνεται σ' ἐκείνες τὶς ομάλιες. Δὲ σκιαζεσαι ἀπὸ ζιουνάγκιασμα¹⁴⁹. δὲν ἔχεις φόβο μὴν πέσει πουθενὰ πρᾶμα, γιατί περπατεῖ ὅλο στατό, ὅλον κάμπο. Ζηλεύεις νὰ ἦσουν τσοπάνης καὶ σὺ μὲ τοὺς ἄλλους τσοπάνηδες νὰ πᾶς καὶ σὺ μὲ τὰ τσοπανόπουλα λαλῶντας τὴ φλογέρα.

* * *

Καὶ ποιὸι δὲν ὀρίζουν ἀπὸ τοῦτα τὰ λειβάδια! Πάρε ἀπὸ κάτω, κι ἔβγα ὡς τὴ Λάσπη τοῦ Καρπενησιοῦ. Σιστινὰ λειβάδια, Παλουκοβίτικα, Σταγιώτικα, Ἀμπλιανίτικα, Γαρδικιώτικα, Σταυλιώτικα, Κρικελλιώτικα, Πουγκακιώτικα, Λασπιώτικα. Νά, ἀπὸ πόσα χωριὰ λειβάδια εἶναι κεῖ πάνω. Ὡσποῦ ν' ἀφήσεις τὸ ἓνα σύνορο, πιάνεις τ' ἄλλο, τ' ἄλλο, τ' ἄλλο. Ἀτέλειωτα σοῦ φαίνονται.

Τῆς Σιτίστας τὰ λειβάδια εἶναι χωριανὰ· τῆς Παλούκοβας ἐπίσης. Τῆς Ἀμπλιανῆς εἶναι καὶ χωριανὰ, μὰ εἶναι καὶ «γρόσσια», ιδιόχτητα σὰ νὰ ποῦμε. Κι ἔλα τώρα νὰ ξεδιαλύνουμε, τί εἶναι, καὶ γιατί λέγονται ἔτσι αὐτὰ τὰ ιδιόχτητα λειβάδια. Ρώτησα κι ἔμαθα. Ἔχασα τὸ μυαλό μου ὅμως, ὥσποῦ νὰ καταλάβω. Καθὼς σοῦ τὰ λένε οἱ Ἀμπλιανίτες κι οἱ ἄλλοι γειτόνοι σκοτώνεις ἀλήθεια τὸ νοῦ σου πολὺ γιὰ νὰ μπεῖς σὲ νόημα. Τέλος πάντων ἔμαθα.

* * *

Τὸν καιρὸ ἐπὶ Τουρκίας κάποιος Τοῦρκος ἀφέντης ὠριζε ἓνα μεγάλον τόπο πάνω

¹⁴⁹ μήπως μποῦνε τὰ πρόβατα σὲ ζιουνάγκια = στενὸ μεταξὺ βράχων ἀπ' ὅπου νὰ μὴ μποροῦνε νὰ βγουν.

στὴν Ὁξυά: τὸν καλύτερο βέβαια. Τὸν πούλαε γιὰ λειβάδια στοὺς τσοπαναραίους κι ἔπαιρνε αὐτὸς τὸ χρῆμα. Ποιὸς ξέρει, πότε, καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἀποφάσισε, νὰ πωλήσῃ αὐτὸν τὸν τόπο. Βρέθηκε ἓνας Ἀμπλιανίτης καὶ τὸν ἀγόρασε. Στὸν χωριανὸν τόπο μέσα ἦταν τὸ τσιφλίκι, τὸ συμφέρο του ἡῦρε, κι ἔκαμε τὴ δουλειά τοῦ ὁ ἄνθρωπος. Μέτρησε 125 γρόσ. στὸν Ἀγά, κι αὐτὸς πῆρε τὸ λειβάδι. Φαμελίτης ἦταν αὐτὸς κι εἶχε καὶ πρόβατα· 5 ἀρσενικά παιδιὰ τοῦ εἶχε δώσει ὁ θεὸς καὶ μιὰ τσούπα. Ἦρθε ὁ καιρὸς, πάντρεψε τὸ κορίτσι, δὲν εἶχε μετρητὰ νὰ τοῦ δώσει, τοῦ ἔδωσε γιὰ προίκα πέντε γροσσιῶν λειβάδι, τὴν **Κουκλόραχη**, ποὺ λένε. Πάει τὸ κορίτσι. Τοῦ ἔμειναν 120 γροσσιῶν λειβάδι γιὰ τ' ἀρσενικά. Ἦρθε, ἦρθε ὁ καιρὸς, πεθαίνει ὁ γέροντας. Στὰ παιδιὰ, τ' ἀρσενικά ἔμεινε κληρονομιά 120 γροσσιῶν λειβάδι. Τὸ μέρασαν· πῆραν ἀπὸ 24 γροσσιῶν τὸ κάθε ἓνα.

Τὸ κορίτσι, ποιὸς ξέρει, τί στενοχώρια τὸ βρῆκε, πιάνει καὶ πουλάει τὸ μερίδιο του, τὰ πέντε γρόσσια. Καὶ ποῦ ἄλλοῦ καλύτερα νὰ τὸ πουλήσῃ; τὸ πούλησε στὰ τρία ἀδέρφια της. Μέρασαν τ' ἀδέρφια τὰ πέντε γρόσσια καὶ πῆραν ἀπὸ ἓνα γρόσσι καὶ 26 παράδες. Κι ἔτσι βρέθηκαν μὲ μερίδιο 25 γροσσιῶν καὶ 25 παραδιῶν ὁ καθένας. Τ' ἄλλα τὰ δύο τ' ἀδέρφια εἶχαν νὰ ὀρίζουν 24 γροσσιῶν λειβάδι τὸ καθένα.

* * *

Τὰ λειβάδια μιὰ τάβλα ὅλα, ἔξ τεμάχια χωριστά, δὲ μεράζονται. Ἄλλο βγάνει πολὺ χορτάρι, εἶναι τὸ καλό· ἄλλο εἶναι κατώτερο, χορτάρι πολὺ δὲ βγάξει· ἴσως εἶναι καὶ πλαϊνώτερο καὶ δὲ μπορεῖ νὰ γυρίσει πολὺ πρᾶμα μέσα. Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ κι ὡς σήμερα ἀκόμα τὰ λειβάδια αὐτὰ ἔμειναν ἀδιανέμητα. Ἐξ τεμάχια: 1) ὁ Ἀνδρονέας, 2) τ' Ἀλώνια, 3) τὸ Κουνουπάκι, 4) τ' Ἀνοίματα, 5) τ' Ἀκρινό, ἢ Παλιόλακκα. καὶ 6) ἡ **Κουκλόραχη** = (τὸ μερίδι τοῦ κοριτσιοῦ) τὰ ὠρίζαν κι οἱ πέντε νοματίζοντάς τὰ: «στὰ γρόσσια», ὅσα ὠρίζε ὁ καθένας.

Γιὰ νὰ λείπει ἡ γκρίνια, ἂν τύχει καὶ βοσκήσῃ ὁ ἓνας στὸ καλὸ κι ὁ ἄλλος στὸ ἄσκημο, ἔμειναν σύμφωνοι ν' ἀλλάζουν θέση κάθε δευτέρη χρονιά. Ἔβωσκε τὴν πρώτη χρονιά, νὰ ποῦμε στὸν Ἀνδρονέ ὁ ἓνας κι οἱ ἄλλοι στ' ἄλλα τεμάχια, ποιὸς σὲ τοῦτο, ποιὸς στ' ἄλλο, ἐρχόντας τ' ἄλλο τὸ καλοκαίρι ἄλλαζαν θέση. Καθένας ἔβωσκε στὸ τεμάχιο, πῶβωσκε ὁ ἄλλος πέρσι. Τὴν τρίτη χρονιά πάλε τὰ ἴδια. Ὑστερώτερα, κι ὄντας περνοῦσε χρόνον μὲ τὸν χρόνον ὅλα τὰ τεμάχια ὁ πρῶτος· ξαναγύριζε στὸ ἴδιο τεμάχιο· ξαναγύριζαν κι οἱ ἄλλοι μὲ τὴ σειρά, σ' ἐκεῖνα πῶβωσκαν τὴν πρώτη χρονιά. Ἔτσι κανένας δὲν εἶχε ζημία ἀπὸ δαύτους. Μὰ θὰ μοῦ πεῖς: «πὼς ἴσια ἔβωσκαν», ἀφοῦ δὲν ὠρίζαν ἴσια; παρὰ οἱ τρεῖς τοὺς εἶχαν ἀπὸ 25 γρόσσια, κι 26 παράδες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο ὠρίζαν ἀπὸ 24 γρόσσια, ποὺ εἶχαν κληρονομήσει ἀπ' τὸν πατέρα τους; Ὅσο γι' αὐτὸ νὰ σοῦ εἰπῶ τί γινόταν. Οἱ δυὸ ποὺ ὠρίζαν τὰ λιγώτερα γρόσσια, γύριζαν σὲ λεπτὰ στοὺς ἄλλους τρεῖς τὸ παραπανίσιο, ποὺ ἔβωσκαν· κι ἔτσι ἡ δουλειὰ τραβοῦσε μιὰ χαρὰ· ἡ μερασιά ἦταν δίκαιη, ὅπως κι ἂν τὴν πάρεις.

Μὰ ἦρθε καὶ καιρὸς, ποὺ πούλησε ὁ ἓνας τὰ πρόβατα ἢ πέθανε· τί νάγινε τότε; εὔκολο νὰ τὸ καταλάβεις. Ἔβανε, ἢ ἔβαναν οἱ κληρονόμοι ἄλλα πρόβατα ξένα νὰ βόσκουν μέσα, παίρνοντάς αὐτοὶ τὸ ὅσο τοὺς ἀνῆκε σὲ χρῆμα· κι οἱ ξένοι νοίκιαζαν τὸ τεμάχιο, ποὺ ἔπεφτε στὴ σειρά του, τὴ χρονιά ποὺ θελάβωσκε αὐτὸς, ἂν ζοῦσε.

Ἦρθε καιρὸς ποὺ πέθαναν κι οἱ τρεῖς ἀδερφοὶ καὶ τὰ γρόσσια ἔπεσαν κληρονομιά στῶν παιδιῶν τους τὰ χέρια. Ἐκαμαν κι αὐτὰ λογαριασμό καὶ πῆραν τὸ μερίδιο ποὺ τοὺς ἀνήκε σὲ γρόσσια.

Ἄλλος περισσότερα, ἄλλος λιγώτερα· ἀνάλογα τῶν παιδιῶν ποὺ ἔμειναν κληρονόμοι. Μερῖδια ἔπεσαν καὶ στὰ χέρια τῶν γαμπρῶν σὰν προῖκα. Ἐπειτα καὶ μετὸ χρόνον ἦρθε στὴ μέση κι ἡ πούληση. Λάβαινε ἕνας ἀνάγκη, πούλαε τὸ μερίδιό του σὲ ξένον· ἡ πούλαε ἕνα μέρος, τόσα γρόσσια, νὰ εἰποῦμε. Κι ἔτσι κατάντησε σήμερα νὰ μὴ γνωρίζει τὸ σκυλι τὸν ἀφέντη του μ' αὐτὰ τὰ λειβάδια· καὶ νὰ μὴ μπορεῖ κανένας νὰ σοῦ δώσει καλὰ καλὰ πληροφορία, τί ὀρίζει καὶ τί δὲν ὀρίζει. Μύλος ἔγινε! Τὸ μόνο βέβαιο εἶναι, πῶς εἶναι ιδιόχτητα, καὶ πῶς λίγοι ἀπ' τὸ χωριό, τὴν Ἀμπλιανη, τὰ ὀρίζουν: πολλοὶ ἔκαμαν πουλησιῆς καὶ σὲ ξενοχωρίτες: γειτόνους Παλουκοβίτες, Ἀβορανίτες· ἔτσι κατάντησαν τὰ πιὸ πολλὰ μερίδια σχεδὸν τίποτε· εἶναι γιὰ γέλιο! Καὶ πῶς νὰ μὴ γελάς, ὅταν ἀκοῦς πῶς ἕνας ὀρίζει ἕνα γρόσσι καὶ τρεῖς παράδες· ἄλλος 20 παράδες καὶ...!

Κι ἀπ' ἀνάγκη ὅλοι οἱ δικαιοῦχοι βάνουν κι ἐπιτροπὴ ποὺ τὰ διαφτύνει. Αὐτοὶ πωλοῦν τὰ λειβάδια, παίρνουν τὰ χρήματα καὶ δίνουν στὸν κάθε δικαιοῦχο ὅ,τι τοῦ πρέπει· ἀνάλογα μετὸ ὅσο ὀρίζει.

Ἡ ἐπιτροπὴ κανονίζει κάθε χρόνο τὴν ἀξία ποὺ ἔχει τὸ κάθε λειβάδι. Βγάνει τὰ λειβάδια στὴ δημοπρασία. Τὰ βαροῦν οἱ τσελιγγάδες καὶ τὰ παίρνουν. Μ' αὐτὴ τὴν ἐπιτροπὴ ἔχουν νὰ κάμουν ἐτοῦτοι. Δικαιούχους δὲ γνωρίζουν. Σ' αὐτὴ πλερώνουν κι ἀπ' αὐτὴ παίρνουν οἱ δικαιοῦχοι ὅ,τι τοὺς ἀνήκει.

Ἦστερα ἀπ' τὰ πολλὰ αὐτὰ μπλεξίματα, ποὺ ἦρθαν μετὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, χρειάζονται ἀλγεβρικοὶ λογαριασμοὶ γιὰ νὰ λύσουν τὰ προβλήματα ποὺ τοὺς παρουσιάζονται μετὰ τὰ γρόσσια. Βλέπεις, τὸ κάθε τι ποὺ πρέπει νὰ πάρει ἕνας δικαιοῦχος, θὰ εἶναι ἀνάλογο μετὸ ὅ,τι ὀρίζει, μετὸ ὅτι ἐχτιμήθηκε καὶ πουλήθηκε τὸ κάθε τεμάχιο. Ἐπειτα ἔχεις νὰ κάμεις καὶ μετὸν ἀξία τοῦ τεμαχίου, ποῦ σ' ἔριξε ὁ κλῆρος μέσα φέτος. Γιατὶ πάει, μετὸ χρόνο χάλασε ἢ σειρά, ποὺ ἔβαλαν τὰ πρῶτα πέντε ἀδέρφια στὴ βοσκή. Ὁ λαχνὸς θὰ σοῦ πεῖ τώρα σὲ ποῖο τεμάχιο θὰ πέσουν τὰ δικά σου γρόσσια· κι ἂν τὸ τεμάχιο ἐχτιμήθηκε λιγώτερο, θὰ πάρεις λιγώτερα, ἂν περισσότερο περισσότερα· ἕνα σωρὸ λογαριασμοὶ καὶ μπερδεψιές, γιατί κι ἕνα ἄλλο γίνεται· πολλὲς φορὲς προπωλοῦν οἱ δικαιοῦχοι· ὄντας βρίσκονται στὰ χειμαδιὰ κάτω καὶ στενοχωρηθοῦν ἀπὸ παράδες, ἔρχονται σὲ λόγο μετὸ τσοπαναραίους ποὺ θέλουν καλοκαιρινὸ λειβάδι· τοὺς ὑπόσχονται, νὰ τοὺς δώσουν τὰ γρόσσια, ποὺ ὁ κλῆρος θὰ εἰπεῖ, πῶς εἶναι δικά τους. Παίρνουν καπάρο. Κάποτε κι ὅλο τὸ νοῖκι. Λογαριασμοὶ ἀτέλειωτοι.

Γιὰ νὰ καταλάβεις, σοῦ παρουσιάζω παρακάτω ἕνα λογαριασμὸ ἀπ' τὰ 1927 γιὰ «τὰ γρόσσια κάποιου δικαιοῦχου Ἀμπλιανίτη. Τὸν ἀντέγραψα ὅπως ἔχει:

- 1) Ἀλώνια: 2 γρόσσ, 19 παράδες δικό του καὶ ἀγορασμένα (γιὰ κείνη τὴ χρονιά) ἀπὸ Νταλοκώστα καὶ Εὐάγγ. Σαρρῆ.
- 2) Κουνουπάκι: 5 γρόσσια, 14 ½ παράδες, δικό του καὶ ἀγορασμένο ἀπὸ Σκούρλα.
- 3) Ἀκρινό: 27 παράδες, δικό του.
- 4) Ἀνδρονές: 1 γρόσσι. 20 παράδες, δικό του.

5) **Κουκλόραχη**: 1 γρόσσι 9 ½ παράδες, δικό του.

Τὸ ὄλον 11 γρόσια καὶ 9 ½ παράδες.»

Τὸ σημείωμα τὸ εἶχε ἕνας τσοπάνης στὸ τεφτέρι του. Τὸ πῆρα καὶ τὸ ξεσήκωσα. Ἄπ' αὐτοῦ κατάλαβε τώρα, τὶ λογαριασμοὶ καὶ παραλογαριασμοὶ χρειάζονται ν' ἀγοράσεις, νὰ ἐμπορευτεῖς, νὰ πωλήσεις, νὰ πάρεις χρήματα ἀπ' τὰ γρόσσια. Ἡ λέξη «γρόσσι» ἔχασε τὴ σημασία, πὺ εἶχε πρῶτα. Θὰ πεῖ λειβάδια Ἀμπλιανίτικα· τὰ τεμάχια πὺ εἶπαμε παραπάνω. Θὰ πεῖ τὸ μερίδιο πὺ ὀρίζει σήμερα ὁ κάθε δικαιοῦχος. Ἐπίσης ἡ λέξη «παράδες».

Τὸ σημείωμα γράφει τὸ ποσὸ ὄλο, τὰ γρόσσια π' ἀγόρασε ὁ τσοπάνης, κι ἀπὸ ποιὸν τ' ἀγόρασε· κι ἐκεῖνος, ἀπὸ ποιὸν ἔχει ἀγορασμένα λίγα μερίδια, γιὰ νὰ ξεκαλοκαιριάσει τὰ πρόβατά του. Δύσκολα ἀριθμητικὰ προβλήματα!

Κι ὅμως εἶναι τόσο ξοικειωμένοι οἱ βλάχοι σ' αὐτοὺς τοὺς λογαριασμοὺς, πὺ μποροῦν νὰ σοῦ τοὺς ξεδιαλύνουν μ' ἕνα λουλούδι.

* * *

Ἡ Ἀμπλιανη ἐκτὸς ἀπ' τὰ «γρόσσια» ἔχει κι ἄλλα λειβάδια, χωριανά. Τὴ **Τάμπζα**, τὸ **Ἴσιωμα**, τὸ **Μαλλάκι**, τὴν **Κερασιά**, τὸ **Τυροκομειό**, (στὴν ψηλότερὴ κορφή τῆς Ὄξυās, τὴ Σαράνταινα, πὺ λένε) τὴς **Λίπες**, τὴν **Καψάλα**, τὸ **Κλησιαστικό**, (γιδολεῖβαδο χαμηλὰ κάτω στὴ ρεματιὰ τοῦ χωριοῦ).

Τὴ βοσκὴ αὐτουνῶν τὴν κανονίζει τὸ χωριὸ μαζί μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ κοινοτικὸ συμβούλιο ἀπ' ὄξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ. Τὴν Τάμπζα καὶ τὸ Ἴσιωμα τὴν ἀφήνουν γιὰ νὰ βοσκάει τὸ χωριανὸ τὸ πρᾶμα, ὄντας γυρίζοντας ἀπ' τὰ χειμαδιὰ πρωτοσυνάζονται οἱ τσοπάνηδες στὸ χωριὸ· καὶ γιὰ νὰ ξεκαλοκαιριάσουν, ὅσοι δὲ μπόρεσαν νὰ βροῦν καλοκαιρινὸ λειβάδι, εἴτε «γρόσσι» εἴτε «χωριανό».

Τ' ἄλλα ὅσα μένουν βγαίνουν στὴ δημοπρασία. Τὰ βαροῦνε ντόπιοι καὶ ξένοι. Ὅποιος βάλει τὰ περισσότερα, τὰ παίρνει· μὰ προτιμῶνται οἱ χωριανοὶ πάντοτε· οἱ ξενοχωρίσιοι παίρνουν, ὅσα περισσεύουν. Ἡ δημοπρασία γίνεται σὰ φέτο τὸ χινόπωρο, καὶ τὰ λειβάδια πουλιόνται γιὰ σαμπρὸς τὸ καλοκαίρι, τὸν ἄλλο χρόνο πὺ θὰ ἔρθει δηλ. Τὰ χρήματα μπαίνουν στὸ κοινοτικὸ ταμεῖο. Πλερώνει τὸ χωριὸ γιατρό, ἀγροφύλακα, νὰ φυλάει τὰ σπίτια τὸ χειμῶνα κι ὅ,τι πλεονάζει πάει στὸ ταμεῖο τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, «μεγάλῃ ἢ χάρῃ της», πὺ εἶναι ἐκκλησιὰ μεγάλη, φκειασμένη στὴ μέση τῆς πλατέας.

* * *

Τῆς Σιτίστας λειβάδια πάνω στὴν Ὄξυά εἶναι: 1) ἡ **Κούνια**, 2) τὰ **Βαρκουλάκια**, 3) ἡ **Μιχαλόλακκα**. Χωριανά. Τὰ φυλάει καὶ τὰ βγάνει στὴ δημοπρασία ἢ ἐκκλησιὰ τους.

* * *

Ἔχουν καὶ τὰ Πουγκάκια καλὰ λειβάδια: 1) τὸ **Καράβι**, 3) τὸ **Χαλίκι**, 3) τὸ **Δημάρκο**. 4) τὸ **Κούτσουρο**, 5) τὸ **Ζιρέλι**, 6) τ' **Ἀλῆ τὸν Κάμπο**. Ὀρίζει καὶ τὸ

Παλιοχώρι, τὰ Κανάλια, ἡ Λευκάδα ξωμονιάρικα¹⁵⁰ χωριουδάκια γύρω στὰ Πουγκάκια.

Οἱ προέδροι ἀπ' τὶς κοινότητες ὀρίζουν τὴν ἐποχὴ ποὺ θάμπει τὸ πρᾶμα γιὰ νὰ βοσκήση. Οἱ τσοπάνηδες ποὺ διαφέρονται ν' ἀγοράσουν τὴ βοσκὴ, μαζεύονται τ' Ἄϊ - Κωνσταντίνου στὸ ξωκκλήσι, ποὺ παγγυρίζει τὸ χωριὸ αὐτὴ τὴ μέρα· 21 Μαΐου τότε· τὸ πρᾶμα θὰ ριχτεῖ στὰ λειβάδια τὴν 1η τοῦ Θεριστιοῦ. Λογαριάζουν τὸ βιό, ποὺ θὰ χωρέσει ὁ τόπος φέτο, νὰ ποῦμε. Τὸ χορτάρι τὰ κανονίζει. Πολλὰ χορτάρια αὐτὴ τὴ χρονιά, πολλὰ πράματα μπορεῖ νὰ βοσκήσουν· λιγώτερα τοῦ χρόνου, μὲ λιγώτερα πρόβατα νταίνουν τὰ λειβάδια. Ἀναλόγως. Κανονίζουν καὶ τὸ ποσὸ τὰ πράματα ποὺ θὰ βοσκήσει στὸ κάθε τεμάχιο. Λαχνίζουν οἱ τσοπάνηδες, ποιοὶ θὰ πᾶν σὲ τοῦτο, ποιοὶ σ' ἐκεῖνο.

Κάποτε κρατοῦν καὶ περίσσεμα λειβάδι, πρὸ πάντων τὸ Ζιρέλι. Τὸ πουλάει τὸ χωριὸ σὲ ξένους, Σαρακατσαναίους. Παίρνει χρήματα καὶ κάνει ἔργα.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὰ Κρικελλιώτικα καὶ Γαρδικιώτικα λειβάδια. Στὴν Παλούκοβα μεράζουν τὸ σπανόν τὸν τόπο σὲ τσιγραίικα. Τέσσερα τσιγραίικα γίνεται: 1) ὁ Πύργος, 2) ἡ Μικρὴ Παλιόστανη, 3) Μεγάλη Παλιόστανη, 4) ἡ Τουρκόλακκα, 5) ὁ Ἄϊ - Λιάς, 6) τὰ Ἰσιώματα, 7) ἡ Κρανούλα, 8) ὁ Μελόκεδρος.

Καὶ τὰ λειβάδια ἀπολυόνται τ' Ἄϊ - Κωνσταντίνου μὲ τὸ παλιό. Δὲ βοσκάει πρόβατο πρωτύτερα καὶ πάει ἓνα γόνα χορτάρι. Μαζεύονται ἀπὸ πρὶν οἱ τσοπάνηδες καὶ λαχνίζουν τὰ τσιγραίικα· κανονίζεται καὶ τὶ ποσὸ πρᾶμα νταίνει τὸ κάθε τσιγραίικι· καμιὰ διακοσαριὰ παίρνει πάνω κάτω τὸ καθένα, ἂν τᾶχει διακόσια ἓνας τσοπάνης βόσκουν μόνο τὰ δικά του. Δὲν τᾶχει, παίρνει καὶ σύντροφο μὲ λιγώτερα, ὥσπου νὰ συμποσωθοῦν τὰ διακόσια. Εἶναι καὶ τσιγραίικα ποὺ χωροῦν πάνω ἀπὸ διακόσια...

Ἄς ἀφήσουμε τὴ «ζωγραφισμένη» Ὀξυὰ κι ἄς πᾶμε καὶ στὸ «παράμορφο» Βελούχι τώρα. Δίκορφο τὸ βλέπεις ἀπὸ μακρυὰ, ὀλόγυμνο ἀπ' τὴν ψηλότερη κορφή του ὡς τὸ Καρπενήσι κάτω. Κατακόκκινο σὰ χάλκωμα εἶναι τὸ χρῶμα του. Βελαῶρα ἡμερο χῶμα, σὰν τὰ χῶματα τοῦ Βαρδουσιοῦ ἔχει· ὄχι σὰν τῆς Ὀξυᾶς τὰ σταχτιά καὶ μολυβένια χῶματα. Ὅλα τὰ χωριὰ ἓνα γύρο, Καρπενήσι Λάσπη, Καψια, Μαυρίλου, Νεχώρι, Ἅγια Τριάδα, Ἔλοβα, Χόχλια, Δομιανοί, Στένωμα ὀρίζουν τὶς πλάτες του καὶ στὴν κορφή πάνω σμείγουν τὰ σύνορά τους. Λειβάδια καὶ λειβαδάκια κι ἐδῶ πέρα. Ὄνόματα καὶ παρονόματα θὰ γέμιζα τὸ χαρτί μου, ἂν ἤθελα νὰ τὰ ἀρμαθιάσω καὶ νὰ τὰ γράψω ὅσα ἀκούει κανένας γιὰ ὅλα τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης. Πάντα τὰ ἴδια τὰ ὀνόματα καὶ κάπου κάπου καὶ διάφορα. Ἰσιώματα, Γοῦσπες, Ράχη, Κάμπος, Τρανὴ Λάκκα, Μέγα Ἰσιωμα, Βελούχι, Κανάλια..., ἀκοῦς σ' ὅλα τὰ βουνά.

Νὰ καὶ τοῦ Βελουχιοῦ λειβάδια κατὰ τὴ βορεινὴ τὴν πλάτη του. στὸ Καγκέλι, στὴν Ψηλὴ Κορφή, Πέτρα, Ἀλογόβρουση, Ἀγκάθια, στὰ Ρόβια, στ' Μπουστουγανά, στ' Καλπάρη Μεσοβούνη, Γριὰ Καλή, στὴν Πλάτη, στοῦ Τσώνη, στοῦ Ἀλαγαῖνα, στὴν Περδικόβρουση, στὸ Σκορδάκι, στὸ Ταμπουράκι, στὰ Πέντε Ἐλατα, στὸ Τσανάκι, στοῦ Σταφύλη, στὸ Ἀπάνω μονοπάτι, στὴ Σωκήπα¹⁵¹, στὴν Κολοκυθιά, στὸ Τσουκνιδόρεμα, στὶς Σάρπες, στὸ Λημέρι τοῦ Πατσαούρα, στοῦ Κακάτση, στοῦ Σαναβά, στοῦ Κώστα Κουμπῆ.

¹⁵⁰ Ἀγροικίες.

¹⁵¹ Σωκήπα λένε, σ' ὅλα τὰ βουνά, ὀμαλὸ ἀνάμεσα σὲ βράχους.

Κάθε λειβάδι ἔχει καὶ τὸ στανοτόπι του κοντὰ σὲ κοτρῶνα, σὲ σπηλιά, ἢ σὲ βράχο. κάποτε καὶ στὸν τελευταῖο ἔλατο, καθὼς πάει τὸ πλάϊ τοῦ βουνοῦ τὸν ἀνήφορο. Ἐκεῖ κάπου ἀκούεται καὶ τὸ ὄνομα τῆς βρύσης, ποὺ παίρνουν νερὸ οἱ τσοπάνηδες· κι εἶναι τόσες πολλὲς οἱ βρύσες, τὰ ἀμπλάκια, τὰ βελούγια, οἱ γκοῦρες¹⁵², γύρω στὸ Βελούχι ὅπου οἱ βλάχοι διαλέγουν, καὶ σοῦ λένε ποιὰ εἶναι τὰ κρύα καὶ νόστιμα νερά, καὶ ποιὰ κόβουν¹⁵³.

Κατὰ τὸ μέρος τῆς Ἁγίας Τριάδας βγαίνουν πολλὲς γκοῦρες καὶ τὸ νερὸ τῆς κάθε μιανῆς εἶναι ὅσο ποτάμι. Ἄμα σμείγουν ὅλα αὐτὰ τὰ νερά φκειάνουν ἀδιάβατο καὶ τὸ καλοκαίρι ποτάμι, ποὺ περνάει στὴν ἄκρη ἀπ' τὸ χωριό.

Πάω στὴν Καλλιακούδα¹⁵⁴, ἄλλο ψηλὸ βουνὸ σὰν τὸ Βελούχι νότια ἀπὸ αὐτό. Ἄλλα λειβάδια μὲ πολλὰ ὀνόματα κι ἐδῶ· ἄλλα χωριά ἓνα γύρο, ποὺ τὰ ὀρίζουν καὶ βόσκουν τὰ πράματά τους. Ἀντίκρουα ἢ κρεμνώδια Χελιδόνα, κι ἐκεῖ τὰ ἴδια. Ὁ Καρπενησιώτης, τὸ ποτάμι κατεβαίνει ἀπ' τὸ Βελούχι, προχωρῶντας κατὰ τὸ νοτιᾶ ξεχωρίζει τὴ Χελιδόνα ἀπ' τὴν Καλλιακούδα. στριμωγμένος ἀνάμεσα στὰ βράχια, δέχεται καὶ τὸ Προυσιώτικο ποταμάκι. Ὑστερα στρέφουν κι οἱ δυὸ μαζί κατὰ τὴ δύση καὶ κάνουν τὸν Ἀγαλιανὸ¹⁵⁵ ποὺ χύνεται στὸν Ἄσπρο. Αὐτὸς χωρίζει τὴ Χελιδόνα ἀπ' τὰ Ἀραποκέφαλα. Κι αὐτὰ, μπορεῖς νὰ πεῖς, πὼς πιάνονται ἀπ' τὴν Ὁξυά. Καὶ προχωροῦν προχωροῦν ἀπὸ κορφὴ σὲ διάσελο κι ἀπὸ διάσελο σὲ κορφὴ· τραβοῦν σὰν ἀλυσίδα καὶ πέφτουν στὸν Ἄσπρο. Ζυγὸς ἀτέλειωτος μὲ ἄπειρες ὀνομασίες, ἀλλ' ἀπὸ μακριὰ βλέποντάς τον λές: Ἀραποκέφαλα. Λειβάδια κι ἐδῶ ἄπειρα. Στάνες, κοπάδια, τσοπαναραῖοι ἀπὸ βῆμα σὲ βῆμα.

* * *

Βουνὰ ἄλλα, πῶχουν ἀμέτρητα λειβάδια καὶ βοσκὲς καλοκαιρινὲς εἶναι καὶ τὰ Ἀγραφιώτικα.

Τὰ χωρίζει ἀπ' τ' ἄλλα τῆς Εὐρυτανίας βουνὰ ἢ Μέγδοβα, ποὺ τραβάει πρῶτα κατὰ τὸ νοτιᾶ, ὕστερα βασίλεμα ἡλιοῦ· σμείγει μὲ τὸν Ἀγραφιώτη καὶ πέφτει στὸν Ἄσπρο Ἡ Φούρκα εἶν' τὸ πρῶτο, Ἀγραφιώτικο κατὰ ἀποπάνω στὸ Παλιοκάτουνο, βουνό. Κορφάδες κι ὀμάλιες σπανὲς ἢ μία κοντὰ τὴν ἄλλη τραβοῦν ὡς πάνω πάνω, καὶ βρίσκουν τὰ παλιὰ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας. Ἀπ' τ' ἄλλο, τὸ ζερβὶ τὸ μέρος τ' Ἀγραφιώτη, ἄλλη σειρά βουνὰ ἀρχίζει, καταποπάνω στὸ Κεράσοβο. τὸ Καυκὶ πρῶτο, τὸ Προσηλιάκου δεύτερο. Ὑστερα ἢ ἀλυσίδα προχωρεῖ ἴσια κατὰ τὸ βοριᾶ, ὥσπου νὰ πιαστεῖ μὲ τὰ Ἐξ Καμάρια· κορφάδες αὐτὰ ἓνα σωρό, ποὺ τὰ ριζὰ τους τὰ ρίχνουν κατὰ τὴ Μέγδοβα καὶ τὰ ριζοβούνια τοῦ Βελουχιοῦ, Ὅλα αὐτὰ τ' Ἀγραφιώτικα βουνὰ εἶν' ἢ καθαυτὸ πατρίδα τῶν Σαρακατσαναίων. Αὐτοῦ μιὰ φορὰ ἔβοσκε τὰ πρόβατα τὸ συγγενολοῖ τοῦ περιφήμου κλέφτη Κατσαντώνη. Στὰ ἴδια βουνὰ πέρασε τὸν περισσότερο καιρὸ τῆς ζωῆς του αὐτὸς

152 γκοῦρες ἐδῶ καὶ σ' ὅλα τ' Ἀγραφα λένε τὰ ἀλλοῦ κεφαλόβρυσσα καὶ σοῦ δηγοῦνται γιὰ τὰ στοιχεῖα τους.

153 παραδέχονται πὼς εἶναι νερά ποὺ πίνοντάς τὰ αἰσθάνεσαι κοψίματα· ἀπὸ τὴν κρυάδα, λέν, ἢ καὶ γιὰτὶ ἔχουν γυαλί μέσα. Δηγοῦνται στὰ σοβαρά, πὼς καμπίσοι μόλις πιοῦν τέτοιο νερό, τὴν παθαίνουν. Πέθαναν, λέει, ὁ δεῖνας, ὁ τάδες...

154 ἀντίκρουα ἀπὸ τὸ βουνὸ αὐτὸ εἶναι ἢ Χελιδόνα. Τὰ χωρίζει ὁ Καρπενησιώτης, τὸ ποτάμι ποὺ πάει στὸν Ἄσπρο. Ἀπότομα καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βουνά. Τὸ ὄνομά τους, ὑποθέτω, πὼς τὸ πῆραν ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα ποὺ ἔχουν μὲ τὰ πουλιά· τὴν καλλιακούδα τὸ πρῶτο, τὴν χελιδόνα τὸ δεύτερο.

155 εἶναι καὶ χωριὸ Ἀγαλιανὸς στὸ πλάϊ τῆς Χελιδόνας.

ὁ ξακουστός κλέφτης, ὡς ποὺ τὸν ἔπιασαν στὴ Φούρκα σὲ μιὰ σπηλιὰ μέσα. Σ' ὅποιο βουνὸ Ἀγραφιώτικο κι ἂν διαβεῖς ἀκοῦς: ἐδῶ ξεκαλοκαίριαζε ὁ Κατσαντώνης πρὶν πάει κλέφτης...

Νά, καὶ ὀνόματα ἀπὸ λειβάδια Ἀγραφιώτικα: στὸν Ἄνεμο, στὴν Κοκκινόβρουση, στὴν Πορτοπούλα, στὸν Οὐρανό, στὸ Μάραθο, στὴ Σπανορούλα, στὸ Λάπατο, στὸ Μπουβάλη, στὴν Ἀηδονόραχη, στὴν Πέτρα, στὸ Γαῦρο, στὸν Ποῦρο, στὴν Ἀσφάκα, στὴ Βαττόσκαλα, στὰ Λακώματα, στὴ Λιάκουρα¹⁵⁶, στὴν Παπαδιά, στὸν Καλόγερο, στὴ Μίγδου, καὶ καὶ...

Στ' Ἀγραφιώτικα βουνὰ ξεκαλοκαιριάζουν τὰ μεγάλα τσελιγγάτα, τῶν βλάχων, τοῦ Μαλαμούλη, τοῦ Τσιγαρίδα, τοῦ Ἀκρίβου, τοῦ Καραῖσκου, τοῦ Βελέντζα, τοῦ Σαλαγιάννη.
...

Ὁ Μαλαμούλης βόσκει σὲ δικά του βοσκοτόπια, στὰ Βραγγιανὰ, ὅπου ἡ Νιάλα (βουνό), ὁ Ἀκρίβος, στὸν Ἀγραφιώτικον Καρβασαρά· στὰ Ἄγραφα (χωριό, καὶ γύρω βουνά)· ὁ Καραῖσκος στοῦ Κουμπιέλου, (βουνό)· ὁ Βελέντζας στοῦ Μπέσια, (λειβάδι στὰ Ἐξ Καμάρια)· ὁ Σαλαγιάννης στὴ Μίγδου πάνω ἀπὸ τὴν Ἑλσιανη.

Οἱ βλάχοι κρατοῦν τὰ ὠραιότερα λειβάδια· τὰ σπανὰ, τὰ πρασινισμένα πλάγια καὶ τὶς κορφάδες ἀπὸ τὰ Ἀγραφιώτικα τὰ βουνά, ποὺ ἄλλα σὰν αὐτὰ ἀγριώτερα δὲν ἔχει ἡ Ἑλλάδα. Καὶ μόλα ταῦτα κεῖνα δὲν ἔχουν τόσα πολλὰ λειβάδια, γιατί σὰν ἡμερώτερα, δίνουν τὸ πιὸ πολὺ μέρος τους στὴ γεωργία.

* * *

Μᾶς μένουν τὰ Κραββαρίτικα βουνά, καὶ τελειώνουμε. Ἀρχίζουν ἀπ' τὸ Ριγάνι, καταποπάνω στὸν Ἐπαχτο· ἀλυσίδα συγκρατητὴ τραβάει ὅλο καὶ τὸν ἀνήφορο, ἀλλοῦ ψηλώνοντας κι ἀλλοῦ χαμηλώνοντας· ἓνα σωρὸ ὀνόματα ἀκοῦς, ἄλλα κατὰ τὸ βοριᾶ κι ἄλλα ἀνάτελμα ἡλιοῦ. Ἡ σειρὰ καταλήγει στὸ Βλαχοβούνι, πάνω ἀπ' τὴν Πενταγιού, ἀντίκρυ στὰ Μετερίζια. Εἶναι ἡ Παπαδιά αὐτὴ. Ὅλα τὰ Κραββαροχώρια ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ ἔχουν στὸ ζυγὸ πάνω τὰ καλοκαιρινὰ λειβάδια τους.

* * *

Ἄλλη σειρὰ βουνὰ μὲ τὴν κουφή Ἀλωνάκι πάνω ἀπ' τὸν Πλάτανο ἀρχίζει στὰ Κράββαρα. Πιάνεται κι αὐτὴ ἀπ' τὸ Φεΐδαρη, κεῖ ποὺ εἶναι τὸ γεφύρι τῆς Ἀρτοτίβας, καὶ προχωρεῖ κατὰ τὸ βοριᾶ. Ξεροβούνι Τσεκούρι, καὶ τράβα, τράβα πέρα πάνω, τελειώνει στὸ Βοτσαῖτικο, τὸ παραποτάμι τοῦ Φεΐδαρη ἀντίκρυ στὰ Βαρδούσια.

Ὅλα τὰ βουνὰ τοῦτα βγάνουν τὸ χορτάρι ποὺ βόσκουν τὰ πρόβατα τους οἱ δυτικοὶ Κραββαρίτες. Κι εἶναι σωστὰ κράκουρα¹⁵⁷ σπανὰ στὶς κορφάδες καὶ πετρώδια, λογιιασμένα στὰ πλάγια παρακάτω κι ὡς τὰ ριζὰ τους, ποὺ τὰ βρέχουν ἀτέλειωτα ρέματα καὶ ποτάμια. Γιδότηποι τοῦτοι, θρέφουν ἀμέτρητα γίδια, λογιῶν λογιῶν ράτσες.

¹⁵⁶ περιέργο ὅτι ἀκούεται κι ἐδῶ τὸ ὄνομα «Λιάκουρα».

¹⁵⁷ ἔτσι λέει ὁ κόσμος τὰ πετρώδια κι ἄγρια βουνὰ στὰ μέρη τοῦτα: «εἶναι κράκουρα». «Γένεται ψωμί στὰ κράκουρα!».

Ἔχουν τὸ πουρνάρι, βλέπεις, αὐτὸ ποὺ κυνηγάει τὸ γίδι ὅσο νὰ εἰπῆς· τὴν ἄνοιξη τὰ ροδάμια τὸ καλοκαίρι, τὸ χινόπωρο καὶ τὸ χειμῶνα τ' ἀγκαθωτὸ τὸ φύλλο καὶ τὰ κλαδάκια.

* * *

Αὐτὰ εἶν' τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης· βουνὰ ψηλὰ, βουνὰ ὅλο τὸ καλοκαίρι πρασινισμένα ἀπὸ τούφα, ἀπ' ἀγκάθι, ἀπὸ τσαί' καὶ βαστοῦν τῆς βλαχινιάς τὸ πρᾶμα στὴ δροσιά, στὸν καθαρὸν ἀγέρα. Ἄσυλα σωστὰ τσοπαναριάς· παρθένα ποὺ σπάνια τὰ μολύνει ξένο μάτι, γιὰτὶ οἱ γιδόστρατες ποὺ σὲ φέρνουν σὲ τοῦτα τὰ βουνὰ, γιομίζουν φόβο τὴν καρδιά σου, καὶ ἂν τίς ἰδεῖς ἀκόμα, ὄχι καὶ νὰ τίς πατήσεις.

Τώρα θὰ κατάλαβες γιὰτὶ οἱ τσοπαναραῖοι, ὄντας ἀνεβάσουν τὰ σφαχτὰ ἀπ' τὰ χειμαδιά τους, δὲν τὰ πᾶνε ἀμέσως πάνω στὰ λειβάδια· τὰ βόσκουν καὶ δεκαπέντε μέρες νὰ εἰπῆς γύρω στὸ χωριό τους, στὴν ἄλλη κοινοτικὴ περιφέρεια. Ἔχουν νὰ κανονίσουν, βλέπεις, ἕνα σωρὸ πράματα. Ὁ Ἄϊ - Κωνσταντῖνος εἶναι τὸ ὄριο. Ἀπὸ τότε κι ὕστερα ἀνεβαίνουν στὰ λειβάδια καὶ βρίσκουν τὰ παλιὰ κονάκια καὶ στανιάζουν.

Πῶς περνοῦν οἱ τσοπάνηδες, τὸ καλοκαίρι στὰ βουνά.

Ἀφήνω ἐδῶ νὰ σᾶς τὰ εἰπεῖ ὁ ἴδιος ὁ τσοπάνης¹⁵⁸. Τὸν ἔβαλα καὶ σιγὰ σιγὰ μοῦ δηγήθη τὴ ζωὴ τοῦ βουνοῦ. Τὴν ἔγραψα ὅπως αὐτὸς τὴν ἔζησε καὶ τὴ ζεῖ τὸ κάθε καλοκαίρι.

«Τὰ σούρουπα λίγο πλαγιάζουν τὰ πρόβατα. Καὶ πλαγιάζουν κεῖ πάνω στὶς ράχες, στὸ λειβάδι· βόσκουν, βόσκουν, τὰ παίρνει ὁ ὕπνος καὶ λαγιάζουν. Ὅστερα ἀπὸ λίγο ξυπνᾶνε καὶ σκαρίζουνε μονάχα τους. Ὁ τσοπάνης τ' ἀκολουθάει. Αὐτὰ πᾶνε βόσκοντα γρήγορα γρήγορα, κι ὅλο καὶ τραβᾶνε παρὰ πέρα. Δῶ κεῖ τὰ φτάνει ὁ πιστικὸς. Ζυγώνοντας, τὸ κόβει στὸν ὕπνο σκεπασμένος μὲ τὴν κάππα, ποὺ σέρνει μαζί του. Εἶναι νὰ μὴ σέρνει τὴν κάππα! Κρὺο κάνει δῶ πάνω τὴ νύχτα, ἄς εἶν' καὶ καλοκαίρι. Τὶ στὸν κάμπο σ' ἔχω! Ἐδῶ τὰ λένε Γκιώνα, Βαρδούσια, Βελούχια... Σὰν ἀπὸ νεῖρου στὸν ὕπνο του ἀκούει τὰ κουδούνια καὶ καταλαβαίνει, πῶς τὰ πρόβατα βόσκουν κοντά του. Τὸ σῶμα κοιμάται, ὁ νοῦς του ὄχι· φυλάει τὰ πρόβατα ἄς εἶν' καὶ στὸν ὕπνο. Ἄν ὁ ἠχὸς ἀπ' τὰ κουδούνια πάψει ν' ἀκούεται, πετιέται· σὰν τὸ μυλωνᾶ ποὺ πετιέται, ἅμα πάψει τὸ βαρδάρι νὰ βροντάει στὸ μύλο, π' ἀλέθει. Ἀλάργεψαν, λέει, γιὰ κοιμηθιὸ δὲν εἶναι! Ξυπνάει, κι ἀκουμπώντας στὴν ἀγκλίτσα πάει πάρα πέρα, σιακεῖ ποὺ σμιζεται πῶς τράβηξαν, ἄς μὴν ἀκούονται. Τὰ βρίσκει. Ξαπλώνεται πάλι. Τὸν ξαναπαίρνει τὸν ὕπνο λιγάκι. Ξυπνάει πάλι, ἅμα δὲν ἀκούει τὰ κουδούνια· τραβάει κοντά τους· τὰ βρίσκει· τὸν παίρνει πάλι. Αὐτὸ γίνεται ὡς τὸ πρωῖ ποὺ θὰ σκάσει ἡ μέρα, θὰ φανοῦν οἱ πρώτες ἀντηλιές στὰ κορφοβούνια πάνω.

Τελευταῖος ὕπνος στὸν τσοπάνη. Βρέχει τὰ μάτια του σὰ κᾶναν ἀμπλάκι· ξυπνάει πιὰ στὰ καλά, κι ἀκολουθάει μὲ τὴ γκλίτσα τὰ πρόβατα. Κι αὐτὰ βόσκουν βόσκουν στὶς ραχοῦλες πάνω. Τ' ἀγναντεύει ὁ τσοπάνης ἀκουμπώντας στὴ μαγκούρα, καὶ καμαρώνει, Ἄλλοτε σιγὰ σιγὰ πάει ἀπὸ κοντὰ μὲ τὴ ματσούκα στὸν ὄμο· ρίχνει καμιὰ πέτρα, σφυρίζει γιὰ νὰ τὰ γυρίσει. Κι αὐτὰ γυρίζουν ἐδῶ, γυρίζουν ἐκεῖ· μαδοῦν, μασοῦν, ὅπου βρίσκουν τούφα, μαραβίτσα, ἀγκάθι. Δίνει κι ὁ ἥλιος. Κι ἐδῶ στὰ ψηλὰ βουνὰ βγαίνει σύνταχα ὁ ἥλιος. Κάτω χαμηλὰ ἢ μαυρίλα τῆς νύχτας σκεπάζει χωριὰ καὶ βουνούλια, ἐδῶ φωτίζει κατάκαλα ἡ μέρα. Ὁ ἥλιος σκεπάζει τὶς πριόνες, τὶς κόχες καὶ τὶς σοῦφλες. Ἀλλὰ τὶ ἥλιος! Στὸ κατακαλόκαιρο μέσα, καὶ νὰ λὲς πῶς εἶναι χειμῶνας, Περισσότερα καρφιὰ κόβει τὸ πρωῖ ὁ τσοπάνης, ὄντας θᾶβγει ὁ ἥλιος! Σκεπασμένος μὲ τὴν κάππα του στέκεται, νὰ μὴν τὸν περνάει τὸ κρὺο κείνο ἀγεράκι τοῦ βουνοῦ, ποὺ λέμε ἐμεῖς ἀπόειο.

Σιγὰ σιγὰ ὁ ἥλιος σηκώνεται· πάει μιὰ σαμαροτριχιὰ πάνω ἀπ' τὶς ράχες· πάει δυό, τρεῖς σαμαροτριχιές κοντεύει τὸ κολατσιό, κοντεύει γιόμα. Ἀρχίζει νὰ τσοῦζει τὸ κᾶμα, ἄς εἶναι βουνά. Τὰ βουνὰ κρυώνουν τὸ βράδυ, τὴ μέρα ἔχουν ζέστα σὰν τοὺς κάμπους. Ἄνάβουν οἱ πέτρες, οἱ βράχοι κι εἶναι σὰν νᾶσαι σὲ φοῦρνο.

158 ὁ Νικ. Γαϊτάνης, ποὺ ἔγραψα παραπάνω. Τυφλώθηκε ἀπὸ ἔκρηξη δυναμίτιδας ἀλλὰ ἔζησε τὴ ζωὴ αὐτὴ ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια. Ἔχει καὶ διηγηματικὸ ἀπ' τὰ σπάνια.

Τὸ ἄρμεμα στὰ βουνά.

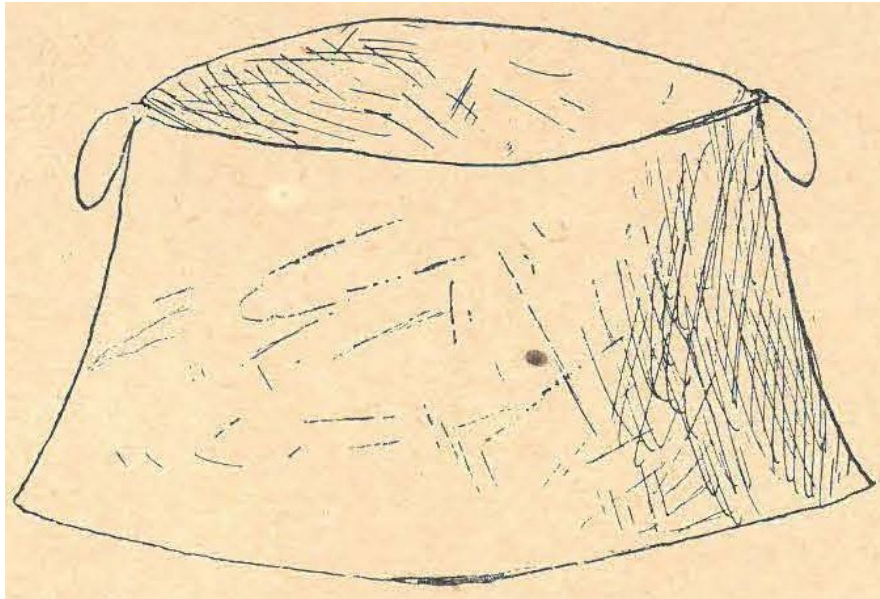
* * *

Τὰ πρόβατα καταλαβαίνουν καλύτερα κι ἀπὸ ἄνθρωπο ἀκόμα. Κάψα δὲ βαστᾶνε ὀλότελα, καὶ τὰ βλέπεις καὶ κανταριάζονται¹⁵⁹ γιὰ τὴ στρούγκα. Ρίχνονται ὅλα τὸν κατήφορο στὰ γούπατα, γραμμὴ τὸ ἓνα κοντὰ τὸ ἄλλο. Δὲ βόσκουν, νείρονται γιὰ τὸ στάλο Πάει τὸ **νυχτοσκᾶρι**.

Ἄπᾶν τὸ καλὸ τὸ γιόμα τὰ πρόβατα βρίσκονται στὴ στρούγκα ἀπόξω ἀπ' τὸ κονάκι. Ἄλλα μπουλούκια κατεβαίνουν ἀκόμα. Ἀράδες ἀράδες σὰν τὰ μερμύγκια τὰ βλέπεις καὶ κατεβαίνουν τὶς ράχες. Εἶδες καμιὰ φορὰ νὰ κατεβαίνει συμπεθερικὸ τὴ ράχη; Ἔ, τὸ ἴδιο καὶ τὰ πρόβατα· δὲν τὰ παραλλάζεις ἀπὸ συμπεθερικὸ. Κοντὰ τους ἔρχεται ὁ τσοπάνης σὰν ξοπεσμένος μὲ τὴν γκλίτσα ἀκουμπώντας καὶ τὴν κάππα σβαρνώντας.

Σὰν νὰ τᾶχεις ὀρμηγεμένα τὰ στέρφα, τραβοῦν στὸ στάλο· τὰ γαλάρια ἴσια στὴ στρούγκα· περνοῦν ἀπ' τὸ πισωστρούγκι καὶ μπαίνουν μέσα. Οἱ ἄρμεχτάδες τώρα περιμένουν μπροστὰ στὰ στρουγκόλιθα· ὁ πιστικὸς κλείει ἀπὸ πίσω τὴν ἀμπουριά. Κι ἀρχίζει τὸ ἄρμεμα. Πιάνουν μία, δύο προβατίνες, τὶς ἄρμενε, τὶς ἀφήνουν. Πιάνουν ἄλλες τὸ ἴδιο· καὶ ἄντε ἄντε, ἄρμενε ὅλα τὰ γαλάρια. Ἡ κάθε προβατίνα π' ἀρμέγεται τραβάει μονάχη τῆς στὰ στάλια. Σὲ λίγο ὅλα τὰ πρόβατα βρίσκονται στὸ σταλό, ἀπὸ κάτω στὸν ἴσκιο. Εἶναι μεσημέρι τώρα. Λαμπαδιάζουν τὰ βράχια ἀπ' τὴ ζέστα, φωτιὲς πετάει ὁ τόπος. Τὰ πρόβατα ξουμανᾶνε¹⁶⁰, κοιμοῦνται, ἀναχαράζουν. Κάπου καὶ ποῦ ἀκοῦς τα κουδούνια τους νὰ χτυπᾶν ἀνάρια ἀνάρια. Κοντὰ ἐκεῖ φυλᾶνε τὰ τσοπανόσκυλα.

159 μπαίνουν στὴ γραμμὴ καὶ διευθύνονται.
160 ἀσθμαίνουν.

Τὸ λεβέτι.

* * *

Οἱ τσοπάνηδες παίρνουν τὶς καρδάρες, γεμάτες καθὼς εἶναι μὲ τὸ γάλα, π' ἄρμεξαν, καὶ τὶς φέρνουν στὰ κονάκια. Ἀνάβουν φωτιά καταμεσῆς, ὅπου ἔχουν τὴ γωνιά τους. Σὲ δυὸ κακαβολίθαρα -ἓνα ἀπὸ δῶ καὶ τ' ἄλλο ἀπὸ κεῖ- ἀπιθώνουν τὸ λεβέτι. Μὲ τὸν κούτουλα παίρνουν τὸ γάλα ἀπ' τὶς καρδάρες καὶ τ' ἀδειάζουν στὸ λεβέτι. Κι ἀρχίζουν ἀνακατεύουν μὲ τρίφτη¹⁶¹, μὲ κουτάλα τὸ γάλα, νὰ μὴν τσικνώσει, νὰ μὴν κοπεῖ. Ἄμα φουσκώσει τὸ γάλα, ἔβρασε· κατεβάζουν γρήγορα τὸ λεβέτι. Κενώνουν τὸ γάλα στὰ βεδούρια· βάνουν καὶ γιαουρτοπιτυὰ καὶ τὸ πῆζουν γιαούρτη. Κενώνουν καὶ στὸν κούτουλα καὶ τρῶνε μὲ τὸ ξυλοχούλιαρό του ὁ καθένας.

Ὅσο γιὰ γάλα ἀφήνουν ἄβραστο· τὸ κενώνουν σ' ἄλλα ἀγγεῖα μέσα. Τρίβουν λίγη πιτυὰ· ἀνακατεύουν, ἀνακατεύουν νὰ πάρει ὅλο τὸ γάλα, σκεπάζουν τ' ἀγγεῖο μὲ πανικὸ καὶ τ' ἀφήνουν.

Τρώγοντας οἱ τσοπάνηδες, τὸ κόβουν στὸν ὕπνο. Τὶ ὕπνο! τοὺς βλέπει ὁ Θεὸς¹⁶² μὲ τὸν ὕπνο ποὺ κάνουνε σὲ κοιτῶνα ἀπὸ κάτω, ἢ στὸ κονάκι μέσα. Κλαριά ἐδῶ δὲν ἔχει, νὰ πιάσουν χοντρὸν ἴσκιο. Ξεμεσημεριάζουν κι αὐτοὶ σὰν τὰ πρόβατα στὸ σταλό. Φτάνει τὸ δειλινό. Σηκώνονται, γιατί γέρνουν τ' ἀπόσκια στὰ χωριά κάτω. Μαζεύουν τὸ τυρὶ ποὺ ἔπηξε στ' ἀγγεῖα μέσα. Χοῦφτες χοῦφτες τὸ παίρνουν καὶ τὸ βάνουν στὶς τσαντῆλες γιὰ νὰ στραγγίσει. Βράζουν καὶ τὸ τυρόγαλο καὶ χωρίζει ἡ μυζήθρα. Τὴ συμμαζεύουν κι αὐτή.

Τρῶνε πάλι οἱ τσοπάνηδες. Ὅσο νὰ φᾶς ἐδῶ πάνω, δὲ χορταίνεις. Τρῶς, τρῶς γιομίζεις τὴν κοιλιὰ σου. Δὲ θὰ ξαναπεινάσω, λὲς μὲ τὸ νοῦ σου. Πίνεις ἓνα τάσι¹⁶³ νερὸ

161 καὶ κόφτης στ' Ἄγραφα.

162 παροιμία.

163 κίκαρ στ' Ἄγραφα.

ἀπὸ κείνα τὰ βουνίσια τ' ἀφίρια, καὶ τὰ πάει ὅλα κάτω. Ἔτοιμος γιὰ φαΐ εἶσαι πάλι. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ τρῶς, κι ἀπ' τὴν ἄλλη σὲ θερίζει ἢ πείνα, ὄντας πιεῖς τὸ παγωμένο καὶ χωνευτικὸ βουνίσιο νερό.

* * *

Ἔτσι ποὺ λὲς τὰ περνοῦμε ἐμεῖς οἱ τσοπάνηδες. Τὴν ἀνοιξὴ τ' ἀρμέμε δυὸ φορές τὰ πράματα, πρωὶ καὶ μεσημέρι. Παραπέρα, ποὺ στερφεύει τὸ γάλα, τ' ἀρμέμε μιὰ φορὰ μονάχα τὸ μεσημέρι. Τὸν Αὐγούστο πέρα τὰ πιάνουμε στὶς τρεῖς ἡμέρες μιὰ φορὰ. Καὶ πάρα πέρα, στ' ἄβγα τ' Αὐγούστου, στὶς 15 ὀλότελα. Τότε πάει τὸ γάλα. Ἀρχίζει φωμοτύρι, ποὺ εἶναι νοστιμώτερο ἀκόμα. Ἔφαες τυρὶ μὲ ζεστὸ χαμοκούκι; Φκειάνουμε καὶ **κατοῖκι**· τρῶμε κι ἀπ' αὐτεῖνο. Ὑστερώτερα στερφεύουν τὰ πράματα καὶ δὲν τὰ πιάνουν ὀλότελα. Ἔχει ἀρχίσει κι ὁ μαρκάλος, καὶ το τσαγγαδιάζουν¹⁶⁴ τὰ γαλάρια. Σμείγουμε στέρφα καὶ γαλάρια. Ὅλα ἓνα τώρα' καὶ τὰ ἐτοιμάζουμε γιὰ χειμαδιά.

* * *

Κι ἂς πᾶμε τώρα στὸ σταλό. Ἄμα γύρει ὁ ἥλιος καὶ πάρουν τ' ἀπόσκια, ξεκόβουν μονάχα τους τὰ πρόβατα ἀπ' τὸ στάλο. Σουρτάρα¹⁶⁵ βλέπεις καὶ φεύγουν πέρα. Σκχαρίζουν μονάχα τους. Παίρνουν τὸ βουνὸ πάνω βόσκοντα. Κανένας δὲν πάει ἀπὸ κοντά του. Τηρᾶμε νὰ μπιτίσουμε τὶς δουλειές, πῶχουμε στὸ κονάκι.

Νυχτώνοντας παίρνουμε τὴ γκλίτσα· πᾶμε γιὰ νυχτοσκάρι. Τὰ ἴδια ὅπως καὶ τὴν περασμένη βραδυά. Τὰ ἴδια καὶ τὴν ἄλλη καὶ τὴν παράλλη τὴ μέρα, ὥσπου νὰ περάσει τὸ καλοκαίρι. Τί ἄλλο θέλεις νὰ σοῦ πῶ;»

164 πιάνουν λίγο πολὺ κι ἄνοστο γάλα, σὰν ἐκεῖνο τῆς τσαγγάδας προβατίνας.

165 ὅλα μαζί, σωρός.

Τὸ ἀλάτισμα· Τὸ πότισμα.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὰ πράματα τ' ἀλατίζουν· τοὺς δίνουν δηλ. ἀλάτι νὰ φᾶνε. Καὶ ξέρεις πῶς τὸ κυνηγοῦνε τ' ἀλάτι; Πραματάκια εἶναι, κάτι τὸ χορτάρι, κάτι τὸ γερὸ τὰ ξεπλένει καὶ θέλουν ἀλάτισμα. Οἱ τσοπαναραῖοι ξέρουν κι ὅλας πῶς γιὰ νὰ διψάει καὶ νὰ πίνει νερὸ τὸ πρόβατο, νὰ φέρνει γάλα καὶ νὰ παχαίνει, ἔχει ἀνάγκη ἀπ' ἀλάτι. Καὶ πᾶνε σ' ἀλαταποθῆκες, σὲ ἀλυκὲς καὶ φέρνουν φορτώματα ἀπὸ δαῦτο.

Ἔχουν λοιπὸν μπόλικο στὸ κονάκι' ν' ἀλατίζουν τυριά, μυζῆθρες, τὰ φαῖά τους, μὰ νὰ δίνουν καὶ στὰ πρόβατα νὰ τρῶνε.

Σὲ λάκκα τρανὴ σκορπίζουν ἐδῶ ἐκεῖ πέτρες πλακερές ἀλαταρές τις λένε. Σὲ κάθε μιὰ πάνω βάνουν καὶ χούφτα ἀλάτι· χούφτα δῶ χούφτα κεῖ, χούφτα παρέχει. Ὁδηγοῦν τὸ κοπάδι στὶς ἀλαταρές. Τὰ πρόβατα μόλις ἰδοῦν τὸ ἀλάτι, λιμαχτικὰ χύνονται γιὰ νὰ τὸ γλείφουν. Σὰν τ' ἄλογα τὸ κριθάρι ἀκοῦς νὰ τὸ ροκανᾶνε. Παστρεύουν τὴν πέτρα κι ὑστερώτερα γλείφουν μὲ τὴ γλῶσσα τὴν ἀρμύρα π' ἀπόμεινε. Σπειρὶ δὲν ἀφήνουν νὰ πάει χαμένο.

Οἱ ἀλαταρές μένουν ἐδεκεῖ ποὺ τις ἔχουν· ποτὲ δὲ μετατοπίζονται, γιὰ νὰ ξέρουν τὴ θέση τους τὰ πρόβατα. Κι αὐτὴ ἡ χρονιά ἂν περάσει κι ἔρθει ἄλλη, πάλι κεῖ βρίσκονται οἱ ἀλαταρές· στὶς ἴδιες θέσεις ποὺ τις βλέπεις καὶ σήμερα. Τὶς ξέρουν τσοπαναραῖοι καὶ πράματα. Κι ἂν τύχει κι ἀλλάξουν στανοτόπι, νᾶβρουν ἄλλες ἀλαταρές, τῶνομα ποὺ πῆραν μιὰ κι ἐξ ἀρχῆς οἱ παλιές, δὲν τὸ χάνουν. Ἀκοῦς λοιπὸν τώρα σ' ὅλα τὰ βουνὰ τοπωνυμίες: «στὶς Ἀλαταρές», «στὴν Ἀλαταρούλα», «στὶς Αλαταριές». Ἦταν ἄλλοτες ἐκεῖ ἀλαταρές κι ἔμεινε τ' ὄνομα.

* * *

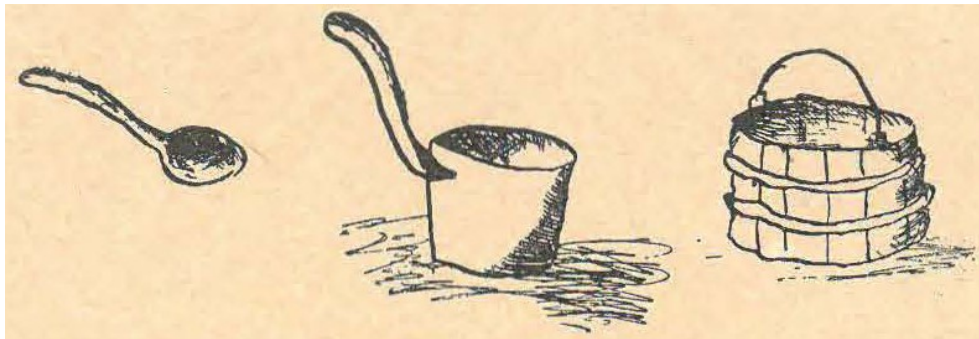
Τὰ πρόβατα -καὶ τὰ γίδια- δὲν κάνουν χωρὶς νερό. Καὶ σάμπως ποιοὺ ζῶ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς νερό; Καὶ τὰ πράματα λοιπὸν μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα θέλουν πότισμα. Θὰ πὰ νὰ βροῦν νερὸ, ὅπου κι ἂν εἶναι. Καὶ καλὰ πῶχουν ἓνα σωρὸ βρυῦσες καὶ βρουσοῦλες τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης· -ἐκτὸς ἀπ' τὴ Γκιώνα- 72 βρυῦσες, λένε, πῶς ἔχει τὸ Βαρδούσι. Ἄλλες τόσες τὸ Βελοῦχι· καὶ τ' ἄλλα πόσες, ὁ θεὸς ξέρει. Ποσοὺς ποσοὺς βγαίνει τὸ νερὸ ἐκεῖ ψηλὰ στὰ βουνὰ· ἐδῶ λίγο, περισσοτεράκι παρέχει, κι ἀλλοῦ μόλις ράζει. Τὰ ξέρουν οἱ τσοπάνηδες μὲ τὸ νὶ καὶ μὲ τὸ σῖγμα ὅλα τὰ νερὰ τῶν βουνῶνε καὶ τὰ νοματίζουν. Αὐτὰ ὅμως τὰ νερὰ ἴσια γιὰ τοὺς τσοπάνηδες εἶναι. Πᾶνε ἐδεκεῖ στὴν πηγὴ καὶ τὸ παίρνουν μὲ τ' ἀσκή, ἢ μὲ τὴν καρδάρια καὶ πίνουν. Τὸ πρᾶμα ὅμως θέλει πολιτεία νερό, νὰ πέσει νὰ πιεῖ ὅσο θέλει. Δὲν εἶναι γυναῖκες τὰ πρόβατα νὰ πᾶν μὲ τὴν ἀράδα ἓνα ἓνα νὰ πιοῦν νεράκι στὴν πηγὴ!

Στάσου ὅμως καὶ θὰ ἰδεῖς τι γίνεται. Ὅλα τὰ νεράκια ἀπ' τις πηγὲς τρέχουν τὸν κατήφορο, στὶς πλαγιές. Κάνουν ρεματάκια, ρεματάκια. Καθὼς τὸ νερὸ κατεβαίνει, βρίσκει μπροστά του κάτι πέτρα, κάτι μὸλωμα ἀπὸ χαλίκια. Μποδιέται κι ἔτσι γίνονται μικρὲς λίμνες. Αὐτὲς τις λένε γοῦρνες, τις λένε καὶ μπαροῦκες. Καὶ γίνονται στὰ ρεματάκια τέτοιες πολλὲς, ἢ μία παρακάτω ἀπ' τὴν ἄλλη. Νά, λοιπὸν τέτοια ρέματα μὲ

γοῦρνες διαλένε οἱ τσοπάνηδες· κι αὐτοῦ ὀδηγοῦν τὰ πρόβατα γιὰ νὰ πιοῦν νερό. Οἱ γιδαραῖοι ὅμως ποὺ βόσκουν σὲ χαμηλότερα μέρη, κατεβάζουν τὰ γίδια στὸ ποτάμι νὰ πιοῦν. Καὶ κοντύτερα, ἔχουν τὸ νερὸ καὶ μπόλικο ὅσο τὸ θέλουν. Αὐτὰ τὰ ὠρισμένα μέρη, ὅπου ὀδηγοῦν τὰ πράματα τὸ βράδυ βράδυ οἱ τσοπαναραῖοι γιὰ νερό, τὰ λένε **ποτιστάδες**. Κι ἀκοῦς: «Θὰ πέσουν τὰ πράματα στὸν **ποτιστὴ**». «Μὴ μοῦ χαλᾶς τὸν **ποτιστὴ**».

* * *

Τυχαίνει ὅμως, τὶς περισσότερες φορές, τὰ νερὰ τὰ βγαλτικὰ νὰ μὴν τρέχουν κάτω. Κάτι τὸ κᾶμα ρουφᾶει, κάτι ἢ ἀμμουδιὰ ἀπ' τὰ ρέματα ποὺ τὰ πίνει· μ' ἓνα λόγο πᾶνε, χάνονται ὀλότελα. Καὶ τότε τί γίνεται; Πῶς θὰ πιοῦν τὰ πράματα νερὸ στοὺς ἀμπλάδες; στὶς κρούβρυσες, στὶς βρωμόβρυσες, καὶ δὲν ξέρω σὲ τί ἄλλα νερὰ ποὺ βρίσκουν κεῖ πάνω στὰ βουνά;

Ποιμενικὰ σκεύη: κουτάλι, κούτουλας, βεδούρα.

Κι αὐτὸ τὸ ἔλυσαν οἱ τσοπάνηδες. Βαθουλαίνουν κούτσουρα ἀπὸ ἔλατα ἢ κέδρα. Κάνουν κανάλια, βουλωμένα ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη ἄκρα. Γιὰ νὰ καταλάβεις τί εἶν' τὰ κανάλια, βάλε στὸ νοῦ σου τὰ τσίγγινα λούκια, ποὺ βάνουν στὶς ἀστρέχες, γιὰ νὰ πιάνονται τὰ νερὰ τῆς βροχῆς καὶ νὰ πέφτουν σ' ἓνα μέρος· φαντάσου ὅμως τὸ λούκι βουλωμένο ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἄκρα. Χῦσε καὶ νερὸ μέσα. Ἦ δὲν τὸ κρατεῖ; Κάμε τώρα ἓνα τέτοιο λούκι ξυλένιο, ἔχεις μπροστὰ σου τὸ κανάλι, ποὺ λέω. Εἰσπλῶσε τέτοια κανάλια δύο, τρία... πέντε στή βρύση κοντά. Γέμισέ τα νερό. Ἔχεις μπροστὰ σου τοὺς ποτιστάδες γιὰ τὰ πράματα.

Τὰ κανάλια μὲ τὸ χρόνο σαπίζουν. Ἄλλα τὴν ἄλλη χρονιὰ φκειάνουν ἄλλα οἱ τσοπάνηδες· τσικούρια καὶ μαχαίρια βρίσκονται στὰ κονάκια τους, ὅσα θέλεις. Μ' αὐτὰ πελεκῶντας φκειάνουν τ' ἄλλα τὰ καινούρια, κι ἐγκατασταίνουν τοὺς ποτιστάδες γιὰ νὰ πίνει τὸ βιό τους νερό. Κι αὐτοὶ οἱ ποτιστάδες ποτὲ δὲν ἀλλάζουν θέση, γιὰτι καὶ τὰ νερὰ τοῦ βουνοῦ στὸ ἴδιο μέρος πάντα ἀμπλύζουν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τέτοιου εἴδους ποτιστάδες κατάντησαν τοπωνύμια πάνω στὰ βουνά: στὸν **Κάναλο** στὰ **Καναλάκια**, στὸ **Μοναχὸ Κανάλι**, στὰ **Δυὸ Κανάλια**, στὸν **Καναλάκη**, κ.λ.π. Στὰ ξεροβούνια, ὅπως ἢ Γκιώνα, εἶπαμε παραπάνω πῶς γίνεται τὸ πότισμα καὶ περιττὸ εἶναι νὰ ἐπαναλάβουμε.

Ὁ μέτρος.

Ὅσο ἄξιος κι ἂν εἶν' ὁ τσοπάνης, ἔρχεται στιγμή πού χάνει τὰ πράματα ἀπ' τὸ μπουλούκι του. Ἄλλο παραμένει σὲ κοτρώνα ἀποκάτω καὶ βόσκει τὸ πολὺ χορτάρι, πού βρῆκε· ἄλλο ξεκλέβεται σὲ ρεματιὰ μέσα, χάνει τὴ διεύθυνση τοῦ κοπαδιοῦ καὶ βόσκει χωριστὰ ἀπ' τ' ἄλλα· ἄλλο, ἀετὸς πετάει ξαφνικὰ καὶ τ' ἀρπάζει· ἄλλο εἰσχώρησε ἀνάμεσα ἀπὸ βράχια, βραχιάστηκε καὶ δὲ βρίσκει τὴ στράτα νὰ ξεβραχιαστεῖ. Ὅλα αὐτὰ βάνει στὸ νοῦ του ὁ τσοπάνης, κι ἡ ἔγνοια δὲν τοῦ ἀπολείπει. Νᾶναι ὅλο τὸ κοπάδι σωστό! Μὴν τοῦ λείπουν;

Αὐτὸ εἶναι πού τὸν κάνει καὶ τὰ μετράει πρωῖ καὶ βράδυ στὰ χειμαδιὰ. Μιὰ φορὰ τὴ μέρα στὰ βουνά. Ὁ μέτρος γίνεται τὴν ὥρα πού ἔρχονται τὰ πράματα στὸ σταλό. Πρὶν πᾶν καὶ πιάσουν τὸν ἴσκιο, τὰ συμμαζεύουν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ οἱ πιστικοὶ μὲ τὶς γκλίτσες. Ἀνοίγουν διάβα ἀπὸ κάπου, καὶ τ' ἀφήνουν νὰ διαβαίνουν ἕνα κοντὰ τ' ἄλλο, στὴ γραμμὴ καὶ νὰ τραβοῦν γιὰ τὸ στάλο. Ἔτσι καθὼς περνοῦν, δὲ χάνει τὸ μάτι, Μπορεῖ ὁ κάθε τσοπάνης νὰ μετρήσει. Καὶ μετροῦν ὅσοι κι ἂν εἶναι ὁ τσοπάνηδες κείνην τὴν ὥρα. Δικό του μέτρο ὁ καθένας. Δοκιμάζουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θᾶβρουν τὸ ἴδιο ποσό. Ἡ κάνουν ἕνα ἄλλο. Περιορίζουν τὸ κοπάδι, καὶ τ' ἀναγκάζουν νὰ περάσει ἀνάμεσα σὲ δυὸ λιθάρια, καὶ τὰ λιθάρια νᾶναι τὸ ἕνα κοντὰ στ' ἄλλο· τόσο κοντὰ ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ περάσουν δύο μαζί. Ἐνα ἕνα λοιπὸν περνῶντας τὰ μετροῦν μιὰ χαρά.

Ποτὲ οἱ τσοπάνηδες δὲ μετροῦν ἀξαινοντας τὸν ἀριθμὸ ὥσπου νὰ τελειώσει ὁ μέτρος. Ἄν τὸ κοπάδι περνᾶει τὰ ἑκατὸ, τὰ μετροῦν κατοστάρια κατοστάρια· ἕνα, δύο, τρία... ὡς τὰ ἑκατὸ καὶ πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή. Τελευταῖα γίνεται ὁ λογαριασμὸς. Ἄν εἶναι κάτω ἀπὸ ἑκατὸ τὰ πρόβατα, μετροῦν ὡς τὰ πενήντα κι ἀρχίζουν πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή. Ἄν εἶναι ἀπὸ πενήντα καὶ κάτω μετροῦν δεκάρια.

- **Βγήκαμε στὸ μέτρο**, λένε, ἂν δὲ λείπει πρᾶμα ἀπ' τὸ κοπάδι, ἢ, **Δὲ βγαίνουν στὸ μέτρο**, ἂν λείπουν. Κι ἀρχίζουν τότε νὰ βάνουν κάτω ὅλα τὰ πιθανά.

- Ποιὸ λείπει; Τὸ δεῖνα πρόβατο. Νὰ ποῦμε, ἢ τσούλα, ἢ κάλεσια ἢ προβατίνα· τὸ δεῖνα τὸ κριάρι, πού εἶναι ἀπὸ τὰ τρία ψαλλίδια· τοῦτο ἐκεῖνο...

Κι ἀρχίζει τότε τὸ λακριδιὶ τρανὸ καὶ μεγάλο. Βάνουν κάτω καλὰ καὶ κακὰ, ὅσα εἶχε τὸ πρόβατο πού λείπει ἀπ' τὸ κοπάδι. Ἄν εἶν' ἀπὸ κείνα πού **μαναξεύονται**, τοὺς ἀρέσει δηλ. νὰ ξεμοναχεύουν ἀπ' τ' ἄλλα, καὶ νὰ βόσκουν χωριστὰ, ἢ ἀπὸ κείνα πού δὲν τὸχουν γιὰ τίποτα νὰ σμείξουν καὶ μ' ἄλλα κοπάδια, δηλ. τὰ **παραμπάτικα**, δὲν ἔχει φόβο ὁ τσοπάνης. Τὸ εὔρεμά του εἶναι εὔκολο. Κάθεται καὶ λογαριάζει, πού μπορεῖ νὰ ξεκλέφτηκε καὶ παραμέρισε κείνο πού λείπει καὶ πάει καὶ τὸ βρίσκει, ἢ σὲ ποιανοῦ τσοπάνη, τὸ κοπάδι πέρασε κοντὰ τὸ δικό του. Κεῖ, λέει πὼς θελάμεινε τὸ παραμπάτικο. Ζητῶντας τὸ τὸ παίρνει πίσω. Βρίσκεται, βλέπεις, ὁ λογαριασμὸς γιὰ τὰ μαναξευάμενα καὶ τὰ παραμπάτικα πολὺ εὔκολα.

Τὶ κάνεις ὅμως μὲ τὰ λαίμαργα! Αὐτὰ πού κυνηγᾶνε ἀμαλαϊά. Δὲ λογαριάζουν βράχο, τσουγκρί, κόχη, πριόνα, ὅ,τι κι ἂν εἶναι. Ἀπὸ μεριά μεριά περνοῦν τὸ ζαβὸ, πᾶνε καὶ χώνονται ἀνάμεσα ἀπὸ βράχια σὲ ζουνάρια, γιὰ νὰ μαγγώσουν τ' ἀπείραγο χορτάρι. Αὐτὰ **ζαστανώνονται**, **βραχώνονται**, **ζιουναγκιάζονται**, ὅπως θέλεις πὲς το· τὸ ἴδιο

κάνει. **Ζάστανο, ζιουνάγκα**, λέν οἱ τσοπάνηδες τὰ ζουνάρια, (όμαλά) τὰ φρασμένα γύρω ἀπὸ βράχια ποῦ καὶ νὰ τὰ κοιτᾶς μονάχα, ζαλίζεται τὸ μυαλό σου. Εἶπαμε γι' αὐτὰ παραπάνω· πῶς τὰ βγάνουν ἀπὸ κεῖ μέσα. Αὐτὸ τὸ βγάλσιμο τὸ λένε **ξεζαστάνωμα, ξεβράχωμα, ξεζιουνάγκιασμα**.

Σπάνια λοιπὸν νὰ μὴ λογαριάζουν καλὰ οἱ τσοπάνηδες, σὰν ποῦ νὰ βρίσκεται τὸ χαμένο. Δὲν τῶχουν καὶ τόσο, ἂν τοὺς λείπουν μαναξευάμενα ἢ μαραμπάτικα, γιατί ξέρουν πῶς μὲ λίγον κόπο θὰ τᾶβρουν, νὰ τὰ φέρουνε στὸ κοπάδι. Λύπη ὅμως μεγάλη πέφτει στὴν ψυχὴ τοὺς γιὰ τὸ **ζιουνάγκιασμα**· δὲν ξέρουνε τὸ τέλος ποῦ περιμένει τὰ βραχωμένα καὶ γι' αὐτὸ λυποῦνται.

Ἐπίσης στενοχωροῦνται ἂν τοὺς περάσει ἀπὸ νοῦ ζουλάπι¹⁶⁶, ἀετὸς, κλέφτης. Γιατὶ τὰ κακὰ αὐτὰ δὲν παίρνουν γιατρεία. Ἔ, ὅσο γιὰ τὸν κλέφτη κάτι μπορεῖ νὰ γίνει! Βάνουν στὸ νοῦ τους, ποιὸς νᾶναι ὁ φίλος· πᾶνε καὶ τὸν φαγορωτᾶνε· πολλές φορὲς βρίσκουν τὸ χαμένο ἢ κι ἀποζημιώνονται. Μὲ τὸ ζουλάπι καὶ τὸν ἀετό, τί γιατρεία νὰ βρεῖς! Παρ' τ' ἀμπέλια τοῦ λύκου, τ' αἰτοῦ, τοῦ τσακαλιοῦ ἢ τῆς ἀλεποῦς ποῦ τὰ κολάτσεψαν!

* * *

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ μέτρος. Κι ἀπ' αὐτὸν βγήκε ἡ παροιμία: «δὲ βγήκε στὸ μέτρο», ποῦ λέγεται ὅ,τι κι ἂν τι, γιὰ ἓναν ποῦ ἔπεσε ὄξω στοὺς λογαριασμοὺς, δὲ μπόρεσε νὰ φανεῖ συνεπῆς σὲ κεῖνα ποῦ ὑποσχέθηκε.

¹⁶⁶ ζουλάπι ἐννοοῦν, τὸ λύκο καὶ τὸν τσάκαλο.

Τὰ τσοπανόσκυλα.

Δεύτερος τσοπάνης στὸ κοπάδι εἶναι τὸ σκυλί. Μάλιστα οἱ τσοπαναραῖοι σοῦ λένε, πὼς τὸ σκυλί τους κοστίζει παραπάνω ἀπὸ δαύτους. Κάλλιο ἐγὼ παρὰ τὸ σκυλί μου, λέει, τὴ στιγμή πού δὲν τῷχει γιὰ τίποτα, ν' ἀπολύσει μιὰ σφαῖρα νὰ σοῦ τὴ φυτέψει, ἂν τολμοῦσες νὰ πυροβολήσεις τὸ σκυλί του. Χαμένος καὶ χαμένος εἶμαι, τι ἔτσι τι ἄλλιῶς, σκέφτεται ὄντας τῶρθει στὸ νοῦ πὼς αὐτὸ τὸ πυροβόλημα θὰ τὸν ρίξει στὰ σίδερα τῆς φυλακῆς.

Καὶ μὴν τὸν ἀδικοῦμε. Κι ἐμεῖς νὰ εἴμαστε στὴ θέση του τὸ ἴδιο θὰ κάναμε. Φαντάσου νὰ εἶσαι μακρὰ ἀπὸ χωριό, ὄξω ἀπὸ σπίτι. Νὰ σὲ κιντυνεύουν οἱ κλέφτες, τὰ ζουλάπια, ἢ πέτρα τὸ λιθάρι, ἐκεῖ στ' ἀγριοβούνια πού ζεῖς. Νὰ θέλεις νὰ ὑπνώσεις, καὶ νὰ μὴ μπορεῖς ἀπ' τὸ φόβο. Φόβο, πού τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ὅλο καὶ τὸν μεγαλώνει. Νὰ θέλεις ν' ἀφήσεις τὸ βιό σου μιὰ στιγμή μονάχο, γιὰ νὰ πᾶς καὶ σὺ νὰ συναστραφεῖς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ νὰ μὴ σοῦ βαστάει! Γιατὶ ἔχεις στὸ νοῦ πὼς κάτι κακὸ θὰ πάθει· κι ἔλα νὰ μοῦ κατηγορήσεις τὸν τσοπάνη, γιὰτὶ κόβει ἀπ' τὸ φωμί του νὰ ταγίσει τὸ σκυλί του· γιὰτὶ σὲ σκοτώνει σὰν τσῶνο, ἂν τολμήσεις νὰ τοῦ τὸ πειράξεις!

Τὸ σκυλί πάει κοντὰ κοντὰ τὸ κοπάδι· ἀλυχτάει καὶ δίνει χαμπέρι στὸν τσοπάνη, γιὰ κάθε τι κακὸ πού τυχὸν θὰ παρουσιαστῆ.

Κοιμᾶται δίπλα στὰ πρόβατα, ὄντας σταλίζου καὶ διώχνει ζουλάπι, κλέφτη, ἀετό, πού θελαν ζυγῶσει νὰ κάμουν τριμὴ στὸ κοπάδι.

Φυλάει στὴν πόρτα τοῦ κονακιοῦ, ὄντας λείπει ἀπὸ κεῖ τσοπάνης. Τὸ ἄγρουπνο μάτι του εἶναι ἢ καλύτερη ἐγγύηση, πὼς θ' ἄβρει ἀμόλευτα τὰ τυριά του, τὰ γάλατά του, τὸ πᾶσα ἓνα πού βρίσκεται στὸ κονάκι μέσα. Διαβάτης νὰ περάσει θὰ τοῦ ριχτεῖ. Θὰ τὸν κρατήσῃ μακρὰ ἀπ' τὸ στανοτόπι· θὰ τὸν κάμει ν' ἀλλάξει δρόμο. Καβαλλάρης ἂν εἶναι θὰ τὸν κατεβάσει κάτω. Μπαξίσι ἀπὸ ξένους δὲ δέχεται τὸ σκυλί. Ρίξε του φωμί, κρέας, δὲν τὰ κοιτάει. Ρίχεται ἴσια πάνω νὰ σὲ φάει. Τὸ παίρνεις μὲ τὸ καλὸ· τοῦ λὲς κότης! κότης! κότης! κι αὐτὸ κάνει πὼς δὲ σ' ἀκούει. Τοῦ ρίχνεις πέτρα, κι' αὐτὸ τρέχει νὰ τὴ δαγκῶσει ἀπ' τὴ μανία του. Τὴ δαγκώνει καὶ σοῦ ξαναρίχεται. Τὸ χτυπᾶς μὲ μαγγούρα, καὶ τὴν πιάνει μὲ τὰ δόντια, νὰ τὴ σπάσει.

Κι ἂν τύχουν δυό, τρία σκυλιὰ στὰ κονάκια, ἀλλοίμονό σου! Στὸ κάνουν πλόχο ἓνα γύρο. Σ' ἀρπάζει ἓνα ἀπὸ δῶ κι ἄλλο ἀπὸ κεῖ. Σὲ ξεσκίζουν, σὲ κάνουν κομμάτια ἂν δὲν τύχει τσοπάνης παραπάνω νὰ τὰ κράξει, νὰ τὰ μαλώσει, νὰ τὰ πιᾶσει ἀπ' τ' αὐτιά, καὶ νὰ τὰ κρατήσῃ ἀνάμεσα στὰ σκέλια του, ὅσο νὰ ζυγῶσεις, ἢ νὰ προσδιαβείς. **Βλαχόσκυλα** αὐτά, δὲν παίζουν. Ράτσες ἄγριες. Ἄγριος τόπος, ἄγρια σκυλιά. Τέτοια σκυλιὰ θρέφουν οἱ τσοπάνηδες στὴ Ρούμελη, κι ἔχουν στὴν ἀσφάλεια τὸ βιό τους.

Χωρὶς νὰ θέλει ὁ τσοπάνης, ξένος δὲ ζυγώνει στὴ στρούγκα, στὸ κονάκι, στὸ στάλο, στὸ λειβάδι, κεῖ πού βόσκουν. Χίλια ματσούκια, ἂν κρατεῖ στὰ χέρια, δὲ μπορεῖ νὰ φυλαχτεῖ ἀπ' τὰ τσοπανόσκυλα. Καὶ ξέρεις πὼς καταλαβαίνουν τὸν ἄνθρωπο, τὸ ζουλάπι, τὸ κάθε τί κακό! Κι ὥρα μακρὰ ἀπ' τὰ κονάκια ἂν ξαγναντήσουν, σμίζονται τὰ σκυλιά, κι ἀκούς λογιῶν λογιῶν ἀλυχτήματα. Ντάπ! Ντάπ! ἀνάρια ἀνάρια ἀλυχτάει τὸ σκυλί, ὄντας σμιστῆ ζουλάπι. Γάβ, γάβ!.. ἄμα καταλάβει ἄνθρωπο. Καὶ κατὰ τὸν

ἄνθρωπο. Ἄλλιῶς ἀλυχτάει τὸν ξένο, τὸ διαβάτη. Ἄλλο ἀλύχτημα ἀκοῦς γιὰ τὸν κλέφτη· διαφορετικὸ τῆ μέρα, διαφορετικὸ τῆ νύχτα. Εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σκυλιῶν τ' ἀλύχτημα· καὶ τῆ γλῶσσα αὐτῆ μονάχα ὁ τσοπάνης τὴν καταλαβαίνει. Κι ἀνάλογα μὲ τὸ χαμπέρι ποὺ παίρνει, ξέρει ἂν πρέπει νὰ ἀρπάξει τὴ γκλίτσα ἢ τὸ τουφέκι.

Ἄν καταλάβει πὼς εἶναι φίλος, ἢ ξένος διαβάτης, βγαίνει παραπέρα ἀπ' τὴ στρούγκα καὶ τὸν καρτερεῖ· ν' ἀμποδίσει τὰ σκυλιά, γιὰ νὰ προσπεράσει. Ἄν τύχει νύχτα, καὶ δὲν ξέρει μὲ τί ἄνθρωπο ἔχει νὰ κάμει, τοῦ φωνάζει ἀπὸ μακριά: ἔεε! στάσου! τί ἄνθρωπος εἶσαι τώρα τῆ νύχτα!

- Εἶμαι ὁ δεῖνας! πρέπει νὰ εἰπεῖ ἐκεῖνος, ἂν θέλει νὰ τὴ γλυτώσει. Μαλώνει τὰ σκυλιά τότε ὁ τσοπάνης καὶ τὸν ἀφήνει νὰ ζυγώσει. Τὸν πάει στὸ κονάκι σὰ φίλο.

Ἄλλοίμονό του, ἂν τύχει νὰ εἶναι κλέφτης καὶ δὲν ἀπολογηθεῖ! Τὸν τρώει τὸ μαῦρο φίδι! Σουνάει τὰ σκυλιά του: πάρτο μωρέ, πάρτο! σ.σ.σ. ἀκοῦς, νὰ βάζουν οἱ ρεματιές ἕνα γύρο ἀπ' τὰ σφυρίματα τοῦ τσοπάνη. Ἀπάνω του, ἀπάνω του! καὶ μπούμ! μπούμ! οἱ τουφεκιές, τὸν κάνουν, καὶ κόβει ρούπι τὸν τόπο γιὰ νὰ ξεφύγει.

Πολλές φορές καὶ χωρὶς νὰ εἶναι φόβος, **παραβάνουν** τὰ σκυλιά οἱ τσοπαναραῖοι τῆ νύχτα. Μὲ τὰ σουνήματα καὶ τὰ χουχτήματα κάνουν, πὼς τάχα ζύγωσαν κλέφτες· κι αὐτὸ γιὰ νὰ τὰ ἐρεθίζουν, νὰ ρίχνονται στὰ κούφια μὲ τ' ἀλυχτήματα. Ψευδομάχες βλέπεις κι αὐτοί, νὰ διώξουν «τὸν ὑποτιθέμενον ἐχθρό».

* * *

Τέτοια σκυλιά δὲ γίνονται μονάχα τους. Οὔτε κι ἀγοράζουν οἱ τσοπάνηδες σκυλιά ἀπ' ἄλλους τσοπαναραῖους. Παίρνουν κουτάβια ἀπὸ σκύλες μὲ καλὴ ράτσα. Τὰ φέρνουν στὸ κονάκι κι ἐδεκεῖ τὰ θρέφουν. Στὴν πόρτα ἔχουν τὸ **σκυλοκόρτο**¹⁶⁷, ποὺ λένε· ἕνα κούτσοуро σκαμμένο καὶ γινωμένο σὰν καυκιά. Αὐτοῦ χύνουν γάλα καὶ τυρόγαλα καὶ πίνουν τὰ σκυλιά. Ὅσο εἶναι μικρά, τρίμα ψωμί δὲν τὰ ταΐζουν. Γάλα καὶ τίποτε ἄλλο δὲν τοὺς δίνουν γιὰ νὰ γένουν. Ὅντας μεγαλώσουν, κόβουν ἀπ' τὴ μπομπότα τους καὶ τοὺς πετοῦν. Μεράζουν τὸ ψωμί τους, ποὺ λέει ὁ λόγος. Περιποίηση ποὺ δὲν κάνει οὔτε πλουσιόσπιτο στὸ σκυλί του.

* * *

Τέτοια σκυλιά δὲν ξέρουν οὔτε ἀπὸ χωριό, οὔτε ἀπὸ σπίτι. Βουνό, στρούγκα, κονάκι, σταλό, αὐτὰ ξέρουν. Τοὺς λές: σῦρε στὸ κονάκι σου, στὴ στρούγκα, στὸ σταλό, κοντὰ τὰ πρόβατα, καὶ καταλαβαίνουν. Σὰν τοὺς ἀνθρώπους καταλαβαίνουν.

Ἄν τύχει καὶ περάσουν τέτοια βλαχόσκυλα σὲ χωριὸ μέσα, τὰ βλέπεις, χαμηλώνουν τὴν οὐρά, τὴ βάνουν ἀνάμεσα στὰ σκέλια, καὶ διαβαίνουν. Σὰν τὰ θερία τοῦ βουνοῦ εἶναι. Καταλαβαίνεις, πὼς μὲ βλαχόσκυλο ἔχεις νὰ κάμεις. Προσδιαβαίνει μπροστά σου μὲ σκυφτὸ τὸ κεφάλι, μὲ χαμηλωμένη τὴν οὐρά, σὰ βρεμένη γάτα. Ἄχ! νὰ σ' εἶχα κοντὰ στὴ στάνη· θὰ λέει μέσα του.

167 κόρτο = κορύτα τοῦ σκύλου.

Κι εἶναι δυὸ εἶδη σκυλιά· **πρατάρικα** βλαχόσκυλα, μαθημένα νὰ φυλάνε πρόβατα· καὶ **γιδάρικα** ποὺ δὲν τὰ ξεκολλᾶς ἀπ' τὰ γίδια.

Οἱ τσοπάνηδες σημαδεύουν τὰ σκυλιά, ὅπως καὶ τὰ πράματά τους. Κάνουν σημάδια, τὰ ἴδια, ποὺ ἔχει ὁ καθένας γιὰ τὰ δικά του στὸ κοπάδι. Στ' αὐτιά τὰ σημαδεύουν.

* * *

Τὰ γνωρίζουν κι ἀπ' τὰ ὀνόματα ποὺ τοὺς βγάνουν. Ξέρουν καὶ τὰ ἴδια τὰ σκυλιὰ τὰ ὀνόματά τους, γιατί τ' ἀκοῦνε κάθε μέρα ἀπ' τὸν ἀφεντικό τους. Κι ἀκοῦς ὀνόματα: **Μοῦρκος, Παρδάλης, Καραγγούνης, Κοκκίνης, Μαῦρος, Τραχήλης, Κολοβός, Γκέσος, Φλώρος, Μπέλλος, Μαυρομάτης, Γκαραγκιόζης, Κτσιούμπας.** Καὶ στίς σκύλες: **Παρδάλου, Κολοβή, Κοκκίνου, Τραχήλου, Μπέλλα, Φλώρα, Γκέσα, Καραγγούνα** κλπ.

Ὅνόματα παίρνουν τὰ σκυλιὰ ἀπὸ τὸ χρῶμα, ὅπως Μοῦρκος, Παρδάλης... ἀπὸ ἐλάττωμα ποὺ τυχὸν ἔχουν: Κολοβός, Κουτσή· ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων ἀφεντάδων: τσιπούνης, γιατί τὸ πῆρε ἀπὸ κάποιον Τσιπούνη ὁ νέος ἀφεντικός. Κι ἀπὸ ὀνόματα μωδέρνα τῆς ἐποχῆς. Στὰ 1897 ἄκουες ὀνόματα σκύλων: Ἐτέμ· τώρα ἀκοῦς Κεμάλ.

Ὁ λύκος. Ἡ παγάνα.

Μ' ὅλα τ' ἀγρίμια ἔχει νὰ κάμει ὁ τσοπάνης, γιατί τὸν κιντυνεύουν· μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦν νὰ τ' ἀρπάξουν τὸ βιό του. Πιὸ πολὺ ὅμως ὁ λύκος.

Αὐτὸ τ' ἀγρίμι, ποὺ ποτὲ δὲν ἔλειψε ἀπ' τὰ λόγγια καὶ τὶς ἐρημιές τῆς Ρούμελης ἔχει μεγάλη μανία στὰ πρόβατα. Ἀδύνατα πράματα, καθὼς εἶναι δαῦτα, πολὺ τὰ μάχεται, καὶ πρὸ πάντων ἅμα καταλάβει ἀδυναμία· νὰ λείπει ἀπὸ κοντὰ τους ὁ τσοπάνος κι ὁ σκύλος. Ἐνενηνταεννιά, λένε πὼς σφάζει, ἅμα τᾶβρει μοναχά, καὶ πίνει τὸ αἷμα τους: ἓνα ἀφήνει ζωντανὸ γιὰ μαρτυριά.

Εἶδε ἄστραμα, μπουμπούνισμα, βροχή, σκοτάδι, ἀντάρα, δικὸς τοῦ εἶν' ὁ καιρός. Κι ἡ παροιμία τὸ λέει: **στὴν ἀντάρα χαίρεται ὁ λύκος**. Καὶ γιατί νὰ μὴ χαίρεται! Μέρους καὶ νύχτες, ποιὸς ξέρει πόσες, κάθετα νηστικὸς σὲ λυκότρυπες, σὲ λυκορέματα, σὲ λυκόλογγα φωλιασμένος χωρὶς νὰ τοῦ πέσει στὸ καρτέρι τοῦ ἀγρέμι, νὰ γιομίσει τὴν κοιλιά του, ὄντας εἶναι καλωσύνη. Τὰ βοηθάει, βλέπεις, ἢ καλοκαιριὰ τ' ἀγρίμια καὶ τὰ ἡμερα τὰ ζῶα, καὶ φυλάγονται ἀπ' τὸ στόμα τοῦ λύκου. Μὰ κι αὐτὸς θέλει νὰ ζήσει· καὶ γι' αὐτὸν **φέγγει ἡ μέρα τοῦ Θεοῦ** ὅπως γιὰ ὅλα τὰ ζῶα. Αὐτὸς μάλιστα ἔχει καὶ τὴ νύχτα στὸ χέρι· πρὸ πάντων τὴ νύχτα. Αὐτὴ τὸν βοηθάει πιὸ πολὺ, ν' ἀρπάξει.

Τὸδωκε δύναμη ὁ Θεὸς κι ὅλα τ' ἀγρίμια καὶ τὰ ἡμερα τὰ ζῶα τρέμουν μπροστά του. Ἡ δύναμή του εἶναι στὰ δόντια· τὸδωκε δόντια γερὰ νὰ συντρίβουν καὶ κόκκαλα ἀκόμα· τὸδωκε καὶ πόδια νὰ τρέχει. Τὸδωκε ὅμως καὶ κάτι φυσικὰ ἐλαττώματα! Ἀπὸ πρόνοια βέβαια γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων. Ἀλλοίμονο στ' ἄλλα τὰ ζῶα, ἂν δὲν εἶχε κι αὐτὰ τὰ χάλια! Νὰ ἓνα! Βρωμάει ἀπὸ μακρὰ, ὄντας ξαγναντίζει. Βρώμα φοβερή, ὄχι παῖξε γέλασε, γιατί ἔχει τὸ κακὸ ἐλάττωμα ὅλο νὰ πορδίζει. Τὴ βρώμα του σμιζονται τὰ σκυλιά, κι ὦρα μακρὰ ἀπ' αὐτὰ ἂν βρίσκεται αὐτός. Καὶ τοῦ ρίχνονται. Ξέρει ὅμως τὸ ἐλάττωμά του ὁ λύκος καὶ λαβαίνει τὰ μέτρα του. Ὅντας ζυγώσει σὲ κοπάδι, ποὺ βόσκει, ἢ σὲ μαντρὶ ποὺ βρίσκονται κλεισμένα πρόβατα, χαμηλώνει τὴν οὐρά του καὶ τὴ χώνει ἀνάμεσα τὰ σκέλια. Ἡ οὐρὰ σκεπάζει τὴ βρώμα· δὲν τὴν ἀφήνει νὰ σκορπιέται· νὰ γαργαλίσει τὴ μύτη τῶν σκυλιῶν, γιατί ἀλλοίμονό του τότε! Θὰ τοῦ ρίχνονταν νὰ τὸν κάμουν κομμάτια.

Σιγὰ σιγὰ λοιπὸν πατῶντας σὰν τὴ γάτα, μὴν κάμει καὶ κἀναν κρότο, πλησιάζει. ἀρπάζει ἓνα ἀπ' τὸ κοπάδι, κι ἐδῶ πᾶν οἱ ἄλλοι. Ἡ πηδάει στὸ μαντρὶ μέσα, ἂν εἶναι χαμηλὴ ἢ φράχτη· κι ἂν δὲν μπορεῖ νὰ πηδήσει, ἀνοίγει τρούπα καὶ μπαίνει. Ἄν καταλαβαίνει στριμούρα, δὲν κάθετα νὰ κόψει πρόβατα, ὅπως τῶχει συνήθειο. Μπήχνει τὰ δόντια τοῦ στή σφαζιὰ ἐνοῦ, τὸ θανατώνει, τὸ κόβει στὸν ὦμο καὶ πάει. Φεύγει γρήγορα· πάει νὰ κρυφτεῖ στὸ λόγγο, νὰ τὸ φάει.

Ἄν τὸν σμιστοῦν τὰ σκυλιὰ τὸν παίρνουν στὸ κοντό. Ἄν καταλάβει πὼς εἶναι φόβος νὰ τὸν φτάσουν καὶ τὸν δαγκώσουν, ἀπαρατάει τὸ πρόβατο, κι ὅπου φύγει φύγει. Ἀλλιῶς στέκεται κάπου καὶ καταπίνει τὸ κρέας κομμάτια κομμάτια.

Ἄλλοτε φορτώνεται τὸ πρόβατο ζωντανό· δὲν ἔχει τὸν καιρὸ στὸ χέρι, βλέπεις· βιάζεται νὰ φύγει. Τί ἀνάγκη λοιπὸν νὰ κιντυνέφει! Τὸ κόβει παραπέρα ἀπ' τὸ μαντρὶ.

Ἄν ἰδεῖ πῶς τὸν ἔσφιξαν τὰ σκυλιὰ καὶ τὸ ἰδεῖ στριμούρα, καταλάβει δηλ. πῶς δὲ γλυτώνει, τὸ πετάει ἀπ' τὴν πλάτη κάτω, τοῦ ρίχνει ἓνα γερὸ πάτημα ἀπὸ πάνω, τὸ ξεκαμώνει καὶ τότε τ' ἀφήνει ψόφιο καὶ φεύγει. Βρίσκουν ὑστερώτερα οἱ τσοπάνηδες τὸ πρόβατο: «τὸ πάτησε ὁ λύκος», λένε. Κι ἂν τύχει νὰ μὴν τὸ πετύχει στὸ πάτημα, πληγώθηκε δυνατά, ἀλλ' ἔχει τὴν ψυχὴ μέσα ἀκόμα, καὶ τότε ἐλπίδα νὰ ζήσει δὲν εἶναι. Τὸ περιποιῶνται οἱ τσοπαναραῖοι ὅσο μποροῦν, μὰ αὐτὸ ὑστερα ἀπὸ δυὸ-τρεις μέρες φοφάει. **Λυκοπατημένο** μαθὲ πρόβατο μπορεῖ νὰ ζήσει¹⁶⁸.

* * *

Ἡ λύκισσα γεννάει κουτάβια σὰν τὴ σκύλα. Ἄμα μεγαλώσουν λίγο, ἀνοίξουν τὰ μάτια τοὺς κι ἀρχίσουν νὰ τρῶνε, τὰ γυμνάζει στὸ κυνήγι. Τὰ πάει δῶ, τὰ πάει κεῖ. Βλέπουν τὴ μάννα πῶς ἀρπάζει, ἀρπάζουν καὶ δαῦτα, Ἐνα ἀπ' τὰ κουτάβια τῆς τὸ γυμνάζει νὰ κόβει χοντρικά: ἄλογα, μουλάρια, γαϊδούρια, βόδια. Ὅσο εἶναι μικρό, καὶ κουβαλάει αὐτὴ τ' ἀγρίμια στὴ φωλιά γιὰ νὰ δώσει στὰ κουτάβια νὰ φᾶνε, σ' αὐτὸ ρίχνει γιὰ νὰ φάει τέσσερα τόσο ἀπ' ὅσο ρίχνει σ' ἄλλα. Ἀνοίγει λοιπὸν ἡ κοιλιὰ του ἀπ' τὸ πολὺ φαγὶ σιγὰ σιγὰ, καὶ θέλει ἓνα σωρὸ κρέας γιὰ νὰ τὴ γιομίσει. Αὐτὸ τὸ λυκόπουλο μεγαλώνοντας γίνεται **μοναχόλυκος**. Ἔτσι τὸν λέν οἱ τσοπάνηδες. Ποτὲ δὲ ρίχνεται σὲ μικρὰ σφαχτά ἄς τὰ ἰδεῖ καὶ μπροστά του. Τραβάει ἴσια στὰ μεγάλα· αὐτοῦ καταλαβαίνει πῶς θὰ χορτάσει τὴν κοιλιὰ του. Ξέρει ὅμως πῶς στὰ χοντρικά τὰ ζῶα κάποτε τὸ βρίσκει καὶ ρόζο. Τ' ἄλογο, τὸ μουλάρη, ἔχουν τὰ πσινά τους γιὰ ὄπλο. Οἱ κλωτσιῆς πού δίνουν, μπορεῖ νὰ τὸν πᾶνε θρούμπα¹⁶⁹ τὸ λύκο, ἂν τὸν πετύχουν στὸ κεφάλι. Μὰ καὶ τὰ βόδια ἔχουν κάτι κέρατα! Περαισταρὶκι βγάνουν τὴν κοιλιὰ του, ἂν τὰ ζυγώσει. Τὰ ξέρει αὐτὰ ὁ λύκος· **μοναχόλυκος** μαθές! Ἀπὸ μικρὸς γυμνασμένος σ' ὅλα τὰ τερτίπια! Τί κάνει κι αὐτὸς λοιπόν; Ἔρχεται στὴν ἄκρη ἀπὸ ποτάμι ἢ ρέμα. Τρώει, τρώει ἄμμο· κάνει φούσκα τὴν κοιλιὰ του. Σὰ γκαστρομένος γίνεται. Ὑστερώτερα διαφτύνεται κατὰ τὸ μέρος, πού καταλαβαίνει, πῶς βόσκουν λακινιῆς ἄλογα, ἢ βουκολεῖ ἀπὸ βόδια. Πέφτει στὴ λάκκα κάτω καὶ κυλιέται, κυλιέται· τάχα σὰν νᾶπαθε κάτι. Τὰ χοντρικά, σὰν ἀπὸ περιέργεια σὰν κι ἀπὸ λύπη, ζυγώνουν. Σκύφτουν τὴ μύτη νὰ μυριστοῦν· βρίσκουν ἄθελα τὸ θάνατο ἀπὸ κεῖ, πού δὲν τὸν πανταίχουν. Ὁ ψόφιος τάχα λύκος ἄξαφνα σαλτάρει, τ' ἀρπάχνει μὲ τὰ δόντια ἀπ' τὴ μύτη καὶ τὰ βαστάει στὸν τόπο. Καταλαβαίνει τὸν κίντυνο τότε τὸ ζῶο, καὶ τὸ βάνει στὰ πόδια. Ὁ λύκος δὲν ξαπολυέται· σβάρνα σέρνεται κοντὰ ἀπ' τὴ μούρη πιασμένος. Ἀφήνει νὰ τρέχει τὸ πρᾶμα ὅσο νὰ κουραστεῖ, Σύντας ἀποκάμει, τ' ἀπολάει. Μπήχνει τὰ δόντια στὴν κοιλιὰ του, τὸ ξεκοιλιάζει καὶ τὸ φέρνει κάτω νεκρό. Κάνει τὴ δουλειὰ του.

Πολλὰ βαρβάτα ἄλογα τὸ καταφέρνουν καὶ ξεφεύγουν ἀπ' τὸ στόμα τοῦ λύκου. Κάτι ἢ πολλὴ τρεχάλα τους, κάτι τὸ σηκοβρόντισμα, κάνουν τὸ λύκο καὶ ξαπολυέται. Ἀλλὰ καὶ τότε, εἶναι τόσο πιδέξιος! Καταφέρνει νὰ μπήξει τὰ δόντια του σ' ἀχαμνά τους. Σωτηρία τότε πιά δὲν ἔχει. Τραβάει καὶ τὰ ξεκοιλιάζει.

¹⁶⁸ ζαβατάρικα τὰ βρίσκουν κι ὄξω στὸ λόγγο οἱ λύκοι καὶ τὰ τρῶνε. Τὸ λέει κι ἡ παροιμία: Ὁ λύκος ὁ μονιάς κι ἡ γίδα ἢ ζαβατάρικα κάποτε θὰ σμειξοῦν· πού λέγεται ὅταν ἐπίκειται σύγκρουση δυὸ πού ἐχθρεύονται.

¹⁶⁹ Ἀφήνουν ἄπνουν

* * *

Κάποτε κι ὀλάκερη πατούλια (ἀγέλη) ἀπὸ λύκους ρίχεται σὲ λακινιὰ ἀπ' ἄλογα γιὰ ν' ἀρπάξει. Νὰ λὲς κι εἶν' εὐκόλο! Τὰ βαρβάτα φκειάνουν ἓνα γύρο. Τὰ κεφάλια μέσα, τὰ πσινα ὄξω. Στὸ γύρο μέσα κλειοῦνε τ' ἀδύνατο ἀσκέρι, φοράδες, ἀλογάκια. Ἀρχίζουν κλωτσιὲς τόσο δυνατές, πὺ οἱ λύκοι φοβοῦνται νὰ ζυγώσουν. Τ' ἀφήνουν καὶ φεύγουν.

* * *

Μονάντερος λένε πὼς εἶναι ὁ λύκος. Καθὼς τὸ μπάζει τὸ κρέας ἀπ' τὸ στόμα, δὲ βρίσκει κοιλιὰ τὰ σταθεῖ χωνεύεται στ' ἄντερο τὸ μοναχό, ὡσποῦ βγαίνει τ' ἄχρηστο ἀπὸ πίσω.

* * *

Καὶ τζανὸ¹⁷⁰ δὲ μπορεῖ νὰ στρίψει ὁ λύκος. Μονοκόκκαλον ἔχει τὸ σβέρκο. Καὶ λένε οἱ τσοπάνηδες καὶ τὸ γιατί. «Τὸ λύκο τὸν ἔφκειασε ὁ Διάβολος μὲ τέσσερα ξύλα. Ἐμα τελείωσε, πῆγε στὸ θεὸ καὶ τοῦπε: Κύριε, ἔφκειασα ἓνα ζῶο, πὲς μου πὼς νὰ τὸ ζωντανέψω!

- Μάλιστα, τοῦπε ὁ θεός; πῆγαινε καὶ πὲς τοῦ «σῆκω ἀπάνω, περπάτα, καὶ νὰ φᾶς καὶ τὸ πόδι τ' ἀφέντη σου».

Ὁ Διάβολος πῆρε τὴ συμβουλὴ καὶ γύρισε πάλι κεῖ πὺ εἶχε φκειασμένον τὸ λύκο, τὸ κατάλαβε ὡς τόσο, καὶ τοῦπε μονάχα: «σῆκω ἀπάνω, λύκο, καὶ περπάτα!» Ὁ λύκος δὲ ζωντάνεψε. Ὁ Διάβολος ξαναπῆγε στὸ θεὸ -Δὲ ζωντάνεψε, τοῦ λέει.

- Πῆγαινε, τοῦ λέει ὁ θεός, νὰ πεῖς ὅλα τὰ λόγια, ὅσα σοῦ εἶπα.

Γύρισε τότε ὁ Διάβολος κι εἶπε τὰ λόγια ἴδια κι ἀπαράλλαχτα. Ὁ λύκος ζωντάνεψε. Ζωντανεύοντας ἄρπαξε ἀπ' τὸ πόδι τὸ Διάβολο. Τοῦ τῶκοψε μὲ τὰ δόντια, τὸν ἄφησε μὲ τὸ ἓνα. Κι ἀπὸ τότε μένει ὁ Διάβολος κουτσός.

Ἀλλὰ κι ὁ λύκος ἔμεινε ξυλιασμένος. Ὁ τζανὸς του δὲ μπορεῖ νὰ στρίψει. Καὶ γιὰ νὰ γυρίσει ὁ λύκος πίσω του, δὲν κάνει ὅπως τ' ἄλλα τὰ ζῶα: νὰ στρίψει δηλ. πρῶτα τὸν τζανὸ κι ὑστερώτερα νὰ γυρίσει τ' ἄλλο τὸ σῶμα. Μονοκόματα γυρίζει: τζανὸς καὶ κορμί· καὶ τὰ δύο μαζὶ στρίβουν. Κι ἀπὸ τότε ἔμεινε νὰ λέγεται καὶ μονάντερος. Ἐνα ἄντερο ἔχει, λένε, ἀλλὰ καὶ πέτρα νὰ φάει τὴ χωνεύει. Κι ἀπ' τὸ λύκο πῆραν καὶ τὸ λένε καὶ γι' ἄνθρωπο: ἂν καλοχωνεύει ἓνας· ἂν τρώει ὅσο βλέπουν τὰ μάτια του, τοῦ πασάρουν πὼς «εἶναι μονάντερος σὰ λύκος».

* * *

Τέτοιο τρομερὸ ζῶο εἶν' ὁ λύκος. «Ζουλάπι μᾶς ἦρθε», ἀκοῦς τοὺς τσοπάνηδες νὰ λένε, ὄντας καταλάβουν πὼς ἦρθε στὴ γειτονιά τους. Κι ἀρχίζουν νὰ σκέφτονται πὼς θ' ἀχένα- θὰ σοῦ στρίψω τὸ τζανό! (ἀπειλή).

ἀπαλλαχτοῦν ἀπ' τὸν κακὸν τὸ γείτονα. Ἀπ' τὸ ζῶο πῶφκειασε ὁ ἴδιος ὁ Διάβολος, ὅπως σοῦ δηγόνται οἱ τσοπαναραῖοι. Κι ἄκου τῆ δήγησή τους: «Λύκος δὲν ὕπαρχε μιὰ φορὰ στὸν κόσμο. Παρουσιάστηκε ὁ Διάβολος κι εἶπε στὸ θεό: Θὰ φκείασω γὼ ἓνα ζουλάπι, ποὺ νὰ μὴν ἀφήνει σφαχτὸ γιὰ σφαχτὸ πουθενά, Τί λές! Μοῦ δίνεις τὴν ἄδεια; Ὁ θεὸς τοῦ τὴν ἔδωσε. Ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὸ λύκο. Εἶδε ὁ θεὸς τὴν θερίο ἦταν αὐτὸ τὸ ζῶο· τὴν κακὸ μπορεῖ νὰ κάνει στὰ πράματα καὶ θέλεσε νὰ βρεῖ τὸ φάρμακό του. Θὰ φκείασω, εἶπε στὸ Διάβολο, κι ἐγὼ ἄλλο ζῶο, ποὺ νὰ κυνηγάει τὸ λύκο σου σ' ὅλα τὰ κοντόραχα, ἢ ὅπου ἄλλοῦ κι ἂν τὸν βρίσκει. Ἐφκειασε τὸ σκύλο. Ὁ Διάβολος ἔπειτα ἔφκειασε τὸ ποντίκι νὰ μὴν ἀφήνει σακάλευρο γιὰ σακάλευρο. Ἐφκειασε κι ὁ Θεὸς τὴν γάτα. Ποὺ τὴν ἀκοῦνε μονάχα τὰ ποντίκια, κι εὐτὺς τρυπώνουν στὶς τρυπες γιὰ νὰ γλυτώσουν. Ἀπ' τὴν μιὰ μεριά βλέπεις τὸ Διάβολο νὰ βουλιέται τὸ κακὸ, κι ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ θεό, νὰ πολεμάει, νὰ περιορίσει τὶς βουλές του.

Πολεμάει κι ὁ θεός, μὰ πολεμάει κι ὁ ἄνθρωπος. Βρῆκε κι αὐτὸς τὰ ρεμέντια του! Κάνει καὶ τὰ μάγια του, «παίρνει ὅμως καὶ μιὰ γάτα γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακόν», ὅπως κι ἡ παροιμία τὸ λέει. Κι ἄκουσε τώρα ποια «προληπτικὰ μέτρα» παίρνουν οἱ τσοπαναραῖοι γιὰ τὸ Λύκο. Τ' Ἄϊ - Μηνᾶ, ἓνας τσοπάνης κρατεῖ μάλ्लινη γούϊα στὸ χέρι τὸ ζερβί, Μὲ τὸ δεξι κρατῶντας φαλλίδι κάνει τάχα πῶς κόβει τὴ γούϊα. Ἄλλος τσοπάνης στέκεται ἀντίκρυα του.

- Κόβω, κόβω, λέει ὁ πρῶτος τσοπάνης.
- Τί κόβεις; Ρωτάει ὁ δεύτερος.
- Τοῦ λύκου τὸ στόμα.

Τρεῖς φορὲς ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἴδια τὰ λόγια· ἔπειτα ὁ πρῶτος κάνει τρεῖς φαλλιδιές πάνω στὴ γούϊα, Ἵστερα ἀπ' αὐτὸ παραδέχονται, πῶς λύκος δὲ θὰ πειράξει πιά τὰ πρόβατα.

Τὸ ἴδιο κάνουν, γιὰ νὰ προφυλάγουν τὸ πρᾶμα κι ἀπ' τ' ἄλλα τὰ ζουλάπια: τὸν τσάκαλο, τὴν ἄλεπού, τὸ γεράκι, τὸν ἄετό. Ἀπὸ τότε καὶ πέρα ζουλάπι, λένε, δὲ ζυγώνει πιά στὰ πράματα. Ἐτσι παραδέχονται. Ἐτσι παραδέχονταν, ἄς πῶ, οἱ παλιότεροι τσοπάνηδες ποὺ φύλαγαν τὸ κάθε τί, καὶ «γι' αὐτὸ πρῶδευαν». Τώρα κάπου καὶ ποῦ νὰ βρεῖς τσοπάνο ποὺ νὰ τὸ χάνει.

* * *

Οἱ τωρινοὶ τσοπάνηδες ξέρουν πῶς περισσότερα κάνει ἢ γάτα, παρὰ ὁ ἁγιασμός. Πῶς τὸ ζουλάπι, ἢ παγᾶνα τὸ ξεπαστρεύει. Σταίνουν κάποτε καὶ **λυκοσίδερα** ἢ **λυκοδόκανα**, ὅπως τὰ λένε, ἀλλὰ μ' αὐτὰ σπάνια νὰ πιάσουν τὸ λύκο. Κάτσε νὰ ρίξεις στ' ἀστέρια ἀπὸ ποια ρεματιά, ἀπὸ ποιο μονοπάτι θὰ περάσει· νὰ στήσεις σὺ τὸ σίδερο στὴ σύρτα ποὺ μπορεῖ νὰ διαβεῖ, νὰ τοῦ πιάσεις τὰ πόδια! Δὲ σοῦ λέω δὲ πῶς εἶναι κι ἀδύνατο! Οἱ λύκοι, σὰν τοὺς ἀνθρώπους κι αὐτοί, δύσκολα ἀφήνουν τὸ μονοπάτι ποὺ διάβηκαν μιὰ δυὸ φορές, γιὰ νὰ πάρουν ἄλλο δρόμο. Ὁ τσοπάνης λοιπὸν βάζει τὰ δυνατά του νὰ τὸ ἀνακαλύψει. Τὸ ἀνακάλυψε, ἢ δουλειὰ γίνεται. Ἀνοίγει τὸ σίδερο, τὸ σταίνει, ἔτσι νὰ στέκεται στὴν πρύμη· βάνει ἀπὸ πάνω κλαδάκια καὶ ξερόφυλλα γιὰ νὰ τὸ

κρύβουν, μπήχνει καὶ τὸ παλούκι ποὺ κρατάει τὴν ἀλυσίδα, -ἀπ' αὐτὴ κρατιέται τὸ δόκανο- καὶ πάει δουλειά του. Διαβαίνει τὸ θεριό, πατάει χωρὶς κἀνα φόβο, ξεσταίνεται τὸ σίδερο, καὶ τὰ πόδια του βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ δόντια τσακισμένα. Ζυγώνει ὁ τσοπάνης, τοῦ χτυπάει τὸ κεφάλι μὲ ρόπαλο καὶ τὸν ξεμπερδεύει. Φέρτο νὰ τὸν πιάσει, κιαπὲ βρίσκεται ἡ δουλειὰ ὕστερα!

* * *

Ἀπ' ὅλα ὅμως, ὅσα μπορεῖς νὰ κάμεις γιὰ νὰ ξεπαστρέψεις τὸ λύκο, πιὸ ἄσφαλο εἶναι ἡ παγάνα. Συνεννοῦνται οἱ τσοπάνηδες πῶχουν τὸ ζουλάπι στὸ σβέρο, δοποιοῦν καὶ τοὺς χωριάτες ἓνα γύρο. Τῆ δεῖνα μέρα ἔχουν παγάνα, λένε. Ἀκούοντας τὸ χαμπέρι, καθέννας παίρνει τὸ τουφέκι του. Οἱ ἀνήξεροι ἀπὸ τουφέκια παίρνουν τενεκέδες τοῦ πετρελαίου, κουδούνια, ξύλα καὶ τούμπανο. Βγαίνουν ὅλοι στὴν ἄκρ' ἀπ' τὸ λόγγο, ποὺ κρατεῖ τὸ ζουλάπι. Οἱ ἄοπλοι ξαπλώνουν ξαπλώνουν, ἓνας δῶ, ἄλλος παρέκει, ἄλλος παραπέρα¹⁷¹. κλειοῦνε τὴν ἄκρη ἀπ' τὸ δάσος. Οἱ κυνηγοὶ πιάνουν τὰ καρτέρια. Ὅλες τὶς σύρτες, ποὺ μπορεῖ νὰ περάσει τὸ θεριό γιὰ νὰ ξεφύγει· ρέματα, λαγγαδιές, διασέλια, ὅλα ὅσα βρίσκονται γύρω ἀπ' τὸ κλειστό. Σηκώνουν τὴ φωτιά, κρατοῦν τὸ τουφέκι στὸ μάτι καὶ περιμένουν.

Τὸ ἄλλο, τ' ἄοπλο, τ' ἀσκέρι, κάνει τὸ χουϊό. Μπαίνουν μέσα. Ἄλλος χουχουτάει, ἄλλος, σφυράει, ἄλλος βροντάει κουδούνι, τενεκέ, κι ἄλλος τὸ τούμπανο. Γίνεται μιὰ χανταβούρα πρωτάκουστη μέσα στὸ δάσος. «Βγῆχαν στὸ χουϊὸ δά», μένει γιὰ παροιμία, καὶ τὴ λένε γι' ἀνθρώπους ποὺ μιλᾶνε δυνατὰ κι ἄπρεπα.

Προχωροῦν σιγὰ σιγὰ ψάχνοντας ψάχνοντας κάθε πουρναροφωλιά, κάθε κλεισμένο, κάθε σπηλιά. Τὸ ζουλάπι ἀκούοντας τὸ βουητὸ ξετροπώνει, ὅπου κι ἂν βρίσκεται χωμένο. Ἀνεβαίνει σύρραχο, (ἐ)ρπίζει ἀνάμεσα στὰ χαμόκλαρα, βρίσκει τὶς σύρτες του, καὶ φεύγει ὅσο μπορεῖ πιὸ γρήγορα γιὰ νὰ γλιτώσει. Ποῦ νὰ βάλει ὁ νοῦς του, πῶς τοῦ τῶχουν πιασμένο! Ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ περιμένει, πέφτει σὲ κάποιον ἀπ' τὰ καρτέρια. Μπὰμ μπούμ! ἀκοῦς τὸ τουφεκίδι. Ἐνα βόλι ἔρχεται ἀπὸ δῶ, τ' ἄλλο ἀπὸ κεῖ. Κάποιον θὰ τὸν βρεῖ· τὸν ρίχνει κάτω. Μὲ χαρὲς καὶ μὲ γέλια ζυγώνει ὅλη ἡ παγάνα τὸ θεριό. Ἄλλος τὸ βρίζει. ἄλλος τὸ καταριέται. «Τὸ καταραμένο!», «τὸ μουντζωμένο!», «τὸ διαδολεμένο!»" καὶ τι δὲν ἀκοῦς κείνη τὴ στιγμή!

Σὰν κάτι φόρτωμα νᾶφυγε ἀπὸ πάνω τους, αἰστάνονται ὅλη ἡ τσοπανούρα, ὅλη ἡ χωριατιά, ὄντας μάθουν τὸ καλὸ τὸ χαμπέρι. «Πάει τὸ ζουλάπι, γλίτωσε τὸ πρᾶμα, ν' ἀγιάσουν τὰ χέρια κεινοῦ ποὺ τὸ ξεπάτωσε μὲ τὸ βόλι!» ὅλοι λένε.

Οἱ κυνηγοὶ γδέρνουν τὸ λύκο· παίρνουν τὸ τομάρι, τὸ περνοῦν σὲ μακρὸ ξύλο· πιάνει ὁ ἓνας ἀπὸ δῶ κι ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, καὶ τὸ πᾶνε γύρα¹⁷². Τὸ βλέπουν οἱ στάνες, τὸ βλέπουν ὅλα τὰ γειτονικὰ χωριά. Τοὺς θαυμάζουν, τοὺς παινεύουν, τοὺς κερνᾶνε. Κερνᾶνε τὸ λυκοτόμαρο· ὁ τσοπάνης σφαχτό, ζυγούρι, κατσίκι, ἀρνάκι, μαλλιά, τυρὶ, ὅ,τι τὸν βαστάει ἡ ψυχὴ. Οἱ χωριάτες σόδεμα, λεπτά, κατὰ ποὺ ἔχει εὐχαρίστηση ὁ καθέννας. Μέρες τὸ γυρίζουν δῶ καὶ κεῖ τὸ τομάρι. Κι ὅλοι μὲ περιέργεια τὸ κοιτᾶνε· καὶ βλέπεις

171 «εἰς ἀραιὴν παράταξιν».

172 τὸ περιφέρουν.

τὰ παιδάκια, τρέχουν ὅλο κι ἀπὸ κοντὰ νὰ ἰδοῦνε, νὰ χορτάσουν κοίταμα.

Ἵστερώτερα βρίσκεται κάποιος ποὺ ἀγοράζει τὸ λυκοτόμαρο. Τὸ ἔχει γιὰ ντιφερίκι. Ἔτσι ξεβρωμάει ὁ τόπος ἀπ' τὸ λύκο. Ἡ παγὰνα τὸν ξεκάνει, τίποτα ἄλλο. Αὐτὴ ξεκάνει καὶ τὶς λύκισσες καὶ τὰ λυκόπουλα. καὶ κόβεται ὁ σπόρος· κι ἔχει σωτηρία ὁ κοσμάκης.

* * *

Εἶναι ἀλήθεια διαβουλευμένο ζουλάπι αὐτὸς ὁ λύκος! Τόσο τὸν σκιάζονται οἱ τσοπάνηδες κι οἱ χωριάτες, ὥστε παραδέχονται, πῶς ἔχει **λυκοχαβιά**. Ὦντας τὸν συναντήσῃ ἄνθρωπος, χαβώνεται. Πιάνεται ἢ γλῶσσα του ἀπ' τὸ φόβο· δὲ μπορεί νὰ φωνάζει, νὰ χουχουτήξῃ νὰ τὸν σκιάξῃ, γιὰ νὰ φύγῃ. Τὰ χάνει ὁ ἄνθρωπος, καὶ μένει ξερός. Τοῦ ρίχνεται ὁ λύκος καὶ τὸν τρώγει.

Ἄφοῦ **χαβώνει** καὶ τὰ σκυλιὰ ἀκόμα κάποτε ὁ λύκος! Μένουν κόκκαλο δὲν μποροῦν ν' ἀλυχτήσουν· χυμάει ἀπάνω τους καὶ τὰ ξεσκίζει.

Τὴ λυκοχαβιά τὴν κόβουν ἀπ' τὸ τομάρι οἱ κυνηγοί, ποὺ θὰ τὸν βαρέσουν στὴν παγὰνα. Καὶ τὴ φυλάνε. Παραδέχονται, πῶς ὅποιος ἔχει ἓνα κομματάκι λυκοχαβιά ἀπάνω του δὲν ἔχει ἀνάγκη τὸ λύκο· δὲ χαβώνεται. Μπορεῖ κιόλας αὐτὸς νὰ χαβώσει ἄνθρωπο, νὰ τὸν κάμει νὰ τοῦ δώσει χρήματα, νὰ τοῦ μαρτυρήσῃ κρυφὸ, ποὺ δὲν ἦταν νὰ βγῆ ἀπ' τὸ στόμα. Τὸν καταφέρνει, νὰ τοῦ κάμει ὅ,τι θέλημα. Φυλαχτὸ μαγικὸ εἶναι αὐτὴ ἢ λυκοχαβιά· καὶ νὰ γιὰτὶ τὴν κόβουν οἱ κυνηγοὶ καὶ δίνουν κομματάκι τῆς σὲ φίλο, ἢ σὲ γνωστὸ τους.

* * *

Ἐκτὸς ἀπ' τὸ λύκο, εἶπαμε πῶς κι ὁ τσάκαλος κιντυνεύει τὰ πράματα. Στὰ βουνὰ τσακάλια δὲ ζοῦνε. Προτιμοῦν τὶς κατοχές. Ὅπου εἶναι βάλτος κλειστὸς ἀπὸ δέντρα, ἢ παλιουριάδες, ἢ πουρναριάδες, ρεικιάδες, κουμαριάδες, ἐκεῖ βρίσκονται καὶ τὰ τσακάλια. Μοιάζουν σὰν παρδαλὰ σκυλάκια τὰ πιὸ πολλά, -ὄχι βέβαια ὁ λυκοτσάκαλος ποὺ εἶναι πιὸ μεγάλος, καὶ μοιάζει σὰ λύκος- εἶναι πονηρὰ καὶ τὰ βλέπεις νὰ περπατοῦν ἀνάμεσα στὰ χαμόκλαρα σὰν κουτά. Κι ὅμως ἔχουν τὸ νοῦ τους. Ἐκεῖ κάπου θὰ βόσκει κάποιον κοπάδι, καὶ κάνουν τὸν κουτὸ γιὰ ν' ἀρπάξουν στὰ κρυφὰ κάνα πρόβατο, κάνα γίδι. Ζυγώνουν, καὶ μπήγουν τὰ δόντια τους στὸ **γκουρτέκι**¹⁷³. Τὸ ζωντανὸ καταλαβαίνει τὸν κίντυνο καὶ τὸ σκάζει στὴν τρεχάλα, μὰ τὸ τσακάλι δὲν τὸ ξαπολάει ἀπ' τὴ σφαζιά. Τὸ αἷμα τρέχει σὰ ρέμα. Ἀδυνατίζει τὸ πρόβατο καὶ σιγὰ σιγὰ πέφτει νεκρὸ. Ὁ τσάκαλος κάθετα μὲ τὴν ἀνέσια του καὶ τὸ τρώει.

Οἱ τσοπαναραῖοι γνωρίζουν τὶς πονηρίες τῶν τσακαλιῶν· γνωρίζουν ἀκόμα, πῶς πολλὰ ἀπὸ δαῦτα περπατοῦν μέσ' στὸ δάσος, καὶ τὰ σκιάζονται περισσότερο ἀπ' τὸ λύκο. Τὸ καλὸ γι' αὐτοὺς εἶναι, πῶς προδίνονται μοναχὰ τους. Τὰ βράδυα τ' ἀκοῦς κι οὐρλιάζονται μέσα στὸ δάσος. Ἄλλα σὰ σκυλιά, ἄλλα σὰ γάτες βγάνουν φωνές· λογιῶν λογιῶν ἠχοὺς ἀκοῦς ἐκεῖ πέρα· συναυλία λὲς πῶς ἔχουν. Κι ἀπ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα βγῆκε ἡ παροιμία: «σὰν τὰ τσακάλια», ποὺ τὴ λένε, ὄντας πολλοὶ μαζὶ κουβεντιάζουν καὶ δὲν

¹⁷³ τραχεῖα ἀρτηρία.

παίρνεις χαμπάρι, ποιά εἶναι ἡ οὐσία τῆς κουβέντας.

Οἱ τσοπάνηδες εὔραν καὶ τὸν τρόπο νὰ σκιάζουν τὰ τσακάλια. Φωνές, χουχουτήματα τίποτα δὲν τοὺς κάνουν· τρυπώνουν αὐτὰ σὲ σπηλιές σε φωλιές ἀπὸ χαμόκλαρα καὶ δύσκολα τὰ ξετρυπώνεις. Ἐνα μονάχα σκιάζονται· τὴ φωτιά. Οἱ τσοπάνηδες λοιπὸν ἀνάβουν φωτιές ἕνα γύρο στὴ στάνη τὸ βράδυ, κι' ἔτσι δὲ ζυγώνουν. Ὁ κίντυνος τὴ μέρα εἶναι, τὴ νύχτα ὄχι.

Κι ἡ ἀλεπούδὲν εἶναι λιγώτερο ἐπικίντυνη στὰ πράματα. Ἰδίως κυνηγάει τὰ τρυφεράδια· ἀρνάκια, κατσίκια ἂν τᾶβρει ἀνάμερα, τὰ πνίγει καὶ τὰ τρώει. Ἀλλὰ τὶς ἀλουπέδες μὲ εὐκολία τὶς ξεκάνουν οἱ τσοπαναραῖοι. Κάτι τὸ δόκανο, κάτι τὸ τουφέκι, εὐκολα τὶς ξεπαστρεύουν.

* * *

Τὸν ἀετὸ τι νὰ κάμεις, ποὺ ἔχει τὶς φτεροῦγες, καὶ σοῦ φεύγει στὸν ἀέρα! Εἶναι, βλέπεις, κι αὐτὸς φοβερός ἔχτρὸς ἐκεῖ πάνω στὰ βουνά. Κατεβαίνει περήφανα περήφανα καὶ σιγανά, ἀρπάζει στὰ νύχια τοῦ ἀρνάκι καὶ μεγάλο κάποτε· τ' ἀνεβάζει ψηλὰ ψηλά, τὸ ζυγιάζει ἴσια σὲ βράχο ἢ σὲ πέτρα. Τὸ ξαπολάει. Πέφτει τὸ κακόμοιρο τὸ ζῶο, γίνεται κομμάτια. Ξανακατεβαίνει καὶ τὸ μαδάει μὲ τὴ φοβερὴ μύτη του. Κόκκαλα ἀφήνει μονάχα. Κι ἂν ἔχει μικρὰ στὴ φωλιά του, ἀρπάζει τὸ πρᾶμα στὰ νύχια τοῦ καὶ τὸ γέρνει¹⁷⁴ στὰ βράχια, στ' ἀπάτητα.

Καὶ τὸ γεράκι, τὰ ἴδια, Μπήγνει τὰ νύχια τοῦ στὰ μάτια ἀπ' τὸ πρᾶμα, τὸ στραβώνει καὶ χάνει μιὰ χαρὰ τὴ δουλειά του.

* * *

Ὁ καημένος ὁ τσοπάνης μ' ὅλα τὰ ρούπετα ἔχει νὰ κάμει! Ἀγῶνας χρειάζεται για νὰ σώσει τὸ βιό του.

Ἀπ' τὸ λύκο ἔφκειασε ἕνα σωρὸ τοπωνύμια πάνω στὰ τόπια ποὺ βόσκει ὁ τσοπάνης. Σοῦ λέει: **Λυκόρεμα, Λυκότροπα, Λυκοπήδημα, Λυκόραχη, Λυκοπάτημα, Λυκοβούνι, Λυκοπάτι, Λυκάλωνο, Λυκόστρατα, Λυκόβραχος, Λυπόσαρα, Λυκόβρουση** κι ἄλλα, ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὴ ζωὴ τοῦ λύκου.

* * *

Ἐπίσης καὶ κατάρεις ἀκοῦς ἀπ' τοὺς τσοπαναραῖους, κι ἀπ' ὅλους τοὺς χωριάτες, «λυκοφάωμα!» «λυκοφαωμένο!» ποὺ νὰ σ' ἔτρωε ὁ λύκος (σὲ ζῶο). «Νὰ σὲ φάει ὁ λύκος», «νὰ τὸ φάει ὁ λύκος!».

* * *

Παροιμίες: «Λύκος¹⁷⁵» λέγεται ὁ ἀρπαχτικὸς ὁ ἄνθρωπος. «λυκόπουλο», τὸ παιδὶ τὸ

¹⁷⁴ τὸ διευθύνει.

¹⁷⁵ Στὰ Ντάλικα χωριά τῶν Ἀγράφων εἶναι παρατσούκλι Λύκος. Ἦταν μιὰ φορὰ ἕνας ἀπὸ τὴ Βούλπη

πονηρὸ κι ἀρπαχτικό ἢ γνωστὴ δά; «ὁ λύκος τὴν τρίχα ἀλλάζει τὴ γνώμη ὄχι», «γλύτωσε ἀπ' τοῦ λύκου τὸ στόμα» ξέφυγε ἀπ' τὸν κίντυνο· «γίνηκε λυκοτόμαρο», γιὰ τὸν κουρελιάρη. «Τὸν ἔπιασε ἡ λυκοχαβιά», γιὰ ἓναν ποὺ δὲ μιλάει· παροιμία ποὺ λέει τὸ ἴδιο μὲ τὸ «χαβώθηκε».

Κι ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ τσακαλιοῦ βγῆκαν παροιμίες. Καὶ λένε: «τσακάλι!» τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν παύει τὴ γκρίνια, δὲν παύει τὸ λακριδί, εἶναι διότροπος, «τσακαλεύει», γιὰ ἓναν ποὺ μιλάει ὅλο μὲ πονηροὺς σκοπούς.

Κι ἀπ' τὸν αἰτὸ τοπωνύμια: Ἄιτοφωλιά, Ἄιτόπετρα, Ἄιτόραχη, Ἄιτόσαρα, Ἄιτόσκαλα (δύσκολη ἀνάβαση σὲ βουνό), Ἄιτόρεμα.

Ἐπειτα ἀπ' τὸ γεράκι: Γερακοβούνι, ἴσως κι ἄλλα· δὲν ξέρω.

καὶ τὸν ἔλεγαν Λύκο. Κίνησε νὰ πάει στὰ Τοπόλιανα, ἄλλο χωριό. Ἐφτασε στὴν ἄκρη· κι ἐκεῖ συνάντησε δυὸ τρεῖς χωριανούς· πήγαιναν κι αὐτοὶ στὸ χωριό.

Παραπέρα στὴν κουφή ἀπ' τὴ ράχη στέκονταν δυὸ τρεῖς ἄλλοι καὶ τοὺς εἶδαν. Εἶδαν ξένον ἄνθρωπο καὶ ρώτησαν:

- Ὅρέ, ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ ἄρχεται μὲ σᾶς;

- Ὁ Λύκος ἀπ' τὴ Βούλπη, ὄρέ ὁ Λύκος εἶναι!!

Ακούοντας αὐτοὶ τόνομα «λύκος» ἀρχίζουν φωνὲς καὶ κακό.

- Λύκος, ὄρέ χωριανοί! Ἐνας λύκος ἔρχεται στὸ χωριό μας. Ἀμολύσετε τὰ σκυλιὰ σας, καὶ πάρτε τὰ τουφέκια.

Λᾶτε γρήγορα νὰ κυνηγήσουμε τὸ λύκο!

Ἀκούει ἔτσι ὁ ξένος ἄνθρωπος, κατάλαβε σὲ τί μαντρὶ ἔπεσε, Γυρίζει πίσω καὶ τὸ δίνει στὰ πόδια.

Ὅπου φύγει φύγει.

Τὸν πῆραν τότε οἱ Τοπολιανίτες ἀπὸ κοντὰ μὲ σκυλιὰ καὶ μὲ τουφέκια καὶ φεύγει ἀκόμα καὶ τώρα.

Καὶ ξέρεις γιὰ τὸ τάφκειασαν αὐτά. Γιὰ εἶχα δοσοληψίες μὲ τὸ χωριό, κι ἤθελαν νὰ τὸν διώξουν. Ἦσαν τὸ ὄνομά του «Λύκος», πιάστηκαν ἀπ' αὐτὸ καὶ τοῦ τὴν κατάφεραν μιὰ χαρά, Ντάληδες ἐκεῖ, δὲν εἶναι παιξε γέλασε! Ὅποιος νὰ πάει κάτι ἀστεῖο θὰ τοῦ φκειιάσουν.

Τυροκομία.

Είπαμε παραπάνω λίγα γιὰ τὴν τυροκομία, ὄντας κάμαμε λόγο γιὰ τὰ γάλατα, μὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε πιὸ πολλὰ τώρα καὶ σὲ χωριστὸ κεφάλαιο.

Εἶδαμε πὼς συστηματικὸς τυροκόμος δὲν ἔχει ἡ Ρούμελη, καὶ πὼς τὸν καιρὸ στὰ γάλατα ἔρχονται οἱ Κεφαλλονίτες στὰ χειμαδιὰ καὶ τυροκομᾶνε. Τὰ τυριὰ αὐτὰ εἶναι κεῖνα π' ἀκούει κανεὶς στὴν Ἀθήνα «τυριὰ Κεφαλληνίας»: ξήγα το, τυριὰ ποὺ φκειάνουν οἱ Κεφαλλονίτες στὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία, κι εἰσαι στὴν ἀλήθεια.

Ὑστερα ὅμως ἀπ' τ' Αἰ - Γιωργιοῦ, κι ὅσο τὰ γάλατα ξακολουθᾶνε, τυροκόμοι γίνονται οἱ ἴδιοι οἱ τσοπάνηδες. Κι ἄς δοῦμε τώρα, πὼς τυροκομᾶνε. Εἶπαμε πὼς οἱ τσοπάνηδες κάνουν συντροφίες. Δυὸ, τρεῖς καὶ περισσότεροι (κατὰ τὰ πρόβατα: πολλὰ τὰ πρόβατα, λιγώτεροι οἱ συντρόφοι: λίγα, περισσότεροι) κάνουν συντροφιά. Σμείγουν τὰ πρόβατα τους, γιὰ νὰ τυροκομήσουν. Μιὰ κοπή τὰ γαλάρια, ἄλλη τὰ στέρφα: κάποτε κι ἄλλη τὰ κριάρια, ἄλλη τ' ἀρνιὰ τὰ φετεινά. Κι ἔτσι ἀκούς ὁ **γαλάρης**, (ποὺ φυλάει τὰ γαλάρια), ὁ **στερφάρης**, ὁ **κριαρᾶς** κλπ. ὅπως ἀπὸ παραπάνω ξέρουμε.

Γιὰ νὰ καταλάβεις, πὼς τὸ σμείξιμο εἶναι κεῖνο, ποὺ βοηθᾶει τὴν τυροκομία, βάλε στὸ νοῦ σου τσοπάνη μὲ 20 γαλάρια προβατίνες ἢ 30, 40. Πὲς πὼς ἀρμέγεις τῆς 20 προβατίνες. Ἀπὸ 100 δράμια -στὸν καλὸ καιρὸ- ἢ μία, θὰ πιάσεις πέντε ὀκάδες γάλα. Ἔλα πῆξε τις αὐτὲς τις πέντε ὀκάδες νὰ βγάλεις τυρί! Θὰ βγάλεις μιὰ ὀκά τὸ πολὺ. Γιομίζεις ποτὲ κάδη κάθε ἔτσι; «ζεσταίνεις γωνιά», ποὺ λέει ὁ λόγος;

Τὰ ξέρουν αὐτὰ οἱ τσοπάνηδες. Ἀνταμώνουν λοιπὸν τὰ γαλάρια τους: ὁ ἓνας τὰ 20, ὁ ἄλλος τὰ 30, ὁ ἄλλος τὰ 50, ὁ ἄλλος τὰ 100 του. Παίρνει ὁ καθένας τὸ γάλα ἀραδιάρικα. Βάνουν σειρὰ, ὅπως λένε. Καὶ ἰδὲς, τί σειρὰ ἔχουν. Στὶς πέντε προβατίνες παίρνει μιὰ καρδᾶρα γάλα ὁ καθένας, ἀνάλογα μὲ τὰ γαλάρια πῶχει. Ἡ γαλαροκοπή, νὰ ποῦμε, εἶναι 150 προβατίνες. Οἱ συντρόφοι εἶναι τρεῖς: ὁ ἓνας ἔχει 30 γαλάρια, ὁ ἄλλος 50 κι ὁ τρίτος 70. Ἀρμέγονται τὰ πρόβατα στὴ στρούγκα, σύντας θενάρθει ἢ ὦρα. Πρώτη ἡμέρα εἶναι ποὺ ἔβαλαν σειρὰ. Ἐπιασαν τρεῖς καρδᾶρες γάλα. Θὰ τις πάρει καὶ τις 3 ὁ πρῶτος, τὴν ἄλλη ἀρμεξιά τὰ ἴδια: τις ἔκαμε 6. Ἐπειδὴ ποὺ ἔχει 30 προβατίνες καὶ κάνουν 6 πεντάρια, καὶ σὲ κάθε πέντε θὰ παίρνει μιὰ καρδᾶρα στὶς δυὸ ἀρμεξίες, πῆρε τις ἕξ καρδᾶρες, ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσαν, πάει ἢ ἀράδα τοῦ πρώτου. Πῆρε τὸ γάλα του, ἔπηξε τὸ τυρί.

Τὴν τρίτη τὴν ἀρμεξιά ἀρχίζει ἢ ἀράδα τοῦ δευτέρου τσοπάνη. Αὐτὲς εἶπαμε ἔχει 50 προβατίνες: μᾶς κάνουν 10 πεντάρια: πρέπει λοιπὸν νὰ πάρει δέκα καρδᾶρες. Ἀρμέγουν μιὰ, δυὸ, τρεῖς φορές ὥσπου νὰ συμποσωθεῖ τὸ γάλα ποὺ πρέπει νὰ πάρει. Τὸ παίρνει κι αὐτός, πῆζει τὸ τυρί του. Πάει ἢ ἀράδα του. Μπαίνει ἢ ἀράδα τοῦ τρίτου.

Ἔχει 70 γαλάρια προβατίνες: μᾶς κάνουν 14 πεντάρια. Θὰ κάμουν τόσες ἀρμεξίες, ὅσες θ' ἀρκέσουν νὰ πάρει κι αὐτὸς τις 14 καρδᾶρες, ποὺ τοῦ ἀναλογοῦν. Πῆζει κι αὐτὸς τὸ τυρί του, πάει στὴ δουλειά του.

Ὑστερώτερα γυρίζει τὸ δεύτερο ἀράδι, ἔτσι λένε: τὸ τρίτο, τὸ τέταρτο, κι ἔλα γύρω. Κανένας δὲν ἀδικιέται.

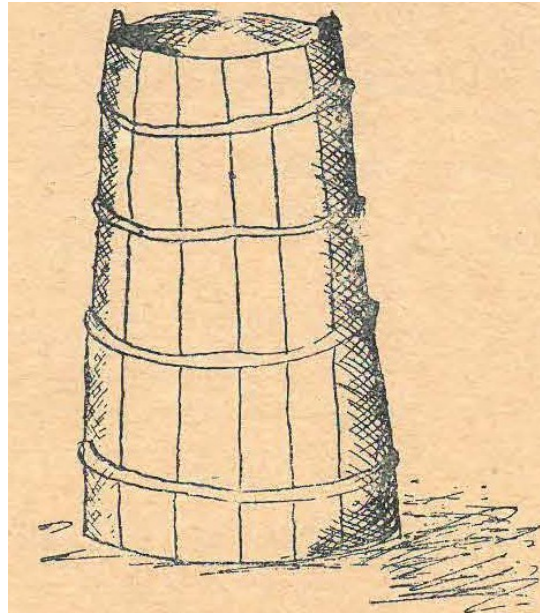
Ὦντας περάσει κάμποσος καιρός, καὶ μὲ τὸν καιρὸ λιγοστεύει τὸ γάλα, τὰ πιάνουν στὶς δυὸ στὶς τρεῖς μέρες τὰ γαλάρια· τότε πιά πάνε τ' ἀράδια: «Χαλάει τ' ἀράδι». Γάλα ἴσια ἴσια νὰ τρῶνε οἱ τσοπάνηδες εἶναι. Τὰ χωρίζουν. Κάθε τσοπάνης ὁδηγεῖ τὰ δικά του. Αὐτὸ γίνεται ἀπὸ τέλος Ἄλωναριοῦ καὶ πέρα.

* * *

Τώρα ἄς ποῦμε καὶ πῶς πῆζουν τὸ τυρὶ οἱ τσοπάνηδες. Ἕνα λεβέτι (μεγάλο καζάνι χαλκωματένιο) δὲ λείπει ἀπὸ κάθε στρούγκα. Ἔ, λοιπὸν ἀνάβουν φωτιά· χύνουν τὸ γάλα στὸ λεβέτι καὶ τ' ἀπιθώνουν στὰ κακαβολίθαρα, νὰ ζεσταθεῖ λίγο. Ἀστράγγιγο; Ὅχι. Ξαπλώνουν μιὰ μάλλινη ἀγανὴ τσαντήλα ἀπὸ πάνω, καὶ χύνουν τὸ γάλα. Περνάει αὐτό· μένουν οἱ σαβοῦρες, τρίχες, χάχαλα, κακαράντζες, ὅ,τι κι ἂν εἶναι. Στραγγισμένο ἔτσι ζεσταίνεται.

Ζεστάθηκε λίγο, τὸ κατεβάζουν: παίρνουν τὴν πιτυὰ ἀπ' τὸν **πιτολόο**. Ἕνα βαζάκι παφιλένιο εἶναι αὐτὸς ὁ πιτολόος, ποὺ τὸ κρατοῦν μὲ κούπωμα καλὰ βουλωμένο. Πιτυὲς κρατοῦν ἀπ' ἀρνάκια ποὺ τάσφαξαν μικρά, βυζαστάρια ἢ ἀγοράζουν κιόλας, ἂν τύχει νὰ μὴ σφάξουν. Καὶ τί εἶναι οἱ πιτυές; ἢ κοιλιούλα τ' ἀρνιοῦ, τοῦ κατσικιοῦ. Σφάζοντάς τα, κρατοῦν αὐτὲς τὶς κοιλιές γιομάτες, καθὼς εἶναι, γαλατάκι· τὶς δένουν μὲ σχοινὶ ἀπ' τὸ ἓνα μέρος ὅπου τὸ ἄνοιγμα, καὶ τὶς κρεμοῦν σὲ μέρος ξηρὸ νὰ στεγνώσουν. Παρὰ δὲ τὶς βλέπεις κρεμασμένες πάνω ἀπὸ γωνία γιὰ νὰ τὶς παίρνει ἢ φωτιὰ κι ὁ καπνός, νὰ τὶς ξηραίνει. Μὲ μιὰ καλὴ πιτυὰ κάνει τὴ δουλειὰ τοῦ τσοπάνης. Γι' αὐτὸ τὴ βάνει, ὅπως εἶπαμε, σὲ πιτολόο μέσα, ποὺ φυλάει σὲ κάποιον μασγάλι ἀπ' τὸ κονάκι του.

Ἄνοίγει λοιπὸν τὸν πιτολόο, ὅταν πρόκειται νὰ πῆξει τυρὶ, κόβει τὴ σακουλίτσα τὴν ξερὴ, βγάνει ἓνα κομματάκι πιτυὰ καὶ τὴν τρίβει μὲ τὰ χέρια στὸ λεβέτι πῶχει τὸ γάλα. Ἀνακατεύει κιόλας μὲ τὸν τρίφτη γιὰ νὰ τὴν ἀναλυγώσει καὶ πάρει ὅλο τὸ γάλα. Ὅλη ἢ πετυχία κρέμεται στὴ ζέστα ποὺ πρέπει νάχει τὸ γάλα. Ἄν εἶναι πολὺ ζεστό, δὲν πῆζει. Γι' αὐτὸ πρὶν ρίξει τὴν πιτυὰ, ἀνακατεύει μὲ τὸ τρίφτη, καὶ χώνει τὸ δάχτυλο μέσα, γιὰ νὰ καταλάβει πότε θᾶναι ἢ ζέστη, ἐκεῖ ποὺ πρέπει. Ἀνακατώματα λοιπὸν καὶ δοκίμασμα γίνεται γιὰ κάμποση ὥρα' καὶ καταλαβαίνει, ἄς μὴν ἔχει καὶ θερμομέτρο, πότε εἶναι ἢ ὥρα. Τότε πιτώνει τὸ γάλα.

Τάλαρος για τυρί.

Σκεπάζει τὸ λεβέτι μὲ τσαντήλα· τ' ἀφήνει ἀκούνητο μιὰ δυὸ ὥρες. Τὸ ξεσκεπάζει ὕστερα. Κοιτάζει· ἔχει πῆξει τὸ τυρὶ καὶ πλέει κομμάτια κομμάτια μέσ' στοῦ γάλα. Ξαρμίζεται, τὸ παίρνει χοῦφτες χοῦφτες καὶ τὸ βάζει στὴν τσαντήλα. Γεμίζει μιὰ, δυὸ τσαντήλες, ὅσες τὶς δένει μὲ τὰ σχοινιά, πῶχουν στὶς ἄκρες καὶ τὶς κρεμάει ἀπ' τὶς κρεμάστρες, πῶχει μπημένες στὰ τοίχια ἀπ' τὸ κονάκι ἢ ἀπ' τὰ τσαρπόλια στὸν κρεμανταλά. Στραγγάει, στραγγάει, κάμποση ὥρα. Κάποτε βγάζει ἀπ' τὴν τσαντήλα χλωρὸ (χλωροτύρι) καὶ τρώει· φιλεύει κιόλας. Ὅσο ἔχει γι' ἀλάτισμα, τ' ἀφήνει νὰ ξυνίσει λίγο (νὰ ξυνοφέρνει). Ὑστερα τὸ παίρνει· ἀπλώνει πισκίρι, τ' ἀπιθώνει κεφάλια, κεφάλια, καθὼς τὸ βγάνει ἀπ' τὴν τσαντήλα. Τὸ χαράζει μὲ τὸ μαχαίρι, τὸ φλεγγιάζει, παίρνει φλέγγα φλέγγα, τὴν ἀλατίζει καὶ τὴ βάνει στὴν τυρόκαδη. Ποστιάζει ὅσο ποὺ κρύβονται τὰ φουντώματα, κιαπὲ ρίχνει μπόλιχο ἀλάτι ἀπὸ πάνω. Βάνει ἄλλη πόστα, πάλι τὰ ἴδια. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ γεμίζει ἢ κάδη¹⁷⁶ του, χύνει μέσα καὶ νερὸ γιὰ νὰ γίνεῖ ἄρμη νὰ χώνει τὰ τυρὶ, τὸ πλακώνει μὲ μιὰ στρογγυλὴ βαριά πέτρα ἀπὸ πάνω καὶ τ' ἀφήνει νὰ σφίξει. Γένεται τυρὶ. Παίρνει ἄργαση ἀπ' τ' ἀλάτι.

Ἀπ' τὸ ξυνισμένο τὸ τυρὶ φκειάνει καὶ κοσμάρι ὁ τσοπάνης. Νὰ, πῶς. Βάνει τὸ τηγάνι στὴ φωτιά. Κι ἂν δὲν ἔχει τηγάνι, τὸν κούτουλα. Παίρνει κάμποσο τυρὶ, τὸ βάζει μέσα. Ζεσταίνεται ἀπ' τὴ φωτιά κι ἀπολάει. Λὲς καὶ θὰ λειώσει ὅλο, μὰ αὐτὸ δὲ λειώνει, μονάχα τὸ βούτυρο ξεχωρίζει· σὰν τὸ λάδι τὸ βλέπεις νὰ κιτρινίζει ἀποπάν' ἀποπάνω. Ὁ τσοπάνης μὲ τὸ ξυλοχούλιαρο ὄλη τὴν ὥρα ὅση ζεσταίνεται τὸ τυρὶ, ἀνακατεύει. Ἀνακατεύει ἀνακατεύει, κι ὄντας κοντεύει νὰ γίνεῖ, τὸ βλέπεις καὶ μαστιχώνει. Γίνεται ἀπαράλλαχτο σὰν τὴ γλυκιὰ μαστίχα ποῦ πωλοῦν οἱ γυρολόγοι γλυκαντζήδες κόβοντας λίγο λίγο ἀπ' τὸ ξύλο ποῦ τὴν κρατάει. Ἐγινε τὸ κοσμάρι, ὄντας κλωσιάζει τὸ κατεβάζουν. Τρῶς κι εἶναι... ἄλλο ποῦ νὰ σοῦ λέω κι ἄλλο ποῦ νὰ φᾶς. Λίγο βαρὺ στοῦ στομάχι εἶναι μονάχα.

176 Λέγεται καὶ τάλαρος καὶ ταλάρι ἢ κάδη.

* * *

Πρωΐμοτύρι. λένε οἱ τσοπάνηδες τὸ τυρὶ ποῦ πῆζεται Θεριστὴ κι Ἀλωνάρη. Τ' Αὐγούστου τὸ τυρὶ λέγεται **ψιμοτύρι**. Εἶναι παχὺ καὶ πολὺ νόστιμο τυρὶ, γιατί τὸ γάλα κείνην τὴν ἐποχὴ παχαίνει. Εἶναι νὰ τὰ κόβεις μὲ τὸ μαχαίρι. Βόλι πάει μέσα σου.

Ὅσο ἀπομένει στὸ λεβέτι, ὄντας βγάλουν τὸ τυρὶ, εἶναι τὸ τυρόγαλο. Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει ἡ μυζήθρα. Τὸ βάζουν στὴ φωτιά πολλὴ ὥρα. Βλέπεις τότε καὶ χωρίζει ἓνα ἄλλο εἶδος τυρὶ, χωρὶς βούτυρο. Τὸ μαζεύουν κι αὐτὸ καὶ τὸ τσαντηλιάζουν· στραγγίζει, καὶ μετὰ τὸ βγάνουν κεφάλι, καθὼς γίνεται μέσα στὴν τσαντήλα· εἶναι ἡ **χλωρὴ μυζήθρα**· νόστιμη κι αὐτὴ, μὰ ἡ νοστιμάδα τῆς εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' τὴ νοστιμάδα τοῦ τυριοῦ. Τὴν κόβουν, τὴν ἀλατίζουν καὶ τὴ βάζουν στὴν κάδη.

Ὅ,τι ἀπομένει στὸ λεβέτι, σύντας θὰ βγάλεις τὴ μυζήθρα, εἶναι κάτι σὰ θολὸ νερό, ἄχρηστο πρᾶγμα. Τὸ χύνουν στὰ σκυλοκόρτα καὶ τρῶνε τὰ σκυλιὰ· τυρόγαλο ἀπ' τὴ μυζήθρα λέγεται.

Βούτυρο ἀπ' τὸ πρόβειο γάλα δὲν φκειάνουν στὴ Ρούμελη. Τὸ θεωροῦν γι' ἄνοστο βούτυρο.

* * *

Ἄν δὲν τῶχουν νὰ φκειάσουν τυρὶ, ἀφήνουν τὸ γάλα ἄβραστο μέσα σὲ καρδάρι. Ξυνίζει καὶ χοντραίνει τὸ λένε χοντρόγαλο· καὶ τὸ τρῶνε μὲ κουτάλι τρίβοντας ψωμί.

* * *

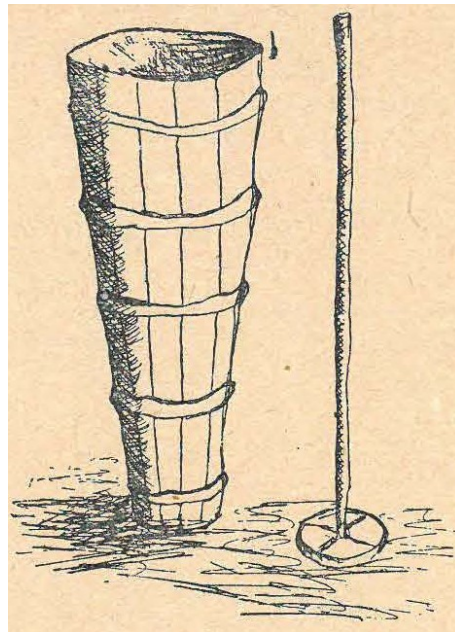
Εἶδος γάλα πολυτελείας ἔχουν οἱ τσοπαναραῖοι τὸ χιονόγαλα. Γεμίζουν τὸν κούτουλα ἀπὸ γάλα ἀρμεμένο ἐδεκεῖνη τὴ στιγμή. Βάζουν καὶ χιόνι μέσα· ἓνα σβῶλο σὰ μῆλο, τ' ἀνακατώνουν τ' ἀνακατώνουν, ὥσπου λειώνει.

Αὐτὸ γίνεται στὰ ψηλὰ τὰ βουνὰ, τὰ Βαρδούσια, τὴ Γκιώνα, τὸ Βελοῦχι. Ὅλον τὸ χρόνο σ' αὐτὰ τὰ βουνὰ δὲν ἀπολείπει τὸ χιόνι, βλέπεις.

Στὶς βαθιὲς ρεματιὲς, στὶς σπηλιές, στοὺς χάβους μέσα στοιβάζεται ἀπ' τὸ χειμῶνα τόσο χιόνι, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ τὸ περάσει ὁ ἥλιος. Δὲν πὰ νὰ τσοῦζει ὅσο θέλει! Τὸ βλέπεις μοναχὰ καὶ λειώνει, κεῖ ποὺ ἀκουμπάει στὴ γῆ μένει ἀπὸ κάτω ἓνα χάος σὰ σπηλιά. Ὅρθος νᾶμπεις, μέσα τὸ κεφάλι σου δὲν κρούει στὸ χιόνι. Αὐτοῦ τρυπώνουν οἱ τσοπαναραῖοι καὶ κόβουν μὲ τὸ μαχαίρι.

Ἀπὸ μακρὰ δὲν τὶς διακραίνεις αὐτὲς τὶς χιονιὲς πέρα κατὰ τὸν Αὐγούστο. Πέφτει, πέφτει κουρνιαχτὸς ἀπὸ πάνω καὶ πετσιαίνει τὸ χιόνι. Δὲν παραλλάζει ἀπ' τὸν ἄλλο τόπο. Μένει ἐδεκεῖ σὰ βρουκόλακας, καὶ περιμένει καινούριο χιόνι. **Βρουκολακισμένο** τὸ λέν οἱ τσοπάνηδες. Λέν ἀκόμα καὶ πῶς σκυληλιάζει, μὰ ποιὸς τὰ πιστεύει αὐτά!

* * *

Καράμπα, Καραμπόξυλο.

Ἄς ἀφήσουμε τοὺς προβαταραίους μὲ τὰ παχιά τους τυριά καὶ τὰ χιονόγαλα, κι ἄς κατεβούμε παρακάτω στοὺς γιδαραίους, νὰ μάθουμε κι ἀπὸ τούτους τὴν τυροκομία. Τὸ γίδινο τὸ γάλα δὲν εἶναι τόσο παχύ, ὅσο τὸ πρόβειο. Τὸ ξέρουν οἱ γιδαραῖοι. Δὲ φκειάνει καλὸ τυρὶ σὰν τὸ πρόβειο· γι' αὐτὸ καὶ σπάνια νὰ πήξουν γιδοτύρια. Τόσο κι ἂν βρεθοῦν σ' ἀνάγκη· νὰ μὴν ἔχουν ποῦθε νὰ οἰκονομήσουν γιὰ τὸ σπίτι τους. Τότε φκειάνουν κι ἀπὸ δαῦτο. Εἶναι ἐλαφρὸ τυρὶ, ἄπαχο, ἀλλὰ νόστιμο, καὶ δὲν πιάνει καρδιά, ὅπως τὸ πρόβειο.

Οἱ γιδαραῖοι λοιπὸν δὲν τηρᾶνε γιὰ τυρὶ· ὁ νοῦς τοὺς εἶναι στὸ βούτυρο. Τὸ γίδινο βούτυρο εἶναι πρῶτο πρᾶμα· οὔτε τὸ πρόβειο, οὔτε τὸ γελαδινὸ τὸ φτάνει. Ἔχει τὸ λίπος, τὴ νοστιμάδα, τὴ μυρωδιὰ ἀπ' τὸν ἔλατο. Αὐτὸ ζητιέται κι ἀπ' αὐτὸ παίρνουν παράδες οἱ γιδαραῖοι.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς φκειάνουν τὸ βούτυρο. Ἀρμέγουν τὸ γάλα στὰ καρδάρια. Τ' ἀδειάζουν ἔπειτα στὴν **καράμπα** ἢ **βούρτσα**, ἢ **μποτινέλι** στ' Ἄγραφα, **ταβλαμπὰ** στὸ Καρπενήσι, μιὰ μακρὰ κάδη στενὴ κάτω, πλατιὰ κι ἀνοιχτὴ πάνω. Στεριωμένη τὴν ἔχουν σὲ μία ἄκρη, ἢ στὴ ρίζα ἀπ' τὸν ἔλατο, π' ἀκουμπάει τὸ κονάκι.

Τὸ σκεπάζουν μὲ τσαντήλα καὶ τ ἀφήνουν νὰ γένει· «γένει», ἐννοοῦν νὰ ξυνίσει, νὰ «ζυμωθεῖ», ὕστερα ἀπὸ δυὸ-τρεῖς μέρες, ὄντας χοντρογαλιάσει, τὸ **κοπανᾶνε**. Τὸ χτυποῦν δηλ. ἀπὸ πάνω μὲ τὸ **καραμπόξυλο** ἢ **βουρτσόξυλο**¹⁷⁷. Εὐλό μακρὸ εἶναι τοῦτο· στὴν ἄκρη ἔχει κάτι σὰ στεφάνι, κολλημένο. Εἶναι μονοκόμματο. Τὸ φκειάνουν ἀπὸ νιὸ ἐλατάκι, ποὺ κόβουν κεῖ δὲ στὸ λόγγο.

Τὸ κρατοῦν ἀπ' τὴ λιανή, καὶ τὸ στεφάνι πάει κατὰ κάτω.

Κι ἀρχίζουν κλάπα, κλάπα, κλάπα, κλάπα! Κοπανᾶνε, κοπανᾶνε μὲ τὸ βουρτσόξυλο

177 ἢ μποτινόξυλο, ἢ ταβλαμπόξυλο.

ἀπὸ πάνω. Πέρφτει τὸ χοντρὸ ὄλοένα μὲ στὸ γάλα καὶ τὸ δέρνει. Οὔτε μισὴ ὥρα δὲν περνάει κι ἀπ' τὸ πολὺ δάρσιμο χωρίζει τὸ βούτυρο. Πλέει πάνω στὴν κορφή. Παύει τὸ κοπάνισμα ὁ τσοπάνης, καὶ μὲ τὶς χουφτὲς μαζεύει τὸ βούτυρο ἀποπάνω ἀποπάνω, καὶ τὸ βάνει πόστες πόστες στὴν κάδη.

Γίνονται ὕστερα ἄλλες ἀρμεξιές· ἀδειάζουν τὶς καρδάρες καὶ πάλι στὴν καράμπα ξυνίζει τὸ γάλα· ξανακοπανᾶνε· κι ἔτσι ἀρμέγοντας καὶ κοπανῶντας ἡμέρα παρ' ἡμέρα, παίρνει κάθε γιδάρης τὸ βούτυρο, ποὺ τοῦ τυχαίνει στὴν ἀράδα του.

Τὸ γάλα ὅσο ἀπομένει ὕστερα ἀπ' τὸ κοπάνισμα, δὲν πάει χαμένο, Τὸ βράζουν στὸ λεβέτι καὶ βγαίνει ἓνα τυρὶ ποὺ τὸ βλέπεις καὶ σκορπιέται. Τὸ λένε **βοστίνια**, **πρέντζα**, **κλωτσοτύρα**, **ξύνα**· τὸ λέν καὶ **τεντομάτα**. Ἄμα τρῶς, δύσκολα τὸ καταπίνεις. Στρεμώνεται στὸ λαιμό σου καὶ πετιόνται τὰ μάτια σου ἔξω.

Χλωρὴ ἢ πρέντζα εἶναι γλυκιὰ καὶ νόστιμη· ἀλλά, ἂν μείνει ἀνάλατη, ξυνίζει, κι ὕστερότερα χαλάει· εἶναι γιὰ πέταμα. Γι' αὐτὸ τρῶνε ὅ,τι τρῶνε χλωρὴ, καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀλατίζουν στὴν κάδη. Καὶ γιὰ νὰ μὴ μουκιάσει ἢ κορφὴ τῆς καὶ χαλάσει, τὴ σκεπάζουν μὲ χῶμα. Εἶναι ἢ ἀρτυμὴ τῆς φτωχολογιᾶς ἢ πρέντζα. Φτηνὸ πρᾶμα, πολὺ φτηνότερο ἀπ' τὸ τυρὶ. Εἶναι ἢ ἀδερφή τῆς μυζήθρας.

Κάνουν καὶ τὸ **κοπανοτύρι** οἱ τσοπαναραῖοι. Γιὰ νὰ ἰδοῦμε, τί εἶναι αὐτό, καὶ πῶς γίνεται: Κοπανοῦν τὸ πρόβειο γάλα καὶ βγάνουν λίγο βούτυρο ἀπὸ δαῦτο. Βράζουν ὅσο ἀπομένει. Μὲ τὸ βράσιμο βγαίνει κάποιον τυρὶ, ἴδιο κι ἀπαράλλαχτο σὰν τὸ τυρὶ τὸ κανονικό, μὲ τὴ διαφορὰ πῶς ἔχει βούτυρο ἐλάχιστο. Αὐτὸ εἶναι τὸ **κοπανοτύρι**. Στὴ Μακεδονία οἱ τσοπάνηδες τὸ λένε μπάντζιο.

Σὲ προβατάρικη στρούγκα, ἂν περάσεις τὸν καιρὸ ποὺ τυροκομᾶνε, θὰ φᾶς **κοσμᾶρι**. Στούς γιδαραῖους δὲ βλογάει τέτοιο πρᾶμα, γιὰτὶ αὐτοὶ τυρὶ δὲ φκειάνουν. Τὸ πολὺ πολὺ θὰ σοῦ φκειάσουν τὴ **μαμαλίγκα**¹⁷⁸, θὰ πιεῖς καὶ κᾶναν κούτουλα **ξυνόγαλο**. **Ξυνόγαλο**¹⁷⁹ εἶναι τὸ ἀποβουτυρωμένο τὸ γάλα, ποὺ ἀπομένει ὕστερα ἀπ' τὸ κοπάνισμα, προτοῦ βγάλουν τὴ βοστίνια. Πίνεται φρέσκο κι εἶναι ἢ λεμονάδα ποὺ πίνεις στὰ ψηλὰ βουνὰ τὸ καλοκαίρι. Ἄν τ' ἀφήσουν ἄβραστο κᾶνα δυὸ μέρες, γίνεται χοντρόγαλα κι εἶναι νόστιμο στὸ φαῖ. Τρίβουν οἱ τσοπαναραῖοι μπομπότα καὶ τρῶνε.

Στούς τσοπάνηδες τῆς Ρούμελης θὰ βρεῖς καὶ τὸ **σιταλποτύρι**¹⁸⁰ ἢ **τσαλαφούτι**· τὸ τυρὶ ποὺ πῆζει μόνο του, ὄντας χοντραίνει τὸ γάλα. Χωρὶς νὰ βάλεις πιτυὰ, παρουσιάζεται κάτι σὰ γιαούρτι σὰν τυρὶ, ὅπως θέλεις πάρ' το, μὰ πολὺ γλυκό. Τὸ στραγγίζουν καὶ δὲν τὸ διακραίνεις ἀπὸ τυρὶ.

Φκειάνουν καὶ **κατοίχι**, εἶδος τυρικὸ λασπερό. Βράζουν τὸ γάλα, τὸ **τσακᾶν** μὲ τὸν τρίφτη (τὸ ἀνακατεύουν) καὶ τ' ἀφήνουν νὰ κρυώσει. Πῆζει κάπως. Τ' ἀδειάζουν ὕστερα σὲ σκόπουλο τρυπητό. Μὲ βελόνι δηλ. κάνουν τὸ τομάρι ρεμόνι ἀπὸ τρυπίτσες. Στραγγάει στραγγάει ἀπὸ κεῖ, κι ὕστερα τ' ἀλατίζουν. Τρῶς ἀπ' αὐτὸ κι αἰστάνεσαι μιὰ νοστιμάδα, ποὺ δὲ λέγεται. Νὰ τὸ **κατοίχι**.

Κάποτε φκειάνουν καὶ **σούρλιαγκο**. Ἀνακατεύουν αὐγά, ἀλεύρι, τυρὶ καὶ τὸ μείγμα

178 λέγεται καὶ ζιουματούρα καὶ κατσαμάκι.

179 ἀκούεται καὶ σιτάλη, ἢ καὶ καπέτι.

180 τσαλαφούτι στ' Ἄγραφα.

τὸ βράζουν.

* * *

Ἄνεμόγαλα λένε οἱ τσοπάνηδες, τὸ γάλα π' ἀρμένε ἀπὸ γίδα στέρφη φέτος. Πέρσι εἶχε γάλα, ἦταν γαλάρια, γέννησε. Φέτος ὄχι. Τὸ λίγο λοιπὸν γάλα ποὺ πιάνει λέγεται ἀνεμόγαλα. Εἶναι τ' ἄνεμου τὸ γάλα.

Βούτυρο οὔτε γιὰ δοκιμὴ δὲ βάζουν στὸ στόμα τους. Δὲν τῶχουν γιὰ φαγί, οὔτε και γιὰ φροῦτο, ὅταν τὸ βγάλουν φρέσκο. Κι ἂν δοῦν κανέναν νὰ τὸ τρώγει, αἰστάνονται ἀηδία. Τὸ βούτυρο αὐτοὶ μονάχα γιὰ τὸ ἄρτυμα τοῦ φαγιοῦ τὸ θεωροῦν χρήσιμο, και τίποτες ἄλλο.

Τὸ διατηροῦν πολὺν καιρὸ φρέσκο μὲ τὸ νερό. Γιομίζουν ὡς τὴν κορφὴ τὴν κάδη νὰ σκεπάζεται καλὰ τὸ βούτυρο. Στὶς δυό, στὶς τρεῖς τ' ἀλλάζουν. Χύνουν τὸ παλιὸ νερὸ και βάνουν φρέσκο ἀπ' τὴ βρύση.

Ἔτσι διατηριέται ὅσο θέλεις. Και τὸ διατηροῦν ὥσπου νὰ βρεθεῖ ὁ ἀγοραστής. Ἄν δὲν πωληθεῖ στὸν καιρὸ τοῦ, τ' ἀλατίζουν στὴν κάδη. Παίρνουν κουταλιὰ κουταλιὰ και βάνουν στὸ μαγέρεμα. Λειωτὸ βούτυρο δὲ συνηθίζουν οἱ χωριάτες.

Ἀμελῆδες κι ἀκατάστατοι τσοπάνηδες δὲν ἀλλάζουν τὸ νερὸ ἀπ' τὸ βούτυρο συχνὰ και γι' αὐτὸ χαλάει· παίρνει μιὰ ἄσκημη μυρουδιά. Τὴν καταλαβαίνεις στὴ μύτη, μὰ και στὴ γλῶσσα ἔχει μιὰ καούρα. Μυρίζει **λουτσίλας** ἢ **τσαγγίλας**, λένε τότε. Τρώγεται, μὰ κακοτρώγεται. **Τηγανιστὸ** μὲ αὐγὰ και τυρὶ δὲν εἶναι νὰ κάμεις ἀπὸ τσαγγιασμένο βούτυρο. Ἐκεῖ διακραίνεται ποὺ διακραίνεται· στὸ φαί ὄχι και τόσο. Τέτοια βούτυρα μὲ τὸ λειώσιμο διορθώνονται λίγο, ἀλλὰ τί τὸ θέλεις, ἢ μυρωδιά, ἢ ἄσκημη δὲν ἀπολείπει.

Τὰ τυριὰ διατηριόνται και στὴν κάδη χρονικῆς. Ἄρκει νάχουν τ' ἀνάλογο ἀλάτι και τὴν ἀνάλογη ἄρμη νὰ τὰ σκεπάζει· ἐπίσης και μιὰ βαριὰ πέτρα ἀποπάνω νὰ μὴ σηκώνει ἢ ἄρμη τὸ τυρὶ και τὸ βλέπει ὁ ἀέρας· γιατί τότε παίρνει καούρα Διατηροῦν οἱ τσοπάνηδες ὅλον τὸ χρόνον ἀπὸ τὸ τυρὶ τῆς κάδης γιὰ τὸ σπίτι τους. Ἀλλὰ τὰ περισσότερα τυριὰ τὰ πωλοῦν· καδίσια πούληση αὐτῆ.

Ὅσα τοιμάζουν ὅμως γιὰ τὰ παζάρια, τὰ δερματιάζουν. Κριαριακές¹⁸¹, ζυγουριακές¹⁸² γίνονται τὰ καλύτερα τομάρια γιὰ δερμάτιασμα. Σὲ γιδιές¹⁸³ σπάνιο εἶναι νὰ δερματιάσουν. Τὸ μαλλὶ τοῦ γιδιοῦ μαδάει βλέπεις, και τὸ τυρὶ θὰ γιομίσει ἀπὸ τρίχες. Ὅχι κι ὀλοένα!

Λοιπὸν βρέχουν τὰ τομάρια, νὰ μαλακώσουν. Παίρνουν τὸ φαλλίδι και τὰ κουρεύουν σύρριζα. Κλειοῦνε, διπλώνοντας, τὸ μεγάλο ἄνοιγμα πῶχει τὸ τομάρι ἀπὸ πίσω· περνοῦν ἀνάμεσα τὶς δίπλες ξυλένιο σουβλάκι, και τὸ δένουν σφιχτὰ μὲ σπάγγο. Ἄπὸ τὸ πολὺ τὸ σφίξιμο, νερὸ δὲν περνάει. Δένουν και τὰ μπούνια¹⁸⁴. Στὸ λαιμὸ ἀφήνουν τὴ **γούλη** ἀνοιχτῆ. Φυσοῦν ἀέρα ὥσπου νὰ φουσκώσει καλὰ τὸ τομάρι, και προσέχουν μὴν ἀκούσουν κάπου νὰ ξεφουσαίνει. Τρύπα εἶναι λένε. Φκειάνουν **κόμπο** βάνοντας

181 ἀπὸ κριάρι δέρμα.

182 ἀπὸ ζυγούρι δέρμα.

183 ἀπὸ γίδα δέρμα.

184 τὸ δέρμα ὅσο σκεπάζει τὸ μηρὸ τοῦ ποδαριοῦ.

πετραδάκι καὶ τὸν σφίγγουν. Ἄμα καταλάβουν πὼς τὸ δερμάτι δὲν ξεφουσαίνει πουθενά, τὸ γυρίζουν. Μέσα τὸ κρέας, ἀπόξω οἱ τρίχες. Παίρνουν μαχαιράκι· ἔρχονται στὴ βρύση. Βάζουν τὸ τομάρι φουσκωμένο κάτω ἀπ' τὴν τσουρνάρα τῆς βρύσης, καὶ ξύνουν ξύνουν μὲ μαχαιράκι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσουν ὁ τρίχες ποὺ εἶναι ἐπόμενο νὰ μαδήσουν. Ἀφοῦ τὸ πλύνουν καλὰ καὶ παστρικά, τὸ γυρίζουν τ' ἀνάποδα· μέσα οἱ τρίχες ἀπόξω τὸ κρέας. Βγάνουν ἔπειτα ἀπ' τὴν κάδη τὸ τυρὶ καὶ τὸ δερματιάζουν. Ἀνοίγουν τὴ γούλη καὶ τὸ χώνουν μέσα σφῆναν τὴ σφῆνα. Χύνουν καὶ τὴν ἀνάλογη ἄρμη, ὄντας γιομίσει τὸ δερμάτι. Κάποτε ἀντὶς γιὰ ἄρμη χύνουν καὶ βρασμένο γάλα, βαριαλατισμένο. Δένουν τὴ γούλη καὶ πάει λέοντας.

Ἀπιθώνουν τὸ τομάρι σὲ πέτρα πάνω. Στεγνώνει ἀπόξω καὶ τὸ φέρνουν στὰ παζάρια. Τουλουμίσιο τυρὶ, λέμε ἐμεῖς, ποὺ τ' ἀγοράζουμε. Τυρὶ Ἀγράφων ἀκοῦς στὰ τυροπωλεῖα τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι τὰ κάνουν.

Τὸ δερματιασμένο τυρὶ ποτὲ δὲν εἶναι φόβος νὰ χαλάσει μεσ' τὰ χωριάτικα κατώγεια. Ἔχει τὴ δροσιὰ καὶ τὴν κρυάδα ποὺ χρειάζεται καλοκαίρι καὶ χειμῶνα. Ἀπὸ ποντίκι μονάχα εἶν' ὁ φόβος, γιὰτὶ πάει αὐτὸ τὸ μουντζωμένο τὸ ζουλάπι καὶ κόβει μὲ τὰ δόντια τὸ τομάρι. Κι ἅμα τρυπήσει καὶ παίρνει ἀέρα τὸ τυρὶ, εἶναι γιὰ πέταμα. Ἀλλὰ οἱ χωριάτες ἠδῶσαν τὸ γιαιτρικὸ γιὰ τὸ ποντίκι. Μαζεύουν καπνιές, κι ἔχουν τὰ χωριάτικα σπίτια φορτώματα ἀπὸ δαῦτες, Πασαλείφουν τὸ δερμάτι ἀπ' ἔξω, καὶ τὸ γλυτώνουν. Τὴν πίκρα τῆς καπνιάς δὲν ἀνέχεται τὸ ποντίκι, καὶ δὲ ζυγώνει.

Οἱ τσοπάνηδες δὲν πᾶνε κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ γιὰ τυρὶ στὴν κάδη. Ποιὰ ὥρα κι ἄλλη νὰ πηγαίνει κανεὶς στὸ κατώγι. Τὶ κάνουν λοιπόν! Τὸ τυρὶ, ὅπου τοὺς χρειάζεται γιὰ μιὰ δυὸ μέρες, τὸ βάνουν στὸ **τυρολόϊ**, μικρὸ τομαράκι ἀπ' ἄρνιακὸ ἢ κατσιαδερό. Εὐκόλο εἶναι τὸ φκειάσιμό του. Δένουν τὴ γούλη καὶ τὰ μπούνια μὲ σπάγκο, κι ἀφήνουν ἀνοιχτὴ τὴν καπουλιά. Βάζουν μιὰ δυὸ ὀκάδες τυρὶ μέσα, καὶ τὸχουν φρέσκο κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ. Δὲν ὑπάρχει τσοπάνος ποὺ νὰ μὴ σέρνει τὸ τυρολόϊ στὸ σακούλι. Κάπου δῶ κεὶ ἀκοῦς καὶ **τυροπάνι**, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τυρολόϊ ἀπὸ κερόπανο. Φκειάνουν καὶ τέτοια.

* * *

Γαλατόσκοπλο εἶναι τομαράκι, λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ τυρολόϊ· ἀργασμένο ὅμως, ὅπως ξέρουν νὰ τ' ἀργάζουν οἱ τσοπάνηδες μὲ πουρναρόριζες. Μ' αὐτὸ μετακομίζουν γάλα φρέσκο ἢ ξυνό. Τὸ λέν καὶ **σκόπουλο**. ὄντας τὸ γεμίσεις φουσκώνει, Ἀπ' αὐτὸ πῆραν καὶ λένε: «τὴν ἔχανε σκόπλο», γιὰ ἕναν ποὺ παράφαγε.

Ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποῦ μᾶς ἔρχεται κι παροιμία «τὸν ἔβαλαν στὸ τουλούμι» γιὰ ἄνθρωπο ποὺ τὸν σκότωσαν μὲ μπαμπεσιά. Ἀκοῦς καὶ; «τὸν δερμάτιασαν = τὸν δολοφόνησαν». Καὶ: «σὰν κι νὰ τὸ βγάνει ἀπ' τὸ τυρολόϊ», γι' ἕναν ποὺ σοῦ δίνει λίγο λίγο ἀπὸ κάτι.

Πρεντζοτόμαρο εἶναι τὸ δερμάτι ποὺ δερματιάζουν πρέντζα. Πολλὲς φορές πρέντζα καὶ τυρὶ τὰ δερματιάζουν ἀνάκατα, καὶ βγάζοντας κανεὶς τρώγει κι ἀπ' τὰ δύο. Εἶναι αὐτὸ ποῦ λένε οἱ τσοπάνηδες **πρεντζοτύρι**. Νόστιμο πολὺ.

Καὶ λένε ταλαριάζουν, ὅταν κάνουν τὸ τυρὶ στὸ τάλαρο, **λαϊνιάζουν**, ὄντας βάνουν

καὶ σὲ λαΐνα. Κάποτε γίνεται κι αὐτό. **Τυροβολιάζουν** = τὸ βάνουν στὸ τυρολόϊ. **Τομαριάζουν**· **σκοπουλιάζουν** τὸ γάλα. **Τουλουμιάζουν** τυρὶ καὶ καί...

* * *

Σὲ μερικὰ βουνὰ τὸ τυρὶ πουλιέται στοὺς χωριάτες καὶ μὲ τὴν καρδάρρα. Πάω γώ στὰ λειβάδια γιὰ νὰ ἀγοράσω τὸ τυρὶ τῆς χρονιάς μου. Ζῶ βλέπεις στὸ χωριὸ καὶ μοῦ λείπει ὁ μπακάλης. Ἄλλὰ κι ἂν βρίσκεται κάνα κουτσομάγαζο, κάθε ἄλλο πουλάει παρὰ τυρὶ, Ὁ καθένας λοιπὸν πρέπει νὰ κάνει τὸ κουμάντο του καὶ «στὸν καιρὸ τοῦ τὸ κάθε πρᾶμα». Τὸ βούτυρό του, τὸ τυρὶ του, τὴν ἔλια του, τὸ φασούλι του. Τὸ πᾶσα ἓνα, ποῦ θέλει ἓνα σπίτι νὰ κυλίσει τὴ χρονιά του.

Θέλω, λέω, ν' ἀγοράσω τὸ τυρὶ τῆς χρονιάς μου. Παίρνω τὸ ζῶο μου, παίρνω καὶ χρήματα καὶ πάω στὶς στάνες. Πιάνω ἓνα μουστερή, συμφωνάω. Τόσες καρδάρρες γάλα θὰ μοῦ δώσεις, ἀπὸ τόσο θὰ σοῦ τὴν πλερώσω. Κλειοῦμε τὴ συμφωνία.

Μιὰ καρδάρρα ἔχει 15 ὄκ. γάλα. Ὁ ἀγοραστῆς τὸ ρίχνει ἔδεκεῖ στὰ κονάκια ὡσποῦ νὰ συμποσθεῖ τὸ γάλα ποῦ συμφώνησε. Μιὰ ἀρμεξιά, δυὸ τρεῖς, ὅσες ἀρκοῦνε. Ὅστερα ἀπ' τὴν κάθε ἀρμεξιά τὸ τυρὶ πῆζεται καὶ τσαντηλιάζεται. Μένεις δυὸ τρεῖς μέρες μὲ τοὺς τσοπαναραίους. Ὅσποῦ νὰ παραλάβεις τὶς καρδάρρες σου. Τόσες καρδάρρες πρὸς τόση ἢ μία τελευταία, πλερώνεις, φορτώνεις τὶς τσαντῆλες 50, 60, 70 ὀκάδες τυρὶ, πᾶς στὴ δουλειά σου. Ὅσποῦ νὰ πᾶς στὸ χωριό, στραγγίζει. Τὸ ξετσαντηλιάζεις, τὸ ταλαριάζεις, τ' ἀλατίζεις, παίρνεις τὶς τσαντῆλες, τὶς φορτώνεις στὸ μουλάρι σου καὶ ξαναπᾶς στὴ στάνη. Τὶς δίνεις στοὺς τσοπάνηδες καὶ ξαναγουρίζεις. Νά, ἔτσι γίνεται.

* * *

Ἄν τύχει χρονιὰ ποῦ ἔχουν πολιτεία¹⁸⁵ τυριὰ στὰ λειβάδια, οἱ ἴδιοι οἱ τσοπάνηδες ξεταλαριάζουν τὸ τυρὶ τους, τὸ σακιάζουν καὶ τὸ φέρνουν μόνοι τους στὰ χωριὰ καὶ τὸ πουλᾶνε στοὺς χωριάτες. Χῦμα τυρὶ¹⁸⁶.

Τὸ βούτυρο πάλι οἱ γιδαραῖοι τὸ πουλᾶνε καὶ στὴ στάνη, μὰ φέρνουν καὶ στὸ σπίτι. Ἡ πούληση γίνεται ἀπὸ κεῖ. Τὸ πωλοῦν ἀνάλατο, τὸ πωλοῦν καὶ σπειραλατισμένο ἢ ἀσπροκοκκιασμένο, ὅπως λένε στὴν Ἀκαρνανία.

¹⁸⁵ πολλά.

¹⁸⁶ Ἡ τὸ τομαριάζουν, τὸ φέρνουν στὸ παζάρι καὶ τὸ πωλοῦν, Κάνουν τομαράκια 10 ὀκάδων, 15, 20, 25. Πουλιέται τυρὶ καὶ τομάρι μαζί.

Τὰ καρδαμπίκια.

“Όλα τὰ ἀγγεῖα τους οἱ τσοπάνηδες μ’ ἓνα ὄνομα τὰ λένε **καρδαμπίκια**. Σκέφτηκα, ἂν ἦταν πρέπον’ ἀφιερῶσω ξεχωριστὸ κεφάλαιο γιὰ τ’ ἀγγεῖα τοῦ τσοπάνη ἀφοῦ γιὰ πολλὰ ἀπ’ αὐτὰ ἔκαμα λόγο παραπάνω. Βρῆκα πῶς τὸ πιὸ σωστὸ εἶναι νὰ κάμω ἰδιαίτερο λόγο γιὰ δαῦτα. Ἔτσι νομίζω πῶς ρίχνω περισσότερο φῶς, κι ὁ ἀναγνώστης θὰ ξεκαθαρίσει ἰδέα.

Κι ἀρχίζω ἀπ’ τὸν **τσιπτσέ**. Εἶναι χαλκωματένιος, τρυπητὸς σὰν κόσκινο κούτουλας· πάνω κάτω ἓνα σωροτύρι. Τὸν βουτάει ὁ τσοπάνης καὶ βγάζει ἀπ’ τὸ λεβέτι τὴ μυζήθρα. Τὸ τυρόγαλα πέφτει καὶ στέκει αὐτῇ, ὅπως στὸ κόσκινο πέφτει τ’ ἀλεύρι καὶ μένουν οἱ ζοῦρες.

Κούτουλας εἶναι ἡ χαλκωματένια γινωμένη μὲ καλαῖ κατσαρόλα. Τὸ σπουδαιότερο ἀγγεῖο, ποὺ δὲ λείπει ἀπὸ κανέναν τσοπάνη. Αὐτὸς εἶναι τὸ ποτήρι του· πίνει νερὸ μὲ ταῦτον. Εἶναι τὸ τσουκάλι του. Πάει στὴ βρύση καὶ παίρνει νερό· μαγειρεύει κάποτες στὴ φωτιά. Εἶναι τὸ πρῶτο του παραχέρι στὸ γάλα. Καὶ τί δὲν εἶναι ὁ κούτουλας!

Ἔλα στὴν **καρδάρα**, καδὶ ἀπὸ ἐλατόδουγες ἢ κεδρόδουγες καὶ μὲ ξυλοστέφανα δεμένη. Σ’ αὐτῇ ἀρμέγει· μ’ αὐτῇ μεταφέρει τὸ γάλα ἀπὸ ἓνα μέρος σ’ ἄλλο· πῆζει τὸ τυρί. Μὲ τὴν καρδάρα πάει καὶ φέρνει νερὸ ἀπ’ τὴ βρύση βάνοντάς τὴν στὸ κεφάλι του, ὅπως οἱ γυναῖκες τὴν ποτίστρα.

Ἡ **βεδούρα** (καὶ τὸ βεδούρι) εἶναι μικρὴ καρδάρα μ’ ἀρβάλι ξυλένιο· σωστὸ ξυλένιο κακάβι, συναρμωμένο ἀπὸ κεδρόδουγες καὶ ξυλοστέφανα. Πῆζει γιαούρτι μέσα ὁ τσοπάνης· βάνει βούτυρο καὶ τὸ μεταφέρει· βάνει μαγέρεμα· βάνει νερὸ καὶ πίνει.

Ὁ **πιτολόος** ἢ **πιτυρὸς** εἶναι παφιλένιο βαζάκι. Εἶπαμε παραπάνω γι’ αὐτόν.

Ὁ **γιαουρτολόος** ἐπίσης μικρὸ βαζάκι¹⁸⁷. Κρατοῦν μέσα γιαούρτι νὰ τὴν ἔχουν γιὰ πιτυά. Βράζουν βλέπεις, τὸ γάλα, τ’ ἀδειάζουν στὴ βεδούρα γιὰ νὰ πῆξει μὰ δὲν πῆζει, ἂν δὲ βάλεις μέσα καὶ λίγη πιτυά, δηλ. παλιὸ γιαούρτι.

Κόφτης εἶναι μεγάλος τάλαρος¹⁸⁸ εἴκοσι καὶ τριάντα ὀκάδων γιὰ γάλα.

Γιὰ τὴν **καράμπα** εἶπαμε· ἐπίσης γιὰ τὸ λεβέτι, γιὰ τὴν κάδη, γιὰ τὸ κακάβι, γιὰ τὸ καρραμπόξυλο ἢ βουρτσόξυλο. Τὶ νὰ τὰ ξαναλέμε!

Στὰ καρδαμπίκια περιλαμβάνονται καὶ ὁ **τρίφτης**¹⁸⁹ τὸ ὄνομά του τὸ πῆρε ἀπ’ τὸ τρίψιμο. Τρίβουν μ’ αὐτόν τὸ γάλα στὴ βράση. Τὸ ἀνακατεύουν δηλ. ὥσπου νὰ φουσκώσει. Ὁ **τσέτλας**¹⁹⁰, (4) ξύλο κεδρίσιο καλοπελεκημένο καὶ φκειασμένο ἀπάνω κάτω σὰν τὸ χάρακα ποὺ χαρακῶνουμε στὸ χαρτί, εἶναι τὸ δευτέρι τῶν ἀγράμματων τσοπάνηδων ὁ τσέτλας· σημειώνουν μὲ χαρακιές τὶς καρδάρες τὸ γάλα ποὺ παίρνει ὁ καθένας τὸν καιρὸ σ’ ἀράδια. Χαράζουν μὲ τὸ μαχαίρι. Τελειώνοντας ἢ σειρὰ πελεκᾶνε

187 Εἶδα καὶ γιαουρτολόο ἀπὸ βοϊδοκέρατο. Τὸ κρεμοῦν μὲ σχοινάκι σκεπάζοντάς τὸ μὲ πετσάκι ποὺ τὸ περνοῦν στὸ σχοινὶ γιὰ νὰ σέρνει πάνω καὶ κάτω καὶ νὰ μὴ ξεφεύγει.

188 μεγάλος κάδος.

189 καὶ κόφτης.

190 παῖδα τὸν λένε σ’ Ἄγραφα.

καὶ σβήνουν τὶς χαρακιές· ὑστερώτερα ξαναχαράζουν μία, δύο... ὅσες καρδάρες γάλα πῆρε ὁ ἀραδιάρης.

Ἐπίσης ἡ τσαντήλα πάει μὲ τὰ καρδαμπίκια, τὸ σακούλι, τὰ σακιά κι ὅ,τι ἄλλο χρειάζεται στὴ δουλειὰ τοῦ τσοπάνη.

www.pentalofo.gr

Φιλοξενία τῶν τσοπάνηδων.

Ξένος ἢ διαβάτης ἂν περάσει ἀπὸ στρούγκα, καὶ δὲν τὸν φιλέψουν οἱ τσοπάνηδες, τῶχουν γιὰ μεγάλη ἁμαρτία¹⁹¹. - Γι' αὐτὸ πάει ἡ χάρη ἀπὸ τό πρᾶμα! Ἄκους νὰ σοῦ λένε, ὄντας θέλουν νὰ κατακρίνουν τσοπάνη ποὺ ἔδειξε τσιγγουνιὰ καὶ δὲν περιποιήθηκε, ὅσο ἔπρεπε διαβάτη στρατοκόπο.

- Φτωχός, πλούσιος διαβεί ἀπ' τὸ κονάκι, δός του ἓνα ξεροκόμματο· ἀπ' αὐτὸ πῶχεις στὸ σακούλι· δός του τυρί, γάλα, ὅ,τι ἔχεις νὰ φάει. Ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εἶναι. Δὲ χαλιέται ἢ στάνη ἀπὸ ἓναν κούτουλα γάλα κι ἀπὸ μιὰ φλέγγα τυρί, ποὺ θὰ δώσεις νὰ φάει ἓνας ξένος! Ἄκουσα νὰ λένε μὲ τὴν καρδιά τους οἱ τσοπάνηδες, σ' ὅποια στρούγκα κι ἂν πέρασα. Κι ἄθελα θυμῆθηκα τὸν «ξένιο Δία», τὸν παλιὸ προστάτη τῶν ξένων.

Ὅσο μακρὸν ἀπ' τὴ στάνη κι ἂν διαβείς, θ' ἀκούσεις ἓνα: «ἔϊ! πέρα ἀπ' τὴ στάνη, νὰ πιεῖς γάλα!» Ζυγώνεις. Λές, πῶς ἔχεις κἀναν ἄγριο κλέφτη μπροστά σου, ὄντας ἰδεῖς τὸν τσοπάνη μὲ τὰ λεριασμένα του ροῦχα, μὲ τὰ προκομένα καὶ γαλατοστασμένα τσαρούχια, καὶ μὲ τὴν παλιόκαππα στὴν πλάτη. Κι ὅμως· σὲ χαιρετάει μὲ τὸ «καλῶς ὤρσες!», σὲ πιάνει ἀπὸ τὸ χέρι, σὲ πάει στὸ κονάκι καὶ σὲ βάνει νὰ καθῆσαι στὸν καναπέ του, τὴν πέτρα, ὅπου σοῦ στρώνει τὴν κάππα. «Ἡμεῖς οἱ βλάχοι ὅπως λάχει», ἀκούς νὰ σοῦ λέει, γιὰ νὰ πάρει τὴ συχώρεση μὴν τὸν παρεξηγήσεις τάχα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἄσχημα ποὺ θὰ ἰδεῖς.

Ἀρμέγει τὰ πρόβατα, βράζει τὸ γάλα, ἀδειάζει στὸν κούτουλα, στρώνει τὸ καππότι, τὸν βάζει πάνω. Κόβει καλαμποκίσιο ψωμί, σοῦ δίνει τὸ ξυλοχούλιαρο, Ἀπλώνει καὶ τυρὶ στὸ σαγάνι. Ἄν ἔχει τυρὶ ξυλισμένο σοῦ φκειάνει καὶ κοσμάρι· ἂν εἶναι γιδάρης, μαμαλίγγα. Τρέχει καὶ φέρνει χιόνι ἀπ' τὴ χιονιά¹⁹². φκειάνει χιονόγαλο καὶ σοῦ δίνει γιὰ ὄρεχτικὸ νὰ πιεῖς. Ὅ, τι μπορεῖ κάνει γιὰ νὰ σ' εὐχαριστήσῃ. Πῶς μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀλλιῶς! Νὰ πᾶς καὶ νὰ μολογᾶς λέει, πῶς πέρασα ἀπ' τοῦ δεῖνα τὴ στρούγκα καὶ δὲ μὲ περιποιήθηκε; Ποτὲ νὰ γίνῃ τοῦτο!

Κάθεται κι αὐτὸς πλάι σου· κάνει τὸ σταυρό του καὶ μ' ἓνα «καλῶς ὤρισες», ἀρχίζεις κείνο τὸ φαῖ ποὺ δὲ λημονᾶς ποτὲ στὴ ζωὴ σου.

Κι ἂν τύχει νὰ μὴ βρεθεῖ ψωμί στὸ κονάκι χύνεται μιὰ κοπανιὰ¹⁹³ καὶ φαίνει τὸ χαμοκούκι. Τὶ νόστιμο! Σοῦ φέρνει ὅ,τι ἔχει καὶ δὲν ἔχει τέλος, νὰ φᾶς καὶ νὰ φύγεις εὐχαριστημένος. Αὐτὸ κοιτάζει.

* * *

Κι ἂν σὲ ἰδεῖ καὶ καλὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὴ ντυμασία, ἀπ' τὰ φερσίματά σου, δὲν τῶχει γιὰ τίποτε, νὰ κόψῃ καὶ κἀνα παχάρι¹⁹⁴, νὰ τὸ σουφλίσει καὶ νὰ τὸ φῆσει γιὰ χατίρι σου. «Τὰ βουνὰ δὲ σμοῦνε οἱ ἀνθρώποι σμοῦνε», τὸν ἀκούς νὰ σοῦ λέει. «Μπορεῖ κι ἐγὼ νὰ σ' εὔρω κάπου καὶ θὰ μοῦ τὰ πλερώσεις αὐτὰ ποὺ κἀνω», ἅμα σ' ἀκούσει νὰ τοῦ λὲς τό:

191 Στ' Ἄγραφα σοῦ λένε: ἐδῶ εἶναι Ἄγραφιώτικος νόμος· ἅμα δὲν περάσει ξένος στὸ κονάκι τὴ βδομάδα μιὰ φορά, εὐλογία δὲν ἔχει ὁ νοικοκύρης.

192 ὅταν ξεκαλοκαιριάζει σὲ ψηλὸ βουνὸ σὰν τὰ Βαρδούσια, Βελοῦχι.

193 συντόμως ἐνεργεῖ.

194 τὸ παχὺ ἀρνὶ στ' Ἄγραφα.

«μὴν πειράζεσαι».

Κι ὄντας θὰ τὸν ἀποχαιρετήσεις νὰ φύγεις, θὰ σὲ βγάλει ὡς παραπέρα, νὰ σ' ἀμποδίσει ἀπ' τὰ σκυλιὰ καὶ νὰ σὲ βάλει στὸ δρόμο.

* * *

Ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸ ποὺ βρίσκονται σὲ θέρο οἱ χωριάτες, καὶ τοὺς δέρνει ἡ λαύρα¹⁹⁵ ἐκεῖ παρακάτω στὰ χωράφια, ὁ τσοπάνης δείχνει τὴ συμπάθειά του καὶ τὴν καλὴ καρδιά. Στέλνει στοὺς θεριστάδες κανέναν κούτουλα γάλα, κι ἂν εἶν' γιδάρης, ξυνόγαλο στὴ βεδούρα, γιὰ νὰ πιοῦν καὶ νὰ σβήσουν τὴ δίψα πῶχουν στὴ καρδιά κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ὅλη μέρα. Νὰ συχωρέσουν τὰ πεθαμένα του, καὶ νὰ δώσουν καὶ τὴν εὐχή τους, γιὰ νὰ πάει καλὰ τὸ «πρᾶμα».

Εἶναι πολὺ φιλόξενοι καὶ φιλότιμοι ὅλοι οἱ τσοπάνηδες στὴ Ρούμελη. Καὶ στὸ δρόμο ἂν βροῦνε ἄνθρωπο, μακρὰ ἀπ' τὴ στρούγκα τους, βγάνουν ἀπ' τὸ τυρολόι τυρί, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸν ξένο.

Καὶ σὲ χάνι, σὲ μαγαζί, ἂν περάσουν τὸ χινόπωρο καὶ τὴν ἄνοιξη, ποὺ βρίσκονται σὲ στράτα, θὰ κερᾶσουν οἱ τσοπάνηδες. Τῶχουν ἀντέτι, λένε.

---

¹⁹⁵ εἶναι καὶ ἡπία κατάρρα: «νὰ σὲ (τὸν) δείρει ἡ λαύρα!».

Κεφαλιακά - μεσιακά

Πολλοὶ χωριάτες ἀγοράζουν καὶ διατηροῦνε πράματα, εἴτε γιὰ ἐμπόριο, εἴτε γιὰ νὰ παίρνουν τὸ σόδημα. Ἄς ποῦμε πῶς σκέφτονται. Ἔχω λίγα χρήματα, σοῦ λέει ἕνας, τὶ νὰ τὰ κάμω; Νὰ τὰ βάλω στὸν τόκο, φόβος εἶναι, μὴ μοῦ τὰ φᾶνε. Δὲν εἶμαι κι ἄξιος νὰ τὰ βγάλω. Σὲ δικηγόρους κοντὰ νὰ τρέχω, θὰ μοῦ φᾶνε τὰ περισσότερα. Λειβάδια ἐμεῖς ἔχουμε στὸ χωριὸ. Δὲν κάνω λίγα πρόβατα, ἢ γίδια νὰ παίρνω τὸν τόκο ἀπ' τὰ χρήματά μου καὶ νὰ κάθουμαι ἥσυχος...

Ἔτσι σκέφτονται, κι ἐπιδιώκουν τὸ σκοπὸ τους. Αὐτοὶ ὅμως οἱ ἴδιοι δὲν εἶναι ἄξιοι γιὰ νὰ φυλάξουν βιό. Ποτὲ τοὺς ὡς τώρα δὲν ἔκαμαν τέτοια δουλειά. Ἄμαθοι εἶναι κι ἀπὸ χειμαδιὰ κι ἀπὸ στρατές κι ἀπ' τ' ἄλλα τὰ βάσανα, ὅσα ἔχει ἕνας τσοπάνης. Ἄν ἀποφάσιζαν νὰ γίνουν γιὰ πρώτη φορὰ τώρα, ἀλλοίμονο! γρήγορα θὰ τᾶχαναν καὶ θᾶμεναν μὲ τὴ γκλίτσα καὶ τοὺς λογαριασμοὺς μονάχα. Λογαριάζουν λοιπὸν καὶ τὸ παραμικρότερο, πρὶν ἀποφασίσουν. Κι ἀκοῦς τὶ κάνουν! Πρῶτα βρίσκουν τὸν τσοπάνη, ποῦ θὰ φυλάξει τὰ πρόβατα ἢ τὰ γίδια, ποῦ θ' ἀγοράσουν, κι ὕστερα φροντίζουν γι' ἀγορά. Ζητᾶνε ἄνθρωπο, ποῦ ξέρει ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειά. Εἶναι τοῦ χεριοῦ του, γιὰτὶ ἀπὸ μικρὸς τὴν ἔμαθε. Τὸ ἔφερε ἢ περίσταση ὅμως νὰ μὴν ἔχει δικὰ τοῦ νὰ φυλάξει. Εἶναι τέτοιοι ἄνθρωποι στὰ χωριά. Κάτι ἢ φτώχεια, κάτι ἢ ἀνέχεια, τοὺς ἔκαμε καὶ κούρνιασαν τὴν ἀγκλίτσα. Κόσμος εἶναι δῶ! Ρόδα καὶ γυρίζει! Σὰν ξεπεσμένοι λοιπὸν ἐμπόροι ἐτοῦτοι ὅλο καὶ φροντίζουν νὰ βροῦν πρᾶμα γιὰ νὰ τσοπανέψουν. Ζωὴ τοὺς εἶναι νὰ σαλαγίξουν νὰ σουρίξουν νὰ φᾶνε καμιὰ κουταλιὰ γάλα. Ἀπ' ἄλλη δουλειὰ εἶναι ἀπείραγοι. Προβατίνα, γίδα ἔμαθαν αὐτοὶ κι ἅγιος ὁ θεὸς. Σὲ τέτοιους λοιπὸν ξεπέφτουν. Κλειοῦνε τὴ συμφωνία, καὶ τότε ἀπεφασίζουν. Καὶ γι' ἀγορὰ αὐτουνοὺς βάζουν μεσίτες· κάποτε καὶ χρήματα τοὺς δίνουν γιὰ νὰ τ' ἀγοράσουν οἱ ἴδιοι· τὶ νὰ τρέχουν αὐτοὶ, ποῦ δὲν ξέρουν κιόλας ἀπὸ τέτοιες δουλειές!

* * *

Τὰ πράματα δίνονται ἢ **κεφαλιακά**, ἢ **μεσιακά**.

- Ἔδωσα **κεφαλιακά** τόσα πρόβατα, λέει αὐτὸς ποῦ ἔβαλε τὸ κεφάλι καὶ τοῦ τ' ἀγόρασαν.

- **Πῆρα**, ἢ **φυλάω κεφαλιακά**, λέει ὁ τσοπάνης ποῦ ἀνάλαβε νὰ τὰ φυλάξει.

Τὶ θὰ πεῖ κεφαλιακά. Κεφάλι λένε οἱ χωριάτες τὰ χρήματα ποῦ δανερίζουν ἢ δανερίζονται. «Κεφάλι» ἐδῶ εἶναι τὸ κάθε πρόβατο ποῦ θὰ πάρει γιὰ φύλαμα ὁ τσοπάνης· κεφαλιακά λοιπὸν: τάχα θὰ τρέχει ὁ τόκος ἀπ' τὸ κεφάλι. Παίρνεις, ἄς ποῦμε 60 προβατίνες μὲ τ' ἀνάλογα κριάρια. Θὰ εἶσαι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ φυλάξεις τρία χρόνια. Ὁ νοικοκύρης βάνει τὰ κεφάλια, καὶ σὺ τὴν τέχνη σου. Οἱ προβατίνες θὰ γεννήσουν ἄρνια, θὰ φέρουν γάλα, μαλλιά, τυρί. Ὅλα θὰ τὰ παίρνεις σὺ, δικό σου εἰσόδημα εἶναι. Ἐργάζεσαι ἀπολαβαίνεις. Κι ὁ νοικοκύρης; Στὴ συμφωνία εἶναι νὰ πάρει κι αὐτός. Νὰ βγῆ ὁ τόκος ἀπ' τὸ κεφάλι. Λοιπὸν θὰ δίνεις, ἄς ποῦμε, 60 ὀκάδες τυρί (μὰ ὀκὰ τὴν προβατίνα) τὸ χρόνο καὶ 6 **φαγάρια**. Ἐξ δηλ. ἄρνια στὸν ἀφέντη γιὰ νὰ τὰ

σφάζει. Τὸ τυρὶ θὰ τὸ παραδώσεις στὸν καιρὸ του, τὰ φαγάρια ὅποτε αὐτὸς σοῦ τὰ ζητήσῃ.

* * *

Πέρασαν τὰ τρία χρόνια, θὰ γυρίσεις στὸν ἀφέντη τὶς 60 προβατίνες καὶ τὰ 3 κριάρια στὴν ἴδια ἡλικία, ποὺ τὰ παραλάβες. Πῆρες, νὰ ποῦμε, 20 προβατίνες «ἀπὸ δύο ἀρνιά», θὰ παραδώσεις 20 πάλι ἀπὸ δύο ἀρνιά. Πῆρες 40 προβ. «ἀπὸ 4 ἀρνιά», στὴν ἴδια ἡλικία θὰ τὶς παραδώσεις. Ἐπίσης καὶ τὰ κριάρια. Κάμε σὺ λογαριασμό, πῶς θὰ τὰ καταφέρεις. Καὶ πρέπει νὰ τὰ παραδώσεις, γιατί εἶσαι δεμένος μὲ γραπτὴ συμφωνία κι ἔχεις ὑποθηκιασμένο καὶ σπίτι καὶ περιουσία, ἢ ὅ,τι ἄλλο κι ἂν ἔχεις.

Τὰ κεφαλιακὰ παίρνονται καὶ μ' ἄλλη συμφωνία. Τίποτε δὲ δίνεις ἀπὸ τυρὶ καὶ κι ἀπὸ φαγάρια στὸ νοικοκύρη. Ὅ,τι σόδεμα βγαίνει ἀπ' τὰ πράματα, τὸ τραβᾶς ἐσύ. Ἀπὸ γκαίνιση¹⁹⁶ δὲν ἔχεις νὰ χαλάσεις τίποτα. Ἀφήνεις τ' ἀρνιά, ὅσα θὰ γεννηθοῦν στὰ τρία χρόνια. Πέρασε ὁ καιρὸς θὰ μεράστε τὴν **αβγάτα** μὲ τὸν ἀφέντη. Βρίσκονται νὰ ποῦμε 150 νέα πρόβατα στὸ τέλος τῆς τρίτης χρονιάς, θὰ μεραστοῦν σὲ δύο. Τὸ μισὸ παίρνεις σὺ καὶ τ' ἄλλο μισὸ ὁ νοικοκύρης. Καὶ τὸ κεφάλι; Ὅσο γι' αὐτὸ δὲν ὀρίζει ἄλλος ἀπ' τὸ νοικοκύρη. Πρὶν τὴ μερασιά θὰ βγῆι τὸ κεφάλι. Θὰ πάρει τὰ 63 πρόβατα ποὺ ἔδωσε κεφαλιακὰ ὁ νοικοκύρης καὶ τότε θὰ γίνῃ ὅ,τι θὰ γίνῃ μὲ τὴν αβγάτα.

Κι ὅσα φοφήσουν, θὰ μεραστεῖ ἡ ζημιὰ καὶ στοὺς δυό. Ἄν τυχὸν πωλήσῃ ὁ τσοπάνης, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πλερώσῃ, ὅσα πώλησε. Οἱ ἀγροζήμιες θὰ εἶναι εἰς βάρος τοῦ τσοπάνη. Ἡ θεομηνία θὰ βαρύνει καὶ τοὺς δυό. Τὸ λειβαδιάτικο θὰ βγαίνει ἀπ' τὸ εἰσόδημα, ἐπίσης κι ὁ φόρος στὸ δημόσιο. Μ' ἓνα λόγο ὁ νοικοκύρης θὰ παίρνει **ξεχάρτσωτα**¹⁹⁷ ὅλα, ὅσα ἔγραψαν στὴ συμφωνία. Τὰ βάρητα -ἐκτὸς ἀπὸ θεομηνία,- θὰ πέφτουν στὴν καμπούρα τοῦ τσοπάνη. Καὶ βαστάει αὐτὴ ἡ καμπούρα πολλὲς φορές! ἀβάσταχτα. Γέρνει ἀπ' τὸ πολὺ βάρος καὶ γίνετα σκουπίδια μπροστὰ στὸ νοικοκύρη.

Ἐδῶ παρουσιάζω κι ἓνα συμφωνητικὸ γιὰ κεφαλιακὰ ποὺ τὸ ξεσήκωσα στὸ Γαρδίκι¹⁹⁸.

«Οἱ ὑποταινόμενοι Ἀναγνώστης Ν. Γαρδίκης ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου Σπῦρος Παπᾶς, Κῶτσος καὶ Τριαντάφυλλος Σπύρου Παπᾶ, κάτοικοι Γαρδικίου, ἐσυμφωνήσαμεν τὰ ἐξῆς: 1) Ὁ Ἀναγνώστης Γαρδίκης παρέδωκε σήμερον εἰς τοὺς Σπῦρον, Κῶτσον καὶ Τριαντάφυλλον, Σπ. Παπᾶν τὰ ἐξῆς πρόβατα: πρατίνες διὰ νὰ γεννοῦν 19, κριάρια 4, ζυγούρια 22, τὸ ὅλον πρόβατα ἑκατὸν πέντε, ἀριθ. 105. ἐκτιμηθέντα ἀξίας δραχμῶν χιλίων τριακοσίων δέκα ἕξ, ἀριθ. 1316, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τὰ φυλάξουν ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη δι' ἐξόδων τῶν ἀπὸ σήμερον καὶ μόνον τὰ λειβαδιάτικα, δημοσίους καὶ δημοτικὸς φόρους καὶ τὸ ἄλας θὰ πληρώνουν ἀμφοτέροι ἐξ ἴσου. Καὶ ἀφοῦ ἔκ τε τῶν εἰσοδημάτων καὶ τῆς αὐξήσεως ἄτινα κατ' ἔτος θὰ πωλοῦμεν ἀπὸ κοινοῦ ἐβγάλομεν τὸ κεφάλαιον τῶν ἄνω δραχ. 1316, ἄτινα θὰ παραλάβῃ ὁ Ἀναγνώστης Γαρδίκης, θὰ μοιράσωμεν πᾶν ὅτι περισσεύει κέρδος ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν, καὶ αὐτῶν ἐξ ἡμίσεως. 2) Οἱ Σπῦρος Παπᾶς,

196 «Τὰ πρὸς διαιώνισιν».

197 «Ἄνευ ἐπιβαρύνσεως τινος».

198 Χωριὸ στὸ πλάι τῆς Ὀξυᾶς κατὰ τὴ Φθιώτιδα.

Κῶστος καὶ Τριαντάφυλλος Σπ. Παπᾶς παρέλαβον σήμερον τ' ἀνωτέρω ἑκατὸν πέντε, 105 πρόβατα, καὶ ὅτι ὑποσχόμεθα νὰ τὰ φυλάξωμεν ἐπὶ δύο ἔτη ἀπὸ σήμερον δι' ἐξόδων μας, καὶ μόνον τοὺς δημοσίους καὶ δημοτικούς φόρους, λειβαδιάτικα καὶ τὸ ἀλάτι θὰ πληρώνωμεν ἀμφοτέροι ἐξ ἡμισείας· καὶ ὅτι εἰς τὸ διάστημα τῶν δύο ἐτῶν ἀφοῦ λάβει ὁ Ἀναγνώστης Γαρδίκης τὰς ἀνωτέρω δραχ. 1316 ἔκ τε τοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν προβάτων, τῆς αὐξήσεώς των καὶ τῶν εισοδημάτων, θὰ τὸ μοιράσωμεν ἐξ ἡμισείας καὶ 3) Οὐδεὶς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν δύναται νὰ πωλήσῃ πρόβατον ἢ εισόδημα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἑτέρου. Καὶ ὅτι ἐν περιπτώσει ἀπωλείας προβάτου καὶ ἀποδεδειγμένης ἔνεκεν ἀνεξαρτήτου θελήσεως τοῦ φύλακος ἐπιβαρύνονται ἀμφοτέρα τὰ μέρη κατὰ τὸ ὅλον.

Διὸ συνετάχθη τὸ παρὸν ἔγγραφον εἰς διπλοῦν καὶ ὑπογράφεται καὶ ἔλαβεν ἕκαστον μέρος ἀνὰ ἓν.

Γαρδίκιον τῆ 1ῆ Ὀκτωβρίου 1883 τρίτου ἔτους.

Οἱ μάρτυρες

Οἱ συμβαλλόμενοι

.....

.....

Παρουσιάζω καὶ μιὰ ἄλλη παλιὰ ὁμολογία γιὰ κεφαλιακὰ πράματα:

«Τὴν σήμερον φανερώνω καὶ ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ Γιάννης Φαράντος ἀπὸ Βοστανίτσα¹⁹⁹ καὶ ὅτι ἐσυμφωνήσαμεν μέ τὸν Παναγιώτη Τριώτη ἀπὸ τὸ Λιάσκοβον²⁰⁰, ὅτι μοῦ ἔδωσαν ὀχτῶ προβατίνες 8 κεφαλιακῆς, πρωτόγεννες καὶ δευτερόγεννες. Καὶ ἔχω νὰ δίνω ἐγὼ ὁ Φαράντος τοῦ Τριώτη ἀπὸ μιὰ ὀκτὰ βούτυρον εἰς τὰ κεφάλι καὶ ἀπὸ 2 ὀκάδες διὰ²⁰¹ ἓνα ἄρνι, ὅπου νὰ γίνωνται ὀκάδες δέκα (10) τὸν χρόνον. Τὰς δὲ δέκα ὀκάδας νὰ λάβῃ ὁ Τριώτης τοῦ χρόνου καὶ ὅχι ἄλλο, Καὶ τὰ πῆρα Τρυγητίου 1δ, ἤγουν ὅτε μ' εἴπιτι· καὶ νὰ τὰ φάγου²⁰² χρόνια δύο· καὶ σὰν περάσουν τὰ δύο χρόνια ὅπως νὰ τὸ εὔρωμε ἔτσι κάνουμε· καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ ὁ Φαράντος δίδω τὴν ὁμολογία μου εἰς χεῖρας τοῦ Τριώτη ὡς ἀπόδειξιν καὶ ἀσφάλειαν.

1801 Τρυητίου 15

Τῶν μαρτύρων νὰ μαρτυροῦν τὴν ἀλήθειαν

Θεόκλητος ἡγούμενος, μαρτυρῶ

Λοῦβρος παρῶν

Νικόδημος παρῶν

Χρῦσανθος γράφας»

* * *

Ἄλλο εἶναι τὰ μεσιακὰ. Δίνεις τόσα πρόβατα ἢ γίδια τῆς δεῖνα ἡλικίας· γιὰ τόσα χρόνια. Τὰ παίρνει ὁ μεσιακάρης ἢ μεσακατάρης τὰ φυλάει. Παίρνει ὅλα τὰ εισοδήματα

199 Βοστανίτσα = μετωνομ. Δάφνος αὐτὸ τὸ χωριὸ καὶ βρίσκεται στὸ πλάι ἀπὸ τὰ Μετερίζια (Ἀριστερὰ τῶν Βαρδουσίων).

200 Λιάσκοβον = χωριὸ τῆς Φθιώτιδας, στὸ πλάι τῆς Οἴτης.

201 Ἄντις γιὰ ἓνα ἄρνι ποῦ ἔπρεπε νὰ δίνει το χρόνο, ὅπως συνηθίζουν νὰ δίνουν ὅσοι κρατοῦν κεφαλιακὰ.

202 Νὰ τὰ νέμομαι.

τῆς κάθε χρονιάς καὶ μονάχα ἀφήνει ἀπειραγή τὴν ἀβγάτα. Πέρασαν τὰ χρόνια ποὺ εἶχατε συμφωνία, θὰ μεράσετε τὸ μπουλούκι στὴ μέση. Πῆρες, νὰ ποῦμε 70 πρόβατα, καὶ στὰ πέντε χρόνια ἔγιναν 210, θὰ πάρει τὰ 105 ὁ νοικοκύρης, τ' ἄλλα 105 σύ, ὁ μεσακάρης. Τίποτε, τίποτε δὲν ἔχει νὰ ξοδέψει στὰ πέντε χρόνια ὁ ἀφέντης. Οὔτε γιὰ λειβαδιάτικο, οὔτε γιὰ ζημιές, οὔτε γιὰ θεομηνίες. Ὅλα θὰ βαραίνουν τὸν μεσιακατάρη.

Κάποτε παίρνουν μεσιακά μὲ τὴ συμφωνία νὰ δίνουν καὶ κάτι ἀπ' τὰ εἰσοδήματα στὸν ἀφέντη. Σπάνια βρίσκονται τσοπάνηδες ποὺ νὰ παίρνουν κι αὐτὸ τὸ βάρος. Πρέπει νὰ εἶναι κρεμασμένοι ποὺ λέει ὁ λόγος, γιὰ νὰ παραδεχτοῦν, ὅλα ὅσα συμφέρουν τὸ νοικοκύρη.

Εὐκαιρίες γιὰ νὰ σοῦ πάρουν μεσιακὰ πράματα, δύσκολα τὶς βρίσκεις. Συμφέρι τὸ νοικοκύρη, μὰ δὲ συμφέρι τὸ μεσακατάρη. Γιὰ μεσακὲς γελάδες, φοράδες, ναί. Εὐκολώτερα καὶ συμφεροντικώτερα φαίνεται σ' ἓναν, νάχει μὲ γελάδες καὶ μὲ φοράδες νὰ κάμει παρὰ μὲ γιδοπρόβατα, ποὺ ἔχουν ἓνα σωρὸ μπελάδες.

Ἄλογα - Βαλμάδες

Οἱ καθαυτὸ τσοπάνηδες θρέφουν κι ἄλογα· τα θέλουν γιὰ φορτί· ἀλλὰ φκειάνουν καὶ γιὰ πούλημα. Μιὰ ἢ δυὸ φοράδες κι ἓνα βαρβάτο τάχει κάθε τσοπάνης απολυμένα στὰ λειβάδια νὰ βόσκουν. Ἡ ράτσα ἢ ρουμελιώτικη δὲν εἶναι ἐκλεχτῆ. Μικρόσωμα ἀλογάκια βλέπεις. Σπάνια νὰ δεῖς δῶ κεὶ καὶ κάνα μεγαλόσωμο, ὁμορφο ἄλογο. **Τσιουπουρίσια**²⁰³ λένε τ' ἄλογα ποὺ θρέφει ὁ τόπος. Τέτοιος τόπος τέτοια τὰ ζᾷ. Τσιόπουρο, δηλ. πέτρες, βουνά, ράχες, ὄχι κάμπος, ποὺ βγάνει τὰ καλὰ τὰ ἄλογα.

Τῆς συντροφιάς τ' ἄλογα, ὅλα μαζί, βόσκουν πάνω στὸ λειβάδι. 10, 20 καὶ περισσότερα. Μιὰ **λακινιά** ἄλογα, λένε, κι ὄντας εἶναι μεγάλη ἢ λακινιά, τότε ὀρίζουν καὶ ξεχωριστὸν τσοπάνη, νὰ τ' ἀκολουθᾷ. Τὰ φυλάει αὐτὸς ἀπὸ λύκο, ἀπὸ ζαβὸν τόπο, ἀπὸ κάθε κακό. Τοὺς κρεμοῦνε καὶ τσοκάνια ἢ κυπρέλια. Ἀκούει ὁ τσοπάνης ποὺ πάει κοντὰ, καὶ ξέρει ποὺ βόσκουν, σὲ τι ἀπόδιαβον²⁰⁴ τόπο διαβαίνουν. Αὐτὸς ποὺ φυλάει τ' ἄλογα, λέγεται **βαλμάς**.

Βγάνουν κι ὀνόματα στ' ἄλογα· σὰν ἐτοῦτα: Μπάλιος, Τσίλιας, Καρὰς Ροῦσος, Κόκκινος, Ψαρής, Ντορής, Φλώρος.

Ἀπ' τὸ χρῶμα ὀνόματα, ἀπὸ τίποτε ἄλλο.

Στὴ λακινιά βόσκουν ἀνάκατα τ' ἄλογα, ποῦναι γιὰ φορτί καὶ τ' ἄλλα πῶχουν γιὰ γκαίνιση. Τὰ φορτιάρικα τὰ σαμαρώνουν, ἅμα τὸ καλέσει ἢ ἀνάγκη· τ' ἄλλα εἶναι ἀσυνήθιστα ἀπὸ σαμάρι καὶ τὰ βάνουν στ' ἀλώνια μονάχα, ὅταν ἔρθει ὁ καιρὸς. Καὶ βόσκουν ὅλα μαζί, πότε δῶ πότε ἐκεῖ. Ἀγριεύουν καὶ δὲ δέχονται ἄνθρωπο κοντὰ τους. Καὶ φορτιάρικα ἂν ἦταν, δὲν μπορεῖς νὰ τὰ ζυγώσεις καὶ νὰ τοὺς βάλεις καπιστράνα. «Βαριά ἢ μαγκούφα!»²⁰⁵ ξεσυνηθίζουν· δὲν τοὺς ἀρέσει τὸ σαμάρι τὸ φορτί.

Προσπαθοῦν λοιπὸν μὲ χάδια, μὲ κάθε τρόπο νὰ τὰ ξεγελάσουν, ἀλλ' αὐτὰ γυρίζουν τὰ πισινὰ τοὺς καὶ φοβερίζουν μὲ κλωτσιές. Δύσκολο νὰ πιάσεις ἄλογο ἀπ' τὴ λακινιά, ἀλλὰ οἱ βαλμάδες βρῆκαν τὸν τρόπο. Ἐφκειασαν τὶς **συρτοθηλιές**, ἓνα μακρὸ σκoiνὶ στέριο μὲ θηλιά συρτάμενη στὴ μιὰ ἄκρη. Ἀνοίγουν τὴ θηλιά, τὴ ρίχνουν ἀπὸ μακρυὰ στὸ κεφάλι τ' ἀλόγου· μπαίνει στὸ λαιμό, τραβοῦν καὶ τὸν σφίγγει. Βρόχο ἔχει τ' ἄλογο τότε· μπορεῖ νὰ σαλέψει; Νά, ἔτσι τὰ πιάνουν.

* * *

Στ' ἀλωνιάρικα τ' ἄλογα κρεμοῦν **κανναβιδένιες λαιμαριές**²⁰⁶ ἀπ' αὐτὲς τὰ πιάνουν ρίχνοντας ἀγκούτσα δεμένη στὴν ἄκρη ἀπὸ σκoiνί. Καιρὸς εἶναι τότε γιὰ τ' ἀλώνια, καὶ γι' αὐτὸ τὰ πιάνουν καὶ τὰ τραβοῦν ἀπ' τὰ λειβάδια.

Οἱ τσοπάνηδες φροντίζουν νὰ **πηδάει**²⁰⁷ τὶς φοράδες τοὺς ἄλογο ἀπὸ καλὴ ράτσα. Ἐχει νὰ κάμει τὸ **πήδημα** γιὰ τὰ πουλάρια, ποὺ θὰ γεννηθοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ φέρνουν τὶς

203 Τσιόπουρο = τόπος τραχύς.

204 παράμερον, ὅπου δὲ συχνάζει ἄνθρωπος.

205 παροιμία, ποὺ λέγεται γι' ἄνθρωπο ποὺ ἀποφεύγει τὴ δουλειά.

206 σκoiνὶ ποὺ περιβάλλει τὸ λαιμό.

207 ὀχεύει.

φοράδες σὲ λακινιά, ποὺ ἔχει καλὸ βαρβάτο. Ἦ παίρνουν ἀπὸ ἄλλη λακινιά καὶ τὸ ρίχνουν στὴ δική τους. - Πάω τὴ φοράδα μου νὰ τὴν **τραβήξω**, τοὺς ἀκούς νὰ λένε. Ἦ πῆρα βαρβάτο, νὰ **τραβήξω**²⁰⁸ τὴ φοράδα. Αὐτὸ τὸ **τράβημα** γίνεται μὲ πλερωμὴ. Πλερώνεται κείνος πῶχει τὸ βαρβάτο, καὶ πλερώνεται τὸν καιρό, ποὺ θὰ γεννηθεῖ τ' ἀλογοπούλι.

Ὅταν θέλουν νὰ βγάλουν μουλάρια οἱ φοράδες τους, τὶς τραβοῦν μὲ γαϊδούρια. Κι ἐπειδὴς βαρβάτα γαϊδούρια σὲ χωριά τὰ βρίσκεις, -(ὄχι στὰ βουνὰ καὶ στὰ λειβάδια)- χρειάζονται ἓνα σωρὸ σκουτοῦρες. Πήγαινε νὰ βρεῖς τὸν ἀφέντη πῶχει τὸν καλὸ γαῖδαρο, συμφῶνα τον. Πάρε τὸ γαῖδούρι νὰ τὸ φέρεις στὸ λειβάδι. Προσπάθησε μόνος σου νὰ γίνεῖ τὸ τράβημα καλὸ, μὴν πέσει δηλ. σπόρος ὄξω ἀπ' τὴ γέννα· κι ἄλλα πολλά.

Πολλοὶ χωριάτες θρέφουν ξεπήτηδες βαρβάτο γαῖδούρι· τῶχουν γιὰ ἐμπόριο.

Οἱ ἴδιοι τότε τ' ἀναλαβαίνουν ὅλα. Ὅδηγοῦν τὰ γαῖδούρια στὶς φοράδες, ποὺ εἶναι γιὰ πῆδημα, φροντίζουν γιὰ τὸ καλὸ τράβημα κι ὅλα ὅσα ἀπαιτοῦνται. Ἦ πλερωμὴ γίνεται, ὅταν θὰ γεννηθεῖ τὸ μουλάρι.

Καὶ τ' ἀντίθετο γίνεται: βαρβάτα ἄλογα πηδᾶνε γαῖδάρεις καὶ βγαίνουν τὰ γαῖδουρομούλαρα. Θέλουν νὰ ποῦν, πῶς καὶ ἡ γελάδα τραβιέται μὲ γαῖδαρο καὶ βγάνει μουλάρι, τὸ **βουρδόνι**. Ἄλλοι τὸ παραδέχονται ἓνα τέτοιο θᾶμα κι ἄλλοι ὄχι.

* * *

Λένε πῶς τ' ἄλογα γνωρίζουν τὴ συγγένεια τους, ὅσο μακρυνὴ κι ἂν εἶναι. Ὡς τὰ **ἑπτὰ ζουνάρια** σερινιὸ δὲν πλησιάζει φοράδα ἀπ' τὴ δική του γενιά. **Ζουνάρια**, λένε τοὺς βαθμοὺς τῆς συγγένειας. Πρῶτο ζουνάρι εἶναι μάννα καὶ παιδί, δεῦτερο προσμάννα κι ἀγγόνι κλπ. Τῶχουνε παρατηρήσει αὐτὸ οἱ βαλμάδες καὶ τὸ βεβαιώνουν.

Τὶ παράξενο! Τ' ἄλογα εἶναι τόσο νοητά, ὥστε γνωρίζουν τοὺς δικούς τους ἀνθρώπους. Χλιμιτρᾶνε, ὄντας τοὺς βλέπουν. Φρουμάζουν τὴ νύχτα, ἅμα συντύχει κανένα ἀνεπάντεχο κακὸ στὸν ἀφεντικό τους. Κλαῖνε γιὰ τὸ θάνατό του. Γνωρίζουν τὸ δικό τους βαλμά· γνωρίζουν τὴ λακινιά τους. Δοκιμάζουν τὴ στράτα ποὺ πέρασαν, καὶ ποτὲ δὲν τὴ λησμονᾶνε. Τάχα γιὰτὶ νὰ μὴ γνωρίζουν καὶ ἀπὸ συγγένεια;

Προαισθάνονται τὶς μεταβολές τοῦ καιροῦ. Τέτοια πεποίθηση ἔχουν στὴν προαίστησή τους οἱ ἄνθρωποι, ὥστε μαντεύουν κι ὅλας ἀπ' τ' ἄλογα.

Ἄν ἰδεῖς ἄλογο νὰ κατουράει, ὄντας περνάει σὲ ποτάμι, θὰ πεθάνει ὁ νοικοκύρης, σοῦ λένε.

Ἄμα ἀκούσεις ἄλογο, νὰ χλιμιτράει στὸν ὕπνο του, ἄνθρωπος θὰ πεθάνει ἀπ' τὸ σπίτι τ' ἀφεντικοῦ του.

Τὰ βαρβάτα τ' ἄλογα τὰ **διαλένε** (εὐνουχίζουν). Εἶναι ἄνθρωποι ποὺ ξέρουν ἀπὸ **διάλεμα**. Διαλεχτάδες τοὺς λένε οἱ τσοπάνηδες. Αὐτοὶ πλερώνονται γιὰ τὴ δουλειὰ ποὺ κάνουν· 125 δραχμὲς παίρνουν γιὰ τὸ κάθε κεφάλι. Καὶ τὰ διαλένε ἀπὸ μικρά.

Ἦ κάθε λακινιά θᾶχει καὶ τὸ βαρβάτο τῆς. Ἀφήνουν ἓνα ἀπ' τ' ἄλογα ἀδιάλεχτο·

²⁰⁸ τραβιέται ἢ φοράδα = ὀχεύεται.

αὐτὸ εἶν' τὸ βαρβάτο.

Τὰ **λακινιάρικα**²⁰⁹ τ' ἄλογα τὰ καλυγώνουν, γιὰ νὰ μὴν παλαμοδέρνουν ἐκεῖ πάνω στὰ βουνὰ ποὺ περπατοῦνε. Τὸ χειμῶνα τὰ σαγιάζουν κιόλας μὲ τραγομαλλίσια σαγιάσματα, νὰ μὴ βρέχονται καὶ κρυώνουν.

Τὰ μουλαράκια ὄντας γίνουν τριῶ χρονῶν, τὰ πουλοῦν. Τὸ πούλημα γίνεται στὰ παζάρια. Τριώτικα τὰ λένε. Εἶναι στὴν ἡλικία ποὺ τράβηξαν μπόι. Κάνουν τότε γιὰ φορτιάρικα. Οἱ χωριάτες τ' ἀγοράζουν ξεσαμάρωτα, κ' αὐτοὶ ὁ ἴδιοι τὰ ἱγγλώνουν, τὰ σαμαρώνουν καὶ τὰ συνηθίζουν νὰ δέχονται φορτὶ στὸ σαμάρι τους.

Τ' ἄλογα παθαίνουν κι ἀπ' ἀσθένειες. Συνηθέστερες εἶναι τὸ **στροφίασμα** ἢ **στροφός**. Σωτηρία δὲν ἔχουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀσθένεια. Ἐπίσης **πιάνονται** στὶς πλάτες. Τὸ **πιάσιμο** εἶναι ἡ περιπνευμονία.

Πολλὰ ἄλογα θρέφουν οἱ καθαυτὸ βλάχοι, ποὺ ζοῦν στ' Ἀγραφιώτικα τὰ βουνά. Χωρὶς αὐτά, βλέπεις ἡ ζωὴ τοὺς εἶναι ἀδύνατη. Ὅλο τὸ βιό τοὺς εἶναι κινητό. Πάει κι ἔρχεται ὁ βλάχος, χειμαδιὰ καὶ βουνά, δυὸ φορὲς τὸ χρόνο, χινόπωρο κι ἄνοιξη. Πῶς θὰ μποροῦσαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ κάμουν βῆμα χωρὶς τὰ ἄλογα;

---

209 τὰ τῆς ἀγέλης.

Σφαχτά.

Πρόβατα καὶ γίδια τὰ λένε σφαχτὰ οἱ τσοπάνηδες.

- «Ἔχω ἑκατοστὴ σφαχτά». «Μπήκαν τὰ σφαχτὰ κι ἔκαμαν ζημιὰ», ἢ «πάω τὰ σφαχτὰ στὰ χειμαδιὰ» - «Πάω κοντὰ τὰ σφαχτά», σοῦ λέει ὁ τσοπάνης.

Ἄμα λένε, τὰ **φοφίμια**, καταριῶνται ἀπ' τὸ βαρυγκώμισμα. Κουράζονται, πηγαίνοντας κοντὰ τους, ἀγαναχτοῦν καὶ λέν τέτοιο καταραστικὸ λόγο.

- Ἔχω καμιὰ πενηνταριὰ φοφίμια, τοὺς ἀκοῦς. Κι ἂν πέσουν σὲ σπαρμωδιὰ καὶ πλερώσει τὴ ζημιὰ ποὺ ἔκαμαν; τὰ **φοφίμια!** βγάνει καὶ πάλι σὰν ἄχτι ἀπ' τὴν καρδιά του.

Σφαῆ εἶναι ὁ λαιμὸς τῶν σφαχτῶν, καὶ **σφαϊάτικο**, τὰ ὅσα πλερώνει κανεὶς νὰ τοῦ σφάζουν τὸ σφαχτό. Ἐπίσης κι ὁ φόρος, ποὺ πλερώνουν, ὅσοι σφάζουν, λέγεται **σφαϊάτικο**.

* * *

Ἄς παρουσιάσουμε τώρα μιὰ εἰκόνα σφαγῆς. Ἀρπάχνει ὁ τσοπάνης τὸ σφαχτὸ ἀπ' τὰ μαλλιά· τ' ἀνασκελώνει. Πατάει μὲ τὸ δεξιὸ πόδι τὰ πισινὰ του πόδια, πιάνει μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι τὰ κέρατα καὶ γυρίζει τὸ κεφάλι του πίσω. Βάνει τὸ δεξιὸ στὸ σελλάχι, ξεσέρνει τὸ μαχαίρι ἀπ' τὸ θηκάρι καὶ τὸ μπήχνει στὸ λαιμό. Τὸ αἷμα τρέχει σὰν ποτάμι. Τὸ σφαχτὸ κλωτσάει νεκρό.

Ὁ σφαγιὰς παίρνει τὴ **φουσκωτήρα**, μιὰ βέργα λιανὴ μὲ μύτη στὴν ἄκρη. Τὸ γυρίζει τ' ἀνάσκελα. Σηκώνει ἓνα ἀπ' τὰ πισινὰ πόδια, καὶ κόβει λίγο τὸ δέριμα κοντὰ στὸ γόνα. Χώνει τὴ φουσκωτήρα ἀνάμεσα στὸ τομάρι καὶ στὸ κρέας. Σκύβει τὸ στόμα του στὴν τρύπα ποὺ ἄνοιξε, καὶ φυσάει, φυσάει ἀέρα. Τὸ σφαχτὸ φουσκώνει σὰν τὸ σκόπουλο Σφίγγει τ' ἄνοιγμα. Χτυπάει στὸ τομάρι μὲ τὴν ἀπαλάμη δυνατὰ, γιὰ νὰ πάρει ὁλοῦθε ἀέρα· νὰ φουσκώσουν καὶ τὰ μπούνια²¹⁰ ἀκόμα. Ὑστερώτερα παίρνει τὸ μαχαίρι καὶ σχίζει τὸ τομάρι ἀπ' τὰ πίσω τὰ πόδια· τὰ γδέρνει, γδέρνει καὶ τὴν οὐρά. Σκίζει τὸ τομάρι ἀπ' τὰ πίσω κωλομέρια, βγάνει καὶ τὸ κωλάντερο. Κόβει τὰ πόδια στὶς κλείδωσες ὄχι καὶ τὸ τομάρι ὅμως γιὰ νὰ κρατιέται καλάμι καὶ μπούτι. Ἀνοίγει τρύπα στοῦ ἐνοῦ ποδαριοῦ τὸ μπούτι, περνάει τὸ καλάμι τ' ἄλλουνοῦ ποδαριοῦ μέσα καὶ φκειάνει σὰν κρεμάστρα. Σηκώνει τὸ σφαχτὸ, τὸ πάει σὲ τσαρπόλι²¹¹, σὲ γροθάρη²¹², σὲ πρόκα μεγάλη, σὲ ὅ,τι τέλος ξεπέχει κάπου, καὶ τὸ κρεμάει. Ἀρχίζει· πότε γδέρνει μὲ τὸ μαχαίρι, πότε βάνει ἀνάμεσα στὸ τομάρι καὶ στὸ κρέας τὸ χέρι καὶ ξεχωρίζει τὸ τομάρι. Προχωρεῖ προχωρεῖ, φτάνει στὰ μπροστινά. Μὲ κάποια δυσκολία ξεκολλάει καὶ δαῦτα ἀπ' τὸ τομάρι. Ἔρχεται στὸ λαιμό. Ἐδῶ εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη δυσκολία. Τὸ μαχαίρι ὅμως σιγὰ σιγὰ κάνει τὴ δουλειά. Ἔτσι βγάνει τὴν **προβιά**²¹³ τὴ **γιδιά**, τὸ **κατσικαδέρι**, τὸ **κριαριακό**, τὸ **ζυγουριακό**, τὸ **τραγιακό**, (κατὰ τὸ πρᾶμα ποὺ γδέρνει καὶ τὸ τομάρι) ὡς

210 τὰ μπούτια, τὸ τομάρι δηλ. στὰ πόδια.

211 διχάλη ἀπὸ δένδρο.

212 κρεμαστάρι πάνω στὶς ὀξώπορτες

213 καὶ προβίδι στ' Ἄγραφα.

τὸ κεφάλι. Πετᾶει τὸ δέριμα κάτω καὶ μένει τὸ σφαχτὸ κρεμασμένο στὸ τσιγκέλι.

Σκίζει τὴν κοιλιὰ καὶ βγάνει τὴ **μπρουστούρα** (τὸ στομάχι)· τὴν ἀποκόβει ἀπὸ τ' ἄντερα. Τὴν ἀφήνει κάτω. Πιάνει τὰ λιανάντερα. Τὰ στύβει σὰν νὰ τ' ἀρμέγει, καὶ σιγὰ σιγὰ βγάνει τὴ βοσκή²¹⁴. Τὰ διπλώνει, ὅπως ἡ γυναῖκα διπλώνει τὸ γνέμα τῆς σὲ λυσίδι. Φτάνοντας στὰ παχυάντερα, τὰ κόβει καὶ τὰ κρεμάει. Πιάνει τὸ παχυάντερο, καὶ στύβοντάς το βγάνει τὶς κακαράντζες. Κι ἂν στουπώνονται καὶ δὲν βγαίνουν, ρίχνει νερὸ καὶ τὶς παρασέρνει ὅλο καὶ παρακάτω. Σκίζει ἀπὸ μεριά σὲ μεριά, ὅταν στουπώνονται πολλὲς καὶ δὲν διαβαίνουν. Πετιοῦνται ἔξω. Τραβάει αὐτὸς παραπέρα ὡσποῦ καθαρίζει ὅλο τὸ παχυάντερο.

Μένει ἡ **πάννα** (διάφραγμα)· τὴν κόβει. Πιάνει τὸν **κερδιλιάγγο**²¹⁵, τὸν τραβάει καὶ τὸν ξεκολλάει ἀπ' τὴ θέση του μαζί με τὰ πνεμόνια, τὴν καρδιὰ καὶ τὸ συκώτι. Τὰ συκωτοπλέμονα, ποῦ λέει· τὰ κρεμάει κι αὐτά. Βγάνει καὶ τὸ **κοιλόξυγκο**²¹⁶ ἀπ' τὴν κοιλιὰ καὶ τ' ἀπλώνει στὴν πλάτη του νὰ στεγνώνει. τὸ **τυφλάντερο** τὸ ρίχνει στὰ σκυλιὰ· εἶναι ἄχρηστο. Ὑστερώτερα λιανίζει τὸ σφαχτὸ σὲ τέσσαρα κομμάτια. Τὰ δυὸ μπροστινὰ καὶ τὰ δυὸ τὰ πίσω. Τὸ κεφάλι τὸ χωρίζει ἀπ' τὸ λαιμό.

Κι ἂν τῷχει γιὰ ψήσιμο δὲν τὸ κομματιάζει. Βγάνοντας τὰ κοιλιακά, χώνει τὰ μπροστινὰ τὰ πόδια τοῦ σφαχτοῦ στ' ἀστήθι· ράβει τὴν κοιλιὰ με ράμα ἢ καὶ μπήγοντας σουβλάκια ἀπὸ μεριά σὲ μεριά²¹⁷. Παίρνει τὸ σουβλί²¹⁸. Τὸ περνάει ἀπ' τὴν πίσω μεριά πέρα ὡς πέρα. Βάνει δύναμη καὶ τὸ περνάει κι ἀπ' τὸ κεφάλι. Στεριώνει σὲ τοῖχο τὸ σουβλισμένο. Ἀλατίζει καὶ πιπεριάζει τὶς τρῦπες ποῦ εἶναι στὶς ἀμασκάλες. Ρίχνει ἀλάτι καὶ στὴ σφαζιά. Ἀνοίγει τὴν κοιλιὰ, βάνει κι ἐκεῖ ἀλάτι καὶ πιπέρι. Τρυπάει καὶ στὰ μπούνια· ἀλατίζει κι ἐδῶ.

Δένει τὰ πίσω τὰ πόδια στὸ σουβλί κι ἔχει ἔτοιμο τὸ σφαχτὸ γιὰ ψήσιμο. Ἀνάβει φωτιά· βάνει ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ πέτρες ἢ μπήγει φοῦρκες. Ἀπιθώνει τὸ σουβλί καὶ φαίνει ἀπ' ἀλάργα ἀλάργα πρῶτα, Φοβεῖται μὴν **ἀρπάξει**. Νὰ μὴν τσουρουφλιστεῖ δηλ. Πρέπει νὰ ψηθεῖ τὸ σφαχτὸ καὶ νᾶναι ἄσπρο ἀπόξω. Αὐτὸ εἶναι τὸ ρουμελιώτικο ψήσιμο. Τὸ βγάνει, τὸ λιανίζει καὶ τρῶνε ψητὸ κρέας.

214 τὴ χωνεμένη γλῶση.

215 τραχεῖα ἀρτηρία.

216 λέγεται καὶ «βασιλικό».

217 ποτὲ στὴ Ρούμελη δὲν φαίνεται σφαχτὸ με τὰ μπροστινὰ μπούτια ἔξω ὅπως στὴν Ἀθήνα.

Θεωρεῖται τὸ ἀπρεπέστερο πρᾶμα.

218 σουβλιὰ πάντα ἀπὸ ἐλατάκι ποῦ ξεφλουδίζουν.

Οἱ γιδοβίτσες. Οἱ γιδοβιτσιαραῖοι.

Στὰ περισσότερα τ' Ἀγραφοχώρια, τὸ κάθε σπίτι θρέφει μιὰ, δυό, τρεῖς, γίδες. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ ἔχουν τὸ γάλα τους οἱ ἄνθρωποι· ἔπειτα καὶ νὰ κοπανίζουν τὸ ὅσο τοὺς περισσεύει γιὰ νὰ βγάλουν τὸ βούτυρό τους· νὰ πῆζουν τὸ τυρί, ὅσο τοὺς χρειάζεται· νὰ ἔχουν τέλος ἄφθονα ὅσα ἀρτύματα τοὺς εἶναι χρειάζόμενα στὸ σπίτι τους.

Πολὺ δύσκολο εἶναι, -καταλαβαίνεις- τὸ ἓνα ἄτομο ἀπὸ τὸ κάθε σπίτι νὰ ἀκολουθεῖ ὀλημερίς σὰν ὁ τσοπάνης τὶς δυό-τρεῖς μαρτίνες γίδες (ἢ προβατίνες) ποὺ θρέφει ἢ οἰκογένεια. Ὅργανωσαν λοιπὸν ἓνα σύστημα πολὺ ὠφέλιμο στὰ συμφέροντα τῶν χωριανῶν. Ἄντις τόσοι οἱ τσοπάνηδες ὅσα τὰ σπίτια, βάζουν ἓναν τσοπάνη μισθωτὸ γιὰ νὰ φυλάει τὰ γίδια ὅλου τοῦ χωριοῦ. Νάτο:

Πρωῖ πρωῖ, καὶ πρὶν ὁ ἥλιος νὰ βγεῖ, ὅλοι οἱ χωριανοὶ εἶναι στὸ πόδι. Ἀρμέγουν τὶς γίδες τους. Σὲ λίγο περνάει ὁ βαλτὸς αὐτὸς τσοπάνης καὶ σφυρίζει σ' ὅλους τοὺς δρόμους γιὰ ν' ἀκούσουν. Εἶναι τὸ σύνθημα. Ἡ κάθε νοικοκυρὰ ἀκούοντάς τὸ ὀδηγεῖ τὶς γίδες τῆς στὸ ὠρισμένο μέρος, μιὰ ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ τὶς σμείγει μὲ τὶς γίδες τῶν ἄλλων χωριανῶν. Σιγὰ σιγὰ γίνεται ἓνα μπουλούκι γίδια, ἢ γιδοβίτσα τοῦ χωροῦ, ὅπως τὸ λένε.

Ὁ γιδοβιτσιαρῆς, ὅπως ἀκούεται αὐτὸς ὁ τσοπάνης τοῦ χωριοῦ, ὀδηγεῖ τὸ κοπάδι στὰ πλάγια τῶν γύρω βουνῶν ὅπου εἶναι ὁ κοινοτικὸς τόπος γιὰ νὰ βοσκήσει. Ὅλη τὴ μέρα ἀκολουθεῖ τὰ πράματα σὰν ὁ καλὸς τσοπάνης τὸ δικό του κοπάδι. Ἔχει, βλέπεις, εὐθύνη γιὰ κάθε γίδι ποὺ παίρνει νὰ φυλάξει, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλα μαζὶ.

Ὅταν ὁ ἥλιος γείρει κατὰ τὴ δύση του, καὶ τ' ἀπόσκια ξαπλωθοῦν στὰ ριζά, ἰσκιώσει καὶ τὸ χωριό, ὁ γιδοβιτσιαρῆς γυρίζει ἀπ' τὴ βοσκὴ τὴ χωριανὴ στάνη.

Φτάνοντας στὴν ἄκρη ἀπὸ τὰ σπίτια, δὲν ἔχει τίποτα ἄλλο νὰ κάμει, παρὰ νὰ σφυρίξει δυνατά. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἐννοοῦν πῶς γύρισαν τὰ μανάρια τους. Δὲ βγαίνουν ὅμως στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ τώρα, ἀλλὰ περιμένουν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ὁ καθένας. Τὰ γίδια σκορπίζονται, καὶ μόνον τους ἔρχονται στὴν κατοικία τους.

Πιάνει κάθε νοικοκυρὰ τὶς δικές τῆς γίδες, τὶς ἀρμέγει καὶ τὶς δένει περιμένοντας τὸ πρωῖ.

Ἀγραφιώτης γιδοβιτσιάρης.

* * *

Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ κόπια, τί λές καὶ πλερώνουν; 2 ὀκάδες καλαμπόκι γιὰ τὸ κάθε γίδι, ὡς ρόγα τοῦ γιδοβιτσιάρη σὲ διάστημα 6 μηνῶν!! Ἐπίσης ἡ κάθε οἰκογένεια θὰ τὸν πάρει τόσα βράδουα νὰ φάει σπίτι τῆς, ὅσες γίδες ἢ προβατίνες ἔχει. Ὅταν περάσει αὐτὴ ἡ ἀράδα τῆς τροφῆς μιὰ φορὰ ἀπ' ὅλους τοὺς χωριανούς, ξαναγυρίζει δεύτερη, τρίτη κλπ.

Γιδοβιτσιάρης κοντὰ στὸ νοῦ πὼς δὲ δέχεται νὰ γίνεῖ ὁ καθέννας. Γίνεται, μαθέ, ὑπηρετῆς ἐνοῦ χωριοῦ ἄνθρωπος μὲ τόσο πολλὰς εὐθύνες καὶ τόσο μικρὴ πλερωμὴ; Κι ὅμως βρίσκονται καὶ ρεμπεσκέδες, ποὺ δέχονται. Τυχαίνει καὶ κανένα φτωχόπαιδο ὄρφανό κι ἀπροστάτευτο· κεῖ ποὺ θὰ σεργιανάω ἔτσι ἐδῶ ἐκεῖ, σοῦ λέει ἄς δεχτῶ ἓνα κομμάτι φωμί, ποὺ βρίσκω!

Καὶ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καταντᾶει συνήθεια, καὶ τὸ παίρνουν κάμποσοι γιὰ ἐπάγγελμα στὰ χωριά νὰ φυλᾶνε τὴ γιδοβίτσα. Τσοπάνης, σοῦ λέει ἓνας ἄλλος· ἀδιάφορο ἂν ἔχει στὸ κεφάλι τοῦ πολλοὺς ἀφεντάδες καὶ δέχεται λογιῶν λογιῶν βρισιές κάθε μέρα. Γιδοβιτσιάρης καὶ βουκόλος στὰ χωριά ἔχουν τὴν ἴδια ὑπόληψη. Τοὺς θεωροῦν σὰν τὰ

χειρότερα ὑποκείμενα τοῦ τόπου τοὺς οἱ χωριάτες.

www.pentalofo.gr

Τὰ βρουκολούδια.

Στ' ἄλλα βουνίσια χωριὰ πού δὲν ἐπικρατεῖ τὸ ὠραῖο σύστημα τῆς γιδοβίτσας καὶ τοῦ γιδοβιτσιάρη, ὅσα σπίτια θρέφουν γιδερά, ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τὸ μανατιάζουν μὲ τὰ μανάρια. Εἶναι ἀγόρι ἢ κορίτσι· ὁ βοσκὸς αὐτός· καὶ λέγεται βρουκολούδι. Καὶ σμείγουν πρῶτ' πρῶτ' 2, 3, 4, καὶ περισσότερα κάποτε παιδιὰ στὴν ἄκρη στοῦ χωριό. Οἱ γίδες, τὸ φορτιάρικο, κάποτε καὶ τὸ βόδι, γίνονται ὅλα ἓνα μπουλούκι, μιὰ στάνη καὶ παίρνουν τὴ στράτα πού τὰ βγάνει ἔξω, στὶς πλαγιές πέρα.

- Πᾶνε τὰ βρουκολούδια νὰ βοσκῆσουν τὰ πράματα λένε, ὅσοι βλέπουν αὐτὴ τὴ σκηνή.

Τὰ πλάγια ὅλα πού βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, λαβαίνουν ξεχωριστὴ ζωὴ τέτοια ὦρα. Ἡ κάθε παρεούλα τῶν βρουκολουδιῶν δίνει τὸν τόνο τῆς. Ἐδῶ βλέπεις γίδα νὰ βόσκει, παρέκει ἀρνὶ νὰ βελάζει.

Χωμένο μέσα στὰ χαμόκλαδα ζητῶντας χορτάρια μουγγρίζει ἓνα βόδι, γιατί ἄκουσε τὸ μούγγρισμα ἄλλου βοδιοῦ πού βόσκει στὴν ἀντικρυνὴ πλαγιά. Λίγο πιὸ κάτω σὲ ριζιμιὸ λιθάρι γκαρίζει ὁ γαῖδαρος, γιατί κατάλαβε ἄλλο γαῖδαρο πού τὸν ὀδηγοῦν φορτωμένον κοπριά στὴν πλαϊνὴ στράτα.

Σὲ μιὰ λακκούλα, ὅπου ἡ ἄκρη ἀπὸ τὰ ἔλατα, εἶναι καθισμένα δυὸ τρία παιδάκια, τὰ βρουκολούδια. Ὅλόγυρα καθὼς εἶναι, παίζουν τὰ πεντόβολα καὶ σκορπίζουν γέλια.

Ἐνας τσοπανάκος μὲ κρεμασμένο τὸ σακούλι στὸν ὦμο ὀδηγεῖ τὰ πρόβατα στὴ βοσκή. Φαίνεται στὴν ἀποπέρα ραχούλα. Ἀκούεται τὸ λυπητερὸ τραγούδι, πού βγάζει ἡ φλογέρα του, συνοδευμένο μὲ τῶν κουδουνιῶν τὸν ἦχο. Γκάπ γκάπ! ἀντηχεῖ τὸ τσεκούρι τοῦ ξυλοκόπου μέσα στοῦ δάσος. Κι ὁ τζιτζικας, καθὼς τὸν πῆρε τοῦ μεσημεριοῦ τὸ κάμα, ἀκατάπαυτα σκούζει κρυμμένος στὰ φύλλα μέσα ἀπὸ τὰ δέντρα.

Νά, ἡ εἰκόνα τῆς βουνίσιας αὐτῆς ζωῆς πού ζοῦν τὰ βρουκολούδια. Πόσο ὠραία εἶναι νὰ τὴν ἀπολαύεις ἀπὸ μακριά!

* * *

Ἄς δοῦμε τώρα τὸ διαφορετικὸ χρῶμα πού παίρνει ἡ ὁμορφὴ αὐτὴ ζωὴ τὸ βράδυ βράδυ.

Ἐνῶ ὁ ἥλιος σὰν κουρασμένος κατεβαίνει, καὶ τὰ βασιλέματα του, ὅσο πᾶν, ρίχνουν πιὸ πάνω στὶς κορφές τῶν ἀντικρυνῶν βουνῶν τὶς ἀντηλιές τους, τὰ βρουκολούδια κατεβάζουν ἀπ' τὶς πλαγιές τὰ πράματα. Γεμίζουν γίδια, βόδια, φορτιάρικα οἱ στράτες πού φέρνουν στοῦ χωριό μέσα. Σὰν τὰ μερμύγκια πού τραβοῦν γιὰ τὴ φωλιά τους, τραβοῦν καὶ τὰ βρουκολούδια γιὰ τὰ σπίτια τους. Ἄλλο παιδί σφυρίζει, ἄλλο φωνάζει, ἄλλο τραγουδάει, ἄλλο παίζει τὴ φλογερίτσα του, ἄλλο σαλαγάει τὸ γαῖδουρί. Ἐνα βρουκολούδι εἶναι φορτωμένο κλαρί στὴν πλάτη του· θὰ τὸ κρεμάσει νὰ φᾶν τὰ μαρτίνια τὸ βράδυ· ἄλλο κουβαλάει ξύλο στὸν ὦμο· τρίτο κρατεῖ μιὰ βέργα στοῦ χέρι καὶ σαλαγάει τὰ πράματα. Κάπου κάπου σ' αὐτὴ τὴ μυρμηγκιά μέσα βλέπεις καὶ κάνα βρουκολούδι

καβάλλα στὴ γίδα του. Οἱ γίδες μόλις προχωροῦν· δὲν τις ἀφήνει τὸ βάρος ποὺ σέρνουν στὴν κοιλιά. Εἶναι φουσκωμένες ἀπὸ τὸ πολὺ βόσκημα· θαρρεῖς κι εἶναι γκαστροωμένες. Τὰ μαρτίνια ἔχουν τὸ σχοινί, ποὺ τὰ δένουν, περιδεμένο στὴ μέση τους. Ἐξῶ κεῖ προχωροῦν καὶ γαϊδούρια φορτωμένα ξύλα καὶ κλαρὶ πανωσάμαρα.

Νά, ἡ εἰκόνα ποὺ σιγὰ σιγὰ σβήνεται στὰ μαῦρα σούρουπα ὅπου ἡ νύχτα σκορπίζει σ' ὅλα τὰ στενοσόκκακα τοῦ χωριοῦ, καὶ καταχωνιάζεται ἔπειτα στὰ κατασκότεινα σπίτια του.

Ὅλο αὐτὸ τὸ κομμάτι τῆς βουκολικῆς ζωῆς εἶναι γνωστὸ στὰ βουνίσια χωριά μὲ τὸ ὄνομα **σκάρου**. **Σκάρισαν τὰ βρουκολούδια. Εἶναι στὸ σκάρου. Γύρισαν ἀπ' τὸ σκάρου.** Εἶναι τὰ τρία τμήματα τῆς καλοκαιρινῆς μέρας ἐκεῖ πάνω στὴ Ρούμελη. Καὶ ξαναγυρίζουν τόσες φορές, ὅσες εἶναι οἱ καλὲς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ ποὺ περνοῦν σὰν τὸ νερὸ στὸ ποτάμι, ὥσπου νὰ μπεῖ ὁ κόσμος στὸ χειμῶνα νὰ πάρει ἡ ζωὴ διαφορετικὴ ὀλότελα ὄψη.

Μπαίνοντας κι αὐτὸς, πιάνουν τὰ χιόνια. Τὰ φύλλα ἀπ' τὰ κλαριά κιτρίνισαν κι ἔπεσαν. Μονάχα τὰ ἔλατα καὶ τὰ κέδρα πρασινίζουν πέρα στὰ πλάγια. Πολλὲς φορές ὅλος ὁ λόγγος ἀσπρίζει· εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ τὰ πολλὰ χιόνια. Ὁ σκάρου ἔπαιψε πιά. Τὰ βρουκολούδια ἔπιασαν τὸ φωτογῶνι· ποῦ νὰ βγοῦν; ποῦ νὰ σκαρίσουν! Χιόνια...!

Τότε λοιπὸν πῶς συντηριόνται τὰ δυὸ τρία μαρτίνια ποὺ θρέφει ὁ κάθε χωριάτης; Τὶς κακὲς μέρες τοὺς κρεμοῦν κλαρὶ ξερὸ ποὺ εἶχαν ἀποθηκιάσει ἀπὸ τὸ καλοκαίρι· ροκανίζουν ροκανίζουν στὴ ζεστασιὰ τοῦ ἀχουριοῦ. Κι ὅταν ξεθυμώσει ὁ καιρὸς ἀπ' τὴ βαρυχειμωνιά, κι ὁ ἥλιος σκορπίσει τὶς ἀχτίνες του πάνω στὰ διαμαντένια σπειράκια τοῦ χιονιοῦ, ποὺ σκεπάζει ὅλον τὸν τόπο, γυναῖκες, ἄντρες παιδιά, ξεχύνονται στὰ γύρω. Ἄλλος κόβει σκοῦπες (κλαδιά) ἀπὸ ἔλατα· τὶς φορτώνεται στὴν πλάτη, καὶ κόβοντας τορὸ στὸ χιόνι γυρίζει. Ἄλλος πάει μακρὰ στὸ λόγγο· ἀνεβαίνει στὰ ἔλατα, καὶ πιάνοντας τὴ μελὰ (παράσιτο τοῦ ἔλατου) τὴν ξεκόβει καὶ τὴ ρίχνει κάτω. Φκειάνει ζαλιά, τὴ φορτώνεται στὴν πλάτη καὶ τὴ φέρνει γιὰ νὰ ρίξει στὴ γκαστροωμένη γίδα του. Ἔτσι περνάει ὁ βαρὺς χειμῶνας ἐκεῖ πάνω στὰ ψηλὰ μέρη, ὥσπου νὰ ξανάρθει ἡ ἀνοιξη μὲ τὰ πολλὰ τὰ φύλλα καὶ τὰ χορτάρια τῆς.

Οἱ γιορτάδες τῶν τσοπάνηδων.

Δὲν εἶναι ἀδιάφοροι οἱ τσοπάνηδες στὴ θρησκεία. Μὰ κοντὰ στὸ νοῦ, αὐτοὶ νιώθουν τὴ θρησκεία διαφορετικὰ ἀπὸ ἕνα μορφωμένον ἄνθρωπο. Τὴν περιορίζουν σὲ ὠρισμένους τύπους· ἂν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ξετοπίσεις, μὲ καθαρὴ συνείδηση σοῦ κολλοῦν τὴν κατηγορία πὼς εἶσαι ἄθεος.

Ἔχουν φόβο θεοῦ μέσα τους, ἀλλὰ πιὸ πολὺ φοβοῦνται τοὺς ἁγίους, κι ὅταν λέγουν ἁγίους ἐννοοῦν τὶς εἰκόνες τους. Περισσότερο μάλιστα σέβονται τὶς εἰκόνες ποὺ εἶναι στὰ μοναστήρια καὶ στὰ ἐξωκκλήσια. Αὐτὸ τὸ βλέπεις κατακάθαρα, ὅταν αὐτοὶ, σοῦ παρασταίνουν, πὼς ἄλλη εἶναι ἡ Παναγία τοῦ χωριοῦ τοὺς κι ἄλλη ἡ Προυσιώτισσα· ἄλλη ἡ Κατερινιώτισσα (Κατερινοῦς μοναστήρι, στοῦ Μεσολογγιοῦ τὴν ἐπαρχία) ἄλλη τοῦ Κουτσουροῦ (κοντὰ στὸ Λιδωρίκι) κλπ. Κλπ.

Τὸ ἴδιο ἀκοῦς καὶ μὲ τὸν Ἰἂννη - Γιάννη, τὸν Ἰἂννη - Γεώργη (ὑπάρχει Ἰἂννη - Γιώργη καὶ Ἰἂννη - Γεωράκης)... Μεγαλύτερο μυστήριο θρησκευτικὸ κρύβουν, καθὼς τὸ φαντάζονται, τὰ μοναστήρια· κι ἀπ' αὐτὰ πιὸ πολὺ τὰ διαλυμένα τὰ παλιομανάστια. Τρέμουν, μὴν τύχει καὶ πατήσει πρᾶμα τους στὸ μαναστηριακὸν τόπο. Εἶναι κτῆμα «τοῦ Ἁγίου».

«Τὸ βακούφικο»! Ὅποιος ἔφαε ἀπ' τὸ βακούφικο, προκοπὴ δὲν ἔκαμε»! Κι ὅσοι «κροῦνε», εἶναι καταδικασμένοι στὴ συνείδηση τῶν ἄλλων τσοπαναραίων. «Εἶδα τὴν προκοπὴ τοὺς ὅσοι ἔκρουξαν»! λέει ὁ κάθε θεοφοβούμενος τσοπάνης, καὶ φυλάγεται ὅσο νὰ εἰπεῖς.

Πολλοὶ τσοπάνηδες, ποὺ εἶναι μανατιασμένοι στὰ πράματα καὶ δὲ μποροῦν νὰ πεταχτοῦν στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, ἀνάβουν κεράκι στὸ ἐξωκκλήσι. «Πῆγα κι ἔκαμα ἕνα σταυρό»! τοὺς ἀκοῦς. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια, θέλει νὰ πεῖ πὼς ἔκαμε τὰ θρησκευτικὰ τοῦ καθήκοντα ὁ τσοπάνης. Γιὰ τὶς νηστείες εἶπαμε καὶ παραπάνω, Εἶδες ἐκεῖ, τί μεγάλη σημασία δίνουν! Τετράδη, Παρασκευὴ, Δεκαπενταύγουστο «δὲν τὸ χαλᾶν». Ποτὲ· τὰ δόντια νὰ τοὺς βγάλεις. «Νὰ πάθω κάνα κακό, μακριὰ ἀπὸ δῶ»! σ' ἀπαντοῦν, ἂν τοὺς πεῖς, πὼς δὲν εἶναι ἁμαρτία νὰ φάει κάποτε ἄνθρωπος. «Τίποτε, ἀστενὴς καὶ ὀδοιπόρος ἂν εἶσαι, τότε μπορεῖς καὶ νὰ τὸ καταλύσεις»! Ἐπιμένουν· κι ἐκεῖνον ποὺ «δὲν τῶχει γιὰ τίποτε, καὶ τρώει», τὸν λένε «Τοῦρκο»

Τυχὸν καὶ τοὺς εὔρει κακό, τάζονται στὰ μοναστήρια καὶ στὰ ἐξωκκλήσια· νὰ πᾶνε στὴ χάρη τους· νὰ τὰ ζώσουν τρεῖς δίπλες μὲ ζῶσμα· νὰ ἀνάψουν λαμπάδες ἴσιαμε τὸ μπόι τους.

Τάζουν νὰ φέρουν τὸ τουφέκι τους, τὸ καλύτερο κριάρι, ζυγούρι, ἀρνί, ὄ,τι...

Δείχνουν κι ἀλλιῶς πὼς εἶναι θεοφοβούμενοι οἱ τσοπάνηδες· σηκώνονται πρωῖ πρωῖ, καὶ νίβοντας τὸ πρόσωπο, γυρίζουν κατὰ τὸν ἥλιο καὶ κάνουν τὸ σταυρό τους. Ὄντας θὰ σταυροποδιαστοῦν, «νὰ πάρουν δυὸ χαψιές» - λένε καί: «νὰ χάψουν» - κάνουν τὸ σταυρό τους. Κι ὅταν τοὺς τύχει κρασί, σταυροκοπιοῦνται.

Ἐπίσης στὴν ἀρχὴ στὸν κοῦρο, στὸ πῆξιμο τοῦ τυριοῦ, «ἀμὴν Παναγία μ'!», λένε· κάνουν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ τότε βάζουν μπρὸς τὴ δουλειά τους.

Ξέρουν καὶ γιὰ τὸν ὄρκο, πὼς εἶνε κακὸ πρᾶμα καὶ σπάνια τὸν κάνουν. Τρώει τὸ Βαγγέλιο!», λέν με περιφρόνηση γιὰ κείνον ποὺ ὀρκίζεται «γιὰ ὅ,τι κι ἂν τί».

* * *

Ἔχουν καὶ καταδικές τοὺς γιορτάδες οἱ τσοπάνηδες· ποὺ τὶς σέβονται πιὸ πολὺ ἀπ' τὶς ἄλλες, θέλω νὰ πῶ. Τ' Ἄϊ - Γεωργιοῦ, νὰ ποῦμε, εἶναι μεγάλη γιορτὴ γιὰ ὅλους τοὺς χριστιανούς ἀλλὰ οἱ τσοπαναραῖοι τὴ γιορτάζουν μὲ μεγαλύτερη ἐπισημότητα. «Δυὸ ἄρνια καλὰ ἔχω, ἓνα γιὰ τὴ Λαμπρὴ κι τ' ἄλλο γιὰ τ' Ἄϊ - Γεωργιοῦ», ὅταν σοῦ λέει ὁ τσοπάνης, καταλαβαίνεις βέβαια πὼς τὴ γιορτὴ τοῦ μεγαλομάρτυρα τὴ θεωρεῖ δεύτερη Λαμπρὴ. Σφάζει λοιπὸν καὶ φαίνει, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὸ Πάσχα, Καινούργια χρονιὰ δὰ ἀρχίζει τὴ μέρα αὐτὴ γιὰ τοὺς τσοπαναραῖους. «Ἀπ' Ἄϊ - Γεωργιοῦ σ' Ἄϊ - Γεωργιοῦ», - ὁ χρόνος γι' αὐτοὺς - κανονίζονται ὅλες οἱ προθεσμίες γιὰ τὶς τσοπανοδουλιές τους.

Τσοπανούρα στὸ Λάκκο στὰ Βαρδούσια.

Τ' Ἄϊ - Βασιλειοῦ ἐπίσης τὴ γιορτάζουν μὲ ξεχωριστὰ ὀλότελα νόημα. Μπαίνουν στὸ μαντρί ἀπὸ νύχτα ἀκόμα· καλημερίζουν καὶ χρονοπολίζουν τοὺς πιστικὸς χαρίζοντάς τους τὶς βασιλοκουλοῦρες.

* * *

Πὼς «τοῦ Χριστοῦ τὰ παλιότερα χρόνια ἦταν γιορτὴ μὲ ἐξαιρετικὴ σημασία γιὰ τοὺς τσοπάνηδες, τὸ δείχνει τὸ ἔθιμο ποὺ ἐπικρατεῖ σ' ὅλα σχεδὸν τὰ χωριὰ τῆς Ρούμελης, καὶ σήμερα ἀκόμα.

Οἱ χωριάτες τὴ μέρα αὐτὴ φκειάνουν ἰδιαίτερο ψωμί, «Τὸ Χριστόψωμο». Κολλοῦν στὶς τέσσερες ἄκρες του καὶ στὴ μέση ἀπὸ ἓνα ψωμάκι ποὺ τὸ σφραγίζουν μὲ τὸ βλόγερο· τάχα πέντε «πρόσφορα» τῆς ἐκκλησιᾶς αὐτά. Σχηματίζουν τὸ σταυρό· Στὰ ἀνάμεσα τοποθετοῦν κουλουράκια στενόμακρα, κι ἄλλα σὰ σταυρουδάκια· κι αὐτὰ τὰ νοματίζουν «ἀρνάκια» καὶ «κατσικάκια».

Τὸ χριστόψωμο δὲν τὸ γρίζει κανεὶς πρὶν περάσει ὁ παπάς. Αὐτὴ τὴ μέρα γυρίζουν

οἱ παπάδες τὰ σπίτια ὅλα μὲ τὴ σειρά καὶ σηκώνουν τὰ «ὕψωματα²¹⁹».

Πάνω στὸ τραπέζι ποὺ βρίσκεται καταμεσῆς στὸ δωμάτιο, εἶναι πιάτο μὲ σιτάρι ἄβραστο· ἀποπάνω κείμεται ἓνα κερὶ χειρόπλαστο. Κοντὰ τοὺς εἶναι τὸ «χριστόψωμο». Μπαίνει ὁ παπάς. Καλημερίζοντας βάνει εὐλογητό. Διαβάζει τὶς εὐχές, Βγάζει μὲ μαχαίρι τὸν «ἄρτο» ἀπὸ τὸ μεσινὸ πρόσφορο· τὸν δίνει σὲ μικρὸ παιδί. Κεῖνο κρατώντας τὸν μὲ τὰ δυὸ χέρια χάνει τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ: «στὸ ὄνομα τοῦ πατρός!», ὅταν λέει ὁ παπάς, γγίζει τὸ μέτωπο. «καὶ τοῦ υἱοῦ!», κατεβάζει τὰ χέρια στὴν κοιλιά: «καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος!», τὰ πάει στὸν δεξὶν ὤμο· «Ἀμήν», στὸν ἀριστερό. Τρεῖς φορές αὐτό, Παίρνει τὸν «ἄρτο» ὁ παπάς καὶ δίνει ἀντίδωρο σ' ὅλα τὰ ὀνόματα τῆς οἰκογένειας· κρατεῖ τὸ τελευταῖο κομμάτι καὶ τὸ ρίχνει στὸ γυαλὶ μὲ τὸ κρασί γιὰ νὰ μεταλάβει ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ.

Καταμεσῆς στὸ χριστόψωμο μπημένο, καίει τὸ κερὶ. Ζυγώνουν ὅλοι· πιάνουν τὸν φωμὶ μὲ τὸ δεξί, ἓνας ἀποδῶ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὀλόγυρα. Τὸ «ὕψώνουν», ἐνῶ ὁ παπάς διαβάζει· τελειώνοντας ἢ εὐχὴ τ' ἀφήνουν κάτω.

Τὸ παίρνει ὁ παπάς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπ' τὶς δυὸ ἄκρες βάζει τὰ δυνατά του καὶ τὸ τσακίζει. Ἐὰν τὸ κομμάτι ποὺ κρατεῖ τὸ δεξὶ χέρι τύχει μεγαλύτερο, πέρασε ὁ ποῖδ' πολὺς χειμῶνας μαντεύουν· θὰ γλιτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς· ἂν κατὰ τὸ ζερβὶ πέσει τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάει ἢ χρονιὰ γιὰ τὸ πρᾶμα²²⁰.

Αὐτὸ τὸ ἔθιμο ὅσον πάει καὶ λησμονιέται, ἀλλὰ οἱ τσοπάνηδες ποὺ φυλᾶνε τὰ παλιὰ ὅλα, φυλᾶνε κι αὐτό.

Τ' Ἄϊ - Μηνᾶ πάλι (11 Νβρίου) εἶνε μεγάλη γιορτὴ γιὰ τοὺς τσοπάνηδες. Αὐτὸς ὁ Ἅγιος κόβει τὸ στόμα τῶν ζουλαπιῶν· κι εἶδες παραπάνω, τί κάνουν.

Ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἢ Ἁγία Παρασκευή, κι ὁ Ἄϊ - Λιάς εἶνε γειτόνοι τοὺς ἅγιοι καὶ τοὺς σέβονται πολὺ· τοὺς λατρεύουν πὲς καλύτερα. Στὰ ὁμορφότερα ἐξοχικὰ μέρη τῶν χωριῶν, σὲ βουναλάκια πάνω, σὲ διασελάκια, σὲ βρύσες ἢ κεφαλόβρυσσα κοντά, εἶναι χτισμένα ἀπ' ἀνέκαθε τὰ ξωκκλησιάκια τους. Ἐνα δασάκι πυκνὸ καὶ βαθύσκιο ἀπὸ ἔλατα, ἀπὸ δένδρα, ἀπὸ πουρνάρια πάντα τὰ κρύβει. Τὸ μυστήριο τῆς ἐρημιᾶς τοὺς σκορπίζει τὸ φόβο σ' ὅλα τὰ γύρω. Τὰ τσοπάνικα μάτια ἴδια κι ἀπαράλλαχτα, ὅπως «τῶν ποιμένων τῆς Ἀρκαδίας» ποὺ στὰ παλιὰ χρόνια ἔβλεπαν τὸν Πᾶνα, βλέπουν τὴν Ἁγία - Μαρίνα, τὴν Ἄϊα - Παρασκευή, ὁμορφες κοπέλλες, ποὺ τριγυρίζουν κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα τὸ ἐρημοσπιτάκι τους· τὴν ἐκκλησοῦλα· καὶ τὸν Ἄϊ - Λιά ὀλόλαμπρον νὰ ξεπροβάλει, σὰν νὰ τοὺς λέει: ἐδῶ εἶμαι! Μὴν τολμῆστε καὶ πατῆστε τὸν ἅγιο τόπο μου μὲ τὰ πράματά σας.

Ἐχει τὸ φόβο τῆς ἢ τσοπανούρα κι ὅλο προσπαθεῖ νὰ τοὺς καλοπάρει· νὰ χτίσει τὰ τοίχια τους, ἂν ὁ χρόνος τὰ σαφαιλιάσει· νὰ διορθώσει τῆς χαρβαλωμένες στέγες τους· ν' ἀνάβει τὰ καντηλάκια τους· νὰ γιορτάζει τὴ χάρη τους χρόνο σὲ χρόνο...

219 ἀπὸ δῶ βγήκε καὶ ἡ παροιμία: «σηκώνει ὕψωματα», ποὺ πὰ νὰ πεῖ, κάνει ἐπισκέψεις ἓνας στὰ γιορτάσια. Ὅμοια παροιμία «πῆρε τὸ σταυρὸ καὶ γυρίζει», γιὰ μιὰ γυναῖκα ποὺ δὲν ἀφήνει σπίτι γιὰ σπίτι ἐπισημόημερο. Ὅλα τὰ ἐπισκέφεται.

220 οἱ γεωργοὶ τὸ παραδέχονται ἀλλιῶς, Τὸ μεγάλο κομμάτι πάντα σημαίνει πολὺ· ἂν πάει κατὰ τὸ δεξὶ χέρι, θὰ γίνῃ πολὺ σιτάρι, ἂν κατὰ τὸ ζερβὶ, πολὺ καλαμπόκι.

Παγγυρίζει τότε. Παγγύρια τσοπάνικα τῆς Ἀγιά - Μαρίνας, τῆς Ἀγιά - Παρασκευῆς, τοῦ Ἁϊ - Λιᾶ, ποὺ δὲν παραλείπει ὅμως κι ἡ χωρατιά νὰ τὰ τιμάει. Ἐκεῖ βλέπεις νὰ σφάζουν καὶ νὰ φαίνουν τὰ γκορπάνια τοὺς οἱ τσοπάνηδες· Νὰ στρώνουν τραπέζια ἕνα γύρω στὴν ἐκκλησίτσα καὶ νὰ τὰ γεμίζουν ἀπὸ γάλατα, γιαούρτια, τυρόπιττες... Νὰ «σκοτώνονται» ποιὸς νὰ σὲ πρωτοπάρει γιὰ νὰ φᾶς στὸ τραπέζι του, καὶ ποιὸς θὰ ἔχει τὴν τιμὴ νὰ περιποιηθεῖ τὸν παπά. Γλεντᾶνε, γλεντᾶνε ὡς τὸ βράδυ... Παίρνουν «ἀγίασμα» καὶ πᾶν ν' ἀγιάσουν τὶς στάνες.

Ἡ γιορτὴ ὅμως ποὺ θεωροῦν καθαυτὸ τσοπάνικη στὰ χωριά εἶναι ἡ «Ἀνάληψη ἢ «Τὸ βλάχικο σήμερα!», ποὺ λέν γι' αὐτὴ τὴ μέρα. Κι ἀλήθεια εἶνε «βλάχικος χαδᾶς.» Ἄντέτι τῶχει ὁ κάθε τσοπάνης νὰ σφάζει, νὰ ψήσει, νὰ κάμει τραπέζι στὴ δική του τὴ στρούγκα ὁ καθένας· στὸ λειβάδι πάνω, ποτὲ στὸ χωριὸ κάτω. Θὰ φκειάσει τὴ γιαούρτι του, τὸ τυρὶ του, τὸ κοσμάρι του· θὰ φέρει καὶ τὸ ἀνάλογο κρασι ἀπὸ τὸ σπίτι του.

Τσοπάνισσα ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα θὰ ἐτοιμάσει τὴν καλὴ πίττα, τὸ καθάριο ψωμί, ἄλλη στὸ σπίτι, ἢ καθαυτὸ βλάχα στὸ κονάκι.

Θὰ τὰ φορτώσει στὸ μουλᾶρι καὶ τὸ πρωῖ θαμπούλια - ἢ Ἀνάληψη τότε - θὰ πάει στὰ πράματα.

Ὁ τσοπάνης ἀπ' ἄλλη μεριά θὰ στείλει τὸ τσοπανόπουλο στὸ χωριό· νὰ φέρει τὸ χλωροτύρι στὴν ἐκκλησιά γιὰ νὰ τὸ βλογήσει ὁ παπάς. Θὰ καλέσει ἀπ' τὸ χωριὸ τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς του θὰ παρακαλέσει καὶ τὸ δάσκαλο, τὸ εἰρηνοδίκη, τὸν τὸ κάθε ξένο πούθελε μένει στὸν τόπο του γιὰ νὰ τὸν τιμήσουν στὴ γιορτὴ του.

Ὁ παπὰς τελειώνοντας τὴ λειτουργία στὸ χωριὸ κάτω, παίρνει τὴν ἀγιαστούρα καὶ τὸ βοηθό του κι ἀνεβαίνει στὰ λειβάδια. Τὸν περιμένουν οἱ τσοπαναραῖοι ὅλοι.

- Ποῦντος; ποῦντος; ἀκοῦς σ' ὅλες τὶς στρούγκες.

Ἔρχεται τέλος. Μαζεύουν τὰ πράματα στὴ στρούγκα. Ἀπιθώνουν τὸ κούτουλα μὲ τὸ γάργαρο καὶ κρύο νερὸ πάνω σὲ πέτρα. Διαβάζει ἀγιασμό· βουτάει τὴ βρεχτοῦρα ἢ τὸ βασιλικὸ κι «ἀγιάζει» τὰ πρόβατα, τὰ γίδια.

Τὸν φιλεύουν κάνα μεζὲ καὶ φεύγει, γιὰτὶ βιάζεται· τὸν περιμένουν στίς ἄλλες τὶς στρούγκες, «Διάβηκε», λέν. Ὁ βοηθός του παίρνει τὸ τυρὶ. Αὐτὸ δὲν κάνει νὰ τὸ ταλαριάσει ὁ τσοπάνης αὐτὴ τὴ μέρα· εἶναι ἁμαρτία. Ἀρμέει τὰ πράματα· ὅσο γάλα πιάσουν, τὸ πῆζει, τὸ τσαντηλιάζει καὶ τὸ προσφέρει στὸν παπά· ἔτσι βρέθηκε.

Ἄλλοτε οἱ τσοπάνηδες ἔδιναν κι ἀπὸ ἕνα ποκάρι μαλλιὰ - μιά-δυὸ ὀκάδες - στὸν παπά σήμερα, ὅχι περιορίστηκαν στὸ τυρὶ.

Κι ὁ παπὰς «ἀρμενίζει»· διαβαίνει στὴ μιά, στὴν ἄλλη, στὴν ἄλλη στρούγκα· διαβάζει, παίρνει ὅ,τι θὰ πάρει, καὶ πάει. Βάνει τὰ δυνατά του νὰ περάσει ἀπ' ὅλες τὶς στάνες ὡς τὸ βράδυ. Ὁ σταυρός, βλέπεις! πῶς μπορεῖ νὰ λείψει αὐτὴ τὴ μέρα ἀπ' τὸ βλαχοκόνακο;

* * *

Καὶ τὸ γλέντι ξακολουθάει ξακολουθάει, ὥσπου γέρνουν τ' ἀπόσκια πέρα στ' ἄλλο,

τὸ ἀντικρυνὸ βουνό. Οἱ τσοπάνισσες τότε συμμαζεύουν ὅ,τι ἀπομείνει. Ψητὰ γιαοῦρτες, τυριά... γεμίζουν τὰ σακκούλια· φορτώνουν καὶ γυρίζουν. Μεράζουν στὸ χωριὸ γιαοῦρτες, χλωροτύρια, ψητὰ ν' ἀκούσουν τὴν εὐχή: «Καὶ τοῦ χρόνου καλύτερα! Νὰ τὰ χιλιάστε!»

Πάει, πέρασε ἡ Ἀνάληψη· μεγάλη γιορτὴ γιὰ τοὺς τσοπάνηδες· πολὺ μεγάλη. Ἡ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες.

www.pentalofo.gr

ἡ ντυμασιά τῶν τσοπάνηδων.

Στὰ παλιότερα τὰ χρόνια δὲν ὑπαρχε τσοπάνης πὺ νὰ φοροῦσε φράγγικα. Φουστανέλλα ἦταν τὸ ἔντυμα καὶ πάλι φουστανέλλα. Γιὰ τὶς ντυμασιὲς ἔχω γράψει στὸ βιβλίο μου, πὺ βρίσκει κανεὶς σὲ τούτη τὴ σειρὰ τὰ βιβλία: «Πῶς ὑφαίνουσι καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί». Θάφηνα ὅμως ἓνα χάσμα, ἂν παράλειπα νὰ κάμω λόγο ἐδῶ εἰδικώτερα γιὰ τὴν τσοπάνικη ντυμασιά.

Τὸ πιὸ σπουδαῖο ἔντυμα λοιπὸν σὲ κεῖνα τὰ χρόνια ἦταν ἡ φουστανέλλα. Ἄλλ' ἓνας τσοπάνης ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ φοροῦσε καὶ τὶς κάλτσες στὰ πόδια· ἄσπρες ὀλομάλλινες. Κάτω ἀπὸ τὸ γόνα του ἔδενε τὴ μεταξωτὴ μαύρη **καλτσοδέτα**. Στὶς καλτσοδέτες εἶχαν κι ἄλλο ὄνομα τότε· τὶς ἔλεγαν **τεζγέδες**.

Ὅλη ἡ ὁμορφάδα τῆς κάλτσας ἦταν στὸ τέντωμα. Κοίταζαν μὴν τύχει κι ἔχει ζάρα κάπου. Γιὰ σπουδαῖο εἶχαν καὶ τὸ δέσιμο τῆς καλτσοδέτας. Μπρὸς, στὸ καλάμι τοῦ ποδαριοῦ ἔπρεπε νὰ ξεχωρίζει ἡ στενὴ ἄκρη τῆς ἀπὸ τὸ πλατύ. Τῆς ἔκαναν λοιπὸν ἓναν κόρφο κατὰ τὰ κάτω καὶ πίσω, κατὰ τὴ μπάκα ἔπρεπε νὰ κρέμονται με χάρη οἱ φοῦντες. Ὅλο τὸ πᾶν στὸ φουστανελλοφόρο ἦταν ἡ κάλτσα. Γι' αὐτὸ κι ἓναν πὺ δὲν τὴ φοροῦσε ὅπως ἔπρεπε τὸν ἔλεγαν **σβάρνη**, λέξη πὺ ἔχει τὴν ἴδια σημασία μὲ τὸ ἄτσαλος ἢ ἀκατάστατος. Κι ἀντίθετα κείνον πὺ κόρδωνε τὶς κάλτσες του μὲ τὸ παραπάνω τον ἔβγαναν **κόρδα**, δηλ. πολὺ περήφανον ἄνθρωπο.

Τὴ φουστανέλλα τὴν ἔδεναν στὴ μέση τοῦς μὲ τὸ ὠραῖο μεταξωτὸ ζουνάρι. Μπρὸς στὸν ἀφαλὸ φοροῦσαν τὸ σελλάχι· τὸ κρατοῦσε μιὰ πέτσινη λουρίδα πὺ τὴν ἔζωναν ἀπέξω ἀπὸ τὸ ζουνάρι.

Κατάσαρκα στὸ κορμὶ φοροῦσαν τὴν κεντητὴ κορμοφάνελλα. Ὅξω ἀπ' αὐτὴ ντύνονταν τὸ **κοντό**, ὅπως λένε τὸ πουκάμισο οἱ Ρουμελιῶτες· καὶ πολὺ σωστὰ τὰ λένε, γιὰτὶ ἀλήθεια τὸ φκειάνουν πολὺ κοντό· δὲ φτάνει τὸ μάκρος του παρακάτω ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ. Ἐνα σπουδαῖο χαρακτηριστικὸ εἶχε τὸ **κοντό**: τὰ πολὺ ἀνοιχτὰ μανίκια. Τὰ παρώμοιαζες μὲ δυὸ ἄλλες μικρότερες φουστανελλες πὺ σκέπαζαν τὰ μπράτσα. Τὸ τεχνικώτερο μέρος τοῦ κοντοῦ ἦταν ἡ τραχηλιά. Λογιῶν λογιῶν κεντίδια μὲ σταυροβελονιὰ ἔφκειαναν οἱ γυναῖκες καὶ φκειάνουν ἀκόμα πάνω στὶς δίπλες τῆς· κάποτε καὶ χρωματιστά.

Ὅξω ἀπὸ τὸ κοντὸ φοροῦσαν τὸ γελέκι. Μαῦρο ἢ γαλάζιο, κι ὅσοι ἦταν μερακλήδες ἄσπρο· μὲ πολλὰ κεντίδια καὶ κουμπιὰ σειρὲς σειρὲς.

Πάνω στὸ γελέκι ντύνονταν τὴν **κοντόσα** ἢ τὸ **τσιπούνι**, ὅπως τῶλεγον στὰ βουνίσια μέρη. Κι αὐτὸ γελέκι ἦταν, ἀλλὰ μὲ μανίκια καμωμένο πὺ κρέμουνταν πίσω στὶς πλάτες, καὶ κουνιόταν μὲ χάρη, ὄντας περπατοῦσε ἓνας νέος.

Στὸ κεφάλι εἶχαν τὶς κεντητὲς σκούφιες· φοροῦσαν ὅμως καὶ μαντήλια σὰν τὶς γυναῖκες. Τὰ ἔδεναν ὅπως δένεται τὸ τσεμπέρι· κι ὅταν εἶχαν πένθος τὰ μαντήλια ἔπρεπε νὰ εἶναι μαῦρα.

Στὰ πόδια κάτω ἔσερναν τὰ τσαρούχια. Καὶ καλοφκειασμένα κάποτε ἀπὸ μαστόρους τσαρούχια, ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορὲς ἀπὸ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς φκειαγμένα

μὲ τὰ λωριά.

Τὸ χειμῶνα, γιὰ ζέστη, ὄξω ἀπὸ τ' ἄλλα ροῦχα φοροῦσαν τὴ φλοκάτη, ἄσπρη, ἀλλὰ καὶ γαλάζια σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ρούμελης. Ἦ ντύνονταν τὴν πατατούκα, ἓνα εἶδος πανωφόρι ἀντρικό, ἀλλὰ πιὸ κοντὸ ἀπ' αὐτὰ ποὺ φοροῦμε ἐμεῖς οἱ φραγγοφορεμένοι.

Καὶ πάνω ἀπ' ὄλα ὁ τσοπάνης κρατοῦσε στὸν ὦμο του ἀνάρριχτα τὴν κάππα· μακρυὰ κάππα· σχεδὸν τόσο μακρυὰ ὥστε νὰ σβαρνιέται κάτω στὴ γῆ.

Τὴ θέση τῆς κάππας τὴν παίρνει καὶ τώρα ἀκόμη πολλὲς φορὲς τὸ καππότι, πανωφόρι μακρὸ μὲ μανίκια καὶ κατσούλα ποὺ φκειάνουν ἀπὸ τραόμαλλα.

Ἀπ' τὰ σπάνια ἦταν νὰ φορεῖ τσοπάνης φουστανέλλα καθαρὴ πάνω του. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἀδύνατα σ' αὐτὸν ἢ καθαριότητα. Κάτι τὰ χῶματα, κάτι ὁ ἰδρωτᾶς· τὰ ἀρμέματα, τὸ μαγείρεμα, τὸ βράσιμο τοῦ γαλάτου, κι ὄλα τ' ἄλλα σ' ὅσα ἀπ' ἀνάγκη μπερδεύεται, τὸ καθένα ἀπὸ λιγουλάκι, τὸν μουνταρεύουν. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἄλλασμα ὁ τσοπάνης τὸ περιορίζει μονάχα στὴν κορμοφάνελλα, στὸ κοντό, τὸ συντρόφι (ἐσώβρακο) καὶ τὶς κάλτσες. Αὐτὰ ὄντας βγάνει αὐτὸς ἀπὸ βδομάδα σὲ βδομάδα, λέει: **ἄλλαξα**. Φουστανέλλα, ἀφήνω ποὺ δὲν ἔχει ἄλλη γιὰ νὰ τὴ συναλλάξει, ἀλλὰ κι ἂν εἶχε, φορεῖ τὴν ἴδια, τὴ λερωμένη. Σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τὸν καιρὸ εἶδε ὁ τσοπάνης πὼς ἢ λερὴ φουστανέλλα ταίριαζε πιὸ καλὰ στὸ ἔχοντό του· κι αὐτὸ τὸν ἔκαμε νὰ τὴ λερώνει χωρὶς καμιὰ αἰτία ἀτός του εὐτὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἐπαιρναν λοιπὸν ξύγκι ἀπὸ πρόβατο οἱ παλιότεροι κι ἔτριβαν ὄλες τὶς μαννάδες τῆς φουστανέλλας. Λέκιαζε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ γινόταν μαύρη.

Περωνώντας ὁ καιρός, ἔγινε μόδα τσοπάνικη ἢ λερὴ· ὅσοι τσοπάνηδες ἤθελαν νὰ φαίνονται πὼς κάτι εἶναι, ἢ ἤθελαν νὰ κάνουν τὸν παλικαρὰ καὶ τὸ ζωοκλέφτη, τὴ φοροῦσαν γιὰ νταίλικι. Καθόλου παράξενο ὅμως ἢ τσοπάνικη **λερὴ** νὰ εἶναι κληρονομία τῆς λερῆς ποὺ φοροῦσαν στὸν καιρὸ τῆς Τουρκίας οἱ κλέφτες.

* * *

Πολὺ γλήγορα κατάλαβαν οἱ τσοπάνηδες πὼς ἢ φουστανέλλα δὲν τοὺς εἶναι βολικὸ ἔντυμα. Πρὸ πάντων, ἅμα εἶδαν πὼς τὰ φράγγικα εἰσχώρεσαν καὶ στὰ χωριά ἀκόμα, καὶ πὼς ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ τὰ φορεῖ ὄχι γιὰ χατίρι τῆς μόδας, ἀλλὰ ἀπὸ λόγους σκοπιμότητας. Εἶδαν πὼς ἓνα παντελόνι φράγγικο ἀναπληρώνει ἄριστα τὴ δυσκολόβαλτη κάλτσα καὶ τὴ δυσκολοφόρετη καὶ βαρετὴ πολλὲς φορὲς φουστανέλλα.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ιδέα ξεκίνησαν χωρὶς ἄλλο, κι ἔφκειασαν ἀπὸ μίμηση οἱ τσοπάνηδες ἓνα εἶδος παντελόνι, τὴ **μπουραζάνα**. Ἀπὸ μαλλιά προβατιοῦ βέβαια πρῶτα· ἀλλὰ ὕστερότερα κι ἀπὸ τραόμαλλα σὰν πιὸ στέρεα, κι ἐπειδὴς τὸ τραόμαλλο προφυλάει τὸν ἄνθρωπο πιὸ καλὰ ἀπ' τὴ βροχὴ.

Γιὰ διάκριση ἔπειτα ὠνόμασαν **πανωβράκι**, τὸ μάλλινο τὸ παντελόνι, ἀφοῦ ὠνόμαζαν **μπουραζάνα** τὸ τραγομαλλίσιο. Μ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα εἶναι καὶ τώρα γνωστά.

Ἔτσι σιγὰ σιγὰ ἢ φουστανέλλα ἀπὸ σκοπιμότητα παραχώρησε τὴ θέση τῆς στὸ τσοπάνικο αὐτὸ παντελόνι· τὰ ἄλλα ὅμως τὰ ντύματα δὲν εἶχαν λόγος ν' ἀλλάξουν· ἔμειναν ἴδια κι ἀπαράλλαχτα, ὅπως βρέθηκαν ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια. Αὐτὴ ἢ κατάσταση

ἐξακολούθησε ὡσποῦ ἦρθε ὁ μέγας πόλεμος. Ὑστερα ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράματα ἀναστατώθηκαν καὶ πῆραν ἄλλο δρόμο, ἔτσι κι ἡ τσοπάνικη τῆς Ρούμελης ντυμασιά.

Οἱ τσοπάνηδες ποὺ ὑπηρέτησαν στρατιῶτες γύρισαν στὸν τόπο τοὺς φραγγοφορεμένοι. Σὲ κανενοῦ τὸ μυαλὸ δὲν ἦρθε πιά νὰ ξαναφορέσει τὰ τσοπάνικα, ποὺ φοροῦσε πρὶν πάει στρατιώτης. Καὶ σήμερα ὅλους σχεδὸν τοὺς Ρουμελιῶτες τσοπάνηδες τοὺς βλέπεις μὲ εὐρωπαϊκὰ ἐντυμασιά· καὶ μάλιστα ἐκτὸς ἀπ' τοὺς βλάχους ποὺ πηγαينوέρχονται βουνὰ καὶ χειμαδιὰ καὶ κρατοῦν τὴ συνήθεια νὰ φοροῦν ἀκόμα στὸ κεφάλι τὴ σκούφια, οἱ ἄλλοι σοῦ παρουσιάζονται μὲ καπέλο καὶ φαθάκι στὸ κεφάλι.

* * *

Ἐνα ἀπὸ τὰ παλιὰ μονάχα δὲν ἄλλαξαν οἱ τσοπάνηδες, τὰ τσαρούχια. Κι εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ἀλλάξουν αὐτὸ τὸ ὑπόδημα. Τὰ παπούτσια, βλέπεις, εὐκόλα τρίβονται ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ χαλοῦν, γι' αὐτὸ τ' ἀποφεύγουν· ἔπειτα καὶ γιατί δύσκολα πετσώνονται· κι ἐπειδὴς μόνο ἐξεπιτούτου τεχνίτης μπορεῖ νὰ τὰ σολιάσει. Ἐνῶ τὰ τσαρούχια πρῶτα ἀπ' ὅλα φοριῶνται μὲ μιὰ εὐκολία ποὺ φυσικὸ εἶναι νὰ τὴ ζητάει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τσοπάνη. Ἐχει καιρό, μαθές, αὐτὸς νὰ λύνει καὶ νὰ δένει παπούτσια, τὴν ὥρα ποὺ τὸ πρᾶμα δὲν τὸν περιμένει; Ἐχει λοιπὸν τὰ τσαρουχάκια του, τὰ περνάει στὰ πόδια του σὰν παντοῦφλες, καὶ πάει δουλειά του. Ἐπειτα κι ἓνα ἄλλο ἀκόμα· τὰ τσαρούχια γίνονται ἀπὸ πετσί πιδὸ πατάλικα, πιδὸ βασταγερά στὰ ἀδριὰ καὶ ἄγρια βουνίσια χῶματα ποὺ πατάει ἓνας τσοπάνης. Ἀλλὰ καὶ τὸ πιδὸ σπουδαῖο, γιὰ νὰ τὰ πετσώσεις δὲν ἔχεις ἀνάγκη τὸν τσαγγάρη. Τὸν πετσωματὴ σὲ δαῦτα μπορεῖ καὶ τὸν κάνουν οἱ ἴδιοι οἱ τσοπαναραῖοι· γι' αὐτὸ καὶ σέρνουν στὸ σελλάχι τοὺς τὰ τσαγγαροσοῦφλια καὶ τοὺς σπάγγους. Ἐεκόλλησαν τυχὸν τὰ πετσώματα ἀπ' τὰ τσαρούχια του; Ξεπολυόνται ὅπου κι ἂν βρεθοῦν· βγάζουν τὰ σύνεργα ἀπ' τὸ σελλάχι καὶ τὰ ξανακολλοῦν. Χάλασαν ὀλότελα οἱ σόλες ἀπὸ κάτω; Στέλνουν κι ἀγοράζουν πετσί ἀπ' τὸ μπακάλη τοῦ χωριοῦ. Καὶ τὴν ὥρα ποὺ ἔχουν τὰ χασομέρια τοὺς (εἶναι, νὰ ποῦμε, τὰ πρόβατα στὸ σταλό), στρώνονται σταυροπόδι κάτω. Προκῶνουν τὰ καινούρια πετσώματα. Μπήγουν μὲ σφυράκι τὴ μιὰ πολὺ κοντὰ στὴν ἄλλη πρόκες τῆς βίδας, κι ἀνάμεσα ἀπὸ μέρος σὲ μέρος ἀλογοκάρφια. Κάποτε καὶ παλιὰ πέταλα καρφώνουν στὰ τακούνια. Σίγουρες δουλειές, ὄχι περδικοστήματα, γιατί ἔχεις μὲ ἀγριότοπα νὰ κάμεις ἐκεῖ πέρα! Ὑστερα σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τέχνη ποὺ θὰ τὴ ζήλευε κι ὁ καλύτερος τεχνίτης κολλοῦν τὰ πετσώματα στὶς πατοῦσες ἀπὸ τὰ τσαρούχια τους.

* * *

Τέτοια τσαρούχια, μὰ τὴν ἀλήθεια, θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ τὰ σύρει κανένας ἀπὸ μᾶς· τρεῖς - τέσσερες ὀκάδες βάρος! Ἀλλὰ γιὰ τὸν τσοπάνη ποὺ σκέφτεται σὲ τὶ σάρεις καὶ γκρεμίλες, σὲ ποιὸς λιθοσωροὺς καὶ σὲ ποιά κριτσόπια θὰ πατήσει καὶ θὰ διαβεῖ, εἶναι ἀσφάλεια αὐτὰ τὰ τσαρούχια· τὰ σέρνει μιὰ χαρά. Καὶ τὸ ἔχει καμάρι κιόλας νὰ τὰ φορεῖ· καὶ πολὺ περισσότερο μάλιστα, ὅταν βάνει στὸ νοῦ του πὼς οἱ σόλες τους ποὺ αὐτὸς κόλλησε θὰ μπορεῖ νὰ βαστάξουν ἓνα δυὸ μῆνες. Ναί· τόσο λίγο βαστοῦν ἐκεῖ στὶς

ἐρημιές καὶ στ' ἀγριότοπα ποὺ περπατάει ὁ Ρουμελιώτης τσοπάνης τὰ πετσώματα. Ὑστερώτερα θὰ χρειαστεῖ ἄλλα, καινούρια, ἂν δὲ μπορέσει νὰ διορθώσει τὰ παλιά, νὰ συμπώσει²²¹ λίγον καιρὸ ἀκόμα.

Τὰ τσοπάνικα αὐτὰ τσαρούχια τὸν καιρὸ ποὺ τυροκομοῦν, εἶναι, νὰ μὴν τὰ ἰδεῖς στὰ μάτια σου. Καθὼς ὁ τσοπάνης ἀρμέγει ταχτικά στὸ στρογκόλιθο, σταλαματιές ἀπὸ γάλα πέφτουν πάνω τους. Ξεραίνονται κεῖ ποὺ εἶναι πεσμένες, κι ὅταν τὶς βλέπεις, θαρρεῖς πὼς εἶναι κεντίδια ἄσπρα ἐπίτηδες καμωμένα στὸ δέρμα.

* * *

Ὅπως ἦταν ἄσκοπο ν' ἀλλάξουν τὰ τσαρούχια, ἔτσι καὶ τὸ σελλάχι· ἓνα τόσο χρήσιμο εἶδος μὲ τίποτε ἄλλο δὲν ἦταν μπορετὸ νὰ τὸ ἀντικαταστήσει ὁ τσοπάνης. Ἄν καὶ πέρασε λοιπὸν ἀπὸ ἓναν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ πετάξει τὴ φουστανέλλα καὶ νὰ φορέσει τὰ φράγγικα, ξακολουθεῖ νὰ ζώνεται τὸ σελλάχι καὶ σήμερα ἀκόμα. Εἶναι ἡ ἀποθήκη του, βλέπεις. Στὰ φύλλα του μέσα κρύβει τὰ τσαγγαροσούφλια του, τὸ καθρεφτάκι ποὺ γυαλίζεται, τὸ χερομάντηλό του, τὰ μαχαιράκια ποὺ χρειάζεται γιὰ τὴν πελεκάνικη, τὸ χαντζάρι ποὺ θέλει γιὰ νὰ κλαρίζει δέντρα. Καὶ τί δὲν κρύβει στὸ σελλάχι! Εἶναι ἡ γενικὴ ἀποθήκη ποὺ κρατεῖ ὅσα αὐτὸς πρέπει νὰ κουβαλάει ἀπάνω του. Ἦταν νὰ τὸ φανταστεῖ λοιπὸν κανεὶς πὼς θὰ λείψει;

Ἀλλὰ κι αὐτό, τὸν καιρὸ στὰ γάλατα, δὲν τὸ βλέπεις σὲ καλύτερη κατάσταση ἀπὸ τὰ τσαρούχια του. Οἱ σταλαματιές τὸ γάλα ἀπ' τ' ἀρμέματα, ξεραμένες ὅπως εἶναι, σοῦ δίνουν τὴν ἐντύπωση, πὼς λουλούδια ἀμυγδαλιάς εἶναι σκορπισμένα πάνω στὸ μαῦρο ἢ κόκκινο τοῦ πετσιοῦ.

* * *

Ἐνα μᾶς μένει ἀκόμα νὰ ποῦμε, καὶ τελειώνουμε μὲ τὸ ντύσιμο τῶν τσοπάνηδων· τὸ πὼς φκειάνουν αὐτοὶ τὰ μαλλιά τοῦ κεφαλοῦ τους.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τοὺς νέους. Τὰ τσοπανούδια κι οἱ πιστικοὶ περιποιοῦνται πολὺ τὰ μαλλιά τους. Πρῶτα πρῶτα ποτὲ δὲν τὰ κόβουν σύρριζα. Κουρεύουν μονάχα τὸ κάτω κάτω τους, ἓνα γύρο. Αὐτὸ τὸ εἶδος τὸ κούρεμα τὸ λέν αὐτοὶ **πόλκα**. Στὸ μέτωπο μάλιστα τ' ἀφήνουν πολὺ μακρύτερα ἢ ἀπὸ πίσω. Ἐνα λοῖδο βλέπεις νὰ κρέμεται πολλὲς φορὲς μπρὸς στὰ μάτια τους καὶ νὰ κρύβει τὸ φῶς τους. Τὸ μαντεύει κανεὶς κατάκαλα πὼς αὐτὸ γίνεται ἐπίτηδες. Ὁ νιὸς τσοπάνης μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ζητάει τὴν ἀφορμὴ σὰν τὸ περήφανο τ' ἄλογο νὰ κουνήσει τὸ κεφάλι, νὰ παραμερίσει πότε πότε τὴν τούφα τὰ μαλλιά ἀπ' τὸ μέτωπο, νὰ ἀνοίξει τάχα διάβα στὸ μάτι του...

Μιὰ τσατσαρούλα μετάλλινη πάντα βρῖσκεται κρυμμένη στὶς δίπλες τοῦ σελλαχιοῦ, καὶ κοντὰ τῆς τὸ καθρεφτάκι. Συχνὰ πυκνὰ τὴ βγάνει ὁ νιὸς κι ἰσιάζεται.

Τὰ περισσότερα τσοπανόπουλα μάλιστα σέρνουν καὶ φαλλίδι γιὰ τὸ κούρεμα στὸ σελλάχι. Κάνουν τὸν κουρέα, βλέπεις, στὰ ἄλλα τσοπανόπουλα· ἰσιάζουν καὶ τὰ μαλλιά τους, φκειάνουν τὴν πόλκα καὶ τὴ δείχνουν μὲ νάζι καὶ περηφάνεια στὶς βλαχοπούλες...!

²²¹ ὠθήσει.

* * *

Οἱ γεροντότεροι ὅμως τσοπάνηδες δὲ βρίσκονται σὲ καλὲς σχέσεις μὲ τὸ φαλλίδι τῶν νέων οὔτε καὶ μὲ τὸ μπαρμπέρικο. Ἀφήνουν τὰ μαλλιά καὶ τοὺς παίρνουν ἀπ' τὰ μάτια. Τσατσάρα ἀπὸ τὰ σπάνια εἶναι νὰ ἰδεῖ τὸ κεφάλι τους. Πόσες φορές, ὄντας ἔτυχε νὰ ἰδῶ ἀξάγγλιγον τσοπάνη μπρὸς μου, δὲν ἔφερα στὸ νοῦ ἄθελα κάποιον ἄγριο τῆς Ἀφρικῆς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ βλέπουμε ζωγραφισμένους σὲ βιβλία! Πῶς ἀγριεύει ἀλήθεια κανεὶς, ὅταν εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ζεῖ ξέχωρα ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο! Αὐτὸ ποὺ παθαίνει κι ὁ τσοπάνης. Ἀλλὰ τῆ στιγμῇ ποὺ θὰ βρεθεῖ στὴν ἀνάγκη νὰ παρουσιάσει τὸν ἑαυτό του στὴν κοινωνία, θυμᾶται τὸ φαλλίδι, θυμᾶται τὴν τσατσάρα καὶ τὸ νερό. Κι εὐτυχῶς ἀφορμὲς κοινωνικότητας δίνουν οἱ γιορτάδες ποὺ τόσο αὐτὸς σέβεται καὶ τιμᾶει.

Τὰ Χριστούγεννα, ἡ Λαμπρῆ, ὁ Ἅϊ - Γιώργης, ἡ Ἀνάληψη, οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι εἶναι ἐπίσημες μέρες γιὰ ὅλον τὸν κόσμο· ἀλλὰ ὁ τσοπάνης τὶς ξεχωρίζει πιὸ πολὺ ἀπ' τοὺς ἄλλους· κουρεύεται κι αὐτὸς τότε, λούζεται, ξουραφίζεται καὶ ἀλλάζει τὰ παλιά του μὲ τὰ γιορτινά. Κι ἐκεῖνα τὰ καλοκαιρινὰ παγγυράκια τοῦ Ἅϊ - Λιός, τῆς Ἁγία Μαρίνας, τῆς Ἁγία - Παρασκευῆς πάνω στὰ βουνίσια βλαχοχώρια τῆς Ρούμελης τὶ σοῦ εἶναι γιὰ τὴν τσοπανούρα! Καλοφοραίνονται, καλοπεριποιῶνται τὸ σῶμα τους, τὰ μαλλιά, τὰ μουστάκια καὶ παρουσιάζονται κι αὐτοὶ σὰν ἄνθρωποι τοῦ κόσμου.

* * *

Τὸ βουνὸ ἐξανθρωπίζει τὸν τσοπάνη. Ἄν τὸν συγκρίνεις μὲ τὸν τσοπάνη ποὺ γνώρισες στὰ χειμαδιά, τὸν βρίσκεις ἀγνώριστο. Ἐνῶ εἶναι ζήτημα ἂν ἀλλάξει τὰ σώρουχά του ἕνας τσοπάνης ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ ξεκίνησε νὰ πάει στὴν κατοχὴ ὡς τὴ μέρα ποὺ θὰ γυρίσει, τὸν τρώει ἢ ἀναλλαγὴ καὶ ἢ βρώμα ἐκεῖ πέρα, ἐδῶ στὸ βουνὸ ἀλλάζει ταχτικά καὶ φαίνεται ἄνθρωπος.

Ἔ! Ὅσοι τσοπαναραῖοι κατεβαίνουν μὲ τὴ φαμελιά τους στὰ χειμαδιά, κάτι ἀνθρωπίζουν κι ἐκεῖ· ξεθερμίζει τ' ἀσπρόρουχα πότε πότε ἢ τσοπάνισσα καὶ μπορείς νὰ τοὺς ἰδεῖς κι ἀλλασμένους. Ἀλλοίμονο ὅμως στὸ μοναξιὸν τσοπάνη. Τί νὰ πρωτοκάμει; Κοντὰ τὰ πρόβατα νὰ πάει! νὰ ζυμώσει καὶ νὰ μαγειρέψει, ποὺ εἶναι δυὸ πράματα ἀπαραίτητα στὴ ζωὴ του, ἢ νὰ πλύνει; Νὰ μπιχειριστεῖ δηλαδὴ δουλειὰ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ τοῦ χεριοῦ του εἶναι! Γι' αὐτὸ τοὺς «τρώει ἢ ἀναλλαγὴ καὶ ἢ βρώμα», ὅπως εἶπα παραπάνω.

Γι' αὐτὸ καὶ σὰ Λαμπρῆ περιμένουν τὸ γυρισμὸ στὰ βουνά τους οἱ βλάχοι. Αἰστάνεται τὸν ἑαυτό του στὰ νερά τοῦ ὁ τσοπάνης, ὅταν βρεθεῖ στὸ χωριὸ ποὺ τὸν γέννησε. Καὶ νά, γιατί μόλις ἔρθει, πετάει τὰ παλιά καὶ φορεῖ τὰ καινούρια. Ἄσπροφοραίνεται γιὰ νὰ τὸν ἰδοῦν καὶ τὸν χαιρετίσουν οἱ χωριανοὶ του ὁμορφοσυγυρισμένο. Ντρέπεται, νὰ βαστάει ἀπάνω του τὰ χειμαδιώτικα τσάντσαλα. Γελάει ἢ καρδιά του ἀπὸ μέσα καὶ φανερώνει αὐτὴ τὴ χαρὰ μὲ τὰ καλὰ καὶ καθαρὰ ροῦχα ποὺ φορεῖ πιά. Μὲ τὸ μπαρμπέρισμα, μὲ τὸ χτένισμα, μὲ τὸ κάθε τι ποὺ τὸν κάνει περισσότερο ἄνθρωπο καὶ λιγώτερο τσοπάνη.

Τὰ μουσικά ὄργανα τῶν τσοπάνηδων.

Τὸ μερακλίδικο τσοπανόπουλο, ὁ καλὸς ὁ πιστικὸς κοντὰ στ' ἄλλα, ὅσα σέρνει στὸ σελλάχι του, τῷχει γιὰ καλὸ νὰ ἔχει κι ἓνα καλάμι, μιὰ νταρβίρα, μιὰ φλογέρα. Εἶναι τὰ τσοπάνικα μουσικά ὄργανα αὐτά. Τὰ λαλάει ὁ βοσκὸς τὶς ὥρες ποὺ ἔχει ἀδειές, καὶ μὲ πάθος σκορπίζει τοὺς καημούς του στὸ πράσινο λειβάδι, ὅπου βόσκουν τὰ πρόβατα· γι' αὐτὸ τὰ σέρνει μαζί του.

Τὸ καλάμι ποὺ εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ οἰκονομήσει ἓνα τσοπανόπουλο, γίνεται μιὰ χαρὰ ἀπὸ καλαμίδα. Παίρνει ἓνα πιανούμενο ξερὸ νεροκάλαμο καὶ χωρὶς καμιὰ δυσκολία κόβει ὡς μιὰ πιθαμὴ τὸ μάκρος τεμάχιο. Ἀνοίγει μὲ τὸ τρουπητήρι ἐξ μικρῆς τρουπίτσες στὴν ἀράδα ἀπὸ μπρὸς καὶ μιὰ στὸ πίσω μέρος. Πιάνει τὸ ἓνα ἄνοιγμα τοῦ καλαμιοῦ ἀνάμεσα στὰ χεῖλια του· κι ἐκεῖ κρατῶντας το, φυσάει μὲ τρόπο ποὺ δὲ λέγεται· βγάνει τὸ σφύριμα· βουλώνει μὲ τὰ μῆλα ἀπ' τὰ τρία δάχτυλα τοῦ ζερβιοῦ καὶ τὰ τρία τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τὶς ἐξ μπροστινῆς τρουπίτσες, καὶ μὲ τὸ μεγάλο τὴν πισινῆ. Βγάζει ἔτσι τὶς πρῶτες νότες σηκώνοντας, πότε τὸ ἓνα καὶ πότε τ' ἄλλο, τὰ δάχτυλα.

* * *

Ἀπλὰ καὶ πρόχειρα καλάμια γίνονται κι ἀπὸ τὸ ξύλο τῆς φροξυλιάς. Ποιὸς δὲν ξέρεи τὸ πὼς στὰ βουνίσια χωριά εὐδοκίμει πολὺ αὐτὸ τὸ φυτό; Κόβουν λοιπὸν ἀπὸ φροξυλιά χοντρῆς ὅπως οὖν βέργες τὰ τσοπανόπουλα· τὶς κονταίνουν γιὰ νὰ πάρουν μάκρος ὅσο χρειάζεται τὸ καλάμι, καὶ μὲ ξύλινο σουβλάκι ἔπειτα βγάζουν ἀπὸ μέσα τὴν ψίχα. Ἀνοίγουν τελευταῖα μὲ πυραχτωμένο σίδερο τὶς τρουπίτσες, καὶ τὸ καλάμι εἶναι ἔτοιμο.

* * *

Φκειάνουν καὶ πιὸ στέρια καλάμια ἀπὸ ἴσια καὶ βασταγερά ξύλα· σὰ νὰ ποῦμε ἀπὸ καρυά, ἀπὸ καστανιά, ἀπὸ μηλιά. Τὰ τρουποῦν μὲ πυραχτωμένη, σιδερένια βέργα κατὰ τὸ μάκρος τους καὶ φκειάνουν ἔτσι ἓναν ξυλένιο σωλήνα, τὸ ξυλένιο καλάμι, ποὺ εἶναι χωρὶς σύγκριση καλύτερο ἀπὸ τὰ καλαμιδένια καὶ φροξυλίσια, Κεῖνα εὐκόλα σκάζουν καὶ γίνονται ἄχρηστα, τὸ ξυλένιο ποτὲ δὲ σκάζει.

Ἀλλὰ κείνο τὸ καλάμι ποὺ ἔχει μεράκι ν' ἀποχτήσῃ μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ τοῦ ὁ τσοπάνης, ξέρεις ἀπὸ τί γίνεται; Ἀπὸ φτερούγα ὄρνιου. Ὅρνια συχνάζουν πολλὰ ἐκεῖ πάνω στὰ βουνά, ἀλλὰ τὸ δύσκολο εἶναι νὰ σκοτώσῃ κανεὶς ἓνα γιὰ νὰ πάρῃ τὶς φτεροῦγες ποὺ χρειάζεται, γιὰτὶ ὅλο καὶ ψηλὰ πετοῦν. Εἶναι ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη δυσκολία· τὸ ὄρνιο ποὺ θὰ χτυπήσῃς, πρέπει νὰ τύχει ἀρκετὰ μεγάλο, γιὰ νὰ δώσῃ τὴν ἀνάλογη σὲ χόντρος φτερούγα, ποὺ χρειάζεται γιὰ τὸ καλάμι.

* * *

Ἀπόχτησε, ἂς ὑποθέσουμε, μὲ τὸν ἓναν ἢ τὸν ἄλλον τρόπο τὴ φτερούγα τοῦ ὄρνιου, ποὺ χρειάζεται ὁ τσοπάνης. Λὲς κι εἶναι ἀρκετὸ αὐτό; ὄχι. Πρῶτα εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴ μαδήσῃ· νὰ βγάλῃ ὅλα τὰ φτερά, ὅσα τὴ σκεπάζουν. Ἐπειτα νὰ τὴ θάψῃ μέσα στὸ

χῶμα γιὰ κάμποσον καιρό, ὥσπου νὰ σαπίσουν τὰ κρέατα ποὺ σκεπάζουν τὸ κόκκαλο. Ἄλλὰ κι ἀφοῦ τὴν ξεθάψει, πάλι δὲν εἶναι ἔτοιμη γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ τὴ θέλει. Πρέπει νὰ τὴν πάει στὴν ἐκκλησιά. Νὰ τὴν ἀφήσει κάπου, στὸ Ἅγιο βῆμα μέσα· νὰ λειτουργηθεῖ σαράντα μέρες. Δηλ. νὰ μένει ἐκεῖ ὥσπου νὰ κάμει σαράντα λειτουργίες ὁ παπάς. Καὶ γιὰ νὰ κάμει τὶς σαράντα αὐτὲς λειτουργίες, χωρὶς ἄλλο πρέπει νὰ περάσει παραπάνω ἀπὸ μισὸς χρόνος. (μήπως γίνεται κάθε μέρα λειτουργία, νὰ πάρει τέλος αὐτὴ ἢ ὑπόθεση σὲ σαράντες μέρες μέσα;)

Ἔστερα λοιπὸν ἀπὸ τὴν τόση φασαρία ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ ἀποχτήσῃ φτερούγα ἀπὸ ὄρνιο, καὶ γιὰ νὰ τὴν προετοιμάσῃ ὁ τσοπάνης, ἀρχίζει ἢ πιὸ μεγάλη φασαρία, τὸ φκειάσιμο. Αὐτὸ δὲ θέλει ποὺ θέλει χέρια χρυσοχέρη! Ἄν ἦταν νὰ γίνῃ ἀπὸ ξύλο, μποροῦσαν ὅ,τι κι ὅ,τι χέρια νὰ τὸ μπιχειριστοῦν· ἀλλὰ τὸ κόκκαλο ἔχει πολλοὺς μπελάδες. Χρειάζεσαι πρῶτα πρῶτα ἓνα πολὺ λεπτὸ πριονάκι γιὰ νὰ κόψεις ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ τὸ καλάμι· νὰ ἀφήσεις ἓνα κομμάτι ἀπ' αὐτὸ ὅσο εἶναι χρειζούμενο. Ἐπειτα πολλὴ δυσκολία βρίσκει κανεὶς, νὰ ἀνοίξῃ τὶς τρύπες. Κανένα ἐργαλεῖο τοῦ τσοπάνη δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ τρυπήσῃ κόκκαλο καὶ νὰ ἀνοίξῃ τρυπίτσες. Τί λὲς λοιπὸν, πὼς κάνει αὐτός; Νά, παίρνει ἓνα σιδερικὸ μυτερό· τὸ χώνει σὲ φωτιά μέσα καὶ τ' ἀφήνει ἐκεῖ ὥσπου νὰ γίνῃ κατακόκκινο. Τὸ βγάζει τέλος· καὶ βιαστικά, μὴν τύχει καὶ κρουώσει, ἀκουμπάει τὴ μύτη τοῦ πάνω κεῖ ποὺ θέλει νὰ ἀνοίξῃ τρύπα. Τὸ κρατεῖ κάμποσο, καὶ καίοντας τρυπάει λίγο. Τὸ ξαναχώνει στὴ φωτιά, τὸ ξανακουμπάει πάλι καμμένο, ὅπου καὶ πρωτύτερα, καὶ σιγὰ σιγὰ ἀνοίγει τὴν πρώτη, τὴ δεύτερη, τὴν τρίτη... τρύπα· ὅλες ὅσες χρειάζονται τὸ καλάμι γιὰ νὰ γίνῃ μουσικὸ ὄργανο. Ἐστερώτερα μὲ πιὸ μυτερὸ σιδερένιο ἐργαλεῖο, καίοντάς τὸ κι αὐτό, κεντάει τὸ κόκκαλο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Χαράζει λογιῶν λογιῶν σχήματα, ὅλα μὲ κοκκίδες μαῦρες ὅπως τὶς κάνει τὸ καμμένο σίδηρο· φυλλαράκια, ζουλαπάκια, σταυρουδάκια, ὅ,τι αὐτὸς φαντάζεται πὼς εἶναι τέχνη του.

* * *

Νά, λοιπὸν πὼς ἔστερα ἀπὸ τόσες καὶ τόσες προσπάθειες ἀποχτάει ὁ τσοπάνης τὸ διαλεχτὸ αὐτὸ καλάμι, ποὺ λέει αὐτὸς **κοκκαλένιο**. Μὲ τὴ περηφάνεια τὸ σέρνει στὸ κεντητὸ σελλάχι του! Τὸ μισὸ κρύβεται ἀπ' τὰ πέτσινα φύλλα, τ' ἄλλο, μισὸ εἶναι ὄξω γιὰ νὰ φαίνεται. Νὰ τὸ βλέπουν καὶ νὰ λένε: τί ὠραῖο καλάμι! Πόσο καλὰ θὰ τὸ παίζει αὐτὸς ὁ τσοπάνος!

Κι ἀλήθεια τὸ παίζει, μὰ ὄχι ὅποτε κι ὅποτε. Ἄμα βλέπει τὰ πρόβατα νὰ βόσκουν στὸ πλάϊ ἤσυχα ἤσυχα· ὅταν ἀκούει τὰ κουδούνια νὰ σκορπίζουν λογιῶν λογιῶν λαλιὲς στὶς λαγγαδιὲς καὶ στὰ βράχια, τότε κι αὐτὸς μερακλώνεται. Τὸ βγάζει ἀπὸ τὸ σελλάχι καὶ τονίζει τὶς λυπητερὲς νότες του. Δὲν ξέρεي πολλοὺς σκοποὺς ὁ τσοπάνος, ἀλλὰ κείνους ποὺ μπορεῖ νὰ συναρμόσῃ μὲ τὶς λίγες τρύπες τοῦ καλαμιοῦ του, τοὺς βγάζει μὲ ἀνείπωτο πάθος.

* * *

Νταρβίρα τί εἶναι; Οἱ τσοπάνηδες τῆς Ρούμελης κάνουν διάκριση ἀνάμεσα καλαμιοῦ καὶ νταρβίρας. Καὶ τὰ δυὸ εἶναι «αὐλοί». Τὸ πρῶτο εἶναι «αὐλὸς» ὄχι μακρύτερος ἀπὸ

μιάμιση πιθαμή. ἡ νταρβίρα ἔχει μάκρος περισσότερο· καὶ μισὸ μέτρο ἄν πεῖς, στὴν ἀλήθεια βρίσκεσαι· κάποτε κοντότερη κάπως, κάποτε καὶ μακρύτερη. Παίζει πιὸ χοντρά καὶ πιὸ βραχνὰ ἀπ' τὸ καλάμι.

* * *

Ὅταν ὁ «αὐλὸς» εἶναι πολὺ μακρὺς, -μέτρο, ἴσως καὶ πιὸ πολὺ,- παίρνει τὸ ὄνομα **φλογέρα**. Ὅχι σπάνια ἀκούεται καὶ στὸ ὄνομα **τζαμάρα**.

Ἡ φλογέρα, ἔνεκα τὸ μάκρος τῆς, φυσικὸ εἶναι νάχει φωνὴ πιὸ μπάσα ἀπὸ τὴ νταρβίρα καὶ βραχνότερη.

Ἡ νταρβίρα μπορεῖ νὰ χωρέσει στὶς δίπλες τοῦ σελλαχιοῦ καὶ τοῦ εἶναι βολικὸ νὰ τὴ σέρνει ὁ τσοπάνης ἀκολουθώντας τὰ πρόβατα· ἀλλὰ τῆς φλογέρας τὸ μάκρος εἶναι κάποτε ὅσο τὸ μπόι τοῦ καὶ δὲ σέρνεται. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀπαρατάει στὸ κονάκι. Τὴ βλέπεις ὀρθωμένη ἐκεῖ σὲ κάποια γωνιά, ἢ μπηγμένη ἀνάμεσα στὶς πέτρες ποὺ φκειάνουν τὸν τοῖχο του.

Ἀπ' αὐτοῦ τὴν παίρνει ὁ τσοπάνης, ὅταν τὸν πιάσει τὸ μεράκι, τὴν τοποθετεῖ δίπλα στὸ πλάι του, καὶ ἀρχίζει νὰ σκορπάει τὰ τσοπάνικα παράπονα. Τὴ νύχτα μὲ τὴ σιγαλιὰ ὁ ἦχός της πάει πολὺ μακρὺ. Δυό, τρεῖς ὥρες κάτω ἀπὸ τὶς κορφάδες τοῦ ἀντικρυνοῦ βουνοῦ βρίσκεται πολλὲς φορὲς τὸ χωριό. Κι ὅμως οἱ χωριανοὶ ἀκοῦνε τὴν **τζαμάρα** του... τόσο γλυκὰ καὶ δυνατὰ τὴν παίζει.

* * *

Οἱ νταρβίρες καὶ οἱ τζαμάρες γίνονται ἀπὸ ἴσια καὶ στέρια ξύλα. Φαντάσου ὅμως τὴ δυσκολία βρίσκει κανεὶς νὰ τρυπήσει ἓνα τόσο μακρὸ ξύλο κατὰ τὸ μάκρος του. Καὶ πῶς; Μὲ σιδερένια σούβλα ποὺ νὰ τὴ μπάξεις στὴ φωτιά καὶ νὰ τὴ βγάξεις πάλι γιὰ νὰ τὴ μπήγεις, νὰ μπορέσεις σιγὰ σιγὰ ν' ἀνοίξεις τρύπα ἀπὸ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ ξύλου· νὰ κάμεις ἓνα εἶδος ξυλένιο σωλῆνα· καὶ ὕστερα ν' ἀνοίξεις καὶ τὶς ἀνάλογες τρύπες γιὰ νὰ τὸ καταρτίσεις ὄργανο μουσικὸ. Καὶ μ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς μπελάδες ὅμως, πολλοὶ τσοπάνηδες τὸ καταφέρνουν καὶ φκειάνουν νταρβίρες καὶ τζαμάρες ξυλένιες· καὶ μάλιστα μὲ πολλὰ κεντίδια, ἀπ' ἔξω· καὶ ἐκεῖνα καμωμένα μὲ τὴ φωτιά.

* * *

Ὅσοι θέλουν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τοὺς μπελάδες ποὺ βάζουν γιὰ νὰ καταφέρουν νὰ φκειάσουν μιὰ νταρβίρα ἢ τζαμάρα, ξέρεις τὶ κάνουν; Παίρνουν ἓνα λαμνὶ ἀπὸ παλιὸ καριοφίλι ἢ παλιὰ φύσιτα (= μαντζακάσσα²²²). Τὸ κόβουν ἀνάλογα ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ κεῖ· ἀνοίγουν καὶ τὶς ἀνάλογες τρύπες καὶ ἔχουν ἔτοιμη τὴν τζαμάρα. Ἡ ἀγοράζουν μπρούζενιο σωλῆνα, καὶ τὴ φκειάνουν μπρούζινη. Λογιῶν λογιῶν νταρβίρες, λογιῶν λογιῶν τζαμάρες μπορεῖς ν' ἀβρεις λοιπὸν πάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης, ὅπου μένουν οἱ τσοπαναραῖοι. Ἀλλὰ καὶ καλάμια σιδερένια δὲν εἶναι τίποτε τὸ σπουδαῖο. Ἀπ' τὰ σπάνια λοιπὸν εἶναι νὰ συναντήσεις τσοπάνη ποὺ νὰ τοῦ λείπει ἡ φλογέρα. Εἶτε

²²² μονόκανο ὄπλο.

ξυλένιο, εἴτε κοκκαλένιο, εἴτε σιδερένιο, εἴτε μπρουζένιο, στὸ κάτω κάτω κι ἀπὸ φροξυλιὰ καλαμάκι θὰ σέρνει μέσ' στὸ σελλάχι του. Ψάξε ἀνάμεσα στὶς δίπλες του καὶ θὰ τὸ εὔρεις κρυμμένο. Ἄν εἶναι νέος, χωρὶς ἄλλο τὸ παίξει στὶς καλές του ὥρες· ἂν εἶναι γέρος, τὸ ἔχει γιὰ νὰ θυμᾶται τὰ νιάτα του· νὰ μὴ λησμονάει πῶς κι αὐτὸς ἦταν κάποτε παλικάρι κι ἔπαιζε τὰ τραγούδια του πέρα στὶς πλαγιές.

* * *

Βλέπεις πόσο φιλόμουσοι εἶναι οἱ τσοπαναραῖοι; Θέλεις ἄλλα νὰ μάθεις, γιὰ νὰ πείσεις τὸν ἑαυτό σου, πῶς δὲ βρίσκεσαι στὸ σφάλμα ἂν παραδεχτεῖς πῶς αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἀρχαίου Ἀρκαδικοῦ θεοῦ Πᾶνα;

Ἐγὼ τοῦλάχιστον πολλὰς φορές, ὅταν ἀνέβηκα σὲ βουνὸ καὶ πῆγα σὲ λειβάδι, χωρὶς νὰ τὸ θέλω θυμῆθηκα αὐτὸν τὸν θεό. Εἶτε κανέναν τράγος, ποὺ στεκόταν στὴν κόχη βράχου μοῦ τὸν θύμιζε, εἶτε ὁ λυπητερὸς ἦχος ποὺ σκόρπιζε ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς φλογέρας του κανέναν τσοπανάκη.

Οἱ τσοπάνηδες στὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων.

Στὰ ψηλά καὶ κρεμνώδια βουνὰ τῆς Ρούμελης ζεῖ ἀκόμα τὸ ἀγριόγιδο· εἶδος ἀντιλόπης, ἐπιστημονικὰ γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «αἷγαγρος». Στὸν Παρνασσό, στὴ Γκιώνα, στὰ Βαρδούσια, στὸ Βελούχι δὲν ἔλειψε ποτὲ ὡς τώρα.

Αὐτὰ τὰ ζῶα διαλένε τὰ ἄβατα μέρη τοῦ βουνοῦ σὰν πιὸ ἀσφαλισμένα ἀπὸ τὰ ἐπίβουλα μάτια τῶν ἐχτρῶν, κι ἐκεῖ περνοῦν τὴ ζωὴ τους μέρα καὶ νύχτα. Βόσκουν στὶς «σωκῆπες» ἢ στὰ «ζουνάρια», ὅπως λέγονται τὰ ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς βράχους ὀπωσοῦν στατά. Τὸ συνηθισμένο εἶναι νὰ βόσκουν πολλὰ μαζί. Πέντε - δέκα, ὅσα ἀγριόγινδα κι ἂν κρατάει τὸ ψηλὸ βουνό, συμμαζεύονται καὶ κάνουν ἓνα μπουλούκι. Φαίνεται πὼς μπαίνει καὶ κάποιος ἀπ' αὐτὰ ἀρχηγὸς νὰ ὀδηγεῖ τὰ ἄλλα· κι αὐτὸ εἶναι ὁ πιὸ γέρος τράγος.

Ἔχουν παρατηρήσει οἱ τσοπαναραῖοι, πὼς τὴν ὥρα ποὺ τ' ἄλλο κοπάδι εἶναι σκορπισμένο στὴ **σωκῆπα**, ὁ ἀρχηγὸς ἐκτελεῖ χρέη σκοποῦ. Ἐνῶ τ' ἄλλα βόσκουν στέκεται αὐτὸς στὸ πιὸ ἀγναντερὸ μέρος. Κοιτάζει μὲ προσοχὴ γύρω του· γυρίζει τ' αὐτιά του πότε σιαδῶ πότε σιακεῖ μὴν τύχει καὶ τοῦ ξεφύγει κάνας ὑποπτος βρόντος, καμιὰ ὑποπτή, κίνηση. Ἔχει ὀξύτατη τὴν ὄραση καὶ δυνατώτατη τὴν ἀκοή. Σὲ δυὸ ἢ καὶ πολλὰ ἴσως χιλιόμετρα ἀπόσταση διακρίνει ἄνθρωπο. Τὸ καταλαβαίνει, γιατί μόλις πέσει στὸ μάτι τοῦ ἢ παρουσία σου, βγάζει ἓνα δαιμονικὸ ὀξύτατο σφύριμα· καὶ στὴ στιγμή κείνη ὅλο τὸ μπουλούκι τρέχει μὲ καταπληκτικὴ ταχύτητα γιὰ νὰ φύγει ὅπου κι ὅπου, νὰ σωθεῖ. Τόση εἶναι ἡ γρηγοράδα τους, ὥστε, ὅταν τὰ βλέπεις νὰ σκαρφαλώνουν στὰ ἄγρια βράχια καὶ νὰ φεύγουν, θαρρεῖς κι εἶναι αἰτοί, ποὺ δὲν πατοῦν στὴ γῆ χάμω, παρὰ πετοῦν.

Φαίνεται πὼς καὶ τὸ σμῖμα τῶν ἀγριόγιδων εἶναι ὀξύ· τόσο, ὅσο σὲ κανένα ἄλλο ζῶο. Ἀπὸ χιλιάδες μέτρα μακρὰ σμίζονται τὴν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν σκυλιῶν τοῦ κοπαδιοῦ. Τὸ βλέπεις ὅταν κοιτάξεις μὲ τὸ κυάλι. Ἄξαφνα μπαίνουν σὲ ἀνησυχία καὶ ἐτοιμάζονται γιὰ φευγιό, ὅταν σὲ καταλάβουν.

Μάτι, αὐτὶ καὶ μύτη λοιπὸν εἶναι κείνα ποὺ συντηροῦν στὴ ζωὴ τὸν ἄγριο αὐτὸ βασιλιά τῶν βουνῶν τῆς Ρούμελης. Αὐτὰ τοῦ δίνουν εἶδηση γιὰ κάθε δυσάρεστη συνάντηση καὶ τὴν ἀποφεύγει ὅπως ὁ διάβολος τὸ θυμιάμα. Ἡ λὲς καὶ δὲ μπορεῖ νὰ τρέξει!

Στὰ πόδια δὲν ἔχει ταίρι κανένα ἀπ' τ' ἄλλα τὰ ζῶα. Ἐκτὸς ποὺ εἶναι ψηλὰ τὰ πόδια του καὶ λιανὰ, τελειώνουν κιόλας τὸ καθένα σὲ νύχια μυτερὰ καὶ στερεὰ σὰν κέρατα. Αὐτὰ χώνει στὶς σκισμάδες ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς ἀγριόπετρες τοῦ βουνοῦ· πιάνεται ἀπὸ κεῖ καὶ μπορεῖ νὰ πατάει βράχους ὀλόρθους, ποὺ κανένα ἄλλο ζῶο δὲ μπορεῖ νὰ πατήσει ἐκτὸς ἀπ' τὰ πετούμενα.

Αὐτὰ κι αὐτὰ εἶδαν οἱ τσοπάνηδες, κι ἔβγαλαν πὼς τὰ ἀγριόγινδα ἔχουν καὶ τσοπάνο ποὺ τὰ φυλάει, τὸ Διάβολο. Αὐτὸς τὰ ὀδηγεῖ σφυρίζοντας, ὅπως ὁ πιστικὸς. Ἄν ἴδει κίντυνο, τοὺς δίνει εἶδηση καὶ φεύγουν· τοὺς βάζει φτερὰ στὰ πόδια καὶ τρέχουν στὰ βράχια, ὅπως ὁ αἰτὸς στὸν ἀέρα. Τοὺς ἔδωκε σκληράδα στὸ σῶμα καὶ δὲν πέφτουν μὲ ὅ,τι κι, ὅ,τι τουφέκι.

* * *

Τὰ ἀγριόγιδα πηγαίνουν ἀπὸ βουνὸ σὲ βουνό. Εἶδαν, ἄς ποῦμε, πὼς δὲ βρίσκουν βοσκὴ στὸν Παρνασσό, παίρνουν τὸ σύρραχο σύρραχο καὶ ἀκουμποῦν στὴ Γκιώνα. Περπατοῦν δῶ κεῖ κάμποσες μέρες. Κατάλαβαν κοντὰ τοὺς κίντυνο, εἴτε γιὰτὶ γειτονεύουν στρουγγες καὶ τσοπανόσκυλα, εἴτε καὶ γιὰτὶ τάσκιαξαν οἱ τσοπάνηδες, τὸ δίνουν. Πετιόνται στ' ἀπέναντι τὸ βουνό, τὸ Βαρδούσι. Ἀπ' τὸ Βαρδούσι πετιόνται στὸ Βελούχι, στ' Ἄγραφα. Γυρίζουν· καὶ πάλι ἀπὸ ζυγὸ σὲ ζυγὸ καταντοῦν στὸ Βαρδούσι, στὴν Καταβόθρα, Γκιώνα, Παρνασσὸ κι ἔλα γύρα.

Ὅσο εἶναι καλοκαίρι λειβάδια τοὺς ἔχουν τ' ἀγριόγιδα τὶς **σωκῆπες** καὶ τὰ **ζουνάρια**. Δηλαδή τὰ ὅπωςοῦν βατὰ σὲ ζῶα μέρη ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ ἀπότομα βράχια καὶ τὶς κορφάδες τῶν ἄγριων βουνῶν. Σ' αὐτὰ σπάνιο εἶναι νὰ πάει ἄνθρωπος· πρῶτα πρῶτα γιὰτὶ εἶναι δύσκολο νὰ σταθεῖ σὲ τέτοια πλαϊνὰ τόπια· ἔπειτα καὶ γιὰτὶ δὲ βρίσκει σύρτα γιὰ ν' ἀμπεῖ μέσα· κι ἓνας ἄλλος λόγος, τί νὰ πάει νὰ κάμει στὰ ζαβὰ αὐτά! Ἀφοῦ καὶ τὰ ἡμέρα τὰ πράματα ποὺ ξεκόβουν κάποτε καὶ μπαίνουν ἐκεῖ μέσα, δὲ μποροῦν νὰ ξανάβγουν. Ζαστανώνονται. Κι εἶδες παραπάνω τι τραβοῦν οἱ τσοπάνηδες νὰ τὰ ξεζαστανώσουν ἢ νὰ τὰ ξεβραχώσουν!

Αὐτὰ τὰ **ζάστανα** ἢ οἱ **ζιονάγκες** εἶναι φυσικὰ φρούρια μονωμένα ἀνάμεσα στοὺς ἀπότομους καὶ τρομεροὺς βράχους. Νὰ μπεῖς, μιὰ διάβα μονάχα, κι αὐτὴ εἶναι σπάνια, ποὺ σὲ ὀδηγεῖ ἐκεῖ. Καὶ τί διάβα! ἢ μονοπάτι στενὸ ἀνάμεσα ἢ κάτω ἀπὸ ἀγριόβραχα. Τὸ ἀνακαλύπτεις μὲ δυσκολία στὴν ἄκρη ἀπὸ κάποιο στατό. Τὸ ἀκολουθεῖς καθὼς ξετυλίγεται πάνω, κάτω, πέρα, δῶθε· καὶ μὲ χίλιες δυὸ εἰδῶν προφυλάξεις κατορθώνεις ἴσως νὰ φτάσεις στὸ στατό τὸ ζουνάρι.

Τὸ μονοπάτι αὐτὸ π' ἀκολουθεῖς λέγεται **σύρμα** ἢ **σύρτα**. Αὐτὲς τὶς σύρτες ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ἀγριόγιδα καὶ μπαίνουν στὶς σωκῆπες. Ἐκεῖ βρίσκουν χορτάρι ἀμαλαϊά, κι αὐτὸ τὰ κάνει καὶ πηγαίνουν· νὰ τὸ βοσκήσουν.

Γιὰ νάβγουν, κάποτε ἀνακαλύπτουν ἄλλη σύρτα· αὐτὴ τὰ βγάζει σ' ἄλλο ζουνάρι ἢ στατό μέρος. Ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορὲς μιὰ διάβα ὑπάρχει. Ἀπ' αὐτὴ μπαίνουν, ἀπ' αὐτὴ βγαίνουν.

* * *

Ὅπως κι ἂν τὸ πάρεις, τ' ἀγριόγιδα κυνηγιόνται πολὺ εὐκολώτερα κι ἀπὸ ἓνα λαγό. Ὅλο τὸ πᾶν εἶναι νὰ ἀνακαλύψεις τὴ σύρτα τοὺς. Τὴν ἀνακάλυψες, τᾶβαλες στὸ χέρι σου. Ἄν ἡ σύρτα εἶναι μία, νά, πὼς μπορεῖς νὰ τὰ τουφεκίσεις. Κατάλαβες πὼς βρίσκονται στὸ ζάστανο μέσα, πιάνεις τὴ μοναδικὰ σύρτα. Σφυρίζεις, ἢ κυλᾶς πέτρα γιὰ νὰ σημάνεις τὸν κίντυνο, καὶ καρτερεῖς μὲ τὸ δάχτυλο στὸ σκάνταλο ἀπ' τὸ τουφέκι.

Τὰ διαβλεπόμενα αὐτὰ ζῶα ἀκούοντας ὑποπτους ἤχους χυμᾶνε κατὰ τὴ σύρτα γιὰ ν' ἀβγουν ἔξω ἀπ' τὸ κάστρο ποὺ βρίσκονται κλεισμένα. Ποῦ νὰ φανταστοῦν πὼς τοὺς τὸχουν πιασμένο! Πέφτουν λοιπὸν πάνω στὸν κυνηγό. Κάποτε προφτάνει καὶ ρίχνει μὲ τὴν πρώτη τουφεκιὰ κανένα κάτω· ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορὲς τὰ χάνει κι αὐτὸς

βλέποντας τὴν παλικαρίσια ὀρμὴ τῶν ἀγριόγιδων. Φοβεῖται μὴ τὸν παρασύρουν στοὺς γκρεμοὺς κάτω καὶ τὸν κάμουν κομμάτια· τ' ἀφήνει ἀπείραγα· γι' αὐτὸ καὶ διαβαίνουν ἔξω.

Ἄλλοτε πάλι τὰ ἀγριόγινδα, μόλις πέσουν στὸ καρτέρι κι ἀκούσουν τὸ πρῶτο τουφέκι, τρομάζουν καὶ γυρίζουν πίσω κατὰ τὸ ζάστανο. Κάνουν ἀπόπειρες πότε κατὰ τοῦτον καὶ πότε κατὰ κείνον τὸ βράχο νὰ πηδήσουν γιὰ νὰ σωθοῦνε· δὲν τ' ἀποφασίζουν. Κάποτε ὅμως τ' ἀψηφοῦν ὅλα καὶ ρίχνονται κάτω. Φαντάσου τί γίνεται! Ἄν πέσει ἀγριόγινδο ἀπὸ βράχο εἴκοσι, τριάντα, ἴσως καὶ περισσότερα μέτρα ψηλὸν δὲ θὰ γίνεῖ συντρίμμια;

* * *

Εἶδες παραπάνω τί εἶπαμε., Στὰ σωκήπια αὐτὰ ὀδηγεῖ κάποτε καὶ δεύτερη σύρτα, ἀπ' ἄλλο μέρος αὐτῆ. Ὅταν λοιπὸν ἀνακαλύψουν αὐτὴ τὴ διάβα τὰ ἀγριόγινδα ἢ καὶ τὴν ξέρουν ἀπὸ πρῖν, ὅταν τίς ἄλλες φορὲς ἔβοσκαν ἐκεῖ, δὲν ἔχουν φόβο ἀπὸ τὸ καρτέρι ποὺ τοὺς σταίνουν οἱ τσοπαναραῖοι. Ξεφεύγουν ἀπὸ δαύτη, παίρνουν τὰ ὠρισμένα σύρματα καὶ κατεβαίνουν στὰ ριζὰ τῶν βράχων. Πέφτουν στὴν ξάπλα, τραβοῦν ὅποιο δρόμο τοὺς ἀρέσει, καὶ γλιτώνουν.

Τὰ ξέρουν αὐτὰ οἱ τσοπάνηδες. Ξέρουν καὶ τὰ σύρματα μὲ τὸ νὶ καὶ τὸ σῖμα. Λοιπὸν τί κάνουν! Ἐνῶ αὐτοὶ πιάνουν τὴ σύρτα ποὺ ὀδηγεῖ πάνω κατὰ τίς κορφάδες, εἰδοποιοῦν ἄλλους κυνηγοὺς καὶ πιάνουν καρτέρια ἀπὸ διάστημα σὲ διάστημα· στὰ σύρματα ποὺ ὀδηγοῦν κατὰ τὰ ριζὰ κάτω.

Τ' ἀγριόγινδα σὰ δαιμονισμένα φεύγουν τὸν κατήφορο· χαλίκια, πέτρες, κοτρῶνες ξεκόβουν στὸ πέρασμά τοὺς καὶ κυλιόνται μὲ φοβερὸν κρότο ἀκολουθώντας τα. Ὅταν φτάσουν ἐκεῖ ποὺ τοὺς τὸχουν πιασμένο, ἀρχίζει σωστὸς πόλεμος. Μπάμ ἀπὸ δῶ, μπάμ ἀπὸ κεί! Σκοπεύουν οἱ κυνηγοὶ καὶ ρίχνουν ἀδιάκοπα καταπάνω στ' ἀγριόγινδα.

Εἶναι κυνηγοὶ ποὺ πετυχαίνουν - γιατί πρέπει νὰ πετύχεις στὸ κεφάλι ἢ στὴν καρδιά γιὰ νὰ κρατήσεις τ' ἀγριόγινδο - οἱ περισσότεροι ὅμως ρίχνουν γιὰ νὰ γίνεῖ μονάχα κρότος καὶ τίποτε ἄλλο. Βοῖζουν μόλα ταῦτα τ' ἀγριοβούνια ἀπὸ τὸ φοβερὸ καὶ ἀδιάκοπο τουφεκίδι, κι ἕνας ποὺ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του εἶδε τέτοιο θέαμα, νομίζει πὼς βρίσκεται στὸ μέτωπο κανενὸς ἀπ' τοὺς πολέμους.

Γιατί πρέπει νὰ ξέρετε, πὼς τὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων γίνεται μὲ τουφέκια τοῦ γκρᾶ ἢ τοῦ μάνλιχερ. Σκάγια καὶ σφαιρίδια ποὺ σκορπίζουν τὰ δίκανα τῶν κυνηγῶν καὶ κρατοῦν τοὺς λαγοὺς καὶ τ' ἄλλα τ' ἀγρίμια, εἶναι ἄχρηστα στὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων. Δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ περάσουν τὸ σκληρὸ δέρμα τους· ἀλλὰ κι ἂν τὸ περάσουν, ἢ πληγὴ ποὺ κάνουν ποτὲ δὲ φέρνει τὸ θάνατο. Τὰ δαιμονισμένα αὐτὰ ζῶα μονάχα ἢ σφαῖρα τοῦ γκρᾶ ἢ τοῦ μάνλιχερ τὰ ρίχνει, κι αὐτῆ, ἂν τὰ πετύχει στὸ κεφάλι ἢ στὴν καρδιά.

Τὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων στὰ ψηλὰ βουνὰ εἶν' ἕνα πανηγύρι. Συνεννοοῦνται οἱ τσοπάνηδες μὲ τοὺς κυνηγοὺς τοῦ χωριοῦ τους. Τοὺς εἰδοποιοῦν σὲ ποῖο μέρος βόσκουν. Τοὺς παραγγέλνουν νὰ πιάσουν τὰ δεῖνα καὶ δεῖνα καρτέρια, χαράζοντας ἢ αὐγὴ τὴν

τάδε μέρα. Οἱ κυνηγοὶ ἀπὸ νύχτα ἀκόμα βρίσκονται στὸ πόδι καὶ πιάνουν τὰ σύρματα ποὺ θὰ περάσουν τ' ἀγρίμια, Οἱ τσοπάνηδες ἐξ ἄλλου πιάνουν τὶς διάβες ποὺ φέρνουν στὶς κορφὲς καὶ τὰ σύρραχα τοῦ βουνοῦ. Σφυρίζουν, χουχουτᾶνε, ρίχνουν πέτρες γιὰ νὰ τοὺς ἀντιληφτοῦν τὰ ἀγριόγιδα. Κεῖνα μόλις καταλάβουν, ρίχνονται τὸν κατήφορο. Παίρνουν τὰ σύρματα ποὺ τὰ βγάζουν στὰ ριζά· πέφτουν πάνω στὰ καρτέρια, κι ἀρχίζει τὸ τουφεκίδι.

* * *

Χειμῶνα μέρες τὰ ἀγριόγιδα ἀφήνουν τὰ ψηλῶματα καὶ πέφτουν χαμηλὰ στὰ ριζώματα τῶν βουνῶν, ὅπου τὸ χιόνι εἶναι λιγώτερο καὶ πρασινίζουν τὰ ἔλατα καὶ τὰ κέδρα. Ἐκεῖ ροκανίζουν ἐλατόφυλλα καὶ κεδρόφυλλα, ροκανίζουν φύλλα ἄλλα καὶ κλαδάκια. Περνοῦν τὶς δύσκολες μέρες, καὶ περιμένουν πότε νὰ λειώσουν τὰ χιόνια· ἀφήνουν τότε τὰ χαμηλῶματα καὶ πιάνουν τὶς ψηλὲς καὶ δροσερὲς ράχες τῶν ψηλῶν βουνῶν.

Ἔτσι ζοῦν οἱ τσοπαναραῖοι κοντὰ στ' ἀγριόγιδα, κι ἐκεῖνα κοντὰ σ' αὐτούς. Πότε σὰν καλοὶ φίλοι καὶ πότε σὰν ἐχθροί.

Ἐπιφθέγματα τσοπάνικα.

Ἡ γλῶσσα, ποὺ καταλαβαίνουν τὰ πρόβατα, γιὰ νὰ τραβήξουν παραπέρα εἶναι: **τπροοῖ! τπροοῖ!** Κι ἂν δὲν ἀκοῦνε, ἓνα **φουῖ φουῖ** συρητὸ ἀπ' τὰ χεῖλια τοῦ τσοπάνη καὶ τὸ ξάμωμα τῆς γκλίτσας του τὰ κάνει θέλοντας καὶ μὴ, νὰ προχωρήσουν.

Ἐπίσης **γῆ! γῆ!** ἀκοῦς, νὰ λένε οἱ τσοπάνηδες στὰ κεσέμια τὰ κριάρια, γιὰ νὰ τοὺς δώσουν νὰ καταλάβουν πὼς πρέπει νὰ πᾶνε παρὰ πέρα.

Στὶς προβατίνες ἓνα **τίστ τίστ!** φτάνει, καὶ νιώθουν, πὼς πρέπει νὰ μποῦνε σὲ δρόμο.

Γιὰ τ' ἀρνάκια ὅμως αὐτὴ ἡ γλῶσσα εἶναι ἄγνωστη ἀκόμα, ὅπως ἡ γλῶσσα τῶν μεγάλων εἶν' ἄγνωστη στὰ παιδάκια. Αὐτὰ πρέπει ν' ἀκούσουν τό: **κουφ κουφ!**

Κουφ κουφ, λένε ἐπίσης οἱ τσοπάνηδες, ὄντας θέλουν νὰ ἐρεθίσουν τὰ κριάρια, νὰ κουντριστοῦν μὲ τὰ κέρατα. Ἡ νὰ κουντρίσουν κι αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ἔτσι γιὰ παιγνίδι. Καὶ γιὰ νὰ κρατήσουν τὰ κέρατά τους νὰ μὴν τοὺς χτυπήσουν στὴν κοιλιά, ἢ στ' ἀστήθι ποῦναι ἐπικίνδυνο, προβάλλουν τὶς παλάμες, μπρός.

Χάε χάε, ἐπίσης εἶναι ἡ φωνὴ ποὺ βγάνουν ἀπ' τὸ στόμα τοὺς οἱ προβαταραῖοι, ὄντας παρακινοῦνε τὰ πρόβατα νὰ πᾶν στὴ βοσκή.

Βρ βρ βρ, ἀκοῦς, ὅταν θέλουν νὰ στομώσουν τὸ κοπάδι· νὰ μὴ μπεῖ σὲ σπαρτὸ μέσα ἢ σὲ λειβάδι ξένο.

Οἱ γιδαραῖοι ἔχουν ἄλλη γλῶσσα: **Χέι! Χέι** ἢ **γοῖ γοῖ**, ἅμα τὰ διώχνουν πέρα σὸ λειβάδι, **Κίτς! κίτς** στὰ κασίκια. **Τσίβα! τσίβα!** ἢ **τσίβι! τσίβι!** ἅμα τὰ κράζουν.

Τσάπ! τσάπ! πάλι, ὄντας τὰ διώχνουν ἀπὸ κάπου καὶ βγάζουν σουρίματα ἄγρια ποὺ σὲ ξεκουφαίνουν. Τὸ «τσάπ» ἀκούεται κάποτε καὶ «τσέπ».

Ἀπ' αὐτὰ τὰ «τσέπ» ἔγινε καὶ παραγκώμι· ὁ «Τσέπας», γιὰ κάποιον ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ λέει ὀλοένα αὐτὴ τὴ λέξη.

* * *

Τὰ πρόβατα σὰν ἡμερα, πιὸ εὐκόλα τὰ ὀδηγεῖ ὁ τσοπάνης μόνο μὲ τὰ ἐπιφθέγματα ποὺ εἶπαμε παραπάνω νιώθουν τὴ θέλησή του καὶ συμμορφώνονται· γι' αὐτὸ σπάνια μεταχειρίζεται βία, εἴτε μὲ τὴ γκλίτσα εἴτε καὶ μὲ πέτρα.

Δὲ συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τὰ γίδια. Αὐτὰ τὶς περισσότερες φορές εἶναι κωφὰ στὶς ἄγριες φωνές ποὺ βγάζει ὁ γιδάρης. Οὔτε τὰ «τσέπ, τσέπ!», οὔτε τὰ «χέι, χέι!» μπορεῖ νὰ τὰ «στομώσουν» ἀπὸ τὸ νὰ διευθυνθοῦν ἐκεῖ ὅπου αὐτὰ θέλουν· οὔτε οἱ πολλὲς πέτρες ποὺ ρίχνει μπρός τους ὁ τσοπάνης γιὰ νὰ τὰ φοβίσει, τὰ φοβίζονται. Γι' αὐτὸ ἀναγκάζεται κάποτε νὰ τρέξει· νὰ τοὺς τὸ πιάσει ἀπὸ μπροστά, καὶ φωνάζοντας νὰ κουνάει τὴ γκλίτσα πέρα δῶθε, ἢ καὶ νὰ τὴ χτυπάει στὰ κορμιὰ τους. Τότε μόλις πείθονται νὰ γυρίσουν.

Αὐτὸ τὸ ἄγριο καὶ ἀνυπόταταχο ἀσκέρι λοιπὸν δύσκολα κυβερνιέται· καὶ γι' αὐτὸ

ἄμα τὸ μπουλούκι περνάει τὸν ἀριθμὸ πενήντα, χρειάζεται καὶ βοηθός· δεύτερος γιδάρης ἢ κάνας πιστικός.

Αὐτὰ τοὺς κάνουν πολλές φορές «μπουχτίζουν²²³» μὲ τὰ γίδια οἱ γιδαραῖοι· ζηλεύουν τὰ πρόβατα σὰν ἡμερώτερα κι εὐκολοκυβέρνητα· μακαρίζουν τοὺς προβαταραῖους ποὺ τᾶχουν. Πᾶν ἐδῶ κεῖ ἀναζητῶντας τσοπάνη ποὺ νὰ θέλει ν' ἀλλάξει τὰ πρόβατα, νὰ τὰ κάμει γίδια. Καὶ εἶναι τέτοιοι ποὺ γιὰ ἕναν ὅποιοδήποτε λόγο τὸ θέλουν αὐτό - ἄς ποῦμε τοὺς εἶναι πιὸ βολικὰ τὰ γίδια, γιατί θὰ μπορεῖ νὰ μένουν πιὸ κοντὰ στὰ κτήματά τους.

Ἔ! λοιπὸν μ' αὐτοὺς κάνουν «ἀλλαξιὰ» ἢ γιδαραῖοι. «Ταιρομεριάζουν» τὰ γίδια τους μὲ τὰ πρόβατα. Δίνουν τόσα, παίρνουν τόσα. Ἔτσι ἀπὸ γιδαραῖοι γίνονται προβαταραῖοι.

Δὲν εἶναι σπάνιο πρᾶμα τέτοιες ἀλλαξιές. Ἡ κύρια καὶ πρώτη ἀφορμὴ σ' αὐτὲς εἶναι τὸ ἄγριο κι ἀνοικονόμητο τοῦ γιδιοῦ. Καλύτερα τὸ «τπροῦί» ἀπ' τὸ «χέι», σοῦ λέει ὁ ἄλλος. Ἄς λείπει καὶ τὸ ξυνόγαλο τους, ἀφοῦ ἀποχτάει κανένας τὴν ἡσυχία του.

Αὐτὸ τὸ ἀνυπόταχτο τῶν γιδιῶν κάνει τοὺς γιδαραῖους καὶ γίνονται βλάστημοι. Δὲ βγάνουν τὸ «Διάβολο» ἀπ' τὸ στόμα τους ὦρα καὶ στιγμή. Τί νὰ σοῦ κάνουν! Φωνάζουν, φωνάζουν στὰ γίδια, δὲν τοὺς χαμπερίζουν. Κοντὰ στὸ νοῦ λοιπὸν πῶς θὰ νευριάσουν, θὰ βρίσουν, θὰ βλαστημήσουν! Τὶ ἄλλο μπορεῖ νὰ κάμουν οἱ ἄνθρωποι!

---

223 ἀποκάμνουν.

Οἱ ἀσθένειες τῶν πραγματιῶν κι ἡ γιατρεία τους.

1). Τῶν προβατιῶν.

Ἔχουν καὶ τὰ τὰ πρόβατα τὶς ἀφάλιες τους²²⁴, ὅπως κι οἱ ἀνθρώποι καὶ τ' ἄλλα τὰ ζουλάπια. Ἀσθένειες ἓνα σωρὸ παθαίνουν τὰ καχημένα. Ξέρουν, καὶ σοῦ τὸ λέν, ὅλοι οἱ τσοπαναραῖοι, τί φταίει στὸ πρόβατο, ὄντας δὲ βόσκει. Ξέρουν κι ἀπὸ γιατροκομιές. Ἀλλὰ κι ἂν τύχει νὰ μὴν ξέρουν, ρωτοῦνε ἄλλους παθῆδες καὶ μαθαίνουν. Μὲ γιατροὺς τῆς ἐπιστήμης αὐτοὶ δὲν ἔχουν νὰ κάμουν. Τέτοιος γιατρός δὲ βλογάει σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη μὰ κι ἂν τύχει κάνας δάσκαλος ἢ κάνας ἄλλος γραμματισμένος νὰ τοὺς ξηγήσει τὰ χαρτιά, ποὺ στέλνει τὸ ὑπουργεῖο, ὄντας φανεῖ καμιὰ ἐπιδημία στὰ πρόβατα, αὐτοὶ γελοῦν μὲ τὶς ὁδηγίες.

- Τί ξέρει ἡ ἐπιστήμη, σοῦ λέν μπροστὰ σ' ἐμᾶς, ποὺ εἴμαστε μέρα νύχτα ἀπὸν καταπὰν στὸ πρόβατο!

Ἔχουν δική τους γιατρική, βλέπεις. Τὴν ἡῶραν ἀπ' τὸν πατέρα, ἀπ' τὸν παππούλη τους λότελα. Δίκιο ἔχουν καὶ μιᾶνε ἔτσι.

α) βοή.

«Κάλλιο ὀργὴ Κυρίου, πάραξε βοή λαοῦ»· ἀπ' αὐτὸν τὸ λόγο πιστεύω πὼς βγήκε ἡ πίστη τῶν τσοπάνηδων στὴν ἀσθένεια ποὺ λέν «βοή». Τὰ «πῆρε βοή», ἀκοῦς. «Μπούεφαν²²⁵ τὰ πρόβατα». Λέν ἔτσι, ὄντας τὰ πιάνει ἡ μανία νὰ μάχονται ἀναμεταξύ τους. Κι ἀλήθεια βλέπεις μιὰ ἀμάχη περιέργη. Κοντρίζει ἓνα τ' ἄλλο. Τὰ δυνατώτερα ρίχνονται πάνω στ' ἀδύνατα· τὰ χτυποῦν, τὰ χτυποῦν ἀλύπητα, ὥσπου τὰ σκοτώνουν. «Βοῖστηκαν! Βοῖστηκαν!» ἀκοῦς. Καὶ τρέχουν οἱ τσοπάνηδες στὸν παπά, στὴν ξορκολοῖστρα, τὴ γριά. Λέν τὸ βάσανό τους. Κι ἐκεῖνοι, ὁ ἓνας μὲ τὸ πετραχήλι καὶ τὸ φκολοῖ, ὁ ἄλλος μὲ τὴ μαυρομάνικη σουγιά, ἔρχονται στὴ στάνη. Διαβάζει ὁ παπὰς τὰ δικά του. Κάνει τὰ μαντολοῖδια της κι ἡ ξορκολοῖστρα: τὰ σταυρώνει στὴ βελανίδα μὲ τὴ μαυρομάνικη σουγιά, γρίζει καὶ τὸ λιόκρινο ἀπάνω τους. Πάει ἡ ἀσθένεια· περνάει..., Πλερώνονται οἱ γιατροὶ καὶ φεύγουν· φορτωμένοι ἀπὸ τυρί, ἀπὸ μαλλιά, ἀπ' ὅ,τι ἔχει ὁ τσοπάνης.

Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὅμως πολλὲς φορὲς δὲν περνάει ἡ «βοή» μ' αὐτὰ τὰ γιατρολογήματα, καὶ τότε κάνουν καὶ τὸ **σαράντισμα**²²⁶. Ζητοῦν τὴ **διάλυσα** τῆς ἐκκλησιάς (τὴ μπακράτσα = μικρὸ χάλκινο κακαβάκι ἀρβαλωτὸ ποὺ ψάλλει ἀγιασμὸ ὁ παπὰς· βάζοντας ὕστερα μέσα τὴ βρεχτούρα παίρνει νερὸ κι ἀγιάζει). Σκάβουν σὲ μιὰ στενὴ διάβα καὶ τὴ χώνουν. Ἀναγκάζουν τὰ πρόβατα νὰ περάσουν ἀπὸ κεῖ ὡς τὶς σαράντα φορὲς, γιὰ νὰ πάρει τέλος τὸ σαράντισμα. Γερεύουν τὰ πρόβατα... Ξεχώνουν τὴ **διάλυσα**, τὴ φέρνουν στὴν ἐκκλησιά καὶ δίνουν μιὰ ἀρνάδα στὸ βακούφι. Ἡ πλερωμὴ τους τούτη.

²²⁴ ἀφάλια εἶναι ἀσθένεια, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλη ἀνέχεια ἢ ἀτύχημα.

²²⁵ καὶ μπουεύτηκαν· «μπουέφε» λέν καὶ γιὰ ἓναν ποὺ ἔχασε τὸ νοῦ τοῦ ἀπὸ τὴν περηφάνια.

²²⁶ εἶναι κι ἄλλο εἶδος σαράντισμα· γι' αὐτὸ παρακάτω.

β) χολή.

Ἡ ἀστένεια αὐτὴ λέγεται καὶ **τσιρόλος** ἢ **τσέρλος**. Τὸν καιρὸ ποὺ γίνεται τὸ βελάνι - χινόπωρος εἶναι - πιάνει τὰ πρόβατα μιὰ χειμάρρα (= διάρροια). Τσέρλος μέρα νύχτα. Τὰ ξεπλαίνει καὶ ξεπαχαίνουν. Εἶναι τότε γιὰ φόφο. Γιατρικό τους βρῆκαν οἱ τσοπάνηδες τὸ ρόμι καὶ τὴ ρακῆ. Τὰ ποτίζουν καὶ τοὺς περνάει.

γ) ἡ ἀνάγκη.

Φοβερὴ ἀστένεια. Παθαίνουν κάτι ποὺ κι ὁ τσοπάνης δὲ μπορεῖ καλὰ νὰ σοῦ τὸ πεῖ τι εἶναι. - Νά, ἀνάγκεψαν καὶ φοφᾶνε, τὸν ἀκοῦς νὰ σοῦ λέει. Μπὰς κι αὐτὸς ξέρει καλὰ καλὰ τι εἶναι αὐτὴ «ἡ ἀνάγκη!» Τὸν φόφο βλέπει, καὶ λέει ἔτσι. Πρήσκονται τὰ πρόβατα, γίνονται τούμπανο. Πολλοὶ κάνουν πὼς ξέρουν τὴν αἰτία. Εἶναι λέει ἓνα σκουλήκι ποὺ ὑφαίνει τὸ κουκούλι του ἀνάμεσα στ' ἀγκάθια τῆς φρυγανίδας· ἢ στὰ ξηροχόρταρα. Πάει τὸ πρόβατο νὰ βοσκῆσει· μαζί μὲ τὸ χορτάρι τρώει καὶ τὴ φρυγανίδα. Πρήσκεται, κιντυνεύει νὰ φοφῆσει.

Πολλὰ κάνουν μὲ τὴν ιδέα πὼς θὰ γιατρέψουν τ' ἀναγκημένο τὸ πρᾶμα. Παίρνουν αἷμα στ' αὐτὴ ἢ στὴ μύτη καὶ γερεύει. Τοῦ δίνουν **σκορπίδια**²²⁷ νὰ φάει. Τὰ στουμπᾶνε κάπου μὲ πέτρα, τὰ στείβουν σὲ νερὸ μέσα καὶ ποτίζουν τὸ πρᾶμα.

Κάνουν καὶ μαντολοῖδι. Πιάνει ἓνας τὴ φρυγανίδα, τὸ σκουλήκι· τὴν κόβει μὲ τὰ δόντια του καὶ τὸ πρωῖ ποὺ θᾶναι νηστικός φτύνει στὸ στόμα τ' ἀναγκημένου. Γερεύει. ..

δ) κοκκιναντεράς.

Φοβερὴ ἀστένεια εἶναι τούτη. Κοκκινίζουν τ' ἄντερα ἀπ' τὸ πρόβατα καὶ φοφάει. Γιατρεμὸ δὲν ἔχει

ε) γλαπάτσα ἢ κλαπάτσα.

Πάνω στὰ χορτάρια ποὺ βγαίνουν σὲ βαρκούσια²²⁸ χωράφια πέφτει μιὰ δροσιά. Θὰ τὴν ιδεῖς μόλις δύσει ὁ ἥλιος. Ξέρουν οἱ τσοπάνηδες, πὼς ἅμα βοσκῆσει πρόβατο σὲ βαρκούσιο μέρος, γλαπατσιάζει. Καὶ διώχνουν μακρὰ ἀπὸ τέτοια τόπια τὰ πρόβατα. Μὰ αὐτά, σὰν ἔτσι σὰν ἔτσι, ξεφεύγουν κάποτε καὶ πέφτουν σὲ βαρκό. Κι ἀλοίμονο! παίρνουν τὴ γλαπάτσα.

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἔσφαζαν τὰ γλαπατσιασμένα τὰ πρόβατα καὶ τᾶτρωγαν. Κάτι παρουσιάξεται στὸ συκώτι τους, κι αὐτὸ εἶν' ὄλο ὄλο ἡ γλαπάτσα. Τὸ κρέας τοὺς λοιπὸν τρώγεται χωρὶς φόβο πὼς θὰ πάθει αὐτὸς ποὺ τὸ τρώει· ἄς εἶν' ἀπὸ προσβλημένο πρᾶμα.

Σήμερα οἱ τσοπαναραῖοι παραδέχτηκαν πὼς τὸ φάρμακο ποὺ ἤρε τώρα τελευταῖα ἡ ἐπιστήμη, φέρνει ἀποτέλεσμα, τ' ἀγοράζουν καὶ τὰ γιατρεύουν.

στ) βλογιά

Βγάνουν κάτι σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια τὰ πρόβατα καὶ φοφοῦνε. Γιὰ νὰ γερέψουν τὰ κουρεύουν στὰ λαγαρά τους. Μὰ σπάνια νὰ ἰδοῦν ὠφέλεια. Ἡ βλογιά εἶναι φοβερὴ ἀστένεια, ὅπως καὶ στὸν ἄνθρωπο. Καὶ γιὰ νὰ περάσει, πρέπει νὰ τὴ φυλάξουν οἱ

227 Εἶδος βολβοῦ.

228 ἐλώδη.

τσοπάνηδες. Φύλαμα εἶναι, νὰ μὴν κοιμηθοῦν κοντὰ σὲ φωτιά, νὰ μὴ φορέσουν τὰ ροῦχα τους ζεματισμένα ἀπ' τὴ γυναῖκα τους²²⁹, νὰ μὴ φᾶνε ζεστὸ ψωμί. Νὰ μὴν πιοῦνε γάλα βρασμένο. Νὰ μὴν πάρουν μαλλιά ἀπὸ βλογιάρικο πρόβατο καὶ νὰ μὴ ζυγώσουν τὴ γυναῖκα τους σαράντα μέρες.

Ἐπίσης κεντρώνουν τὰ πρόβατα. Παίρνουν ὕλη ἀπ' τὰ βλογιασμένα, τὰ τρυποῦν στὰ λαγαρά²³⁰ καὶ βάνουν ἀπ' αὐτὴ πάνω στὴν πληγή. Ἡ πιάνουν αἷμα ἀπὸ βλογιασμένο, βρέχουν σ' αὐτὸ κλωστή βελονιασμένη, τρυποῦν μὲ τὸ βελόνι τ' αὐτὶ ἢ τὴν οὐρὰ τῶν ἄλλων, σέρνουν τὴν κλωστή κι ἔτσι κεντρώνονται. Γίνεται κι ἄλλιως. Περνοῦν τὴν βελονιασμένη κλωστή σὲ πλεμόνι ἀπὸ βλογιασμένο πρόβατο κι ὕστερα τρυποῦν τ' αὐτὶ ἢ τὴν οὐρὰ καὶ περνοῦν τὴν κλωστή. Ἄλλοτε τὰ **σαραντίζου**ν τὰ πράματα· ὕστερῶτερα καλοῦν τὸν παπὰ καὶ διαβάζει ἀγιασμό. Γερεῦουν... Σταματάει τὸ κακό.

ζ) Παρμάρα.

Βαρεῖ ἓνας πόνος στὰ ποδάρια, χάνουν τὸ γάλα τους καὶ κουτσαίνονται τὰ πρόβατα. Αὐτὴ εἶναι ἡ παρμάρα. Παίρνουν ἀπ' τὸ κάθε πρόβατο τὸ ἴδιο τὸ γάλα του· τ' ἀφήνουν πολλὲς μέρες στὸν ἥλιο καὶ ξηραίνεται. Τὸ τρίβουν, «τὸ κάνουν σκόνη. Τὰ ταΐζουν ἀπ' αὐτὴ τὴ σκόνη καὶ γιατρεύονται. Ἡ τὰ ταΐζουν πέστροφα (ψάρι) ἢ παρμόχορτο ποὺ ἡ ρίζα του μοιάζει σὰν τοῦ καμπρολάχανου.

η) φσουνά.

Μυξιάζουν τὰ πράματα. Βουλώνουν οἱ μύτες τους καὶ δὲ μπορεῖ νὰ πάρουν ἀνάσα. Τοῦ καλοκαιριοῦ ἀστένεια εἶναι τούτη. Φυσοῦν ξεῖδι μέσα στὰ ρουθούνια τους καὶ τὰ γιατρεύουν. Ἄν δὲ φροντίσει ὁ τσοπάνης νὰ γιατρέψει τὰ φσουνιασμένα πρόβατα, βαστάει κι ἓνα χρόνο μπορεῖς νὰ πείς, ἢ ἀστένεια. Ὑστερα γιατρεύονται μὲ τὸν καιρό. Τὰ ποτίζουν καὶ βρασμένο τρίμερο²³¹ ἀπ' τὶς μύτες.

θ) φουρουμύτα

Φουριάζει ἡ μύτη τους. Γεμίζει ὅλο σπειριά. Παίρνει ἀπὸ γιατρεῖα αὐτὴ ἡ ἀστένεια. Ἀλείβουν τὴ μύτη μ' ἀλοιφή ἀπὸ ψωροκειάφι²³² καὶ λάδι καμωμένη. Τὴ φκειάνουν ἀνακατώνοντας αὐτὰ τὰ δύο.

ι) δραγγομάρ²³³

Πονοῦν τὰ μάτια, τσιμπλιάζουν καὶ στὸ τέλος στραβώνονται. Φοβερὴ ἀστένεια. Κολλάει σ' ἀλάτι ποὺ τρῶνε στὶς ἀλαταρὲς τὰ πρόβατα. Κόβουνε τότε τὸ γάλα καὶ μονοβυζιάζονται. Γιατρεύεται μὲ τὸν καιρό, ἀλλὰ ὑποφέρει τὸ πρᾶμα.

Τὰ ταΐζουν καὶ σιαποχόρτι, ποὺ μοιάζει σὰν τὸ παρμοχόρτι, σ' Ἄγραφα.

ια) ντρέλλα.

Βλέπεις τὰ πρόβατα καὶ περπατοῦν σὰν τρελλά. Αὐτὴ εἶναι ἡ ντρέλλα. Γιατρικὰ δὲν

229 Οἱ βλάχισσες κι οἱ χωριάτισσες πρὶν πλύνουν τ' ἀσπρόρουχα, τὰ ζεματίζουν σὲ καυτό νερό.

230 Τὰ φαχνὰ στὸ μπουτί.

231 εἶδος βολβοῦ.

232 θεῖον εἰς κυλίνδρους.

233 Σιάπ λένε αὐτὴ τὴν ἀστένεια στὰ Ἄγραφα.

ἔχει. Μόνα τοὺς γιαιτρεύονται μὲ τὸν καιρό. Στ' Ἄγραφα κόβουν τὸ κεφάλι ἀπὸ τὸ πρόβατο ποὺ θὰ φανεῖ ἢ ντρέλλα καὶ τὸ ρίχνουν σὲ σταυροδρόμι. Ὅποιος πρωτοπεράσει κι ἀδρασκελήσει τὸ κεφάλι, παίρνει τὴν τρέλλα καὶ δὲν κολλάει τ' ἄλλα.

ιβ) βήχας.

Ὁ βήχας στὰ πράματα γιαιτρεύεται μὲ ἀγριοκάστανο. Ἡ ἀγριοκαστανιὲς φυτρώνουν στὰ βράχια σ' ἄκρη ἀπὸ ποτάμια.

ιγ) φαρμάκι.

Εἶδος χορτάρι ποὺ βγαίνει στὰ βουνίσια λειβάδια ὕστερα ἀπ' τὸ χιόνι, εἶναι φαρμακερό. Τὸ λένε **φαρκάκι**. Βγαίνει πρὸ πάντων στὰ ζερβὰ καὶ γι' αὐτὸ οἱ τσοπάνηδες τρέμουνε, ἅμα ἰδοῦν τὰ πρόβατα νὰ βόσκουν σὲ ζερβὸν τόπο. Τρῶνε ἀπ' αὐτὸ τὸ χόρτο καὶ φοφοῦνε. Ἔπαθαν ἀπὸ φαρμάκι, λένε. Γιαιτρεμὸ δὲν ἔχει.

ιδ) Ὁ ἴσκιος.

Ὁ ἴσκιος λέγεται καὶ **κωλοπάνης** στὴν Παλούκοβα· **ντιβέτσικας** στὸ Λιδωρικιώτικο καὶ κάπου κάπου **εἶδλο**²³⁴. Παρουσιάζεται κάποιον ζῶο - σὰν τὰ κριάρια μοιάζει - τὴ νύχτα καὶ βατεύει τὶς προβατίνες. Κάποτε καὶ μέρα ἀκόμα τὸ εἶδαν τσοπάνηδες στὴ μέση στὰ πρόβατα. Φάνηκε τέτοιο εἶδος στὰ πράματα, ἀλλοίμονο στὸν τσοπάνη! Πρήσκεται ἢ γέννα τοὺς καὶ μαυρίζει σὰν τὸ δαυλί· περνοῦνε δυό, τρεῖς μέρες κι ἀρχίζει ὁ ψόφος· φοφᾶνε ἀράδα.

Φόβος καὶ τρόμος τῶν τσοπάνηδων εἶναι τὸ ἴσκιωμα. Φάρμακα κι ἂν τὰ μεταχειριστεῖς, τίποτα δὲν κάνουν. Μὲ τὰ μαντολοῖδια πολεμοῦν· μ' αὐτὰ ξεπατώνεται. Νὰ πῶς τὰ κάνουν: Ἀνάβουν φωτιὲς καὶ καίνε παλιοτσάρουχα στὴν ἄκρη ἀπ' τὴ στάνη τὴ νύχτα. Ψέλνουν κι ἀγιασμούς, ἂν ἰδοῦν πῶς δὲν κάνουν τίποτα οἱ φωτιὲς καὶ τὰ παλιοτσάρουχα, Βγάζουν τὰ κουδούνια ἀπ' ὅλα τὰ πρόβατα, καὶ τὰ **διαβάζουν** ἀπ' τὸ γραίκι ποὺ βρίσκονται σ' ἄλλο γραίκι, μακρὰ παρὰ πέρα. Χάνει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ χνάρια τοὺς ὁ ἴσκιος. Τὸ σκυλί ὅμως δὲν τὸ παίρνουν μαζί τοὺς ἀλλάζοντας γραίκι. Ξέρεις γιαιτί; Ὁ «Δαίμονας» γνωρίζει τὸ σκυλί, λένε, κι ἀκολουθαίει τὰ πρόβατα στὴ νέα τοὺς θέση.

* * *

Κάνουν κι ἄλλα: Ἀνάβουν **ξύλοφωτιὲς** καὶ **ἀναποδοφωτιὲς**. Ξυλοφωτιὰ εἶναι: Κρατεῖ ἓνας τὸ ξύλο κι ἄλλος τρίβει σ' αὐτὸ πάνω ἄλλο ξύλο, τόσο πολὺ ὥστε ν' ἀνάψει. Ἀνάβουν τότε ἴσκα, καὶ ἀπ' αὐτὴ ἀνάβουν φωτιὰ μὲ ξύλα. Ἀναγκάζουν ὕστερα τὰ πρόβατα νὰ πηδῆσουν πάνω ἀπ' αὐτὴ τὴ φωτιὰ καὶ τοὺς περνάει.

Ἀναποδοφωτιὰ εἶναι: πρυνβολοῦν μὲ τὰ πρυνβολικὰ κρατῶντας τὰ χέρια πίσω στὶς πλάτες καὶ ἀνάβουν ἴσκα. Τὴ σβήνουν σὲ νερὸ κι ἀπ' αὐτὸ ποτίζουν τὰ ἴσκιωμένα καὶ γερεύουν.

* * *

234 Στ' Ἄγραφα λέγεται ἴσκιωμα.

Φκειάνουν στὴ γῆ τρύπα μὲ δυὸ ἀνοίγματα καὶ διαβάζουν ἀπὸ δαύτη τὰ ἰσκιωμένα πρόβατα ἀσαλάγητα (δηλ. χωρὶς νὰ τὰ σαλαγίσουν).

Ὁ ἴσκιος παρουσιάζεται στὸ γραίκι, ποὺ ἤξερε πὼς εἶναι γραικισμένα τὰ πρόβατα²³⁵. Ἄν δὲν τᾶβρει κει, φωνάζει τὸν τσοπάνη στὸ ὄνομά του: βρὲ Κώστα, βρὲ δείνα, βρὲ τάδε. Ὑστερα πάει καὶ στὸ λειβάδι ποὺ ξέρει πὼς τὰ ὀδηγοῦν καὶ βόσκουν· ἂν δὲν τᾶβρει καὶ κει, φωνάζει πάλι τ' ὄνομα τοῦ τσοπάνη. Οἱ τσοπάνηδες ἀκοῦν τὴ φωνή του, ἀλλὰ δὲν ἀπιλογιόνται. Ἔτσι χάνει τὰ χνάρια τους ὁ Δαίμονας. Μιὰ δυὸ μέρες ξαναπάει, φωνάζει, δὲν παίρνει καμιὰ εἶδηση, ἀπελπίζεται καὶ τὰ παρατάει.

* * *

Στ' Ἄγραφα ἀκολουθοῦνε κι ἄλλο εἶδος θεραπευτικῆ. Μόλις παρουσιαστῆ ἡ ἀστένεια, σφάζουν ἓνα δυὸ ἀπὸ τὰ γγιασμένα, ὅπως λὲν τ' ἀστενισμένα. Βγάζουν τὴ σπλήνα καὶ τὴν καρδιά τους, τὰ φέρνουν σὲ μέρος ποὺ δὲ λαλεῖ κόκοτος (μακρὸ ἀπὸ χωριό), καὶ τὰ καρφώνουν μὲ καρφὶ σὲ δέντρο. Ἔτσι παραδέχονται πὼς καρφώνεται, κι ἡ ἀστένεια καὶ σταματάει. Δὲν παρουσιάζεται σ' ἄλλο πρόβατο ἀπ' τὸ μπουλούκι.

Ἡ τὰ βρέχουν σαράντα φορὲς μὲ ἀναχέριγο νερὸ (= ἀμεταχείριστο, μόλις παρμένο ἀπὸ πηγὴ). Ραντίζουν δηλ. σαράντα φορὲς τὸ μπουλούκι μετρῶντας ἀπὸ τὸ 1 - 40 καὶ τ' ἀντίστροφα ἀπὸ τὸ 40 ὡς τὸ 1. Αὐτὸ λέγεται **σαράντισμα**. Ρίχνουν στὸ τέλος καὶ δυὸ τρεῖς τουφεκιές. Τὸ κοπάδι τὸ πιάνει φόβος κι αὐτὸς ὁ φόβος κόβει τὸ ἴσκιωμα.

Ξέρουν καὶ μερικὲς γυναῖκες νὰ κόβουν αὐτὴν τὴν ἀστένεια. **Σταυρώνουν ἀλάτι**: δηλ. κάνουν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ πάνω στ' ἀλάτι λέγοντας καὶ λόγια· γράφουν κάτι ὀνόματα μὲ κάρβουνο πάνω σὲ χαρτί. Τρίβουν τ' ἀλάτι καὶ τὸ χαρτί καὶ μὲ τὴ σκόνη ποὺ γίνεταί ταΐζουν τὰ πρόβατα. Περνάει...

ιε) φρυγγανίδα²³⁶.

Εἶναι ἓνα ζώυφιο ποὺ φωλιάζει στὰ χορτάρια. Μαζὶ μ' αὐτὰ κάποτε τρῶνε καὶ τὴ φρυγγανίδα τὰ πρόβατα καὶ τότε παθαίνουν τὴν ἀστένεια ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα. Ἡ γιαιτρεία τῆς εἶναι: Βρίσκει φρυγγανίδα ὁ τσοπάνης· τὴν κόβει μὲ τὰ δόντια του καὶ φτύνει τὰ κομμάτια στὸ πρόβατο, ποὺ ἔπαθε. Τοῦ περνάει.

ιστ) ψώρα.

Παθαίνουν καὶ τὰ πρόβατα ψώρα. Κι αὐτουνῶν καὶ τῶν γιδιῶν τὴν ψώρα στ' Ἄγραφα, τὴ γιαιτρεύουν: Ψαίνουν στὴ φωτιὰ τρεῖς χελῶνες ὡσποῦ νὰ γίνουν στάχτη. Ἀναχατεύουν τὴ στάχτη μὲ ἀλάτι, τὴ διανέμουν σὲ τρία μερίδια καὶ ταΐζουν τὰ πράματα τρεῖς **χασοπέφτες** (ὅταν σώνεται τὸ φεγγάρι ἡμέρα Πέφτη). Ἡ βράζουν γαλανούλα (= γαλατσίδα, τὸ χορτάρι) μὲ πρόβειο γάλα. Δέκα ὀκάδες γάλα νὰ βράσει καὶ νὰ ἀπομείνει ἓκατὸ δράμια. Μὲ χουλιάρι ρίχνουν καὶ στὶς δυὸ τρύπες τῆς μύτης τοῦ ψωριασμένου ἀπ' αὐτὸ τὸ γάλα. Γερεύει.

Ἄλλοι βράζουν σὲ νερὸ καπνὸ καὶ **πρατοσκάρφη** (εἶδ. σκάρφης), τὰ πλαίνουν καὶ

²³⁵ Στ' Ἄγραφα λένε πὼς ἡ ἀστένεια παρουσιάζεται ἀπὸ δαίμονα ἢ ἀπὸ βοή, καὶ προπάντων ἅμα βόσκουν σὲ τόπο βελαῶρα.

²³⁶ ἀγραφιῶτικη ἀστένεια· πάνω κάτω αὐτὴ ποὺ παραπάνω ἔχουμε γραμμὴν ὡς «ἀνάγκη».

θεραπεύονται.

ιζ) άχαραχτήριστες άστένειες.

Όταν φάνε χορτάρι φυτρωμένο σέ παλιόγραιο τὰ πρόβατα, άρρωστούνε. Για νά γερέφουν, τούς παίρνουν αίμα στή φλέβα πού εἶναι πάνω άπό τὸ μάτι. Τὸ χτυπημένο πρόβατο τὸ ποτίζουν **σκορπίδι**, στουμπισμένο καὶ στραγγισμένο σέ νερό.

Τὰ γγίμενα πράματα τὰ ταΐζουν **πλεμονόχορτα**. Φυτρώνουν στὰ Άγραφιώτικα βουνά.

ιη) άβασκαμός.

Κι άπ' άβασκαμὸ παθαίνουν κάποτε τὰ πρόβατα. Πραματάκια εἶναι, τὰ βλέπει κακὸ μάτι, καὶ **παίρνουν**. Οὔτε ξέρεις καλὰ καλὰ τί ἔχουν. Συλλογισμένα τὰ βλέπεις, σάν κάτι νάχασαν· χορτάρι δὲ γλωσσιάζουν.

Γιὰ νά μὴν «παίρνουν» άπό μάτι, νά τι κάνουν. Βρίσκουν κουδούνι χωρὶς βρονταλίδι. Βάνουν μέσα ὕψωση παραμένη άπ' τὸν παπά, σπειράκι άρσενικὸ λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι καὶ κομμάτι ρίζα άπό παλαμωνίδα. Ζουμπουλάνε τὸ κουδούνι, κλείνουν μέσα αὐτὰ τὰ ὀχτῶ εἶδη· ὕστερα τὸ κρεμοῦνε στὸ καλύτερο άπ' τὰ πρόβατα.

Κι αν τύχει καὶ πάθει τὸ κοπάδι άπ' άβασκαμὸ, ανάβουν άναποδοφωτιά· ἀλλὰ πρέπει ν' ανάψει τὴ φωτιά ἕνας πού νάχει τὸ ὄνομα «Γιάννης». Κρατῶντας αὐτὸς πρροβολικὰ γυρίζει τὰ χέρια του πίσω στὶς πλάτες· πρροβολάει, πρροβολάει ὡσποῦ ανάβει τὴν ἴσκα. Δύσκολο εἶναι, μὰ θὰ τυραγνιστεῖ. Τί νά γίνει! Άφήνει ὕστερα τὴν ἴσκα καὶ καίεται· γίνεται στάχτη· τὴ ρίχνει στὸ νερὸ καὶ ποτίζει τὸ κάθε άβασκαμένο πρῶμα. Τοῦ περνάει.

Ἐπίσης τὰ ποτίζουν καὶ νερὸ πῶριξαν μέσα παντζέρι· τὸ ἴδιο κάνουν καὶ γιὰ τὸ φειδιασμένο πρῶμα²³⁷.

Πολλὲς φορὲς άβασκαίνει τὰ πράματα κι ὁ ἴδιος ὁ νοικοκύρης τσοπάνης τους. Όταν λοιπὸν καταλάβει τέτοιο πρῶμα ἕνας, νά τί κάνει. Μόλις αρχίζει νά πλησιάζει στὸ κοπάδι, δαγκώνει μὲ τὰ δόντια του, πότε τὸ ἕνα πότε τὸ ἄλλο νύχι, άπ' τὸ δεξί του χέρι. Ό νοῦς του μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πάει στὰ νύχια κι ἔτσι δὲν άβασκαίνει.

ιθ) άστραποβάρεμα.

Σύντας βρίσκονται τὰ πρόβατα στὸ στάλο, χωρὶς νά τὸ περιμένει κάνας, αρχίζει καὶ βρέχει κάποτε. Άστραπές, βροντὲς ἕνα γύρο· χαλασμὸς κόσμου. Τὰ πρόβατα λαϊάζουν καὶ στέκονται στὸν τόπο. Όχι σπάνια πέφτει κι άστραπή μέσα στὸ κοπάδι. Καὶ βλέπεις τότε τὰ πρόβατα νά πέφτουν κάτω σάν ψόφια. Άν τ' άφήσουν ἔδεκεῖ, ὅπως ἔπесαν, κανένα δὲν ξανασηκώνεται. Άλλὰ οἱ τσοπάνηδες ξέρουν τὸν τρόπο, καὶ τὰ ξαναφέρνουν στή ζωή. Τ' άρπάζουν ἕνα ἕνα άπ' τὰ ποδάρια, τὰ κόβουν στὸν ὦμο καὶ τὰ ματατοπάνε. Άμίλητοι ὁμως τὰ κουβαλάνε άπ' τὸν ἕναν τόπο στὸν ἄλλο, γιὰτὶ αν μιλήσουν, πεθαίνουν κι αὐτὰ κι αὐτοὶ άπ' τὴν άστραπή, Όσα δὲν προφτάσουν νά τὰ ματατοπίσουν, Ψοφάνε.

²³⁷ φειδιασμένο λέν αὐτὸ πού τὸ δάγκωσε φεῖδι.

* * *

Σκιάζονται πολὺ τὴν ἀστραπὴ οἱ τσοπαναραῖοι καὶ γι' αὐτό, ἅμα ἰδοῦν πῶς σκοτιδιάζει ὁ οὐρανός, κι εἶναι ὑποψία νὰ βρέξει καὶ ν' ἀστραποβολήσῃ ὁ θεός, διώχνουν τὸ σκυλι μακρὰ ἀπ' τὸ σταλό· ἔχουν, λένε, μαγνητισμὸ τὰ σκυλιά· τραβοῦνε τὴν ἀστραπὴ ἀπ' τὰ σύννεφα καὶ τὴ φέρνουν πάνω στὰ πρόβατα.

Ἐπίσης, ἂν τύχει νὰ σταλίζουν κάτω ἀπὸ μεγάλα ἔλατα σημαδιακά, τὰ σαλαγᾶνε καὶ τὰ διώχνουν ἀπ' αὐτοῦ· νὰ παραμερίσουν παραπέρα. Ξέρουν πῶς μοναχὸν ἔλατο πρὸ πάντων διαλέει ἡ ἀστραπὴ καὶ ρίχνει καὶ τὸν βαρεῖ· τὸν κάνει τετρακλάδια.

* * *

Καὶ γιὰ τ' ἀστραποβάρεμα καὶ γιὰ ὅποια ἄλλη ἀστένεια καλὸ εἶναι νὰ ποτίζονται τὰ πράματα νερὸ ποὺ ἔχει μέσα σκόνη ἀπὸ βῶλο· βῶλος λέγεται στ' Ἄγραφα τὸ παντζέρι.

2). Τῶν γιδιῶν.

Τὰ γίδια εἶναι περισσότερο σκληροκόκκαλα ἀπ' τὰ πρόβατα κι ἀντέχουν στὶς ἀστένειες, ἀλλὰ καὶ μόλα ταῦτα δὲν εἶν' ἀπαλλαγμένα ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό. Οἱ γιδαραῖοι ὅμως ποὺ μέρα νύχτα μ' αὐτὰ ἔχουν νὰ κάμουν, προσέχουν τὰ συμπτώματα τῆς κάθε ἀστένειας. Δοκιμάζουν τὸ ἓνα, τὸ ἄλλο φάρμακο· βοτάνια τῆς γῆς, ἄλλα μαντολοῖδια τὰ βάνουν σ' ἐνέργεια καὶ κοιτάζουν τι ἀποτέλεσμα θὰ φέρουν.

Ἀπὸ χρόνια, ποιὸς ξέρει πόσα, οἱ γιδαραῖοι προσέχουν γιὰ νᾶβρουν τὰ φάρμακα ποὺ θὰ γιαιτρέψουν τὴν κάθε ἀστένεια ποὺ παρουσιάζεται στὸ γίδι. Καταστάλαξαν σ' ὠρισμένα συμπεράσματα· αὐτὰ τὰ εἶπαν στοὺς κατοπινούς τους κι ἐκεῖνοι στοὺς ἄλλους ποὺ ἦρθαν ὑστερότερα. Καὶ ὡς τὰ σήμερα αὐτὸ γίνεται.

Ἔτσι βρέθηκε ἀπὸ παράδοση νὰ ξέρουν τὶς ἀστένειες τῶνπραματιῶν τους οἱ γιδαραῖοι· γνωρίζουν καὶ μερικὰ φάρμακα ποὺ τὰ βάζουν σ' ἐνέργεια, ὅταν τὸ καλέσει ἡ ἀνάγκη.

α) ψώρα.

Παρουσιάζεται στὰ γίδια μιὰ φαγούρα· μαδάει τὸ κορμί τους καὶ γίνεται κασαή²³⁸. Σπειριάζει· καὶ τὰ βλέπεις νὰ γέρονουν τὰ κέρατα καὶ νὰ ξυόνται. Φαγούρα! ὄχι παίξε γέλασε! καὶ νὰ βαστάει κι ὡς τὰ ἑπτὰ χρόνια. Διαβολεμένη ἀστένεια. Τὰ κοκκαλάκια μένουν μονάχα, τόσο ἀχαμναίνουν τὰ πράματα.

Ἀλλὰ ξέρουν καμπόσοι γερόντοι καὶ τὴ γιαιτρεύουν τὴν ψώρα. Ἀλείβουν τὰ γίδια μὲ μούρκα²³⁹ ἀπὸ λάδι, ἢ μὲ γουρνόγλυνα καὶ κειάφι ἀνακατωμένα· ἐπίσης μὲ γυαλόπετρα καὶ κειάφι τριμένα, κι ἀλοιφὴ καμωμένα.

Καὶ ξέρεις πῶς κολλάει ἡ ψώρα; Πᾶνε στὶς σπηλιές ἢ στὶς κόχες ἀπ' τὰ βράχια καὶ

238 γυμνὸ ἐντελῶς.

239 ὑπόλειμμα λαδιοῦ: ζούρη.

ξυόνται τὰ φωριάρικα. Ἡ ψώρα τους μένει ἀπὸν στὶς πέτρες. Πᾶνε τὰ γερά, ἀγγιῶνε καὶ τὴν παίρνουν καὶ ταῦτα. Ἔτσι μολεύονται ὅλα· φωριάζει ὅλο τὸ κοπάδι. Καὶ ξέρεις τί! σὰ φέτο νὰ πάει φωριάρικο γίδι νὰ ξυστεῖ, καὶ σὰν τοῦ χρόνου νὰ περάσει καὶ γγίξει γερό, τὴν παίρνει.

Καὶ στὰ τοίγια τῆς ταράτσας, στὸν πλοκὸ τοῦ μαντριῶ, ὅπου κι ἂν ἀκουμπήσει καὶ ξυστεῖ τὸ φωριάρικο, ἀφήνει τὴν ψώρα. Ἀπὸ κεῖ τὴν παίρνουν καὶ τ' ἄλλα.

* * *

Γι' αὐτὸ οἱ τσοπάνηδες καῖνε τὶς μολεμένες ταράτσες καὶ τὰ μαντριά, ὄντας παρουσιαστῆ ἡ ψώρα, γιὰ νὰ μὴν γγίξουν ἐκεῖ καὶ κολλήσει καὶ τὰ γερά. Καὶ τὸ χειρότερο εἶναι, ὅπου ἡ ψώρα κολλάει καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀκόμα ἀπ' τὰ φωριασμένα. Κι ἔχουν μιὰ φαγούρα! Κόβουν τὰ κρέατά τους ἀπ' τὸ ξύσιμο. Δίνουν δίνουν μὲ τὰ νύχια, φκειάνουν γεράδες²⁴⁰ σ' ὅλο τὸ σῶμα.

Λένε πὼς κολλάει ἡ ψώρα, κι ἂν τὴ βλαστημήσεις. Καρτέρα την. Ἀπὸ φόβο λοιπὸν, μὴν τοὺς κολλήσει, δὲν τὴν παραδίνουν. Αὐτὸ τὸ παραδέχονται τέλος γιὰ σωστὸ οἱ τσοπάνηδες.

* * *

Κεῖνοι ποὺ κάνουν τὸ γιατρὸ τῆς ψώρας - κι εἶναι ἀπ' αὐτοὺς πολλοί, ἀγύρτες παραδολῶοι - λένε πὼς γιατρεύεται μὲ τὰ **ψωροχόρτια**. Κάτι βοτάνια ποὺ φυτρώνουν στὰ βουνά. Αὐτοὶ τὰ ξέρουν πὼς εἶναι, καὶ σὲ ποιά μέρη φυτρώνουν. Πᾶν ἐκεῖ λοιπὸν, τὰ μαζεύουν στὸν καιρὸ τους, κι ἅμα τοὺς βρεθεῖ κανένα κελεπούρι, παρουσιάζονται πρόθυμοι καὶ κάνουν τὸ γιατρό. Τί θὰ χάσουν; Τὰ ποτίζουν ψωροχόρτι βρασμένο μὲ νερὸ καὶ λὲν πὼς τὰ γιατρεύουν. Τὴν ἔπαθαν πολλὲς φορὲς οἱ τσοπάνηδες ἀπὸ τέτοιου ἀγύρτες, καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὰ παραδέχονται, ἀλλὰ καμιὰ φορὰ «ὁ πνιγμένος πιάνεται κι ἀπ' τὰ μαλλιά του», λέει ἡ παροιμία. Εἶναι πολλοὶ ποὺ στὰ σοβαρὰ σοῦ λὲν πὼς τὸ ψωροχόρτι γιατρεύει τὴ ψώρα στὰ γίδια.

β) παρμός.

Παρμός καὶ παρμάρα εἶναι τὸ ἴδιο. Ἀστένεια ποὺ παρουσιάζεται ὅπως καὶ στὰ πρόβατα, ἔτσι καὶ στὰ γίδια· σὲ κείνα ὅμως, ὅπως εἶπαμε, τὴ λὲν παρμάρα, σὲ τοῦτα **παρμός**. Πονοῦν τὰ πόδια τους. Κουτσαίνονται· κούτσα κούτσα τὰ βλέπεις καὶ περπατοῦν.

Παραδέχονται πὼς γιατρεύεται μὲ τὰ **παρμοχόρτια**, βοτάνια καὶ τοῦτα τοῦ βουνοῦ. Μὰ πρέπει νὰ βρεθεῖ κι ὁ ψευτογιατρὸς ποὺ νὰ τὰ γνωρίζει· νὰ τὰ μαζέψει ἐκεῖ ποὺ βρίσκονται. Κι εἶναι ἄνθρωποι, ποὺ ἀπὸ σφέρο, μὲ τὰ χορτάρια αὐτὰ κάνουν τὸ γιατρὸ σ' ἀστένεια ποὺ δὲ γιατρεύεται μὲ γιατρικό, παρὰ μὲ τὸν καιρό.

γ) ἀσπρομάτιασμα.

Ἀσπρίζουν τὰ μάτια τῶν γιδιῶν· λὲς καὶ χάθηκε ὁλότελα τὸ μαυράδι ἀπ' τὴ χάντρα

²⁴⁰ πληγές.

τους. Εἶναι τ' **ἀσπρομάτιασμα** τοῦτο - (καὶ ἀσπροματιασμός), - ἄσχημη ἀστένεια ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ γιατρεύεται.

δ) γλαπάτσα.

Καὶ τὰ γίδια παθαίνουν ἀπὸ γλαπάτσα· ἀλλὰ σπάνια· γιατί σπάνια νὰ πέσουν σὲ βαρκό. Αὐτὰ κυνηγοῦν τὸ κλαρί, κι ἂν δὲν εὔρουν ἀπὸ δαῦτο, τότε τρέχουν καὶ στὸ χορτάρι. Τὰ γλαπατσιασμένα γίδια γιατρεύονται, ὅπως καὶ τὰ πρόβατα.

ε) γιδοβλογιά.

Κι ἡ βλογιά - (λένε καὶ γιδόβλογος) - κολλάει τὰ γίδια. Κι ἔχουμε τὴ **γιδοβλογιά**. Γιατρεύονται ὅμως ὅπως καὶ τὰ πρόβατα. Καὶ χωρὶς τίποτε πολλὲς φορές. Ἔτσι τὰ γιατρεύει ὁ καιρός.

στ) σπειρί.

Βγάνουν ἓνα σπειρί στὸ σῶμα τὰ γίδια, μὰ γιατρεύεται μοναχό του. Δὲ φροντίζουν γιὰ γιατρικά οἱ γιδαραιῖοι.

ζ) σαποκολιάνισσα.

Ἀπὸ **κολιάνισσα** μονάχα τὰ γίδια παθαίνουν. Καλὰ καλὰ δὲ μποροῦν νὰ σοῦ ποῦν, οἱ γιδαραιῖοι, τί εἶν' αὐτὴ ἡ ἀστένεια. Ἀπ' τὰ **σαποχόρτια**²⁴¹ λένε πὼς ἴ γιατρεύεται. Ποιὸς ξέρει ὅμως, γιατρεύεται ἢ ἔτσι τὸ παραδέχονται.

η) βροντοτρίχιασμα.

Ἔρχεται ἔρχεται μὲ τὸν καιρὸ καὶ ἀδριαίνουν οἱ τρίχες ἀπ' τὰ γίδια· μήπως τάχα καὶ στὰ πρόβατα δὲ γίνεται τὸ ἴδιο! Γεράματα εἶν' αὐτὴ ἡ ἀστένεια· ἂν μποροῦμε νὰ τὴν εἰποῦμε ἀστένεια. Ἀλλὰ τέλος πάντων. Κοντὰ στὸ νοῦ πὼς γιατρεμὸ δὲν ἔχει τὸ **βροντοτρίχιασμα**. Ὅσο γιατρεμὸ ἔχει τ' ἀσπρομάλλιασμα στοὺς ἀνθρώπους, ἄλλο τόσο μπορεῖ νὰ πείς πὼς ἔχει καὶ τὸ **βροντοτρίχιασμα** στὰ πρόβατα. Αὐτὸ στ' Ἄγραφα τὸ λέν **ἀλαφοτρίχιασμα**· τάχα οἱ τρίχες τους γίνονται ἀδριές σὰν τ' ἀλαφιουῦ. Εἴπαμε καὶ παραπάνω.

Ἀδριεμένη ἀπ' τὰ γέρα τρίχα, λέγεται **βροντότριχα** ἢ **ἀλαφότριχα**. Μαλλιὰ ποὺ ἔχουν μέσα βροντότριχες θεωροῦνται ἀπὸ τὰ χειρότερα, γιατί δὲ γνέθονται καλὰ. Καὶ τὰ ὑφάσματα δὲ γίνονται ὅπως πρέπει.

241 εἶδος χορτάρια.

Σημ. Γι' αὐτὴ τὴν ἀστένεια ἐπικρατεῖ κακὴ ιδέα· γι' αὐτὸ κι ὅταν θέλουν νὰ καταραστοῦν ἓναν τσοπάνο, λέν: Ἔ π' ἡ κουλιάνισσα νὰ τὰ μάσ! Δηλ. νὰ τὰ κολλήσει καὶ νὰ φοφήσουν ἀπ' αὐτή.

ΕΘΙΜΑ ΤΣΟΠΑΝΙΚΑ

www.pentalofo.gr

Τσοπάνικες δεισδαιμονίες.

1

Δὲν ἀφήνει ὁ τσοπάνης νὰ χιλιάσουν τὰ πράματα στὸ κοπάδι του. Σφάζει ἓνα δῦο, μὴν τύχει καὶ πατήσουν στὴ χιλιάδα, καὶ τότε χάνεται τὸ βιό. Ἔτσι θέλουν νὰ ποῦν. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὅμως τᾶφηναν καὶ χίλιαζαν, ἀλλὰ τὰ ντιλάλαγαν. Ἔβαναν καὶ φώναζε ἓνας στὴ μέση στὸ χωριό, στὸ μεσοχώρι ποὺ λένε, κι ἔλεγε: ὁ **δεῖνας τὰ χίλιασε!** Ἔτσι ἔκοβαν τὴ βοή τοῦ κόσμου, καὶ τὸ βιό δὲν πάθαινε τίποτε²⁴².

2

Τὴν ἡμέρα τ' Ἄϊ - Βασιλειοῦ ταΐζουν τὰ θηλυκὰ φακὴ. ἔχουνε τὴν ιδέα πὼς ἡ φακὴ ἔχει τὴ δύναμη νὰ τὰ κάμει νὰ γεννοῦνε ὅλο θηλυκὰ.

Ἐπίσης καὶ τὸν καιρὸ στὸ μαρκάλο τοὺς δίνουν φακὴ, - κάνα δυὸ φορές, - καὶ λένε πὼς πετυχαίνουν τὸ σκοπὸ τους. Ἡ διαλένε τραγὶ μὲ διχαλωτὰ λιμπὰ κι ἀφήνουν τὴ γίδα μ' αὐτὸ νὰ μαρκαληθεῖ.

Κι ἂν θέλουν νὰ τοὺς γεννήσουν ἀρσενικά, τὰ ταΐζουν σκοτωμένον τσίτσικα. Τὸν τρίβουν, τὸν ἀνακατεύουν μὲ πίτυρα καὶ ἀλάτι.

Τὰ πράματα ξεγελιόνται ἀπ' τὸ πίτυρο καὶ τὸν τρῶνε. Εἶναι ὅμως καὶ πολλὰ ποὺ δὲν κοιτᾶνε κατὰ τὰ πίτυρα. Τοὺς τὰ χουμπώνουν λοιπὸν μὲ τὸ στανιὸ στὸ στόμα. Νὰ τί κάνει ἡ δεισδαιμονία!

3

Ἄν ἰδοῦν πὼς οἱ γίδες μαρκαλιόνται μὲ νταμάρια ἄσογα - ὄχι καλὴ ράτσα - καὶ πρόκειται νὰ γεννήσουν ζαροκάτσικα, λισβὰ ἀρνάκια, τὰ **στρίβουν**. Τὸ στρίψιμο γίνεται μὲ τ' ἀλάτι. Τὰ ταΐζουν δηλ. ἀλάτι· καὶ παραδέχονται πὼς ὁ σπóρος ποὺ πῆραν, πάει στὰ πούφ. Γιὰ νὰ ξαναγκαστρωθοῦν, πρέπει νὰ μαρκαληθοῦνε καὶ πάλι. Διώχνουν λοιπὸν τὰ ζαρότραγα ἀπ' τὸ κοπάδι κι ἀφήνουν τὰ σοιλίτικα νταμάρια²⁴³· μ' αὐτὰ μαρκαλιόνται.

Παραδέχονται ἐπίσης πὼς ἅμα φᾶνε τὰ γκαστρωμένα χλωρὸν καπνὸ, γυρίζουν· ἔχουν ἀρσενικό, ἀλλάζει καὶ γίνεται θηλυκό.

4

Γιὰ τὴν Ἀστραπὴ ἔχουν δικές τους ιδέες οἱ τσοπάνηδες. Εἶναι Ἀέρηδες, λένε. Πολεμᾶνε ἀναμεταξύ τους τὰ θερία. Γιὰ νὰ ξατμίσουνε, πετᾶνε τὸν ἀστραπόβολο κάτω. Κι ὁ ἀστραπόβολος πάει σαράντα ὀργυιές μὲς' στὴ γῆ, κι ἀπάνω στὶς σαράντα θὰ ξανάβγει πίσω.

Μόλις βγαίνει, τὸν κατουράει ἡ Δαιμονικὴ συνεργία, γιὰ νὰ μὴν εἶναι χρήσιμος.

Ὁ Δαίμονας, λένε πὼς πάει καὶ τρυπώνει σὲ ἔλατο, σὲ πρᾶμα, σὲ ἄνθρωπο, σὲ ὅ,τι ἀνταίσει μπροστά του. Καὶ γι' αὐτὸ ρίχνουνε τὸν ἀστραπόβολο οἱ Ἀέρηδες καὶ στὰ

242 Κοντὰ στὸ νοῦ πὼς τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἀτόνησε, γιὰτι χίλια πράματα κανένας δὲ μπορεῖ νὰ διατηρήσει σήμερα μὲ τὰ χάλια ποὺ κατάντησε ἡ κτηνοτροφία στὴ Ρούμελη.

243 τὰ σοιλίτικα τὰ λέν καὶ νταμαρτσίτικα.

πράματα, γὰ νὰ βρεῖ καὶ σκοτώσει τὸ Δαίμονιο, ποῦναι τρυπωμένο μέσα τους. Ἄντις νὰ βαρέσει κείνο ὅμως, σκοτώνει τὰ πράματα.

5

Σφαχτὸ δὲν κάνει νὰ σφάξει ἡ γυναῖκα μὲ τὸ χέρι τῆς, γιὰτὶ τὸ πρᾶμα πάει θράσιο. Ἐπίσης ἅμα γυναῖκα τύχει καὶ σκοτώσει σκυλί, γάτα, ὅ,τι ζῶο, τὰ καμωτὰ τὰ ροῦχα δὲ γέγονται, ἂν τὰ πάει σὲ μαντάνι, σὲ ντρισιτίλα. Λειτουργιὰ ἐπίσης δὲ γένηται (= «δὲν ζυμοῦται») ζυμωμένη ἀπ' τὰ χέρια τῆς. Μαγαρίζει λοιπὸν ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸ αἷμα, καὶ γι' αὐτὸ φυλάγεται ἀπὸ τέτοια πράματα.

6

Ἔχουν τὴν ἰδέα οἱ τσοπαναραῖοι, πὼς ὁ δαίμονας φυλάει τὰ πράματα ἀπὸ κάθε κακὸ καὶ τ' αὐγαταίνει κιόλας, φτάνει νὰ τὰ βελονιάσουν. Βελόνιασμα²⁴⁴ εἶναι: Σουβλερεύουν σκύλινο κόκκαλο. Τὸ ξυοῦν, τὸ ξυοῦν· λιαναίνει καὶ γίνεται ἴσια μὲ βελόνι. Τρυποῦν τὸ μπούτι τοῦ κριαριοῦ ἀπ' τὸ πίσω ποδάρι καὶ τὸ μπήγουν βαθιὰ στὸ κρέας, νὰ μὴ φαίνεται²⁴⁵. Ὑστερα παραδίνουν τὸ νταμάρι. Δένε δηλαδή: **νὰ σὲ πάρει ὁ διάλογος! Νὰ σοῦ πάρει ὁ διάλογος τὸν κούτουλα σ' ! τὸν κόφτη σου! τὴν καρδάρια! ὅλα ὅσα ἔχει τὸ βλαχοκόνακο, τὰ παραδίνουν στὸ Δαίμονα.**

Ἔρχεται ὁ καιρὸς στὸ μαρκάλο. Τὸ βελονιασμένο περάει τὶς προβατίνες. Ὅλα τ' ἄρνια ποῦ γεννιόνται, βγαίνουν βελονιασμένα στὸ μπούτι. Ἔχουν δηλ. κι αὐτὰ στὸ μπούτι τὸ σκυλοκοκκαλάκι, πῶχει τὸ κριάρι. **Μαγαρισμένα** εἶναι, σοῦ λένε, τὰ φυλάει, ὁ Δαίμονας.

Ὅλες τὶς ἀστένειες καὶ τ' ἄλλα κακὰ τὰ διώχνει ὁ Δαίμονας, ποῦ φυλάει τὰ βελονιασμένα. Ἐνα μονάχα ἐλάττωμα ἔχουν αὐτὰ τὰ πράματα· εἶναι τὸ κρέας τους ἄνοστο.

Τόσο παραδέχονται γιὰ σωστὸν αὐτὸν τὸ μῦθο οἱ τσοπαναραῖοι, ὥστε ἕνας τσοπάνης μοῦ δηγήθηκε, πὼς καθὼς ἔτρωγε ψητὸ κρέας, τοῦ μπήκε ἀνάμεσα στὰ δόντια τὸ κοκκαλάκι. Ἀπὸ μαγαρισμένο πρᾶμα ἦταν τὸ κρέας...!

7

Οἱ καθαυτὸ βλάχοι ἔχουν κι ἕνα ζακόνι²⁴⁶. Φέρνοντας μιὰ καινούργια νύφη στὰ τσαρδιά τους, τὴν τυφλοπανιάζουν καὶ τῆς λένε.

- Βλέπεις νύφη;

- Βλέπω λέει.

- Τοῦ χρόνου νὰ μὴν ἰδεῖς, ἡ λίπα²⁴⁷ νὰ μὴ σοῦ λείψει. Τὰ μαλλιά νὰ μὴ σοῦ λείφουνε. Τὸ κλωτσοτύρι νὰ μὴ σοῦ λείψει.

244 «κάρφωμα» καὶ «καρφώνουν», λένε στὰ ἼΑγραφα.

245 Κοίταξ. κ. Ποιμεν. Κρήτης Ξανθουδίδη. Λεξιχρ. Ἀρχ. Τομ. Ε', σ, 303.

246 ἔθιμο.

247 λίπος γουρουνιοῦ.

8

Ἄμα οἱ γίδες εἶναι γκαστροωμένες, σφαχτὸ δικό τους δὲν φαίνουν οἱ γιδαραιῖοι γιὰ νὰ φᾶνε. Ἔχουν τὴν ἰδέα, πὼς ἂν σφάξουν, καὶ ψήσουν, ἀπορίχθουν τὰ γκαστροωμένα. Κρέας ὦμὸ ὅμως δὲν τὸχουν σὲ κακό· τρῶνε.

9

Κάποτε ὁ σκαρπιᾶς τσιμπάει τὰ πράματα κεῖ ποὺ βόσκουνε. Πρήσκειται τὸ μέρος καὶ γιὰ νὰ περάσει ὁ πόνος, τὸ γητεύουνε τὸ γήτεμα:

Πέρα δῶ στὸν ἀγραπδόκαμπο
τρία καρδάρια κρέμουνται·
τὸνα μέλι τ' ἄλλο γάλα
τ' ἄλλο τοῦ σκαρπιᾶ τὸ αἶμα.

10

Ποιὸς ξέρει ἀπὸ τί, βλέπεις καμιὰ φορὰ καὶ πρήσχονται τῶνπραματιῶν τὰ τσαούλια²⁴⁸ σὰν ἀπ' ἀνεμικὸ, σὰν ἀπὸ μπλουτίσιμα. Περνάει μὲ τὸ γήτεμα:

Τὸ ζωνὸ τὸ κουτσοκέρατο,
ἢ Κυρὰ ἢ Κάλλω.
Ἡ Παναγία ἢ Δέσποινα,
κι ὁ Ἄϊ - Γιάννης ὁ Πρόδρομος.

Λέγοντάς το σταυρώνει τὸν πόνον ὁ τσοπάνης καὶ περνάει.

11

Τὴ λαμπάδα τῆς Ἀνάστασης²⁴⁹ τὴν πᾶνε ἀναμένη ὡς τὸ σπίτι οἱ τσοπάνηδες. Ἐκεῖ τὴ σβούνε καὶ τὴν κρύβουν κάπου. Εἶναι καλὰ νὰ τὴν ἀνάβουν, ἂν τύχει ἀβασκαμὸς σὲ πρᾶμα· περνάει. Κι ἂν δὲν πῆξει τὸ γάλα, νὰ γίνεῖ τυρί, στάζουν μέσα καὶ πῆξει ὕστερα.

12

Τὴ μέρα τῆς Λαμπρῆς κόκκινα αὐγὰ δὲ μαλάζουν, ὅσοι ἔχουν πράματα· κι ἄσπρα ἀκόμα δὲν κάνει νὰ μαλάξουν. Ἄν τύχει καὶ τὸ κάμουν, τὰ πράματα βγάνουν γλίθρες ἢ λιθοβόλια, κάτι σπειράκια στὸ κορμί τους.

Ἐπίσης γάλα δὲν τρῶνε τὴ Λαμπρὴ οἱπραματαραιῖοι. Λένε, πὼς, ἂν φᾶς μπιγοχέζει στὸ στόμα τ' ἀνθρώπου ἢ σκουληκόμυγα. Καὶ τότε πρήσκειται καὶ ὑποφέρεῖς ὅσο νὰ εἰπεῖς.

14

Παραδέχονται πὼς ἡπροβατίνα ἔχει στὴν κοιλιὰ τῆς ἄτεκνο· κάτι σὰν κοκκαλάκι. Γίνεται αὐτό, ὄντας τὸ γκαστροωμένο χωνέψει²⁵⁰ τ' ἄρνι. Τὸ βρίσκουν λοιπόν, ἅμα σφάξουν τὸ πρᾶμα καὶ τὸ φυλᾶνε. Τρίβοντας ἀπ' αὐτὸ λίγο σὲ νερὸ καὶ πίνοντας γυναικὰ κὸβει τὰ παιδιὰ· δὲν ξαναγεννάει.

248 σαγόνια.

249 λαμπροκέρι στ' Ἄγραφα.

250 συλλαμβάνει δηλ. ἄλλὰ τὸ ἔμβρυο χωνεύεται.

15

Τὴν Πρωτομαγιά γυναῖκες ἀνάποδες κάνουν στραπάτσες. Παίρνουν μιὰ τσαντήλα, πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ βόσκουν τὰ πράματα, σφογγίζουνε τὰ χορτάρια. Τοὺς παίρνουν τὴ δροσιὰ καὶ δὲν προκόβουν.

16

Σὲ πολλὰ χωριά παραδέχονται πὼς τὸ κλαρὶ ὅπου κρέμασαν ζωοκλέφτες κλεμμένο σφαχτὸ γιὰ νὰ τὸ γδάρουν, ξηραίνεται.

17

Ὅντας ἀρχίσει ὁ γέννος, καλὸ εἶναι νὰ μὴν πρωτογεννηθεῖ λάγιο ἀρνί. Πολλὲς δυσκολίες γίνονται τότε στὸ κοπάδι.

18

Τὴν Πρωτομαγιά τὰ κορίτσια ἀπὸ τ' Ἄγραφα πᾶνε στὴ βρύση νύχτα· τὴν ἀλείφουν μὲ βούτυρο. Παίρνουν νερὸ καὶ τὸ φέρνουν στὸ σπίτι. Μ' αὐτὸ βρέχουν τὶς καρδάρες, τὰ μπουτινέλια, (ὅπως λένε τὶς βοῦρσες), καὶ τὰ πράματα στὸ μαντρί. Ἄλλὰ τὰ κορίτσια ποὺ κάνουν τέτοιο πράμα, πρέπει νὰ εἶναι μικρά, νὰ μὴν ἔχουν διαβολιὲς μέσα τους.

19

Τ' Ἄϊ - Βασιλειοῦ τὸ πρωὶ ὁ ἀφέντης τῶνπραματιῶν ἔρχεται στὸ μαντρί. Φέρνει τὴ βασιλόκλουρα τοῦ πιστικοῦ ἢ τ' μεσιακάρη. Αὐτὴ γιὰ τὸ γούρι ἔχει ἓνα αὐγὸ μπημένο στὴ μέση καὶ κάτι νόμισμα. Ἐπίσης σπάζει ἓνα «ροῖδο στὴν πόρτα ἀπ' τὸ μαντρί πετώντας το μὲ δύναμη. Τῶχει γιὰ καλό.

20

Ὅταν θὰ πρωτοβάλουν τὰ γαλάρια στὸ γαλαρομάντρι, βάνουν τσεκούρι στὴν πόρτα γιὰ ν' ἀδρασκελήσουν τὰ πρόβατα καὶ στεριωθοῦνε.

21

Ἀπὸ κρέας μαρμάρας προβατίνας ἢ γίδας δὲν κάνει νὰ τρῶνε τὰ κορίτσια, γιὰτὶ τὸν καιρὸ ποὺ θὰ παντρευτοῦν, θὰ μείνουν ἄτεκνα.

22

Καλὸ εἶναι, λὲν οἱ τσοπάνηδες, ἅμα τ' ἀρνιὰ γεννιόνται νύχτα. Γιὰ τὰ κατσίκια παραδέχονται τὸ ἀντίθετο· γούρικο εἶναι νὰ γεννιόνται τὴ μέρα.

23

Ταΐζουν τὰ πράματα ψάρι πέστροφα, γιὰτὶ ἔχουν τὴν ιδέα, πὼς δὲ θὰ στέκονται τότε νὰ τὰ ζυγώσει ξένος, καὶ τὰ κλέψει.

24

Παραδέχονται πὼς ἡ προβατίνα ἔχει στὴ σφαζιά της ἓνα κοκκαλάκι. Στὸ σφάξιμο τὸ βρίσκουν ὅσοι ξέρουν τὴν ἀξία του τὸ παίρνουν καὶ τὸ σέρνουν πάνω τους. Αὐτὸ τοὺς

κάνει νὰ ἀγαπιόνται ἀπ' τὸν κόσμον, λένε.

25

Ἄν ἰδεῖ κακὸ μάτι κριάρι νὰ μαρκαλάει προβατίνα, λένε πὼς σταματάει ἢ ὀρμή του· κακὸ πρᾶμα γιὰ τὸν τσοπάνη.

26

Παχουλὸ κι ὁμορφὸ ἄρνι ἢ κατσίκι, ἂν ἰδεῖ κακὸ μάτι, τὴν ὥρα ποὺ παίζει, σκάζει, πάει στὸν τόπο. «Τοῦ τὴν ἔδωκε μὲ τὸ μονόβολο ὁ κιαρατὰς ἢ ἡ στρίγλα (ἂν εἶναι γυναῖκα)!», λέει ὁ τσοπάνης.

27

Τὴν Πρωτομαγιά βγάνοντας τὰ πράματα ἀπ' τὰ μαντριὰ οἱ τσοπαναραῖοι τὰ χτυποῦν μὲ φύλλα καρυδιᾶς· γιὰ νὰ φέρουν πολὺ γάλα.

28

Τὰ Φῶτα ἀγιάζουν τὰ πράματα μ' ἀγιασμὸ ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ φερμένον.

29

Ὅταν σημαδεύουν τὰ πράματα στ' αὐτιὰ γιὰ νὰ γνωρίζονται, παίρνουν τ' ἀποκόμματα καὶ τὰ ρίχνουν ὅπου τρέχει νερὸ (βρύση, ρέμα) καὶ λένε: ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχουν καὶ τὰ πράματα. (Ἄγραφα).

30

Ὅταν ἀρχίσει ὁ μαρκάλος γιὰ νὰ μὴν κοπεῖ, πρέπει τὰ πράματα ν' ἀκολουθοῦν τὸ ἴδιο σύρμα (διεύθυνση) στὴ βοσκή.

31

Τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης ταΐζουν τὰ πράματα ἀλάτι. Τὸ ξετάζουν.

32

Ἄν ἰδοῦν οἱ τσοπάνηδες μικρὰ παιδιὰ τους, πὼς ξεχωρίζουν τὴ σπρούχνη (ἀνθρακιά), καὶ κάνει τὸ καθένα δική τοῦ φωτιά, τὸχουν γιὰ κακό. Κόβονται τὰ μπουλούκια, ξεχωρίζουν καὶ δὲ συμμαζεύονται, σοῦ λένε.

33

Νύχτα δὲ δανερίζουν οἱ τσοπάνηδες ἀλάτι. Εἶναι κακὸ γιὰ τὰ πράματα τὸ δάνεισμα· αὐτὸ παραδέχονται.

34

Τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων γυρίζοντας ἀπὸ τὴ ἐκκλησιὰ οἱ τσοπάνηδες στ' Ἄγραφα, παίρνουν μιὰ μπάτσα ἢ κλωνάρι ἀπὸ κέδρο ἢ πουρνάρι καὶ τὸ βάζουν στὴ φωτιά. Ἀνάβουν καὶ τριτσοβολοῦν. Τότε λένε «Ὅπως πηδάει τὸ κλαρὶ νὰ πηδᾶνε τ, ἄρνάκια καὶ τὰ κατσίκια».

35

Ἐάν τύχει καὶ ψοφήσει πρᾶμα γύρω στὸ μαντρί ἢ κοντὰ στὴ στρούγκα, λένε, πὼς κάνει νὰ τὸ φᾶνε· ἐννοεῖται βέβαια πὼς πρέπει νὰ προφτάσουν νὰ τὸ σφάξουν, γιὰ νὰ μὴν πάει θράσιο. Τὸ γδέρνουν λοιπὸν καὶ μαγερεύουν τὸ κρέας του. Δὲν κάνει νὰ φᾶνε ἀπὸ κείνα ποὺ ψοφοῦν μακριὰ ἀπ' τὰ κατοικειά. Αὐτὰ τὰ πετᾶνε.

www.pentalofo.gr

Ἄλλὰ ἔθιμα.

1). Ἡ κλεψιά.

Ἡ κλεψιά δὲν ἀπολείπει ἀπ' τοὺς τσοπάνηδες. Βαροῦνε ἀπὸ κἀνα μέσα μέσα. Τόχουν γι' ἀντέτι. Σπάνιο νὰ βρεῖς τσοπάνο, ποὺ νὰ μὴν ἔφαγε κλεφτικό.

Ὁ κλέφτης εἶναι πονηρός· ξέρει πῶς νὰ κλέψει, χωρὶς νὰ τὸν πιάσουν. Διαλέγει νύχτα χωρὶς φεγγάρι. Τραβάει καὶ πάει μακρὰ σὲ λειβάδια ποὺ βόσκουν ξένα κοπάδια. Τὰ βρίσκει στὴ βοσκή ἢ στὸ μαντρί. Βγάνει τὰ τσαρούχια του, μὴν ἀκουστεῖ· μὴν τὸν πάρουν μυρωδιὰ τὰ σκυλιά, καὶ τότε χάθηκε. Ζυγώνει ἀπὸ μεριὰ μεριὰ· πιάνει μὲ τὴ γκλίτσα τὸ παχύτερο. Τὸ τραβάει, τὸ βάνει στὸν ὦμο καὶ πάει δουλειὰ του²⁵¹. Καὶ γιὰ νὰ μὴν τοῦ πάρουν τὸ ντορὸ καὶ τὸν πιάσουν, κρατεῖ τὰ τσαρούχια στὸ χέρι· πατάει ἀλαφριά σὰ γάτα, μὴν τύχει καὶ κάμει βουλιάχτρα. Ἔλα τώρα πάρ' τὸ ντορὸ σύ!

Φέρνει τὸ σφαχτὸ στὴ στρούγκα του, τὸ σφάζει καὶ τὸ φαίνει. Εἶναι πολλοὶ ποὺ τόχουν σ' ἀμαρτία νὰ φᾶνε ἀπὸ δικό τους· σέρνουν τὸ κλέφτικο κρέας στὸ σακούλι.

Στὰ παλιότερα τὰ χρόνια ἔκλεβαν ὅλοι. Τόκαναν γιὰ ἐμπόριο. Δυὸ-τρεῖς τσοπαναραῖοι κατάρτιζαν συντροφιά. Ρήμαζαν τὰ μπουλούκια. Ἔκοβαν 5, 10, 15, 20 καὶ περισσότερα. Τὰ διάβαζαν σὲ ξένα χωριά. Τᾶδιναν σ' ἄλλα καλὰ παιδιὰ, σὰν αὐτοῦς. Φωτιές παραχωμένες²⁵²· αὐτοὶ νὰ μὴν ἀποφαίνονται. Κεῖνοι τὰ πουλοῦσαν, ἔπαιρναν τὸν παρά, κρατοῦσαν τὸ μερδικό τοὺς κι ἔδιναν ὅ,τι ἔδιναν καὶ στοὺς ζωοκλέφτες, Μ' ἓνα ρᾶμα ἀπὸ κλέφτες ἦταν ζωμένος ὅλος ὁ τόπος. Φίλο σὲ φίλο κοπάδια κοπάδια τραβιόνταν τὰ σφαχτὰ γιὰ τὴν Πάτρα. Τὸ πέραμα ἦταν τὰ Καστέλια. Ἐκεῖ τὸ γενικὸ πρακτορεῖο. Ἄλλη στράτα ποὺ τράβαε κλεψιμεῖκα, ἦταν αὐτὴ ποὺ πάει στὴ Θεσσαλία. Τᾶγερναν πίσω τὴ ράχη (Ὁρθρου) καὶ σῦρε νὰ τὰ βρεῖς.

Ὅντας θὰ καταλάβει ὁ τσοπάνης, πῶς τὸν ἔκλεψαν, πάει ἀναζητῶντας στὰ γύρω μπουλούκια πρῶτα· ζητάει τὸ κλεμμένο ἀπὸ τσοπάνη, ποὺ ξέρει, πῶς τόχει κάποια μανία.

- Μῶκλεφες τὸ πρόβατο· ξέρω καλά, πῶς σὺ τόχεις! τοῦ λέει. Σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ τὸ δώσεις πίσω.

Ἄν ἀρνηθεῖ, - κι ἀρνιέται βέβαια, γιὰτὶ ποιὸς εἶναι κουτὸς νὰ μυρτυρήσει πῶς ἔκλεψε, - τὸν φοβερίζει νὰ τὸν πάει στὴν ἀστυνομία, στὸ δικαστήριο καὶ νὰ τὸν ἀποδείξει μὲ μαρτύρους. Οἱ φοβέρες γίνονται ἐξεπίτηδες· καταπατάει νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθεια.

Ἄν ξέρει θετικά, πῶς αὐτὸς εἶναι κι ὄχι ἄλλος, ἀλλὰ δὲν ἔχει καὶ μαρτύρους νὰ τὸν ἀποδείξει, θὰ βάλει κι αὐτὸς τὰ δυνατὰ του νὰ τὸν κλέψει, ἂν μπορέσει. Θὰ τοῦ πάρει δυὸ ἀντὶς γιὰ ἓνα· τέσσερα ἀντὶς γιὰ δύο. Κι ὄντας θὰ τοῦ τὰ ζητήσει ὁ φίλος, θὰ ἀρνηθεῖ αὐτός. Ὅρκο νὰ κάμει στὸ βαγγέλιο, δὲ θὰ διστάξει. «Ἔτσι κι ἔτσι νὰ τὸ πάρεις, ἀμαρτία δὲν εἶναι» λέει, «Μ' ἔκλεψε, τὸν ἔκλεψα». «Μ' ἀρνήθηκε, τ ἀρνήθηκα· τί ἔχει νὰ

²⁵¹ Ἄλλος φορτώνεται στὴ ράχη ἓνα κλαδὶ μὲ πολλὰ φύλλα. Ζυγώνει στὸ μαντρί. Τὰ πράματα κοντοζυγώνουν ἓνα γύρο νὰ φᾶνε φύλλα. Ἔχει καιρὸ νὰ διαλέξει τὸ παχύτερο. Τ' ἀρπάχνει καὶ φεύγει.

²⁵² παροιμία ποὺ λέγεται γιὰ ἓναν ποὺ κρύβει τὴν κακία τον προσποιητά.

κάμει ὁ ὄρκος!».

* * *

Τὴν κλεψιά τὴν ἡῶραν ἀπὸ παλιοῦθε οἱ τσοπάνηδες. Τὰ δόντια νὰ τοὺς βγάλεις, αὐτοὶ δὲν τὴν κόβουν. Ὅχι ὄλοι βέβαια, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι. Ἀκοῦτε, τι περίεργα μοῦ ἔλεγε ἓνας τσοπάνης στὰ Ἀραποκέφαλα, ποὺ περνοῦσα. Τὸν εἶχα συντροφιά. Ξεκινήσαμε ἀπ' τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τῆς Προυσιώτισσας τὴ μέρα (23 Αὐγ.) ποὺ γιόρταζε, κι ἦταν παγγύρι μεγάλο. Πηγαίναμε μαζὶ στὸ χωριό του. Πιάσαμε κουβέντα γιὰ τὸ λόγο ποὺ ἔβγαλε ὁ ἱεροκῆρυκας μπροστὰ σὲ τόσον κόσμον, παγγυριῶτες.

- Εἶδες τι ὠραία τὰ εἶπε, Κώστα; τοῦ λέω. Βάρεσε τὴ ζωοκλοπή.

- Ἄκουσε, πατριώτη, μοῦ λέει. Ξέρεις, πῶς μοῦρθε κείνη τὴν ὥρα, ποὺ ἔλεε, νὰ πάψουν τὴν κλεψιά οἱ τσοπαναραῖοι! Ν' ἀνεβῶ κι ἐγὼ στὸ παλκόνι, ποὺ μίλαε, νὰ γυρίσω κατ' αὐτὸν καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ. «Εἶμαστε σύμφωνοι, νὰ πάψουμε τὴν κλεψιά ἐμεῖς οἱ τσοπάνηδες. Θέλω ὅμως νὰ σὲ ρωτήσω ἓνα λόγο. Εἶσαι ἱεροκῆρυκας. Τὸ ἐπάγγελμά σου εἶναι, νὰ διατάξεις τὸν κόσμον, νὰ μὴν κλέβουν. Τὸ δικό μας τὸ ἐπάγγελμα εἶναι, νὰ κλέβουμε μέσα μέσα. Ἀφήνεις σὺ τὸ ἐπάγγελμά σου; Ἄν μᾶς πεῖς «ναί», ἀφήνουμε κι ἐμεῖς τὸ δικό μας· σοῦ λέμε «ναί!» Εἶμαστε ἴσια κι ἴσια τότε. Ἀλλιῶς!... Ἄλλ' ἀφήνει, μαθέ, ὁ ἱεροκῆρυκας τὸ ἐπάγγελμά του; Πῶς γίνεται! Κάθε ἓνας ἔχει τὸ ἐπάγγελμά του σὲ τοῦτον τὸν κόσμον. Ἄλλος εἶναι γιατρός, ἄλλος ζευγολάτης... Ἔ κι ἐμεῖς εἶμαστε τσοπάνηδες, καὶ τόχουμε ἐπάγγελμα νὰ κλέβουμε. Τὶ νὰ μᾶς κάμεις! Ἔτσι τοῦβραμε, ἔτσι θὰ τ ἀφήσουμε. Καὶ σὺ νὰ ἦσουν σὲ τοῦτα τ' ἀγριοβούνια θενάκλεβες! Κάτσε τώρα λοιπὸν νὰ ξεκολλήσεις ἀπ' τοὺς τσοπάνηδες τόσο βαθιὰ ριζωμένες ιδέες.

* * *

Τὸ καλὸ εἶναι, πῶς περιωρίστηκε ἡ κλεψιά στὰ λίγα. Πᾶνε κἂν οἱ παλιοὶ καιροὶ ποὺ τᾶκοβαν μπουλούκια καὶ τᾶκαναν ἐμπόριο. Κέρδος κι αὐτό.

Τότε ποὺ σοῦ τᾶπαιρναν ἀπὸ πολλά, ξέρεις τι ἔκανες; Ἀκολουθαγες τὸν ντορό. Κι ὁ ντορὸς ἀπ' τὰ πράματα σ' ἔβγανε στὸ μέρος, ὅπου τὰ τράβηξαν. Ρωτοῦσες, ποιοὶ εἶναι τὰ σκαθάρια στὸ χωριό. Ποιοὶ κλέβουν, καὶ ποιοὶ νταραβερίζονται μὲ κλεψιμέϊκα. Φίλον τὸ φίλο τοὺς ἀνακάλυφτες. Ἔτρεχες νὰ τοὺς εὔρεις· νὰ τοὺς κάμεις καὶ τὸ φίλο· νὰ ρθεις σὲ συμφωνία κιόλας, πόσα θὰ τοὺς μετρήσεις γιὰ νὰ σοῦ τὰ βροῦνε τάχα. Κι ἂν δὲν τᾶχουν, - τὰ χάλασαν ἢ τὰ διάβασαν σὲ μακρυνὰ μέρη - πόσα χρήματα θὰ παραδεχτεῖς νὰ σοῦ δώσουν καὶ νὰ πᾶς στὸ καλό σου. Καὶ νὰ φχαριστᾶς κιόλας, γιὰτὶ γλίτωσες κάτι· καὶ νὰ λές : «ἀπ' τὸ λότελα, καλὴ ναι κι ἡ Παναγιώταινα!»

Κι ἀλλότε ἦσαν ἀναγκασμένος νὰ βγαίνεις παγανιὰ μὲ δικούς σου ἀνθρώπους, νὰ πᾶτε νὰ τσακίζετε τὰ νύχια σας, ν' ἀνακαλύψετε τοὺς κλέφτες. Νὰ ζητᾶς τὸ πρᾶμα, ν' ἀρنيοῦνται, καὶ νὰ σταίνετε πόλεμον μὲ τὰ τουφέκια. Νὰ τοὺς παίρνετε ἢ νὰ σᾶς παίρνουν· κι ἔτσι καμιά φορὰ νὰ βγαίνετε καί... δαρμένοι, ποὺ λέει ὁ λόγος· ἢ καὶ σκοτώνοντας νὰ πᾶτε καὶ στὴ φυλακή, ποῦναι πάλι τὸ ἴδιο. Αὐτὰ εἶχε ἡ τσοπανούρα τότε.

2). Ἀδερφοποιτοί.

Αὐτὲς οἱ μεγάλες κλεψιὲς ἀνάγκαζαν τοὺς παλιότερους τσοπάνηδες νὰ πιάνουν ἀδερφοποιτούς. Γιατὶ μὲ δαύτους θελάκαναν τὶς παγανιές, νὰ πᾶν γιὰ ν' ἀνακαλύψουν τὰ κλεμμένα. Ἔπρεπε νάχουν δικούς τους ἀνθρώπους, ποὺ νὰ μὴν τῶχουν γιὰ τίποτα, ἄν σκοτωθοῦν γιὰ τὸν ἀδερφοποιτό.

Ὁ λόγος τῷφερε ποὺ τῷφερε ἄς ποῦμε καὶ πῶς **πιάνονταν αὐτοὶ οἱ ἀδερφοποιτοί**. Ἡ φράση εἶναι: **πιάνομαι ἀδερφοποιτός**, ποὺ θὰ πεῖ γίνομαι ἀδερφοποιτός, συνδέομαι μὲ ἀδερφοποιτῖα. Λοιπόν: Μαζεύονταν πέντε-δέκα. Εὐκαιρίες ἔδιναν τὰ παγγύρια, ποὺ γίνονταν, - γίνονται δὲ κι ἀκόμα!, - στὰ χωριά. Καλοῦσαν τὸν παπὰ καὶ πῆγαιναν στὴν ἐκκλησιά. Ὠρκίζονταν μπρός του, καὶ πάνω στὸ βαγγέλιο, πῶς θᾶναι ἀδέρφια περισσότερο ἀπὸ γκαρδιακά. Δὲ θὰ κλέβει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Θὰ λέει ὁ ἓνας πῶς τὰ πρόβατα τ' ἀδερφοποιτοῦ εἶναι δικὰ του. Ἄν γνωρίζει, ποιὸς ἔκλεψε τ' ἄλλουνοῦ τὰ πράματα, θὰ τὸ μαρτυράει. Ἄν δὲ μπορεῖ νὰ τὰ βγάλει ἐκεῖνος μὲ τὸ καλό, θὰ πάει μὲ τὸ τουφέκι του, νὰ τοῦ δώσει συντρομὴ νὰ τὰ πάρουν μὲ τὸ ζόρι. Ὑπόσχονταν δηλ. νὰ κάνει ὁ ἓνας στὸν ἄλλον, ὅπως θελάκανε ἀδερφὸς στὸν ἀδερφὸ. **Ἀδερφοποιτοὶ δὲ, γινόντανε!** Ὁ παπὰς διάβαζε τὴν εὐχή. Αὐτὴ ἦταν ὅλο τὸ πᾶν. Δένονταν ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον περισσότερο ἀπὸ συγγενῆδες.

* * *

Ἔβγαιναν ὕστερα ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ ὅλοι μαζί· διαλαλοῦσαν στὸν κόσμον μὲ τραγούδια, μὲ γλέντια, μὲ τραπέζια, πῶς ἔγιναν ἀδερφοποιτοὶ. Γκαρδιώνονταν οἱ φίλοι, δειλιάζαν οἱ ὀχτροί. Μὰ γιὰ νὰ πιάσει ἡ εὐχή, ἔπρεπε νάχουν καὶ γυναῖκα στὴ μέση. Σὲ πέντε-δέκα ἀδερφοποιτούς βρίσκονταν κι ἓνα θηλυκὸ μέσα. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν ἡ **ἀδερφοποιτὴ** τους, Σωστὴ ἀδερφή τὴ λογάριαζαν ἀπὸ τότε καὶ πέρα. Γι' ἀμαρτία τὸ εἶχαν, νὰ πάρει ἀδερφοποιτὸς τὴν ἀδερφοποιτὴ τοῦ γυναῖκα. Ποτὲ δὲν ἔγινε τέτοιο πρᾶμα. Καὶ τὸ συγγενολοῖ τοῦ ἀδερφοποιτοῦ καὶ τῆς ἀδερφοποιτῆς γινόταν ἀδερφοποιτοὶ ὅλων τῶν ἀδερφοποιτῶν. Ἐνα συνάφι ἀκέριο μὲ παρακλάδια. Ὁ πατέρας τοῦ ἀδερφοποιτοῦ μου γινόταν **σταυροπατέρας** μου· ἡ μητέρα του, **σταυρομάννα**· ὁ ἀδερφός του, **σταυραδερφός**· ἡ ἀδερφή του, **σταυραδερφή**· ὁ γυιὸς του, **σταυρογυιός**· ἡ θυγατέρα του, **σταυροθυγατέρα**· ὁ μπάρμπας, **σταυρομπάρμπας**, **σταυροθειά**, **σταυροπαππούλης**, **σταυροβάβα**, κι ἔλα γύρω.

* * *

Σήμερα δὲ γίνονται τέτοια. Μὰ ὅσοι γερόντοι βρίσκονται ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ κόκκαλα, ἀκοῦς νὰ λένε ἀκόμα **σταυρογυιό**, παιδι ἀδερφοποιτοῦ τους· **σταυρομάννα** **σταυροπατέρα** κλπ. Ἄλλος κόσμος κείνοι, ἄλλοι ἐμεῖς σήμερα. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς νιότερους παραξενεύονται, ἄμα ἀκοῦν αὐτὰ τὰ πράματα. Μὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς ἔτσι ἦταν. Κάθε ἐποχὴ ἔχει καὶ τὰ δικὰ της. Γύρα ἔρχεται ὁ κόσμος σὰν τὴ ρόδα.

Μαντική.

Οἱ τσοπάνηδες ἔχουν καὶ τὴ μαντικὴ τους. Ἴσια ἴσια μάλιστα μπορεῖς νὰ πεῖς, πὼς αὐτὴ τὴν πιστεύουν καὶ σήμερα ἀκόμα· ὁ ἄλλος ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ μὴν δίνει καὶ τόσο προσοχὴ σὲ τέτοια πράματα. Λοιπὸν οἱ τσοπαναραῖοι μαντεύουν ἀπὸ πολλά. Νὰ κάμποσα.

1

Ἄν ἰδοῦν ἀρνὶ βυζανιάρικο νὰ βόσκει, μαντεύουν πὼς ἀνοχὴ περιμένει τὸ πρᾶμα.

2

Ἄν εἶναι καλωσύνη, κι ἰδοῦν, πὼς παίζουν τὰ πράματα καὶ πηδοῦν στὸ λειβάδι, «χειμῶνα μεγάλον περιμένε»· λένε.

3

Ἄν τὰ πρόβατα βόσκουν ἀνόρεχτα καὶ τεμπελιασμένα, ξηγοῦν αὐτοὶ πὼς καλωσύνη περιμένεται.

4

Ἔρχεται ὁ χινόπωρος κι εἶν' ἔτοιμοι γιὰ ξεκίνημα. Ἄμα τὰ πράματα δὲν ἔχουν ὄρεξη νὰ τραβήξουν γιὰ κάτω, στὰ χειμαδιά, τὰ σαλαγᾶνε, κι αὐτὰ ὅλο «μὲ τὸ ζόρι πᾶνε», λένε πὼς ἀνοχὴ μεγάλη τὰ περιμένει, γι' αὐτὸ κοντοκρατοῦνε.

5

Γδέρνουν σφαχτό. Τὸ γδάρσιμο φτάνει ὡς τὴ σφαζιά. Κοιτοῦν πὼς δὲ γδέρνεται καὶ τόσο καλὰ σ' αὐτὸ τὸ μέρος. Ἀπομένει δῶ κεῖ στὸ τομάρι κρέας: «Θὰ πάρει κι ἄλλο κοντά του! λένε. Κι ἐννοοῦν πὼς γρήγορα θὰ σφάξουν κι ἄλλο, ἢ πὼς θὰ ψοφήσει κάνα σφαχτὸ ἀπ' τὸ μπουλούκι τους.

6

Ὅταν σφάξουν πρόβατο ἢ γίδι, καὶ ἰδοῦν πὼς τὸ σφαγμένο ἔχει δαγκωμένη τὴ γλῶσσα, μαντεύουν ἐπίσης, «πὼς κι ἄλλο περιμένει ἀπὸ κοντά του»· κι ἄλλο δηλ. ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ θὰ σφάξουν.

7

Ἄμα μιὰ γίδα γεννήσει τέσσερα μονομιᾶς κατσίκια, τὴν γὰρ γιὰ κακό· ξεπατώγεται τὸ κοπάδι.

Ἄν γεννήσει ἕξ, γιὰ καλὸ τὸ ἔχουν. Προκόβει τὸ κοπάδι.

8

Κι ἀπ' τᾶλογα μαντεύουν οἱ τσοπάνηδες. Νὰ τί μου δηγόταν ἕνας τσοπάνης: «Μιὰ χρονιὰ εἶχαμε φορτωμένη τὴ φοράδα μας γιὰ νὰ πᾶμε στὰ χειμαδιά κάτω. Ἐμεῖς τὴ σαλαγάγαμε νὰ πάει μπρός, κι αὐτὴ γύριζε τοῦ κώλου πίσω. Καταλάβαινε ἀνοχὴ».

9

Οἱ παλιοὶ λέγανε, πὼς εἶναι μιὰ μέρα τὸ χρόνο ποὺ κοιτάζουν οἱ τσοπάνηδες σιαποῦ ἔχουν στρεμένο τὸ πρόσωπο τὰ πρόβατα, ὄντας σταλίζουν - (ποια εἶναι ἡ μέρα, δὲν ἤξερε ὁ τσοπάνης νὰ μοῦ πεῖ) - καὶ μαντεύουν. Σὲ κειὸ τὸ μέρος ποὺ βλέπεις νὰ κοιτάει ἡ νουρά τους, σιακεῖ θὰ εἶναι ἀνοχὴ τὸ χειμῶνα.

10

Ἄμα ἰδοῦν τὰ πρόβατα νὰ τινάζονται, νὰ νυστάζουν, νὰ πέφτουν καὶ νὰ κοιμοῦνται παράκαιρα, μαντεύουν χειμῶνα, βροχὴ, χιόνια, κακοκαιρία. Γιὰ τὸ τίναγμα τοὺς δοποιοῦν τὰ κουδούνια. Ἄλλος ὁ βρόντος, βλέπεις, ὅταν τινάζεται τὸ πρόβατο, κι ἀλλιῶτικος ὅταν κάνει κάτι ἄλλο.

Ἰδίως ἀπ' τὸ δειλινὸ κι ὕστερα, ἂν ἰδοῦν τὴ νύστα, τὸ κοιμηθιό, καὶ τὸ τίναγμα, δὲν τοὺς τὸ βγάνεις ἀπ' τὸ νοῦ, πὼς ὁ χειμῶνας, ἡ κακοκαιρία ἔφτασε· καὶ γρήγορα.

11

Σοῦ λένε πάλι: Ἀκοῦς τὸ πρόβατο νὰ ξουμανάει, νὰ ξωδέρνει, νὰ πάει κυνηγῶντα τὸν ἀέρα, νὰ τρέχει κατὰ τὴ δροσιά, περίμενε ζέστα μεγάλη.

12

Ἄν ἰδεῖς τὰ πρόβατα νὰ τὰ πιάνει ἀπομωραμάρα, χαζεμάρα καὶ νὰ μὴν κουνιόνται ἀπ' τὸν τόπο τους, τρόμπα, μεγάλη βροχὴ νὰ περιμένεις. Ἔτσι καταλαβαίνει ὁ τσοπάνης πὼς θάρθει κακὸ νερό, καὶ πιάνει δυνατὸ μέρος, γιὰ νὰ προφυλάξει τὰ πρόβατα. Τὰ διώχνει ἀπὸ λαγγάδι, ἀπὸ ρέμα ἢ ποτάμι, μὴν τὰ πάρει ἡ κατεβασιά. Γιατὶ τὰ πρόβατα εἶναι χαζά. Χαμπάρι δὲν ἔχουν ἀπὸ κίντυνο. Βλέπουν πὼς ἔπιασε κακὸ νερό καὶ μολαταῦτα στέκονται ἐδεκεῖ ποὺ βρίσκονται· δὲ ματατοπᾶνε παρέκει, νὰ γλιτώσουν. Ἡ ἀγκλίτσα τοῦ τσοπάνη ὅ,τι κάμει τότε θὰ κάμει. Βαρεῖ, βαρεῖ ἀποπάνω, καὶ μὲ μεγάλο βάσανο τὰ ξεκόβει σὰν πέρα.

13

Κι ἡ πλάτη ἀπ' τὸ σφαχτὸ λέει πολλὰ στὸν τσοπάνη. Κοιτάζοντάς τὴν μαντεύει, τὶ θὰ γεννήσει μιὰ γυναῖκα. - Νὰ ἡ σαρμανίτσα! ἔφτασε· λέν, ὄντας εἶναι ἔτοιμόγεννη ἡ συγκόρμισσα²⁵³, ἢ ἡ θυγατέρα τους. Ξέρουν τὸ σημάδι, ποὺ δηλοῖ γι' ἀρσενικό, καὶ τ' ἄλλο ποὺ λέει γιὰ κορίτσι.

14

Ἐπίσης ἀπ' ἄλλα σημάδια τῆς πλάτης μαντεύουν, ἂν θὰ πωλήσουν πρόβατο, ἢ κι ἂν εἶναι φόβος νὰ χαθοῦν πράματα ἀπ' ἀνοχὴ.

- Κόφτηκαν ἀπ' τὸ μπουλούκι, ξεχώρισαν τόσα πρόβατα, θὰ τὰ χάσω! ἀκοῦς νὰ σοῦ λέει ὁ τσοπάνης. Καὶ ξέρεις, πὼς τὸ μαντεύει; Κοιτάζει τὴ συννεφιά, κείνη τὴν κόκκινη, ποὺ φαίνεται στὸ κόκκαλο. Ἄν ἰδεῖ ἓνα μέρος ἀπὸ ταύτη ξεκομμένο, λέει πὼς εἶναι τὰ πρόβατα ποὺ θὰ πωλήσει, ἢ θὰ χάσει. Ξέκοψαν τάχα ἀπὸ τ' ἄλλα.

---

253 σύζυγος.

15

Καὶ γιὰ πόλεμο ἀκόμα δὲ διστάζουν νὰ μαντέψουν. Βλέποντας κείνο τὸ κόκκινο τὸ θόλωμα ποὺ ἔχει κάποτε τὸ κόκκαλο, ἀνακατώθηκαν τὰ πράματα, λένε, πόλεμο ἔχουμε. Ἄλλοι τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν οἱ πόλεμοι, χῶριζαν καὶ τὰ στρατόπεδα πάνω στὴν πλάτη: νὰ οἱ Ἕλληνες, νὰ οἱ Τοῦρκοι! ἄκουες, νὰ σοῦ λένε. Ἐκεῖ τοὺς νικᾶμε; ἐδῶ θὰ μᾶς πάρουν.

16

Λέει καὶ γιὰ τὰ χρήματα ἢ πλάτη. Ἄν ἰδοῦν, πῶς τὸ κόκκαλο κρατιέται ἀπὸ κάποιο νεῦρο. - Νά, λένε, κρατιέται ἀπὸ λεπτὰ ὁ ἀφέντης· τάχα ἔχει

17

Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἰσχύει γιὰ σένα τὸ μάντεμα, πρέπει σύ, ὁ ἴδιος ν' ἀλατίσεις τὸ σφαχτὸ ποὺ θὰ τοῦ πάρεις τὴν πλάτη καὶ θὰ μαντέψεις. Οἱ πλάτες τῶν κατσικιῶν πρὸ πάντων λὲν σωστὰ μαντέματα.

Καὶ ξένου ἀρνιοῦ ἢ πλάτη ἰσχύει γιὰ σένα, ἂν τὸ σφάξεις πρῶτα ἀφοῦ κοιμηθεῖ στὸ μαντρί ἢ στὸ σπίτι σου μιὰ βραδυά. Ἀλλιῶς ἰσχύει γιὰ τὸν ἀφεντικὸ κείνον ποὺ τὸ εἶχε πρῖν.

18

Τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης ἂν τύχει νὰ βρέξει, δὲν τόχουν σὲ καλὸ οἱ τσοπάνηδες. Μαντεύουν πῶς μεγάλη καταστροφή θὰ γίνεῖ στὰ ζυγούρια ἐκείνον τὸ χρόνο.

19

Τὴν Πρωταυγουστία σηκώνονται πολὺ πρῶτὸ οἱ τσοπάνηδες καὶ κοιτάζουν τὰ σκυλιά. Ἄν κοιμοῦνται ξάπλα ἢ τενταρίκι²⁵⁴, θὰ κάμει καλοχειμωνιά, λένε. Ἄν κοιμοῦνται κουλουριασμένα, κακοχειμωνιά μαντεύουν πῶς θὰ γίνεῖ.

20

Τ' Ἁγίου Βασιλείου φκειάνουν κι οἱ τσοπάνηδες βασιλόπιττα, ὅπως εἶπαμε. Στὴν πίττα ἢ νοικοκυρὰ βάζει ἄχυρο, κλωνὶ ρίγανη, μιὰ δεκάρα, ἓνα χορτάρι, ἓνα σπειρὶ καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασόλι.

Ἔρχεται ἡ ὥρα, κόβουν τὴ βασιλόπιττα σὲ τόσα κομμάτια, ὅσα εἶναι τὰ ἄτομα μέσα στὸ κονάκι. Τὸ καθένα παίρνει τὸ δικό του φελί, ὅποιο τύχει. Λοιπὸν ἡ τύχη τὸ φέρνει νὰ βρεῖ μέσα ἓνας τὸ ἄχυρο, ἄλλος ἄλλο, καὶ πάει λέοντας.

Σ' ὅποιο ἄτομο τύχει τὸ ἄχυρο, μαντεύουν πῶς θὰ τοῦ τρέχουν τὰ γελάδια καὶ τ' ἄλογα· σὲ κείνον ποὺ θάβρει τριφύλλι, θὰ τοῦ τρέχουν τὰ γίδια, λένε, καὶ τὰ πρόβατα. Τὴ δεκάρα, θὰ εἶναι τυχερὸς στὰ λεπτὰ· τὴ ρίγανη, θὰ τοῦ τρέχουν τὰ μελίτσια· τὸ φασόλι, τὰ φασόλια· τὸ καλαμπόκι, τὰ καλαμπόκια. Κι ἔτσι βγάζουν μάντεμα γιὰ ὅλους κατὰ τὸ εἶδος ποὺ θὰ τοὺς τύχει νὰ εὔρουν στὸ φελὶ ποὺ θὰ πέσει στὸ μεριδικό τους.

Ὅλα αὐτὰ τὰ βρεσίματα τὰ μαζεύει ἔπειτα ἓνας ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, τὰ φέρνει κεῖ ποὺ τρέχει τὸ ποτάμι, τὰ ρίχνει μέσα, καὶ λέει: «Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχουν τὰ

254 μὲ τεντωμένα τὰ πόδια.

γίδια, τὰ πρόβατα, τὰ γελάδια κλπ».

www.pentalofo.gr

**ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ
ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΣΟΠΑΝΗ**

www.pentalofo.gr

Α' Παραδόσεις τσοπάνικες.

1) Γιατί τὸν τσοπάνη τὸν ἔβγαλαν βλάχο.

Εἶναι βλαμμένος, ἀφαντιασμένος, γι' αὐτὸ τὸν ἔβγαλαν βλάχο. Τὸ χινόπωρο ποὺ στερφεύει τὸ γάλα, δὲν ἔχει ἄλλο προσφάγι, καὶ τρώει ψωμί με ψωμί, λέει σωστὴ τὴν «καλημέρα». Καλημέρα! τὸν ἀκοῦς. Ἄμα πάρει ὅμως ἡ Ἄνοιξη καὶ χορτάσει τὸ γάλα καὶ τὸ τυρί, τὸ παίρνει ἀπάνω του ὁ τσοπάνης. Σοῦ λέει μισὴ τὴν «καλημέρα». Καλημέ... βγάνει ἀπὸ μέσα ἀπ' τὰ δόντια του. Στὴν χορφή ἀπ' τὴ γλῶσσα λέει τὸ λόγο.

2) Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ γιδοπρόβατα.

Τὸν καιρὸ ποὺ κυνηγοῦσαν τὸ Χριστὸ οἱ Ἑβραῖοι, γὰρ νὰ τὸν σταυρώσουν, φεύγοντας πῆγε σ' ἓνα γιδομάντρι. Παρακάλεσε τὰ γίδια, νὰ μὴν τὸν προδώσουν, καθὼς πῆγε καὶ τρύπωσε ἀνάμεσα στὰ νύχια ἀπ' τὰ μπροστινὰ ποδάρια τους.

Τὰ γίδια ὅμως ἦταν ἄπιστα, κι ἀκοῦς, τί ἔκαμαν! Τὴν ὥρα, ποῦ ἔφτασαν στὸ μαντρι οἱ Ἑβραῖοι ζητῶντας τὸ Χριστό, σήκωσαν τὰ πόδια, καὶ τὸν πρόδωσαν. Ὁ Χριστὸς κατάλαβε, τί τὸν περιμένει, ξέφυγε ἀπὸ κεῖ, καὶ πῆγε τρέχοντας καὶ κρύφτηκε σ' ἓνα **πρατομάντρι**. Τρύπωσε ἀνάμεσα στὰ μπροστινὰ νύχια τῶν προβατιῶν καὶ λάϊασε²⁵⁵.

Οἱ Ἑβραῖοι τὸν πῆραν ἀπὸ κοντά, ἔφτασαν καὶ στὸ πρατομάντρι. Ρωτοῦν τὰ πρόβατα, μὴν εἶδαν τὸ Χριστό; τίποτα κεῖνα. Δὲν τὸν μαρτύρησαν. Ἀπὸ τότε τὰ νύχια τῶν προβατιῶν ἔχουνε ἓνα γροντζάκι ἀπὸ κάτω, ἐνῶ τῶν γιδιῶν εἶναι γουρνωτά. Βλόγησε τὰ πρόβατα ὁ Χριστὸς· βλογημένα πράματα, λέν ο τσοπάνηδες, Ἐνῶ τὰ γίδια τᾶχουν γιὰ καταραμένα, ἔτσι ἄγρια ποὺ εἶναι.

3) Τί ἔφκειασε ὁ Χριστὸς καὶ τί ὁ Διάβολος.

Ἦντας φάνηκε ὁ Διάβολος, βάλθηκαν μετὰ τὸ Χριστὸ νὰ κάμουν κάτι ὁ καθένας.

Ὁ Διάβολος ἔφκειασε τὰ γίδια· μὰ αὐτά, δὲν μπορούσαν νὰ γονατίσουν καὶ νὰ κοιμοῦνται γιὰτὶ τὰ πόδια τοὺς ἦταν δίχως κόμπο. Νύχτα λοιπὸν καὶ μεσημέρι ὕπνωναν ὀλόρθα. Τί ὕπνο δά, ἂν μπορεῖ νὰ κοιμηθεῖ πρᾶμα ὀρθό! Ἀνάπαψη δὲν εἶχαν λοιπὸν, κι ὄλο ἔφευγαν τὰ γίδια. Δὲ μπορούσαν νὰ σταθοῦν πουθενά. Κι ὁ Διάβολος πῆγαινε ἀπὸ κοντά τους.

Ἀπόκαμε κι αὐτὸς κι ἐκεῖνα τρέχοντας καὶ μιὰ μέρα πῆγε στὸ Χριστό. Αὐτὸς εἶχε φκειάσει τὰ πρόβατα. Τᾶφκειασε μετὰ γόνα κι αὐτὰ μπορούσαν νὰ γονατίζουν καὶ νὰ κοιμοῦνται πλαγιασμένα. Τὸν παρακάλεσε λοιπὸν ὁ Διάβολος νὰ τοῦ πεῖ με ποιὸν τρόπο τὸ κατάφερε, καὶ μπορούν τὰ πρόβατα νὰ γονατίζουν. Ὁ Χριστὸς δὲ θέλησε νὰ τοῦ πεῖ τίποτα.

Τότε κι ὁ Διάβολος, τί λὲς καὶ σοφίστηκε! Ἔκοψε μιὰ πέτσα ἐκεῖ κοντὰ στὰ γόνατα. Κατάλαβε πὼς αὐτὴ ἦταν, ποὺ κρατοῦσε τὰ πόδια σὰν ξύλα, καὶ δὲ μπορούσαν νὰ γονατίσουν τὰ γίδια. Τώρα μιὰ χαρὰ τᾶβλεπες καὶ κατάφερναν τὸ πλάγιασμα.

Μὰ ἔπρεπε νὰ γδικηθεῖ καὶ τὸ Χριστό, ποὺ δὲ θέλησε νὰ τοῦ πεῖ τὸ μυστικὸ του.

²⁵⁵ καθησύχασε.

Ἐφκείαξε λοιπὸν κι αὐτὸς τὸ λύκο καὶ τὴν ἀλεποῦ νὰ ἀρπάξουν καὶ τρῶνε τὰ πρόβατα.

Εἶδε ὁ Χριστὸς τὰ σοφίσματα τοῦ Διαβόλου, καὶ σκέφτηκε νὰ τὰ διαλύσει.

Ἐφκείασε τὸ τσοπανόσκυλο, νὰ κυνηγάει τὴν ἀλεποῦ καὶ τὸ λύκο. Ἐφκείασε καὶ τὸ μανδρόσκυλο νὰ κυνηγάει τὰ γίδια ἀπ' τὸ μπουλούκι.

Πάλι ἔφκείασε ὁ Διάβολος τὸ λαγὸ. Καὶ τοῦδωκε πόδια γερά, νὰ τρέχει. Μὰ κι ὁ Χριστὸς ἔφκείασε τὸ λαγωνικὸ νὰ τὸν κυνηγάει καὶ νὰ τὸν πιάνει.

(Π. ΠΑ. 107. ἀρ. 191)

4) Γιατὶ ὁ Χριστὸς βλόγησε τὰ πρόβατα.

Τὸν καιρὸ ποὺ κυνηγοῦσαν τὸ Χριστὸ οἱ Ἑβραῖοι, γιὰ νὰ τὸν πιάσουν καὶ τὸν σταυρώσουν, αὐτὸς ἔφευγε· πῆγε καὶ ζήτησε προστασία ἀπ' τὸ βόδι. Τὸ βόδι σκιάχτηκε, κι ἀπ' τὸ φόβο φυσοῦσε. Ἐφυγε τότε ὁ Χριστὸς καὶ πῆγε καὶ χώθηκε στὴ μύτη τῶν προβατιῶν. Τὰ πρόβατα τὸν δέχτηκαν καὶ γι' αὐτὸ εἶναι βλογημένα. Ἐπίσης βλόγησε καὶ τὸν τσοπάνο ὁ Χριστὸς.

5) Γιατὶ βλόγησε τὸν τσοπάνο ὁ Χριστὸς.

Τὸν καιρὸ ποὺ εἶχαν ἐτοιμάσει πάλι οἱ Ἑβραῖοι τὸ σταυρό, γιὰ νὰ καρφώσουν τὸ Χριστό, εἶχαν πέντε καρφιά. Ὁ τσοπάνης πῆγε κι ἔκλεψε τὸ ἓνα, γιὰ νὰ φκειάσει γλωσσίδι στὸ κουδούνι του. Νὰ λοιπὸν γιατί κι ὁ τσοπάνος εἶναι βλογημένος. Τὸν βλόγησε ὁ Χριστὸς γιὰ τὸ καλὸ ποὺ ἔκαμε.

6) Τὰ μαυροφρύδια κατσίκια τοῦ Σεσιοῦ.

Ὅταν γύριζε ὁ Χριστὸς τὸν κόσμο, πῆγε καὶ στὸ Σέσι²⁵⁶. Ἐκεῖ στάθηκε κι ἔφαγε φωμί σ' ἐνοῦ τσοπάνη τὸ κονάκι. Ἀπὸ τότε καὶ δῶθε τὰ κατσίκια ποὺ ζοῦνε σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος γεννιοῦνται ὅλα μαυροφρύδια. Καὶ τὸ περίεργο, πὼς κι οἱ ἄνθρωπο εἶναι μαυροφρύδηδες στὴ Στρούζα.

7) Ἡ γριά Ξάνθω.

Μιὰ ἀπ' τίς πολλὲς κορφάδες τοῦ Ἀραποκέφαλου λέγεται: στὴν Ξάνθω, ἢ τῆς Ξάνθους τὸ βουνό. Αὐτοῦ λένε πὼς πέθανε ἡ γριά Ξάνθω, μιὰ βλάχα ποὺ γελάστηκε ἀπ' τὴν καλοκαιριὰ τὴν πρῶιμη κι ἔβγαλε τὰ πρόβατα στὰ βουνὰ ἀπὸ Μάρτη μῆνα. Ἦρθε ἀνεπάντεχος χειμῶνας, πάγωσε τὰ πρόβατά τῆς, πάγωσε καὶ τὴν ἴδια.

8) Γιατὶ τὰ γίδια εἶναι ἄγρια καὶ τὰ πρόβατα ἡμερα.

Ὅταν ὁ Χριστὸς ἦταν στὸν κόσμο, πέρασε ἀπὸ τὸ γελαδάρη (βουκόλο), καὶ τοῦ λέει:

- Δὲ μοῦ κάνεις τὴ χάρη νὰ μοῦ φέρεις λίγο νερὸ νὰ πιῶ!
- Δὲν εὐκολύνομαι· ἔχω τὰ γελάδια, ἀπάντησε.
- Τὰ προσέχω γώ, εἶπε ὁ Χριστὸς· τί σὲ μέλει ἐσένα!
- Τί μπορεῖς νὰ κάμεις σύ! δὲ στέκονται· εἶναι ἄγρια καὶ φεύγουν.

Εἶδε τὴν ἀπροθυμία τοῦ γελαδάρη ὁ Χριστὸς καὶ καταράστηκε τὰ γελάδια.

²⁵⁶ βουνὸ πάνω ἀπ' τὴ Στρούζα (ἀρχ. Αἰγίτιον τῆς Αἰτωλίας, κοντὰ στὸ σημερινὸ Λιδωρίκι)

- Κακή στρέγκλα (κούκνας – κύκνος = μυῖγα) νὰ τὰ πιάσει, εἶπε.

Ἄμέσως στρέγκλιαξαν τὰ βόδια κι ἔφυγαν ὅπου ὅπου.

Ὁ Χριστὸς ἐξακολούθησε τὸ δρόμο τοῦ κι ἔφτασε στὸ γιδάρι. Ζήτησε κι ἀπ' αὐτὸν νερό, ἀλλὰ κι αὐτὸς ἀρνήθηκε. Εἶπε, πὼς τὰ γίδια εἶναι ἄταχτο ἀσκέρι καὶ φεύγουν. Καταράστηκε τότε κι αὐτὸν καὶ τὰ γίδια τοῦ ὁ Χριστὸς· εἶπε.

- Νὰ πηλαλᾶς καὶ νὰ μὴν τὰ σώνεις.

Γι' αὐτὸ καὶ τὰ γίδια εἶναι ἄγρια κι ὄλο τρέχουν.

Ἐακολούθησε τὸ δρόμο τοῦ ὁ Χριστὸς κι ἔφτασε στὸν προβατάρη. Χωρὶς δεῦτερο λόγο ἔτρεξε αὐτός, πῆγε στὴ βρύση καὶ τοῦ ἔφερε νερό, ἅμα τοῦ ζήτησε.

Γι' αὐτὸ εὐλόγησε καὶ αὐτὸν καὶ τὰ πρόβατα. Καὶ νά, γιατί εἶναι ἤσυχα καὶ βόσκουν πηγαίνοντας ἀπὸ λάκκα σὲ λάκκα κι ὄχι ποτὲ στὰ ζαβά.

9) Ὁ βλάχος δὲν ξέρει, ποῦ γεννιέται.

Κάποιος βλάχος σκηνίτης ἀπὸ τὰ Ἄγραφα πῆγε στὴν πόλη, στὸ δικαστήριο. Ὁ δικαστὴς τὸν ρώτησε. Ποῦ γεννήθηκες καὶ ποῦ κατοικεῖς;

- Στὰ ρέματα γεννήθηκα, στὰ πλάγια κατοικῶ, ἀπάντησε.

Ὁ βλάχος δὲν ξέρει οὔτε ποῦ γεννιέται οὔτε ποῦ κατοικεῖ.

10) Πὼς ὁ Χριστὸς τιμώρησε τὴν πλεονεξία δύο ἀδερφῶν.

Τὸν καιρὸ ποῦ ἦταν ὁ Χριστὸς στὸν κόσμο, πέρασε ἀπὸ μιὰ βρύση, κι ἠῦρε δυὸ ἀδέρφια. Ἀπάνω στὴν κουβέντα λέει ὁ ἕνας.

- Νὰ ἦταν κρασί τὸ νερὸ ποῦ βγάνει αὐτὴ ἡ βρύση, θάδινα σ' ὅποιον περάει ἀπὸ δῶ γιὰ νὰ πίνει.

Ὁ Χριστὸς εὐλόγησε τὸ νερὸ, γιὰ νὰ γίνει τὸ θέλημα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ νερὸ ἔγινε κρασί καὶ τὰ παιδιὰ μέραζε ἀράδα στοὺς διαβάτες, ὅσοι περνοῦσαν ἀπὸ κεῖ.

Τὸ ἄλλο ἀδέρφι ἦταν παραπέρα. Προχωρῶντας ὁ Χριστὸς ἔφτασε κι ἐκεῖ. Στὴ λάκκα ποῦ ἦταν παρεκεῖ, ἔβοσκαν πολλὲς καλλιακοῦδες. Ἀπάνω στὴν κουβέντα λέει τὸ παιδί.

- Ἄν ἦταν ὄλα αὐτὰ τὰ καλλιακούδια πρόβατα, καὶ τὰ εἶχα γώ, θάδινα σ' ὄλον τὸν κόσμον γάλα καὶ τυρὶ ὅσο θέλουν, νὰ τρῶνε.

Ὁ Χριστὸς ἄκουσε κι ἔκαμε κατὰ τὴν ἐπιθυμία του· εὐλόγησε τὶς καλλιακοῦδες κι ἔγιναν ὅλες πρόβατα· ἀμέτρητα πρόβατα.

Πέρασαν πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε. Ὁ Χριστὸς κάνοντας δεῦτερη περιοδεία ξαναπέρασε ἀπὸ κεῖ, ἀλλὰ μὲ ἄλλα ροῦχα ντυμένος. Ἦρθε λοιπὸν στὸ μαντρί αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ φάει γάλα καὶ τυρὶ. Ζήτησε, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἔδωκε.

- Τὸ γάλα καὶ τὸ τυρὶ ἔχουν λεπτά, ἀπάντησε. Ἄν ἔδινα τόσο εὐκόλα γάλα καὶ τυρὶ σ' ὅσους περνοῦν ἀπὸ δῶ, ἐγὼ δὲ θὰ εἶχα τίποτα τώρα!

Ὁ Χριστὸς τότε καταράστηκε τὰ πρόβατα κι ἔγιναν πάλι καλλιακούδια.

Περνάει καὶ στὴ βρύση ὅπου ἔκαμε τὸ νερὸ κρασί, ζήτησε ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀδερφὸ νὰ πιεῖ, τοῦ εἶπε τὰ ἴδια κι ἐκεῖνος.

Καταράστηκε λοιπὸν κι αὐτὸν καὶ τὴ βρύση. Ἄρχισε πάλι νὰ βγάνει νερὸ ὅπως καὶ πρωτύτερα ἀντὶς κρασί.

11) Γιατὶ λέγεται Ἀφωρισμένη μιὰ λάκκα στὰ Ἄγραφα.

Πρὶν φτάσει ὁ Πάτερ. Κοσμὰς σ' ἓνα Ἀγραφιώτικο χωριό, πέρασε ἀπ' μιὰ λάκκα. Ἐκεῖ ἦταν μιὰ στρούγκα λιθαρένια. Οἱ τσοπάνηδες τὴν ὥρα κείνη ἄρμεγαν τὰ πρόβατα. Τὰ σκυλιὰ χύθηκαν ἀπὸ τὸν Ἅγιο. Αὐτὸς γιὰ νὰ φυλαχτεῖ ἔκαμε πέρα τὴν πατερίτσα καὶ φώναξε στοὺς τσοπάνηδες, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ταράχτηκε ἀπὸ τὴ θέση του, γιὰ νὰ τὸν γλιτώσει ἀπ' τὰ σκυλιὰ. Αὐτὸς χτυποῦσε χτυποῦσε, ἀλλὰ ἐνῶ ἔκαμε νὰ φυλαχτεῖ, ἔπεσε κάποια στιγμή καὶ τὸ καλυμαύχι του· κύλησε καὶ κυλῶντας κάμποσο στάθηκε καταμεσῆς σ' αὐτὴ τὴ λάκκα.

Ἔ! τώρα δὲ βάσταξε πιά ἄλλο. Θύμωσε πολὺ καὶ ἀφώρισε. - Τὰ πρόβατα, εἶπε, νὰ γίνουν ὄρνια· κι ἀπὸ τώρα κι ὕστερα ὄρνια νὰ κατοικοῦν σ' αὐτὴ τὴ λάκκα!

Ἐπιασε ἡ κατάρα. Τὰ πρόβατα ἔγιναν ὄρνια καὶ πετοῦσαν· τὸ καλυμαύχι του πετρώθηκε. Περνάς καὶ τώρα καὶ δὲ βλέπεις τίποτε ἄλλο σ' αὐτὴ τὴ λάκκα, παρὰ ὄρνια ποὺ λούζονται στὶς λουτσάρες καὶ τὸ πετρωμένο καλυμαύχι· μιὰ πέτρα καταμεσῆς σὰν κολυμπήθρα. Τσοπάνος δὲν ἄρμεξε πιά ἀπὸ τότε κι ὕστερα σ' αὐτὸ τὸ μέρος. Ἐμεινε λοιπὸν νὰ λέγεται «Ἀφωρισμένη». Αὐτὴ ἡ θέση εἶναι κοντὰ στὸ Κοπλέσι.

12) Γιὰ τὸ βουνὸ Γκαβέλο.

Ἀντίκρυα ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς «Σπηλιᾶς» στ' Ἄγραφα εἶναι ἓνα βουνό, τὸ Γκαβέλο. Πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα, γιὰτὶ ἐκεῖ ἦταν ἓνας βλάχος μὲ τὰ πρόβατά του. Καθὼς ἔβραζε τὸ γάλα, αὐτὸς φυσοῦσε τὴ φωτιά. Τὰ μάτια του λοιπὸν κάρηκαν καὶ γκαβώθηκε.

Ἄλλοι θέλουν νὰ ποῦνε, πὼς ἦταν ξαπλωμένος τἀνάσχελα καὶ κοιτάζε ψηλά. Πέρασε ἓνα πουλί, κόπρισε· πῆγε ἡ κοτσιλιὰ στὰ μάτια του καὶ γκαβώθηκε. Ἀπὸ τότε εἶπαν τὸ βουνὸ «Γκαβέλο».

Β' Παραμύθια τσοπάνικα καὶ παροιμιώδεις μῦθοι.

1). Οἱ τσουπάν'δεις κι τοῦ θιρίου. ·

Νιὰ βουλὰ σ' ἓνα βνὸ καθόντανι καμπόσ' τσουπάν'δεις. Φύλαγαν τὰ πρόατα. Ἐνα μιγάλου θιρίου πάϊνι κι τς τᾶτρουϊ' ἔτρουϊ κι τοῦ τυρι κι τοῦ γάλα τς. Βρίσκουντάν σι μιγάλ' ἀπουρία τί νὰ κάμνι, γιατί, νὰ σκουτώσν' τοῦ θιρίου δὲ μπόργαν. Κάποια μέρα ἦρθ' ἓνας σπανὸς στ' στρούγκα· ἔμαθι τὰ πάθια τς, κι λέει: Τί θὰ μ' δῶσι νὰ σκουτώσου γὼ τοῦ θιρίου;

- Αμα σκουτώεις ἰσὺ τοῦ θιρίου, εἶπαν μὲ χαρά, ἱμεῖς θὰ σ' δώκουμι τὰ μσὰ πρόατα κι θὰ σ' δίνουμι κι τοῦ μσὸ τυρί!

- Καλὰ, εἶπ' οὐ σπανός.

Τν ὥρα ποὺ εἶδι, πὼς ἔρχουνταν τοῦ θιρίου, ἔβγαλι τὰ ροῦχα τ' κι φόρισι παντιλόν', κι τὰ παπούτσια τ' τὰ γιόμισι στάχτ'· πῆρε κι λίγου τυρι στὰ χέρια τ'.

Ξαγναντῶντας στ' στρούγκα ἦταν νὰ μὴν τοῦ γλέπις! Πρόατα κι τσουπαναραῖοι τρόμαξαν, κι κοίταζαν ποῦ νὰ τρυπώσνι, γιὰ νὰ γλιτώσνι. Οὐ σπανὸς ἀτάραγους ἔμινι στ' θέσ' τ'. Τοῦ θιρίου γλέπουντάς τουν, φώναξι: Ποιὸς εἶσι σὺ πῶεις τοῦ κουράϊου νὰ μὲ σκουτώεις;

- Μὴν ἔρχισι κουντά μ'! ἀντιλοήθκ' οὐ σπανὸς σκαλώνουντας πᾶν σὲ νιὰ πέτρα. Εἶμι πουλὺ δυνατὸς κι θὰ σὲ σκουτώσου.

Κὶ γιὰ νὰ δείξ' πὼς ἦταν χιρουδύναμους, ἔτριβι, ἔτριβι ἀνάμισα τὰ δάχλα τοῦ τυρι π' κράταϊ στὰ χέρια.

- Δὲν τρᾶς, λέει τ' δύναμή μ'! Κι τς πέτρις μπουρῶ κι τς τρίβου ἀκόμα μὲ τὰ δάχλα!

Τοῦ θιρίου γιλάσκι. Τὰ χρειάσκι. Εἶπι, πὼς ἀλήθεια ἦταν ἀντρεϊομένους οὐ σπανός.

- Γένουμαστι φίλ'; εἶπι.

- Γένουμαστοι! εἶπι μὲ χαρὰ οὐ σπανός. Πιάσκαν φίλ'. Εἰζγαν ἀντάμα κειαπάν. Νιὰ μέρα τοῦ θιρίου ἴφιρι ἓνα γβάλ'· τῶψ' σᾶν κι τοῦ μιράσκαν γιὰ νὰ τοῦ φᾶν.

- Θὰ φᾶς οὔλου τοῦ μιρδκό σ', εἶπι τοῦ θιρίου στοῦ σπανό. Πρᾶμα ἀδύνατου ἦταν νὰ φάει ἓνας ἄνθρουπους μσὸ γβάλ'. Πουνηρὸς ὄμους οὐ σπανός, τί λὲς κι σκέφκι! Ἐνα κουψίδ' ἔτρουϊ, τ' ἄλλου τοῦ πέταϊ. Τὰ κατάφιρι· τοῦ μσὸ ἔφαϊ, τοῦ μσὸ πέταξι. Τιλείουσι τοῦ φαϊ πρὶν ἀπ' τοῦ θιρίου.

Παραξινεύουμι, εἶπε τοῦ θιρίου, πὼς τὰ κατάφιρις, νὰ μὲ πιράεις στοῦ φαϊ.

- Δὲ σ' τὰ εἶπ' ἀποὺ προυτότιρα! Γλέπς τί δύναμ' ἔχου!

- Καλὰ τὰ κατάφιρις, λέει τοῦ θιρίου· τώρα νὰ ἰδοῦμι, ἂν θὰ καταφέρς κι ἄλλου ἀκόμα.

- Ποιό;

- Νά, νά πάρς τοῦ γβαλουδέρματου, νά πᾶς στὴ βρύσ', νά τοῦ γιουμίεις νιρὸ κι νά τοῦ φέρς στοὺν ὦμου.

- Καλά, λέει· κι τί ἄλλου μπόργι νά εἰπεῖ! Τοῦ πῆρι, τοῦ πῆι, τοῦ γιόμισι. Κάν' νά τοῦ σ'κώσ'! τίποτα, Σ'κώννιτι γδαλουδέρματου γιουμάτου νερό!

Τί σουφίζιτι κι αὐτός! Βγάν' ἓνα βιλόν' ποὺ εἶχ' ἀπάν' τ' κι ἀρχίν'σι νά σκάβ'. Αὐλάκ' ἦθιλι νά φκειάσ'. Νά φέρ' τοῦ νερὸ μὲ τ' αὐλάκχ' στοῦ σπανὸ. Ἔσκαβι, ἔσκαβι. Πέρασε ὦρα πολὺ. Τοῦ θιρίου πουνιόσκι. Τραβάει, πῆι στ' βρύσ. Βρίσκ' τοῦ σπανὸ πῶσκαβι καταῆ.

- Τί φκειάν'ς αὐτοῦ πέρα, φίλι; ρώτ'σι.

- Τί νά φκειάσου. Ἰά, σκάβου αὐλάκ', νά φέρου τοῦ νιρὸ μίνια κι καλὴ σν κατ'κιά μας. Νά μὴν ἀπουσταίνουμι νᾶρχουμαστι νά τοῦ παίρνουμι!

Τοῦ θιρίου δὲν εἶπι τίποτα. Ἄρπαξι τ' ἀσκὶ στοὺν ὦμου κι τοῦ πῆι στοῦ λ'μέρ' τ'ς. Θάμαξι κι πάλι γιὰ τν ἱξυπνάδα κι τ' θιριουμάρα τ' φίλ' τ'.

Ἄλλ' μέρα λέει στοῦ σπανὸ.

- Πιάνουμαστι νιὰ μέσ';

- Πιάνουμαστι, λέει οὐ σπανός.

Τοὺν ἄρπαξι τοῦ θιρίου· τοὺν ἔσφιξι τόσου δυνατά, ὥστι γκούρλουσαν τὰ μάτια τ'. Εἶδι τοῦ θιρίου τὰ γκούρλουμένα μάτια τ' σπανοῦ, κι ρώτ' σι.

- Τί κάν'ς ἔτσ', φίλι;

- Τράου νά ἰδῶ, λέει, σὶ ποιὰ ράχ' νά σὶ πιτάξου!

- Πίστιφι τοῦ θιρίου πῶς εἶχι τ' δύναμ' οὐ σπανός, νά τοὺν ρίξ' τόσου μακρῶ.

Τοὺν ἄφσι.

- Θέλου κι ἰγῶ, λέει, νά γένου σάν τ' ἰσένα. Νά μὴν ἔχου τρίχισ πθινὰ στοῦ κουρμί μ'. Θὰ τοῦ καταφέρς; κι πῶς;

- Ακοῦς, λέει οὐ σπανός, τώρα ἀ κιόλα! Θὰ βράσου νερό, νά τοῦ κάμου θερμό· θὰ σ' τοῦ χύσου ἀπάν' σ', κι θὰ μαδῆεις!

- Κάμ' ὄ,τ' θέλς, λέει τοῦ θιρίου.

Ὁ σπανὸς κατάϊφιρι κείνου ποὺ ἦθιλι. Παραμέρσι παραπέρα· ἠῶρι τς τσουπάν'δισ, π' δὲν κόταξαν νά ζυγώσ'νι κειπέρα, τς ἔβαλι νά βράσνι νερὸ στὰ καζάνια. Τοῦ πῆρι, πῆι κει π' λ' μέριαζι μὲ τοῦ θιρίου.

- Σκύφι, λέει στοῦ θιρίου.

Ἔρξι τοῦ θιρμὸ ἀπάν' τ', τοῦ ξιθέρμ'σι. Ὄντας φόφαῖ τοῦ θιρίου, κατάλαβι πῶς τν ἔπαθι, ἀλλὰ ἦταν ἀργά.

Χάρκαν οἱ τσουπάν' δισ, ἔδουκαν τὰ μσά τς πρόατα στοῦ σπανὸ κι τοῦ τυρὶ ὅπου τῶταξαν. Κι ἰκείνους φχαρστυμένους, κι ἰκείν', κι ἰμεῖς, π' τ' ἀηκοῦμι. Ἔζσαν καλὰ κι ἰμεῖς καλύτιρα.

1). Οἱ τσοπάνηδες καὶ τὸ θερίο.

Μιὰ φορὰ σ' ἓνα βουνὸ καθόντανε καμπόσοι τσοπάνηδες. Φύλαγαν τὰ πρόβατα. Ἐνα μεγάλο θερίο πήγαινε καὶ τοὺς τᾶτρωγε· ἔτρωγε καὶ τὸ τυρὶ καὶ τὸ γάλα τους. Βρίσκονταν σὲ μεγάλη ἀπορία τὶ νὰ κάμουν, γιατί νὰ σκοτώσουν τὸ θερίο δὲ μποροῦσαν. Κάποια μέρα ἦρθε ἓνας σπανὸς στὴ στρούγκα· ἔμαθε τὰ πάθια τους, καὶ λέει: Τί θὰ μοῦ δώστε νὰ σκοτώσω ἐγὼ τὸ θερίο;

- Ἄμα σκοτώσεις, σύ, τὸ θερίο, εἶπαν μὲ χαρὰ, ἐμεῖς θὰ σοῦ δώσουμε τὰ μισὰ πρόβατα καὶ θὰ σοῦ δίνουμε καὶ τὸ μισὸ τυρὶ.

- Καλὰ, εἶπ' ὁ σπανός.

Τὴν ὥρα ποὺ εἶδε, πὼς ἐρχόταν τὸ θερίο, ἔβγαλε τὰ ροῦχα του καὶ φόρεσε παντελόνι, καὶ τὰ παπούτσια του τὰ γιόμισε στάχτη πῆρε καὶ λίγο τυρὶ στὰ χέρια του.

Ξαγναντῶντας στὴ στρούγκα τὸ θερίο, ἦταν νὰ μὴν τὸ βλέπεις! Πρόβατα καὶ τσοπαναραῖοι τρόμαξαν, καὶ κοιτάζαν ποῦ νὰ τρυπώσουν γιὰ νὰ γλιτώσουν. Ὁ σπανὸς ἀτάραχος ἔμεινε στὴ θέση σου. Τὸ θερίο βλέποντάς τὸν φώναξε: Ποιὸς εἶσαι σύ ποὺ ἔχεις τὸ κουράγιο νὰ μὲ σκοτώσεις;

- Μὴν ἔρχεσαι κοντά μου! ἀπάντησε ὁ σπανὸς ἀνεβαίνοντας σὲ πέτρα πάνω. Εἶμαι πολὺ δυνατὸς καὶ θὰ σὲ σκοτώσω.

Καὶ γιὰ νὰ δείξει πὼς ἦταν χεροδύναμος, ἔτριβε ἔτριβε ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα τὸ τυρὶ ποὺ κρατοῦσε στὰ χέρια.

- Δὲν κοιτᾶς, λέει, τὴ δύναμή μου! Καὶ τίς πέτρες μπορῶ νὰ τρίβω μὲ τὰ δάχτυλα!

Τὸ θερίο γελάστηκε. Τὰ χρειάστηκε. Εἶπε, πὼς ἀλήθεια ἦταν ἀντρειωμένος ὁ σπανός.

- Γινόμαστε φίλοι; εἶπε.

- Γινόμαστε! εἶπε μὲ χαρὰ ὁ σπανός. Πιάστηκαν φίλοι. Ζοῦσαν μαζὶ ἐκεῖ πάνω. Μιὰ μέρα τὸ θερίο ἔφερε ἓνα γουβάλι· τὸ γδάραν, τὸ ψησαν καὶ τὸ μεράστηκαν γιὰ νὰ τὸ φᾶνε.

- Θὰ φᾶς ὅλο τὸ μερδικό σου εἶπε τὸ θερίο στὸ σπανό. Πρᾶμα ἀδύνατο ἦταν νὰ φάει ἓνας ἄνθρωπος μισὸ γουβάλι. Πονηρὸς ὅμως ὁ σπανός, τὶ λὲς καὶ σκέφτηκε! Ἐνα κοφίδι ἔτρωγε, τ' ἄλλο τὸ πέταγε. Τὰ κατάφερε· τὸ μισὸ ἔφαε, τὸ μισὸ πέταξε. Τέλειωσε τὸ φαί πρὶν ἀπ' τὸ θερίο.

- Παραξενεύομαι εἶπε τὸ θερίο πὼς τὰ κατάφερες, νὰ μὲ περάσεις στὸ φαί!

- Δὲ σοῦ τὰ εἶπα ἀπὸ πρωτότερα! Βλέπεις τί δύναμη ἔχω!

- Καλὰ τὰ κατάφερες, λέει τὸ θερίο· τώρα νὰ ἰδοῦμε, ἂν θὰ καταφέρεις κι ἓνα ἄλλο ἀκόμα.

- Ποιό;

- Νά, νὰ πάρεις τὸ γουβαλοδέρμα, νὰ πᾶς στὴ βρύση, νὰ τὸ γιομίσεις νερὸ καὶ νὰ τὸ φέρεις στὸν ὦμο.

- Καλά, λέει· και τί ἄλλο μπορούσε νὰ εἶπει! Τὸ πῆρε. Πῆγε, τὸ γιόμισε.

Κάνει νὰ τὸ σηκώσει! τίποτε. Σηκώνεται γουβαλοδέρματο γιομάτο νερό!

Τί σοφίζεται κι αὐτός! Βγάνει ἓνα βελόνι ποὺ εἶχε πάνω του κι ἄρχισε νὰ σκάβει. Αὐλάκι ἤθελε νὰ φκειάσει. Νὰ φέρει τὸ νερὸ μὲ τ' αὐλάκι στὸ θερίο. Ἔσκαβε, ἔσκαβε. Πέρασε ὥρα πολὺ. Τὸ θερίο πονοιάστηκε. Τραβάει πῆγε στὴ βρύση. Βρίσκει τὸ σπανὸ ποὺ ἔσκαβε κάτω.

- Τί φκειάνεις αὐτοῦ πέρα, φίλε; ρώτησε.

- Τί νὰ φκειάσω! Νά; σκάβω αὐλάκι, νὰ φέρω τὸ νερὸ μιὰ γιὰ πάντα στὴν κατοικιά μας. Νὰ μὴν κοπιάζουμε νὰ ἐρχόμαστε νὰ τὸ παίρνομε!

Τὸ θερίο δὲν εἶπε τίποτε. Ἄρπαξε τ' ἄσκι στὸν ὄμο και τὸ πῆγε στὸ λημέρι τους. Θάμασε και πάλι γιὰ τὴν ἐξυπνάδα και τὴν θεριομάρα τοῦ φίλου του.

Ἄλλη μέρα λέει στὸ σπανό:

- Πιανόμαστε μιὰ μέση;

- Πιανόμαστε, λέει ὁ σπανός.

Τὸν ἄρπαξε τὸ θερίο· τὸν ἔσφιξε τόσο δυνατὰ ὥστε γούρλωσαν τὰ μάτια του.

Εἶδε τὸ θερίο τὰ γουρλωμένα μάτια τοῦ σπανοῦ, και ρώτησε.

- Τί κάνεις ἔτσι, φίλε;

- Τηράω νὰ ἰδῶ, λέει, σὲ ποιὰ ράχη νὰ σὲ πετάξω!

Πίστεψε τὸ θερίο πὼς εἶχε τὴ δύναμη ὁ σπανός, νὰ τὸ ρίξει τόσο μακρὰ.

Τὸν ἄφησε.

- Θέλω κι ἐγώ, λέει, νὰ γίνω σὰν τ' ἐσένα. Νὰ μὴν ἔχω τρίχες πουθενὰ στὸ κορμί μου. Θὰ τὸ καταφέρεις; και πῶς;

- Ἀκοῦς, λέει ὁ σπανός, τώρα δὰ κιόλας! Θὰ βράσω νερό, νὰ τὸ κάμω θερμό, θὰ σ' τὸ χύσω ἀπάνω σου, και θὰ μαδήσεις!

- Κάμε ὅ,τι θέλεις, λέει τὸ θερίο.

Ὁ σπανός κατάφερε κείνο, ποὺ ἤθελε. Παραμέρισε παρὰ πέρα· ἠῦρε τοὺς τσοπάνηδες, ποὺ δὲν τόλμαγαν νὰ ζυγώσουν κεῖ πέρα, τοὺς ἔβαλε νὰ βράσουν νερὸ στὰ καζάνια. Τὸ πῆρε, πῆγε κεῖ ποὺ λημέριαζε μὲ τὸ θερίο.

- Σκῦφε, λέει στὸ θερίο.

Ἐριξε τὸ θερμὸ ἀπάνω του, τὸ ξεθέρμισε.

Ὄντας ψόφαι τὸ θερίο, κατάλαβε πὼς τὴν ἔπαθε, ἀλλὰ ἦταν ἀργά.

Χάρηκαν οἱ τσοπάνηδες, ἔδωκαν τὰ μισὰ τους πρόβατα στὸ σπανὸ και τὸ τυρὶ ὅσο τῶταξαν. Κι ἐκεῖνος φχαριστημένος, κι ἐκεῖνοι, κι ἐμεῖς, ποὺ τ' ἀκοῦμε. Ἐζήσαν καλὰ κι ἐμεῖς καλύτερα.

2). Τὶ ἰφκὴ ἔδουκι στὰ πιδιὰ τ' ἑνας τσουπάνς.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἕνας βλάχους κι εἶχε δυὸ πιδιὰ, τοῦ Γιώργου κι τοῦ Γιάννου. Οὐ Γιώργους ἦταν σπουδασμένους, οὐ Γιάννους ὄχι! Πέρασι κιρός, γέρασ' οὐ τσουπάνους, Κατάλαβι τοῦ θάνατου τ'. Ἦθιλι νὰ φκηθεῖ τὰ πιδιὰ τ'.

- Ὅρε Γιώργου ουου ου! φώναξι στοὺν πρώτου.
- Οὐρίστι, ἀπλουθήκι, σὰ σπουδασμένους ποὺ ἦταν οὐ Γιώργους.
- Οὐρίξ κι ξιρίξ! τ' χουίξι οὐ γιρουτσοπάν' ς κι τ'ν κακὴ σ' τὴν μέρα!
- Οὐρε Γιάννου, φώναξι στοὺ δέφτιρου πιδί.
- Ἔ! ἀπλουθήκι κείνου.

- Ἔϊ κι τν ἰφκούλα μ' νὰ 'εἶς, λέει ο τσουπάνους. Προυουβουλ' καὶ κι ἴσκ' ἀπ' τοῦ μαν'κουκάππ' κι γαιῖδρουγκαβαλίνις πουτὲ νὰ μὴ σ' λείπ'νι. Νὰ κυν'γήεις τ' θ'κὴ μ' τὴν τέχν' κι σ' λέου πὼς θὰ προκοφς.

Ἔτσ' π' λὲς τν ἰφκὴ τν πῆρ' οὐ Γιάννους, γιάτ' ἔμοιαζι μὲ τοὺν πατέρα τ' τοῦ βλάχου.

2). Τὶ εὐκὴ ἔδωκε στὰ παιδιὰ του ἑνας τσοπάνης.

Μιὰ φορὰ ἦταν ἕνας βλάχος κι εἶχε δυὸ παιδιὰ, τὸ Γιώργο καὶ τὸ Γιάννο. Ὁ Γιώργος ἦταν σπουδασμένος, ὁ Γιάννος ὄχι. Πέρασε καιρός, γέρασε ὁ τσοπάνος. Κατάλαβε τὸ θάνατό του. Ἦθελε νὰ φκηθεῖ τὰ παιδιὰ του.

- Ὅρε Γιώργοοοοο! φώναξε στὸν πρώτο.
- Ὅριστε, ἀπιλογήθη, σὰ σπουδασμένος ποὺ ἦταν ὁ Γιώργος.
- Ὅριξ καὶ ξυρίξ! τ' ἀπάντησε ὁ γεροτσοπάνης· καὶ τὴν κακὴ σου μέρα!
- Ὅρε, Γιάννο, φώναξε στὸ δεύτερο παιδί.
- Ἔ! ἀπάντησε ὁ Γιάννος.

- Ἔϊ καὶ τὴν εὐκούλα μου νάχεις, λέει ὁ τσοπάνος. Προυοβολικὰ καὶ ἴσκα ἀπ' τὸ μανικοκάππι καὶ γαιῖδουρογκαβαλίνια²⁵⁷ ποτὲ νὰ μὴ σοῦ λείπουνε. Νὰ κυνηγήσεις τὴ δικὴ μου τὴν τέχνη καὶ σοῦ λέω πὼς θὰ προκοφεις.

Ἔτσι λοιπὸν τὴν εὐκὴ τὴν πῆρε ὁ Γιάννος, γιάτ' ἔμοιαζε μὲ τὸν πατέρα του, τὸ βλάχο.

3). Κάλλιου πέντι κάρ'να μπέρι χίλια πρόατα.

Ἦταν ἕνας γύφτους. Κι αὐτὸς οὐ γύφτους ἀπουφάϊσι νὰ π' λήσ' τοῦ σφ'ρι κι τ' ἀμόν' κι οὔλα τ' ἄλλα ἰργαλεῖα, κι ν' ἀγουράσ' πρόατα. Ἦταν καλουκαίρ'. Πούλ'σι τὰ ἰργαλεῖα κι γίν'κι τσουπάνους. Νιὰ χαρὰ πέρναϊ ἀπάν' στὰ λ'βάδια ὅσου ἦταν οὐ καλὸς κιρός. Ἀλλὰ τοῦ καλουκαίρ' πέρασι κι ἦρθ' οὐ χ'μῶνας. Ἔτριμι σὰ γύφτους τρέχουντα κουντὰ τοῦ κουπάδ'. Ποῦ νὰ βαστάξ' αὐτὸς τς βρουχὲς κι τὰ χαλάζια ἀλάργ' ἀπ' τοῦ καμίν'! Οὔλου κάρ'να ἴγλιπι στοὺν ὕπνου τ'. Ἀπόκαμι: κάλλιου πέντι κάρ'να, μπέρι χίλια πρόατα.

257 Κοπριά γαιῖδουριῶ.

Κάλλι' ἀμόν' κι σφ'ρι μπέρι γάλα κι τυρί! Ἴλι σὶ κ'νοὺς π' τοὺν ρώταξαν, πῶς τὰ πιρνάει τώρα π' γίν'κι τσουπάν'ς.

Εἶδι, πῶς δὲν τὰ βγάν' πέρα μὲ τν τσουπάν'κ', πούλ'σι τὰ πρόατα κι ἀγόρασι πάλι τ' ἀμόν' κι τοὺ σφ'ρι κι ἔπιασι τοὺ καμίν'. Ἔζσι καλά.

3). Καλλιο πέντε κάρβουνα παρὰ χίλια πρόβατα.

Ἦταν ἓνας γύφτος. Κι αὐτὸς ὁ γύφτος ἀποφάσισε νὰ πωλήσει τὸ σφυρι καὶ τ' ἀμόνι κι ὅλα τ' ἄλλα ἐργαλεῖα, καὶ ν' ἀγοράσει πρόβατα.

Ἦταν καλοκαίρι. Πούλησε τὰ ἐργαλεῖα κι ἔγινε τσοπάνος. Μιὰ χαρὰ περνοῦσε πάνω στὰ λειβάδια ὅσο ἦταν ὁ καλὸς καιρὸς. Μὰ πέρασε τὸ καλοκαίρι, κι ἦρθε ὁ χειμῶνας. Ἔτρεμε σὰ γύφτος τρέχοντας κοντὰ στὸ κοπάδι. Ποῦ νὰ βαστάξει αὐτὸς τὶς βροχὲς καὶ τὰ χαλάζια μακρὰ ἀπ' τὸ καμίνι! Ὅλο κάρβουνα ἔβλεπε στὸν ὕπνο του. Ἀπόκαμε: κάλλιο πέντε κάρβουνα, παρὰ χίλια πρόβατα. Κάλλιο ἀμόνι καὶ σφυρι παρὰ γάλα καὶ τυρί! ἔλεε σὲ κείνους ποὺ τὸν ρωτοῦσαν, πῶς τὰ περνάει τώρα ποὺ ἔγινε τσοπάνης.

Εἶδε, πῶς δὲν τὰ βγάνει πέρα μὲ τὴν τσοπάνικη, πούλησε τὰ πρόβατα κι ἀγόρασε πάλι τ' ἀμόνι καὶ τὸ σφυρι κι ἔπιασε τὸ καμίνι. Ἔζησε καλά.

4). Οὐ γύφτους κι οὐ βλάχους.

Νιὰ βουλά ἦταν ἓνας γύφτους κι ἓνας βλάχους, κι εἶχανι κμπαριά. Οὐ γύφτους ἔμινι στοὺν κάμπου, οὐ βλάχους στὰ βνὰ ἀπ' τοὺ Μάη κι πέρα. Πέρασ' οὐ ἔχμῶνας, πῆρε τὰ πρόατα οὐ βλάχους κι τὰ κὸλ'σι ψ'λὰ στὰ βνίσια τὰ λ'βάδια γιὰ νὰ ξικαλουκιργιάσιν.

Οὐ γύφτους τοὺν κηρὸ π' κόντιβι νὰ τιλειώτ' οὐ Μάης σ'κώθκ' ἀπ' τοὺν κάμπου κι πῆι ἀπάν' τς στρουῆγκες, γιὰ νὰ ἰδεῖ τοὺν κμπάρου τ', τοὺ βλάχου.

Σύντας τοὺν εἶδε κείνους, ἔπιασι κι ἔσφαξι ἀρνιά, κατσίκια κι τᾶψσι. Ἔπξι τυριὰ δγιαοῦρτες· ἔφκειασι κι κουσμάρ'. Ἐκαμι τραπέζ' τρικούβερτου. Ἐκατσ' οὐ γύφτους μὶ τὰ πιδιά τ', τὰ γ'φτόπλα, κι ἔφαγαν, ἔφαγαν..., ἔσκασαν τρώουντα. Ἐμναν πουλὺ φχαρσμέν'. Ἐκατσαν ἰκεῖ δυὸ τρεῖς μέρη κι μάτα γύρσαν στοὺν κάμπου.

Ἦρθ' οὐ χνόπουρους. Οὐ βλάχους πῆρε τὰ πράματα κι τὰ κατέβασι στὰ χ'μαδιά, στοὺν κάμπου. Πάει οὐ γύφτους νιὰ μέρα κι λέει:

- Νρθεῖς κι σύ, κμπάρη, στοὺ θ' κό' μ' τοὺ σπὶτ', νὰ φᾶς ψουμί!

Ἦρθι ἡ ὥρα πῆι οὐ τσουπάνους. Οὐ γύφτους ἔστρουσι τοὺ τραπέζ'. Εἶχε ψουμι κι ἰλιές, τίποτ' ἄλλου. Ἄρχ' σ' οὐ βλάχους· ἔβανι στοὺ στόμα τ' νιὰ μπουκιά ψουμι κι νιὰ ἰλιά.

- Ὅχ' νιὰ χαφιὰ κι νιὰ ἰλιά κμπάρη! εἶπ' οὐ γύφτους· σὶ δυὸ τς ἰλιές νὰ τς τρῶς! Δὲν ἔν ἀρνούκέφαλα κι κατσ'κουκέφαλα, ἔν ἰλιές!

Οὐ βλάχους δὲν κατάλαβι, ἄρχ'σι νὰ τρώει δυὸ δυὸ τς ἰλιές.

- Μη! σοῦ εἶπα, κμπάρη! λέει οὐ γύφτους, Ὅχ' νιὰ ἰλιά. Αὐτὸ ἔν τοὺ προυσφάϊσμα.

Τήραϊ νὰ κάμ' οἰκουνουμία οὐ παλιόγ'φτοὺς κι τς ἰλιές.

Ἄμα τελείουσι τοῦ φαί, ἀρχίν'σαν τν κβέντα. Εἶπαν τοῦ ἓνα τ' ἄλλου...

- Κιαπέ, κμπάρι, ρώτ'σι τιλιφταῖα ο γύφτους, πότι θὰ ματάρθουμι στοῦ κουνάκ' σ'; Θέλου νάρθου τ' μέρα οὐπ' γιουρτάεις!

- Στς δικουχτώ τ' Γιναριουῦ νάρθεις, τ' λέει οὐ βλάχους. Τότι γιουρτάζου ἀπάν' στοῦ βνό.

Πέρασ' οὐ κιρός, ἦρθ' αὐτὴ ἡ μέρα. Τόμασ' οὐ γύφτους μι τὰ πιδιά τ' κι πῆι στοῦ βνό. Ἰκεῖ ποῦ ἤξιρι πὼς οὐ βλάχους ἔχ' τοῦ κουνάκ' τ'. Ηῦρι τοῦ μέρους χιουν'σμένου. Γινάρος, μαθέ. Οὐλα ἓνα γύρου κάτασπρα, κι μονάχα ἓνα οὐώ...! οὐρλιαχτό, νὰ καταλάβ'ς, ἄκουϊ,

- ἘΑ πιδιά μ', εἶπι στὰ γ'φτόπλα· ἀκούω τὰ σκ'λιὰ τ' κμπάρ' μας· οὐρλιόντι,

Ἔτσ' τῶρχιταν, κι ἔλιι αὐτεῖνα οὐ γύφτους. Ποῦ κμπάρους κι ποῦ μάραθα!

Οὐ κμπάρους ἦταν στὰ χ'μαδιὰ κείν' τ'ν ἱπουχή. Μόλα ταῦτα πῆγαν καὶ τήραξαν δῶ κει. Ἀπάν' κάτ', δὲν ἠῦραν τίπουτα.

Σιρίπουσι. Δὲν εἶχαν ποῦ νὰ πλαϊιάσ'νι κι πῆγαν ἀπ' κάτ' σ' ἓναν ἔλατου νὰ φλαχτοῦν ἀπ' τοῦ χιόν' κι τοῦ κρούου.

Ξαπλώθησαν κάτ', ἀλλὰ ποῦ νὰ ζισταθοῦν!

- Πιδιά μ', λέει ο γύφτους, Πέστι οὐλα ἀπάνου μ'. Ἄς μαργώσου γώ, νὰ ξμιρῶσι σεις! Ἄς πιθάνου γώ ἀπ' τοῦ κρούου, δὲν π'ράζ'. Σεις νὰ γλιτῶσι, ἰγὼ ἄς πάου!

Τὰ πιδιά ξαπλώθ'καν ἀπάν' τ'. Ζισταινιταν αὐτὸς λίγου. Ἰκεῖνα πέθαναν τ' νύχτα ἀπ' τοῦ κρούου, οὐ γύφτους γλίτουςι.

Σ'κόνιτι τοῦ προῦ, τ'ράει... τὰ πιδιά τ' κιράτουσαν. Ψάχν', νάβρ' τοῦ γαῖδούρ' τ'... Πθινὰ νὰ τοῦ βρεῖ.

Μανάχα ἰκεῖ παρακάτ' εἶδ' ἓνα λύκου πότρουϊ κάτ'. Ζύγουσι. Εἶδι, πὼς τρώει τοῦ γαῖδούρ' τ' οὐ γύφτους, κι λέει:

- Δὲ μ' λές, ἰσύ, π' πιλικῆς αὐτεῖν' τν κόκκιν' σκαφίδα, μὴν εἶδεις τοῦ γαῖδαρου μ' πθινά;

Αὐτὰ εἶπ' οἱ γύφτους, ἀλλὰ ποῦ νάκούσ' οὐ λύκους! Ἔτρουϊ, ἔτρουϊ ἀβέρτα τοῦ γαῖδαρου...!

4). Ὁ γύφτος καὶ ὁ βλάχος.

Μιὰ φορὰ ἦταν ἓνας γύφτος κι ἓνας βλάχος κι εἶχανε κουμπαριά. Ὁ γύφτος ἔμενε στὸν κάμπο, ὁ βλάχος στὰ βουνὰ ἀπὸ τὸ Μάη καὶ πέρα. Πέρασε ὁ χειμῶνας πῆρε τὰ πρόβατα ὁ βλάχος καὶ τ' ἀνέβασε ψηλὰ στὰ βουνίσια λειβάδια γιὰ νὰ ξεκαλοκαιριάσουν.

Ὁ γύφτος τὸν καιρὸ ποῦ κόντευε νὰ τελειώσει ὁ Μάης, σηκώθηκε ἀπὸ τὸν κάμπο καὶ πῆγε ἀπάνω στὶς στρουγγες γιὰ νὰ ἰδεῖ τὸν κουμπάρο του, τὸ βλάχο.

Κεῖνος βλέποντάς τον ἔπιασε κι ἔσφαξε ἀρνιὰ κατσίκια καὶ τάφησε. Ἐπηξε τυριά, γιουρτες· ἔφκειασε καὶ κοσμάρι, ἔκαμε τραπέζι τρικούβεργο. Ἐκατσε ὁ γύφτος μὲ τὰ

παιδιά του, τὰ γυφτόπουλα, κι ἔφαγαν, ἔφαγαν..., ἔσκασαν τρώγοντας.

Ἔμειναν πολὺ φχαριστημένοι. Ἐκατσαν ἐκεῖ δύο τρεῖς μέρες καὶ ξαναγύρισαν στὸν κάμπο.

Ἦρθ' ὁ χινόπωρος. Ὁ βλάχος πήρε τὰ πράματα καὶ τὰ κατέβασε στὰ χειμαδιά, στὸν κάμπο. Πάει ὁ γύφτος μιὰ μέρα καὶ λέει:

- Ναρθεῖς καὶ σύ, κουμπάρε, στὸ δικό μου τὸ σπίτι νὰ φᾶς ψωμί!

Ἦρθε ἡ ὥρα πῆγε ὁ τσοπάνος. Ὁ γύφτος ἔστρωσε τὸ τραπέζι· εἶχε ψωμί κι ἐλιές, τίποτα ἄλλο.

Ἄρχισε ὁ βλάχος· ἔβαζε στὸ στόμα του μιὰ μπουκιά ψωμί καὶ μιὰ ἐλιά

- Ὅχι μιὰ χαψιά καὶ μιὰ ἐλιά, κουμπάρε! εἶπε ὁ γύφτος· σὲ δυὸ τὶς ἐλιές νὰ τὶς τρῶς! Δὲν εἶν' ἀρνοκέφαλα καὶ κατσικοκέφαλα· εἶν' ἐλιές²⁵⁸.

Ὁ βλάχος δὲν κατάλαβε· ἄρχισε νὰ τρῶει δυὸ δυὸ τὶς ἐλιές.

- Μή! σοῦ εἶπα, κουμπάρε! λέγει ὁ γύφτος. Ὅχι μιὰ χαψιά καὶ δυὸ ἐλιές, ἀλλὰ δυὸ χαψιές καὶ μιὰ ἐλιά. Αὐτὸ εἶναι τὸ προσφάϊσμα!

Τήραε νὰ κάμει οἰκονομία ὁ παλιόγυφτος στὶς ἐλιές.

Ἄμα τελείωσε τὸ φαγητό, ἄρχισαν τὴν κουβέντα. Εἶπαν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο...

- Κιαπέ, κουμπάρε, ρώτησε τελευταῖα ὁ γύφτος, πότε θὰ ξανάρθουμε στὸ κονάκι σου; Θέλω νάρθω τὴ μέρα ποὺ γιορτάζεις!

- Στὶς 18 τοῦ Γεναριοῦ νάρθεῖς, τοῦ λέει ὁ βλάχος. Τότε γιορτάζω πάνω στὸ βουνό.

Πέρασε ὁ καιρός, ἦρθε αὐτὴ ἡ μέρα. Τόμασε ὁ γύφτος μὲ τὰ παιδιά του καὶ πῆγε στὸ βουνό. Ἐκεῖ ποὺ ἤξερε πῶς ὁ βλάχος ἔχει τὸ κονάκι του· ἦρε τὸ μέρος χιονισμένο. Γενάρης μαθέ. Ὅλα ἓνα γύρο κάτασπρα, καὶ μονάχα ἓνα οὐώ... οὐρλιαχτό, νὰ καταλάβεις, ἄκουε.

- Ἄ παιδιά μου, εἶπε στὰ γυφτόπουλα· ἀκούω τὰ σκυλιὰ τοῦ κουμπάρου μας· οὐρλιόνται.

Ἔτσι τοῦ ἐρχόταν, κι ἔλεε αὐτὰ ὁ γύφτος. Ποῦ κουμπάρος καὶ ποῦ μάραθα! Ὁ κουμπάρος ἦταν στὰ χειμαδιά κείνη τὴν ἐποχὴ. Μόλα ταῦτα πῆγαν καὶ κοίταξαν δῶ κεῖ. Πάνω κάτω, δὲν ἦσαν τίποτα.

Σουρούπωσε· δὲν εἶχαν ποῦ νὰ κοιμηθοῦν καὶ πῆγαν ἀποκάτω σὲ ἓναν ἔλατο νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ τὸ κρύο.

Ἐαπλώθηκαν κάτω, ἀλλὰ ποῦ νὰ ζεσταθοῦν!

- Παιδιά μου, λέει ὁ γύφτος. Πέστε ὅλα πάνω μου. Ἄς κρυώσω γώ, νὰ ξημερῶστε σεῖς! Ἄς πεθάνω γὼ ἀπὸ τὸ κρύο, δὲν πειράζει. Σεῖς νὰ γλιτῶστε, ἐγὼ ἄς πάω!

²⁵⁸ μένει καὶ γιὰ παροιμία αὐτὸ καὶ λέγεται.

Τὰ παιδιὰ ξαπλώθηκαν πάνω του. Ζεσταινόταν αὐτὸς λίγο. Ἐκεῖνα πέθαναν τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ κρύο, ὁ γύφτος γλίτωσε.

Σηκώνεται τὸ πρωῖ, τηράει..., τὰ παιδιὰ του κεράτωσαν²⁵⁹. Ψάχνει, νάβρει τὸ γαϊδούρι του!... πουθενὰ δὲν τὸ βρῆκε.

Μόνο ἐκεῖ παρακάτω εἶδε ἓνα λύκο ποὺ ἔτρωε κάτι. Ζύγωσε· εἶδε πῶς τρώει τὸ γαϊδούρι του ὁ γύφτος, καὶ λέει:

- Δὲ μοῦ λές, ἐσύ, ποὺ πελεκᾷς, αὐτὴ τὴν κόκκινη σκαφίδα, μὴν εἶδες τὸ γαῖδαρό μου πουθενά;

Αὐτὰ εἶπε ὁ γύφτος, ἀλλὰ ποῦ νὰκούσει ὁ λύκος! Ἔτρωε, ἔτρωε ἀβέρτα τὸ γαῖδαρο...!

5). Λύκος κι ἀλπού

Νιὰ βουλὰ κι ἓναν κερὸ νιὰ ἀλπού κι ἓνας λύκος εἶχαν μιγάλ' φιλία. Ἡ ἀλπού νιὰ μέρα λέει στοῦ φίλου τς, τοῦ λύκου: σὶ παρακαλῶ, νὰ μάθς κι τοῦ πιδί μ', τ' ἀλπόπλου, νὰ τρώει ἄλουγα!

- Ἰφχαρίστους, εἶπ' οὐ λύκος.

Ἦθιλι νὰ φχαρστής τ' φιλινάδα τ'. Νιὰ μέρα εἶδι κάτ' ἄλουγα βλάχκα πόβουσκαν στ' ἀπουπέρα τοῦ βνό.

- Κυρὰ ἀλπού, φώναξι, πάρι τ' ἀλπόπλου σ' κι ἔλα ἀντάμα μ' κάτ' στοῦ ρέμα!

Πῆγαν. Οὐ λύκος ἀρχίν'σι κι ἔτρουῖ ἄμμου. Σὰ Συριανὸ λουκούμ' τοῦ πάϊνι μέσα τ'. Ἐφαῖ, ἔφαῖ... Κάπουτι ρώτ'σι τν ἀλπού, ἄν κουκκίν'σαν τὰ μάτια τ'.

- Κουκκίν'σαν τοῦ εἶπι.

- Πάϊνι μπρουστά οὐ λύκος κι ἀπουπίσου ἢ ἀλπού μὶ τ' ἀλπόπλου· ἔφτασαν στοῦ βνὸ πόβουσκαν τ' ἄλουγα. Οὐ λύκος χύθ'κι κι ἄρπαξι ἓνα ἄλογου ἀπ' τοῦ στόμα. Ὑστιρώτιρα ξέρασι τοὺν ἄμμου, ἔπνιξι τ' ἄλουγου κι ἀρχίν'σαν νὰ τρῶνι. Τραπέζ' στρουμένου. Ἐφαγαν, ἔφαγαν μι μιγάλ' ὄριξ! Χόρτασι κι οὐ λύκος κρέας, χόρτασι κι ἢ ἀλπού. Τ ἀλπόπλου δὲν ἤξιρι κί τήραῖ μαναχά.

Ἡ Ἀλπού φχαρίστ'σι τοῦ λύκου π' τν' ἔμαθι, πῶς νὰ τρώει ἄλουγα.

- Τώρα λέει, πῶμαθα γώ, θὰ μάθου κι τοῦ μικρόμ'! Νιὰ μέρα ἢ ἀλπού πείνασι πολὺ. Πλάλ'ξι δῶ κεῖ νάβρ' κάνα κουτόπλου, δὲν ἠῦρι. Τὶ νὰ κάμ' κι αὐτή! Ἀπουφάϊσι νὰ βάλ' μπρουστά τοῦ σχεδίου τ' λύκ, νὰ ἰδεῖ κι τ' ἀλπόπλου, νὰ μάθ' κι αὐτό, πῶς τρώουντι τ' ἄλουγα.

Εἶδι σὶ νιὰ πλαῖὰ ποὺ ἦταν κουντὰ στοῦ ρέμα πῶς ἔβουσκαν ἄλουγα. Πῆρι τ' ἀλπόπλου τς κι τράβξι κατὰ τοῦ ρέμα. Ἀπάν πόφτασαν, διάταξι τοῦ πιδί τς νὰ φάει ἄμμου. Ἀρχίν'σι κειό. Ἐτρουῖ, ἔτρουῖ... κι ἀποὺ ὦρα σ' ὦρα ρώταῖ τ' μάννα τ' κουκκίν'σαν τὰ μάτια τ'; Ἀλλὰ μπουρεῖ πουτέ νὰ κουκκίν'σ'νι τὰ μάτια τς ἀλπούς; Μόλα ταῦτα ξακουλούθαῖ νὰ τρώει τ' ἀλπόπλου, γιὰτ' ἔλιῖ πῶς θὰ κουκκίν'σ'νι τὰ μάτια τ'.

259 Ἐγιναν σὰν κέρατα: πάγωσαν.

Ἄλλου κουντά ἀπόστασι τρώουντα ἄμμου.

- Ἔ! κουκκίν'σανι ; ρώτ'σι τ' μάννα τ'.

- Ναί, πιδί μ', κουκκίν'σαν τὰ μάτια σ', εἶπ' ἡ ἄλπου.

Εἶπ' ἔτσ' γιὰ νὰ πάψ νὰ τρώει ἄμμου τοῦ πιδί τς μηνί πους κι σκάσ'.

Τράβξαν κι πῆγαν στν' πλαϊὰ πῶβουσαν τ' ἄλουγα. Τ' ἄλπόπλου, πῆι κι αὐτὸ νὰ πιάσ' ἀπ' τ' μύτ' ἄλουγου σὰν τοῦ λύκου. Τ' ἄλουγου ὄμους γύρσι τὰ πίσου πουδάρια κι τ' δίν' νιὰ κλουτσιά...; πάρτου κάτ' τ' ἄλπόπλου! Ἔμκι στοὺν τόπου. Εἶδ' ἡ ἄλπου τοῦ κακὸ π' τν' ἡῦρι κι λέει μὶ δυνατὴ φωνή: Τώρα, πιδί μ' κουκκίν'σαν τὰ μάτια σ'! ἔμαθις νὰ τρῶς ἄλουγα!!.

5). Λύκος καὶ ἄλεποῦ.

Μιά φορὰ κι ἕναν καιρὸ μιὰ ἄλεποῦ κι ἕνας λύκος εἶχαν μεγάλη φιλία. Ἡ ἄλεποῦ μιὰ μέρα λέει στὸ φίλο τῆς, τὸ λύκο: σὲ παρακαλῶ, νὰ μάθεις καὶ στὸ παιδί μου, τὸ ἀλουπόπουλο νὰ τρώει ἄλογα!

- Εὐχαρίστως, εἶπε ὁ λύκος.

Ἦθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴ φιλενάδα του. Μιὰ μέρα εἶδε κάτι ἄλογα βλάχικα, ποὺ ἔβοσκαν στὸ ἀντικρονὸ βουνό.

- Κυρὰ ἄλεποῦ, φώναξε, πᾶρε τὸ ἀλεπόπουλο σου, κι ἔλα μαζί μου κάτω στὸ ρέμα!

Πῆγαν. Ὁ λύκος ἄρχισε νὰ τρώει ἄμμο: σὰ Συριανὸ λουκούμι τὸν πῆγαινε μέσα του. Ἔφαε, ἔφαε... Κάποτε ρώτησε τὴν ἄλεποῦ: Κοκκίνισαν τὰ μάτια μου;

- Κοκκίνισαν, τοῦ εἶπε.

- Ἐλᾶτε κοντά μου, λέει.

Μπρὸς πηγαίνοντας ὁ λύκος κι ἀποπίσω ἡ ἄλεποῦ μὲ τὸ ἀλεπόπουλο ἔφτασαν στὸ βουνὸ ποὺ ἔβοσκαν τὰ ἄλογα. Ὁ λύκος χύθηκε κι ἄρπαξε ἕνα ἄλογο ἀπὸ τὸ στόμα. Ὑστερα ξέρασε τὸν ἄμμο, ἔπνιξε τ' ἄλογο κι ἄρχισαν νὰ τρῶνε. Τραπέζι στρωμένο. Ἔφαγαν, ἔφαγαν μὲ μεγάλη ὄρεξη. Χόρτασε κι ὁ λύκος κρέας, χόρτασε κι ἡ ἄλεποῦ. Τὸ ἀλεπόπουλο δὲν ἤξερε καὶ κοίταζε μονάχα.

Ἡ ἄλεποῦ εὐχαρίστησε τὸ λύκο ποὺ τὴν ἔμαθε, πῶς νὰ τρώει ἄλογα.

- Τώρα, λέει, ποὺ ἔμαθα γώ, θὰ μάθω καὶ τὸ μικρό μου! Μιὰ μέρα ἡ ἄλεποῦ πείνασε πολὺ. Ἔτρεξε δῶ κεῖ νᾶβρει κανένα κοτόπουλο, δὲν ἡῦρε. Τὶ νὰ κάμει κι αὐτὴ! Ἀποφάσισε νὰ βάλει μπρὸς τὸ σχέδιο τοῦ λύκου: νὰ ἰδεῖ καὶ τὸ ἀλεπόπουλο, νὰ μάθει κι αὐτὸ πῶς τρώγονται τ' ἄλογα.

Εἶδε σὲ μιὰ πλαγιὰ ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ ρέμα πῶς ἔβοσκαν ἄλογα. Πῆρε τὸ ἀλεπόπουλό της καὶ τράβηξε κατὰ τὸ ρέμα. Μόλις ἔφτασαν, διάταξε τὸ παιδί της νὰ φάει ἄμμο. Ἄρχισε κείνο: ἔτρωε, ἔτρωε... κι ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα ρώταγε τὴ μάννα του, ἂν κοκκίνισαν τὰ μάτια του. Ἀλλὰ μπορεῖ ποτὲ νὰ κοκκινίσουν τὰ μάτια τῆς ἄλεποῦς; Μόλα ταῦτα ἐξακολουθοῦσε νὰ τρώει τὸ ἀλεπόπουλο, γιὰτὶ νόμιζε πῶς θὰ κοκκινίσουν τὰ μάτια του. Στὸ τέλος κουράστηκε τρώγοντας ἄμμο.

- Ἦ! κοκκίνισαν; ρώτησε τὴ μάνα του.

- Ναί, παιδί μου, κοκκίνισαν τὰ μάτια σου, εἶπε ἡ ἀλεποῦ.

Εἶπε ἔτσι γιὰ νὰ πάφει νὰ τρώει ἄμμο τὸ παιδί τῆς, μὴν τυχὸν καὶ σκάσει,

Τράβηξαν καὶ πῆγαν στὴν πλαγιά ποὺ ἔβοσκαν τὰ ἄλογα. Τὸ ἀλεπόπουλο πῆγε νὰ πιάσει κι αὐτὸ ἄλογο ἀπ' τὴ μύτη σὰν τὸ λύκο. Τὸ ἄλογο ὅμως γύρισε τὰ πισινά τοῦ πόδια καὶ τοῦ δίνει μιὰ κλωτσιά...! πάρτο κάτω τὸ ἀλεπόπουλο!

Ἦμεινε στὸν τόπο.

Εἶδε ἡ ἀλεποῦ τὸ κακὸ ποὺ τὴν ἤρε καὶ λέει φωναχτά: Τώρα παιδί μου κοκκίνισαν τὰ μάτια σου! ἔμαθες νὰ τρῶς ἄλογα.

6). Οἱ φεῖρις τ' βλάχουν.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἓνας πλούσιους κι εἶχε ἓνα ἄλουγου. Οὐ Διάουλους ἤθιλι νὰ τοῦ πάρ', ἀλλὰ δὲν ἤξιρι μιὲ τί τρόπου νὰ τοῦ πάρ'. Τὶ σκέφ' κι οὐ καταραμένους!

Πααίν' στὸς βλάχ'σ' ὄν' γιουμάτ' φεῖρις, κι γιόμσ' ἓνα καλαμάκ' ἀπ' αὐτὰ τὰ ζουφια. Τ' νύχτα λοιπὸν οὐ Διάουλος πῆι κι τρύπουσι ἀγκάτ' ἀπ' τοῦ κριββάτ' τ' πλούσιου. Ἦν'ξι τοῦ καλαμάκ', ἔβαλι τοῦ στόμα τ' ἀπ' τοῦ ἓνα τοῦ ἄν'μα κι φύηξι τς φεῖρις ἀπάν' στὰ παπλώματα π' σκιπάζιταν οὐ πλούσιους. Φλούμνιαξι τοῦ κριββάτ' ἀποῦ φεῖρα. Νιὰ φαούρα δυνατὴ ἀρχίν'σι νὰ καταλαβαίν' στοῦ κουρμί τ' οὐ πλούσιους· κι ξυέταν, ξυέταν...; Δὲν τοῦρχουνταν ὕπνους νὰ πλαϊάσ'. Σ'κῶνιτι κι αὐτὸς ἀπάν, πῆρι τὰ παπλώματα κι τᾶβγαλι ὄξ' ἀπ' τοῦ δουμάτιου.

Οὐ Διάουλους εὔρικι κιρὸ τότε, πιτάχ' ἀπάν ἀποῦ κεῖ ποὺ ἦταν κρυμένους κι πῆι στοῦ σταύλου νὰ πάρ' τ' ἄλουγου. Ἀλλὰ καθὼς ζύγουσι κεῖ, τ' ἄλουγου χλιμίτρησι· ἄκ'σι οὐ ἀφιντικός τ' τοῦ χλιμίτρημα κι πῆι νὰ ἰδεῖ τί τρέχ'. Δὲν εἶδι τίπουτα.

Οὐ Διάουλους πρόκαμι κι τρύπουσι μέσα στ' ἄχυρα.

- Τίπουτα δὲν εἶνι, εἶπι μέσα τ', κι γύρσι νὰ μάτα κ'μηθεῖ πίσου.

Οὐ Διάουλους ἔκαμι τὰ ἴδια πάλι· τρεῖς φουρές· σκόρπαῖ φεῖρις στοῦ κριββάτ' τ' πλούσιου....

Ἰκείνους σ'κῶνιταν νὰ τνάξ' τὰ ροῦχα ποὺ ἦταν γιουμάτα φεῖρες, Οὐ Διάουλους πάινι νὰ κλέψ' τ' ἄλουγου, τ' ἄλουγου χλιμίτραῖ, οὐ ἀφιντικός πάινι νὰ ἰδεῖ, τί τρέχ', δὲν ἴγλιπι τίπουτα κι γύρζι νὰ κ'μηθεῖ.

Ἀπόκαμι οὐ πλούσιους ἀπ' τοῦ σήκου κάτσι. Τέλους ἄηκσι κι ἄλλ'νιά βουλὰ τ' ἄλουγου νὰ χλιμτράει.

- Ἦς γέν' ὄ,τ' θέλ', εἶπι, κεῖ δὲ ματαπααίνου.

Ἡῶρηκι τώρα κιρὸ οὐ Διάουλους· μι τοῦ ράστ' τ' πῆρι κι τ' ἄλουγου κι τὰ παπλώματα ποὺ ἦταν ἀπλουμένα κι πάει στὴ δλειά τ'.

Αὐτὰ κἀν'νι οἱ φεῖρις τ' βλάχ.

6). Οἱ ψεῖρες τῶν βλάχων.

Μιά φορά ἦταν ἓνας πλούσιος κι εἶχε ἓνα ἄλογο. Ὁ Διάβολος ἤθελε νὰ τοῦ τὸ πάρει, ἀλλὰ δὲν ἤξερε μὲ ποιὸν τρόπο νὰ τὸ πάρει, Τὶ σκέφτηκε ὁ καταραμένος! Πῆγε στοὺς βλάχους ποῦναι γιομάτοι ψεῖρες καὶ γέμισε ἓνα καλαμάκι ἀπ' αὐτὰ τὰ ζώφια. Τῆ νύχτα λοιπὸν ὁ Διάβολος πῆγε καὶ τρύπωσε ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ πλούσιου. Ἄνοιξε τὸ καλαμάκι, ἔβαλε τὸ στόμα του ἀπὸ τὸ ἓνα τὸ ἄνοιγμα καὶ φύσηξε τὶς ψεῖρες ἀπάνω στὰ παπλώματα ποῦ σκεπαζόταν ὁ πλούσιος. Φλούμιαξε τὸ κρεββάτι ἀπὸ ψεῖρα. Μιά φαγούρα δυνατὴ ἄρχισε νὰ καταλαβαίνει στὸ κορμὶ του ὁ πλούσιος· καὶ ξυνόταν, ξυνόταν....; Δὲν τοῦ ἐρχόταν ὕπνος νὰ κοιμηθεῖ.

Σηκώνεται κι αὐτὸς πάνω, πῆρε τὰ παπλώματα καὶ τὰ ἔβγαλε ὄξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο. Ὁ Διάβολος βρῆκε καιρὸ τότε, πετάχτηκε ἀπὸ κεῖ ποῦ ἦταν κρυμμένος καὶ πῆγε στὸ σταῦλο νὰ πάρει τὸ ἄλογο. Ἀλλὰ καθὼς ζύγωσε κεῖ τὸ ἄλογο χλιμίτρησε· ἄκουσε ὁ ἀφεντικός του τὸ χλιμίτρημα καὶ πῆγε νὰ ἰδεῖ τὶ τρέχει. Δὲν εἶδε τίποτα.

Ὁ Διάβολος πρόκαμε καὶ τρύπωσε μέσα στ' ἄχυρα.

- Τίποτα δὲν εἶναι! εἶπε μέσα του, καὶ γύρισε νὰ ξανακοιμηθεῖ.

Ὁ Διάβολος ἔκαμε τὰ ἴδια πάλι τρεῖς φορές, σκόρπιζε ψεῖρες στὸ κρεββάτι τοῦ πλούσιου... Κεῖνος σηκωνόταν νὰ τινάξει τὰ ροῦχα ποῦ ἦταν γιομάτα ψεῖρες, ὁ Διάβολος πῆγαινε νὰ κλέψει τ' ἄλογο, τ' ἄλογο χλιμίτροῦσε, ὁ ἀφεντικός πάγαινε νὰ ἰδεῖ τὶ τρέχει, δὲν ἔβλεπε τίποτα καὶ γύριζε νὰ κοιμηθεῖ. Ἀπόκαμε ὁ πλούσιος ἀπὸ τὸ σῆκω κάτσε. Τέλος ἄκουσε κι ἄλλη μιὰ φορά τ' ἄλογο νὰ χλιμιτράει:

- Ἄς γίνεῖ ὅ,τι θέλει, εἶπε, ἐγὼ κεῖ δὲν ξαναπάω! Βρῆκε τώρα καιρὸ ὁ Διάβολος. μὲ τὸ ράστι του πῆρε καὶ τ' ἄλογο καὶ τὰ παπλώματα ποῦ ἦταν ἀπλωμένα καὶ πάει στὴ δουλειά του.

Αὐτὰ κάνουν οἱ ψεῖρες τοῦ βλάχου.

7). Οὐ Τσουπάνους κι οἱ σαράντα γύφτ'

Νιὰ βουλὰ ἦταν σαράντα γύφτ'. Εἶχαν σουϊάδεις, μαχαίρια τσικούρια, κι ἄλλα πουλλὰ σ'ιδιρκα. Ἐφγαν ἀπ' τοῦ μέρους οὐποῦ ἦταν κι παῖναν σ' ἄλλου γιὰ νὰ τὰ πλήσ'νι. Δὲν ἔκαμαν ὅμους κουμάντου ἀποῦ ψουμὶ κι ἀπ' ἄλλα ὅ,τ' χρειάζονταν στοῦ δρόμου κι πείνασαν.

Ἰκεῖ π' διάβιναν σ' ἓνα μουνουπάτ', εἶδαν ἓναν τσουπάνου π' φύλαῖ τὰ πρόβατα. Ἦταν μακρὸν καὶ δέν τς κατάλαβι. Γιὰ νὰ τοὺν κάμ'νι νὰ προυσέξ', τὶ λές κι ἔκαμ'αν; Ἀρχίσαν νὰ βρουντᾶν τὰ σ'ιδιρκα π' κβάλαγαν μαζὶ τς.

Οὐ τοουπάνους ἀηκ'σι. Κατάλαβι πὼς πιρνᾶν μαστόρ' μι σ'ιδιρκα. Σ'λλουιέταν' λοιπὸν μὲ τὶ τρόπου θὰ πάρ' καμπόσα π' τ' χρειάζονταν.

Οἱ Τουρκουγύφτ' νὰ φᾶνι ἤθιλαν' γιὰ λιπτά δὲν τς ἔμιλι. Καλ'μέρσαν τοὺν τσουπάν', τς ξικαλ'μέρσι κι αὐτός.

- Ρέ, κμπάρι τσουπάν', θέλουμι νὰ φᾶμι, εἶπαν. Σὺ γάλα ἔεις. Φέρι μας. Φέρι κι ψουμὶ νὰ τρίψουμι.

- Ἴγὼ χρειάζουμι μαχαίρια κι σουϊάδεις, τς εἶπι. Δῶστι μ'. Διαλέξειτι ὅποιου ἀρνί σᾶς ἀρέσ', πιτάξει του πέρα ἀπ' τοῦ χαντάκ', σφάξει του κι φᾶτι τοῦ!

Αὐτὸ ποῦ ἤθιλαν οἱ γύφτ'. Ἔδουκαν στοὺν τσουπάν' μαχαίρια, σουϊάδεις...

Ἦστιρα μπῆχαν στὰ πρόατα μέσα γιὰ νὰ διαλέξιν. Ἦταν ἀπουσταμέν' κι πνασμέν' πουλύ. Ἀντὶς νὰ τράξιν γιὰ τοῦ καλύτιρου, ἠῦραν τ' ἄλλου χειρότιρου. Τόπιασαν κι τοῦ πέταξαν πέρα ἀπ' τοῦ χαντάκ'.

- Τς εἶδ' οὐ τσουπάν'ς, τὶ καπνὸ φούμαραν κι τς ρώτ'σι.

- Ποῦ πααίντι, ὀρὲ πιδιά;

- Πᾶμι, κμπάρι, νὰ πάρουμι τοῦ τίμιου ξύλου! εἶπαν.

- Ὡρα καλή σας, τς λέει, κι κούν'σι τοῦ κιφάλ'.

Πᾶνι, πᾶνι οἱ γύφτ'...ἠῦραν νιὰ λεύκα. Χρειάσκαν τσικούρ' γιὰ νὰ κόψιν τ' λεύκα, ἀλλὰ ποῦ νὰ τῶβρον! Οὐλα τὰ κουφτιρὰ τὰ εἶχαν δῶσ' στοὺν τσουπάν'.

Σκέφκαν, σκέφκαν.... πῶς νὰ ρίξιν τ' λεύκα κάτ'...!

Τὶ λὲς κι ἔκαμαν!!

Κόλσ' ἓνας στυν κουρφή, πιάσκι μὶ τὰ χέρια, κι κριμάσκι. Κόλ'σι κι δεύτιρους, κριμάσκ' ἀπ' τοὺν πρώτουν. Κόλ'σι κι ἄλλους, κριμάσκ' ἀπ' τοῦ δεύτιρου.

Ἔτσ' κριμάσκαν οὐλ' οἱ γύφτ', ἓνας κάτ' ἀπ' τοὺν ἄλλον, κι οἱ σαράντα. Ἦλιγαν μὶ τοῦ νοῦ τς, πῶς θὰ κουπεῖ ἢ λεύκα. Ἀλλὰ κόβιτ' ἓνα τέτοιου κλαρι μὶ τέτοιου τρόπου! Τὶ νὰ τς πεῖς ὅμους,, ἀφοῦ ἦταν κουκούτσ' ἀποὺ μυαλό!

Εἶδαν δὲ πῶς δὲ κἀν'νι τίπουτα, ξαπουλύθηκαν, ἤρθαν κάτ', κι σκόρπσαν.

Ἔνας πάει σιαδῶ ἄλλους σιακεῖ.

Ἔνας πῆι πῆι... ἠῦρικι νιὰ κουλουσουσα.

- Γιὰ τήρα, λέει, τόσου μυχρὸ πλὶ κι πιτάει! Ἴγὼ κουντζά μ' γαῖδαρους, δὲ μπουρῶ νὰ πιτάξω! Ἄ! θὰ πιτάξου νὰ πιάσου τν' κουλουσουσα!

Ἔκαμι νὰ πιτάξ' γιὰ νὰ πιάσ' τοῦ πλὶ, ἔπισι στοῦν πουτάμ' πῶτριχι κεῖ κουντά, κι πνίηκι! Ἄλλους γύφτους ἰκεῖ π' πᾶίνι, εἶδι νιὰ φάσα πᾶν' σ' ἓνα δέντρου.

Κόλ'σι γιὰ νὰ τν πιάσ'. Τοῦ πλὶ πέταξι. Θέλ'σι κι αὐτὸς νὰ πιτάξ' γιὰ νὰ τοῦ πιάσ' ἔπισι κάτ' κι γίν' κι χίλια κουμάτια.

Ἔτσ' ἓνας ἓνας χάθηκαν οὐλ' οἱ γύφτ'. Κιρδισμένους βγγῆκ' οὐ τσουπάν'ς, π' πῆρι τὰ σ'δερκὰ οὐπ' τ' χρειάζουνταν.

7). Ὁ τσοπάνης κι οἱ σαράντα γύφτοι.

Μιὰ φορὰ ἦταν σαράντα γύφτοι. Εἶχαν σουγιάδες, μαχαίρια, τσεκούρια κι ἄλλα πολλὰ σιδερικά. Ἔφυγαν ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ ἦταν καὶ πῆγαιναν σ' ἄλλο γιὰ νὰ τὰ πουλήσουν. Δὲν ἔκαμαν ὅμως κουμάντο ἀπὸ ψωμί κι ἀπ' ἄλλα, ὅτι χρειάζονταν στὸ δρόμο καὶ πείνασαν.

Καθὼς διάβαιναν ἀπὸ ἓνα μονοπάτι, εἶδαν ἓναν τσοπάνο ποὺ φύλαγε τὰ πρόβατα. Ἦταν μακρὸν καὶ δὲν τοὺς κατάλαβε. Γιὰ νὰ τὸν κάμουν νὰ προσέξει, τί λὲς κι ἔκαμαν! Ἄρχισαν νὰ βροντοῦν τὰ σιδερικά ποὺ κουβαλοῦσαν μαζί τους. Ὁ τσοπάνος ἄκουσε. Κατάλαβε πὼς περνοῦν μαστόροι μὲ σιδερικά. Σκεφτόταν λοιπὸν μὲ ποιὸν τρόπο νὰ πάρει κάμποσα ποὺ τοῦ χρειάζονταν.

Οἱ Τουρκόγυφτοι νὰ φᾶνε ἤθελαν· γιὰ λεπτὰ δὲν τοὺς ἔμελε. Καλημέρησαν τὸν τσοπάνη· τοὺς ξεκαλημέρησε κι αὐτός.

-Ρέ, κουμπάρε τσοπάνη, θέλουμε νὰ φᾶμε, εἶπαν. Σὺ γάλα ἔχεις. Φέρε μας. Φέρε καὶ ψωμί νὰ τρίψουμε.

- Ἐγὼ χρειάζομαι μαχαίρια καὶ σουγιάδες, τοὺς ἀπάντησε. Δώστε μου. Σᾶς ἀφήνω νὰ μπεῖτε μέσα στὸ κοπάδι μου. Διαλέξετε ὅποιο ἄρνι σᾶς ἀρέσει, πετάξτε το πέρα ἀπὸ τὸ χαντάκι, σφάξτε το καὶ φᾶτε το!

Αὐτὸ ἤθελαν κι οἱ γύφτοι. Ἦδωκαν στὸν τσοπάνη μαχαίρια, σουγιές... Ὑστερα μπῆκαν στὰ πρόβατα μέσα γιὰ νὰ διαλέξουν. Ἦταν κουρασμένοι καὶ πεινασμένοι πολὺ. Ἄντις νὰ κοιτάξουν γιὰ τὸ καλύτερο, ἤθραν τὸ ἄλλο χειρότερο. Τὸ ἔπιασαν καὶ τὸ πέταξαν πέρα ἀπὸ τὸ χαντάκι.

Τοὺς εἶδε ὁ τσοπάνης, τί καπνὸ φούμαραν καὶ τοὺς ρώτησε:

- Ποῦ πᾶτε, βρὲ παιδιὰ;
- Πᾶμε, κουμπάρε, νὰ πάρουμε τὸ τίμιο ξύλο! εἶπαν.
- Ὡρα καλὴ σας, τοὺς λέει καὶ κούνησε τὸ κεφάλι.

Πᾶνε πᾶνε οἱ γύφτοι... ἤθραν μιὰ λεύκα. Χρειάστηκαν τσεκούρι γιὰ νὰ κόψουν τὴ λεύκα, ἀλλὰ ποῦ νὰ τὸβρουν! Ὅλα τὰ κοφτερὰ τὰ εἶχαν δώσει στὸν τσοπάνη.

Σκέφτηκαν σκέφτηκαν... πὼς νὰ ρίξουν τὴ λεύκα κάτω...! Τί λὲς κι ἔκαμαν!!

Κόλλησε ἓνας στὴν κορφή· πιάστηκε μὲ τὰ χέρια καὶ κρεμάστηκε. Κόλλησε καὶ δεύτερος, κρεμάστηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο. Κόλλησε κι ἄλλος, κρεμάστηκε ἀπὸ τὸ δεύτερο. Ἔτσι κρεμάστηκαν ὅλοι οἱ γύφτοι ἓνας κάτω ἀπὸ τὸν ἄλλον, κι οἱ σαράντα.

Ἐλεγαν μὲ τὸ νοῦ τοὺς πὼς θὰ κοπεῖ ἡ λεύκα. Ἀλλὰ κόβεται ἓνα τέτοιο κλαρὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο! Τὶ νὰ τοὺς πεῖς ὅμως, ἀφοῦ ἦταν κουκούτσι ἀπὸ μυαλό!

Εἶδαν δὲ πὼς δὲν κάνουν τίποτα, ξαπολύθηκαν, ἤρθαν κάτω καὶ σκόρπισαν.

Ἐνας πάει σιαδῶ, ἄλλος· σιακεῖ. Ἐνας πῆγε πῆγε... βρῆκε μιὰ κωλοσοῦσα²⁶⁰.

- Γιὰ κοίτα, λέει, τόσο μικρὸ πουλί καὶ πετάει!! Ἐγὼ κοντζά μου γαῖδαρος, δὲ μπορῶ νὰ πετάξω! Ἄ! θὰ πετάξω νὰ πιάσω τὴν κωλοσοῦσα!

Ἐκαμε νὰ πετάξει γιὰ νὰ πιάσει τὸ πουλί, ἔπεσε στὸ ποτάμι ποὺ ἔτρεχε ἐκεῖ κοντά, καὶ πνίγηκε!

Ἄλλος γύφτος ἐκεῖ ποὺ πήγαινε, εἶδε μιὰ φάσα πάνω σ' ἓνα δένδρο. Ἀνέβηκε γιὰ νὰ

²⁶⁰ Λέγεται καὶ σουσιλίδα. Τὸ ἀρχαῖο ὄνομά τῆς εἶναι σεισοπυγίς. Τὸ γνωστὸ πουλί, ποὺ περπατεῖ πρὸ πάντων στὰ ρέματα καὶ σείει τὴ μακρὰ οὐρά του.

τὴν πιάσει. Τὸ πουλὶ πέταξε. Θέλησε κι αὐτὸς νὰ πετάξει γιὰ νὰ τὸ πιάσει. Ἔπεσε κάτω κι ἔγινε χίλια κομμάτια.

Ἔτσι ἕνας ἕνας χάθηκαν ὅλοι οἱ γύφτοι. Κερδισμένος βγήκε ὁ τσοπάνης ποὺ πῆρε τὰ σιδερικά ποὺ τοῦ χρειάζονταν.

8). Πῶς οὐ σπανὸς γλίτουμε τὰ πρόβατα τ' βλάχ' ἀπ' τοῦ Δράκουντα.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἕνας βλάχους· κι αὐτὸς οὐ βλάχους κάθιταν σ' ἕνα χουριὸ π' δὲν κατοίκαγαν ἀνθρώπ', ἀλλὰ Δρακόντ'.

Ὅ,τ' κι ἂν ἔβγαν ἀπ' τὰ πρόατά τ' οὐ βλάχους, τάχανι' παίει ἕνας Δράκουντας κι τᾶτρουὶ οὔλα, κι γι' αὐτείνου εἶχι μιγάλ' λύπ', Νιὰ μέρα πέρασ' ἀποὺ κεῖ ἕνας σπανὸς κι λέει τοῦ βλάχου: Νόμ' τὰ μσὰ ἀπ' ὅσα βγάν' ἀπ' τὰ πρόατα, ἂν θέλ'ς κι γὼ θὰ κάμου τοῦ Δράκουντα, νὰ μὴν τὰ τρώει. Δέχισι;

- Ναί, εἶπ' οὐ βλάχους.

- Δὲ φτάν' αὐτό, εἶπ' οὐ σπανὸς, χρειάζιτι κι κάτ' ἄλλου.

- Τί;

- Νὰ φκειάεις ἕνα γρόμπου τυρί, νὰ τοὺν ἀφήεις καμπόσου οὐς οὐπ' νὰ σφιξ' τοῦ τυρί, κι διφτιρώτιρα νὰ μ' τοῦ φέρς.

- Καλά, λέει.

Οὐ βλάχους πῆρι γάλα κι ἔφκειασι τοῦ τυρί, ἀλλ' ἀπάν' π' τῶπξι, νὰ ἕνας Δράκουντας, παρουμεσιάσκι μπρουστὰ στὴν πόρτα τ'. Βάρισι γιὰ ν' ἀνοίξινι.

Κατὰ τύχ' στοῦ σπὶτ' μέσα ἦταν κι οὐ σπανὸς.

- Τί θέλ'ς, οὐρέ, κι βρουντᾶς! τοῦ εἶπι. Ἐέρς μὲ ποιὸν ἔεις νὰ κάμς; ἔεις μὲ μὲναν, τοῦ σπανό, ὅχι μὲ τοῦ βλάχου! Σὲ πιάνου κι σὶ στείβου.

Ἀνῆ κι τὴν πόρτα οὐ σπανὸς, κρατῶντας τοῦ τυρί στοῦ χέρ'.

- Σὲ στείβου, λέει, σὰν αὐτὸ τοῦ λ'θάρ' οὐπ' κρατάω στοῦ χέρ'! Κι ἔσφιγγι τοῦ τυρί οὐπ' φαίνιταν ἀλήθεια σὰ λ'θάρ', ἄσπρου καθὼς ἦταν.

Οὐ Δράκουντας τάχασε ἀπ' τοῦ φόβου τ'.

- Μὴ μὲ πράεις, τ' λέει· σ' δνου τοῦ λόου μ', πὼς ἰδῶ δὲ θὰ ματαρθῶ!

- Σὰ σ' κρατάει, ματάλα, εἶπ' οὐ σπανὸς οὐπ' πῆρι πιρσότερου τώρα θάρρους.

Οὐ Δράκουντας πῆρι μὲ τοῦ καλὸ τοῦ σπανό. Τῆραξι νὰ τοὺν ξιγιλάσ', μπάς κι τοὺν ξικάμ'.

- Γένουμαστι φίλ'; τ' λέει.

- Γιατὶ ὄχ', εἶπ' οὐ σπανὸς. Γένουμαστι, ἀφοῦ τοῦ θέλ'ς.

Ἔδουκαν τὰ χέρια τς κι γίν'καν φίλ'.

- Ἔ, τώρα πᾶμι πέρα κάτ' τοῦ λόγγου νὰ γλιντήσουμι κιόλας, εἶπ' οὐ Δράκουντας.

- Πᾶμι, λέει οὐ σπανός· κι πῆγαν.

Μόλις ἔφτασαν στοὺ δάσους, ἓνα ἀλάφ' πέρασ' ἀπὸ μπρουστά τς. Ἔνα σάλτου κᾶν οὐ Δράκουντας, ἔπιασι τ' ἀγρίμ' κι τοὺ ξέσκι. Τῶγδαρι κι τοὺ σούφλισι νὰ τοὺ βάλ' στ' φουτιὰ νὰ φ'τεῖ γιὰ νὰ φᾶν. Εὐύλα δὲν εἶχαν. Οὐ Δράκουντας ἔστλι τοὺ σπανὸ παραπέρα νὰ πὰ νὰ φέρ'. Ἰκει ἦταν πουλλὰ ξιράκια πισμένα καταῆ.

Οὐ σπανὸς κρατῶντα κι τν τριχιὰ ἦρθι κεῖ. Ἄλλ' ἀντὶς νὰ πάρ' ἀπ' τὰ ξηρὰ ξύλα, ξέρ' τί ἔκαμι; Καθὼς ἦταν τὰ δέντρα στν ἀράδα, ἔρριξι τν τριχιὰ κι τᾶζουσι γιὰ νὰ ξιρζώσ' πουλλὰ μαζί' νὰ τὰ φουρτωθεῖ κι νὰ τὰ φέρ' ἰκει π' ἄφσι τοὺ φίλου τ'. Ἄν'ξι δηλαδὴ δλειὰ μι φούντες, κι ἄργησι πολλὴ ὠρα.

Οὐ Δράκουντας σᾶν εἶδι πὼς ἄργησι οὐ φίλους τ', ἔκαμι κι αὐτὸς παραπέρα κι πῆ κι ἠῶρι τοὺ σπανό. Εἶδι, τὶ ἔκανι κι τ' λέει.

- Βρέ, χαημένοι ! τὰ δέντρα οὐλα ἔδισις κι γι' αὐτὸ ἄργησις τόσην ὠρα; Ἔνα δέντρου μαναχὰ φτάν' γιὰ νὰ ψήσουμι τ' ἀλάφ'!

Κατάλαβι κι οὐ σπανός τοὺ λάθους τ', ξιρίζουσ' ἓνα δέντρου, τόκαμι ξύλα, τὰ φουρτωθικι, κι πῆγαν κι ἀναψαν τ' φουτιὰ γιὰ νὰ φήσι τ' ἀλάφ'.

Οὐ Δράκουντας στριφουγύρζι τοὺ σουφλισμένου σφαχτό, κι οὐ σπανὸς τήραϊ σὰ χάχας ἀπ' πάν'.

Τί λὲς τότε κι σκέφκι οὐ Δράκουντας; Ἄνθρουπους π' τοὺν ἔστλα νὰ μ' φέρ' λίγα ξύλα γιὰ νὰ ψήσουμι τ' ἀλάφ', πῆι κι τήραϊ νὰ ξιρζώσ' οὐλα τὰ δέντρα! Τί θέλ'ς ἄλλου γιὰ νὰ καταλάβης πὼς εἶνι κτός! Θὰ τοὺν ξιπατώσου!

- Φίλι, τ' λέει· σῶρι στοὺ λόγγου μέσα· σοῦρα νὰ βγοῦν κι τ' ἄλλα τ' ἀλάφια!

Οὐ σκουπός τ' ἦταν γιὰ νὰ βγοῦν ἀρκούδια κι λύκ' γιὰ νὰ φᾶν τοὺ σπανό, κι γι' αὐτὸ οὐ Δράκουντας τοὺν συμβούλιβι ἔτσ'.

Οὐ σπανὸς χουρις νὰ βάλ' κακὸ στοὺ νοῦ τ', τράβξι κι πῆι ἰκει ποὺ ἦταν τ' ἄλλου δασύτιρα δέντρα. Ἄρχσι νὰ σουράει δυνατά. Ἀντὶς ὅμους νὰ βγοῦν ἀλάφια, πιτάχχαν πουλλὰ Στχειὰ κι κόλσαν ἀπάν στα κλουνάρια ἀπ' τὰ δέντρα.

Σκιαζούνταν νὰ τοὺ ρχοῦν ἀπ' κάτ' κι γι' αὐτὸ τήραγαν νὰ τοὺν ἀρπάξιν ἀπ' πάν'.

Τοὺ Στχειὸ πόμοιαζι σᾶν ἀρκούδα πῆδσι πρῶτου ἀπόνα δέντρου κατ' γιὰ νὰ τοὺν ἀρπάξ'. Κατὰ τύχ' ὅμους σκαρφαλώθικι σ' ἓνα ξύλου ἀπάν κι στάθκ' ἀδικεῖ.

Ἄπ' ἄλλου δέντρου πῆδσι τοὺ δεύτιρου στχειό, πόμοιαζι σὰ λιουντάρ' ἀλλὰ κι κείνου πιάσκι ἀπόνα κλαρὶ κι κριμάσκι μὲ τοὺ κιφάλ' κάτ'.

Πῆδσι κι τοὺ τρίτου ποὺ ἦταν ἴδιου σᾶν τσακάλ' ἀλλὰ κι αὐτὸ κριμάσκι.

Διφτιρώτερα πῆδσι ἀπ' ἄλλου δέντρου κι ἓνα στχειὸ πόμοιαζι σὰ βόιδ' τὰ ἴδια κι αὐτό. Κριμάσκι· κι ἀπ' τοὺ πουλὸ βάρους ποὺ εἶχι, ἔπισι καταῆς κι σκουτώθικι.

Οὐ Δράκουντας πάντιχι πὼς οὐ σπανὸς πάει, χάθικι. Τοὺν ἔφαγαν τὰ θιρία.

Πῆι λοιπὸν ἀπάν στοὺ λόγγου γιὰ νὰ ἰδεῖ ἀπὸ πιριέργεια τί ἔγινι. Τράει...! οὐ σπανὸς ἦταν ἀπείραγους κι τὰ Στχειὰ κριμασμένα ἀπ' τὰ δέντρα.

- Ἀπ' αὐτεῖνα ἰὰ σκιάχχης; εἶπι στοὺ σπανό!

- Ὅχ', ἀντιλουήθηκι αὐτός· δὲ σκιάχχα, ἀλλὰ, γιατί δὲν ἔρχισαν προυτότιρα νὰ πιάεις κάνα ζουντανὸ νὰ τοὺ φᾶμι;

Διφτιρώτιρα οὐ σπανὸς κι οὐ Δράκουντας πῆγαν μαζί στοὺ ψ'τό. Νιρὸ δὲν εἶχαν γιὰ νὰ πιοῦν· ἢ βρούσ' ἦταν πέρα μακρυά.

Ποιὸς ἀποὺ μᾶς τς δυὸ θὰ πάει γιὰ νιρό; ρώτσ' οὐ Δράκουντας.

- Ἰγὼ' εἶπ' οὐ σπανός.

Οὐ Δράκουντας εἶχι ἓνα ἄσκι τρανὸ σὰν ἓνα σπῖτ'. Τοὺ πῆρ' οὐ σπανὸς κι πάει στ' βρούσ'. Τοὺ γιόμισι νιρό, ἀλλὰ ἦταν τόσου βαρὺ π' δὲ μπόργι νὰ τοὺ σ'κώσ'.

Πῶς νὰ σ'μπαθστεῖ λοιπὸν στοὺ Δράκουντα! Ἐβριξι τν πλάτ' τ' γιὰ νὰ γιλαστεῖ οὐ Δράκουντας; νὰ εἶπει, τάχα τῶβαλι στοὺν ὤμου, ἀλλὰ ἔσπασι. Κι αὐτὸς μὲ τοὺ σουῖα τῶκουφι, τῶκουφι ὧς οὐπόγινι πουλὸ μικρό. Τοὺ γιόμισι νιρό, τοὺ πῆρι στοὺν ὤμου κι τοὺ πῆι στοὺ Δράκουντα γιουμάτου.

- Σιαποῦ θὰ πᾶμι τώρα, γιὰ νὰ φᾶμι; ρώτσι οὐ Δράκουντας.

- Στν ἄκρ' στοὺ βράχου, εἶπ' οὐ σπανός.

Ἐβγαλαν ἀπ' τ' φουτιὰ τοὺ ψ'τό, τοὺ πῆραν κι πῆγαν ἰκει· ἔκατσαν γιὰ νὰ φᾶνι.

Τότ' οὐ σπανὸς γιὰ νὰ ξιγιλάσ' τοὺ Δράκου, λέει:

- Τί ἐν ἰκειό; τί ἐν ἰκειό;

Τῆραξι πέρα τοὺ θερίου γιὰ νὰ ἰδεῖ τί ἐνι, ἀλλὰ τίπουτα δὲν εἶδι, κι οὐ σπανὸς γιὰ νὰ σ'μπαθ'στεῖ, τ' λέει:

- Ἄχ! κρύφχι τώρα!

- Κὶ ποῦ ἦταν; ρώτησι οὐ Δράκουντας.

- Ἰκει ἰά! εἶπ' οὐ σπανός, κι ἔδξι μὲ τοὺ χέρ' τ'.

Καθὼς τῆραῖ οὐ Δράκουντας, οὐ σπανὸς πῆρι μὲ τρόπου ἓνα κουμμάτ' ψ'τό κι τοὺ πέταξι πέρα μακρυά, χωρὶς νὰ καταλάβ' κείνους.

Σύντας γύρσι τὰ μάτια τ' οὐ Δράκουντας, κατάλαβι, πὼς ἔλ' πι κρέας κι τ' φαίνιταν παράξινου.

- Τί τρᾶς, λέει οὐ σπανός· ἰγὼ τῶφαγα κι λείπ'. Δὲν κατάλαβις;

Οὐ Δράκουσ τὰ χρειάσκι. - Τόσου πουλὸ κρέας ἔφαῖ αὐτός, εἶπι μὲ τοὺ νοῦ τ'! Τέτοιου θηρίου κι μένα ἀκόμα μπορεῖ νὰ φάει!

- Μὴ μὲ τρᾶς, μπαρμπάκη μ', μὴ μὲ τρᾶς! εἶπι κι ἔτριμι οὐλους.

Αὐτὸ ἦθλι οὐ σπανός. Τότι τ' λέει:

- Τί λές, Δράκου! πιάνουμαστι νὰ μέσ', νὰ ἰδοῦμι ποιὸς θὰ ρίξ' τοὺν ἄλλον;

- Πιάνουμαστι, λέει.

Τὸν ἔπιασ' ἀμέσους οὐ Δράκουντας κι τὸν ἔσφιξι πουλύ. Τὰ μάτια τ' σπανοῦ πιτάχκαν ὄξου· λίγου ἦθιλι νὰ σκάσ'.

- Γιατὶ πιτάχκαν τὰ μάτια σ' ἔτσ'; τὸν ρώτσ' οὐ Δράκουντας.

Αὐτεῖνους ἔκαμι μι τὸν στανιὸ κουράϊου, κι τ' λέει:

- Τράου, σὶ ποιὰ ράχ' νὰ σὶ πιτάξου κι γι' αὐτὸ ἔχου τὰ μάτια γκουρλουμένα.

- Μὴ μι πιτᾶς, μπαρμπάκη μ', μὴ μὲ πιτᾶς! Δὲν τοῦ ξανακάνου αὐτὸ πῶκαμα! εἶπι σκιασμένους οὐ Δράκους.

Τὰ χρειάσκαν οἱ Δρακόντ' οὐπ' ἔζγαν ἰκεῖ πέρα μι τὸν σπανό, κι ἔβαλαν στοῦ νοῦ τς νὰ τὸν σκουτώσι μι τὰ τσικούρια.

Οὐ σπανὸς τὰ κατάλαβι κι σκέφκι μι τί τρόπου θὰ γλιτώσ'. Τὶ κάν' λές! Πῆι σ' ἓνα μέρους κι ἔκαμι σουρὸ λθάρια, ἰκεῖ κουντὰ στὸν σπὶτ' τ' βλάχ'. Ἔρξ' ἀπάν τν κάππα τ' γιὰ νὰ ξιγιλάσ' τς Δρακόντς. Κι ἀλήθεια γιλάσκαν. Εἶπαν μὲ τοῦ νοῦ τς, πῶς στν κάππα ἀπ' κάτ' ἔν οὐ σπανὸς κι ὄχ' λθουσουρός.

Πῆραν τὰ τσικούρια τς πῆγαν ἰκεῖ κι ἄρχσαν νὰ βαροῦν ἀπ' πάν. Βάρισαν, βάρισαν, τί νὰ βαρέσι! τὰ λθάρια! ἴσια, ἴσια ἔκαμαν κουμμάτια τν κάππα κι τίπουτα ἄλλου. Τς πέρασι ὁμως στν ἴδέα πῶς τὸν σκότουςαν τοῦ σπανὸ κι θαραπάηκαν.

Τν ἄλλ' μέρα θαμπούλια οὐ σπανὸς πῆι τς Δρακόντς κι τς καλμέρσι.

- Τί γένιστι; καλὰ εἶστι; τς εἶπι.

- Ἰγὼ δὲν εἶμι σὰν ἰσᾶς, λέει, π' δὲ νουγᾶτι οὐλότιλα. Τί χαζὸς ἤμναν νὰ σταθῶ νὰ μι σκουτώσι;

Αὐτὰ τς εἶπ' οὐ σπανὸς κι πῆι παραπέρα ἀποὺ κεῖ ποὺ εἶχι σουρουμένα τὰ λθάρια μπρουστύτιρα. Ἔβαλι ἓνα σίδιρου τρανὸ κι τοῦ σκέπασι μι τν κάππα.

Ἦθελι νὰ ξιγιλάσ' τς Δρακόντς.

Κι ἀλήθεια μπουνόρα πῆγαν αὐτοῖ κι βάργανι μι τσικούρια ἀπ' πάν, γιάτ' ἔλιγαν πῶς ἀπ' κάτ' ἔν οὐ σπανὸς. Ἀλλὰ καθὼς βάργαν, ἓνα τσικούρ' τσακίσκι, ξιπιτάχχι κι σκότουςι ἓνα Δράκουντα.

Τν ἄλλ' μέρα τοῦ προῦτ' νὰ τοὺς πάλι οὐ σπανὸς. Πῆι κι χιρέτσι τς Δρακόντς.

Παραξενέφκαν π' τὸν εἶδαν ζουντανὸν κι τὸν ρώτσαν.

- Μὰ δὲ μᾶς λές, τί σοῖ ἄνθρουπους εἶσι σύ, κι δὲ σκουτώνισι;

- Νὰ σᾶς τοῦ εἰπῶ, λέει. Δὲν παθαίνου τίπουτα ἰγὼ· γιάτ' ἔβρασα νιρὸ κι εἶπα κι μ' τῶρξανι καυτὸ ἀπάν τοῦ σβέρκου μ'. Κάηκι τοῦ κουρμί μ' κι σκλήρνα, νὰ γιὰτι δὲ σκουτώνομι! Ἄν θέλτι κι σεῖς νὰ μὴν παθαίντι τίπουτα, τοῦ ἴδιου νὰ κάμτι. Βράστ' ἓνα καζάν' νιρό, πδήστι μέσα οὐλ' κι θὰ σκληρύντι κι σεῖς!

Τς κατάφιρι τς Δράκουντις οὐ σπανὸς! Χούχλαξαν νιρό, πῆδσαν μέσα κι ζιουματίσκαν οὐλ'.

Τότ' οὐ σπανὸς πῆι στοῦ βλάχου κι τ' λέει:

- Ἐτσ' σὶ λιφτιρών'νι ἀπ' τς Δρακόντς! Νὰ μ' τοῦ χρουστᾶς γιὰ χάρ'· κι νὰ μ' δώεις ὄ,τ' μ' ψκιώθκισ.

Οὐ βλάχους τῶδουκι τὰ μσὰ ἀπ' ὅσα ἔδγανι ἀπ' τὰ πρόβατα κι τοὺν ἰφχαρίστσι.
Ἐζσαν καλά.

8). Πῶς ὁ σπανός γλίτωσε τὰ πρόβατα τοῦ βλάχου ἀπὸ τὸ Δράκοντα.

Μιὰ φορὰ ἦταν ἓνας βλάχος· κι αὐτὸς ὁ βλάχος κάθοταν σ' ἓνα χωριὸ πού δὲν κατοικοῦσαν ἄνθρωποι, ἀλλὰ Δρακόντοι.

Ὅ,τι κι ἂν ἔβγανε ἀπὸ τὰ πρόβατά του ὁ βλάχος, τὰ ἔχανε. Πήγαινε ἓνας Δράκοντας καὶ τὰ ἔτρωε ὅλα, καὶ γι' αὐτὸ εἶχε μεγάλη λύπη. Μιὰ μέρα πέρασε ἀπὸ κεῖ ἓνας σπανός καὶ λέει στὸ βλάχο: δός μου τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα βγάνεις ἀπὸ τὰ πρόβατα, ἂν θέλεις· κι ἐγὼ θὰ κάμω τὸ Δράκοντα νὰ μὴν τὰ τρώει. Δέχεσαι ;

- Ναί, εἶπε ὁ βλάχος.

- Δὲ φτάνει αὐτό, εἶπε ὁ σπανός, ἀλλὰ χρειάζεται κι κάτι ἄλλο.

- Τί;

- Νὰ φκειάσεις ἓνα γρόμπο²⁶¹ τυρί, νὰ τὸν ἀφήσεις κάμποσο ὥσπου νὰ σφίξει τὸ τυρί, κι ὕστερῶτερα νὰ μοῦ τὸν φέρεις.

- Καλά, λέει.

- Ὁ βλάχος πῆρε γάλα κι ἔφκειασε τὸ τυρί, ἀλλὰ μόλις τὸ ἔπηξε, νὰ ἓνας Δράκοντας, παρουσιάστηκε μπρὸς στὴν πόρτα του. Χτύπησε ν' ἀνοιξοῦν.

Κατὰ τύχη στὸ σπίτι μέσα ἦταν κι ὁ σπανός.

- Τὶ θέλεις, ὀρέ, καὶ βροντᾶς; τοῦ εἶπε. Ξέρεις μὲ ποιὸν ἔχεις νὰ κάμεις; ἔχεις νὰ κάμεις μὲ μένα τὸ σπανό, ὄχι μὲ τὸ βλάχο! Σὲ πιάνω καὶ σὲ στείβω!

Ἄνοιξε καὶ τὴν πόρτα ὁ σπανός κρατῶντας τὸ τυρὶ στὸ χέρι.

- Σὲ στείβω, τοῦ λέει, σὰν αὐτὸ τὸ λιθάρι πού κρατῶ στὸ χέρι! κι ἔσφιγγε τὸ τυρὶ πού φαινόταν ἀλήθεια σὰ λιθάρι, ἄσπρο καθὼς ἦταν.

Ὁ Δράκοντας τᾶχασε ἀπ' τὸ φόβο του.

- Μὴ μὲ πειράζεις, τοῦ λέει· σοῦ δίνω τὸ λόγο μου, πῶς ἐδῶ δὲ θὰ ξανάρθω!

- Σὰ σοῦ βαστάει, ξαναέλα, εἶπε ὁ σπανός, πού πῆρε περισσότερο τώρα θάρρος.

Ὁ Δράκοντας πῆρε μὲ τὸ καλὸ τὸ σπανό. Κοίταξε νὰ τὸν ξεγελάσει, μήπως καὶ τὸν ξεκάμει.

- Γινόμαστε φίλοι; τοῦ λέει.

- Γιατὶ ὄχι, ἀπήντησε ὁ σπανός. Γινόμαστε, ἀφοῦ τὸ θέλεις.

Ἐδωκαν τὰ χέρια τοῦς κι ἔγιναν φίλοι.

²⁶¹ σφαιρικοῦ σχήματος ποσότητα τυριοῦ.

- Ἔ, τώρα πᾶμε πέρα στοὺς λόγγους νὰ γλεντήσουμε κιόλας, εἶπε ὁ Δράκοντας.
- Πᾶμε, λέει ὁ σπανός, καὶ πῆγαν.

Μόλις ἔφτασαν στοὺς δάσους, ἕνα ἀλάφι πέρασε ἀπὸ μπρὸς τοὺς. Ἐνα σάλτο κάνει ὁ Δράκοντας, ἔπιασε τὸ ἀγρίμι καὶ τὸ ξέσκισε. Τὸ ἔγδαρε καὶ τὸ σουφλίσε νὰ τὸ βάλει στὴ φωτιά νὰ ψηθεῖ γιὰ νὰ φᾶνε. Εὐλα δὲν εἶχαν. Ὁ Δράκοντας ἔστειλε τὸ σπανὸ παραπέρα νὰ πᾶ νὰ φέρει. Ἐκεῖ ἦταν πολλὰ ξεράκια πεσμένα κάτω.

Ὁ σπανὸς κρατῶντας καὶ τὴν τριχιά ἦρθε κει· ἀλλ' ἀντὶς νὰ πάρει ἀπὸ τὰ ξερὰ ξύλα, ξέρεις τί ἔκαμε; Καθὼς ἦταν τὰ δέντρα στὴν ἀράδα, ἔριξε τὴν τριχιά καὶ τὰ ἔζωσε γιὰ νὰ ξεριζώσει πολλὰ μαζί· νὰ τὰ φορτωθεῖ καὶ νὰ τὰ φέρει ἐκεῖ ποὺ ἄφησε τὸ φίλο του. Ἄνοιξε δηλαδὴ δουλειὰ μὲ φοῦντες, κι ἄργησε πολλὴ ὥρα.

Ὁ Δράκοντας σὰν εἶδε πῶς ἄργησε ὁ φίλος του, ἔκαμε κι αὐτὸς παραπέρα καὶ πῆγε κι ἤυρε τὸ σπανό. Εἶδε τί ἔκανε, καὶ τοῦ λέει.

- Βρέ, χαημένε! τὰ δέντρα ὅλα ἔδεσες καὶ γι' αὐτὸ ἄργησες τόσην ὥρα; Ἐνα δέντρο φτάνει νὰ ψήσουμε τ' ἀλάφι !

Κατάλαβε κι ὁ σπανὸς τὸ λάθος του, ξεριζώσε ἕνα δέντρο, τῶκαμε ξύλα, τὰ φορτώθηκε καὶ πῆγαν κι ἀναψαν τὴ φωτιά γιὰ νὰ ψήσουν τ' ἀλάφι.

Ὁ Δράκοντας στριφογύριζε τὸ σουφλισμένο σφαχτό, κι ὁ σπανὸς κοίταζε σὰ χάχας ἀπὸ πάνω. Τὶ λὲς καὶ σκέφτηκε ὁ Δράκοντας;

Ἄνθρωπος ποὺ τὸν ἔστειλα νὰ μοῦ φέρει λίγα ξύλα γιὰ νὰ ψήσουμε τ' ἀλάφι, πῆγε καὶ κοίταξε νὰ ξεριζώσῃ ὅλα τὰ δέντρα! Τὶ θέλεις ἄλλο νὰ καταλάβεις πῶς εἶναι κουτός!

Θὰ τὸν ξεκάμω!

- Φίλε, τοῦ λέει. Πῆγαινε στοὺς λόγγους μέσα, σφύριξε νὰ βγοῦν καὶ τ' ἄλλα τὰ λάφια!

- Ὁ σκοπὸς του ἦταν γιὰ νὰ βγοῦν ἀρκούδια καὶ λύκοι γιὰ νὰ φᾶν τὸ σπανό, καὶ γι' αὐτὸ ὁ Δράκοντας τὸν συμβούλευε ἔτσι. Ὁ σπανὸς χωρὶς νὰ βάλῃ κακὸ στοὺς νοῦς του, τράβηξε καὶ πῆγε ἐκεῖ ποὺ ἦταν τὰ πιὸ πυκνὰ δέντρα. Ἄρχισε νὰ σφυρίζει δυνατά. Ἀντὶς ὅμως νὰ βγοῦν ἀλάφια, πετάχτηκαν πολλὰ Στοιχεῖα καὶ κόλλησαν ἀπάνω στὰ κλωνάρια ἀπὸ τὰ δέντρα.

Φοβόντανε καὶ νὰ τοῦ ριχτοῦν ἀπὸ κάτω καὶ γι' αὐτὸ κοίταζαν νὰ τὸν ἀρπάξουν ἀπὸ πάνω.

Τὸ Στοιχεῖο ποὺ ἔμοιαζε σὰν ἀρκούδα πήδησε πρῶτο ἀπὸ ἕνα δέντρο κάτω γιὰ νὰ τὸν ἀρπάξῃ. Κατὰ τύχη ὅμως σκαρφαλώθηκε σ' ἕνα ξύλο ἀπάνω καὶ στάθηκε ἔδεκεῖ. Ἀπ' ἄλλο δέντρο πήδησε τὸ δεύτερο Στοιχεῖο, ποὺ ἔμοιαζε σὰ λιοντάρι· ἀλλὰ κι ἐκεῖνο πιάστηκε ἀπὸ ἕνα κλαρὶ καὶ κρεμάστηκε μὲ τὸ κεφάλι κάτω. Πήδησε καὶ τὸ τρίτο ποὺ ἦταν ἴδιο σὰν τσακάλι, ἀλλὰ κι αὐτὸ κρεμάστηκε.

Ἐστερώτερα πήδησε ἀπ' ἄλλο δέντρο κι ἕνα Στοιχεῖο ποὺ ἔμοιαζε σὰ βόδι· τὰ ἴδια κι αὐτό. Κρεμάστηκε· κι ἀπ' τὸ πολὺ βᾶρος ποὺ εἶχε, ἔπεσε καταγῆς καὶ σκοτώθηκε.

Ὁ Δράκοντας πάντεχε πῶς ὁ σπανὸς πάει, χάθηκε. Τὸν ἔφαγαν τὰ θερία. Πῆγε λοιπὸν ἀπάνω στοὺς λόγγους γιὰ νὰ ἰδεῖ ἀπὸ περιέργεια τί ἔγινε. Κοιτάζει...; ὁ σπανὸς

ἀπείραγος καὶ τὰ Στοιχειὰ κρεμασμένα ἀπὸ τὰ δέντρα.

- Ἀπ' αὐτὰ δὰ σκιάχτηκες; εἶπε στὸ σπανό.

- Ὅχι, ἀπήντησε αὐτός· δὲ σκιάχτηκα, ἀλλά, γιατί δὲν ἐρχόσουνα πρωτύτερα νὰ πιάσεις κανένα ζωντανὸ νὰ τὸ φᾶμε;

Ὑστερώτερα ὁ σπανὸς κι ὁ Δράκοντας πῆγαν μαζί στὸ ψητό. Νερὸ δὲν εἶχαν γιὰ νὰ πιοῦν· ἡ βρύση ἦταν πέρα μακρῶ.

- Ποιὸς ἀπὸ μᾶς τοὺς δυὸ θὰ πάει γιὰ νερό; ρώτησε ὁ Δράκοντας.

- Ἐγώ, εἶπε ὁ σπανός.

Ὁ Δράκοντας εἶχε ἓνα ἄσκι τρανὸ σὰν ἓνα σπίτι, Τὸ πῆρε ὁ σπανὸς καὶ πάει στὴ βρύση. Τὸ γέμισε νερό, ἀλλὰ ἦταν τόσο βαρὺ ποὺ δὲ μπόραγε νὰ τὸ σηκώσει. Πῶς νὰ δικαιολογηθεῖ λοιπὸν στὸν Δράκοντα! Ἔβρεξε τὴν πλάτη του γιὰ νὰ γελαστεῖ ὁ Δράκοντας· νὰ πεῖ, τάχα τῶβαλε στὸν ὦμο, ἀλλὰ ἔσπασε. Κι αὐτὸς μὲ τὸ σουγιὰ τὸ ἔκοψε, τὸ ἔκοψε ὥσπου ἔγινε πολὺ μικρό. Τὸ γέμισε νερό, τὸ πῆρε στὸν ὦμο καὶ τὸ πῆγε στὸ Δράκοντα γεμάτο.

- Σιαποῦ θὰ πᾶμε τώρα, γιὰ νὰ φᾶμε; ρώτησε ὁ Δράκοντας.

- Στὴν ἄκρη στὸ βράχο, εἶπε ὁ σπανός. Ἔβγαλαν ἀπὸ τὴ φωτιά τὸ ψητό, τὸ πῆραν καὶ πῆγαν ἐκεῖ, ἔκατσαν γιὰ νὰ φᾶνε.

Τότε ὁ σπανὸς γιὰ νὰ ξεγελάσει τὸ Δράκο, λέει:

- Τὶ εἶν' ἐκεῖνο; τί εἶν' ἐκεῖνο; Κοίταξε τὸ θεριὸ πέρα γιὰ νὰ ἰδεῖ τί εἶναι, ἀλλὰ τίποτε δὲν εἶδε, κι ὁ σπανὸς γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ, τοῦ λέει:

- Ἄχ! κρύφτηκε τώρα!

- Καὶ ποῦ ἦταν; ρώτησε ὁ Δράκοντας.

- Ἐκεῖ δά! εἶπε ὁ σπανός, κι ἔδειξε μὲ τὸ χέρι του.

Καθὼς κοίταζε ὁ Δράκοντας, ὁ σπανὸς πῆρε μὲ τρόπο ἓνα κομμάτι ψητό καὶ τὸ πέταξε πέρα μακρῶ, χωρὶς νὰ καταλάβει κείνος.

Ὅντας γύρισε τὰ μάτια του ὁ Δράκοντας, κατάλαβε, πῶς ἔλειπε κρέας καὶ τοῦ φαινόταν παράξενο.

- Τὶ τηρᾶς, λέει ὁ σπανός· ἐγὼ τὸ ἔφαγα καὶ λείπει.

- Δὲν κατάλαβες;

Ὁ Δράκος τὰ χρειάστηκε. - Τόσο πολὺ κρέας ἔφαγε αὐτός, εἶπε μὲ τὸ νοῦ του! Τέτοιο θεριὸ καὶ μένα ἀκόμα μπορεῖ νὰ φάγει!

- Μὴ μὲ τηρᾶς, μπαρμπάκη μου, μὴ μὲ τηρᾶς! εἶπε κι ἔτρεμε ὄλος.

Τὶ λές, Δράκο! πιανόμαστε μιὰ μέση, νὰ ἰδοῦμε ποιὸς θὰ ρίξει τὸν ἄλλο;

- Πιανόμαστε, λέει.

Τὸν ἔπιασε ἀμέσως ὁ Δράκοντας καὶ τὸν ἔσφιξε πολὺ. Τὰ μάτια τοῦ σπανοῦ

πετάχτηκαν ὄξω· λίγο ἔλειπε νὰ σκάσει.

- Γιατί πετάχτηκαν τὰ μάτια σου ἔτσι; τὸν ρώτησε ὁ Δράκοντας.

Αὐτὸς ἔκαμε μὲ τὸ στανιὸ κουράγιο, καὶ τοῦ λέει:

- Κοιτάζω, σὲ ποιὰ ράχη νὰ σὲ πετάξω καὶ γι' αὐτὸ ἔχω τὰ μάτια μου γουρλωμένα.

- Νῆ μὲ πετᾶς, μπαρμπάκη μου, μὴ μὲ πετᾶς! δὲν τὸ ξανακάνω αὐτὸ πῶκαμα! εἶπε φοβισμένος ὁ Δράκος.

Τὰ χρειάστηκαν οἱ Δράκοντες ποὺ ζοῦσαν ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ σπανό, κι ἔβαλαν στὸ νοῦ τους νὰ τὸν σκοτώσουν μὲ τὰ τσικούρια.

Ὁ σπανὸς τὰ κατάλαβε καὶ σκέφτηκε μὲ τὴν τρόπο θὰ γλιτώσει. Τὶ κάνει λοιπόν!

Πῆγε σ' ἓνα μέρος κι ἔκαμε σωρὸ λιθάρια ἐκεῖ κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ βλάχου. Ἔριξε ἀπάνω τὴν κάππα του γιὰ νὰ ξεγελάσει τοὺς Δράκοντες. Κι ἀλήθεια γελάστηκαν.

Εἶπαν μὲ τὸ νοῦ τους, πὼς στὴν κάππα ἀποκάτω εἶναι ὁ σπανὸς κι ὄχι λιθοσωρὸς.

Πῆραν τὰ τσικούρια τους· πῆγαν ἐκεῖ κι ἄρχισαν νὰ χτυποῦνε ἀπάνω. Βάρεσαν βάρεσαν, τὶ νὰ βαρέσουν! τὰ λιθάρια! ἴσια ἴσια ἔκαμαν κομμάτια τὴν κάππα καὶ τίποτε ἄλλο. Ἔμειναν ὁμως μὲ τὴν ιδέα πὼς σκότωσαν τὸ σπανό, κι ἠσύχασαν.

Τὴν ἄλλη μέρα πρωῖ πρωῖ ὁ σπανὸς πῆγε στοὺς Δράκοντες καὶ τοὺς καλημέρισε,

- Τὶ γίνεσθε! καλὰ εἶστε; τοὺς εἶπε.

- Ζεῖς ἀκόμα; ρώτησαν αὐτοί.

- Ἐγὼ δὲν εἶμαι σὰν ἐσᾶς, λέει, ποὺ δὲν νογᾶτε ὀλότελα. Τί, χαζὸς ἤμουν νὰ σταθῶ νὰ μὲ σκοτώστε;

Αὐτὰ τοὺς εἶπε ὁ σπανός, καὶ πῆγε παραπέρα ἀπὸ κεῖ ποῦ εἶχε σωρωμένα τὰ λιθάρια πρωτύτερα. Ἔβαλε ἓνα σίδερο μεγάλο καὶ τὸ σκέπασε μὲ τὴν κάππα. Ἦθελε νὰ ξεγελάσει τοὺς Δρακόντους.

Κι ἀλήθεια τὸ πρωῖ πῆγαν αὐτοὶ καὶ βεράγανε μὲ τὰ τσικούρια ἀποπάνω, γιατί νόμιζαν πὼς ἀποκάτω εἶναι ὁ σπανός. Ἀλλὰ καθὼς βεράγαν, ἓνα τσικούρι τσακίστηκε, ξεπετάχτηκε καὶ σκότωσε ἓνα Δράκοντα.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ νάτος πάλι ὁ σπανός. Πῆγε καὶ χαιρέτησε τοὺς Δρακόντους.

Παραξενεύτηκαν ποὺ τὸν εἶδαν ζωντανόν, καὶ τὸν ρώτησαν.

- Γιὰ δὲ μᾶς λές, τί σοῖ ἄνθρωπος εἶσαι σύ, καὶ δὲν σκοτώνεσαι;

- Νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, λέει. Δὲν παθαίνω τίποτε ἐγώ· γιατί ἔβρασα νερὸ κι εἶπα καὶ μοῦ τὸ ρίξανε καυτὸ στὸ σβέρκο μου. Κάηκε τὸ κορμί μου καὶ σκλήρυνε· νὰ, γιατί δὲ σκοτώνομαι! Ἄν θέλετε καὶ σεῖς νὰ μὴν παθαίνετε τίποτε, τὸ ἴδιο κάμετε· βράστε ἓνα καζάνι νερό, πηδήσετε μέσα ὅλοι καὶ θὰ σκληρύνετε καὶ σεῖς!

Τοὺς κατάφερε τοὺς Δράκοντες ὁ σπανός! χούχλαξαν νερό, πήδησαν μέσα καὶ ζεματίστηκαν ὅλοι.

Τότε ὁ σπανὸς πῆγε στὸ βλάχο καὶ τοῦ λέει:

- Ἔτσι σὲ λευτερώνουνε ἀπ' τοὺς Δρακόντους! Νὰ μοῦ τὸ χρωστᾶς γιὰ χάρη· καὶ νὰ μοῦ δώσεις ὅ,τι μοῦ ὑποσχέθηκες.

Ὁ βλάχος τοῦ ἔδωσε τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα ἔβγανε ἀπὸ τὰ πρόβατα καὶ τὸν εὐχαρίστησε. Ἔζησαν καλά.

9). Οὐ βλάχους κι οὐ πνιματπός.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἓνας βλάχος. Σ' ἰχλησιὰ δὲν πάταϊ. Ἀπὸ παπὰ δὲν ἤξιρι. Τόλιγαν οἱ ἄλλ' νὰ πάει νὰ ξιμουλογηθεῖ στοὺν πνιματκό, μὰ αὐτὸς δὲν ἄκγι. Ἀφοῦ τ' παραμπῆχαν, ἀπουφάϊσι κι αὐτὸς νὰ πάει νιὰ μέρα στοὺν πνιματκό.

Ἐκατσι, ὅπουσ κάθουντι κεῖν' π' ξιμουλουῖόντι.

- Μπάϊ κι ἔκαμῖς ἰκειό; μπάϊ κι ἔκαμῖς ἰκειό; τὸν ρώταϊ.

- Ὅχ, ἔλιϊ τούτους· κι ἄς εἶχι καμουμένα τὰ πιλσότιρα.

Τ' διάβασι τν ἰφκὴ οὐ παπὰς κι γύρσι πίσου, Πῆι τς ἄλλουός. Τὸν ρώτ'σαν δά, πῶς πέρασι μὲ τὸν παπὰ! Τὶ εἶδι, τὶ ἄηκσι!

- Ὅρέ, εἶδιτι κειός, οὐ κιαρατὰς οὐ πνιματικός, εἶπι· σὰ νὰ τὰ εἶχι γραμένα· οὔλα ὅσα ἔκαμα, μ' τάλιϊ ἓνα ἓνα! Οὔλα, ὀρέ, οὔλα! Ἀλλὰ κι γὼ δά! δάγκουσα τοῦ σίδιρου! Τίπουτα δὲν τοῦ εἶπα. Ἔτσ' ξιμουλουέτ' οὐ βλάχους, εἶπα μὲ τοῦ νοῦ μ'! Τὸν γέλασα κι πάου στὴ δλειά μ'!

9). Ὁ βλάχος κι ὁ πνεματικός.

Μιὰ φορὰ ἦταν ἓνας βλάχος. Σ' ἐκκλησιὰ δὲν πάταγε. Ἀπὸ παπὰ δὲν ἤξερε.

Τοῦλεγαν οἱ ἄλλοι νὰ πάει νὰ ξομολογηθεῖ στὸν πνεματικό, μὰ αὐτὸς δὲν ἄκουγε.

Ἀφοῦ τοῦ παραμπῆχαν, ἀποφάσισε κι αὐτὸς, νὰ πάει μιὰ μέρα στὸν πνεματικό, Κάθησε, ὅπως κάθονται κεῖνοι, πὸν ξομολογιόνται.

- Μπάϊ κι ἔκαμες ἐκειό; μπάϊ κι ἔκαμες κειό...; τὸν ρώταγε.

- Ὅχι! ἔλεε τοῦτος· κι ἄς εἶχε καμωμένα τὰ περισσότερα.

Τοῦ διάβασε τὴν εὐκὴ ὁ παπὰς καὶ γύρισε πίσω. Πῆγε στοὺς ἄλλουνοός. Τὸν ρώτησαν δά, πῶς πέρασε μὲ τὸν παπὰ! Τὶ εἶδε, τί ἄκουσε!

- Ὅρέ, εἶδετε κειός, ὁ κιαρατὰς ὁ πνεματικός, εἶπε· σὰν νὰ τὰ εἶχε γραμμένα· ὅλα ὅσα ἔκαμα, μοῦ τάλειε ἓνα ἓνα! Ὅλα, ὀρέ, ὅλα! Ἀλλὰ κι γὼ δά! δάγκωσα τὸ σίδερο²⁶²! Τίποτα δὲν τὸ εἶπα. Ἔτσι ξομολογιέται ὁ βλάχος, εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου! Τὸν γέλασα καὶ πάω στὴ δουλειά μου!

10). Οὐ βλάχους π' γαιῖδρουσαμαρώθκι.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἓνας βλάχος· κι ἀπὸ ἰχλησιὰ δὲν ἤξιρι. Κάπουτι πέρασ' ἀπόξου.

- Ὅρέ, δὲν πάου κι γὼ, εἶπι, νὰ ἰδῶ, τί κάν'νι δῶ μέσα!

262 Παροιμ. = ἔκλεισα τὸ στόμα μου ἐρημητικά.

Μπήκι. Κάν' ἔτσ'... κι τί γλέπ'! Οὐλ' ὅσ' ἦταν ἱκεῖ μέσα, εἶχαν ἀπόνα σαμάρ' στν πλάτ'! Σὲ λίγου εἶδι κι τὸν παπά. Βγῆκ' ἀπ' τοῦ ἱερό. Αὐτὸς εἶχε δυὸ σαμάρια, ἔν' ἀπάν' τ' ἄλλου στν πλάτ' τ'.

- Ὅρέ, τ' εἶνι τούτου! εἶπι· κι μπουχός, τῶσκασι. Πλάλ'ξι σπít' τ'. Παίρον' ἓνα γαῖδρουσάμαρου στοὺν ὤμου κι τράβξι πάλι γιὰ ν' ἱκκλησιά.

Ταμάμ ἔφτασι στν πόρτα, τόβαλι στ' ραχιά τ', ζώσκι τ'. ζώστρα, ὅπους ζών'ν' τὰ γαῖδούρια, κι σαμαρουμένους μπήκι. Κάν'ν' ἔτσ' ὅσ' ἦταν σ'ν ἱκκλησία... τί νὰ ἰδοῦν! Ἄνθρωπου γαῖδρουσαμαρουμένου! Πῆγαν οἱ ἱπιτρόπ' κί τ' λένι:

- Ὅρέ, δὲ ντρέπισι, ποῦρθις ἰδῶ νὰ προυσκ'νήγεις τοῦ Θεοῦ μὲ τοῦ σαμάρ' στν πλάτ'!

- Ἄμ' ἰσεῖς, λέει, γιατί τοῦ φουράτι τοῦ σαμάρ'; κι οὐ ἄλλους... (οὐ παπάς) ἔχ' δυὸ στν πλάτ'!

Τότι κατάλαβαν, τί εἶχε γέν'. Πααίν'νι λοιπὸν στοὺν παπὰ κι λένι:

- Τὸ κι τὸ ἔχ' γίν', εἶδι θάμα κειὸς οὐ ἄνθρουπους, τόμου μπήκι σ'ν ἱκκλησία μέσα. Οὐ παπάς τς ἰξήγ'σι.

- Αὐτὸ γίν'κι, εἶπι, γιατί οὐ ἄνθρουπους αὐτὸς εἶνι παρθένους· ἀμαρτίες δὲν ἔχ' σὰν κι μᾶς τς ἄλλνούς. Εἶμαστ' ἀμαρτουλοὶ ἱμεῖς. Δὲν τοῦ καταλαβαίνουμι, κι ἔρχουμαστι νὰ προυσκ'νήσουμι θεὸ γιουμάτ' ἀπ' ἀμαρτίες Κί γώ, οὐ παπάς σας, εἶμι οὐ ἀμαρτουλότιρους ἀπ' ὅλς σας!

10). Ὁ βλάχος ποὺ γαῖδουροσαμαρώθηκε

Μιά φορὰ ἦταν ἓνας βλάχος· κι ἀπὸ ἐκκλησιά δὲν ἤξερε. Κάποτε πέρασε ἀπόξω.

- Ὅρέ, δὲν πάω κι ἐγώ, εἶπε, νὰ ἰδῶ, τί κάνουνε δῶ μέσα!

Μπήκε. Κάνει ἔτσι... καὶ τί γλέπει! Ὅλοι, ὅσοι ἦταν ἐκεῖ μέσα, εἶχαν ἀπόνα σαμάρι στὴν πλάτη! Σὲ λίγο εἶδε καὶ τὸν παπά. Βγῆκε ἀπ' τὸ ἱερό. Αὐτὸς εἶχε δυὸ σαμάρια ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο στὴν πλάτη του.

- Ὅρέ, τί εἶναι τοῦτο! εἶπε· καὶ μπουχός²⁶³, τῶσκασε. Πηλάληξε σπítι του. Παίρνει ἓνα γαῖδουροσάμαρο στὸν ὤμο καὶ τράβηξε πάλι γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Μόλις ἔφτασε στὴν πόρτα, τόβαλε στὴ ραχιά του, ζώστηκε τὴ ζώστρα, ὅπως ζώνουν τὰ γαῖδούρια, καὶ σαμαρωμένος μπήκε. Κάνουν ἔτσι, ὅσοι ἦταν στὴν ἐκκλησιά... τί νὰ ἰδοῦν! Ἄνθρωπο γαῖδουροσαμαρωμένον! Πῆγαν οἱ ἐπίτροποι καὶ τοῦ λένε:

- Ὅρέ, δὲν ντρέπεσαι, ποὺ ἦρθες ἐδῶ νὰ νὰ προσκυνήσεις τὸ Θεὸ μὲ τὸ σαμάρι στὴν πλάτη;

- Ἄμ, ἐσεῖς, λέει, γιατί τὸ φορᾶτε τὸ σαμάρι; κι ὁ ἄλλος... (ὁ παπάς) ἔχει δυὸ στὴν πλάτη!

Τότε κατάλαβαν, τί εἶχε γίνε, Πηγαίνουν λοιπὸν στὸν παπὰ καὶ λένε.

- Τὸ καὶ τὸ ἔχει γίνε· εἶδε θάμα κειὸς ὁ ἄνθρωπος, τόμου²⁶⁴ μπήκε στὴν ἐκκλησιά

²⁶³ ὅταν φεύγει κανεὶς ξαφνικά.

²⁶⁴ μόλις.

μέσα, Ὁ παπὰς τοὺς ἐξήγησε.

- Αὐτὸ ἔγινε, εἶπε, γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι παρθένος· ἁμαρτίες δὲν ἔχει σὰν κι ἐμᾶς τοὺς ἄλλους. Εἶμαστε ἁμαρτωλοὶ ἐμεῖς. Δὲν τὸ καταλαβαίνουμε, κι ἐρχόμαστε νὰ προσκυνήσουμε Θεὸ γιομάτοι ἀπ' ἁμαρτίες! Κι ἐγώ, ὁ παπὰς σας, εἶμαι ὁ ἁμαρτωλότερος ἀπ' ὅλους σας!

11). Οὐ βλάχους κι οἱ εἰκόνις τς ἐκκλησιᾶς.

Νιὰ βουλὰ ἦταν ἕνας βλάχους, ποὺ σ' ἐκκλησιὰ πουτέ τ' δὲ ζύγουσι. Τόλιγαν οἱ ἄλλ': γιὰτί, μωρέ, δὲν πααίν'ς;

Τοὺν παραπῆραν. Ἀπουφάϊσι κι αὐτὸς νιὰ γιουρτή, νὰ πάει. Ἐβαλι τν ἀγκλίτσα τ' στ' μέσ', ὅπους τοῦ συν'θᾶν οἱ βλάχ' κι παίινι. Φτάν' στν πόρτα, νὲ νὰ μπεῖ μέσα! Δὲν τοὺν ἄφν' ἡ ἀγκλίτσα.

Φτάν' ἄλλους ἀποὺ πίσου, τοὺν ἀμπόδαῖ ἡ γκλίτσα γιὰ νὰ μπεῖ· τν ξιχούρτσι, μπῆκι· πέρασι κι οὐ βλάχους μέσα, τ' μύρσι λ'βάν'.

Ἵρέ, τί ἱλατουρέτσ'νου ἐν αὐτό, π' καίτι δῶ μέσα; ρώτ'σι οὐ βλάχους. Τέλους τράβξι κι πῆι μπρουστὰ στοῦ τέμπλου. Εἶδι τοῦ Χστό. Ἵδξι τν εἰκόνα μι τοῦ χέρ' κι λέει:

- Ἵρέ, ποιὸς εἶνι τούτους οὐ πουτσαρίν'ς;

- Οὐ Χστός, τοῦ εἶπι κάποιους.

- ἽΑ! οὐ Χστός! Καλά!

Πῆι παραπέρα, ἔδξι τς Παναΐας τν εἰκόνα.

- Ἵτούτ' ἰδῶ ἡ γ'ναῖκα μι τοῦ μικρό, εἶπι, ποιὰ εἶνι;

- ἽΗ Παναγία, τοῦ εἶπαν.

- ἽΑ! καλὴ γ'ναῖκα, ἡ καημέν'! εἶπ' οὐ βλάχους.

Οὐ βλάχους ἔδχνι τς εἰκόνις, κι ἡ λειτουργία ξακολούθαῖ. Πάει παρέκ', ἦταν οὐ ἽΑι - Γιώρς.

- ἽΕμ' τούτους, ποιὸς εἶνι;

- Οὐ ἽΑι - Γιώρς, τοῦ εἶπαν.

- Καλὸς οὐ καημένους! εἶπι. Ξέρς τί ζγούρια καλὰ π' μᾶς φκειάν' ἰτούτους!

Ἵθιλι νὰ πεῖ, πὼς τάχατις τ' ἽΑι - Γιωργιοῦ, τοὺν Ἵπρίλ', γίνουτε πουλλὰ χουρτάρια κι τὰ πρόατα παχαίν'νι.

Ἵστερα ἔδξι τοὺν ἽΑι - Δημήτρ'. Ρώτ'σι, Τοῦ εἶπαν, πὼς ἐν οὐ ἽΑι - Δημήτρς.

- Καλούτσ'κους εἶν' κι αὐτός, εἶπι,

Ἵδξι τοὺν ἽΑι - Κουσαντίνου.

- Ἵτούτους ποιὸς εἶνι;

- ἽΑι - Κουσαντίνους τοῦ εἶπαν.

- Γιά, τούτους εἶνι καλὸς Ἄγιους, εἶπι. Γλέπς ἕνα φουρκὶ χουρτάρ'.

Τιλιφταῖα ἔδξι κι τὸν Ἀν' κόλα.

- Τούτους μι τ' ἄσπρα τὰ γένεια ποιὸς εἶνι;

- Οὐ Ἄν' κόλας, εἶπαν.

- Ἄ! ἄ! ἰτούτους εἶνι οὐ ζγουριάς, π' μᾶς φουμουτρώει τὰ ζγούρια.

Εἶχι στοὺ νοῦ τ' οὐ καημένους οὐ βλάχους, πὼς τ' Ἄν' κουλάου κἀν' τοῦ βαρύτειρου χμῶνα κι φουφάει τοῦ πρᾶμα.

Σ'κὼν λοιπὸν τότε τὴν ἀγκλίτσα τ' κι ἴσια ἀπάν' τὴν εἰκόνα. Βάργι μὲ δαύτ', νὰ τ' χαλάσ'.

- Μή, μωρέ, τ' λένι. Μὴ χαλᾶς τὸν Ἄϊου!

- Θὰ τὸν σκουτώσου! λέει. Ζ'γούρ' γιὰ ζ'γούρ' δὲ μᾶς ἀφήν' ζουντανὸ αὐτὸς οὐ Ἄγιους.

Τέτοιου βάρημα ἔκανι, πῶλις πὼς θὰ πέσ' τοῦ τέμπλιου ἀπ' τὰ βαρέματα τς γκλίτσας. Ἔτριμαν οἱ εἰκόνις.

Ἀπόλ' σ' ἡ ἱκκλησία, ἕνας ἕνας χστιανὸς ἔβγιν' ἀπ' τὴν πόρτα. Πῆι νὰ βγεῖ κι οὐ βλάχους μὲ τ' γκλίτσα στ' μέσ'. Πιάσκι ἡ μαγκούρα, δὲν τὸν ἄφ'νι πάλι νὰ βγεῖ. Πουλέμισι, πουλέμισι· τίπουτα.

- Ἄχ, θιούλη μ', λέει σ'χώρα μι, δὲ ματαζ'γώνου σ'ν ἱκκλησία σ'!

Κάπουτι κατάλαβι, τί ἦταν τοῦ αἵτιου, π' δὲν ἔβγινι, κατιβάζ' ν' ἀγκλίτσα, πέρασι.

- Εἶδιτι πὼς τὸν ἔκαμα κείνουν τοῦ ζ'γουριάς; εἶπι τς χστιανὸς π' περιμέναν στὴν αὐλή τς ἱκκλησίας γιὰ νὰ βγεῖ ο παπάς! Τοῦν ἄσπρουγέν'! Μωρέ, εἶδεις νὰ τρέμν' οὐλ' οἱ Ἄγιοι ἀπ' τοῦ φόθου τς! Κι οὐ Ἄγιους φόβου θέλ'! Κι ἀποὺ τότε ἔμεινι κι λέν: «κι οὐ ἄγιους φόβου θέλ'!» Τάχα πὼς οὐ φόβους εἶν' οὐλοῦθι. Φουβᾶτ' οὐ ἄλλους, σὶ λουγαριάζ'. δὲ φουβᾶτι, δὲ σὶ χαμπιρίζ', ὅσου δίκιου κι ἂν ἔεις.

11). Ὁ βλάχος κι οἱ εἰκόνες τῆς ἐκκλησιᾶς.

Μιὰ φορὰ ἦταν ἕνας βλάχος, ποὺ σ' ἐκκλησιᾶ ποτέ του δὲ ζύγωνε. Τόλεγαν οἱ ἄλλοι: γιατί, μωρέ, δὲν παγαίνεις στὴν ἐκκλησιᾶ; γιατί δὲν παγαίνεις!

Τὸν παραπῆραν. Ἀποφάσισε κι αὐτὸς μιὰ γιορτῆ, νὰ πάγει. Ἔβαλε τὴν ἀγκλίτσα του στὴ μέση, ὅπως συνηθᾶνε οἱ βλάχοι, καὶ πάγαινε. Φτάνει στὴν πόρτα, γιὰ νὰ μπεῖ μέσα! Δὲν τὸν ἄφηγε ἡ ἀγκλίτσα.

Φτάνει ἄλλος ἀπὸ πίσω, τὸν ἀμπόδιζε ἡ γκλίτσα γιὰ νὰ μπεῖ· τὴν ξεχούρτισε²⁶⁵, μπῆκε· πέρασε κι ὁ βλάχος μέσα. Τοῦ μύρισε λιβάνι.

- Ὅρέ, τί ἐλατορέτσινο εἶναι αὐτό, ποὺ καίτε δῶ μέσα; ρώτησε ὁ βλάχος. Τέλος τράβηξε καὶ πῆγε μπροστὰ στὸ τέμπλεο. Εἶδε τὸ Χριστό, ἔδειξε τὴν εἰκόνα μὲ τὸ χέρι, καὶ λέει:

²⁶⁵ παραμέρισε λίγο.

- Ὅρέ, ποιὸς εἶναι τοῦτος, ὁ πουτσαρίνης²⁶⁶;

- Ὁ Χριστός, τοῦ εἶπε κάποιος,

- Ἄ! Ὁ Χριστός! καλά!

Πῆγε παρὰ πέρα ἔδειξε τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα.

- Ἐτούτη ἐδῶ ἡ γυναῖκα μὲ τὸ μικρό, εἶπε, ποιὰ εἶναι;

- Ἡ Παναγία, τοῦ εἶπαν.

- Ἄ! καλὴ γυναῖκα, ἡ καημένη! εἶπε ὁ βλάχος.

Ὁ βλάχος ἔδειχνε τὶς εἰκόνες, κι ἡ λειτουργία ξακολούθαγε. Πάει παρέκει, ἦταν ὁ Ἄϊ - Γιώργης.

- Ἐμ' τοῦτος, ποιὸς εἶναι;

- Ὁ Ἄϊ - Γιώργης, τοῦ εἶπαν.

- Καλὸς ὁ καημένος! εἶπε. Ξέρεις τί ζυγούρια καλὰ ποὺ μᾶς φκειάνει ἐτούτος!

Ἦθελε νὰ πεῖ, πὼς τάχα τ' Ἄϊ - Γιωργιοῦ, τὸν Ἀπρίλη, γίνονται πολλὰ χορτάρια καὶ τὰ πρόβατα παχαίνουν. Ὑστερα ἔδειξε τὸν Ἄϊ - Δημήτρη. Ρώτησε. Τοῦ εἶπαν, πὼς εἶναι ὁ Ἄϊ - Δημήτρη.

- Καλούτσικος εἶναι κι αὐτός, εἶπε.

Ἐδειξε τὸν Ἄϊ - Κωνσταντίνο.

- Ἐτούτος ποιὸς εἶναι;

- Ἄϊ - Κωνσταντίνος!, τοῦ εἶπαν.

- Γιά, τοῦτος εἶναι καλὸς Ἄγιος, εἶπε. Βλέπεις ἓνα φουρκὶ χορτάρι.

Τελευταῖα ἔδειξε καὶ τὸν Ἀνικόλα.

- Τοῦτος μὲ τᾶσπρα τὰ γένεια, ποιὸς εἶναι;

- Ὁ Ἀνικόλας, εἶπαν.

- Ἄ! ἄ! ἐτούτος εἶναι ὁ ζυγουριάρης, ποὺ μᾶς φωμοτρώνει τὰ ζυγούρια. Εἶχε στὸ νοῦ του ὁ καημένος ὁ βλάχος, πὼς τ' Ἀνικολάου κάνει τὸ βαρύτερο χειμῶνα καὶ φοφάει τὸ πρᾶμα.

Σηκώνει λοιπὸν τότε τὴν ἀγκλίτσα του κι ἴσια ἀπὸν τὴν εἰκόνα. Βάραγε μὲ δαύτη, νὰ τὴ χαλάσει.

- Μή, μωρέ, τοῦ λένε. Μὴ χαλᾶς τὸν Ἄγιο!

- Θὰ τὸν σκοτώσω! λέει. Ζυγούρι γιὰ ζυγούρι δὲ μᾶς ἀφήνει ζωντανὸ αὐτὸς ὁ Ἄγιος.

Τέτοιο βάρεμα ἔκανε, πῶλεγες, πὼς θὰ πέσει τὸ τέμπλο ἀπ' τὰ βαρέματα τῆς γκλίτσας. Ἐτρεμαν οἱ εἰκόνες. Ἀπόλυσε ἡ ἐκκλησιά. Ἐνας ἓνας χριστιανὸς ἔβγαινε ἀπ' τὴν πόρτα. Πῆγε νὰ βγεῖ κι ὁ βλάχος μὲ τὴ γκλίτσα στὴ μέση. Πιάστηκε ἡ μαγκούρα, δὲν

²⁶⁶ ὁ πλήρης σφρίγγους.

τὸν ἄφηνε πάλι νὰ βγεῖ. Πολέμησε, πολέμησε. τίποτα.

- Ἄχ, θεούλη μου, λέει, συχώρα με, δὲ ματαζυγῶνω στὴν ἐκκλησιά σου!

Κάποτε κατάλαβε τί ἦταν τὸ αἶτιο, ποὺ δὲν ἔβγαινε, κατεβάζει τὴν ἀγκλίτσα, πέρασε.

- Εἶδετε, πῶς τὸν ἔκαμα κείνον τὸ ζυγουριάρη; εἶπε στοὺς χριστιανούς, ποὺ περίμεναν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησιάς γιὰ νὰ βγεῖ ὁ παπᾶς! τὸν ἀσπρογένη! Βρέ, εἶδες, νὰ τρέμουνε ὅλοι οἱ ἄγιοι ἀπ' τὸ φόβο τους! Κι ὁ Ἅγιος φόβο θέλει! Κι ἀπὸ τότε ἔμεινε καὶ λέν: «κι ὁ ἄγιος φόβο θέλει!», Τάχα πῶς ὁ φόβος εἶναι ὀλοῦθε. Φοβᾶται ὁ ἄλλος, σὲ λογαριάζει· δὲ φοβᾶται, δὲ σὲ χαμπερίζει, ὅσο δίκιο κι ἂν ἔχεις.

12).

Νιὰ μέρα ἓνας βλάχος εἶχε ἀναμέν' φουτιὰ ἀπάν σὶ νιὰ ράχ'. Φουτιὰ μιγάλ', σὰν κείνις, π' γίνουντι ἀπ' τὰ ξηρὰ τὰ κούτσουρα, π' βρίσκν' οἱ τσουπάν'δεις ἀπ' τὰ σαπουκουλιασμένα τὰ ἔλατα καὶ τὰ δέντρα. Ἄλλους τσουπάνς ἦταν στὴν ἀντικρυνὴ τ' ράχ', πουλὸ μακρυὰ ποὺ κεῖ. Ἐσφαξ' ἓνα πρόατο, τῶγδαρι κι τοῦ σούφλισι. Τῶβαλι ἀπάν' σὶ πέτρις κι τοῦφιρني γῦρις γιὰ νὰ ψτεῖ οὐ χαζός! φαίνιτι σφαχτὸ τόσο μακρυὰ π' τ' φουτιὰ!

- Φέρ' του γῦρις, κι κἀηκι! τ' φώναξι οὐ ἄλλους ποὺ εἶδι κι κατάλαβι τν κταμάρα ποὺ εἶχε. Ἐμιν οὐ μύθους. Τοὺν μουλουγᾶν κι γιλᾶν κι σήμιρ' ἀκόμα.

12).

Μιὰ φορὰ ἓνας βλάχος εἶχε ἀναμένη φωτιὰ σὲ ράχη πάνω. Φωτιὰ μεγάλη, σὰν κείνες, ποὺ γίνονται ἀπ' τὰ ξηρὰ τὰ κούτσουρα, ποὺ βρίσκουν οἱ τσοπάνηδες ἀπ' τὰ σαποκωλιασμένα τὰ ἔλατα καὶ τὰ δέντρα. Ἄλλος τσοπάνης ἦταν στὴν ἀντικρυνὴ τὴ ράχη, πολὺ μακρυὰ ἀπὸ κεῖ. Ἐσφαξε ἓνα πρόβατο, τὸ ἔγδαρε καὶ τὸ σούφλισε. Τῶβαλε πάνω σὲ πέτρες καὶ τῶφερνε γῦρες γιὰ νὰ ψηθεῖ ὁ χαζός! Ψάινεται σφαχτὸ τόσο μακρυὰ ἀπ' τὴ φωτιὰ!

- Φέρ' τὸ γῦρες, καὶ κἀηκε! τοῦ φώναξε ὁ ἄλλος ποὺ εἶδε καὶ κατάλαβε τὴν κουταμάρα, ποὺ εἶχε. Ἐμεινε ὁ μῦθος. Τὸν μολογᾶνε καὶ γελᾶν μ' αὐτὸν καὶ σήμερα ἀκόμη.

13).

Ἐνας τσουπάν'ς οὔλου ἔψαχνι γιὰ κάποια ἀρνάδα, π' τν ἔχασι ἀποὺ κιρό.

- Πτρο, πτρο, πτρο, κουκκίνα μ'! πτρο, κουκκίνα μ'! ἔκανι, ὅθι κι ἂν πάϊνι.

- Οὔρ, τί κράεις, Μήτρου; τοὺν ρώτ' σὶ ἓνας. Κράζου τν κουκκίνα, τν ἀρνάδα μ' πῶχασα τότε τ' Ἄν' κουλουβάρβαρα π' φεύγαμι γιὰ τὰ χ'μαδιά, Γιάννου!

- Καλά, φάχνι, γύριβι κι Ν'κουλὸ καρτέρ'! τοῦ εἶπι κείνους.

- Δὲ σ' λέου! λέει κι αὐτός, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν εἶπει πῶς ἦταν ἄφιντ', κράζου!

Ἐμκι μύθους.

13).

Ἐνας τσοπάνος ὄλο ἔφαχνε γιὰ κάποια ἀρνάδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἀπὸ καιρό!

- Πτρο, πιρο, πτρο, κοκκίνα μ'! πτρορο, πτρο, κοκκίνα μ'! ἔκανε, ὅθε κι ἂν πήγαινε,

- Ὅρέ τι κράζεις, Μῆτρο; τὸν ρώτησε ἕνας.

- Κράζω τὴν κοκκίνα, τὴν ἀρνάδα μ' πῶχασα τότε τ' Ἀνικολοβάρβαρα ποὺ φεύγαμε γιὰ τὰ χειμαδιά, Γιάννο!

- Καλά, ψάχνε, γύρευε καὶ Νικολὸ καρτέρα! τοῦ ἀπάντησε κεῖνος.

- Δὲ σ' λέω! λέει κι αὐτός, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν εἰπεῖ πὼς ἦταν ἄφεντη κράζω!

Ἔμεινε μῦθος.

14).

Ἐνας βλάχους πῆι σ' ἕνα παζάρ' κι ἀγόρασι σαπούν'. Τοῦ εἶδι πὼς ἦταν ἄσπρου. Τυρί, εἶπι, θὰ εἶνι. Ἄς τοῦ φάου! Τῶφαϊ. Ἔμκι οὐ μύθους κι λέϊτι.

* * *

Πλέρουσι ἕνας ἀκριβὰ κι ἀγόρασι κάτ' φαουλάτου. Μπορεῖ κι τύχ' νὰ μὴν εἶνι, νόστιμου, ὅπους τοῦ πιρίμεινι κανέννας. Τι νὰ κάμ'! Αὐτὸς τ' ἀγόρασι π' τ' ἀγόροσι. «Θὰ τοῦ φάου, λέει, ὅπους οὐ βλάχους ἔφαϊ τοῦ σαπούν' γιὰ τυρί»

14).

Ἐνας βλάχος πῆγε σ' ἕνα παζάρι κι ἀγόρασε σαποῦνι. Τὸ εἶδε πὼς ἦταν ἄσπρο. Τυρί, εἶπε, θὰ εἶναι. Ἄς τὸ φάω! Τῶφαε. Ἔμεινε ὁ μῦθος καὶ λέγεται.

* * *

Πλέρωσε ἕνας ἀκριβὰ κι ἀγόρασε κάτι φαουλάτο. Ἀπορεῖ καὶ τύχει νὰ μὴν εἶναι νόστιμο, ὅπως τὸ περίμενε κανέννας. Τι νὰ κάμει! Αὐτὸς τ' ἀγόρασε ποὺ τ' ἀγόρασε. «Θὰ τὰ φάω, λέει, ὅπως ὁ βλάχος ἔφαε τὸ σαποῦνι γιὰ τυρί».

Γ' Τσοπάνικα αίνίγματα²⁶⁷

1.

Κῶλος εἶν' στήν πέτρα, κῶλος στό κεφάλι· τέσσερες στέκονται, δυò τραβᾶνε· δυò κερνᾶνε. Τί εἶναι;

(ὁ βλάχος π' ἀρμέγει).

Κάθεται στό στρογκόλιθο. Ὁ πισινὸς τῆς προβατίνας ἀκουμπάει στό κεφάλι του, ὄντας τὴν ἀρμέγει. Τέσσερες ποὺ στέκονται, εἶναι τὰ τέσσερα ποδάρια τῆς προβατίνας. Δυò ποὺ τραβᾶνε, τὰ δυò χέρια τοῦ τσοπάνη. Δυò ποὺ κερνᾶνε, τὰ δυò μαστάρια τῆς προβατίνας. Αὐτὰ βγάζουν τὸ γάλα.

2.

Ἄρνάκι, τ' ἀρναράκι
στέκεται σ' ἓνα ποδαράκι. Τί εἶναι;

(Τὸ καμπρολάχανο).

3.

Σπαραγκαθίζει τὸ μαντρί, καὶ κόκκινα τὰ γίδια. Τί εἶναι;

(Τὸ ρόιδο).

(παραλλαγή:) Ἄγκαθος καλάγκαθος, καλαγκαθένιο τὸ μαντρί κι κόκκινα τὰ γίδια. Τί εἶναι;

(κάστανα).

4.

Μιά πρατίνα ρούντα ρούντα
τὸ χαλιὰ χαλιὰ πααίνει
καὶ χαλίκι δὲ γκρεμίζει, Τί εἶναι;

(Ἡ ἀντάρα).

(παραλλαγή:)

Μιά πρατίνα ρούντα ρούντα
σ' οὔλον τὸ χαλιὰ πααίνει
καὶ χαλίκι δὲ σαλεύει.

5. (πρόβλημ. βλάχικο).

- Γειά σ', ὁρέ βλάχε με τὰ πολλὰ τὰ πρόβατα. Χαιρέτησε κάποιος διαβάτης ἓναν τσοπάνη μὲ πολλὰ πρόβατα.

Κι ἐκεῖος τοῦ εἶπε:

- Νὰ εἶχα ὅσα ἔχω, τὰ μισὰ ἀπ' ὅ,τι ἔχω, πέντε καὶ πενήντα, γίνονται ἑκατό. Πόσα

²⁶⁷ Ἀπεικαστὰ λέγονται στὰ Ἄγραφα.

ἔχω; Πόσα εἶχε;

$$(18+18=36+9=45+5=50+50=100)$$

Εἶχε λοιπὸν 18.

6.

Τέσσερα στατὰ στὴ γῆ, τέσσερα γλυκόμηλα κι ὁ βάντακας. (;) τί εἶναι;
(ἡ γελάδα).

7.

Ἔχω ἓνα ἀρνάκι πῶχει τρία ποδαράκια. Τί εἶναι;
(ἡ πυροστιά).

8.

Ἀπάν' στὸ λιθάρι καθόμαστε, δέκα τραβᾶνε, δύο σουρλᾶνε, ἡ μύτη στὸν κῶλο. τί εἶναι; (Ἐλσανη Ἀγράφων).
(τὸ ἄρμεμα).

9.

Κῶλος στὴν πέτρα κάθεται· τὸ κεφάλι στὸν κῶλο· δέκα τραβοῦν, δυὸ ἀπολᾶνε, τέσσερα στέκουνε κι ἓνας μαζώνει. τί εἶναι; (Ζελενίτσα Ἀγράφων).
(τὸ ἄρμεμα).

10 .

Ἔνα ἀρνάκι μπιζγουρο τρώει ξύλα, θρέφεται, πίνει νερό, φοφάει· τί εἶναι;
(ἡ φωτιά).

11.

Μιὰ πρατίνα ρούντα ρούντα, τὸ ἀρνάκι τῆς βυζαίνει· τί εἶναι;
(ἡ ρόκα μὲ τὴν τουλούπα. Ἄγραφα).

12.

Σαλαβαρδῆς (;) τὰ πρόβατα, σαλαβαρδῆς τὰ γίδια· σαλαβαρδῆς κι ὁ πιστικὸς στὴ χούφτα τὰ ταῖζει· τί εἶναι;
(ὁ παπὰς ποὺ μεράζει τὸ ἀντίδωρο στὴν ἐκκλησιά).

13.

Ἔχω μιὰ γίδα· ἄμα τὴ δένω περπατεῖ, κι ἄμα τὴ λύω στέκει τί εἶναι;
(τὸ παπούτσι).

14.

Μιὰ γίδα ρουπακοῦσα²⁶⁸,
χίλια δέντρα ρουπακίζει
καὶ δὲν τῆς φτάνει νὰ γιοματίσει· τί εἶναι;

(φωτιά).

15.

Ἐνα εἶδος πάει τῆ ράχη καὶ χουϊάζει: Γιάννη, Γιάννη· τί εἶναι;

(τὸ κυπρὶ τοῦ γιδιοῦ).

16. γλωσσοδέτης τσοπάνικος.

Ράχη ράχη πάαινα, τρώντα βλαχόσφαχτα, βλαχότρογα, βλαχόσφαζα τοῦ βλάχου τὰ
σφαχτά.

(Ἄγραφα).

---

²⁶⁸ εἶναι σὰ ρουπάκι τὸ χρῶμα τῆς.

Δ' Τσοπάνικα τραγούδια

(ποὺ κάνουν λόγο γιὰ τσοπανοδοιειές)

1.

Τὸ τί προγγᾶν τὰ πρόβατα, τὸ τί προγγᾶν τὰ γίδια; (μωρὴ Γεργούλα μ').
Μὴν εἶν' ὁ Γιάννος πῶρχεται στὸ γρίβο καβαλλάρης²⁶⁹;
Γιάτ' ἔχει ἀρνάκια ἄκουρα καὶ τὸ τυρὶ στ' ἄζυγι ;

.....

2.

Κάτω στὰ μαρμαράλωνα, στὰ βλάχικα κονάκια.
Κάνουν οἱ βλάχοι μιὰ χαρά, παντρεύουνε τὴ Λάμπρω.
Τὴν παίρνει ἓνα κλεφτόπουλο κι ἓνας καλὸς λεβέντης.
Κι ἀπᾶν τὰ στεφανώματα οἱ βλάχοι μετανοιώνουν.
Τὴ Λάμπρω δὲν τὴ δίνουνε σ' αὐτὸν τὸν παλιοκλέφτη.
- Ἐσεῖς δὲ μοῦ τὴ δίνετε, κι ἐγὼ δὲν τὴν ἀφήνω!
Σὰν τὸ σαῖνι πῆδησε, στὰ νύχια του τὴν πῆρε.
Τὴν πῆρε καὶ τὴν πάγαινε κατακαμπῆς στὸν κάμπο.
Ἀπόστασε καὶ λούρωσε καὶ δὲ μπορεῖ νὰ πάγει.
Θυμᾶται τ' ἀδερφάκια της, καὶ λειώνει σὰν τ' ἀσήμι.
Θυμᾶται τὴ μαννούλα τῆς καὶ λειώνει σὰν τ' ἄλατι.
Θυμᾶται τὸν πατέρα της καὶ λειώνει σὰν τὸ χιόνι.
- Τὸ χιόνι λειών' ἀπ' τὴ φωτιά κι γὼ λειώνω ἀπ' τὸν πόνο.
Τ' ἄλατι λειώνει ἀπὸ βροχὴ κι γὼ λειώνω ἀπ' τὸν πόνο.

3.

Ροβόλα, βλαχοπούλα μου κάτι θὰ σὲ ρωτήσω.
Πῶς τᾶχετε τὰ πρόβατα, πῶς τᾶχετε τὰ γίδια;
- Τὰ πρόβατα φοφήσανε, τὰ γίδια κιντυνεύουν.
Καὶ τ' ἄλογά μας φύβγανε κι πᾶνε σ' ἄλλον τόπο.
Μιὰ βλάχα, μιὰ παλιόβλαχα καὶ τοῦ Νταβέλη ἢ μάννα.
Πέτρα σὲ πέτρα πάταγε, λιθάρι σὲ λιθάρι.
Καὶ τὰ λιθάρια ρώταγε καὶ τὰ λιθάρια λένε.

(Παραλλαγή τοῦ: «Βελούχι μου παράμορφο κι Ὁξυὰ ζωγραφισμένη».)

4.

Στὰ λειβάδια (μὼρ Βαγγελούλα) λειβαδίζω.
Καὶ τὶς ἔμμορφες γυρίζω²⁷⁰.
Γιὰ μιᾶς χήρας δυχατέρα,
ποὺ φορεῖ τὰ λερωμένα

269 παραλλαγή: Μὴν εἶν' εὐζῶνοι πῶρχονται μὴν εἶν' χωροφυλάκοι; - Δὲν εἶν' εὐζῶνοι πῶρχονται, δὲν εἶν' χωροφυλάκοι.

270 ἢ : τὰ μάτια μου δακρῶζω.

τὰ καταφρονημένα.
 Βγάλτ' αὐτὰ τὰ λερωμένα.
 Τὰ καταφρονημένα.
 Ἀπόψε εἶδα στῶνειρό μου²⁷¹.
 Μαῦρα μάτια στὸ πλευρό μου.
 Καὶ ξυπνῶ καὶ δὲν τὰ βρίσκω
 μῶρχεται, νὰ ξεψυχήσω.
 Βγάλ' τὰ αὐτὰ τὰ λερωμένα,
 Τὰ καταφρονημένα.
 - Πῶς νὰ βγάλω τὰ σκουτιά μου,
 Πόχω λαύρα στὴν καρδιά μου;

5.

Βλάχα πλαίνει στὸ ποτάμι,
 Κι ἄλλη βλάχα τὴ ρωτάει;
 - Βλάχα, τι εἶσαι ντερτιασμένη
 καὶ βαριά βαλαντωμένη;
 - Τί νὰ κάμω ἢ κακομοίρα,
 Μὲ τὸν ξεθαλιὰ²⁷² ποὺ πῆρα!
 Μούδε ζεῖ, μούδε πεθαίνει,
 Μούδ' ὁ διάβολος τὸν παίρνει.
 Τὰ ποδάρια μέσ' στὴ στάχτη,
 Τὰ πουρπόδια²⁷³ ἀπάν' τὴ φράχτη.
 Ὅσο νὰ ποδέσει τῶνα
 Βγῆκε τᾶστρο τὸ μεγάλο.
 Τῶνα βόϊδι εἶναι ζεμένο,
 Τ' ἄλλο στὸ παχνὶ δεμένο.
 Τὸ γαϊδούρι μὲ τὸ σπόρο,
 Πῆρε τὸ μεγάλο δρόμο.

6.

Πῶς χορεύουν οἱ γαμπροί;
 - Σὰν τὰ γίδια στὸ μαντρί.
 - Πῶς χορεύουν οἱ γερόντοι;
 - Σὰν παλιάλογα στ' ἁλώνι.
 - Πῶς χορεύουν τὰ κορίτσια;
 - Σὰν τ' ἄρνια, σὰν τὰ κατσίκια.

7.

Τσοπανάκος ἦμουνα,

271 ἦ: Πῶς ν' ἀλλάξω τὰ σκουτιά μου
 πῶχει λαύρα ἢ καρδιά μου.
 Πάει ὁ καλὸς σταῖ ξένα.
 Κι ἀλησμόνησεν ἐμένα.

272 τάχα σὰν τὸ ξεθάλι = μασιὰ ξύλινη ποὺ ξεθέλνουν τὴ φωτιά.

273 Πουρπόδια = περιπόδια = μάλλινα τεμάχια ποὺ περικαλύπτουν τὰ πόδια γιὰ νὰ φορέσουν τὰ τσαρούχια μὲ τὶς θηλιές: γουρουνοτσάρουχα.

χίλια ἀρνάκια φύλαγα.
 Καὶ τὰ νυχτοβόσκαγα
 Σὲ μιὰ σταροκαλαμιά²⁷⁴.
 Καλαμίτσαν²⁷⁵ ἔκοψα,
 φλουγερίτσαν ἔφκειασα.
 Καὶ τὴ συχνολάλαγα
 Ἀπάνω στὰ χαράματα.
 Βασιλοπούλα τν ἄχουσε,
 Παρὰ πολὺ τῆς ἄρεσε:
 - Τί νάν' ἰκεῖνο ποὺ λαλεῖ
 - Μέσ' στὸ φουντωτὸ κλαρί;
 - Δὲν εἶν' ἀηδὸν' δὲν εἶν' πουλι
 Πάρ' ὁ βλάχος ποὺ λαλεῖ.

8.

Φύγαν οἱ βλάχοι, φύγανε, φύγανε τὰ μπουλούκια.
 Τῆς Πηνελιῶς τὰ πρόβατα, στὸν ἥλιο τὰ καημένα.
 Ἀνάρμεχτα κι ἀκούρευτα στὸν κάμπο μαραμένα.

9.

Πέθανε ὁ βλάχος, πέθανε μέσα στὸ γιδομάντρι.
 Τὸν κλαίει ἡ γίδα ἢ μούσκουρη (;), τὸν χλαίει ἡ γίδα ἢ μαύρη.
 Ἡ σιούτα πάει γιὰ τὸν παπὰ κι ἡ κουτσουκέρα σκάφτει.
 Κι αὐτὰ τὰ λιανουβέτουλα τοῦ λένε μοιρολόγι.

10.

Σὰν τὶ κακὸν ὀπόχουμε ἐμεῖς ο μαῦροι βλάχοι!
 Τὸ καλοκαίρι στὰ βουνὰ καὶ τὸ χειμῶνα κάτω.
 Κι ἂν ἀρρωστήσει καὶ κανεῖς στὸ δρόμο τὸν ἀφήνουν.

11.

Βάστα, καημένε Ἔλυμπε, καὶ σὺ Βλαχολειβάδι.
 Βάστα τοὺς βλάχους ποῦρχονται, τοὺς Σαρακατσαναίους.
 Ἄλλοι ἔρχονται ἀπ' τὴ Λειβαδιὰ κι ἄλλοι ἀπὸ τὴ Θήβα.
 Φέρνουν κοπάδια πρόβατα, φέρνουν κοπάδια γίδια.

(Ἀγραφιώτικο).

12.

Ἀπάνω στὰ ψηλὰ βουνά, στὰ βλάχικα κονάκια,
 Κάνουν οἱ βλάχοι μιὰ χαρά, παντρεύουνε μιὰ τσούπα.
 Οἱ βλάχοι τὸ μετάνιωσαν κι ἄλλη κουβέντα κάνουν.
 - Τὴν τσούπα δὲν τὴ δίνουμε στὸν ἄτιμο τὸν κλέφτη.
 Φέρνει τ ἀλάφια ζωντανὰ τ' αρκούδια ἡμερωμένα.
 - Ἐσεῖς δὲ μοῦ τὴ δίνετε, ἐγὼ δὲν τὴν ἀφήνω.

274 καλαμιὰ ἀπὸ θερισμένο σιτάρι.

275 καλαμίδα, νεροκάλαμο.

13.

Βγῆκα στὴ Νιάλα²⁷⁶ τὴν ψηλὴ καὶ στ' ἄμορφα φρετζάτα.
 Βάζω τὰ κιάλια καὶ τηρῶ κάτω κατὰ τὸ Βάλτο
 Βλέπω συντρόφους πῶρονται.....

14.

Ἐσεῖς, βουνὰ τοῦ κιαρατᾶ, Καράβα καὶ Γκαβέλου²⁷⁷
 Τοὺς βλάχους τι τοὺς κάμετε τοὺς Σαρακατσαναίους.
 Τοὺς στείλαμε στὰ χειμαδιὰ, πάνε νὰ ξεχειμάσουν·
 Καὶ καρτεροῦν τὴν ἄνοιξη τόμορφο καλοκαίρι,
 Νᾶνοίξει ὁ γαῦρος κι ἡ Ὄξυα νὰ βγάλει ἡ γῆς χορτάρι,
 Νὰ βγοῦν οἱ βλάχοι στὰ βουνὰ νὰ βγοῦν οἱ βλαχοπούλες,
 Νὰ βγοῦν τὰ λάϊα πρόβατα μὲ τὰ χοντρά κουδούνια,
 Νὰ βγοῦν καὶ τὰ βλαχόπουλα λαλῶντα τὶς φλογέρες.

15.

Βλάχο, βλάχο τσιντσινέ,
 ποῦ τὰ πᾶς τὰ πρόβατα;
 - Κάτω στὰ λακώματα.
 Τρώει ὁ λύκος δώδεκα
 κι ἡ ἄλεποῦ τὰ κόκκαλα.

(παιδικὸ)

276 ψηλὸ βουνὸ τῶν Ἀγράφων, ὅπου στανεύουν τὰ πιὸ μεγάλα τσελιγγάτα τῶν Σαρακατσαναίων.

277 καὶ τὰ δύο συνέχεια τῆς Ὄξυας ποὺ χωρίζει τ' Ἀγραφα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία. Ἄλλη Ὄξυα τούτη, ὅχι κείνη ποὺ χωρίζει τὴ Φθιώτιδα ἀπὸ τὴν Αἰτωλία.

Ε' Κουβέντες Ρουμελιώτων τσοπαναράϊων.**1). γιά τὰ χειμαδιά.**

Πῶς τᾶβγαλις τὰ πράματα φέτου, Παναϊώτ';

- Άνουχ'σμένα! Ἔνας θιὸς ξέρ' τί τράβξα γιά νὰ τὰ βγάλου σὶ σαλαμέτ.

- Τί ἔφτιξι; Κεὶὸ φέτου οὐ χ'μῶνας πῆι καλά' τοῦ χ'νόπουρου ἔβριξι ὄψ'μα κι δὲν ἀπόρξι²⁷⁸ ἢ γῆς. Χουρτάρια ἦταν μὲ τοῦ παραπάν';

- Ἐ! νὰ σ' ποῦ! Δὲν ξέρου τί μοῦρθι φέτου κι πῆγα δῶ σιακάτ! Ἰγὼ ἤξιρα τοῦ δρόμου μ', π' πααίναμι ἀπ' τοὺν κερὸ τ' μακαρίτ' τ' παππούλῃ μ'. Ποιὸς διάουλους λάλ'σι στ' αὐτὶ μ' κι τοὺν ἄλλαξα! Ἰγλιπα οὐλινουὺς τς χουριανουὺς μᾶς νὰ τραβᾶν κατὰ τοὺν Ἐπαχτου. Ἰλιγα μὲ τοῦ νοῦ μ': κάτ' ξέρ'νι αὐτεῖν' π' πααίν'νι. Κι ἀλήθεια ἤξεραν. Κάθι χρόνου ἔβγαναν κάτ' ἄρνια! Ἰγὼ π' πάινα στ' Λιβαδειά, τί νὰ ἰδεῖς! οὔλου κάτ' ζαρουμπασμένα πούλαγα. Κόβ'νι, μαθέ, παρὰ τέτοια κουλ'μένα²⁷⁹ πράματα! Νά, αὐτὸ μ' ἔκαμι κι πῆγα μὲ τς ἄλλνουὺς στοὺν Ἐπαχτου. Δὲν ξέρου τί ἔφτιξι, κι τοῦ πρᾶμα δὲ βῆχι καλὸ σὶ κείνου τοῦ λ'βάδ' ὁποῦ ἤμασταν ἱμεῖς. Χαλέβς νὰ ἦταν κι τς τύχ'ς μ! Αὐτὰ εἶνι τύχ'ς πράματα, Καραγιῶργο.

- Βρέ, τί τύχ'ς κι ξιτύχ'ς, Παναϊώτ'! Δὲν ἔφκειασιτι καλὰ κατ'κειά. Τοῦ πρᾶμα θέλ' καλὸ κατ'κειὸ νὰ ξιχ'μουνιασ'.

- Μὲ τί νὰ τὰ φκειάσουμι! Τὰ ξύλα ἦταν μακρουὰ ἀποῦ κεί π' πῆγαμι κι στήσαμε τὰ μαντριά. Ἰμεῖς μαστόρ' δὲν ἤμασταν γιά νὰ χτίσουμι μὲ τὰ λ'θάργια. Ἀπ' αὐτεῖνα ἦταν ἓνα σουρό. Κλόκουβα²⁸⁰, μαθέ, καταπ'πάν' ἦταν γιά νὰ μὴν ἔν πέτρις.

Κι μαστόρ' νὰ ἤμασταν δὲν ἦταν γιά νὰ καταπιαστοῦμι μὲ χτισίματα. Θέλ'νι ἀδειὲς αὐτὰ τὰ πράματα, κι ἱμεῖς ἤμασταν μανατιασμένοι²⁸¹ κουντὰ τοῦ πρᾶμα. Τί τὰ θέλ'ς, ἔεις κλαρί, ἔεις στανουτόπ' οὔλα καλά' δὲν ἔεις, πᾶν τὰ κόπια σ' χαημένα!

Μωρέ, οὔτι νιὰ ἀργεῖα δὲν ἦταν, τοῦ μαγγούφ, ἱκεῖ σ'μά μας! Τέτοιου κακὸ δὲν ματάειδα στ' ζουῆ μ'.

- Ἰκεῖ π' ξεχειμάζις προυτύτιρα εἶχιτι κλαρί;

- Ἄν εἶχαμι, λέει! ὅσου ἤθιλις' κι μὲ τοῦ παραπάν'. Ἐκανις σὰμ πέρα· τὰκ τὰκ ἔκανις μὲ τοῦ χαντζάρ κι ἔφκειανις τοῦ βάσταμα²⁸² ὅσου νὰ φτύεις. Γι' αὐτό, μαθέ, εἶχαμι κι καλύβια ὅ,τι λουῖα τὰ θέλαμι. Φκειάναμι κι μαντριά ζιστὰ κι βασταῖρά. Ἰδῶ στοῦ μαγκούφ τοὺν Ἐπαχτου, π' νὰ εἶθι νὰ βούλιαῖ, ποῦ νὰ βρεῖς τὰ κλαριά! Νιὰ μέρα δρόμου πρέπ' νὰ πᾶς' στ' Κουνταρᾶ ποῦνι οἱ λόγγοι γιά νὰ βρεῖς ξλάκ'. Ἰκεῖ πῆγαμι κι ἐμεῖς. Ἄλλὰ πόσα νὰ φέρουμι! Ἦτανι, γλέπς, μακρουὰ. Φκειάσαμε μαντριά μὲ χαρπάλις²⁸³. Λίγου

278 ἀπορίχνει ἢ γῆς, λένε, ὅταν βρέχει τέλος Αὐγούστου ἢ ἀρχὴ Σεπτεμβρίου. Πετιέται τὸ χορτάρι· τὸ παίρνει ἢ ξηρασία καὶ μαραίνεται. Κι ἂν ξαναβρέξει, δὲν ὠφελεῖ· χορτάρι δὲ βγαίνει πιά· δὲν ὑπάρχουν σπέρματα στὴ γῆ.

279 ἄπαχα.

280 βουνό.

281 ὑπέγγυοι.

282 δέσμη κλάδων.

283 ἀνοίγματα.

τοῦ κλαρι μιγάλους οὐ πλουκός· ἄφ' τα. Δὲν ἔκαμαμι τίπουτα. Ἦρθι τοῦ βαρὸ τοῦ κρούου. Ἐμπιני τοῦ χιόν' μέσ' στοὺν τσάρκου, μέσ' στοῦ γαλάρο! Πῶς ἤθιλις νὰ βγεῖ γιρὸ πρᾶμα!

Μὶ τὰ πουλλὰ τὰ χιόνια ἦρθ' οὐ γέννους. Τὰ μσὰ ἀρνιὰ μᾶς γλίτουσαν ἀπ' τοῦ κρούου· τᾶλλα μσὰ πᾶν.

- Ὅρέ, δὲν ἔφτιῖ κι τόσου αὐτό· ἦτανι τ ἄλλου π' μῶλιῖ οὐ Καρατζουϊάνν'ς!

- Ποιό;

- Νά, π' τσουρουφλίσκαν τὰ πρῶτα χουρτάρια κι δὲν εἶχαν οἱ πρατίνις νὰ φᾶν τοὺν κιρὸ στοῦ γέννου.

- ἘΑ! Ναί. Αὐτεῖνου ἦταν οὐπ' μᾶς χάλασι τ' ἄλλου πλιότιρου. Ἀλλὰ δουξασμέν' ἡ χάρ' τς, πές· τὰ τουμάρια τὰ γλιτώσαμε. Διακόσις πρατίνις πήγαμι, διακόσις τς γυρίσαμε. Θὰ μ' πείς, πιτσι κι κόκκαλου! Ναί· ἀλλὰ ζουντανές! Τοῦ πρᾶμα, ἅμα φάει, γένιτι. Ἦ λές π' ἀργεῖ νὰ ματαγέν'! Τώρα τν ἄν'ξ νὰ φάει, τοῦ γλέπς κι κασσών²⁸⁴. Ὅσου γιὰ γάλα πουλλές ἰλπιδις δὲν ἔχουμι. Ἀλλ' ἄς ἔν ὑγειά!

2). Γιὰ τὰ βουνίσια στανοτόπια.

- Ἰγὼ τοῦ εἶπα· ἦταν πουλὸ γλήγουρα ποῦρθαμι στοῦ βνό, Μήτρου.

- Κι ποιὸς τᾶξιρι, ὀρέ Κώστα, αὐτεῖνα! Ἦλις, ἰσύ, εἰχουσ'οὐχτώ ὁ Μάης σήμερα, κι νᾶνι σκεπασμέν' ἡ κουτρῶνα ἀποὺ χιόν'; Ἰγὼ τήραγα ἀποὺ πέρα ἀπ' τοῦ χωριό, ἀλλὰ δὲ δίχαζα²⁸⁵ καλὰ τοῦ χιόν'. Κυάλ' ἄν εἶχα! Ἀλλὰ ποῦ; Ἦ! ὀρέ τότε στοὺν πόλιμου! Θμῶμι εἶχι οὐ λουχαγός μᾶς ἕνα κιαρατουκυάλ'! Τοὺν φύλλου ἴγλιπις σὰ γμάρ, ἄς ἦταν κι μακρῶ. Νὰ τοῦ εἶχὰ τοῦ μαγγούφ' δὲ θὰ πάθινα, αὐτὰ πόπαθα!

- Αὐτὸ δὰ εἶνε τοῦ μασκαραλίκ', π' λένι, Μήτρου! Ὅσου γιὰ μᾶς, βρίσκιτι ἡ δλειά. Κάππα κι ἄγιους οὐ Θιός. Ὅθι ὄθι κ'μόμαστι. Τί νὰ κάμουμι τὰ πρόβατα! Δὲ γλέπς τοῦ μαγγούφ' οὔλου τοῦ λ'βάδ' ἔνι χιουν'σμένου! Ποῦ θὰ βροῦν νὰ χὰψ'νι τὰ πραματάκια;

- Ξέρ'ς τί λέου, Κώστα; νὰ τὰ μᾶσουμι μπρουστὰ κι νὰ τὰ κατιβάσουμι αὐτοῦ παρακάτ', στυν κουρφή ἀπ' τὰ σ'τάρια κι τὰ καλαμπόκια. Εἶνι χουρτάρ' θὰ πουρέψ'νι καμπόσις μέρις. Μπαίνουντα οὐ Θειροστῆς τὰ φέρνουμι πίσου. Τί λές;

- Μπά, μπά, Μήτρου. Θὰ μᾶς πάρ'νι στοῦ μιζὲ οὔλ'. Ξέρ'ς τί ἔν νάρθεις κι νὰ ματαγυρίεις πίσου! ἘΑ! Ἰγὼ ἕνας οὐμ εἶμι, δὲν τοῦ κάνου τέτοιου μασκαραλίκ'. Ἦχου τοῦ φιλότιμου μ'! Θὰ καθίσου ἀδιδῶ, Τί θὰ γέν' ὀρέ! Ἰά. Θὰ τὰ πααίνουμι τς ἀπουχιουνιές. Ἰκει θὰ βρίσκ'νι ἀγκάθια, τούφα, τσαῖ. Θὰ χουρταίν'νι. Τοῦ βράδ' τὰ βάνουμι κι πέρα, ἀπ' κάτ' στ' μπηχτῆ τν κουτρῶνα κι ξμιρών'νι. Δέκα μέρις ἔν ἀκόμα. Θὰ περάσ'νι σὰ νιρό. Σὲ δέκα μέρες πάει κι τοῦ χιόν', πᾶν κι οὔλα. Θὰ ξ'χιουνίς' κατάκαλα τοῦ β'νό. Τότε θὰ ἰδεῖς τοῦ χουρτάρ' νὰ ξικαμπίσι'. Θὰ πάει ἕνα φουρκί.

Ἦτσ' ἔμκαν σύμφουν' οἱ τσουπαναραῖοι. Ἦκουβαν καρφιὰ τοῦ βράδ'! Ἀλλὰ τς ἔπγισασι τοῦ γ'νάτ'. Ξέρς, γιατί; Πέρσ' σᾶν τώρα αὐτεῖν' ἔμκαν πουλὸν κιρὸ κάτ' ἀπ' τὰ λ'βάδια. Ἦλλ' τσουπάν'δις πῆγαν μπρουστύτιρα ἀπ' αὐτνοῦς. Ἦπιασαν τὰ στανοτόπια. Ἦφκειασαν τὰ κουνάκια κι τς στρουῖγκις, κι αὐτεῖν' οὐπ' πῆγαν κουντύτερα, δὲν ἦῤραν

²⁸⁴ παχύνει, χοντραίνει.

²⁸⁵ διχάζω = διακρίνω.

τόπου νὰ σταθοῦν. Κι ξέρς τί ἔκαμαν; Πῆγαν κι ἔστ'σαν τ' στάν' τς, ποῦ λές;
Κειαπάνγιαϊὰς²⁸⁶ μέσ' στ' σάρα. Κουνάκ', στρουγγκα νὰ τὰ γλέπς μέσ' στοῦ πλάϊ. Πῶς
στέκουνταν αὐτεῖν' οἱ ἀνθρώπ'! ἕνας θιὸς τοῦ ξέρ'. Εἶδαν κι ἔπαθαν ὅπου νὰ πιράσ' ἡ
χρουניά. Ἔ! φέτου! ὅποιους κάηκι ἀπ' τν κουρκούτ', φλάϊτι κι ἀπ' τ' δγιαούρτ', λέει ἕνας
λόους. Γι' αὐτὸ τοῦ πῆραν πουλὸ πρῶϊμα. Ἦρθαν στοῦ β'νό, ἄς ἦταν κι ἀξ'χιόν'γου.

Κι ἀλήθεια! σὶ δέκα μέρις μέσα ἄλλαξ' οὐ τόπους. Μωρέ, νὰ λειώσ' κείνου τοῦ χιόν'
σάν κι π' τοῦ πῆρι ἡ βρουχῆ! Ἡ τρανή ἡ χιουნიὰ ἔμεινι μανάχα· αὐτεῖν' δὰ μὲν' κάθι
χρόνου. Οὐλοῦ τ' ἄλλου τοῦ λβὰδ' ξ'χιόν'σι. Ἔ! Ὁρέ! Χουρτάρια! Ἄλλὰ κι τί λιλούδια!
Παπαρούνα νά!... κουκ'νουβόλαϊ οὐλοῦς οὐ τόπους. Ἄλλὰ κι τὰ ἴτσια²⁸⁷!... Νὰ τρᾶς
οὐλοῦ τοῦ πλάϊ νὰ κιτιρνοβουλάει ὅπους κιτιρνοβουλάν τὰ μαντήλια στὰ κιφάλια ἀπ'
τς Πλατανιώτ'σις τς γ'ναῖκις.

Ἔτσ' εἶνι κείνους οὐ τόπους.

Ἐφτασαν κι οὐλ' οἱ ἄλλ' οἱ τσουπαναραῖοι στοῦ β'νό τώρα. Οὐ Μήτρους κι οὐ
Κώστας γαῖδρόδισαν, δὲ γαῖδρουγύριβαν. Ἐπιασαν τοῦ καλὸ τοῦ κουνάκ'. Τσίν'σαν²⁸⁸
ἅμα τοῦ εἶδαν οἱ ἄλλ', ἀλλὰ τί νὰ κάμ'νι κιόλας. Ὅποιους πρόλαβι τὸν Κύργιου εἶδι,
λέει.

- Σᾶς κακουφαίνιτι ὀρέ Γιώργου, ὀρέ Γιάννου; τς εἶπαν.

- Μᾶς κακουφαίνιτι, μᾶς ξικακουφαίνιτι, τί νὰ κάμουμι! Αὐτὰ ἔχει οὐ κόσμους!
Πέρσ' ἱμεῖς, φέτου ἰσεῖς. Τ' χρόν' πάλι μεῖς, τ' παραχρόν' ἰσεῖς. Ἄλλὰ ἕνα μαναχὰ θὰ σᾶς
παρακαλέσουμι. Νὰ μᾶς ἀφῆστε κι ἱμᾶς νὰ στήσουμι τοῦ τσαρδί²⁸⁹ μᾶς κουντὰ στ'ν
κουτρώνα γιὰ νᾶχουμι σ'νουδειά.

- Ἔ! ὡς γιὰ τόσου, δὲ χαλάει οὐ κόσμους! εἶπαν οὐ Μήτρους κι οὐ Κώστας. Ἰσεῖς
πέρσ' δὲ μᾶς εἶπιτι ἕναν καλὸ λόου. Πήγαμι μέσ' στ' σάρα κι γρικιάσαμι. Ἄλλὰ ἄς ἔν'
ἱμεῖς δὲ θὰ κάνουμι τοῦ ἴδιου.

Τὰ ἴσιασαν οἱ τσουπάν'δισ κι στάνιασαν ἱκεῖ κουντὰ σ'μὰ οὐλ', ὅσ' κι ἄν ἦταν.

286 στὸ μακρυνώτερο σημεῖο πρὸς τὰ πάνω.

287 ἴα τοῦ βουνοῦ· τὰ ἀλλιῶς δακράκια.

288 θύμωσαν λίγο.

289 καλύβα μὲ κλαδιά.

Τό βιβλίο διαμορφώθηκε σέ ψηφιακή μορφή ἀπό ἀντίτυπο
γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἱστοσελίδας www.pentalofo.gr

www.pentalofo.gr